

Universidad de Deusto

5. **E** S la Esperanza (dize Santo Thomas de Villanueva) el ancore, con que se asegura el alma contra las borrascas, y tempestades deste mundo, y valiente escudo, con que se defende de los fieros acometimientos del comun enemigo; y assi con el conocimiento, que tiene desta verdad, no ay diligencia, que no haga, para despojarla de tan rica joya, y defendiarla de tan soberana virtud. I res son los medios (como advierte San-Bernardo) de que se vale, y en que se encierra todo el veneno de su malicia. El primero es, desconfangas, que procura po-

§. I. I.

5. **E** S la Esperanza (dize Santo Thomas de Villanueva) el ancore, con que se asegura el alma contra las borrascas, y tempestades deste mundo, y valiente escudo, con que se defende de los fieros acometimientos del comun enemigo; y assi con el conocimiento, que tiene desta verdad, no ay diligencia, que no haga, para despojarla de tan rica joya, y defendiarla de tan soberana virtud. I res son los medios (como advierte San-Bernardo) de que se vale, y en que se encierra todo el veneno de su malicia. El primero es, desconfangas, que procura po-

S. Franc. de Sales, Introd. part. 4. c. 7. n. 6.

de Vig. Navit. Dom. Offert. horribilla de dominat. terribilla de fide, minime, & in alcuelo mentis tenebras in- gerit potiones, quas vel in confessione abo- more peccator entra- tus, exhorret.

Eccl. 30. 25. Malos anim occidit, & non est militas in illa.

262 DUELO ESPIRITUAL.

S. Petr. Dom. fer. de Vig. Navit. Dom. Offert. horribilla de dominat. terribilla de fide, minime, & in alcuelo mentis tenebras in- gerit potiones, quas vel in confessione abo- more peccator entra- tus, exhorret.

4. Dize San Pedro Damiano: *Que muchas vezes combate à el alma esse cruel enemigo, ofreciendole pensamientos fucios, obscenos, y desechables contra la Divinidad; representandole cosas terribles contra la Fe, y execrables contra su institucion; y firmega: y finalmente, que en lo mas profundo del alma, o del animo encierra unas verdades tan horribles, y venenosas de cogitaciones facit- legas, que aun en la confesion tiembla el peccador oprimido, de aor- jadas, y descargarse dellas.* En que inventa el enemigo princí- palmente dos cosas: la primera es, facilitar la lengua, y pro- vocarle el animo à blasfemias, y abominaciones; y aun à per- suadirle, que las a dicho (sin averle pasado por la imaginacion el pronunciarlas) para que fatigada con estos acometimientos, se le hagan delabridas las cosas de Dios, y que su Fe nos ensaña: y ya, que no pueda arrancarlas del coracon Chistiano; à lo me- nos confía, que de los ahogos de su tibiega podrá esperar el lo- gro de sus tentaciones. La segunda es, taparle la boca con el horror de sus abominaciones: para que no de cuenta de las fati- gas, que padece à su Padre espiritual, de quien puede recibir el remedio: asegurando (como dize mi querido Padre San Fran- cisco de Sales) la consecucion de su dañado intento, con la guar- da del silencio: *Como hacen los, que quier en engañar à las mugeres, y doncellas (dize el Santo) que al primer embure les prohiben, que no comuniquen sus propuesas à sus padres, ni madres, ni à sus maridos.*

Tratado IV. Capitulo IV.

537
e spirituales dones, con el Espíritu Santo la savorece, y la ilustra. Hazle la virtud desabrada: proponle como sin fruto la peni- tencia, y sin remedio, para el perdon de sus culpas: llena de tinieblas, y obscuridad el entendimiento, de desconfusos, y fati- gias la voluntad: procura, que tenga por irremediable su miseria, y, cargando aqui la fuerza del combate, pretende precipi- tarla en el abismo de la desesperacion.

6. Desta fuerse se uvo con Judas perfido, y traidor discipulo: pues avienole facilitado el pecado mas enorme, que pudo caver en la humana malicia (que fue vender à su Maestro, à su Dios, y à quien tantas finezas devia, por el vil precio de treinta reales, y ponerle en manos de sus mortales enemigos, que con tantas an- sias desleavan quitarle la vida) y avienole persuadido con varias razones de confianza, para que le cometiese; despues de averle sferado cometido, le ponderò la grandeza de la culpa, quan abomina- ble era à los ojos de Dios, y de los hombres su traicion: llenole de obscuridad el entendimiento, para que no pudiese discurrir el camino de su remedio: hizole creer, que seria sin fruto su peni- tencia, que era irremediable su caída: y finalmente cerrandole la puerta à todo genero de alivio, consiguió, que desesperado se ahorcasse, y que su alma eternamente se perdisiese.

7. El segundo medio, de que se vale el enemigo, para pri- var à el alma de esta soberana virtud, es, sublimarle altutamente la grandeza de la divina misericordia, para que obrando con vana confianza, y precipitadamente en el mal, a que le provoca; ne- scientemente espere gozar del summo bien, de que le priva. O quan- tas ponderaciones haze de la admirable excelencia de la infinita piedad, y misericordia de Dios! de la facilidad, con que per- dona sus ofensas! de las ansias, con que procura nuestro reime- dio! y lo mucho, que atropella por escusar nuestra perdicion! y todas estas ponderaciones, y persuasiones se encaminan, à que de de ojos en la miseria del pecado, constando vanamente en la divina misericordia.

Eccl. 5. 6. Ne dicas miseratio Domini magna est, multitudinis peccatorum meorum miserabitur. Et n. 7. Misericordia enim, & ira ab illo cito proxima est, cor in peccatis respicit in illis.

8. O inmensa bondad! que grandes frutos de maldad, y co- fecha de perdicion a hecho este mortal enemigo de las almas por

Tratado IV. Capitulo VI

13. El segundo modo de combatir, es muy me- ro: porque todo su desseo se ordena, à que p- empleos de la caridad con los proximos, y por el- dente de las necesidades de los otros; totalmente de cultivar su alma con los exercicios de las virtu- amosos empleos de la contemplacion: y tenen- para imprimir en su coracon qualquiera vicio, y con los feros afcos del pecado: porque conoce muy- no advierte San Laurencio Justiano) mientras n- de emplearse en la oracion: tanto mas segura esta de- peligros, y tentaciones de la malignidad. Y consigui- tanto mas arregada esta de caer en ellos, quanto à la continuation frequente de sus exercicios: y a este medio, quitarle aquel escudo, y despojarla d- do, para vencerla con facilidad.

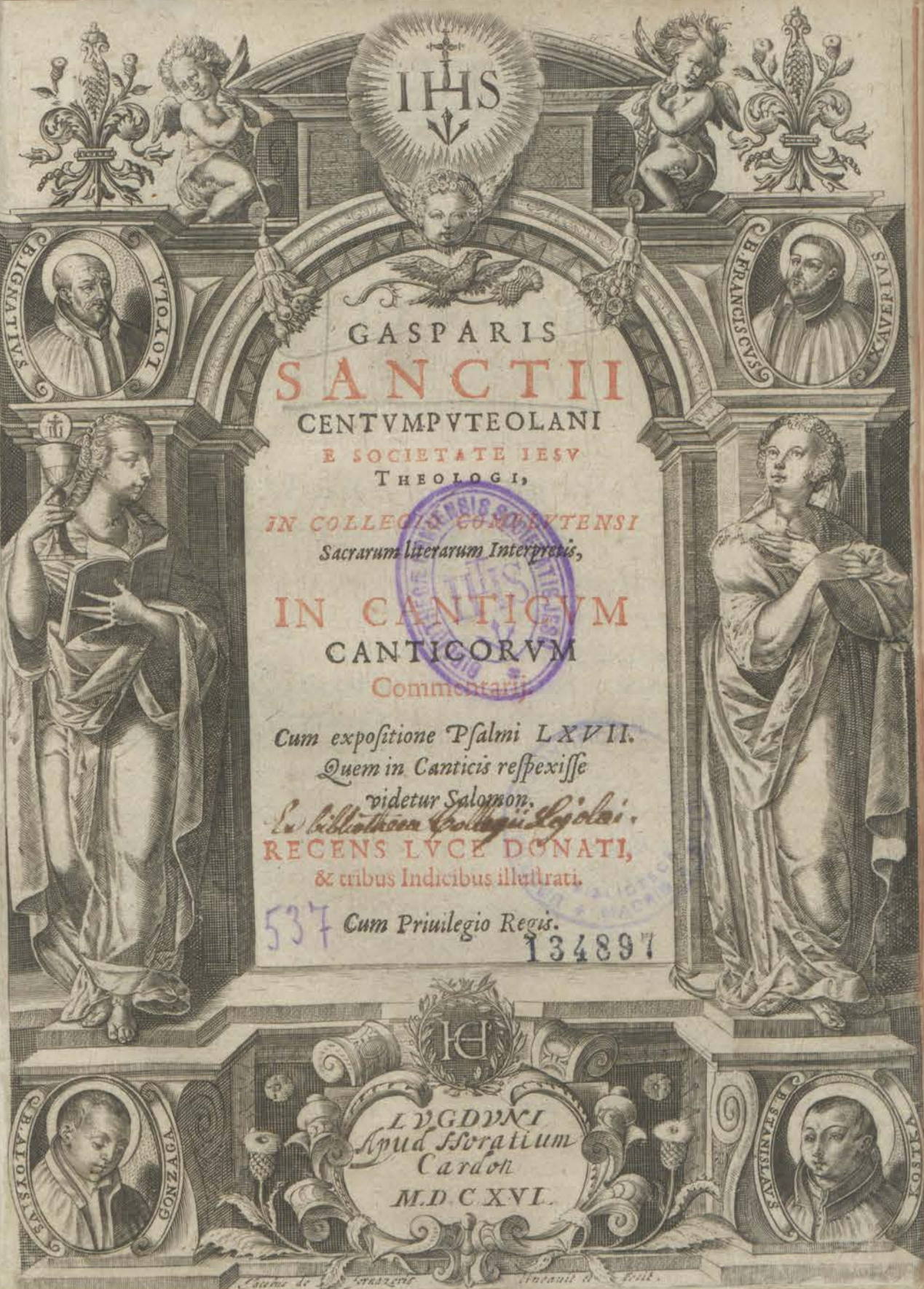
14. Tambien se vale, para conseguir, sin est- doincento de textos sagrados mal entendidos, y muy simulados: proponle, *La nimia caridad, co Pablo) nos ama Dios, pues por ella nos librò d- muerte de la culpa, en que estavamos; y nos diò e- da dichosa de la gracia.* Alega asimismo el excel- ternura de nuestro Redemptor para con los homi- zo olvidarse de si, por su remedio: manifestado en passion, cruel, y aserosa muerte: y de la mesm- ne la ardentissima caridad de Moyses; con que pe- o perdonasse à su pueblo, y le librasse de la muerte; à el borrasc del libro de la vida: la de San Pablo. *Q- esto espiritual de sus hermanos peccadores despojado de l- y amissad de Christo.* Y del mismo modo la de oc- llando asutamente, que avian afangado pintero- tual propria, y previendo todos los riesgos, q- perderlay manifestando solamente los empleos, q- se ocupavan por el remedio de las necesidades de para dissimular su engano.

15. O soberano Padre, Dueño, y Señor no

Tratado IV. Capitulo VII

16. El tercer modo de combatir, es muy me- ro: porque todo su desseo se ordena, à que p- empleos de la caridad con los proximos, y por el- dente de las necesidades de los otros; totalmente de cultivar su alma con los exercicios de las virtu- amosos empleos de la contemplacion: y tenen- para imprimir en su coracon qualquiera vicio, y con los feros afcos del pecado: porque conoce muy- no advierte San Laurencio Justiano) mientras n- de emplearse en la oracion: tanto mas segura esta de- peligros, y tentaciones de la malignidad. Y consigui- tanto mas arregada esta de caer en ellos, quanto à la continuation frequente de sus exercicios: y a este medio, quitarle aquel escudo, y despojarla d- do, para vencerla con facilidad.

17. El tercer modo de combatir, es muy me- ro: porque todo su desseo se ordena, à que p- empleos de la caridad con los proximos, y por el- dente de las necesidades de los otros; totalmente de cultivar su alma con los exercicios de las virtu- amosos empleos de la contemplacion: y tenen- para imprimir en su coracon qualquiera vicio, y con los feros afcos del pecado: porque conoce muy- no advierte San Laurencio Justiano) mientras n- de emplearse en la oracion: tanto mas segura esta de- peligros, y tentaciones de la malignidad. Y consigui- tanto mas arregada esta de caer en ellos, quanto à la continuation frequente de sus exercicios: y a este medio, quitarle aquel escudo, y despojarla d- do, para vencerla con facilidad.

CLARISSIMO, AC
EXCELLENTISSIMO
DOMINO D. IOANNI GARCI

ALVAREZ DE TOLEDO, MONROY,
& Ayala, Oropesa, & Deleytosa
Comiti, ab ense Regio, &c.

GASPAR SANCTIVS E
Societate Iesu S. P. D.

ANNVS iam agitur quadragesimus quin-
tus, Princeps illustrissime, ex quo adole-
scens in Societatis Collegiū ab obedien-
tia missus sum, quod tunc primū Oro-
pesa patrui tui D. Francisci de Toledo
Principis illustrissimi, qui ea tempestate
Peruana regna pro Rege moderabatur, eximia liberalitate
fundatum est. Decesserat paulo antē vir immortalitate
dignissimus Ferdinandus pater tuus, ex cuius desiderio
stillabant adhuc piis, & recentibus lacrymis subditorum
oculi. Audiebam à ciuibus, sed frequentius à viris è Socie-
tate nostra, quibus ille familiaris interiores curas, & ma-
gis occulta consilia impertiebatur, quantum fuisset reli-
giosi Principis pietatis studium, quā longum, ac dulce
orationis otium; vt denique inter publicas curas, resque
domesticas, quæ in tam lauta, & copiosa familia non po-
terant esse non molestæ, ac variæ, nihil remisisset aut de-

pietatis ardore, aut de ea contétione, qua seipsum ad præclaras, dignasque Christiano Principe virtutes accinxerat. In quarum studio cum eos fecisset progressus, quales in viro, quem religiosa disciplina seuerior addidisset professio, miraremur, amaremúsque, curabat tamen vt in illo pietatis studio velocior esset cursus, & alacrior, séque ipso fieret quotidie melior. Hæc ego tunc adolescens tacitus admirabar, méque ipsum tati viri exemplo, vt in Religionis castris, quæ tunc adhuc nouus miles inieram, legitime certarem, quasi adactis stimulis incitabam. De humanitate illius in omnes multus erat sermo, frequens, & grata prædicatio, vt Religionis, pauperumq; causas suas esse duceret; vt aliorum leuare miseras proprium existimaret Principum munus; quemadmodum denique, quod laudaret, commendaretque in eis, qui cum imperio, ac potestate forent, ipse sic præstaret luculenter, vt à seipso integrè, Religiosèq; viuèdo formã effingeret, quã alij in publicis, domesticisque rebus, & toto vitæ genere sequeretur. Hæc ego admirabar tunc, suspiciebamq; maximè: sed vt Religiosi Principis memoriã amarè, quã antè obseruare, ac venerari cœperã, faciebat non tãtùm virtus, quæ ipsa per se à Barbaris etiã, & hostibus amorè conciliat, & vbi cum magno, atque illustri nomine cõiungitur, pòdus habet ad inclinãdos & capièdos animos potentissimũ; sed etiam amor ille, quẽ habuit in nostrã Societatem mirificũ, qui ad redamandũ ingenua pectora nò solùm inuitat, sed etiã cogit. Audiebã quemadmodũ nascentẽ Societatem amplexus esset, quãto studio fouisset, quã sedulò, ac grauitè cõmendasset Principibus, quibus erat ignota; quẽadmodũ sua autoritate defendisset ab iis, quorum numerus erat nò exiguus, qui aut opinionibus, quas falsus dissiparat rumor, abducti, aut quia suis rationibus non satis nostrorũ erant opportuna cõsilia, aut alias ob causas, quas hic enumerare necesse nò est, aut

minùs

minùs erant in nomen, & institutum Societatis affecti, aut illam insimulabant callidè, aut insectabantur non obscurè, aut inducta pietatis specie, superbè, atque contumeliosè vexabant. His tamen omnibus opposuit sese Ferdinandi patris eo tempore singularis authoritas, perfecitque vt ex nonnullorũ animis, non solùm opinionem illã excusserit, quam priùs imbibérant veritatis ignari; sed etiam vt amarent postea, amplecterenturque, quos antea vt ignotos, aut tanquam nouarum rerum studiosos, & auctores auersabantur. Hæc ego, Princeps excellentissime, commemorauì breuiter (neque enim est animus, neque patitur hic scribendi modus historiam texere, aut longã instituere narrationem de patris optimi vitæ sanctitate, aut præclaris in Societatem meritis) quia & tibi futura putabam non ingrata, & quia dum parentis merita renouare studeo, tuã quoque vitam paternæ quamsimillimam, & spiritus nullo modo degeneres spectandos propono. Vt enim amplissimã, illustrissimãq; familiã, sic etiam multo magis paternæ virtutis legitimus hæres, parentis, qui iam è suorum conuictu, atque oculis excessit, vt illorum desiderium aliqua ex parte solarè, præsens ipse, ac viuum exemplar extitisti. De vitæ genere, quod sub tanto parente, ac duce à primis annis instituisti, de colendã, atque excitandã in aliis pietatis ardorè nihil dicam; quia neque omnia possum, vt maximè contendam, neque tua, sat scio, modestia mihi in eo genere vagari permetteret. Illud instar erit omnium his, qui aut Ferdinandum patrem agnouerunt, aut de illius instituto, ac moribus aliquid didicere, si te, quod fama non obscurè prædicat, ita fateamur expressisse parentis ingenium, vt qui vtrumque nouit, videre se putet in filio paternos sensus, paterna cõsilia, & parentis mortui viuat, atque spirantem imaginem. Mitto alia, quæ prædicari de viuis, neque semper vtile, & à diuino Spiritu non

ubique concessum: illud dicam, quod saluo pudore præ-
terire non possum, quod parentis animo, atque humanita-
ti te debere reputasti, ut in ipsis Oropesani Collegij incu-
nabilis desertam à parente defuncto Societatem, quam
ipse tanto studio in Oropesanam sedem asciverat, tanta
aviditate susceperat, sic amanter, ac studiosè complexus
sis, ut neque parentis benevolentiam, te superstiti, neque
cuiusquā patrociniū requirat. Habet tui de se iudicij,
atque benevolentiae Societas argumenta neque pauca, ne-
que leuia, quæ & ipsa prædicat de te, & à bene amante, at-
que merente animo profecta cognoscit. Huc refero, quod
ad tuam quoque familiam pertinere arbitror: nam quem-
admodum Ferdinandus pater in suis adhuc primordiis
Societatem fouit, sic etiam ex clarissima Pimentellium fa-
milia, ex qua domi apud te primum habes, & amplissimū
decus, lectissima fœmina Societatem sub idem tempus,
ubi primum Salmantica cœdedit, inopem tunc, & obscu-
ram, & à multis autoritate, doctrinæque præstantibus,
adde etiam, & Religionis nomine venerandis exagitatam
sic ornauit, commendauitque, ut ex eo tempore respirare
cœperit, & contra continentes penè maleuolorum assul-
tus vires assumere. Cuius beneficio, ac studio singulari non
ingrata Societas extare voluit tam pij, ac liberalis officij
illustre, atque perpetuum monumentum. Libro enim
8. Historiæ, quam nunc recens euulgari voluit, pagina
238. hæc prodit de pia tantæ fœminæ liberalitate, & de il-
lius de nostra Societate iudicio. *Quod autem in tantis turbis
diuinam erga nos benevolentiam maximè commendauit, illud fuit,
quod in ipso tempestatis aestu, mediisque turbinibus nobilem Deus
fœminam Comitum Montis Regij Mariam Pimentellam, quæ se
intra Monasterium sanctæ Mariæ sub eadem D. Dominici discipli-
na collegerat, ut nostris necessaria victui, cultuique prospiceret, ex-
citauit. Hæc cum in externos Societatis in pietate discipulos piè,*
mode

*modesteque venerantes in æde sacra Deum contemplaretur ex
odæo, quæ fuit quoddam genus illud adolescentium esset tam singulari
pietatis specie præditum: cumque responsum esset eos esse quorun-
dam Clericorum, qui nuper illuc attigerant, in Domino filios: tunc
illa, quæ una ex parte meminerat, quæ vulgò iactabantur in no-
stros; ex altera tam modestos, adeoque pios contemplabatur eorum
discipline alumnos. statuit ex eis euocare nonnullos, à quibus de re-
centium Religiosorum vita, institutisque cognosceret; sensit ergo ex
eorum moribus, ac sermonibus longè alios esse, atque maleuolorum
obtrektatio, & inconstans vulgi fama descripserat: nec dubitauit,
ut in sociorum animos semel intrauit, eosque penitus inspexit, to-
tisque tentauit, vitæ sibi duces, ac magistros asciscere: eosdemque
ad confessiones ad extremum usque spiritum adhibere. Hæc So-
cietatis Annales.*

Hæc me, Princeps excellentissime, ratio primum addu-
xit, ut quidquid operis est à me susceptum in explicandis
Canticis, id est, Epithalamio sacro, ac nobili, à Salomone
composito, tibi consecrarem: quod licet exiguum sit, & à
rudi elaboratum ingenio, eo tamen nomine, credo, non
auerfabere, quod in eo laborat argumento, quod ad Dei
amorem vehementer inflamat, rapitque ad illud, quod
in amando summum est, maximèque mortalium animos
cum maiore Dei gloria, & diuina voluntate coniungit;
quod tuus iam pridem animus, & conatus aspirant. Accedit
quod ita capit tuum Religiosum animum assidua diui-
norum mysteriorum meditatio, ac lectio, ut eius rei gratiā
facile illos, ac familiariter admittas, quibuscum sacrarum
literarum arcana conferre, & earum cognitionem, atque
mysteria, quoad eius fieri queat, comparare possis. Animo
igitur sic ad pietatem affecto, cuique sacra lectio studio, ac
voluptati est, præsertim si ad Dei maiorem gloriam aspi-
rare contingat, nihil, meo iudicio, afferri potest opportu-
nius, quàm diuini Epithalamij, & sacrarum nuptiarum cō-

menta

mentatio; si tamen illa accurata sit, & quæ tam illustre, ac sacrosanctum argumentum non dedecet. Quæ laudē ab hoc meo labore abesse quamlongissimè quis non videat? Verum res ipsa sic est stomacho benecōstituto grata, ut ad suauitatem externo condimento; sic speciosa, ut alieno ad pulchritudinē lenocinio non egeat. Hic honesti, castique connubij exemplar habebit Ferdinandus nepos sanguine Imperatorio, ac Regio, suorumque maiorum splendore non indignus; qui præclara sui ingenij, atque nobilitatis, & dedit iam antea in ætate prima, & maiora te magistro in posterum documenta promittit. Nam ut in medulla, ac spiritu nuptiales hi cantus sacrum ostendunt, ac mysticum animæ cum sponso cœlesti connubium; sic in cortice, literalique sono honesti coniugij, & tori immaculati speciem proponunt. Habes ergo, Princeps illustrissime, hoc quaecunque est munus, seu obsequium tuis in Societatem meritis omnino debitum, & memoris animi, atque obseruantia testem; imò libellus iste potius ab authore ignoto, atque inope pauper, & ignobilis patronum habebit ubi in tuum sinum, atque tutelam venerit, sub cuius nomine minùs horreat doctorum oculos, & censorum iudicia, quæ his temporibus æquissima non sunt. Quem si tibi non improbari, aut aliqua ex parte placere cognouerit, aliquod me operæ longæ, atque difficilis pretium cepisse existimabo. Vale, Princeps optime, quem nobis, reique publicæ Deus, ut multorum preces, & vota contendant, diu seruet incolumem.

PRÆ

PRÆFATIO AD LECTOREM.

NTE QUAM diuini huius Epithalamij expositionem ingredior, benigne Lector, reddenda mihi ratio est & consilij mei, & eorum, quæ à me successu forsitan alio, atque optabam, sed magno labore, atque studio comparata sunt. Quorum aliqua cum noua videantur, & quod sciam, à nemine hætenus adducta, alia non nisi ab uno, aut altero proposita potius leuiter, & obscure, quàm luculenter exposita, timere iure optimo poteram, ne audacia, si noua, aut stuporis, si inepta, à quoquam condemnarer. Et imprimis orandus mihi es, ut apud te etiam, atque etiam reputes, à me tentatam esse viam paucorum admodum pedibus tritam, atque ideo quod in ceca semita viatori, idem etiam mihi in obscuro hoc opere consilium necessariò fuisse susceptum, ut signis, & coniecturis ducerer incertus, cum nulla haberem impressa vestigia, quibus insisterem in euoluendo cortice, aut hieroglyphico sensu eorum, qui ante me viam hanc sunt ingressi. Scripsere sanè multi tam ex antiquis, quàm ex recentioribus in hac Cantica luculenter, ac grauiter præclara Commentaria, quæ nos & probamus maximè, & libenter amplectimur; sed hi plerumque in spiritualem sensum intenti, quem videbant in hoc hieroglyphico Epithalamio Spiritui sancto esse propositum; de litera, id est, de Grammaticali sensu, aut nihil laborarunt, aut modicè gustare enim voluerunt, utpote diuinæ suauitatis auidi, suauem spiritus medullam; corticem verò durum, & minùs gratum, aut non curarunt omnino, aut aliis arrodendum reliquerunt. Ex recentioribus verò qui-

G. Sanctij Comm. in Cantic.

**

dam, & diligentes, & docti suscepere hanc provinciam ab antiquis non admodum studiosè obitam: sed in parabola admodum obscura, & longa omiserunt plurima, quæ curiosi requirunt, & alia leuiter attigere, quæ maiorem lucem desiderabant. Quibus tamen gratia habenda sunt, quia ipsi in densam syluam, implexamque valde primùm irruerunt; sed reliquerunt aliis non pauca, in quorum explicationem, ordinemque texendum suam operam, studiumque conferrent. Qui quidem etiam si noua attulerint, & ante suam ætatem inaudita, quod necesse erat, cum id negotij essent aggressi, à quo omnium propè antiquorum Patrum studium abstinisset, non tamen ideo improbatum sunt, quia neminem ferme habuerunt ex prioribus, à quorum expositione in eo genere, sententiæque recederent. Idem mihi in his Canticis explicandis licebit per te, benigne Lector, si in Grammaticali sensu, ipsoque hieroglyphica Scripturæ sono à recentioribus his, magni alioqui nominis, & sapientiæ viris, aut in explicatione singularum partium, aut in contexendo Epithalamij filo aliquando discessero. Nam in spirituali, atque arcano sensu, quem maioris claritatis gratiâ seorsum post historicum adhibui, id plerumque secutus sum, quod probari maximè videbam antiquis Patribus, nisi quando noua aliqua expositio historica nouam etiam expositionem allegoricam postulabat. In qua data opera mihi est, ut quid Patres eo loco sentirent, explicarem.

Nunc quid in exponendo consilij in hac allegoria longa, atque impedita secutus sim, paucis accipe. Primùm illud mihi persuasi, in his Canticis aliquid esse Salomoni propositum, quod aut contigisset aliquando, aut solitum esset fieri in Hebræorum Republica, sicut aliis parabolis plerumque contingit; aut certè, quod vir acri ingenio, & singulari eruditione vidit Ludouicus Legionensis, perpetuam hinc esse metaphoram, in qua singulæ partes inter se filo cohererent non interrupto. Neque enim putabam piè quenquam existimare posse ab authore sacro id esse commissum, in quo prophani scriptores, si quando accidit, durè ab æquis etiam lectoribus accipiuntur. Quare faciendū mihi putavi, ut inuestigarem quomodo in una aliqua natura,

zura, siue argumēto, filo cōtinenti, non distorto, atque interrupto, quæ hinc adducuntur omnia, aptè consentirent. Ac tandem vero maximè simile mihi visum est, spectare Salomonē in hoc sacro Epithalamio ritus illos, qui in nuptiarum sacris communiter seruabantur ab Hebræis, quia in eis optima proponebantur symbola casti connubij, sicut in his, qui nunc à Christianis religiosè seruantur. Nam ut ritus illi coniugum inter se coniunctionem, & amorem mirè præ se ferunt; sic etiam similis coniunctionis, & amoris Christi cum Ecclesia eximia documenta sunt. Neque temerè mihi videor in eam cogitationem venisse: nam eorum, quæ in hoc Epithalamio præcipua sunt, occurrunt in Scriptura plurima, neque ea obscura vestigia, ut pluribus statim Prolegomeno 3. ostendemus. Quæ à Iudæis nunc etiam ex antiquo, ut verisimile est, patrum suorum instituto seruari colligitur ex Hebræorum Rituali, seu Cæremomali, quod Latinum fecit Genebrardus. Quod ego etiam accepti ab Hebræo quodam Iudaice antiquitatis scientissimo, qui Hebræorum matrimonij non interfuit solum; sed etiam præfuit tanquam sacrorum antistes.

Quod verò ad ordinem, & ἀνορθωτικὸν spectat, laboravi diu in illis contexendis, quæ in his Canticis adducuntur plurima, & varia, ita ut non temerè, ac liberè, sed ad certam, & facilem, sibi que perpetuò consentientem formam astricta viderentur; quod si quo modo, Audio, atque labore consequeretur, existimabam fore, ut studiosis accideret non ingratum. An verò compos fuerim & mei, & communis (ut audio) desiderij, indicabūt alij: de me id vnum quàm verissimè affirmare audeo, nihil mihi in eam curam non esse tentatum; eam autem rationem commodissimam, & expeditissimam fore putavi, si quæ dicuntur cap. 5. ab illis verbis; Ego dormio, & cor meum vigilat, ad illa verba cap. 6. ut lilia colligat, quæ Dramaticè, & ut ita dicam, representatiuè in quinta scena collocantur; ea historicè primo loco statuerem, quibus succederent, quæ Dramaticè in principio, id est, in prima scena locata sunt; nempe ut in querendo sponso, quod cap. 5. Dramaticè cæperat, perseveret.

sponsa, donec tandem inueniat. Quod, credo, difficile non erit ei, qui ad hæc Cantica mediocrem attentionem adhibuerit, quod suis deinde locis pluribus ostendemus. Eam autem orationem, quam sponsus habuit, ut pigritantem sponsam è lecto ad hortos, ubi peragenda nuptiæ, deduceret, repetitam esse statuo ab sponsa 2. cap. ab illis verbis. Ecce ipse stat post cancellos; ad finem usque capitis. Deinde in principio cap. 3. significat quid sponsa fecerit, ubi illam sponsi orationem longam, & inflammata audiuit, & attingit breuiter, quæ pluribus deinde cap. 5. prosequitur de studio querendi sponsum, de vigilum custodia. Hac commentatione, ac partitione rerum existimabam, quæ dissoluta videbantur in his Canticis, aptè componi posse. Quibus ea ratione dispositis ad caput usque octauum expedit, ac sine ulla offensione, ac salebris incumbunt reliqua. Ut autem quæ toto octauo capite dicuntur, quæ minùs alicui videri poterant dicta consequenter, in certam, ac continentem formam adducerem, alia mihi imita ratio est, noua, fateor, sed fortasse ab historia, textusque consecutione non aliena. Quo consilio studiosis consecutionis, atque ordinis cognoscendi aliqua ex parte, ut spero, satisfactum est. Vide Proleg. 9.

Nunc de singulis, quæ noua videri poterant, ratio mihi reddenda. Neque necesse est pio lectori multis probare in hoc sacri poematis typo, atque nudo cortice, in quo à Spiritu sancto afflatus Salomon spirituales condidit medullas, nihil esse absurdi, nihil distorti, atque ridiculi, atque adeò nihil quod obscæni, atque indecori aliquid obiciat. Quod cum effugere aliquando non possimus, si in ipsa verborum proprietate hæreamus, coacti sumus ad figuratas locutiones confugere. Qualia mihi spectare videbar in ventre sponsi sapphiris distincto, & in ventre sponsæ, umbilico, & femorum iuncturis. Neque mihi persuadere poteram à Spiritu sancto hominum cogitationi esse nudata, quæ tam prouidè verecunda natura celauit, ac texit. Neque, credo, prophanus hæc auderet in poemate honesto, nisi frontem omnino perfricisset. Quare aliqua ex his non tam de humani corporis membris, quàm de illorum integumentis, atque ornamentis

mentis accipienda existimaui, ea nimirum quæ honestè legentium cogitationi nudari posse non videbantur, qualia sunt venter, umbilicus, femora; & si quæ sunt eiusmodi, quæ cum aliis aut pugnare, aut non velle consentire videri poterant; ut de capite sponsæ, cum aurum optimum vocatur, aut sponsæ, cum Carmelo dicitur esse simile; in quibus utriusque coronæ in capite intelliguntur, ut in Prolegom. pluribus.

Cum verò non leuibus, ut mihi videbar, rationibus adductus existimarem in his Canticis voluisse Salomonem explicare latius, quæ paucis, & obscure pater ipsius Psal. 67. cecinisset, ut Prolegomeno 7. latius demonstrari; ad extremum visum fuit fore ex tuo, atque horum Commentariorum usu, si illius quoque Psalmi omnium obscurissimi explicationem adiungerem; qui ut his Canticis plurimum affert lucis, sic vicissim ab eis accipit non parum.

Hæc præcipua sunt, quæ tibi, optime Lector, noua videri possunt; alia sunt leuiora, quæ ad singularum partium explicationem pertinent, quæ ubi cogitationis nostræ causam agnoueris, credo, non improbabis. Neque verò alicui mirum, aut alienum videri debet, si, dum in cortice versamur, id est, in symbolo, seu hieroglyphico signo, quod plerumque historiam aliquam, siue consuetudinem olet, quæ ubi rerum naturis est accommodata, multis nationibus communis esse solet, de humana eruditione aliquid interdum exponimus. Quod sanè eo facimus consilio, ut quæ hîc duriuscula videri poterant, antiquis in usu fuisse; aut quæ dicuntur, non abhorreere ab aliarum gentium sermone, aut consuetudine disceres. Cum autem opus hoc Bucolicum sit, & poeticiis numeris compositum, ex Poëtis necessario aliqua adducere debuimus: neque enim alij huic generi compositionis operam dederunt. Quibus cum in Epithalamis pangendis aliqua viderentur cum hoc diuino Epithalamio communia, maxime Theocrito, qui in Epithalamium Helenæ, & Arsinoës pompam multa ex hoc Epithalamio, & nuptiali pompa transcripsit, ut cuius facile est animaduertere; sanè si illa omitterem, in hoc nudo cortice euoluendo parum strenuè indicarer expositoris munere perfunctus.

Quare adduxi ex Poëtis suo loco nonnulla, non quò ab ipsis explica-
tionis nostræ fundamenta petenda sint, nam ex Hebraica eruditio-
ne satis, credo, habemus firmamenti ad ista probanda: sed ut minus
dura, & noua aliqua videantur, quæ eiusmodi alicui in hoc Epitha-
lamio existimari poterant, cum etiam apud Gentes, quibus in nu-
ptiarum sacris aliqua proponebatur honesti connubij forma, in usu
fuisse deprehendantur.

Illud fortasse in his Commentariis desiderabit pius, & B. Virginis
amans, & studiosus lector, quòd in separata Commentatione non
egerim de illius meritis, ac laudibus, quòd fecerunt ante me alij, ut
Dionysius Carthusianus, Michael Ghislerius, & nostra Societate
Martinus del Rio; quorum ego pietatem in eodem argumento tra-
ctando imitari debuissim. Sed, quominus separatam Commenta-
tionem instituam, fecit & quòd prolixos Commentarios non pro-
bem, & quòd ea de re alios tum in Canticis explicandis, tum in
qualibet alia occasione seu quesita, seu oblata satis luculenter scri-
pisse videam. Quare rem vsque adeò illustrem, illustratamque Do-
ctorum excubiis mea indigere opera, aut apud bellum, & candidum
lectorem accusatum iri me inertie, aut parum p̃i seu memoris ani-
mi non putabam. Non tamen ideo laborem hunc pium, tantæque
Matri debitum omnino declinaui: nam cum Canticorum ordo, in-
cidensque materies occasionem offert (offert autem persæpe) illam
ego non inuitus arripio. Cum verò non pauca, quæ in hoc Epithala-
mio sacro illustrissima sunt, quæque siue allegorico, siue accommodati-
tio sensu B. Virgini à scriptoribus, siue à Concionatoribus ascribun-
tur, non bene caderent in vitam illam, morèsque purissimos, si ex
originalis culpe seminario aliquid sordidum, atque odiosum sponso
Deo traxisse existimetur: id me debere putavi communi Matri, ac
Virgini immaculatæ, ac puræ, ut cum se locus aperiret in Canticis,
qui ab originaria culpa immunem esse Virginem ostenderet, nonnihil
ea de re, idque ut Interpretis ratio postulat, breuiter attingerem.

Cum verò sensus Grammaticalis, & hieroglyphicus, quem com-
muniter corticem appellamus, quem spirituali, ac mystico sacer author
suppo-

supposuit, obscurus valdè sit, & ut dixi, à multis nulla ex parte, à
paucis non nisi leuiter, ac parcè tentatus, commodum me facturum
ratus sum, si illum à mystico seorsum aggrederer, & si quid in eo He-
braice, atque antiquæ eruditionis esset, quoad possem, eruerem. Quod
quanti laboris, quamque impediti negotij sit, nemo non videt. Dabis
ergo mihi veniam, benigne Lector, si, quod in longa hac, atque obscura
allegoria accidet non rarò, aliquando à me peccatum sit. Si quid au-
tem minus ineptè, ac segniter, si modò eius generis aliquid à me di-
ctum fuerit, id à Deo, à quo omnis lux, & veritas hominibus afful-
get, profectum agnosce. Cui, ut me iam pridem, sic operis quicquid est
huius, etiam, atque etiam consacro. Vale.

APPRO

APPROBATIO.

REgio iubente Senatu vidi, & accuratè, quantum licuit, recognoui Commentaria hæc cum paraphrasi in Canticum Canticorum, & in Psalmum LXVII. à sapientissimo, religiosissimoque Patre Gasparo Sanctio concinnata: nihil verò in ipsis deprehendi quod Catholicam doctrinam, aut pietatem vel minimùm lædat, sed multa potius, & magna quæ astruant, & illustrēt. Imò in hoc genere Commentationis, in quo nil ferè ab antiquis, & recentioribus prætermisum, veteribus noua coniungens meritò sui desiderium prouocat, nec minùs accendit rara animi modestia in pronunciandis sententiis, earumdem mira cohærentia, summa Interpretis dexteritate cum trilingui peritia, atque eruditione mirabili. Consonāt deniq; hæc Commētaria aliis præclaris eiusdem authoris in Isaiam Prophetam nō ita pridē editis. Censeo igitur vt etiam publica luce donentur ad magnum Ecclesiæ bonum. Matriti in Carmelitano Cœnobio 12. Augusti 1615.

I. FRANCISCVS A IESV
DE XODAR.

Facultas

Facultas R. P. Prouincialis Societatis IESV in Prouincia Lugdunensi.

EGO Antonius Suffrenus Societatis IESV in Prouincia Lugdunensi Præpositus Prouincialis, Opus quod inscribitur, *Gasparis Sanctij Centumputeolani è Societate IESV Theologi, in Collegio Complutensi sacrarum literarum interpretis, in Canticum Canticorum Commentarij cū expositione Psalmi LXVII.* iuxta priuilegium eidem Societati à Regibus Christianissimis Henrico III. 10. Maij 1583. Henrico IV. 20. Decembris 1606. & Ludouico XIII. nunc regnante, 14. Februarij 1611. concessum, quo Bibliopolis omnibus prohibetur, ne libros ab hominibus nostræ Societatis compositos, absque Superiorum eius permissione imprimant, permitto HORATIO CARDON Lugdunensi Bibliopolæ, vt ad sex primos annos imprimere, ac libere diuendere possit. Datum Lugduni die 10. Aprilis 1616.

ANT. SVFFRENVS.

APPROBATIO.

IOANNES CLAVDIVS DEVILLE in sacra Theologia Magister, & in S. Pauli Lugdunensis Canonicus, & in hac Lugdunensi Diœcesi, à Domino Dionysio Simone de Marquemont Illustrissimo, & Reuerendissimo Archiepiscopo librorum Censor designatus: fidem facimus, nos *Gasparis Sanctij Centumputeolani è Societate Iesu Theologi, in Collegio Complutensi sacrarum literarum interpretis, in Canticum Canticorum Commentarios cum expositione Psalmi LXVII.* perlegisse, omniâque in illis iuxta orthodoxam Catholicæ Apostolicæ ac Romanæ Ecclesiæ, & Sanctorum Patrum sanam doctrinam summa cum eruditione exponi. Lugduni apud Sanctum Paulum Idib. Iulij 1616.

DEVILLE.

G. Sanctij Comm in Cantic.

R. D. D. Thomæ de Meschatin la Faye huius libri
imprimendi facultas.

L THOMAS DE MESCHATIN LA FAYE, Comes, Canonici, & Camerarius Ecclesie Lugdunensis, & Vicarius Generalis in Archiepiscopatu Lugdunensi: Opus inscriptum, *Gasparis Sanctij Centumputeolani è Societate IESV Theologi, in Collegio Complutensi sacrarum literarum interpretis, in Canticum Canticorum Commentarij, cum expositione Psalmi LXVII. ut in lucem edatur, facultatem concedo.* Lugduni 3. Augusti 1616.

MESCHATIN LA FAYE.

CONCESSIO.

L IBRUM hunc, qui inscribitur, *Gasparis Sanctij Centumputeolani è Societate IESV Theologi, in Collegio Complutensi sacrarum literarum interpretis, in Canticum Canticorum Commentarij, cum expositione Psalmi LXVII.* Ego Iacobus Daueyne Regis Procurator typis mandari, tum demum in lucem exponi consentio. Lugd. 4 Augusti 1616.

DAVEYNE.

L IBRUM hunc inscriptum, *Gasparis Sanctij Centumputeolani è Societate IESV Theologi, in Collegio Complutensi sacrarum literarum interpretis, in Canticum Canticorum Commentarij, cum expositione Psalmi LXVII.* ab HORATIO CARDON Bibliopola Lugdunensi in lucem dari permittimus: simul, ne quis citra factam ei ab ipso potestatem, denuò excudat, interdiciamus. Datum Lugd. die 4. Augusti 1616.

SEVE.

Summa

Summa Priuilegij à Christianissimo Galliarum Rege concessi.

L VDOVICI XIII. Gallie & Nauarra Regis auctoritate sancitum est, atque patentibus Literis cautum, ne quis in Regno suo, alijsve locis ditioni suæ subiectis, intra proximos annos decem, à die impressionis primæ inchoandos, ac numerandos excudat, vendat, excudendum, vendendumque quouis modo, & ratione conetur librū, qui inscribitur, *Gasparis Sanctij Centumputeolani è Societate IESV Theologi, in Collegio Complutensi sacrarum literarum interpretis, in Canticum Canticorum Commentarij, cum expositione Psalmi LXVII.* præter HORATIVM CARDON Bibliopolam Lugdunensem, aut illos, quibus ipsemet concesserit. Prohibitum insuper eadem auctoritate Regiā omnibus suis subiectis, eundem librum extra Regni sui limites imprimendum curare, vel quempiam, ubicumque fuerit, ad id agen-

2.

dum impellere, ac instigare sine consensu dicti
HORATII CARDON. Idque omne
sub confiscatione librorum, aliisque poenis ori-
ginali Diplomate contra delinquentes expres-
sis. Datum Turonibus die 19. Aprilis 1616.

De mandato Regis.

Signatum

BERRVYER.

INDEX

INDEX LOCORVM
SACRÆ SCRIPTVRÆ
QVÆ IN COMMENTARIIS
Canticorum explicantur.

*Prior numerus caput, posterior numerum indicat marginalem;
Pr. Prolegomena; Ps. Psalmum.*

EX GENESI.

- Cap. 3. **A**d auram post meri-
diem. 2.83
35. Dederunt ergo om-
nes Deos alienos quos habebant, & in-
aures Pr. 46
43. De optimis terra frugibus. 2.43
49. Accubans inter terminos Pr. 26
43. Sederunt coram eo 1.64

EX EXODO.

- Cap. 4. Mitte manum tuam in sinum Pr.
44
21. Cum qua veste intravit Pr. 42
19. Eritis mihi in peculium. Pr. 23
28. Quatuor ordines lapidum. 5.77

EX NVMERIS.

- Cap. 21. Scopuli torrefacti sunt. Pr. 16
Ps. 16

EX DEVTERONOMIO.

- Cap. 8. Pestus non est subtritus. Pr. 42

33. Latere Isachar in tabernaculis tuis.
Pr. 26

33. Benjamin amantissimus Domini.
Pr. 38

EX RVTH.

Cap. 3. Expande pallium tuum. 2.7

EX I. REGVM.

Cap. 19. Pellem pilosam caprarum posuit
ad caput eius. 4.11

EX II. REGVM.

Cap. 15. Et aperto capite. 1.45

EX IV. REGVM.

Cap. 4. Inuenit quasi vitem syluestrem.
1.40.

EX IOB.

Cap. 9. Spes mea in sinu meo. Pr. 44

EX PSALMIS.

Ps. 38. Tanquam sponsus procedens de
*** 3

INDEX LOCORVM

- thalamo. 2.7
8. Pro torcularibus. 2.14
35. Inebriabantur ab ubertate domus
sue. 2.14
126. Cum dederit dilectis suis somnum.
2.30
101. Dies mei sicut umbra declinauerunt. 2.84
108. Sicut umbra cum declinat. 2.84
86. Fundamenta eius in montibus. 1.2
103. Facta est Iudaea sanctificatio eius.
1.2
18. Tanquam sponsus. 2.7
21. Tuulus pro cerna matutina. Pr.9
44. Ex eo multa. Pr.16
67. Fere totus explicatur. Pr. à numero 23.
136. Obluioni datur dextera mea. Pr.46
15. Dominus pars hereditatis meae, &
calicis mei. Pr.14
- EX PROVERBIIIS.
8. Qui manè vigilauerit ad me. Pr.3
8. Qui vigilat ad fores meas. ibid.
3. In tabulis cordis tui. Pr.46
- EX ECCLESIASTE.
Cap.ultimo. Funiculus argenteus. 7.46
- EX ECCLESIASTICO.
Cap.15. Quasi mater honorificata. Pr.9
Cap.7. Ira in sinu stulti. Pr.44
- EX ISAIA.
Cap.42. Et noluerunt in viis eius ambulare. 1.11
4. Erit super omnem gloriam prote-
lio. 2.71
30. Vox sanctificata solemnitatis. Pr.18
41. Semita in pedibus eius. Pr.42
49. In manibus meis descripsit. Pr.46
57. Ornasti te Regi. Pr.16
4. Aufer opprobrium nostrum. 8. 62
47. Denuda inopiundinem tuam. 4.8
28. Sicut temporaneum ante maturita-
tem. 2.64
- EX IEREMIA.
Cap.14. Operuerunt capita sua. 1.45
2. Charitatem desponsationis tuae. Pr.
23.
25. Vox mola. 2.24
17. Super latitudinem cordis ipsorum.
Pr.46.
31. Femina circumdabit virum. Pr.18
1. Virgam vigilansem. 5.78
Thren.3. In virga indignationis eius. 1.2
- EX EZECHIELE.
Cap.16. Ingressus sum pactum tecum. Pr.
23
16. Vidi te conculcari in sanguine tuo. 8.
27
16. Fornicata est in nomine tuo. 4
27. In muris tuis per gyrum. 4.37
- EX DANIELE.
Cap.3. Saraballa eorum. Pr.33
13. Sub prino. 5.78
- EX OSEA.
Cap.2. Vallem Achor. 1.38
2. Et auferat fornicationem. Pr.46
2. Ducam eam in solitudinem. Pr.12
2. Non vocabii me ultra Babali. 5.79
9. Quasi prima poma ficulnea. 2.64
- EX MICHEA.
Cap.7. Praecoquas ficus desiderauit ani-
ma mea. 2.64
7. Quae dormit in sinu. 2.30
- EX ZACHARIA.
Cap.14. Torcularia Regis. 2
EX

SACRAE SCRIPTURAE.
EX MATTHAEO.

27. Eo quod ieiunium iam praeuissset.
2.60.
Cap.5. Aperiens os suum. 1.7
9. Non est mortua puella. 1.25
- EX LVCA.
Cap.2. Obumbrabit tibi. 2.8
8. Oportet semper orare. 4.79
- EX MARCO.
Cap.3. Calceamenta portare. 1.64
- EX IOANNE.
Cap.5. Omnia quae audiui à Patre, nota
feci. 1.25
19. Opus consummanti. 1.25
- EX ACTIS.
Cap.1. Erat turba hominum. 1.16
- EX EPIST. AD GALAT.
Cap.2. Qui dilexit me. 6.27
4. Mons Sina, qui coniunctus est Ierusa-
lem. 4
- EX EPIST. AD EPHES.
Cap.4. Ascendens in altum. Ps.47
2. Viri diligite uxores sicut Christus,
&c. Pr.5
5. Non habentem maculam. 1.31
- EX APOCALYPSI.
Cap.3. Habes pauca nomina. 1.16
11. Occisa sunt nomina. ibid.
18. Vox mola. 2.24
1. Ut cooperiat se byssino splendens.
1.58

INDEX

MEMMO

INDEX REGVLARVM SCRIPTVRÆ SACRÆ QVÆ IN COMMENTARIIS CANTICORVM TRADVNTVR.

Prior numerus caput; posterior numerum margi-
nalem indicat.

1 R Es indecora, & mala typus
interdum rei sanctissima.
Pr. 48	14 Relativum sine antecedente cum opti-
tasi. 1.4
2 Talia aliqua nonnunquam dicuntur
qualia apparent, aut vulgo existi-
mantur. 7.35	15 Aliqua videntur redundare, quæ ta-
men otiosa non sunt, sed vim potius
addunt orationi. 1.3
3 Ornamenta, & tegumenta earum rerum
nominibus explicantur, quas or-
nant, aut tegunt. Pr. 32. & 33	16 Usitatum est Hebraeis, ut de se in ter-
tia persona loquantur. 2.34
4 Nomen pro homine sumitur. 1.16	17 Coniugatorum vis ad amplificandum
magna. 1.3
5 Transitus ab una persona in aliam. 1.11
Ps. 9	18 Nominativus absolute positus. 2.44
6 Transitus ab uno numero in alium.
7.60	19 Actio pro actionis subiecto, aut effe-
ctu. 2.55
7 Præteritum pro futuro. 1.25	20 Quæ aliis locis honesta, aliis indeco-
ra, & contraria. 4.42
8 Præsens pro præterito. 2.46	21 Allusiones variæ ad nominis etymolo-
giam. 5.78
9 Multa suis locis omittuntur, & alibi
narrantur. Ps. 18	22 Nominis significatio pro nomine. 6.8
10 Hebraicum nomen, quod proprium esse
videtur, pro communi eius signifi-
catione ponitur. Ps. 40	23 Multa iisdem verbis in Scriptura re-
petuntur. 6.13
11 Infinitivus pro nomine. Ps. 95	24 Eiusdem rei repetitio confirmatio est. 6.13
Futurum pro nomine. Ps. 93	25 Filius, & filia nomen circumscribit. 7.4
12 Idiomata propria lingua in aliena à
sacris, & prophanis authoribus
servata. Ps. 95	26 In Scriptura tale aliquid dicitur qua-
le apparet. 7.35
13 Ex duabus significationibus aliquan-
do minus propria ab Interprete
sumitur, à qua deinde per metalep-
sim gradus fit ad aliam. Ps. 98	27 Numero plurali verbum adiungitur
singulare. 7.60
	28 Eidem rei diversa nomina iuxta va-
ria idiomata. 7.75
	29 Imperativus pro futuro. Ps. 5
	30 Redundare videntur aliqua, quæ ta-
men epitasim habent. 1.3

COMMEN

COMMENTARII IN CANTICVM CANTICORVM SALOMONIS.

PROLEGOMENON PRIMVM.

De forma, atque materia Canticorum.

1.

Cantico-
rum for-
ma.

QVANTA sit huius libri dignitas, quanta maiestas, ostendit omnium pene scriptorum tam Græcorum, quam Latinorum conspirans sententia; qui ideo censent Canticum Canticorum appellari, quodd nobilissimum sit, atque iucundissimum canticorum omnium. Quod sanè verissimum est, siue formam rationemque spectes, siue materię dignitatem. Nam, quod ad formam orationis pertinet, in hoc diuino Epithalamio Salomon, & affectuum varietatem mirificè, & numerorum leges accuratissimè persecutus est: quamvis de numero, mensuræque, & tota ratione metrica nihil certum sit. Neque enim, ut maximè cõtendat, ad certam rationem coercere poteris, quæ una eademque lege perpetuè constet. Quodd si poetæos forma, ut cõter Arist. in sua Poëtica cap. i. fictio est, unde poetæ quæ G. Sanctij Comm. in Cant.

si facientes, vel fingentes dicti sunt (quare neque apud Græcos Empedocles, teste Aristotele suprà, neque apud Latinos Lucretius, & Lucanus poetæ existimantur, licet poetæis numeris vel historicam fidem, vel naturalium rerum proprietates, vel suas denique cogitationes incluserint: quia nihil fingunt, aut variant, sed nudam veritatem; vel historiam propriis plerumque verbis complectuntur) hinc si vspiciam, verbis translatis, & alienis, incredibili varietate diuini amoris naturam scriptor hic sacer persecutus est.

De materia verò, certum est Salomonem, vel Spiritum sanctum, qui linguæ Salomonis infederat, altum quiddam atque diuinum spectasse: neque enim audiendi sunt, qui profanum aliquid atque lasciuum in his carminibus agnoscunt. Quorum nonnulli ex hæreticis, authore Philastrio hæresi 133. quos ille Anonymos appellat, dicunt hinc inter Salomonem, & Abisag Sunamitidem, vel inter aliâ

A

2.
In Cantico-
is omnia
sunt ca-
sta.

PROLEGOMENA IN CANTICVM

amicam amatorum, & profanum
colloquium. Quam haresim
postea excitauere Anabaptistae, im-
pie illi quidem, & suo more sanctis-
sima atque purissima Spiritus sancti
documenta turpiter fœdantes.

Nam licet inter sanctum, impu-
rumque amorem maxima dissimi-
litudo sit, dissimiles progressus & fi-
nis, tamen his, qui profani sunt, &
impuri, hæc Cantica aliquid olent
lasciuum & obscœnum, qui ructat
facile, & inuerecundè anhelitum
fœdum ex eo, quod ipsi antè con-
ceperant. Quem errorem refutat
Theodoretus Præfatione in Canti-
ca. Primùm, quia huius libri author
Spiritus sanctus est, siquidè in Ca-
nonem Scripturæ sacræ relatus est.
At quis credat Spiritum sanctum di-
ctare, quæ lasciuia spirant? cuius fru-
ctus est continentia, & castitas, ad
Gal. 5. Quis afflatu purissimi Spi-
ritus illa fundi existimet, quæ afflatu
Veneris, & Cupidinis inspirari, poë-
tæ fabulatur? Quod si antiquorum
Patrum testimonio liber hic nobili-
ssimus est eorum, quos edidit Sa-
lomon, quid, quæso, nobilitatis, aut
suauitatis spirat obscœnus sermo?

Quod si sponsa, quæ tantopere his
carminibus commendatur, filia sit
Pharaonis (quod nonnulli putarunt)
quàm multa ineptissimè à Rege sa-
pientissimo dicerentur? Quis enim
credat filiam Regis, eandemque
Regis potentissimi sponsam, non
captam apud alienos, sed in suo Rê-
gno florentem, quæ non pateretur
captiua ab hoste, ea à coniuge sibi
charissimo tulisse? nimirum iussam
esse abire post vestigia gregum suo-
rum, & quod minimè cadit in Re-
giam personam, præpositam esse cu-
stodiæ vinearum, infuseatam à Sole,
& à murorum custodibus spolia-
tam esse pallio, actandem vulnera-
tam. Neque incommodat quod in

hoc Epithalamio non reperiatur
nomen Dei Tetragrammaton, aut
aliqua alia nomina, quibus tota,
quasi syderibus, Scriptura resplen-
det: nam eam ob rem aiunt car-
men esse amatorium, atque profa-
num; idque obseruasse Salomonem,
adductum religione, ne nomen il-
lud ineffabile parum pie profanis
admisceret, & aliquid sordidum
traheret ab obscœno poemate. Nā
primùm, cum totus hic sit allego-
ricus sermo, non necesse fuit pro-
prijs uti vocabulis; neque eadem
ratio est huius libri, & aliorum. Nam
cum in aliis locis Deus tanquam
cum ancilla loquatur, ea usurpat
nomina quæ metum, & religionem
incutiant; quare appellatur *Fortis*,
Zelotes, *Omnipotens*, *Dominus*, &c.
At hoc loco agit cum sponsa; & ideo
his utitur nominibus, quæ amorem
conciliant, & alliciunt animum;
vnde dicitur *sponsus dilectus*, &c.

Communis omnium pene Do-
ctorum, & Sanctorum sententia
est, sermonem esse inter Christum
& Ecclesiam ab eo vnicè dilectam,
quam innumeris donis locupleta-
uit, ut charissimam sponsam: vel
inter quamlibet animam, eius ob-
sequio deditam, & quæ se totam ad
eius voluntatem fingit, quia pars
est Ecclesiæ; siue inter B. Virginem,
quæ Ecclesiæ pars est nobilissima.
Videtur autem Salomon amplifi-
care voluisse id, quod pater illius
inchoarat Psalm. 44. cuius initium
est; *Eructauit cor meum*. Nam, & ibi
narratur sponsi species præ filiis ho-
minum, & sponsæ pulchritudo, quæ
hic etiā appellatur Regina, & ado-
lescentula, quæ adstant sponsæ;
myrrha, & gutta, & similia. Hæc sen-
tentiam videtur aliquo modo Chri-
stus ipse Dominus insinuare, dum
se sponsum dicit sepius in Euange-
lio, ut Matth. 9. & 25. & Discipulos

Cur no-
men Dei
Tetragra-
maton nō
sit in hoc
libro.

Conubiū
hoc inter
Christum
& Eccle-
siā, siue
quālibet
animam.

CANTICORVM SALOMONIS.

amicos sponsi, Ioann. 3. vnde vide-
tur ex hoc Canticorum vmbracu-
lo in Euangelium, quasi in apertam
lucem produsse. Illud verò Canti-
corum 4. *Tota pulchra es amica mea,*
& *macula non est in te*; Ecclesiæ ac-
commodat Paulus 5. ad Ephes. *Vi-
ri diligite uxores vestras, sicut Chri-
stus dilexit Ecclesiam, & se ipsum tra-
didit pro ea; ut illam sanctificaret, mun-
dans eam lauacro aquæ in verbo vitæ;*
ut exhiberet ipse sibi gloriosam Eccle-
siam, non habentem maculam, neque
rugam, aut aliquid huiusmodi; sed ut
sit sancta, & immaculata.

Ad Eph.
5.

PROLEGOMENON II.
De parabola sponsi, & pasto-
ris, & de stylo libri.

6. **Q**uia in his Canticis scriptor sa-
cer arctissimam coniunctio-
nem Christi cum Ecclesia, aut cum
anima sancta exprimere voluit, eas
inducit personas, in quibus maxi-
mè elucet amoris vis, & quia qui in
altiori sunt ordine, vel dum pudori
student, & modestiæ, vel dum ra-
tionem habent dignitatis suæ, non
ita facile produnt molles hosce af-
fectus, qui ab amore nascuntur,
ideo inducit rusticanam sponsam,
quæ syluam colit, & pascendis gre-
gibus intenta est, quò simpliciter,
& ingenuè, sodalibus, aut sponso
suo, quid sentiat, & quid patiat
ab amore, significet. Item in hoc
amatorio Cantico sponso inducit,
quia eorum amor, & tener est, &
castus, atque ita debitus, ut homo
iubeatur relinquere patrem, & ma-
trem, ut adhæreat uxori suæ. Tum
etiā, quia castum, atque legiti-
mum maris, & feminae conubiū
iam inde ab orbis cœdico Christi cū
Ecclesia coniunctionem figurauit,

ut docuit Apostolus ad Ephes. 5. qui
cū de Euz, & Adam coniun-
ctione egisset, addidit, *Sacramentum
hoc magnum est; ego verò dico in Chri-
sto, & in Ecclesia*. Appellatur autem
sponsus Salomon, siue propter no-
minis dignitatem, quod non in-
congruè sponsi mores, & naturam
adumbrat (sonat enim *pacificum*,
abundantem, &c.) siue, quia Sa-
lomon Christi figura est, quod ipsi
Salomoni notum fuisse, non est in-
credibile.

Fortasse hoc loco non inducitur
perfectior Salomonis, nam, quod po-
stea sponsa Salomonem nominet, vide-
tur sponsum cum Salomone cōfer-
re: vel ob alias causas, de quibus po-
stea suo loco: vel certe Salomon
significat adolescentem Hierosoly-
mitanum, ut docuit Hieronymus
suprà cap. 3. Ioël. ubi dicit Salomo-
nem à Ierusalem nomen accipere.
Sponsa verò, quæ antea à multis
Sunamitis dicebatur, Sulamitis di-
citur, id est, Hierosolymitana, ut
habetur in Grecis, Hebraicisque co-
dicibus, & in Bibliis à Sixto corre-
ctis. Ipsa verò sponsa Cant. 8. vide-
tur prodere nomen suum; nam
cū sponsi nominis etymologiam
exposuisset, appellans *pacificum*, sta-
tim sui nominis notionem videtur
insinuare cū addit, *ex quo facta
sum coram eo quasi pacem reprens;*
quod idem valet *Sulamitis*, id est,
pacifica. Quod Salomon non se
ipsū inducat in his Canticis, proba-
bile sit, quia non posset saluo pu-
dore, atque modestia, sibi arrogare,
quod sit candidus, & rubicun-
dus, electus ex millibus, &c.

Deinde stylus accommodatè ad
personarum genus, & Bucolicus
est, cū omnia pene verba petan-
tur ex syluis, hortis, & pascuis,
&c. & Dramaticus, in quo sermo-
nis est non ingrata vicissitudo. Est

Sponsus
non vide-
tur esse
Salomon,
sed Soly-
mitanus
adolescens,
& sponsa
Solymita-
na virgo.

7.
Stylus Bu-
colicus,
& Drama-
ticus.

4 PROLEGOMENA IN CANTICVM

autem Drama, teste Origene, mul-
tarum personarum cantilena; ut in
scenis agi fabula solet: hic verò sūt
sponsus, sponsa, sodales sponsi, &
sociæ sponsæ. Et quemadmodum
sponsa inducitur, tanquam nym-
pha, aut paltrix, sic etiam virgines
sociæ, paltrices sunt & nymphae;
quod ex eo liquet, quia per capras
hinnulosque ceruorum adiuran-
tur: per illa scilicet, quæ amant, &
curant maximè: sicuti adiurari so-
lent, miles per belli fortunam,
nauta per marinos deos, piscator
per facile, copiosamque piscium ca-
pturam, pastor per ouium nume-
rosos fœtus. Quia verò hæc fœmi-
næ, quæ syluas colūt, solent ad de-
licias habere ceruorum hinnulos,
sicut de Syluia virgine l. 7. *Æneid.*
legitur, vel illis exagitatis, capien-
disque oblectari, ideo per ceruos,
& capras adiurantur hæc puellæ,
tanquam sylvarum, & venationis
amantes.

PROLEGOMENON III.

*Quæ sit sponsa, quis ritus in
Hebræorum cōnubiis, quem
hic expressit Salomon; &
vnde in Hebræorum popu-
lum hi nuptiales ritus fue-
rint inducti.*

8. Sponsa hæc Sulamitis dicitur,
quia postquam Solymitano nu-
pisset sponso, mutato domicilio, &
genere, ipsa quoque vocabatur, &
erat Solymitana. Fingitur ergo
sponsa hæc non solum extra Hie-
rosolymam nata, atque nutrita: sed
etiam alienigena; qualis Deut. 21.
captiua mulier nubet Israëlita. Ita
Sanctus Thom. in illud capitis 3.
In lectulo meo; vbi appellat Genti-

lem. S. Hieronymus epistola ad Eu-
stochium. Origin. Homil. 2. ex 4. in
Cant. in principio. Theodoretus
in illud c. 7. *Quam decora, & suauis.*
Augustinus Sermone 21. de Tem-
pore. Tertullianus lib. 4. contra
Marcionem, cap. 11. Athanasius in
Synopsis. Et id denique indicant,
qui in sponsa agnoscunt Ecclesiam
ex Gentibus congregatam. Neque
id negat sponsa, quæ primo capite
fuscata se esse, & à Sole coloratam
dicit: neque desunt in his Canticis
graues coniecturæ; nam capite 4.
sponsa vocatur de montibus Liba-
ni, Sanir, Aman; qui montes extra
terram ab Israëlitis habitata
sunt, & ad Tyrum pertinent: certè
Salomonis tempore à Tyriis possi-
debantur. Et cap. 8. excitata dicitur,
cū recens nata à matre reli-
cta est sub arbore malo, quod inter
Gentiles vñtatum. Et Ezechiel osten-
dit cap. 16. in ea sponsa, quæ dicitur
nata ex Cethæa matre, & patre A-
morrhæo; in quo spectasse videtur
hæc Salomonis Cantica. Quo verò
magis ostendatur sponsæ huius hu-
milis, & abiecta conditio, occur-
rere inducitur sponso suo nigra fa-
cie, spoliata pallio, acceptis plagis;
denique tota specie miserabilis.
Accedit quòd Psalm. 44. quem sibi
dum hæc Cantica pangeret, propo-
fuisse videtur Salomon, sponsa iu-
betur obliuisci populum suum;
alienum utique & Religione, &
loco.

9. Neque verò improbable est
quæ hic dicuntur omnia, formam
quandam esse connubij, quam
seruarunt antiqui, & nunc quoque
magna ex parte seruant Hebræi;
quia quæ hic proponuntur singu-
la, optimi coniugij excellens forma,
& præclara documenta sunt. Nam
quod noctu ex agro cum plausu, &
facibus in urbem deducantur no-
ui con-

9. In his Cā-
ticis for-
ma expri-
mitur Iu-
deorum
connubij.

CANTICORVM SALOMONIS.

ui coniuges, satis constat ex Scri-
ptura, & nos pluribus ostendemus
postea. Quòd verò solemne fuerit
sponsum multo manè in hortos
cum amicis procedere, deinde
spōsam cum puellis egredi ad quæ-
rendum spōsum, colligitur non ob-
scure ex Ecclesiastico, cap. 15. vbi
ad eam consuetudinem allusum
est. Est autem ibi de Iustitia sermo,
quasi de sponsa præcipua, quæ Re-
gina dicitur, & hæc materfamilias
est, ut dicemus cap. 6. vbi de Regi-
nis, & concubinis agemus. Quæ
autem alibi Regina, hic mater ho-
norificata appellatur. De hac ergo
Ecclesi. 15. *Qui continens est iustitia,*
apprehendet illam, & obuiabit illi, qua-
si mater honorificata, & quasi mulier
à virginitate suscipiet illum. Quæ ver-
ba omnino sponsam virginem, &
præcipuo titulo Reginam osten-
dunt. Quod etiam nunc ab He-
bræis in nuptiis seruari accepi ab
Hebræo quodam rerum Iudaica-
rum peritissimo, qui Iudeorum Sy-
nagogæ, atque adeò eorum matri-
monij, sæpe ac diu non solum in-
fuit, verum etiam præfuit.

10. Sponsa
cerua ma-
tutina.

Quòd autem habitu miserabi-
li, spoliata pallio, atque percussa;
sponsi desiderio languens & lugens
matutina prodeat, & sponsum
quærat, ac eius nomen sapius im-
plorat, seque miseram, & vilem cla-
mèt, docent illa, quæ de sponsæ
paupertate, ac fordibus pluribus
ostendemus cap. 8. Sed meo iudicio
satis apertè indicat David Psalm. 21.

Psalm. 21.

cuius titulus in vulgata est, *pro sus-*
ceptione matutina. Hebræicè verò, *pro*
cerua matutina; ut vertit Hierony-
mus. In quo Christus (de quo Psalmus
ille intelligitur) clamat ad Pa-
trem, quasi absentem, & non au-
dientem, iactatum se dicit, & affli-
ctum, & sicut vermiculum despe-
ctum. Idem omnino canit cerua

11. Christus
cerua ma-
tutina.

matutina, id est, sponsa quæ multo
manè vocata à spōso capite, ipsum
tandem inuenit cap. 1. Porro spon-
sa *cerua* dicitur Prouer. cap. 5. &
nunc etiam in Hebræorum matri-
monij ab sponso vocatur *cerua*, ut
liquet ex eorū Rituali, quod Lati-
num fecit Genebrardus. Dicitur
etiam *matutina cerua*, quia sponsa
matutino egressa est tempore spō-
sum quæsitura, quando flebilem
illam cantilenam cecinit, ad cuius
similitudinem Psalmus iste com-
positus est, qui *pro cerua matutina*
inscribitur: quia non aliter Chri-
stus ad Patrem in eo Psalmo, quam
sponsa ante lucem mœrens ad spō-
sum clamat. Ex quo fit verisimile,
ante Salomonis tempora sponsam
solere sponsi desiderio ante lucē
carmen modulari doloris plenum,
& amoris.

Contractum nuptialem sub
thalamo fieri, id est, sub umbel-
la, docuimus ad illud cap. 2. *Sub um-*
bra illius; vbi exempla quædam in
eam sententiam adduximus. Illud
esse solemne docet Elias in Tisbi,
& David de Pomis, uterque in voce
Chuphah; & nunc etiam seruari
didici ab Hebræo, de quo antea.

Cap. 5. sponsus dicitur multo
manè aduolasse ad sponsæ fores,
verbisque amantibus sibi ut portam
aperiat, postulasse. Quod fieri soli-
tum in Hebræorum nuptiis, vide-
tur colligi posse ex illis locis, vbi
monemur, ut Sapientiam nobis
tanquam sponsam adiungamus, de
qua Sap. cap. 8. *Hanc amari, & ex-*
quisui tam à iuuentute mea: & quasi
sponsam mihi eam assumere; & ama-
tor factus sum forma illius. Hæc ergo
Sapientia sub sponsæ metaphora
ait Prouerb. cap. 8. n. 17. *Ego dili-*
gentes me diligo; & qui manè vigilau-
erint ad me, inuenient me. Et eodem
cap. num. 34. *Beatus homo, qui audis*

12. Sponsa
multo
manè vo-
catur.

me, & qui vigilat ad fores meas quoti-
die, & obseruat ad postes ostij mei. Idem
loquendi modus reperitur Sap. c.
6. & Eccli. cap. 4. & 14. Hi vero lo-
quendi modi metaphorici sumun-
tur ex eo, quod communiter fit.
Quod sponsa in Hebraeorum nup-
tialis dormire soleat in sponsi sinu,
probat multis infra, cap. 2. num.
14. ad illud, *Læua eius sub capite meo*.
Quod in agrum vocaretur sponsa,
vt habes cap. 2. docet planè Oseas
cap. 2. vbi cum sermo esset omnino
nuptialis, ageretque Deus de spon-
sa, quam ad fidem coniugalem re-
uocare vult, ait; *Ducam eam ad soli-
tudinem, & loquar ad cor eius*, id est,
ad agros, vbi sponsus amatorum
in modum sponsa blanditur.

13. Quo modo sponsus cum spon-
sa vehatur curru, stipante psallen-
tium choro, vide, quæ dicuntur
infra ad illud Psal. 67. *Curru Dei
decem millibus multiplex*; & ibidem
quo modo è curru munera distri-
buantur, de quibus cap. 5.

14. Cap. 8. diximus, ex poculo vini
conditi vtrumque coniugem bibe-
re; idem nunc fit inter Hebræos, vt
ex supra dicto Rituali constat; in
quo benedictio calicis proponitur,
quæ sponfos initiet. Quod etiam
confirmat Hebræus ille, de quo
prius. Ad quam consuetudinem al-
luisse videtur Dauid Psalmo 15.
vbi cum dixisset Deum verum si-
bi ex omnibus vnũ esse colen-
dum, quem omnibus rebus abun-
dare dixerat, suamque tenuitate non
indigere, verba quædam adhibuit
Hebræorum (vt puto) nuptiis fa-
miliaria, de quibus cap. 8. vt illud;
Hereditas mea præclara est mihi: pro
quo in cap. 8. *Vinea mea coram me
est*; & alia, quæ licet in alio argumẽ-
to, aliquid tamen nuptiale sonant.
Ibi ergo fidelis anima ad Deum
Psal. 15. *Dominus pars hereditatis mee*,

& calicis mei. Quod spectare vide-
tur ad Deum, qui in Canticis he-
radinas, seu vinea dicitur sponsa; &
ad communem calicem, ex quo no-
ui coniuges de more bibunt.

15. Eodem capite 8. dictum est, præ-
cepta tradi connubialia in extrema
scena, quorum summa est, vt spon-
sa patrem, & matrem obliuiscatur,
virum amet, & illi seruiat. Id etiam
ante Salomonis tempora fieri solitum
ostendit Psal. 44. vbi sponsa
iubetur obliuisci populum suum,
& domum patris sui. Fieri verò hoc
tempore apud Hebræos audiui ab
Hebræo, qui Synagoga aliquando
præfuit. Nam recitato prius prædi-
cto Psalmo admonetur sponsa, vt
parentum immemor, & animo in
vnum sponsum omnino intento,
illi seruiat; & ab eo honorem, &
commoditatem expectet.

16. Ex Psalmo 44. qui ex commu-
ni authorum sententia nuptialis
est, habemus non pauca, quæ indi-
cant has nuptias vltatis, & legiti-
mis ceremoniis initi. Nam vt hic
sepe liliorum auditur nomen, sic
etiam ibi statim in ipso titulo. Vbi
enim vulgatus legit, *pro his, qui com-
mutabuntur*; Heb. est *וְיִשְׁכַּח אֶת
הַסֵּמֶן*, quæ Symmachus vertit, *pro
floribus*. Aquila, *pro lilis*. Hieron. *pro
floribus liliorum*. Ex quo fit verisimi-
le, in nuptialibus canticis frequen-
ter occurrere liliorum nomen. Vo-
cantur noui coniuges, sepe in hoc
Epithalamio. *Rex, & Regina*; item
dilectus, & dilecta, eodem etiam mo-
do in illo Psalmo; nam Psalmus
dedicatur Regi, & sponsa vocatur
Regina; & *pro dilectis* Psalmus in-
scribitur, *Regem item sponsum*, aut
adulterum, seu amasium vocat Isa-
ias capite 37. v. 9. cum reper-
tenderet Ierusalem, quia ad idola
defecisset, tanquam adulteram,
idolum, quod illi pro sponso erat,
Regem

Rex, &
Regina
vocantur
coniuges.

Isa. 37.

Regem vocat. Ornasti, inquit, te Regi.
Vide quæ nos ibi diximus.

17. In eodem Psalmo sponsa, quæ
ibi Regina dicitur, addit à dextris
Regis, id est, sponsa item in his Ca-
nticis; atque ideo quando in eius si-
nu requiescit, id est, quando innixa
est super dilectum suum, solemnè
iterat cantilenam, *Læua eius sub ca-
pite meo, & dextera illius amplexabitur
me*. Qui brachiorum ordo sanè
non contingeret, nisi sponsa fede-
ret à dextris. Ex eodem Psalmo ha-
bemus virginum comitatum, vesti-
mentorum fragrantiam ex vnguẽ-
to myrrhino: admonitionem spon-
sa, vt paternam domum obliuiscatur;
quæ omnia etiam occurrunt in
his Canticis.

18. Sunt alia minutiora, quæ quia
nostram sententiam non parum
iuuant, prætereunda non sunt. Nā
ex agro cum symphonia in urbem
reducuntur, quo tempore præcipuè
à psaltriis Epithalamium canitur;
id fieri solitum docent infelices il-
læ nuptiæ filiorum Iambri, de qui-
bus 1. Machab. cap. 9. num. 37. quæ,
vt ex adiunctis facile constat, in
agro conuersæ sunt in cladem, &
luctum. Ad hanc consuetudinem,

19. credo, alludit Isaias cap. 30. n. 39.
*Canticum erit vobis, sicut vox sanctifi-
cata solemnitatis, & lætitiæ cordis, sicut
qui pergit cum tibia, vt intret in montem
Domini*. Mons autem Domini Ie-
rusalem est, vt diximus ad illud. c.
4. ad collem thuris, & montem myrrhe.

Cap. 5. sponsa nocti virum suum
quærit. Id familiare fuisse nuptiis
Hebræorum docet cerua matutina,
in titulo Psal. 21. de qua paulo an-
te, & illud Ierem. cap. 31. v. 22. *Vsq̃
quo delicias dissolueris filia vaga, quia
creauit Dominus novum super terram,
femina circumdabit virum*. Scio hæc
communiter à Patribus exponi de
incarnato Verbo, sed sanè si totius

capitis continens expendas filium
iuuenies sermonem esse de Ierusa-
lem ab exilio restituta, & in anti-
quam gratiam cum sponso suo
Deo, & ad proditum ante thala-
mum reuocata. Circumdedit autem
virum suum, id est, Deum, tunc Ie-
rusalem, quando illum mutata mē-
te, & redintegrato pacto, nempe
connubiali, eius in eo capite sape
meminit, illum ad mysticas nuptias
expetiuit, scilicet, vt populum il-
lum Deus agnosceret suum, & po-
pulus Dominum suum agnosce-
ret, & coleret Deum. In hunc sen-
sum accipit Oleaster canone 4. Jo-
cum Ieremiæ, & putat Prophetam
ad hunc Canticorum locum re-
spexisse, quo sponsa virum suum cir-
cundat, id est, per vicos, & plateas
quærit, donec tandem inueniat. Vi-
de quæ nos super Ieremiam dum
hunc explicarem locum. Huc
præterea facit illud Eccli. 15. de
quo nuper, vbi Iustitia, de qua ser-
mo, tanquam sponsa dicitur
amatoribus suis vltro obuia futu-
ra. *Obuiabit illi, quasi mater honorifi-
cata, & quasi mulier a virginitate sus-
cipiet illum*.

Supra in his Canticis sponsa di-
citur soror, & amica, quæ nomina
fuisse in nuptialibus læcis solen-
nia, atque legitima, suadet illud
Prouerb. 7. v. 4. vbi cum sub spon-
sa metaphora sermo esset de Sa-
pientia, ad eius amorem, & con-
suetudinem his verbis invitatur,
tanquam ad coniugale fœdus; *Dis
Sapientia, soror mea es, & prudentiam
voca amicam tuam*.

Vnde verò nata sit hæc con-
suetudo, incertum; suspicor autem
Hebræos hac familiari, & quoti-
diana ceremonia conseruare vo-
luisse beneficia illa maxima, quæ
ex Dei liberalitate quondam rece-
perunt. Qui cum inter Gentiles
age

19.
Exemplar
connubij
Hebræo-
rum, & vult
de.

agerent in Aegypto Aegyptiis moribus, si non corrupti omnino, at saltem maxime fœdati, sordidi è luto, fusi ex fornacibus, proiecti in abiectionem animæ, quia illorum infantibus non permittebatur vsura vitæ diuturna; inde tamen excitauit illos Dominus, ornauitque non secus ac sponsus solet, quam amat, sponsam. Quare sæpe Dominus populum suum sponsam vocat; vt apud Ieremiam, Ezechielem, Oseam: & matrimonium dicitur initum ad montem Sinai. Qua de re nos plura in explicatione Psalmi 67. vbi Dauid optimè hæc omnia complexus est. Ad harum ergo nuptiarum exemplar, Hebræorum quotidiana, ac familiaria connubia instituta sunt; vt enim populus ille ex Aegypto per desertum in promissam terram, sic spōsa ex hortis egressa ascendere dicitur de deserto. Et sicut legem datam accepit populus in spirituali connubio, vt Deum amaret, & vnum coheret proposito præmio, si foret in amore constans; & metu, si ab amore, fidēque deficeret: sic lex eadem proponitur spōsæ cap. 8. quam ipsa amplectitur non grauātē. Et quemadmodum in illa longa traductione per desertum antecedeat columna ignis, quæ tenebras pelleret, & errantes dirigeret: & nubes, quæ ipsis esset pro thalamo, aut umbraculo; sic etiā in nuptiis pro columna præcedebant faces, seu lampades, pro nube thalamus, de quo cap. 2. num. 6. Vide quæ diximus in Commentariis Isaia: ad illud cap. 4. *Nubem per diem.*

Alia occurrunt in hoc Epithalamio, quæ faciliè indicant speciales, ac mysticas nuptias his quotidianis adumbrant: spectauit enim facer hic Psalter spiritalem coniunctionē Christi cum Ecclesia, & cum

qualibet anima religiosa, ac pia. Nam etiam illa populi libertas ex Aegyp̄tia seruitute, & beneficentia eximia, quibus ad miraculū ornatus est, quæ nuptiarum vocabulo significantur, mysticum animæ nostræ connubium cum Deo, & spirituales coniunctionem adumbrant.

PROLEGOMENON IV.

De sensu literalī, seu historico huius libri.

Licet alij alia dicant, est tamen communior Doctorum sententia, literalem sensum, seu historicum eum esse, quem author Scripturæ sacræ significare voluit; siue ille sit verbis in significatione propria sumptis, siue aliis à propria significatione translatis. Licet sensus literalis dicatur ille, quem primò indicat verba in significatione propria; quia tamen translata res proponunt rursus aliquid aliud significandum, neque in illa priorī significatione consistunt, alius etiam sensus literalis est; vt patet in illo, *Non alligabis os boni truantis.* Verba significant non esse fiscella, vel fune obstruendum rictum bouis qui crebro, atque molesto circumactu messes terit in area: at singula res, quia sunt quasi hieroglyphicæ notæ laborantis, mercedemque laboris iustam recipientis, ex intentione Spiritus sancti literaliter, & historicè significant, *Dignum esse operarium mercede sua:* id quod ostendit Apostolus dum dicit; *Numquid de bobus cura est Deo?* Vnde in hac longa parabola sponsi, & sponsæ duplex est sensus, & vterque literalis, alter rei, quæ adducitur in parabola, & hic est materialis, nempe res gesta inter spon-

20.
Sensus literalis.

Sensus literalis est ille etiam quem res significat.

sponso; alter est, qui à rebus ipsis significatur, scilicet amor Christi, &c. Et sicut priorem illum sensum, qui ex propria significatione nascitur (quemque, aut Grammaticalem possis appellare, aut secundum literæ sonum, vt dicit Augustinus lib. de spiritu & litera cap. 4.) nemo assequetur, nisi vocum propriam significationem teneat, quia rerum significandarum signa sunt; sic neque secundum sensum, si res per translata verba significatas ignoret. Dixit hoc optimè Gregor. Homil. 4. in Euangel. *In verbis, inquit, Scriptura sacra prius est seruanda historia veritas, & postmodum requirenda spiritualis intelligentia allegoria. Tunc namque allegoria fructus suauiter capitur, cum prius post historiam in veritatis radice solidatur.* Item Hieronymus in cap. 13. Isaia: *Spiritualis interpretatio, inquit, sequi debet ordinem historiae quod plerique ignorantes lymphatico in Scripturis vagantur errore.* Atque adeo prius nobis agendum est de priorī sensu, & cortice, quando aliter erui medulla non potest. Insipidum sane est corticem rodere; verum necessarium; alioquin abstinendum à suauitate medullæ.

PROLEGOMENON V.

Quomodo profani scriptores plurima ex hoc Epithalamio expresserint.

21.
Ab hoc Epithalamio profani expresserunt sua, præsertim Theocritus.

ORigenes Homilia priore ex duabus existimat profanos scriptores qui Epithalamia cecinerunt, ab hoc antiquissimo, & præstantissimo formam accepisse; imò & Epithalamium ipsum, cum antea non habuerint. Certè si vllus, maxime Theocritus, à quo alij poëtæ,

sicut alia plurima, Epithalamij componendi leges didicerunt. Hic enim floruit tempore Ptolomæi Philadelphi, cui & gratus, & familiaris vixit. Hic autem fuit, qui Septuaginta duos Interpretes in suum Regnum euocauit, vt ex Hebræo in Græcum sacrarum literarum Oracula cōuerterent. Quod verò Theocritus Alexandria fuerit cum Ptolomæo, constat ex Idyll. 7. & 15. Est autem verisimile, hominem doctū, & rei amatorie Bucolicæ operam nauantem accepisse à Ptolomæo Bucolicum hoc, & amatorium Canticum; imò & egisse de hac re cum LXXII. Interpretibus, & ab ipsis Epithalamij huius partes, & leges didicisse. Quod eo facilius adducor vt credam, quia ex his Canticis non pauca ad verbum expressa, translataque video in genialem pompam, qua Arsinoë Ptolomæi filia Venerem, & Adonidem in ferculo traduxit; quæ est Idyllium 15. & in Epithalamium Helenæ, & Menelai, Idyll. 18. in quo postquam virgines laudauerunt sponsum, ad extremum promittunt venturas sese appetente iam die, vt à somno excitent. Vbi Scholiastes duo constituit Epithalamiorum genera: alterum, quod cātatur vespere, & *κατακλιτικόν* dicitur, id est, *consopitorium*, vel *somnum faciens*; alterū, sub auroram, quod dicebatur *ὑπὸ ἡμέρας*, id est, *matutinum*, & *ὑπὸ ἡμέρας*, id est, *excitatorium*. Vtriusque vestigium est quoddam in lib. 3. Epigramm. Græcorum, titulo *ἑρμῆος*, Epigrammate 5. vbi Brodæus huius meminit mōris. Quod meo iudicio sumptum est ex his Canticis, vbi canticum vtrūque reperitur. Modò enim sponsa dormire fingitur, diciturque à sponso puellis psaltrīs, ne illam excitent, donec ipsa velit: & tunc proculdubio iubet ne Epithalamium

Duo Epithalamij genera.

10 PROLEGOMENA IN CANTICVM

cantent excitatorium; modò verò iam sub auroram excitatur, quando ab sponso è lecto in hortos accersitur. Quod canticum excitatorium partim reperitur ab sponsa c. 5. & maiore ex parte cap. 2. ab illis verbis; *Aperi mihi soror mea*: in hoc, ab eo; *Surge, prope amica mea*. Neque solum ab hoc Epithalamio Theocritus hanc distributionem accepit, & ab eo alij; sed etiam ex eo in sua Idyllia non pauca transcripsit, quorum tibi pauca hinc subiiciam. Idyllio 5. ubi geniali pompa Arfinoë Prolomei filia Venerè, & Adonim traducit, descriptum videtur Salomonis ferculum, de quo cap. 3. Nam in medio ferculi plurima amoris signa notata dicuntur ab Arfinoë; id quod antè Salomon, ut multi putant, expresserat, cum mediam, id est, interiorem ferculi partem charitate constrauit, deinde ascensum purpureum, id est, velum, siue integumentum instratum dicit fuisse ferculo. Ibidem conuiuui præbet in media pompa, paratum prius à fœminis iisdem rebus, quas sponsa cum adolescentulis in eundem usum attulerat, quasque cap. 2. contineri diximus in voce *אִשְׁפָּח* *Asifach*; quas pomorum, & florum nomine expressit vulgatus cap. 2. sed cap. 5. myrrhæ, & aliorum aromatum; tum etiam vini, mellis, lactis, faui, melliti panis nomine fusiùs explicatur. Sic autem ibi Theo.

Nata auricoma Berenices

Arfinoë, qua forma Helenam equauerit ipsam,

Gratificans tibi (d. Venus) dilectum iam rebus Adonim

Omnibus eximis colu, inuitisque colentes.

Quem iuxta arboribus, que munera cumque beatæ

Nascuntur cumulatæ iacent: & germina florum,

Vernantes horti tenero candentibus are

Argenti calathis seruati molliter adsunt.

Aurea prætoræa satiata alabastra liquore

Vnguinis Assyri: sunt & pretiosa ciborum,

Qualia sæpe bona coxerunt fercula matres,

Cum posita flores alba sartagine farri

Miscuerunt varios, quos in dulcissima mellis

Munera coniciunt, olei liquamina mollis.

Nullus, meo iudicio, clariùs expressit sponsæ in suo amatorio ferculo delicias, quas hortum appellat, & sigillatim enumerat.

Idyllio 18. quod est Epithalamium Menelai, & Helenæ, puellas psaltrias cantantes inducit eodem numero, quo à Salomone cap. 6. puellæ item cantatrices inducuntur; & eodem modo, atque ordine, & verbis non valde diuersis. De numero, meo iudicio, res est non difficilis: inducit enim puellas numero sexaginta quater, id est, ducentas, & quadraginta. In hoc nostro Epithalamio primùm sexaginta Reginae numerantur: deinde octoginta concubinæ vicenariio numero plures. Porro si eodem excessu adolescentulas numeres, erunt omnino centum, additis nimirum viginti ad octoginta, quo numero octoginta concubinæ sexaginta Reginae excedunt; atque ita puellarum numerus in utroque Epithalamio idem.

De cantu idem videre mihi videor: nam quod sponsus dicit cap. 6. tot Reginae, concubinis, atque adolescentulis esse præferendam Sulamitidem; idem apud Theocritum, totidem numero puellæ cantant,

CANTICORVM SALOMONIS. 11

tant. Dicunt enim forma Helenam longè sibi omnibus esse præferendam. Sic enim illæ:

Sexaginta quater numero sumus, omnibus idem

Virginitatis amor muliebris, & apta iuuentus.

Non tamen è nobis tam forma est vlla beata,

Quæ caruisse nota possit collata venusta

Tyndaridi.

Deinde, ne quis ambigeret ex Canticis Salomonis hunc esse locum expressum à Theocrito, illa, quæ puellæ Sionides post hæc subiiciunt, dum Sulamitidem cum aurora, Luna, & Sole componunt, illa eadem de Helena statim addunt psaltriæ apud Theocritum;

Nam sicut, ubi nox alma recessit, Os croceum cælo profert aurora renascens, &c.

Minuta sunt alia plurima apud eundem poetam, ut cõparatio Helenæ cum equa Thessalica, quæ pulchrè trahit currum, & hoc eodem Idyllio Bucolica alia cõparatio, qualis est cap. 2. *Sicut lilium inter spinas; &c.* *Sicut malus inter ligna sylvarum;* quæ aut expressit, aut imitatus est Theocritus, & ab hoc Virgilius Ecloga 1.

Quantum lenta solent inter viburna cupressi.

Et Ecloga 5.

Lenta salix quantum palleri cedit olivæ,

Puniceis humilis quantum salicornia rosetis.

Et Idyl. 5. videtur expressisse illud Cant. cap. 2. *Capite nobis vulpes paruas, quæ demoluntur vineas.* Ex his omnibus mihi verisimile est, Epithalamij legem, & ordinem ex his Canticis sumpsisse Theocritum, & ex hoc alios, ut putauit Origenes. Nunc quandoquidem

alij Salomonem secuti sunt, videamus quem Salomon in hoc Cantico magistrum habuerit, quod exemplar spectarit.

PROLEGOMENON VI.

Quem sit imitatus Salomon in his Canticis.

EX profanis, atque externis scriptoribus, quem imitari potuerit Salomon, nullus fuit, quem, ut suprà vidimus ex Origene, ipsum imitati sunt, qui ad hoc amatorium, & Bucolicum scribendi genus stylum applicuerunt. Secutus est autem, meo iudicio, parentem suum Psaltem, & Prophetam planè Regium, tum Psal. 44. qui nuptialis est, tum maximè Psal. 67. in quo elucent omnes illæ partes, quibus hæc Cantica constare diximus. Quod parebit magis, ubi Psalmum totum fusiùs explicauerimus; qui ut ab hoc Epithalamio plurimum lucis accipit, sic eidem vicissim præbet. Atque ideo mihi visum est, illa paucis ex eo Psal. non tam exponere, quàm proponere, quæ ipsi cum Canticis cõmunia sunt; totius verò Psalmi explicationem, absolutis iam, Deo dante, Canticis, adiungemus.

Et primùm, Psalmum vocari posse Epithalamium quoddam, mihi certum est; nam licet, quia in eo victoriæ celebrantur, de Aegyptiis præsertim, Epinicium quoddam sit; quia tamen populum suum iam ab hostibus, miseræque fortuna liberatum sic accipit Deus, ornâtque, sicut nobilis sponsus & ardenter amans suam sponsam, & amplectitur molliter, & omni cultu liberaliter instruit, Epithalamium dici non incommode po-

23.
Salomon
hæc Cantica
expressit ex
Psal. 67.

test; quia tam verba, quam ornatus ex eo petita sunt. Et sanè, quæ hæc gesta dicuntur, aliis Scripturæ locis, nuptiarum nomine significantur: nam pleraque contigisse ad montem Sinai, ipsius Psalmi textus ostendit. Ea verò desponsationem dici indicat Jerem. cap. 2. *Recordatus sum tui, miserans adolescentiam tuam, & charitatem desponsationis tue.* Dicitur autem *adolescentia*, quia non multo postquàm populus egressus est ab Egypto, peruenit ad Sinai. Sed multo clarius Ezech. c. 16. ubi cum statum satis ærumnosum huius populi proposuisset, addidit, & ingressus sum pactum tecum; haud dubie connubiale, quia ea in metaphora versabatur: & explicat multo magis quod sequitur, & facta es mihi, id est, ut exponit Hieronymus, & Theodoretus secundum Scripturæ phrasim, coniugio mihi copulata es. Pactum verò fuit Exod. 19. 19. ubi in monte Sinai hæc verba quasi sponsalia per pronubum Moysen locutus est Deus; *Si custodieris pactum meum, &c. eris mihi in peculium de cunctis populis; mea est omnis terra. Et vos eritis mihi in Regnum Sacerdotale, & gens sancta, &c.* Responditque omnis populus simul: *Cuncta quæ locutus est Dominus, faciemus.* Hæc desponsatio fuit. Deinde in Ezechiele supra sequuntur plurima, atque illustria ornamenta pro mundo muliebri, qualia in hoc Epithalamio in sponsæ cultum a sponso collata. Hinc, credo, ortum est, ut idololatria in Scriptura dicatur fornicatio, quia a connubiali hoc fœdere deficit idololatria. Quando ergo constat, in hoc Psalmo aliquid sonare nuptiale; age, videamus, quid ab eo in hæc Cantica fuerit à Salomone translatum.

24.

Dominus dabit verbum euangelicantibus. Hebr. in fœmineo gene-

re, euangelizatricibus. Hinc iam se prodit virginum chorus, quarum id erat proprium, ut Epithalamia canerent, & Epithalamia. His ergo Deus, dum in suum populum non aliter, atque sponsus liberalis, & indulgens est, *verbum dabit*, id est, argumentum ad laudem, in quod ipsa multa virtute, id est, maximo conatu incumbant.

25.

Rex virtutum dilecti dilecti. De his pluribus in explicatione Psalmi; nunc, quod ad nostrum institutum facit. Elegans quidam lusus est in ambiguitate vocabuli: Rex enim maiestatem significat, & potentiam; quæ ratione hic dicitur *Rex virtutum*; significat præterea tenerum aliquid, & amatorium, quo sibi ipsis sponsi blandiuntur, dum se mutuo Reges, ac Reginae vocant. Et sanè Psalmo 44. qui in titulo *dilectus* dicitur, statim appellatur *Rex*, & sponsa ibidem *Regina*. Hebr. *Seghet*, quæ alibi vertitur *uxor*. Est ergo huius loci sententia: qui Rex fuit potens, & terribilis in debellandis hostibus, erit iam Rex amabilis, qualem in nuptiarum sacris vocare sponsa solet. Quod si illud *ידודן* *Idodan*, pro quo vulgatus *dilecti*, esset in recto *dilectus*, sensus esset satis expeditus; Ille qui Regem se præstitit, & potentem in sternendis hostibus, præstabit se iam sponsum largum in ornanda sponsa. Sed est in genitio, ut ex Græco liquet. Nihilominus sensus est, licet paulo obscurior, non tamen à superiore diuersus. *Rex erit dilecti dilecti*, id est, dilecti valde, quem amat mirifice, vel quem dilectus, nempe populus, Regem appellat, dulci, atque amatorio blandimento.

Et speciei domus diuidere spolia. Hebr. pro diuidere, *פחח* *Techallek*. Secundam personam esse credo gene-

generis masculini, & ita accipio: *Qui Rex ante bellator fueras, iam amator, & sponsus spolia diuides speciei domus*, id est, domus tuæ speciosæ, & locupletis: vel ad speciem domus sponsæ, id est, ad eius instructum, & ornamentum. Quemadmodum verò illud, *diuidere*, aut nomen sit, aut pro nomine sumatur, dicemus pluribus suo loco.

26.

Si dormiatis inter medios cleros. Status hic proponitur, & durus, & sordidus, qualis est eorum, qui rusticam vitam & ærumnosam degunt. De agricolarum vita hic agi puto, & indicant, meo iudicio, aperte Lxx. qui Gen. 49. ubi vulgatus habet de Issachar; *Accubans inter terminos*, ipsi legunt, *Dormiens inter medios cleros*. Vbi eadem vox *ספחא* *Sephataim*; & iidem utrobique Interpretes. Quid illud sit, statim explicatur; *Et factus est vir agricola*. Et hoc ipsum indicat Moyses Deut. 33. dum benedicens Issachar; de quo superior sermo, ait; *Latere Issachar in tabernaculis tuis*; agricolam sine dubio futurum prædicēs. Illi ergo, quibus promittitur *auri pallor ad posteriora dorsæ*, & candor argenteæ columba, inter cleros prius dormierunt; nam præcesserunt illa ministeria, atque seruitia dura, quæ in opere rustico subeunt agricolæ. Hoc ergo sponsa contigit, quæ inter medios cleros dormiuit, quando alienas vineas custodit, atque ibi nigrorem ab æstu, & à temporum inclementia contraxit. Nisi mauis existimare, tunc sponsam inter medios cleros iacuisse, cum in agris recens nata, moritura relicta est; unde excitata est, & ad sponsæ dignitatem prouecta, ut de alia sponsa dicitur Ezechielis 16. & de hac nostra infra cap. 8. ubi sub arbore malo fuscitata est à sponso, quo loco illam genitrix enixa est.

27.

Penna columba de argentea. Quæ inter medios cleros dormiunt, necesse est vri æstu, ac gelu, atque ex eo illumiem, atque fuscorem trahere. His ergo à Deo Psalter promittit candorem columbino similem; nam ibi Hebræorum more intelligitur similitudinis nota. Candida verò futura dicitur, quæ paulo antè fusca iacuerat; quia sponsa Hebræorum more, tunica ornabatur splendente, & candida; ut postea dicemus: vel certè, quia monilia, quæ data sunt sponsæ, instructa erant aureis columbis; & hoc ostendit sponsus ipse Cant. 1. Nam ubi vulgatus legit, *Murenulas aureas faciemus tibi, vermiculatas argento*; Heb. est *תורין* *Torim*, id est, turtures; sicut paulo antè vulgatus ipse reddidit. Et quidem turtures aurei cum argenteis vermiculis, indicant aliquid esse commune his Canticis cum Psalmo, quem nunc versamus; in quo argenteæ sunt columbæ cum auri pallore.

Et posteriora dorsæ eius in pallore auri. Pro quo noster, *posteriora dorsæ*; Hebr. est *אברא* *Aberab*. Hæ scapulæ sunt, quia nimirum dorsæ pars extrema. Et ita vertit vulgatus, & Hieronymus Psalm. 90. *Scapulis suis obumbrabit tibi*. Est autem optima descriptio sponsæ ad nuptias cultæ, quæ stola candida ornata est, & aureum monile gestat ad collum. Et certè sponsa monilibus ad collum sic ornata dicitur cap. 1. ut totum collum fuisse dicatur, sicut monilia. Nisi mauis, quod mihi multo probatur magis, hic promitti aureum reclinatorium, quale in ferculo Salomonis fuisse statim traditur; ubi afflictæ prius scapulæ *chamæntia*, & strato duro, molliter, & cum dignitate requiescant. Quod concessum esse sponsæ liquet ex capite 3. Cant.

Dum discernit cælestis Reges super eam. Dum Rex cælestis à reliqua multitudine secernit, quos habiturus est sponsæ loco, quique nuptiali blandimēto Reges appellatur. *Super eam*, siue columbam: nam columba coniugij symbolum est, & columba sæpe vocatur sponsa: seu potius *super eam*, id est, ad hoc, vulgato Scripturæ more; ubi genus fæmineum pro neutro ponitur: ac si dicat: Ad hoc, ut sponsæ gloriam, & decorē conferat. Sed idem ferme est in utraque expositione sensus.

28. *Nive dealbabitur in Selmon.* Selmon mons est, ut indicat ipsa nominis ratio, umbrosus, & obscurus; unde, ut suspicor, pro obscuritate sumitur. Neque nouum est in Scriptura, ut nomina communia formam habeant propriorum, sicut cap. 2. Berther, *confragosum* valet, & *arduum*; & LXX. Pharā, *umbrosus*, & Amana, *principium fidei*, vertunt: quæ tamen formam habet nominum propriorum. Secundum hanc acceptionem, hæc est sententia: Si in Selmō, id est, in nigredine, fuerint, dealbabitur sicut nix. Quod sponsæ accidit, cui cum se nigram confessa esset, à sponso dictum est, *Quam pulchra sunt gena tua.* Heb. *pulchrerunt*, & iuxta LXX. *pulchra facta sunt.* Et c. 8. ubi noster, *Quæ est ista, quæ ascendit de deserto?* LXX. *quæ ascendit dealbata?* Quod si Selmon montē obscurum, candidū esse dicas à nive, sensu erit: Albi erunt sicut nix quæ est in Selmon: siue accidet, quod vsuuenit in Selmon; qui cum obscurus sit, nive tamen aliunde veniente candicat. Porro *dealbari nive*, est idem, quod sicut nix; ea forma, qua eodem Psalmo dicitur, *probatū sunt argento*, id est, sicut argentum; & Cāt. 3. *quæ lacte sum lota.*

Mons Dei, mons pinguis; mons coagulatus, mons pinguis: ut quid suspica-

mini montes coagulatos? Steriles dicit, & ignobiles alios montes præ monte Dei pingui, & coagulato. Sic in Canticis hortatur spōsus dilectam, ut secum veniat in montem myrrhae, & collem thuris, id est, in Ierusalē; & relinquat patrios montes, Libanum, Sanir, & Hermō, qui præ Ierusalē squallidi sunt, & infelices.

Currus Dei decem millibus multiplex, & millia latantium. Hic iam apparet Salomonis ferculum, in quo stipari frequenti psallentium turba traducuntur sponsi.

Ascendisti in altum, cepisti captiuitatem: accepisti dona in hominibus. Ascendit Deus in currum, nempe genialem, & populum antè captiuum, secum in illum sustulit, parauitque dona, quæ in turbam comitantem effunderet; quod & spōsus fecit cap. 5. Nam quæ ad exhilarandas nuptias antè parauerat, in ipso cursu largè profundit cum dicit, *Comedite amici, bibite, & inebriamini charissimi.* Porro aliū pro ferculo geniali sumi, docebitur suo loco, ex Optato Mileuitano lib. 6. post medium.

Præueniunt Principes coniuncti psallentibus in medio iuuenularum tympanistrarum. Ipsi Principes, id est, sponsi, qui in eo Dramate primas partes agunt, vel quia Principes, & Reges appellantur blandimento quodam amatorio, in cantu præcedent; sequentur verò puellæ tympanistræ. Quod planè in nostro Epithalamio seruatum est: nam semper in cantu præeunt sponsus, & sponsa, & virgines sodales succedunt.

Ibi Benjamin adolescentulus in mentis excessu. Hic iam ostendat se somnus sponsæ; nam pro *excessu mentis*, Hebraicè est *רוד* Rodē, id est, *soporatus*. Neque vacat mysterio; quod ibi præcipue exprimat Benjamin; tū ne videat

ne videatur contemptus, aut prætermisus, quia omnium est minimus: tum maximè, quia magis hic accedit ad mores, & speciem sponsæ; quia & maximè dilectus à patre, quia more sponsæ polymita veste, id est, versicolore, ornatus; & quia in benedictionibus Moyſis Deuter. 33. sponsæ deliciae, atque indulgentiæ illi promittuntur. *Beniamin*, inquit, *amantissimus Domini habitabit confidenter in eo: quasi in thalamo tota die morabitur, & inter humeros illius requiescet.* LXX. vertunt, *obumbrabit ei*; quæ vox nuptiales delicias, & ritus indicat. Ad quem locum videtur alluisse Dauid in hoc Psalmo. At in curru spōsi somnum sponsam capere certum est, vt ex cap. 3. atque 8. liquet.

29. Propositum esse Salomoni hunc Psalmum, in quem intentus tanquam in quandam Epithalamij formam, & exemplar, diuinum hunc hymenæum caneret, ipse videtur insinuare, dum dicit, *Equitatus meo in curribus Pharaonis assimilaui te.* nā licet Psalmus iste in Epithalamij formam scriptus sit, quia amatorie, & indulgenter Deus populum suum antè durè iactatum accipit & amplectitur, tamen quia illum ex seruitute Pharaonis eripuit, ipso malè multato, atque demerso, victoriam Christi continet, & triumphum. Porro triumphus descriptio illo complexo continetur, *Equitatus in curribus.* Illud verò, *Pharaonis*, passiue sumitur, perinde ac si dicas, de Pharaone triumphato. Ait ergo sponsus, *assimilaui te*, id est, statui in te viuum exemplar eius sponsæ, quæ in triumpho de Pharaone describitur. ubi, *assimilaui*, pro futuro ponitur, quia assimilatio breui futura est: iuxta ea, quæ dicam ad illud cap. 1. *Introduxit me.* Triumphus vero sumitur pro eis, quæ narrantur in

eo triumpho, id est, pro adiunctis ipsius, scilicet, lætitia, cantu, & cultu.

PROLEGOMENON VII.

De argumento, filoque totius operis.

30.

Filique
ordo huius
Epi-
thalamij.

Laborare hic video plerosque Interpretum in inuestigando tendēdoque ordine, ac filo huius Epithalamij; quod cum passim rumpi existiment, neque facillè astringi posse, abiiciunt cum spe, ipsam quoque curam connectendi cum superioribus consequentia. Est sanè difficile negotium, neque, quod ego viderim, satis à quoquam expeditum; neque ego id mihi assumo, vt fieri à me posse sperem, quod alij, vt ipsi quoque fatentur ingenuè, consequuti non sunt. Aliquid tamē conandum in re ardua; in quo aliquid inuenisse, si modò id contingat, magnum est. Id igitur agamus.

In hoc Epithalamio, vt diximus Prolegomeno 3. forma proponitur quam & olim in nuptiis seruabant Hebræi, & nunc etiam magna ex parte seruant, vt ex illorum Rituali constat: nam & illa legitimi inter homines connubij honestum exemplar, & mystici inter Deum, & animam optimum symbolum proponit. Fert autem ipsa rerum natura, vt ante legitimum, atque solemnem apparatus, & plausum in vulgaribus nuptiis, & multo magis in spiritualibus, quarum hic vmbra intuemur, præcedat spōsæ vocatio, tum etiam inuitatio, & congregatio illorum, qui & honoris gratiā comitantur nuptias, & Epithalamium cantant. Ambici autem à viris fæminarum nuptiæ, potius quàm à fæminis virorum, omnium pene Gen

Gentium consuetudo docet; & inter Hebræos exempla occurrunt in Scriptura nō pauca. Apud quos ita, aut lege, aut consuetudine receptum, ut prodigij instar sit, si scēmina vnquam viri coniugium ambiat. In hunc sensum explicant aliqui, neque, meo iudicio, malē, illud Ierem. 31. *Quia creauit Dominus nouum super terram; scēmina circumdabit virum.* Hæc vērō ambitio & euocatio spōsæ, artificiosē ab authore sacro per ἀναπαλάσσειν collocatur. Euocatio quidem cap. 2. ambitio vērō spōsæ, & eiusdem, atque sodalium inuitatio cap. 5. Vbi etiam narratur, quid euocata sponsa consilij, atque laboris susceperit.

Deinde sponsa dilectum suum, a quo euocata fuerat, ut eius narratione constat in cap. 5. anxie atque studiosē querit in cap. 1. neque enim in principio horum Canticorum inuenisse fingitur dilectum suum, quem in cap. 5. querebat; sed adhuc cum puellis sociis quærit, ac tandem inuenit in hortis, ad quos dixerat descendisse sponsum. Continet vērō hæc secunda scena primum spōsæ dolorem, ac sollicitudinem de absentia sponsi, ab eo loco capitis 6. in quo iam hortis, atque sponso proxima dixerat, *Dilectus meus mihi, & ego illi.* Vbi setorā in sponso esse fatetur, & præter illum nihil aut curare, aut velle; cui voci satis aptē coniungitur illud 1. capitis, *Osculetur me osculo oris sui,* & quæ sequuntur. vbi cum c. 5. quod ordine historico primum esse debuit, sponsi dignitatem, ac merita multis esset prosecuta, suam hīc indignitatem ostēdit, dum se nigram, & rusticam fatetur. Fingitur vērō hic occurrere sponso ea specie, quā a custodibus ciuitatis attulit, sine pallio, & saucia; tota denique miserabilis, quam statim sponsus con-

solatur, atque erigit talia pollicitus, qualia a liberali, ac locuplete sponso præstari solent: eaque eadem scena cumulatē confert.

Tertia scena, quæ secundo capite continetur, celebrantur nuptiæ sub geniali thalamo, id est, sub velo, aut cælo quod suspenditur super nouorum coniugum caput, vbi contractus fit nuptialis, & annulus datur sponsæ. Vide quæ dicuntur infra ad illud cap. 2. *Sub umbram illius.* Deinde ea parantur, quæ conuiuij instruunt, & conuiuas exhilarant; nam id agit sponsa dum fulciri se malis, & floribus petit. Vbi occasione seueræ adiurationis, qua spōsus cauet, ne quis dormienti sponsæ somnum obturbet, commemorat sponsa dilecti, & suauissimum ingenium, & innumera officia, quæ continentur oratione longa, quam dicit se audiuisse a sponso; audiuit autem ea nocte, qua excitata est, & ad hortos vocata. De quo cap. 5.

Quarta scena, quæ incipit cap. 3. sponso in ferculo, id est, mobili, & geniali lecto componit, mouetque pompam, cursumque nuptialem in sponsi domum. Ad hanc scenam pertinent quæ deinde ad caput usque octauum interiecta sunt; nam nihil toto illo tractu, quā longus est, continetur præter nouorum coniugum laudes, & hymenæum; quæ partim ab ipsis sponsis, partim a filiabus Sion, psaltriis nempe puellis, celebrantur.

Quinta scena, quæ est cap. 8. spōsam sistit ad sponsi fores; ibi audit connubialia præcepta, ibi conjugalis, id est, casti amoris natura describitur. Ac tandem sancto, atque legitimo complexu, publica, atque solemnī cetermonia matrimonium contrahitur.

Ex quo constat, diuinum hunc Psalmum in hoc sacro Epithalamio

31.

Non semper eodē ordine narrata, quo gesta.

seruasse id, quod in compositione Dramatica maximē commendant qui de ea præcepta tradiderunt, ut Horatius in Arte, & Arist. Hi enim docent, ad speciosam & festiuam narrationem, quales sunt poëtica, & in his multo magis Dramatica, conferre plurimum, si non suo loco, quod plerunque faciunt historici, sed postea per nuncium, aut propter occasionem opportunē oblatam, alieno, non tam loco, quā tempore referantur. Quare quæ prius contigerunt, illa posterius non agi in Dramate, sed referri facta, vitatum est. Exempla plurima apud Ouidium in Metamorphosi; & est optimū exemplum apud Homerum, qui, quæ multo antē contigerunt, multo post commemorat per Vlyssē, quem obita ante illud tempus infortunia narrantem inducit. Eodem artificio Virgilius narrantem facit Æneam 2. & 3. lib. Æneid. quæ multo antecesserunt ea, quæ in primo narrantur. Et in Dramatibus obuiū, vbi ab interposita persona, siue choro, narrantur in medio cursu, quæ rem præsetem ad illum usque articulum deduxerunt. Quod tunc fit maxime, cum aliquid fieri non potest, nisi difficilē, aut indecorē. Quale esset omnino, si sponsus teneram illam, & longam haberet orationem, eamque nocturno tempore, in quo hæc opportunē exhiberi non poterant. Quare id, quod noctu factum est, meliori tempore totum expressit sponsa, dum amici oblati a sponso epulis fruuntur. Nam vbi sponsus dixit, *Comedite amici, ipsa canit; Ego dormio, & cor meum vigilat:* producitque narrationem ad illud cap. 6. *dilectus meus mihi;* quod indicare videntur prima Epithalamij verba, *Osculetur me osculo oris sui:* nam illud relatiuum G. Sanctij Comm. in Cant.

sui, aliquid indicat præcessisse. Et quod per ἀναπαλάσσειν postea narrat sponsa cap. 2. & 5. idem etiam facit sponsus in fine c. 6. qui etiam exponit, quid ipse fecerit, quando præcedenti nocte a sponsæ foribus se dubduxit; *Descendi in hortum meum, &c.*

PROLEGOMENON VIII.

Quod interdum idem nomen commune sit rei vestita, aut ornata, & eiusdem ornamento, atque integumento.

Vt ab his purissimis Canticis omnem suspensionem remoueremus eorum, quæ minus decerent sanctum, ac spirituale connubium, suis locis ostendimus, aliqua non esse sumenda propriē de corporis membris, sed figuratē de illorum integumento, siue ornatu. Quod commentum licet a nobis primum non sit, tamen quia aliquid habere noui alicui videri poterat, minusque ex sacra Scriptura consuetudine; faciendum mihi putavi, antequam ad singula descendere, ne deinceps in hac salebra sapius hærendum sit, ut hæc neque noua esse, neque a sacra Scriptura consuetudine aliena demonstrarem. Et primum de indumentis, siue tegumentis, mox de ornamentis erit disputatio.

C

PROLEGOMENON IX.

Quod indumenta significantur aliquando nomine illius partis quæ tegitur.

33. **V** Sitatum est apud omnes ferme nationes, ut commune aliquod nomen sit vesti, & parti corporis vestitæ, apud Hispanos satis frequens, qui *cuerpo*, *cuello*, *puños*, *muslos*, *mollera*, *pecho*, *espalda*, dicunt harum etiam partium operimenta. Apud Latinos minùs vñtatum, neque tamen illi omnino carent exemplo, nam *latus* in veste dicitur, quod *latus* tegit. Virg. lib. 12. *Æneid.* — *Laterum iuncturas fibula mordet.* *Buccula* est id, quod sonat, & pars illa in galea, quæ bucculam munit. *Sinus* pars est corporis inter brachia, aut in ipso brachiorum complexu, id est, vbera, præcordia, pectus. Pars item vestimenti, quæ illa tegit, & ornat, de qua infra cap. 4. ad illud, *Vbera tua*. Cicero *Actio* ne 5. in *Verrem* *collum* adhibuit, & *crines*, pro colli, criniumque ornamentis, id est, torquibus, & mitris. Ait enim vñtatum esse regibus Syriæ, ac Persidis, ut certas ciuitates in vxorum collum & crines attribuerent, id est, ut in eorum ornamenta pecuniam conferrent. vbi proculdubio *collum*, pro collari, & *crines*, pro crinalibus adhibentur. Apud Græcos non minùs exemplorum. *Θώραξ thorax*, pars illa corporis est, quæ à collo ad imum vsque ventrem pertinet, & eius munimentum, & tegumē. *πέδη*, teste Hesichio, pedem significat, & partem imam vestis, seu fimbriam, quæ pedem operit, aut lambit. Et illud Thren. 1. *Sordes eius in pedibus eius*, quidam sic accipiunt, ut in pedibus

vestimentorum intelligant fimbrias; & ita vertunt cum Chaldaeo Pagninus, & Tigurina. *Zōnē* item, ex eodem Hesichio, cingulum est, & pars illa media corporis, quæ cingitur. *κάλυκος* idem omnino valet, quod de *sinu* nuper diximus, de quo postea suo loco pluribus. Apud Hebræos non minùs sæpe *גַּפּ* *Gaph*, corpus significat, & totius corporis indumentum. Exod. 21. Exod. 21. num. 3. *Cum qua veste intravit, & cum tali exeat.* Pagninus, & Vatablus, *cum corpore*. *כַּתְּפוֹת* *Cetuphot*, humeros significat, & id, quod humeros induit, id est, humerale. *רֶגֶל* *Reghel*, pedem significat, & calcem, iuxta illorum sententiam, qui, meo iudicio, bene explicant illud Deut. 8. num. 4. *Vestimentum tuum quo operiebaris, nequaquam vetustate defecit; & pes tuus non est subritus*, id est, calcus. Eodem modo *Esdra* lib. 2. cap. 9. num. 21. *Vestimenta eorum non inueterauerunt, & pedes eorum non sunt attriti.* Quod ita planè esse intelligendum persuadet locus alius huic non tam similis, aut affinis, quàm omnino idem; in quo pro *pede* expressè *calceamentum* ponitur, Deuter. cap. 29. Deut. 29. num. 5. *Adduxi vos quadraginta annis per desertum: non sunt attrita vestimenta vestra, nec calceamenta pedum vestrorum vetustate consumpta sunt.* In eandem sententiam explicuimus illud *Isaia* 41. n. 3. *Semita in pedibus eius non apparebit.* vbi sine dubio allusum est ad loca modò citata; in quibus *semita* labor in pedibus, id est, in calceamentis semper recentibus non apparuit. *חֵק* *Chec*, sinum significat, & id, quo sinus operitur; de quo alio loco. *סַרְבַּל* *Sarbal*, id est, *Saraballa*, ut docet Hieronymus in 3. cap. Danielis, lingua Chaldaeorum tibiæ sunt, & id, quod tibiæ vestit, id est, tibialia. De ventre mihi

mihi est valde verisimile, ut postea dicam ad illud cap. 5. *Venter eius eburneus.*

De vberibus, quorum sæpe mentio fit in his Canticis, si quis hoc idem affirmaret, non haberet me ad illam cogitationem difficilem, quia illius vestigia non obscura sunt. Est enim notum aliquid esse, saltem apud profanos, vberum ornamentum, quod tegit, & cohibet vbera, quod *mammillare* dicitur. Quod esse è corio, referreque vberum similitudinem, videtur posse colligi è *Martiali* lib. 14. *Epig.* 66. cuius titulus est *Mammillare*, quod apparet ad *mammofam* aliquam fœminam datum fuisse;

Taurino poterat pectus circumdare tergo:

Nam pellis mammæ non capit ista tuas.

Neque ex strophij forma parum assumitur lucis ad hanc coniecturam: constat enim strophium esse, aut, quod modo *mammillare* dicebamus, seu *pectoralem fasciam*. In strophio verò esse aliquid tumoris liquet, quia à Græcis *στροφύλος* dicitur; vide *Hesichium*, & *Pollucem*; quod *rotundum* significat. Imò id & Latini suadent, quibus strophium *teres* vocatur. *Catullus* in *Argon.*

Non tereti strophio lætantes vineta papillas.

Quod verò *στροφύλος*, quod strophij epithetò est, significet non solum corpus longum, rotundum, qualis columna est, aut cylindrus, sed etiam ex omni parte in se ipsum conglobatum, & sphaericum, docet *Hesichius*, qui exponit *συνεστραμμένος*; & *Aristophanes* *grādines* Græcè *χαλαράς στροφύλας* appellat: at *grandines rotundæ* sunt. Et ab *Alexandro adenes*, id est, glandulæ, modò *στροφύλειδης*, modò *σφαί*

πειδής vocantur. Ex quo fit verisimile, zonam *mammillarem*, ex eo, quod abeat in *turbinatam*, seu *orbicularem* formam, propter tumorem *στροφύλην* vocari. Neque durum videri debet, ut strophium propter *mammillarum* tumore, quæ in se habet, vocetur *rotundum*, & quasi *papillatum*, imò quod *mammilla* vocetur; quia *zona*, quoniam ab illa *crumena* pēdet, *crumena* dicitur: neque id tantum apud profanos authores, sed etiā sacros. De sacris constat *Matth.* 10. & *Mar.* 6. vbi iubentur *Discipuli*, ne *pecuniā* habeant in *zonis*. De profanis multo expressius. *Caius Gracchus* apud *Gellium* lib. 15. cap. 12. *Zonas* quas *plenas argenti extuli*, eas ex *Provincia inanes reuuli*, id est, *crumenas*. Et pro uerbali figura *zonam* perdidisse dicitur, qui *pecuniam* amisit. Quid ergo mirum, si cum *crumena*, quia in *zona* est, *zona* vocatur, *sphaerica* illa vberum cōceptacula, quia in strophio sunt, strophium appellentur?

Habuisse Romanas fœminas *mammillarum* aliquod præcipuum ornamentum, seu integumentum, ex dictis videtur satis verisimile; sed quod illud, quidquid est, *papillarum* nomen habuerit commune utique cum eo, quod ornat, aut velat, nonnulla coniectura sumitur ex eo, quod *expapillatam* illam fœminam appellamus, cui *mammæ* detracta veste nudatae sunt. Eo sane verbo vsus est *Plautus* in *Milite* scena 6. vbi simulato *Nauclero* iubet, ut *pallium* assumat; *Id*, inquit, erit *connexum humero lauo*, *expapillato brachio*, id est, ut exponit *Festus*, nudato vsque ad *papillas*, seu cum ipsis *papillis*, nempe, ut non tantum detractum sit id, quod *brachij*, sed etiam id, quod *papillarum* tegumentum est. Ad quod obseruo,

quod Latina præpositio ex ver-
bis adiungitur ab eo nomine deri-
uatis, quod ornamentum, aut ope-
rimentum significat, eo verbo in-
dicari, tale ornamentum, siue ope-
rimentum ab aliquo fuisse detra-
ctum, vt ex calceis, ex fibula, ex armo;
sic etiam expapillatam esse aliqua
(v.g. Phrygæ meretricem, quæ nu-
datis vberibus, & ostenso pectoris
candore, iam iam damnanda sup-
plicium effugit capitale) nihil est
aliud, quam detractum esse vela-
mentum illud, quod papilla dici-
tur. Nam si à papillis in significa-
tione propria expapillo deducas, si-
gnificabis, puto, papillas esse am-
putatas, sicut de Amazonibus pro-
priè diceres; nam alia verba quæ
eadem forma à corporis partibus
deducuntur, planè significant am-
putatas esse, aut exectas partes il-
las, vnde componuntur; vt ex oculo,
ex ossa, ex cerebro, ex corio, ex perno. Sed
quis dicat, expapillatæ Phrygæ ex-
ectas fuisse papillas; idem, credo, dici
posset de verbo expectorato, tamen
propter alias proprietates, alios vsus
habeat apud Latinos; apud quos
toga expectorata dicitur, quia ea
parte caret, quæ pectus velat. Qua-
lem esse Candidatorum legisse me
alicubi memini; quo habitu præ se
ferebant, animum se afferre ad pe-
ritionem simplicem, & candidum.
Si ergo expectorata vestis dicitur,
pectus utique erat, quod vesti de-
tractum fuit; & tam expapillatæ
femina, quam expectorati viri Hi-
spanicè des pechugados dicuntur,
quia sicut apud Latinos papilla, &
pectus; sic etiam apud Hispanos pe-
cho pars illa vestimenti est, quæ pe-
ctus tegit, & munit. Faciunt hanc
sententiam satis probabilem in hac
eadem materia tria nomina, sed
potius vnum in tribus linguis. Sinus
apud Latinos; κόλπος apud Græcos;

pro Chæ, apud Hebræos, quæ &
partem illam corporis significant,
quæ brachiorum complexu conti-
netur, nempe, præcordia, pectus, vbe-
ra & partes vestium, quæ membra
eadem corporis muniunt, & tegunt.
De voce Latina Sinus, quo ad illam
corporis partem, quæ ad mammi-
las, pectusque pertinet, exempla
sunt plurima. Quid, epist. 5.

Attolite micuere sinus gelidus, cu-
currit,

Vi mihi narrasti, dura per ossa
timor.

Hinc illud tritum, amare, & gesta-
re in sinu, id est, in præcordiis. De
veste, quæ pectus tegit, & vbera, est
illud Cicer. ad Q. fratrem; In sinu
est, neque ego disingor; & clariùs Qui-
dius 1. Falcor.

Ille super furas tunicas collecta mi-
nistret,

Altera dissuto pectus aperta sinu.

De Græca voce κόλπος, neque
pauciora, neque minùs illustra
sunt exempla. De præcordiis, ac
pectore, illud illustrissimum, & in-
star omnium Ioannis 7. Unigenitus,
qui est in sinu Patris. Græcè, οὗτός ἐστις
ὁ υἱὸς τοῦ πατρὸς. De veste, quæ pectus velat, do-
cet apertè Lucianus in Hermothimo
ad mediū, vbi bis dicit in κόλπῳ,
id est, in sinu, occultatā fuisse phia-
lam; & illud Theocriti ἐπὶ κόλπῳ
χεῖρας ἔχειν, id est, in sinu manus ha-
bere; quod in Prouerbiū abiit.

De Hebraica voce res est cla-
rior. Pro pectore, & præcordiis,
Iob. cap. 19. Reposita est spes mea in si-
nu meo; & Eccli. 7. Ira in sinu stulti
requiescit. Pro veste, quæ sinum cō-
dit, Exod. 4. Mute manum tuam in
sinum tuum: quam ciam misisset in si-
num, protulit leprosam. Sanè visitatum
est, sinum pro complexu sumi; qua
ratione sponsa dicitur dormire in
sinu sponsi, & pueri in sinu ma-
trum suarum esse. Vbi non facile
distin-

Iob. 19.

Eccli. 7.

Exod. 4.

35.

Sinus
quid.

distingas, an pro veste sinus sume-
tus sit, quo inuoluti videri pos-
sent, & operti infantes; an pro pec-
tore, & brachiorum complexu.
Neque est improbabile, cum spon-
si sui vbera cap. 1. meliora esse vino
canit sponsa, id optare, vt requie-
scat in sponsi sinu, vt possit verè
canere illud familiare in Epithala-
miis; Laua eius sub capite meo, & dex-
tera illius amplexabitur me.

De femoribus multo mihi cer-
tius est: quia minùs decere puto
sponsæ modestiam, & sanctarum
nuptiarum puritatem, nominari in
hoc Epithalamio femorum iūctu-
ram. Sanè femur pro femorum or-
namento sumi, alienum non est ab
Hispanis, qui femorum tegumenta
muscos vocant. Neque alio sensu pu-
to dictum esse Apoc. cap. 19. in fe-
more Domini scriptum esse, Rex Re-
gū. Vide c. 7. ad illud, Iūctura femorū.

Huic nostræ cogitationi prælu-
cet Hieronymus in illud Dan. cap.
3. Et confestim viri illi vincti cum brac-
cis suis. vbi dicit: Lingua Chaldeorū
saraballa crura hominum vocantur, &
tibia, & ἰμῶν ὑμῶν etiam braccia eo-
rum, quibus crura teguntur, & tibia.
Vbi sine dubio in tibiis, & cruribus
femora esse intelligit Hieronymus:
nam saraballa ipse braccas exponit;
de cuius significatione statim. Ne-
que apparet, cur dicere debuerit
esse integumenta crurum, ac tibia-
rum, nisi etiam ibi femora intelli-
geret: cum idem necessarium futu-
rum fuerit crurum, & tibiaram te-
gumentum. Quare vox Chaldaica
id valet, quod Latini dicunt femi-
nuralia. Et quidem voce Chal-
daica סרבל Sarbal, quam Hiero-
nymus modò saraballa, modò brac-
cas conuertit, vt putat Elias in Tibi-
bi, femoralia significat, vnde dedu-
cta videri potest vox Hispanica Za-
ragules. Et hoc ipsum sibi velle

braccas docet Isidorus. Femoralia,
inquit, appellata, eo quod femora te-
gant ipsa, & braccia, quod sint breues,
& verecunda hominis vis velentur. Imò
& Hieronymus eam esse dicit
braccarum significationem episto-
la ad Fabiolam de veste Sacer-
dotali; sicut etiam putat Ambrosi-
lib. 1. de Offic. cap. 11. Hanc eandem
vocem, teste Hieron. in cap. 3. Dan.
reddidit Symmachus ἀναγειδῶς,
quæ vox, vt putat Suidas, braccas
significat, & femoralia. Et ne vllum
dubitandi locum nobis relinque-
ret Græcus author, vocem adhi-
buit Latinam; sic enim tria nomi-
na coniunxit synonyma, ἀναγειδῶς,
ἀναγειδῶς, βράκια. Eodem penè
modo Hesychius, qui vocem etiam
Latinam adhibuit. Et ad huc expli-
catiùs Suidas, qui ἀναγειδῶς esse
dicit τὰ ἀπὸ τὰ ἀγῶντα, i. ea quæ tegunt
illa, quæ pudor nudari non permittit. Cū
ergo constet ex Hieronymo, vocē
Chaldaicam סרבל Sarbal, id est,
saraballa, significare partem corpo-
ris, & eius vestimentum, & ex om-
nium penè consensu illud femo-
rale sit, sit satis verisimile, commu-
ne esse aliquod nomen, & femo-
ri, & femoris. inuolucro, eodem
omnino modo, quo apud Hispanos
muscos.

Huc valdè facit, quod vox He-
braica שול Sul, quæ millies in Scri-
ptura simbriam significat, & laci-
niam, interdum pro ea parte corpo-
ris adhibetur, quæ eo vestimenti
genere, aut parte tegitur. Quare
Hieronymus vocem שול Sul, modò
pedes reddit, quia pars vestis, extre-
ma simbriata ad pedes aliquando
defluit. Thren. 1. Sordes eius in pedi-
bus eius; modò verecunda. Ierem. 13.
v. 22. Reuelata sunt verecundiora tua;
modò pudenda. Nahum cap. 3. v. 5.
Reuelabo pudenda tua; & quod magis
ad nostrum institutum facit, modò

femora. Ierem. 13. v. 26. Ego nudavi femora tua. Fortasse quia vestis illa polymita, & varia, à qua sponsa dicitur circumdata variegatè, ad genua tantum vsque demittebatur. Et ideo pro his corporis membris adhibetur quas proximè cohibent, & ornant illius integumentis oræ fimbriatæ, qualia sunt femora, & quæ non nisi ad ignominiam reuelari solent. Quod si Adriano Iunio credimus, etiam vox Græca *μυρὸν*, femur valet, & id quo femur operitur: nam in Adagiis, quæ addidit Erasmus, centuria 1. Adagio 47. *μυρὸν θυραίων*, quod est apud Sophoclem, sic vertit, fenestratum femur. Quæ quis non videt de femorali tegumento, Laconico more discisso optimè; de femore autem dici nullo modo posse? Neque aliter, meo iudicio, sentit Ambrosius, qui Sermone 17. in Psalm. 118. vbi vulgatus habet, *iunctura femorum*, pro quo ipse *modulos* legit; modulos ornamenta esse dicit. Quare ibi femora in significatione propria non sumit: neque enim moduli seu iuncturæ femora constringunt, aut confibulant, sed eorum integumenta.

37.

Quod si hoc alicui minùs probabitur, quod non puto, illud certe minùs videbitur difficile, si per metonymiam rem contentam pro continenti positam esse dicamus; quod in profanis sæpe, & in sacris scriptoribus non raro deprehendimus. Qua ratione *Valegonem*, pro ipsius domo, & *S. Petrum*, & *Paulum*, pro ipsorum templis, *manes*, & *Plutonem*, pro inferno, & *pisces*, pro conchis, *bovem*, pro bouina pelle, & eius generis alia passim adhibemus. Sed in sacra Scriptura non minùs frequens, & in his Canticis ex multorum sententia, exempla non obscura. Nam cap. 5. ideo ma-

Per metonymiam vestis pro parte vestita sumitur.

nus sponsi dicuntur *plene hiacynthis*, quia hiacynthi in annulis, qui manus ornant, & quodam modo continent, inclusi sunt; & caput sponsi *aurum optimum* cap. 5. quia aurea corona redimitum; & iterum cap. 7. sponsæ caput *Carmelo simile*, propter coronæ eximie varietatem, & nitorem. Neque aliter accipio illud Prou. 3. & 6. vbi præcepta Dei ligari iubentur *in gutture*, siue, vt Hebraicus habet textus, *in gutturi-bus*, & *in manibus*, & *digitis*: nisi quia insculpenda sunt in torquibus, annulis, & armillis, in quibus gestari solent, quæ in amore nobis, aut in honore sunt; vt dicemus statim. Et vt minimum sic accipienda sunt, quæ suprà diximus commune habere vocabulum cum his, quibus teguntur, aut ornantur; qualia sunt corpus, humerus, pes, tibia, &c. Quid ergo, aut nouum, aut inusitatum, si eadem sermonis forma, existimemus, *ventrem*, *femora*, *umbilicum*, pro eorum tegumentis, atque ornamentis adhiberi?

PROLEGOMENON X.

Quod ornamenta commune nomen habeant cum parte ornata.

38. Satis constat, in vsu fuisse non apud Gentiles solum, sed etiam apud Hebræos, vt eorum, quos charos habent, aut aliqua ratione venerandos, imagines gestent in annulis, laminis, & ornamentis illis, quibus imprimi, aut in quibus celari sigilla solent. De Gentilibus docuit Cicero de Finibus, cum ageret de Epicuro. Eius, inquit, *imaginem non modo in tabulis nostri familiares, sed etiam in poculis, & annulis habent*. Idem Plinius lib. 35. cap.

Charorū imagines gestari solite.

cap. 2. & Clemens Alex. lib. 3. Pædagogici cap. 11. non longè à principio, monet ne idolorum imagines cælentur in annulis. Huc facit illud Pythagoræ tritum; *in annulo Dei imaginem non esse gestandam*. Quod alienum non est ab Hebræorum consuetudine: quod colligo ex Genes. cap. 35. vbi cum Iacob à suis domesticis idola petiisset, vt ea postea sub terebinthum infoderet, statim subditur: *Dederunt ergo ei omnes deos alienos, quos habebant, & in aures, quæ erant in auribus eorum*. In aures vero habuisse idolorum formas, docuit Augustinus quæstionibus super Genes. quæst. 112. *Quæritur, inquit, quare & in aures dederint, quæ, si ornamenta erant, ad idololatriam non pertinebant; nisi quia intelligendum est phylacteria fuisse decorum alienorum; nam Rebeccam à seruo Abrahe in aures accepisse, Scriptura testatur; quod non fieret, si in eis in aures habere ornamenta gratia non liceret*. Ergo illa in aures, quæ cum idolis data sunt, vt dictum est, idolorum phylacteria fuerunt. Hæc Aug. Chrysost. Hom. 35. in Genes. *Et dederunt Iacobo deos alienos; non enim erant sui, & in aures, quæ erant in auribus eorum: forte enim, & hæc signa erant istorum idolorum, ideo hæc cum diis afferunt Iacob*. Idem putat Lyra, & vtrique Glossa. Ostendit verò translatio Septuaginta, & Chaldaica Paraphrasis, in manibus quoque habuisse deos, sicut in auribus, id est, in annulis, seu armillis; sic enim Lxx. *Dederunt Iacob deos alienos, qui erant in manibus eorum, & in aures, quæ erant in auribus eorum*. Eodem ferme modo Chaldaus, consentaneè ad textum Hebraicum, qui manuum quoque meminit. Vt ergo hi idolorum effigiem, siue aliquod Gentilitiæ superstitionis phylacterium gestabant in manu, atque aurium ornamentis; sic

etiam longè post illa tempora Iudæi non solum impij, & auitæ Religionis immemores; sed etiam maximè pij, & Diuinæ Religionis obseruantissimi, phylacterium aliquod suæ Religionis, aut aliquam imaginem rerum, quas amabant, ferebant in familiaribus ornamentis. De pijs postea aliquid, dum exponemus quædam Prouerbiorum loca; nunc satis sit argumenti Psalmus 136. vbi captiui Iudæi id ipsum videntur indicare. Gestabant, credo, cum Babylonem migrarent, in annulis, aut armillis insculptam Ierusalem, cuius obliuisci non poterant, nisi manuum suarum obliuiscerentur; & ideo dicunt se, quandiu manus habebunt, non futuros immemores Ierusalem; Si obliuisceris tui, Ierusalem, obliuioni datur dextera mea, id est, dabitur, Hebræorum more, qui imperatium adhibet pro futuro. Et eodem modo explico, quod statim additur; *Adhæreat lingua mea faucibus meis, si non meminero tui*, id est, adhærebit. Quasi dicat: nisi lingua faucibus adhæserit. Ad quam amatum consuetudinem sine dubio alludit Deus Isaia 49. cum dixit; *Ego tamen non obliuiscar tui: ecce in manibus meis descripti te, muri tui coram oculis meis semper*. Quasi dicat: vt manus meæ præfentes mihi sunt, sic Sion, quam in annulis, vel armillis manuum inscripsi. De impijs satis constat ex cap. 35. Genes. & ex Ieremia cap. 17. nam cum in fine præcedentis capituli dixisset; *Nunquid faciet sibi homo deos, & ipsi non sunt dissipati in principio* cap. 17. dicit: *Peccatum Iudæ scriptum est stylo ferreo in ungue adamantino, exaratum super latitudinem cordis eorum, & in cornibus ararum eorum*. Vbi peccatum, pro idolo positum est, sicut Amos c. 8. *delictum Samaria*, pro vitulis aureis. Et quidem ita sentit Lyra

Psalm. 136.

Isaia 49.

Ierem. 17.

Lyra de peccatis in cornibus arari, & consequenter de aliis etiam partibus idem sentire debet. Et verò quid in aris scribi potuerit, non video: quandoquidem ibi de idololatria sermo est, ut legenti constat. In vngue adamantino stylo ferreo scriptum esse peccatum, aut indicat, imaginem, seu memoriale aliquod deorum, quos Iudaea iam impia venerabatur, esse in gemma, quæ erat inclusa in annulo; aut ideo in gemma scriptum esse dicitur, ut hinc appareat, quantum studium fuerit, & amor in falsos deos, quia illa, quæ maximè in veneratione, aut amore sunt, in annulis gestantur. Quod si ita est, ut planè videtur, ita dicendum esse, cum scriptum etiam dicitur peccatum *super latitudinem cordis ipsorum*; cordis nomine significatur lamina, seu lunula, quæ à collo demissa ad medium usque pectus descendit: in cuius latitudine, id est, spatio medio, idolum esset insculptum. Neque aliud voluit, meo iudicio, Osee cap. 2. cum de Iuda adultera, id est, idolorum cultrice (nam sub ea metaphora eo loco de idololatria loquebatur) dixit: *Auferat adulteria sua de medio vberum suorum*; quia inter vbera, id est, supra cor, laminam gestabat, aut bullam, in qua adulteria, id est, idola cæcata erant.

Porro hæ laminæ aliis locis vocantur *tabula cordis*. Prouer. 3. *Miserere cordia, & veritas te non deserant: circunda ea gutturi tuo, & scribe in tabulis cordis tui*, id est, in colli ornamentis, quæcunque illa sint. Nam in textu Hebraico in plurali est גרגרים *Gargherim*, id est, gutturibus. Et cap. 7. coniunxit cum tabula cordis digitos; ubi annuli intelliguntur: *Liga ea* (nempe præcepta) *in digitis tuis: scribe ea in tabulis cordis tui*. Et quod tabula cordis idem sit, quod cor, indicatur ibidem cap. 6. *Liga ea* (præ-

cepta) *in corde tuo ingerit, & circunda gutturi tuo*. ubi eadem est omnino sententia, quæ supra cap. 3.

Et quidem bullam, quæ à Romanis gestabatur, cor appellari constat ex Martiali lib. 14. Apophor. 219. cuius titulus communiter est *Corculum*; sed, ut bene obseruauit Lipsius, supponendum est loco illius, *Corbuculi*, id est, bulla scortea, qualem apud Romanos gestare solebant ignobiles. Sed utcumque legas, eadem pro nostra sententia vis. Sic ergo ibi Martialis:

Pauper Causidicus nullo referentia nummos

Carmina cum scribas, accipe cor quod habes.

Ex his mihi fit plusquam verisimile, cor apud Hebræos sumi pro aliquo ornamento, seu insigni, quod supra cor est. Et huc allusum à sponsa capite primo, cum dixit: *Fasciculus myrrhe dilectus meus mihi, inter vbera mea commorabitur*, id est, sponsus, cuius imaginem inter vbera perpetuò geram; aut sponsi effigies in lamina expressa, erit mihi ad exhilarandum cor pro stacte myrrhina, aut reticulo ex myrrha facto. Quod credo ab sponsa sua exegisse sponsum cap. 8. cum dixit: *Pone me, ut signaculum super cor tuum*.

Quod *nasus* sit aliquod ornamentum nasi, aliquibus videtur non improbabile; quia aliter putant, non satis decorè sponsæ nasum conferri cum turre Libani, cap. 7. Neque desunt coniecturæ non leues in Scriptura: nam Isai. cap. 3. ubi vulgatus legit, *gemmas in fronte pendentes*; Hebraicus textus habet, *monilia nasi*; & Ezech. capite 16. *in auris super os*, inter nuptialia dona numeratur, *Dedi in aurem super os tuum*. Super quem locum ita Hieronymus: *Usque hodie inter cætera ornamenta mulierum solent aurei circuli in os ex fronte pendere*. Quæ de

Bulla, cor.

Nasus gēma.

de re nos pluribus in illum locum Isaiæ; sed ego aliter expono in cap. 7. illud de naso sponsæ. Ambrosius Serm. 17. in Psalm. 118. quam noster Cant. 7. *comam* appellat, ipse *ornatum* esse dicit: sic enim ille legit paulo aliter quam alij. *Ornatus capitis tui sicut purpura*; quem ornatum, coronam esse dicit.

De umbilico grauior, & manifestior ratio est, ut dicemus suo loco cap. 7. Neque, puto, dicerem aliquid, quod respueretur æquus, ac benignus lector, si in locis supra adductis, *guttur*, seu, ut Hebraicus habet textus, *guttur*, & *digitos*, & *manum*, pro gutturis, manuum, & digitorum ornamento sumerem: nempe pro torquibus, armillis atque annulis, in quibus liganda dicuntur præcepta, & descripta est Ierusalem. Nam quod caput sponsæ, cum comparatur cum Carmelo, & caput sponsi, cum dicitur aurum optimum, coronas significant, mihi dubium non est, ut suo loco diximus: quia de naturali capitis ornamento, id est, de capillis, seorsum agitur, & his rebus assimulantur, à quibus longè abest, aut Carmeli species, aut auri color. Sed quia hæc exponi possunt metonymicè: ita ut subiectum ponatur pro adiuncto; atque adeò de gutture, manibus, ac digitis propriè accipi possunt, ideo non mihi tantum iuris assumo, ut hæc significare affirmem, torques, armillas, annulos, licet in eis insculpta putem, quæ supra commemorantur.

Neque ego sum, qui solus, aut primus in hac cogitationem veni; nam in primis Abenezra in *umbilico* sponsæ, cingulum, ut mox dicemus; in *femoribus*, femorum integumenta, (quod etiam putauit Ambrosius) in *ventre* sponsi distinctum, & stellatum gemmis baltheum videt. Et idem putat Lyra, dum applausos, quibus G. Sancti Comm. in Cant.

distinctus esse dicitur *venter* sponsi, in veste, quæ ventrem regit, ligatos esse dicit. Quod etiam ex recentioribus sentit Sotomaior, qui non improbat in ventre sponsi, ventris ornamentum intelligi, nempe baliheum, seu aliquid simile. Et indicat Genebrardus satis apertè ad illud capitulum 7. *Quam pulchri sunt gressus tui*. Ibi dicit, laudari in sponsa, à virginibus ea, quæ videntur; quia homines exteriora respiciunt. Sed quis credat virginum oculis fuisse propositum sponsæ umbilicum, ac femorum iuncturas? Et nunc omnium nouissimè Michaël Ghislerius quædam, quæ membra sonant, membrorum integumenta, aut ornamenta interpretatur; *ventrem* videlicet pro thorace sumit cap. 5. ubi de ventre agitur sponsi: & iterum cap. 7. idem putat de sponsæ ventre.

Quare ego nihil hinc dico, quod alij non scripserint, & quod plurimi iam non sentiant, & probent. Id solum facio, à quo video alios abstinuisse, ut hæc tamen sacra, quam in profana Scriptura in usu fuisse probem. Si verò in hac re probanda longior fui, danda mihi venia est: eo enim studio hæc aggressus sum, ut ostendam in his purissimis Canticis nihil esse, quod aliquid oleat non purum.

PROLEGOMENON XI.

De titulo huius libri.

A pud Hebræos, ubi aliquid in suo genere præclarum, & eximium est, illud repetito vocabulo explicari solet, quod apud Latinos in secundo casu numero multitudinis ponitur. Hinc ab Apostolo *sancta sanctorum* dicta sunt sanctissima in intima parte Tabernaculi penetralia. Ita etiam *sabbatha sabbatha*.

rum, vanitas vanitatum, Rex Regum, virgo virginum, & similia, quæ in eo genere excellunt. Quia ergo hoc Canticum nobilissimum est canticorum omnium, Canticum Canticorum appellatur, & inscribitur. Est autem verisimile, referri ad omnia Salomonis carmina, qui 3. Regum cap. 4. scriptum dicitur quinque millia carminum; & si Iosepho credimus lib. 8. cap. 2. quinque librorum millia carminum, & odorum: inter quos hic nobilissimus est, vel materiar dignitate, quo nihil Diuinius, vel genere compositionis, quo nihil potest esse suauius.

Salomon cur se hic non appellat Regē.

Dubitare hic aliquis posset, cur cum in aliis librorum titulis Salomon se Regem inscribat, in Ecclesiaste, & in Prouerbiis, hic tamen Regij nominis oblitus Salomonem se simpliciter vocet? Causam indicat Hieronymus in Proœmio Ecclesiaste: quia in Canticis cum perfectis agitur; *vbi non timore eruditur discipulus, sed amore filius, proprium nomen sufficit, & equalis magister est, & nescit se esse Regem;* in Prouerbiis autem, & Ecclesiaste longè alia ratio est. Ego aliam hic, & rationem odor: quia fortasse hic typicè sponsum agit Salomon, à quo abesse debet quidquid superbum, & ambitiosum sonat, aut timorem exigit, & obseruantiam: neque enim (vt quidam acutè dixit, & verè) *bene conueniunt, & in una sede morantur*

Maestas, & amor.

Quare in aliis libris, vbi legislato-rem agit, aut gubernatorem, nomen assumit Regium; hic, vbi amans inducitur, factus abiicit, & titulos sonantes. Sicut etiam in his Canticis illa Dei nomina non audimus, quæ timorem incurrunt, sed quæ amorem conciliant; quia sponsus est Deus, & sponte animum, non tam maiestate

deterret, quàm humanitate allicit. Sed, quia probabilius esse existima- bam Proleg. 2. non tam induci hîc Salomonem, quàm Solymitanum adolescentem, puto hîc Salomonem Regium nomen à Canticorum ti- tulo remouisse, quia ipse in his nu- ptiis sponsus videri noluit. Rex enim, vt pluribus in Prolegomeno 3. ostendimus, nomen est nuptiale, quod sæpius de se in hoc Epithala- mio sponsus audit.

PROLEGOMENON XII.

Quid idoneus lector afferre debeat ad hæc Cantica.

NOTVM est, quod Origenes in principio 4. Homiliarum in Cantica tradit, & Hieronymus in Proœmio c. 1. Ezechielis; cautū esse ab Hebræis, ne quis initium Gene- sis, aut initium, & finem Ezechielis, aut denique Canticum Canticorum legeret, nisi prius ætatem Sacerdo- talem, id est, trigessimum annum im- plevisset. Cuius rei duas ego causas inuenio. Altera est, quia horum li- brorum obscuritas maior est, quàm quæ à iuuenili ingenio superari possit. Quod duo alij libri non ob- scurè docent, in quibus nihil occur- rit aliud, quod ab eorum lectione ætatem illam nondum maturam de- terrere debeat: Altera, quæ horum Canticorū propria est, quia non nisi castis animis ad amatorium Canti- cū patere debet aditus; castitas ve- rò in ætate illa feruente non ita sepe reperitur, atque in Sacerdotali, in qua cū ardore iuuenili, vis illa ignea & ineffrenata libido deferbuit.

Primum itaque, qui horum Can- ticorum idoneus lector esse vult, af- ferat oportet eruditionem variam, tam à sacra, quàm à profana litera- tura;

40.

Lector Cantico- rum non iuuenis.

Deus qui- bus se ip- sum offe- dit, & cō- municat.

tura; si modò velir vtilē operam na- uare euoluendo, atque extricando cortici, in quo neque facilis, neque vulgaris latet eruditio. Quod ad omnem Scripturam sacram appri- mē intelligendam necessarium esse docet Augustinus lib. 2. de Doctr. Christiana cap. 28. Accedit quòd liber hic, in quo perpetua quædam est parabola, obscurissimus est, & ænigmati quàm simillimus, imò ænigma quoddam implexum, & opertum: sic illum vocat idem Au- gust. to. 9. lib. de Pastoribus cap. 15. *Cantica, inquit, Canticorum ænigmata sunt, paucis intelligentibus nota sunt; paucis pulsantibus aperiantur.*

Paucis ait Augustinus patere ista Canticorum sacraria, etiam si diu, multūque pulsent: cuius eam esse causam existimo, quia nihil aliud re- quirunt ad sacri huius carminis intelligentiam, quàm quod ad vul- gare, atque profanum carmen affer- re solet curiosus animus. Pulsat qui- dem huius Epithalamij ostium, & ad illud longas agit excubias curio- sus lector; pulsat inflatus inani eru- ditione; pulsat ingenio, labore, assi- duitate: sed huic non aperitur, neque extricatur impeditum ænigma; quia clauem non affert. Illa verò est, quæ Deum adaperiendum inclinat, nempe animus humilis, & docilis, terrena despiciens, ablactatus à la- cte, auulsus ab yberibus: hunc enim Dominus scientiam docet, & intel- ligere facit auditum; &, vt ab his Canticis documentum aliquod su- mamus, ad cellam vinariam sponsi, cuius hæc Cātica symbolum quod- dam sunt, tunc admissa est sponsa, quando se rusticam confessa est, & à Sole fuscata. Sanè sublimia quæ- dam, & arcana mysteria abscondita esse sapientibus, & prudentibus, sua nimirum opinione; reuelata verò paruulis, id est, humilibus, sponsus

ipse Christus iamdudum edocuit.

Bernard. Serm. 79. in Cant. in hu- ius libri lectore amorem desiderat ardentem, & castum. *Frustra, inquit, ad audiendum, legendūve amoris carmen, qui non amat, accedit: quoniam omnino non potest capere ignium elo- quium frigidum pectus. Quomodo enim Græcè loquentem non intelligit, qui Gra- cè non nouit; nec Latine loquentem, qui Latinus non est; & ita de cæteris: sic lingua amoris ei, qui non amat, barbara erit. Erit enim sicut as sonans, aut cym- balum tinniens.*

Lector amorem afferat ca- stum.

Quòd si is, qui diuini amoris sua- uitatem expertus non est, ineptus accedit ad amoris carmen; multo sa- nè minùs accedet idoneus, cuius obscænus amor sensus titillat, & cuius impurus fœtor ingratus non est. Non enim qui animum turpibus assuefecit amoribus, cū species occurrit amoris etiam casti, & no- mina vtrique amori communia, fa- cilè ab eo amore, quo iam antea pri- dem imbutus est, animum, aut cogi- tationē auertit. Ita enim fere quisq; aut sentit, aut iudicat de rebus, vt animo siue castè, ac piè, siue prauè, ac nequiter affectus est. Hinc effectum est, vt turpibus turpe aliquid, & obscænum oleant hæc purissima Cantica; æquique in illis putent de amore vulgari, aut Salomonis cum Pharaonis filia, quam habuit vxo- rem, aut cum Abisag Sanamiride, quæ senile parentis corpus calefecer- rat. Quod putauerunt Hæretici qui- dam, quorum mens luxuria demer- sa cœno, nihil meditatur purum, aut cœleste. Ita sensit Cerchintus qui- dam Hæreticus, vt refert Salmeron Prolegom. 10. quinquaginta duo- rum; & Hæretici alij, quos Philastri- cius hæresi 133. Anonymos appellat. Longè aliter cogitant, qui casto sunt animo, & altius eleuato: hi enim in hac ymbra maiora spectant, & ad

coelestia ex huius libri lectione magis inflammantur. Qua verò id ratione consequantur, docent quidam è Patribus, quorum sententiam, & rationes accipe.

Mixt elu-
cet in his
Canticis
diuina
m. r.

Gregorius Papa in Praefatione ad Cantica, in his, quæ impuri animi ad turpem aliquem sensum, & cogitationem arripiunt, aliquid inuenit, quo vehementius animus ad Dei amorē excitari, atque inardescere debeat, cum ad illa sese animus demittat, dum sui amoris vim nobis studet ostendere; quæ ab illo plurimum distant, cum aliter nos ad aliquam spiritualium rerum cogitationem, aut nullo modo, aut non nisi difficili peruenire possimus. Sic autem ille post alia in eam sententiam grauius Notemus, quàm mirabiliter, quàm misericorditer nobiscum operatur, qui, ut nos ad amplexus sacri amoris accendat, usque ad turpis amoris nostri verba se inclinat. Sed unde se loquendo humiliat, inde nos intellectu exaltat; quia ex sermonibus huius amoris discimus, quæ virtute in Diuinitatis amore feruamus. Vide quàm aliter de his Canticis Gregorius, atque Hæretici sentiant. Addit tamen statim: *Hic etiam solerter intueendum est, ne cùm exteriora audimus, ad exteriora sentienda remaneamus; & machina, quæ ponitur, ut leuet, ipsa magis opprimat, & aggrauet. Debemus in sensibus exterioribus corporeis, quicquid interius est, querere, & loquentes de corpore, extra corpus fieri. Lege totam Gregorij Praefationem, quæ sanè grauissima est. Idè propè Gregorius alter Nyssenus Homil. i. in Cant. ubi pulchra quadam similitudine explicat, quo animo, atque studio ad hæc arcana Canticorū mysteria, quæ artificioso quodā inuolucro tecta sunt, aspiRANDū sit. Ut enim in Regio simulacro spectamus quidē colorem, & formam, & artificis manū, & inge-*

Cautè le-
genda Ca-
tica.

nium miramur: at in eis, licet summa insit materiæ dignitas, & artis præstantia, neque acquiescit, neque moratur animus, qui inde se quamprimum ad prototypum abripit. Sic in hac mystici connubij hieroglyphica effigie, & in rebus, quæ aliquid præ se ferre videtur vulgare, atque corporeum, aliquid spectandum est sublimius, atque sacratius, & in corporeo simulacro, nihil minus, quàm de corporeo cogitandum est.

At dices, in hoc Epithalamio esse esse non pauca, quæ ad purum, & spiritualem sensum trahi non possunt, nisi admodum agrè, quælia sunt, *vbera, oscula, femorum iunctura, umbilicus, & similia*. Respondeo, à nobis datam esse satis diligentem operam, quò ostenderemus in cortice etiam nudo his vocibus nihil inesse fœdum, nihil non purum. Quare huic obiectioni satis, credo, à nobis satisfactum est; sed, etiam si demus in his vocibus aliquid significari minus decorum, non tamen ideo negandum est, umbram in illis esse rerum honestarum. Ut enim pluribus docuimus in nostris Commentariis super Zachariam ad illud cap. 13. *Quid sunt plage istæ?* ex sententia Hieronymi epist. 131. ad Rufinum, qui tamen aliis in locis negat, & ex August. lib. 22. contra Faustum Manichæum; Gregor. lib. 3. Moral. cap. 21. homines mali, in re etiam non bona, sanctissimarum rerum, atque adeo Dei ipsius typus esse possunt. Quomodo ex sententia Hieron. duæ filiæ Loth vtriusque Testamenti figura sunt, & pater ipsarū Loth Christi typus: quod etiam Gregorius agnoscit in Davidis concubitu cum Bethsabee. Neque hoc durum visum est profano, atque Gentili populo, qui in fabulas impias, & obscenas res non solum

Regula.
Res inde-
cora & ma-
la est ty-
pus inter-
dū rei san-
ctissimæ.

hūm physicas; sed etiam morales, & diuinas includit, ut docuit Cicero lib. 2. de Natura deorum.

Speftet igitur pius, & castus lector sub hac humani, atque vulgaris amoris umbra, altissima Diuini amoris Sacramenta; excuriat è siliquis, aut è paleis grana, quæ rationalem naturam pascunt, & exaturant; paleas verò stupida atque irrationali naturæ relinquat; ut Gregorius monere visus est in Canticorum Praefatione. *Sicut palea, inquit, frumentum; sic & litera tegit spiritum, Sed quia inmentorum est paleis, homi-*

num frumentis vesci, qui humana ratione vitur, paleas abiciat, frumenta spiritus edere disponat. Sacerdotalem ætatem requirebant Hebræi in eo, qui vellet hæc inire sacraria, piè illi quidem, atque prudenter; sed mallem mores in eo Sacerdotes requirerent, id est, castos, pudicos, ab omni terrenarum rerum contagione puros; quique usu didicisset, quanta insit diuino amoris vis, quanta suauitas: præ quibus omnino sordeant, aut fortunæ subsidia, aut blandimenta naturæ.

D 3

ARGUMENTVM IN CAPVT PRIMVM CANTICORVM.

SPONSA absentis dilecti desiderio languens, spoliata, & saucia, qualis ex custodum ciuitatis manibus, atque ludibriis euaserat, negat futurum sibi aliquod lenimentum desiderij, atque angoris, nisi ab sponsi osculis: causamque reddit cur sponsum suum tanto affectu diligit, & tanto studio commendet: quia in eius cellaria aliquando admissa, experientia didicerat, in eo esse summam suauitatem. Deinde tacita puellarum reprehensioni occurrit, qua mirari iure optimo possent, cum puellam fusca facie, nonnihil indecoram expetere videant sponsi non indecori legitimas nuptias. Quare fatetur se nigram, non tamen à natura, sed à fratrum iniuria. Deinde, affectu iterum, atque iterum in sponsum erumpente, indicari sibi ab sponso postulat, quo in loco sub meridianum ardorem æstiuam quietem obire soleat. Admonita verò à puellis, ut ad pastorum tabernacula hædos agat, quò verisimile videbatur declinasse sponsum, eò usque progressa obuium habet dilectum, à quo ornata primum est instructu nuptiali, deinde amœbaa, id est, reciproca laude, se vicissim, & omnem apparatus genitricem commendant.

CAPVT I.

PARAPHRASIS.

I Sponsa. **S**CVLE-
tur me osculo
oris sui.

2 Quia meliora sunt

IFILIA Ierusalem, quæ doloris mei ac solitudinis sociæ, ad quærendum mecum sponsum, sedulum, ac pium studium adhibuistis, ne quæso existimetis, aut verbis posse leuari dolorem meum, aut vnguents renouari languentem animam: id enim vnus præstare posset dilectus meus, cuius desiderio languco, si modò ab eius ore vnum aut alterum osculum libare contingat.

2 O dilecte mi, si inter vbera tua, id est,

id est, inter læuam, & dexteram dormire mihi permittitur, quod sponsa licet, imò solemne est; aut haurire per legitima oscula suauissimum halitum, qui ex vberibus, id est, præcordiis tuis expiratur, qui generoso vino, atque optimis vnguents longè suauior est: hæc mihi pro omnibus, imò & præ omnibus vnguents præsens erit medicina.

Totus mihi, ô sponse, oleum es: vsquequaque vnguento diffuis odoratissimo; ita vt nomen tuum, siue auditum, siue imploratum exanimatis, & mœrentibus spiritum, & alacritatem instillet.

3 Quid mirum, ô dilecte, si hæc filia Sion, quæ tui quærendi gratiâ, mecum laborant, tam te diligant, vt hæc mecum subeant incommoda, nocturnas tenebras non horreant, cum illis etiâ dum abes, vel à me tantum nominatus, vnguenti nobilissimi suauitatem inhales?

4 Ne quæso, vobis, filia Sion, admirationi sit, vel quòd tam laudem sponsi suauitatem, vel quòd tam studiosè quæram: nam iam admissa sum in cellam vinariam ipsius, & experta quantum in ea deliciarum sit. Et nos (ita de nobis tibi, ô sponse, persuade) tuorum vberum, id est, deliciarum aut amorum memores, quæ ego experientia; hæc verò sociæ mea narratione cognouerunt, exultabimus, & letabimur in te, quando nostræ sedulitati, ac votis occurreris. Neque amor iste nobis erit proprius, sed communis cum omnibus, qui rectè de vera pulchritudine iudicabunt: & ad id, quod verè pulchrum est, rectè accedunt.

5 Ne

vbera tua vino, fragrantia vnguents optimis.

Oleum effusum nomen tuum.

3 Ideo adolescentula dilexerunt te. Trahe me: post te curremus in odorem vnguents tuorum.

4 Introduxit me Rex in cellaria sua: exultabimus & letabimur in te, memores vberum tuorum super vinum: recti diligunt te.

5 Nigra

5 *Nigra sum, sed formosa, filia Ierusalem, sicut tabernacula Cedar, sicut pelles Salomonis. Nolite me considerare, quod fusca sim, quia de colorauit me Sol.*

6 *Filij matris mee pu-gnauerunt contra me; posuerunt me custodem in vineis: vineam meam non custodiui.*

7 *Indica mihi, quem diligit anima, ubi pascas, ubi cubes in meridie, ne vagari incipiam post greges sodalium tuorum.*

8 *Si ignoras te, o pulcherrima mulier,*

5 Ne vobis, o puellae Sionides, rustici aut insolentis animi videatur, quod nigra cum sim, ad pulcherrimi tamen sponsi nuptias, atque complexus aspirem: huic enim fusciori sua quoque aliquando, aderit pulchritudo: sum sane nigra sicut Cedareorum tabernacula, quae illuue horrent propter imbrium, & temporum iniurias; fieri tamen potest, ut pulchra sim, & candida, non secus ac Salomonis pelles, quae pulchrae sunt, & ut Regiam elegantiam decet, admodum mundae. Quod si fusca nunc sum, id sane a natura non habeo; sed a Solis iniuria, qui nigrum mihi colorem induxit.

6 Fratres mei iuxta patriae consuetudinem contrarij mihi vehementer fuerunt, feceruntque ne pulchritudinem, quam ad nuptias afferre debuisssem, conseruarem. Addixerunt enim me vinearum custodiam, idque adeo seuerè, ut neque aliquid mihi temporis vacuum reliquerint, quo meae vineae custodiendae yacarem, id est (quod in hac nuptiali cura primum esse debuit) ut aut pulchritudinem antiquam tuerer, aut accerferem nouam.

7 O sponse, quem diligit anima mea, ostende iam tandem mihi locum, ubi greges pascas, ubi in aestu tuas obeas meridiationes, ne incerta vager: dumque te sollicita vnum quæro, in sodalium tuorum greges incurram. Quod neque pudori meo rurum, neque tuo honori decorum erit.

8 Si ignoras, o pulcherrima mulierum, ubi sponsus stationem habeat meridiam

meridianam, age hoedulos tuos, infirmum nempe pecus, quale puellari custodiam committi solet, ad ea tabernacula, quod pastores alij suum sibi pecus firmum, & robustum de more cogunt.

9 O sponsa, quae nunc occurris mihi post tot difficultates atque discrimina, a Sole infuscata, spoliata pallio, & a custodibus ciuitatis affecta plagis, meliori iam esto animo. Nam talem te post haec incommoda praestabo, qualis in statu non dissimili sponsa describitur in Psalmo de Pharaone triumphato. Ita ut pro vinitrice fusca, & spoliata, ad Regiam speciem, & nomen proucharis: siue quando, ut me quæreres, eadem propè passa es, quae prius ego cum tuas nuptias ambio, incommoda sustinui, apta es, ut mecum idem subeas matrimonij iugum. Quod non minus decorè atque aequaliter agemus, quam solent pulcherrimae equae ex Aegypto allatae, in cursu trahendo aequaliter, atque eleganter niti.

10 Pollicitus sum tibi, o sponsa, talia ornamenta qualia in Psalmo de Pharaone triumphato, sponsae è puluere, mediisque cleris excitatae data sunt. Ecce iam statim praesto. Genae enim tuae iam candidae sunt, iam pulchrae sicut columbae: & collum tuum instructum est aureis monilibus. Quare facta es sicut argentea columba, habens in extrema dorsi parte, id est, in ceruice, pallorem auri, quod etiam expressum habes in aureis monilibus, quibus additi sunt argentei vermiculi.

11 Dum sponsus, & Rex meus ad G. Sanctij Comm. in Cant.

cherrima inter mulieres, egredere, & abi post vestigia gregum tuorum: & pasce haedos tuos iuxta tabernacula pastorum.

Sponsus.

9 *Equitatu meo in curribus Pharaonis, assimilaui te amica mea.*

10 *Pulchrae sunt genae tuae sicut turtures: collum tuum sicut monilia. Murenulas aureas faciemus tibi, vermiculatas argento.*

Sponsa.

11 *Dum esset Rex in E*

accubitu suo, nardus
mea dedit odorem
suum.

12 Fasciculus myrrhæ
dilectus meus mihi,
inter vbera mea
commorabitur. Bo-
trus cypri dilectus
meus mihi, in vineis
Engaddi.

Sponsus.

13 Ecce tu pulchra es
amica mea, ecce tu
pulchra es, oculi tui
columbarum.

Sponsa.

14 Ecce tu pulcher es di-
lecte mi, & decorus.
Lectulus noster flo-
ridus, tigna domorū
nostrarum cedrina,
laquearia nostra cy-
pressina.

mensam genialem accubuerit, id cu-
rabo ne nardus desit, quæ exornare,
& exhilarare cōiuiua solet. Aut certe
si ad mensam sponsus sedeat, nardus
nullo modo deesse poterit: nam
sponsus ipse nardus est, quæ omnem
ē se odoris suauitatem diffundit.

12 Erit dilectus meus mihi, pro
myrrhæ fasciculo, aut botro cypri,
quæ nascitur in vineis Engaddi, quæ
oblectare solent odorandi sensum, &
confirmare mœrentem, & deficientem
animum. Præstabit autem hoc
dilectus, vel dū eum amplexu teneo,
vel dum inter vbera supra cor eius
imaginem in bulla gero; aut in la-
mella de collo pendente.

13 Pulchra es, o sponsa, non so-
lūm propter externum ornamentum
quod accepisti nuper à me, sed pro-
pter alia, quæ ante hoc temporis ve-
stigium ad nuptias attulisti. Nam
primū oculi tibi sunt verecundi, ac
casti, in quibus videre mihi videor
columbinorum oculorum mode-
stiam, ac pudorem.

14 Imò tu, o dilecte, pulcher es, &
decorus; à quo pulchra omnia ad has
nuptiales delicias comparata sunt.
En lectulum nostrum, flores inster-
nunt: tigna domus in qua mihi te-
cum conuiuendum est, cedrina; la-
quearia verò: cypressina materia
sunt, quæ grati odoris est: & quia ca-
riem non sentit, neque rimas agit, in
ænum durat.

IN CAPVT PRIMVM COMMENTARIVS.

Osculetur me osculo oris sui.

sensus
histori-
cus.

O c caput, vt in Pro-
legomenis dictum est;
historico ordine cum
fine cap. 5. & principio
cap. 6. connectendum est: versatur
enim adhuc sponsa in eodem stu-
dio ac cursu querendi sponsum.
Inducitur autem à Salomone im-
patiens, & amoris, & moræ, ab illo
distracta cuius amore, & desiderio
languet. Qualis à custodibus
eualit, erepto pallio, & acceptis
plagis malè iactata, in hortum ten-
dens, in quem cap. 6. suspicabatur
sponsum descendisse. Quæ sequun-
tur filia Ierusalem, quæ se ad qua-
rendum sponsum socias addide-
runt, & quæ in reditu, id est, in ge-
niali pompa, Epithalamium can-
tant. Hæ verò dum sponsæ orbita-
tem & mœrorem solantur, aut cer-
tè vnguenta, vel alia subsidia ad-
hibent opportuna languentibus,
despicit omnia sponsa, tanquam
parum idonea leuando dolori suo,
id quod res erat, arbitrata ab eo
solum adhiberi posse medicinam,
qui vulnus inflixit. Quare iubet, vt
vnguenta, & vina quæ ad reuocan-
dum animum vim habent præsen-
tissimam, procul summoveant; spe-
rare se tamen dicit recreatum iri,
modò ab ore sponsi vnum aut al-
terum osculum deliber; quia eius
vbera, id est, amatorie blanditiæ,
longè sunt vnguentis, & vino me-
liora.

2.

Cum autem hoc castissimum

carmen à Spiritu sancto dictatum
sit, cuius fructus est continentia,
& castitas, ad Gal. 6. curandum no-
bis est, vt quoad fieri possit, non so-
lūm internum sensum & medul-
lam à diuino Spiritu quæsitam, sed
etiam externū, & quæ litera sonat,
id est, corticem ipsum, ab omni
turpitudinis specie vindicemus.

Quare cum osculum audimus, vel
amplexum, nihil audimus lasciu-
um, & impurum, si antiqua tem-
pora, quibus hæc à Spiritu sancto
dictata sunt, obseruemus; in qui-
bus oscula, & complexus signa erāt
familiaritatis, & beneuolentia.

Vnde in Scriptura frequens oscu-
lorum mentio fit. Neque Iacob
Genes. 29. aliquid audax, & insue-
tum tentauit, cum Rachel cognata-
tam tunc sibi primū visam oscu-
latus est: & Iudas more fortasse
assueto Christum designauit oscu-
lo; & Christus ipse Simoni obiecit
quod in conuiuio omiserit osculo-
rum officium. Quin Paulus ad Ro-
man. 6. & 1. Cor. cap. 16. & Petrus
Epistola 1. monet, vt saluent quos-
dam in osculo sancto; quo non tam
corpora coniunguntur, quam ani-
mi, sonetur charitas, non libido.

Hæc consuetudo in aliis etiam ge-
tibus recepta fuit, vt quoties amici
obuij sibi fierent, osculis se excipe-
rent: & inurbanus putabatur, aut
superbus, qui non offerret, aut
qui auerteretur illud beneuo-
lentia signum. Quo nomine apud

Osculum
olim in
salutatio-
ne adhi-
bitū, ma-
ximè in-
ter cognat-
os.

Osculum
sanctum
quid.

Suetonium accusatur Nero, quod neque adueniens, neque proficiens quengnam impetiret osculo. Quam consuetudinem tanquam molestam quidam, aut temperatū, aut omnino sustulerunt. Tiberius certē, ut refert Sueton. in Tiberio cap. 34. lege cauit, ne id amplius cuiquam esset impunitum; non tamen contra consuetudinem tot iam seculis confirmatam quidquā potuit. Ut enim Mart. lib. 7. Epigr. 94. & lib. 9. ad Bassum, vigebar tuo tempore illa consuetudo; unde acutē queritur:

*Effugere non est Basse basiatores,
Instant, morantur, persequuntur, oc-
currunt.*

*Et hinc, & illinc usquequaque,
quacunque.*

Vnde mirum non est, si, quo tempore etiam inter alienos nihil erat in osculo turpitudinis, id ab sponso expetat, quod suo iure potest sponso castissima; cuius summa laus est, si amet sponsum, & prae illius amore cetera contemnat oblectamenta.

Canticorum scopus.

Hic etiam notandum, propositum his verbis videri totius operis argumentum, & quasi scopum, quod quæ dicenda sunt deinde, spectant. In libro Prouerbiorum idem author Salomon statim in principio aperuit institutum. *Parabola*, inquit, *Salomonis ad sciendum sapientiam, & disciplinam, &c. ut detur parulis astutia, adulescenti scientia, & intellectus*. In Ecclesiaste, cum ageret de rerum natura, statim in ipso ingressu summam complexus est: *Vanitas vanitatum*. Cum verò in his Canticis amorem ætissimum animæ cum Christo describat, illudque sit extremum in amore, ut amantis anima in alieno viuat corpore (quod assequutus videtur ille qui audacter, & verè dixit: *Vno autē,*

iam non ego, & mihi viuere Christus est, & mori lucrum). Et infra cap. 8. fortis dicitur amor, sicut mors; quia animam nobis eripit, ut aliò transferat: id per osculum à Salomone significatum videtur. Per oscula verò animam quasi in aliena corpora transfundi seu transpirari, docuit Plato apud Gellium libro 19. cap. 11. & Macrobius lib. 2. Saturn. cap. 2. qui referunt Græca quædam carmina, quæ lusit adulescens Plato, in quibus dicit parum absuisse, ut quidam in osculo moreretur, cum anima penè proprium deserens corpus, ad aliud transmigraret. Carmen accipe Platonis quod Gellius ait valde olim doctorum hominum testimonio celebratum:

Τὸν ψυχῆν, ἣν ἀθάνατον φησὶν, ὅτι χαλκῶν ἔχει.
Ἡ δὲ ψὴν ἢ τὰ κέρων ὡς ἀφ' ἑλκὸς μέν.

Dixit hoc idem Ambr. libro de Isaac cap. 3. Per osculum, inquit, adhaeret anima Deo, per quod scilicet transfunditur spiritus osculantis: sicut & hi, qui se osculantur, non sunt labiorum libatione contenti, sed spiritum suum sibi inuicem videntur infundere. Idem pene Gregorius. Tum verò sponsa quasi experta esset esse vanissima omnia, quæ in Ecclesiaste describuntur, cum nihil in ipsis aut bonitatis, aut firmitatis inueniret, optat non solum cum sponso esse, sed etiam cum sponso vivere. Quod etiam amici velle videntur, qui antiqua vel pietate, vel superstitione, ore excipiunt morientium animas, ut ipsis viuant, qui sibi moriuntur. Virg. 4. Aeneid.

Extremum si quis super balneis errat,

Ore legam.

Quidius de consolatione ad Liuiam.

Excipias,

Per osculum amor, & amoris coniunctio significatur.

Morientium spiritum cur amici excipiunt.

Hanc animam ore pio.

Sed omnium elegantissimè Ambr. explicat hanc consuetudinem in Oratione de Satyro fratre: *Nihil mihi, inquit, profuit vltimos hausisse anhelitus, nil status meos inspirasse morienti.*

4. Relatiui sine antecedenti ponitur cum epithetis.

Osculetur me osculo oris sui.] Refertur interdum aliquid, non tam ad id, quod scriptum, & prolatum est voce, quam ad id, quod apud se aliquis meditatur, aut interna cogitatione videt, docet Gregorius in Ezech. Homilia 2. in principio. Reddit autem ibi rationem cur, cum praecessisset nihil, inchoauerit tamen Prophetiam Ezech. à coniunctione. *Et factum est verbum Domini.* Ait ergo: *In mente Prophetarum ita coniuncta sunt exterioribus interiora, quatenus simul utraque videantur, simulque in eis fiat, & intus verbum, quod audiunt, & foris quod dicunt.* Et ideo qui nihil dixerat inchoauit dicēs: *Et factum est:* quia hoc verbum, quod foras protulit, illi verbo, quod intus audierat, coniungit. Idem Augustinus in illud Psalm. 4. *Et sciote, quoniam mirificauit iunctura*, inquit, *coniunctionis, cum sententia non praecesserit, cui sequens annexatur; mirabiliter fortassis insinuat prolationem veritatis in voce, cum ea visione, quæ sit in corde, esse coniunctam.* Id quod apud profanos non infrequens, praesertim in scenâ. Hinc ortum illud apud Tullium in epistolarum initiis: *Tu igitur. Ego verò, & similia.* Sanè Dialogum de Amicitia sic ingressus est, quasi aliquid antecessisset: *Sunt ista vera Leli.* De coniunctione, Et, in librorum principio alia fortasse ratio est, magis ex Hebraico idiomate, quam ex interna cogitatione, atque locutione nata. Sed certum est, refertur saepe aliquid ad tacitam cogitationem potius quam ad expressam aliquam vocem, & quæ eo mo-

do ex abrupto dicuntur, quia ex affectu ardentius excitato erumpunt, & effervescent, habere vim ad significandum longè maiorem.

Vnde saepe contingit, ut relatiuum ponatur sine antecedente; quia nimirum refert, quod secum aliquis meditatur. Tale est illud Psalm. 86. *Fundamenta eius in montibus* Psalm. 86. *sanctis; scilicet ciuitatis, quam secum ipse contemplantur, & amabat.* Et Psalm. 103. *Facta est Iudaea sanctificatio eius; Israël potestas eius, id est, Dei; cuius opera secum admirabatur.* Et Thren. 3. *Ego vir videns pau-* Thren. 3. *pertatem meam in virga indignationis eius, id est, Dei, cuius apud se furor horrebat.* Et Magdalena Ioan. 20. *Domine si tu sustulisti eum, id est, Christum; in quo erat tota, & de quo credebat omnes cogitare.* Sic hoc loco magna vis amoris exprimitur, & oratio hæc imperfecta cum eo, quod secum ipsa voluebat, coniungenda est. Vnde magnus aperitur campus sacri verbi Praeconibus in euoluendis, quæ in animo ita loquentium inuoluta latent. Et sicut quando, quæ consecutura videntur, per apoliopeshim omittuntur, magna vis additur orationi, ut est illud Virg. *Quos ego, &c.* & illud Ioan. cap. 9. *Si cognouisses & tu;* & illud Psalm. *Sed tu Domine usquequo;* ubi quilibet potest, quod congruit cum eo, quod interruptum omittitur, adicere: sic quando praecedentia silentur, erui possunt illa congruenter ex animo, & affectu silentis. Hæc aptè in hunc locum dici videntur: nisi manus illud sui refertur ad illa, quæ historicè praecessere, & Dramaticè in cap. 5. repetuntur. Cum enim saepius ab sponsa dilecti nomen inlatum sit, optimè hoc loco, qui cum illo 5. capite contextitur, relatiuum sui ponit, quod sponsum re-

ferat saepe iam antè repetitum. Ex quo non levis coniectura sumitur, quæ hîc dicuntur, non esse historicè prima, sed tantum Dramaticè.

3. Regula. Aliqua videtur reddere, quæ tamè epitha habebat.

Oris sui.] Videtur hoc loco reddere hæc vox; quod enim alio instrumento oscula imprimuntur, quam ore? Sed in Scriptura nulla vox est otiosa; nulla perissologia reperitur. Nam, ut optimè Hieronymus in capite 8. ad Ephes. *singuli sermones, syllabæ, apices, & puncta in diuinis Scripturis plena sunt sensibus.* Idem Basilus in Proœmio Operis de Spiritu sancto. Chrysost. Homilia 22. in Genes. Quare notandum est, tum apud profanos, tum apud sacros auctores nonnunquam aliquam vocem adhiberi, quæ ex aliis facile posset intelligi; sed illa eadem expressa excitat magis, & ornat orationem, quia excitat animum, ut in eo quod dicitur, aliquid magnum & excelsum consideret. Habet quidem oratio eundem sensum verborum, non tamen eundem sensum animi. Quod constabit exemplis. Psalm. 73. *Incenderunt igni Sanctuarium tuum.* Certum, quod aqua non poterant; & illud, *Voce mea ad Dominum clamaui.* Illa instrumentorum expressa vox maiorem quandam ostendit vim vel furoris in arripiendis facibus, vel doloris, aut studij in implorando Dei auxilio. Sic etiam saepe dicitur, *Aperuit os suum, & dixit.* Quis unquam ore clauso loquutus est? at hoc dicendi genere significatur orationis grauitas; & est quasi quædã attentionis captatio. Nam si sapientis os (ut dicebat Socrates) quasi ostium templi est, quod cum aperueris, apparent sanctarum rerum simulacra: unde ipsa portarum reueratio aliquid sanctum spectare nos iubet; sic ubi Sanctorum os aperitur, magna promittit. Atque ita Iob cap. 3. dicitur *os aperuisse*; & Da-

uid Psalm. 77. *Aperiam in parabolis os meum.* Denique Christus Matth. 5. *aperiens os suum*, dixit; quasi aperiret arcam, ubi erant reconditi omnes thesauri sapientiæ, & scientiæ Dei. Ita hoc loco cum videatur duo verba esse otiosa, *osculum*, cum præcessisset, *osculetur*, & *os*, quia ab eo tantum osculum imprimitur (quemadmodum ab eo derivatur, quasi sit oris quoddam opus) nullum tamen eorum otiosum est. Non *osculum*, quia Hebræorum more indicat ista coniugatorum copulatio vim aliquam, certitudinem, affectum, &c. iuxta rei, de qua loquimur, naturam; ut, *Occisione occisus, Morie morieris, Ploras plorabit, Visitans visitabo, Multiplicans multiplicabo, Precipiendo præcepi, Zelo zelatus sum, Memoria memor ero, Potens poteris*; sic nunc, *Osculo osculetur*. Neque redundat *os*; cum enim nouisset sponsa os esse sponsi sicut lilia, & labia stillare myrrham primam & guttur esse suauissimum, imò & suauitatis; dum oris meminit, significat inuenturam se sibi vnguenta, vinum, odores, & siquid est aliud, quod fugientem animam reuocet; & deficientem reficiat; neque enim quidquid est in natura suaue, quod non inhalet per oscula diuinus sponsus.

Sensus allegoricus, & mysticus.

Scriptura sacra, quæ liber est scriptus intus & foris, Apoc. 5. & Ezech. 2. ita accipienda est, ut non solum quæ sunt in exteriori facie notata, legantur; sed etiam illa, quæ in interiori clausa continentur. Vidimus hæcenus pulcherrimam imaginis inuolucrum; laborandum est, ut explicatè iam, & aptè ipsam imaginem intueamur. Arrosimus durum, neque

Regula. Coniugatorum vis ad amplificandum maxima.

4. Sensus allegoricus.

neque tamen ideo omnino insipidum; huius Epithalmij corticem, medullam superest extrahamus.

5. Exprimitur in hoc diuino Cantico ardentissimus & suauissimus amor, quo Christus iustorum animas, seu Ecclesiam, amat effusè, & omni officio tãquam sponsam amplectitur. Inducitur primum anima que rerum humanarum, quas in Ecclesiaste notat, vanitatem experta, Deum vnum amat, & implorat, quæ vnum videt laboranti sibi leuamèto, & omnium rerum indigenti subsidio, & merenti, atque exanimatæ, medicinæ, & consolationi esse posse.

Extremum in amore est, ut aliquis sibi mortuus in eo viuat, quem amat. Eò ergo adspirare debet sponsa, ut ab osculo sponsi spiritum eius hauriat, in quo viuat. Quod satis innuit ipse sponsus Diuinus, qui per insufflationem Spiritum sanctum, id est, Diuinum halitum, inspirauit. Hanc verò insufflationem per osculum significari supra demonstratum est. Quod consequutus est Paulus cum dixit ad Galat. 2. *Vno animo, iam non ego.* Sic hunc locum exponit Ambrosius libro de Isaac & anima cap. 3. *Tunc, inquit, nos osculatur Dei verbum, cum cor nostrum lumine cognitionis illuminat; & amore bonitatis inflamat, ut adhæreat ipsi, & unus cum ipso spiritus efficiatur.* Eodem modo Gregorius; *Cum eius, inquit, sponsa, osculum sentio, subita mutatione me derelinquo, & in eius similitudinem illico liquefacta transformor.* De hac animorum morali transmigratione, & de morbo, aut morte, quæ est ab amore, dicemus cap. 2. ad illud, *quia amore langueo.* Quomodo verò amas in amato viuat, & cum illo simul moriatur, dixit elegantissimè Aug. lib. 4. Confess. c. 6. ubi in seipso expertum

se esse dicit amico suo morte sublato. Optat sponsa ab ore sponsi sui oscula libare, quæ iam saepe ab eo exhilarata fuerat, & recreata osculis, per alieni tamen oris ministerium impressis.

Quæcunque Dei monita, seu præcepta, ut ait Gregor. lib. 19. Moral. capit. 22. oscula Dei sunt. Miserat Deus Prophetas, & Angelos euangelizantes pacem, euangelizantes bona: loquutus fuerat ad cor eius, cum agro esset, & merenti animo; sed neque oscula illa per alios accepta sitientem expleuerant animum, neque verba languentem, & merentem spiritum recreauerant. Quare aliquid desiderat maius, aliquid potentius, quod non nisi ab ipsius sui ore, atque complexu accepturam se sperat. Quasi dicat sponsa: Alieni oris osculo sponsus me sæpe deosculatus est, cum Spiritum suum Prophetis est impertitus; quæ ipsi deinde Prophetæ in os meum, & intima inhærent præcordia, quod osculorum proprium est opus; sed quid hoc tanti est, si cum osculis ab ipsius libatis ore conferatur? Quare osculetur me osculo oris sui, non osculo oris Prophetarum, id est, alieni.

7. Quod si in osculo Dei doctrina intelligatur; quod Origenes censet Homilia 1. ex 4. Hieronymus epist. 146. ad Damasum, Carpathius, & Anselmus in hunc locum, & Gregorius libro 19. Moral. capit. 22. sensus est non admodum à superiore diuersus. Optat enim sponsa quæ saepe ex Prophetarum ore Diuina acceperat oracula, habere iam præsentem illius Propheticæ doctrinæ inspiratorem; coramque ab ipso præsens audire. Ad quod sponsa votum respexisse videntur Euangelistæ dum tradunt, Christum os suum aperuisse; cum verba faceret ad

6. Dei verba oscula sunt.

7. Doctrina osculum Dei.

ret ad Apostolos, & turbas. Sic Gregorius. supra in illud Matth. 5. *Aperiens os suum, inquit; Tunc os suum aperuit, qui prius aperuerat ora Prophetarum.* Cur autem sponsa tantopere desideret sponsum audire sua verba resonantem, neque satis sibi habeat accipere eadem Prophetarum ore repetita, ea videtur esse ratio; quia licet verba fideliter à Prophetis recitata sint, & multifariam, multisque modis, verbis nimirum, & signis ab ipsis proponantur, habent tamen aliquid, idque singulare atque eximium cum à Divini sponsi ore, quod melle stillat, & omnem inhalat suavitatem, proferuntur; quod capere non possunt Prophetarum ora. Ut enim os Moyse impeditum, & tardum, cum ad Aegyptios & Hebræos legationem obiret à Deo sibi traditam, & data sibi mandata fideliter proponeret, tamen à titubante illius ore aliquid siue dignitatis, siue contentionis, ex divini verbi maiestate, atque spiritu peribat: nam licet ignis esset, & malleus conterens petras, in languente tamen, atque hæsitante voce ipsum quoque quodammodo hæsitabat, atque languebat. Idem dico de immundis Isaiæ labiis antequam purificarentur candenti carbone; & de infanti Jeremiæ voce. Sanè Eschines fideliter recitabat Orationem Demosthenis, in eius tamen ore frigeat illa vehemens, & ardens Oratio, quia illius actor erat potius, quam author. Atque ideo admirantibus Rhodiis eloquentiam illam admirabilem, respondit Eschines: *Quid si audissetis illum sua verba resonantem?* Plurimi etenim refert, an magnus Orator sua verba, aut balbus, & rudis recitet aliena. Accedit quod quemadmodum aqua purior est in fonte, quam in piscina,

Verba ab auctore suo recitata plus habent ponderis.

seu riulo, per quem è fonte derivat, quia ex medio cursu, atque spatio aliquid trahit, quod non erat in capite; sic ex Prophetarum ore, licet fideli, & vero, quod instar rivi, atque canalis est, aliquid habet Divinum Oraculum minus acre, & vehemens; & aliquid non habet, quod in ore divino dulcius atque vehementius resonaret. Vtergo aquam puram, crystallinam, & frigidam libentius è fonte hauris, quam ex piscina, aut riulo: sic sponsa ab ipso auctore maualt, quam à Prophetis audire Divinum Oraculum, id est, non ab alio, quam à sponsi labiis oscula libare. Dixit ex profanis quidam, & dixit verè, & ad nostrum institutum accommodatè: Licet puri sint calathi, qui flores concinnant, aut poma, pulchræ lances, & eximio opere calatæ, quæ poma portant, libentius tamen flores & poma ex arbore, quam ex calato vase capiuntur.

Dulcius adducto pomum decerpere ramo,

Quàm de calata sumere lance inuati.

Quid ergo mirum, si sponsa velit cælestem doctrinam ab ipso fonte, & poma ex ipsa, quæ genuit produxitque primum, planta libare?

Dicebat olim populus, à Moyse se malle sermonem audire, quam à Deo, Exod. cap. 12. v. 19. *Loquere tu nobis, & audiemus; ne loquatur nobis Dominus, ne forte moriamur.* Sed agebat tunc timor populum illum, qui Deum in fumigante monte legistatorem audiebat; non inflam-

mabat amor, neque ut

sponsum mitem

intueba-

tur,

Quia

Quia meliora sunt vbera tua vino.

8. Histor.

Sicut cella vinaria pro loco omnium voluptatum ponitur, ut dicemus capite 2. numero 8. sic vinum multo magis aut pro omni, aut pro præstantissimo oblectamento ponitur. Dum ergo ait sponsa dilecti sui vbera esse meliora vino, significat nil illis esse iucundius, neque ad reuocandum deficientem animu potentius. Reddit ergo rationem cur oscula tantopere expetat, & amplexus; quia quod vinum non potest, aut vlla alia medicina, illa possunt. Heb. pro vberibus *וְיִי דוד* Dodecha; quod etiam sonat amores tui, per metonymiam; quia amoris sedes in corde esse dicitur, cui imminet vbera. Comparantur verò cum vino, quia illa, sicut & hoc inebriare dicuntur Prouerbio. 5. *Vbera eius inebrient te.* Et capite 7. *Veni, inebriemur vberibus.* Et hoc satis accommodatè, quia etiam amor per sitim intelligitur.

Asterismis metaphora sumitur ad vim amoris explicandam.

Hic nota, translatis, atque impropriis verbis aliquid plerumque explicari significantius & decentius, quam propriis; quare ab igne ad amorem explicandum, id est, iracundiam, mutamur flammam, & ardorem: à ventis, à fulmine velocitatem; & ab aliis rebus, quæ in suo genere potentissima, atque notissima sunt. Quare cum in amore, indulgentiaque filiorum, matres molliissima, atque impotentes sint, ab illis Scriptura sumit verba, accommodatque Deo, ut eius in nos amorem, & suauitatem ostendat. Ita illi Isai. 46. *utrum accommodat, & vuluam, & capite 66. vbera, & lac, & ab eodem capite 60. maxima delicia per mamillos Regum significantur.* Ad hunc.

G. Sanctij Comm. in Cant.

ergo modum in sponso vbera figuratè eius suauitatem, & amorem ostendunt. Nisi mauius hic vbera pro visceribus sumere, ex quibus halitus spirando ducitur. Cum verò sponsi halitus capite 5. suauissimus dicatur; id enim valet illud, *Guttur eius suauissimum*, ideo tantopere sponsa expetere videtur osculum; quia per illud sponsi anhelitum, atque animam haurit, quæ vino, optimisque vnguentis longè est suauior. Quod cor vberum nomine significetur, vide caput 7. ad illud, *Dabo tibi vbera mea.* Aut fortasse, quod magis puto verisimile, significat se valde cupere nuptiarum tempus: quia tunc ex more sponsa cubat in sponsi sinu, id est, inter laeuam & dexteram, qui locus est vberum, & sinus vocatur. Sinu autem, aut vberibus sponsi, ubi somnus capiendus est ab sponsa, nil est ad sedandum angorem animi potentius. Fortasse vbera pro osculis sumuntur: neque hæc loquendi forma dura est, si in vberibus amorem intelligas. Amor enim pro osculo adhibetur ea figura, qua res significata pro signo ponitur; quod in Scriptura sacra sæpe fit. Qua ratione *lactia, & gloria* pro vestimentis pretiosis, quæ lactia, & gloriæ signa sunt; *fortitudo* pro armis, *ira, & indignatio* pro plagis, & suppliciis adhibentur. Aut si per synecdochem genus pro specie sumas, amores nempe, qui aliquid sunt magis commune, pro osculo, quod amoris quoddam genus, & testimonium est; tunc verò hic erit sensus: Osculetur me osculo oris sui; quia meliora sunt oscula eius vino & vnguentis, id est, suauius olentia vino & vnguentis, quæ languentem reuocant, atque confirmant animum. Atque ideo subditur; *Fragrantia vnguentis optimis.*

9. Vbera pro visceribus.

Vbera pro osculis.

F

Fragrantia vnguentis optimis.

Iuxta hæc, quæ proximè diximus, oscula sponsi fragrantia dicuntur: quia ex præcordiis eius halitus expiratur suauissimus. Quanto studio elegantes tam viri, quam feminae studeant, adhibito etiam artificio, ut oris anhelitus suavis sit, docet Clemens Alexandrinus libro 3. Pædag. c. 3. qui tam feminis, quam viris vñtatum esse dicit, mastichem rodere. Sanè de quodam Diadumeno refert Martialis os habuisse odoris suauissimi, aliquo credo lenocinio conciliati: atque illius oscula fragrantia appellat. sic ergo nunc sponsa dicit vbera, id est, oscula sponsi vnguentis optimis esse suauiora.

II. *Fragrantia vnguentis optimis.*

Septuaginta, odor vnguentorum tuorum super omnia aromata. Sed idem ferme est. Videtur autem subintelligenda particula *præ*, quæ præcessit supra in vino; & erit sensus: præ vnguentis. Vbi obserua, à tertia persona factum esse transitum ad secundam, nam cum prius, *Osculetur me osculo oris sui*, dixisset, nunc dicit, *vbera tua*, quod frequens est in vehementiori aliquo affectu, atque extatico; qui non sinit contexere verba omnino congruentia: quia acrior illa vis aliò abripit. Gen. 49. *Ad prædæ filii mi, ascendisti, & accubisti ut leo*. Heb. *accubuit*. Isai. 42. *nonne Dominus ipse, cui peccauimus? Et noluerunt in viis eius ambulare; pro nolimus*.

Isai. 42.

Quia in his Canticis coronarum, vnguentorumque sæpe nomen occurrit, pro his, quæ sequuntur explicandis, obserua vñtatum esse tum in aliis nationibus, tum maximè apud Hebræos, ut sponsi coronati floribus, & vnguentis delibuti nuptias

inirent. Decoronis Tertul. libro de corona militis; *Coronant*, inquit, & nuptia sponso. Quod verò id etiam in vñt apud Hebræos fuerit, probat illud Isai. capite 61. *quasi sponsum decoratum corona*. Et Dominus Ezech. 16. illi, quam sponsam vocat, coronam dedit. Et Philo Iudæus de antiquit. Bibli. inducit filiam Iephte sic plorantem virginitatem suam: *nec repleta sum*, inquit, *mibi coronis nuptiarum mearum*. Secundò, quòd vnguentorum multus vsus in laurioribus, latioribusque conuiujs fuerit, inter profanos constat, quibus solemne fuit in conuiujs, & nuptijs, coronis irrorare vnguenta. De conuiujs prodit Athenæus libro 15. c. 17. Cicero Tuscul. 5. cum ageret de conuiuio Dionysij; *Aderant*, inquit, *vnguenta, coronæ, &c.* Inter Hebræos est omnino certum. Sap. 2. *Vino pretioso, & vnguentis nos impleamus*. Amos 6. *Bibentes vinum in phialis, & optimo vnguento delibuti*. Et 1. Reg. 12. David dicitur lotus, & vñctus comedis. Quod erat huic genti adeò familiare, ut Dominus obiecerit Phariseo, quòd hoc vngendi munus omiserit.

Corona in nuptijs & conuiujs.

Item vnguenta.

Idem etiam fieri solitum in nuptijs externorum, constat ex illo Virgilij in Cyri;

*Nec mihi iam pingui sudabunt tempora myrrha,**Pronuba nec castos incendet pinus honores.*

Et inter Hebræos, ex illo Ps. 44. qui nuptialis est; *myrrha, gutta, & casta à vestimentis tuis*.

Adhibebantur alia vnguenta quamplurima ad nuptias, & conuiuia; sed quia in eo genere, quod ex myrrha sumitur, excellentissimum est, myrrha iam pro quouis vnguento sumitur. De cuius odore præstantissimo Plinius lib. 12. capite 15. & 16. apud quem, quæ stillat ex arbore non

Myrrhinum vnguentum.

non incisa, stacte dicitur ex Athenæo lib. 15. capite vltimo, ab *Eolibus vnguenta omnia dicuntur smyrna*, quia multa conficiuntur è myrrha. Ex myrrha verò fiunt vnguenta stillantia, liquida, & fluentia: item alia coacta, & crassa, quæ stacte dicitur, vel gutta, quæ vbi ex arbuscula defluxit, confestim in duritiem concreuit. Illis conuiua, vel sponsi consperguntur, vel irrorantur; hæc incenduntur, & in fumos suauiter spirantes abeunt. Hæc autem erat in vñt apud antiquos. Seneca in Hercule Oetæo, actu 2. *Sabaæ myrrha marcidus coma*. Virgilius, *madentes myrrha crines*. Et in Scriptura sacra sæpe; Prouerbior. 7. *Aspersi cubile meum myrrha*. Eccles. 24. *quasi myrrha electa dedi suauitatem odoris*. Hinc constabunt multa in his Canticis obuia, quæ afferre possent operis expositioni aliquid impeditenti, & moræ.

12. Allegor. Amor Dei in hominibus.

Quia meliora vbera tua vino. Prodit se ex hac vberum vmbra, & singularis amor Christi in nos, & verè materna in liberos indulgentia. Et ideo illa tribuuntur Deo, quæ vim amoris maximè significant, eaque à matribus translata, quarum in prolem amor molliissimus est. Vide quæ sunt in cortice notata. Hæc verò sponsi vbera explere possunt sitientem animum: reliqua tantum habent facultatis ad sedandam animi cupiditatem, quantum Lazari digitus aqua intinctus, ad extinguendum illud incendium, quo diues in inferno cruciabatur. Porro duo sunt, quæ matris in filios amorem, & indulgentiam probant; patientia in ferendo longam in nutriendo molestiam, & alacritas in dando: hæc eadem, inquit Bernardus Sermone 9. in Cantica, sunt diuinæ mansuetudinis argumenta, & duo Christi vbera, quia patienter expectat delinquentem,

& clementer recipit pœnitentem. *Gemina*, inquit, *dulcedo suauitatis exuberat in pectore Domini Iesu, longanimitas scilicet in expectando, & in donando facilitas*.

Sanctus Thomas hic, & tres Patres apud Theodoretum, in vberibus doctrinam intelligunt, quia vbera lactis sunt quasi fontes: ab his vberibus Paulus lac dedit paruulis: ad hæc iubet Petrus inhiare quasi modò genitos infantes. Ambrosius sponsi vbera Sacramenta esse putat. Gregorius libro 30. Mor. capite 22. concionatores, per quos Deus populis lac impertit. Quare videant illi iterum atque iterum, quod lac immulgeant auditoribus; quod nisi salutare fuerit, Christi non est.

13. Vbera, doctrina.

Vbera, concionatores.

Mira sanè laus concionatorij muneris, quòd illius Ministri vbera dicantur Dei: per quos nempe Deus sua hominibus impertiat viscera; sed timendum valdè, ne pro diuino lacte, quod Regium est, & Regios alit spiritus, utpote ex Regum mammilla expressum, lac aliud noxium, non à Deo, sed ab humanis visceribus, à vana nimirum, & profana eruditione, auditoribus immulgeant, alantque viperinos potius, aut lupinos catulos, quam Dei filios. Ut autem vbera affixa sunt pectori, sic curare debet pius concionator, ut maximè adhærescat Deo; cuiusque Spiritum ipse hauriat, quem in alios effundat, ut à Christi lacte Christianum hominem, aut verius, in homine Christiano Christum informet. Alioqui funder verba inania, neque aliud sonabunt, quam quod æs sonans, aut cymbalum tinniens. Hoc verò supplicij loco ponitur his, qui à Deo recesserunt, Osee cap. 9. *Da eis vbera aremia*. Quod de concionatoris munere atque studio diximus, id suo etià modo de scriptis dici potest, cum quibus alij supra

compararunt vbera. Nam per hæc Dominus suum quoque spiritum, atque lac impertit: sicut etiam diabolus, si scripta profana sint, & impura, venenum inspirat.

Quod si, ut tradit Philo Iudæus in libro de mundi opificio, fontes, & amnes terræ vbera sunt, quibus irrigata, & stirpes foueat, & fundat herbas (quæ etiam metaphorâ vti sunt Septuaginta, qui, ubi vulgatus habet Ieremie cap. 18. *Nunquid deficiet de petra agri nix Libani, aut enellus possunt aquæ erumpentes? ipsi transtulerunt; Nunquid deficient de petra vbera?*) sanè hoc etiam modo diuini verbi Præcones vocari possunt vbera, seu māmilla mundi. Rigant enim terram viuientibus aquis, efficiuntque ne sterilis sit, & macie horreat. De quibus est illud Eccli. 39. *Tanquam imbres emittit eloquia sapientie sue.* Neque quicquam efficit fons aut fluuius in terra, quod non præstet in hominum animis prudens Apostolici concionatoris eloquium; cuius oratio vena dicitur vitæ Prou. 10. v. 11. Quod si hic offendant, aut agat quoquomodo turpiter, erit quidem vena, & fons, sed læculentæ, atque fœtens aquæ, quæ graues habeat anhelitus, & morbos inducat. Hoc indicari videtur Prou. 25. *Fons turbatus pede, & vena corrupta, iustus cadet.* De vberibus habes plura ad illud cap. 4. *Duo vbera tua.*

Oleum effusum nomen tuum.

15. *Histor.* **O**leum hic vnguentum odoriferum est: significat autem sponsa, dilectum suum totum esse amabilem, adeo ut vel solum nomen mirificas aspiret suauitates. Dicitur verò effusum, siue euacua-

tum, quia contentum in vasculo minus latè odorem exhalat. Prodit autem hic ex umbra verus sponsus Christus, cuius nomen vnguentum sonat, sicut etiam Messias; est enim vinctus, & floridus, ut sponsus, qui semper vocat ad thalamum. Est ergo sensus: Nomen tuum dulcissimum aliquid sonat, irrorat, & quasi liquefacit omnes delicias; de quo possis illud verè dicere, quod falsò, & assentatoriè de nomine *Marini* Martialis lib. 9. Epig. 13.

*Nomen cum violis, rosisq; natum,
Hyblam quod sapit, Anticisq; flores:*

Nomen nectare dulcius beato, &c.

Vel, cum in omnem partem ex te gratissimus odor exhaletur, aptè tibi nomen imposeret, qui te oleum diceret, non conclusum in alabastro, sed quoquouersus longè diffuens. Videtur autem Salomon imitatus in nomine sponsi, quod de vestimentis sponsæ David antea scripserat Psal. 44. *Myrrhâ, & gutta, & casia à vestimentis tuis.* Heb. *omnia vestimenta tua;* ut sit sensus: Omnia vestimenta tua meri odores sunt: nec solum odoribus delibuta.

Alia expositio posset esse huic loco non incongrua, nec aliena ab vsu sacre Scripturæ, quæ interdum nomen usurpat pro re, quæ nomini subiicitur, ut Psal. 47. *Secundum nomen tuum Domine; sic & laus tua,* id est, talis es, qualis prædicaris. Et Psal. 11. *Non nobis, &c. sed nomini tuo da gloriam;* id est, tibi. *Nomen Dei inuocatum est super nos,* id est, Deus. Isai. c. 30. *Nomen Domini veniens de longinquo.* Quod maxime apparet in epegegi Hebræis familiari, quando posterius hemistichium prioris sensum, & continet, & explicat. Quale est illud Cantic. 8. *Ibi corrupta*

16.
Nomen
sepe pro
persona.

rupta est mater tua, ibi violata est genitrix tua. Et Genesios 49. *Lanabit in vino stolam suam, & in sanguine sua pallium suum.* Et totus Psalmus 113. perpetua quadam epegegi constat, qui apud Hebræos finitur versu 8. Ad hunc modum in sacra Scriptura frequens est, ut cum in priori hemistichio ponitur *Deus*, in posteriori ponatur *nomen Dei*, quod idem significat. Psal. 43. *In te inimicos nostros ventilabimus cornu;* & in nomine tuo spernemus insurgentes in nobis. Et Psalmo 19. *Exaudiat te Dominus in die tribulationis; protegat te nomen Dei Iacob.* Item Psalmo 7. n. 19. Psal. 9. n. 3. Psal. 17. n. 5. & sexcenta alia. Sed expressè nomina pro hominibus sumuntur. Act. 1. *Erat turba hominum.* Græcè, *nominum.* Et Apoc. 3. *habes pauca nomina in Sardis;* & subditur, *qui non inquinauerunt vestimenta sua.* Illud qui, non tam refert nomina, quam qui nominibus subsunt. Et Apoc. 11. *& occisa sunt in terra motu nomina hominum 7000.* Erit ergo sensus huius loci: non solum os, & vbera, quorum supra sponsa meminerat, sed nomen eius, id est, quantus, quantus est, totum esse effusum vnguentum.

Act. 1.

Apoc. 3.

Apoc. 11.

17.

Nomen
pro fama.

Hæc, credo, difficilia non sunt, sed addo explicationem aliam non longè à superiori diuersam, quam ego non posthaberem aliis, si modò authores habuisset grauioris notæ. Hoc loco nomen pro fama sumi credo, quæ sic erat suauis, & illustris, ut sponsus nondum è facie notus (ut ex capite 5. satis liquet, ubi adolescentulæ signa quærunt, quibus sponsus agnoscat) virgines tamen sponsæ socias, & amore sui ceperit, & post odorem traxerit vnguentorum suorum, id est, boni nominis, & famæ celebris. Puto autem Hebræis esse Proverbium, aut sententiã certè Proverbialem, nomen, aut fa-

ma bonam, esse oleum effusum, quod latè quoquouersus gratum aspirat halitum. Quæ ratione Eccli. cap. 19. de Iosia dicitur; *Memoria Iosia in compositionem odoris facta opus pigmentary;* id est, fama, tanquam odor à pigmentario, id est, vnguentario, compositus. Et Ecclesi. 7. *Melius nomen bonum, quam vnguenta pretiosa.* Et nos communiter bene, olere dicimus eum, qui honestè viuit, bonumque apud alios de se nomen relinquit. Est ergo nomen sponsi oleum effusum, id est, celebre, & gratum apud omnes: propter quod etiam ab his adolescentulis, quæ non antea noverant, diligitur, & post odore suum currentes trahit.

Quidam vocem Hebraicâ *טור* Turac, pro qua vulgatus reddidit *effusum*, nomen esse putant adiectiuum, non participium, id est, non esse iam effusum, sed esse natura liquidum, & fluidum, id est, eam habere naturam, ut effundi possit. Antiqua Hispanica translatio *vaciadizo*, reddit. Quod si vim nominis expendas, ita videtur esse dicendum. Nam *טור* Turac, aut est nomen *Toar*, id est, adiectiuum, quod valet id, quod sponte fluit; & ab aromate crasso, atque concreto secernitur; aut si verbum, certè est in voce passiuâ *Hophal*; & sonat, *quod effunditur* (ut nonnulli vertunt, & in his Doctores ferme omnes Hebræorum.) Futurum autem passiuum idem valet quod nomina in *hilis*, ut docuimus in Isaiam cap. 57. num. 55. Neque contrà pugnat translatio vulgata, quæ actum primum, ut Logici dicunt, id est, facultatem, seu aptitudinem, pro actu secundo adhibet, ut *ego docco*, id est, docendi munus, seu facultatem habeo: *virum non cognosco*, id est, non in eo statu sum, ut cognoscere possim. Sic oleum effusum, quod stil-

Fama bona vnguento similis.

latitium est, non crassum, quodque, ut effundi possit, naturam habet. Quae etiam explicatio mirae naturam indicat diuinæ bonitatis, quæ vltro influit, & si quis ad omne officium pronæ impedimentum opponat; vim illi quodammodo infert: sicut qui aquam natura sua fluere gestientem, aut in vase concludat, aut molem obiciat. Quam verò ad mores sit hæc expositio, dicemus statim. Cum hæc mihi sint non improbia, à communi tamen Patrum sententia recedendum non puro.

18. Allegoria. Iesu nomen dulce. *Oleum effusum nomen tuum.* Quid mirum, si Christi vbera dulcia sint, cum ipsius nomen vel imploratum, vnguentum oleat, imò & vnguentum sit? Sanè Messiae nomen antiquos Patres à mœrore recreabat, & nunc mirè etiam afficit piè de ipso cogitantes. Vide Bernardum Serm. 15. in Cantica, & quæ de Iosia dicuntur Eccli. 49. Quod si nomen Domini pro Domino ipso sumamus (quod fieri posse supra satis probatum est) oleum est; quia omnia exhilarat, & mollit, atque illa laborantibus præstat, quæ difficultatem tollunt, & amaritiam; & quia totus quoquoersus diffundit, quia omnibus natus, & datus est, dixit perquam bellè Bernardus Sermone 15. in Cantica, qui totus sanè lectu dignissimus est. Vbi mirè explicat illius nominis vim admirabilem: quæ Sermonem libenter hîc insererem, nisi longitudinem timerem, quam in Scripturæ sacre Interprete nunquam probavi. Addam tamen pauca, ex quibus tu reliqua coniecta. Sic ille de nomine Iesu; *Quid aquæ memem cogitantis impingat? quid ita exercitatos reparat sensus? virtutes roborat? vegetat bonos mores, atque honestos? castas fouet affectiones? aridus est omnis anima cibus; si non oleo isto*

infunditur; insipidus est, si non hoc sale conditur. Si scribas, non sapit mihi, nisi legero ibi Iesum. Si disputes, aut conseras, non, nisi mihi, nisi sonuerit ibi Iesus. Iesus mel in ore, in aure melos, in corde iubilus. Tristatur aliquis vestrum? veniat in cor eius Iesus, & inde saliat in os: & ecce ad exortu nominis lumen, nubilum omne diffugit, & redit serenum. Labitur quis in crimen, currit insuper ad liquorem mortis desperando, nonne si inuocet nomen vite, confestim respirabit ad vitam? Vide tu reliqua.

19. Concio nator qualis. *Quod si, ut in cortice diximus, vnguentum non tam effusum reipsa est, quam effundi paratum, id est, liquidum, quodque sua natura fluidum est, & vim quamdam patitur in vase conclusum, atque in eo continetur inuitum; vis maxima significatur diuinæ charitatis, quæ fragrantissimum illud vnguentum effundere gestit; ægrèque fert, quia vas non apparet vacuum, illud apud se conclusum retinere, sicut lac torquet vbera, nisi quis mulgeat. Et iuxta eundem sensum, videre mihi videor Apostolici viri illustre symbolum; quem appellare posses vas, quod continet nomen Domini, id est, myrothecium, quod suauissimū illud vnguentum quoquoersus circumfert, & exhalat. Qualis fuit Paulus, qui Actor. cap. 9. vas electionis vocatus est, ut portet nomen Iesu, id est, vnguentum effusum. Ex quo fiebat, ut nil fere sonaret, nisi Christum, & hoc quidem quo tempore vnguento illo odoratissimo maximè stillabat; nempe crucifixum. 1. Cor. 2. Non enim indicauit me scire aliquid inter vos, nisi Iesum Christum, & hunc crucifixum. Hinc verò id consequutus est Paulus, ut Christum oleret, illud nimirum vnguentum, quod in se continebat, tanquam vas electum. 2. Cor.*

2. Odorem

2. Odore nouitua sua manifestat per nos in omni loco, qui Christi bonus odor sumus. Hinc præterea effectum, ut in ore Pauli toties sonaret Christi nomen; imò, ut ipse ait 2. Cor. cap. 13. Christus in ipsius ore loqueretur. An experimentum queritis eius, qui in me loquitur Christus? Et quemadmodum contusi vasis fragmenta odorem aspirant eius vnguenti, quod seruauerunt prius: sic fractum illud eximium vas diuini nominis, cum iugulum dedit impio ferro, dulce tamen Iesu nomen tertio personuit.

Ideo adolescentula dilexerunt te.

20. Histor.

Explicatio est Psal. 44. in quo postquā sponsi vestimenta myrrha, & gutta, & casia dicuntur esse madida, additur; *in quibus delectauerunt te filie Regum*: sic etiam hîc describitur sponsus, vnguentis delibutus, & quasi vsquequaque & quacunque diffuens, ideoque ab adolescentulis amatus. Sunt autem adolescentulae, quæ adhærent sponsæ, quæque sponsum tantopere à sponsa commendatum cap. 5. & amabant, & videre cupiebant. Fortasse in adolescentulis populi intelliguntur gentiles: quia multo post Iudæos vocati sunt, & sicut in pullo asinæ significantur, qui nunquam iugum subiit, cum tamen Iudæorum populus in asina subiugali adumbratus fuerit, qui iam dudum antè legis iugum portauit; sic modò in tenera adolescentularum ætate significantur, quæ ubi effusi olei illarum nares afflauit odor, magno ad illud studio conuolant. De Gentium ad Christum, & Ecclesiam concursu sape agunt Prophetae, & maximè Isaias infinitis propè locis.

Ideo adolescentula dilexerunt te. 21. Allegoria. Memoria peccatorum acuit. Gregorius lib. 24. Moral. cap. 5. Sanctus Thomas, & Beda, in adolescentulis agnoscunt animas, iam Baptismo lustratas, quæ quo magis consciæ earum sordium, quas nuper lauacro sancto deposuerant, eo magis diligunt suæ pulchritudinis auctorem, agnoscuntque benignitatem eius, qui fragilitatem illam non respuit. Idem pene Bernardus, & Nyssen. & Gregorius Magnus hîc, qui de imperfectis animabus intelligunt, quæ cum è cæno vitiorum emerferunt, graue aliquid, & putidum exhalant, odore Christi excitata currunt post odorem vnguentorum. Ambrosius lib. 5. de Sacramentis cap. 2. Gregorius lib. 19. Mor. cap. 9. putant hîc adumbrari animas non verulas, id est, quæ renouata spiritu veterem hominem deposuerunt. Hæc diligunt nouum hominem Christum, quia in veterem nil habent, quod aut sperent, aut ament.

Trabe me: post te curremus, &c.

22. Histor. **S**eptuaginta legunt, *attraxerunt me*, ut legunt Origenes, Theodoretus, Ambrosius lib. 1. de Virginitibus; ita ut sit sensus: Adolescentula amore suo te redamantem allexerunt, nempe ad dulces complexus; quia sic in amore respondes, ut te totum amantibus sicut oleum effundas. Aquila legit, *traxerunt me*; quia experta quātum in te esset suauitatis, noluerunt me illius exortem esse. Vel certè, quia cum ex amore languerem, & propè exanimata, maximè plagis acceptis à custodibus, neque me ipsam commouere, neque pedibus niti possem, adolescentulae traxerunt me. Sed magis consentaneè

neque textui Hebraico legitur, *Trabe me*. Illud, *post te*, inciso diuiditur, & ad *curremus* pertinet, ut sit sensus: Vbi te ipsum ostenderis, nobis iniicies vincula; neque imperare nobis poterimus, quin curramus post te. *Trahere* vero hic videtur esse, offerre se oculis sponsae: nam eius species omnes facile traheret: trahimur enim non solum violentia, sed amore, ut optime Augustinus tractatu 25. in Ioannem. Osee cap. 11. *In funiculis Adam traham eos, in vinculis charitatis*. Ierem. cap. 31. *In charitate perpetua dilexite, ideo attraxi te miserastui*.

In odore vnguentorum tuorum. Hae verba in Hebraico textu non sunt: addiderunt tamen Lxx. claritatis gratia; quae etiam habent vulgari codices, sed notata obelo. Vocarat sponsa dilectum suum, oleum, id est, vnguentum suauissimum, diffusum, & effluens, & quoquoersus diuinos adspirans odores: nunc addit, illorum vnguentorum eam esse vim, ut trahat post se, & currere faciat adolescentulas, quae mirificam illam suauitatem odorari potuerunt. Allusum credo ad nuptialem consuetudinem, quae nouorum coniugum vestes, aut irrorabat vnguentis, aut thure, aut aliquo alio aromate suffiebat. Cuius rei non obscura habemus in sacra Scriptura vestigia (ut omittam profanos, qui in lautioribus mensis, aut genialibus diebus tori madebant vnguentis; de quibus satis multa Athenaeus lib. 15.) Nam sponsus Christus Psal. 44. in nuptiali gloria aspirare dicitur ex vestimentis vnguento madentibus odorifero suauissimos halitus; *Myrrha, & gutta, & casta a vestimentis tuis*. Idem spectare licet in sponsa, de qua, postquam ornatum accepit nuptialem, cecinit sponsus Cant. 4. *odor vestimentorum tuorum sicut odor iurvis*. Post hunc igitur odorem, aut, quod verius puto,

post illum, de quo prius, vbi primum odorandi sensum afflauerit, currendum sibi esse dicit sponsa cum puellis, quas sui studij atque sollicitudinis socias habet; non aliter atque canis, qui pradam odoratus, illam per vestigia veloci insequitur & anhelo cursu.

Trabe me: post te curremus. Non tantum trahimur vi foris illata, sed amore, voluptate, studio, ut bene Augustinus tractatu 26. in Ioan. Quid ergo? si sponte currunt adolescentulae, imò agere admodum auelli possunt, aut retardari, ne currant; cur orat sponsa, ut trahat? nempe significat, quantum possit bonitas, quantum officia, quae vel nolentes trahunt, modò de eorum magnitudine constet. Et ideo id videtur postulare, ut ostendat sese; sic enim fiet, ut eius benignitas perspecta omnes ad se rapiat. Praesertim si se ea specie aliorum oculis exhibeat, quae magis oleo effuso videtur esse similis: id est, vbi diffuit vberius, & se largius hominum visibus impertit, nempe plorans, circumcissus, sudans in hortu, & in crucem actus. Tunc enim erit nemo, si non omnino sensum humanitatis abiecerit, quem non ad se trahat funiculis Adam, & vinculis charitatis.

Introduxit me Rex in cellaria sua:

Pro cellariis, Heb. *Chered*, quae *adya*, seu *penetralia* significat. Videri possent cellaria ista esse ea, in quibus à viris lautioribus reposita sunt, quae non ad ornamenta domus solum pertinent; sed etià ad luxum, & delicias: qualia sunt stragula pretiosa, vestes variae, aurea vasa, vnguentum, atque aromata; qualia fuerunt ea, in quae honoris, & beneuolen-

24.
Allego.

Christus
patiens
trahit ad
se omnes.

25.
Histor.

tiae gratia induxit Ezechias Legatos Regis Babylonis, Isaia capite 39. *Ostendit eis cellam aromatum, & argenti, & auri, & odoramentorum, & vnguenti optimi; & omnes apothecas suppellectilis suae, & vniuersa quae inuenta sunt in thesauris suis*. Neque sine causa videtur cellaria posuisse in numero plurali. Sed mihi verisimilius est, quae hic dicuntur cellaria, eadem esse quae capite 2. dicuntur *cella vinaria*. Quemadmodum vero pro omni voluptatum genere sumantur, dicemus ibidem. Quidam dicunt, hic praeteritum poni pro futuro, quod quidem vsitatum est apud Hebraeos: sed cur futurum hic commodius poni potuerit, quam praeteritum, non video; quin potius videtur iam sponsa in dilecti sui cellam ingressa, quandoquidem addit se esse memorem vberum vino suauiorum. Si quis in futuro esse contendat, sensus erit: Inducet me sponsus in cellaria sua, & memoria eius voluptatis, quae inde capietur, haerebit meo pectori semper. Sed cur pro futuro ponatur praeteritum, ea ratio est, quia iam instare videtur sponsus, & nihil esse propius, quam ut se totam in eius cellariis inebriet. Ad hunc enim usum praeteritum loco futuri temporis vsurpatur. Ioan. 19. *Opus consummaui, quod dedisti*: quia citò erat consummaturus, nempe quando dixit in Cruce, *Consummatum est*. Et cap. 15. *Omnia quae audiuisti à Patre, nunc feci vobis*; id est, faciam statim. Hae verò frequentissima sunt in Prophetis; & nos si breuis futura sit mora, praesenti vtimur pro futuro: ut, *amiquam dico, amen, quam aggreddor*. Hanc celeritatem explicuit Seneca in Heculae furente, act. 3. scena 2.

Lentum est dabit, dat, hoc quoque
G. Sanctij Comm. in Cant.

lentum, dedit.

Quo sensu dixit Christus de filia Archisynagogi Matth. 9. *Non est mortua puella; quia scito futurum erat, ut viueret*. Matth. 9.

Introduxit me Rex. Diximus 16. in cortice, cellam vinariam sumi pro deliciarum loco. Cui videre contigit gloriam domus Dei, paratasque delicias eius amatoribus; facile contemnit omnia alia. Viderat Israël gloriam templi Domini in Ierusalem, & captiuus, atque à patria procul canit; *Si oblitus fuero tui Ierusalem*. Sic sponsa, cui iam diuitias bonitatis suae sponsus ostenderat, vberum memor illa ardentius appetit, fastidit alia, quae offerri possunt, oblectamenta.

Recti diligunt te.

Heb. abstractum est, *rectitudines*. Quidam ex Hebraeis legunt, *rectitudinibus*, ita ut sit sensus: Adolescentulae amant te amore sincero, sine furo, aut planè. Quia nomen *Meior*, sonat etiam *planitiem*. Sed si abstractum admittas, sensus esse poterit rei amatoriae satis accommodatus, nempe: Omnes rectitudines insunt tibi; nihil est pulchrum, & optabile quod in te non admiremur, & amemus. Sed optime explicatur per concretum secundum vnam Scripturam, in qua frequentissimum est per abstracta concreta significari. Iuxta hanc sensus erit, quem supra ostendimus in Paraphrasi: Ex eo, quod iam de tui ingenij suauitate, de tuarum deliciarum magnitudine nouimus, ego quidem experientia, haec verò adolescentulae mea narratione, sic affecta sumus, ut maxima nobis de tuo conspectu oblectamenta polliceamur. Neque amor iste nobis

16.
Allegor.
Gustus
diuinae
dulcedi-
nis potes-
tissimus.

Histor.

26.
Allegor.

proprius est, sed communis cum omnibus, qui, quod rectum est, amant, & sequuntur. Pro, *diligunt*, Heb. *dislexerunt*, in præterito: quo ostenditur, non esse pulchritudinem illam, aut ingenij suauitatem recentem, aut fucata, & artis lenocinio quæsitam; sed antiquam, sed propriam, propter quam iam antea dudum plurimos habuerit amatores. Quidam existimant hæc esse verba puellarum, quæ gratulantur sponsæ felicitatem suam, & dicunt sibi lætandum esse, quod tam fuerit in amore fortunata; id enim est, *memores verbum tuorum*, id est, amorum. Ita Gregor. Nyssenus, & Theodoretus, & tres Patres apud ipsum; Bernardus Sermone 24. super Cantica. Et tunc sensus erit (quia ipsi in abstracto loquuntur, vno excepto Bernardo) Rectitudo, id est, sponsus, qui æquitas est, vel rectitudines, diligunt te, id est, tibi fauent; omnia bona in tuum tibi sinum confluxerunt. Sed commodius hæc in sponsum conueniunt, ut communiter alij.

27. Allegor. *Recti diligunt te.* Si verba hæc sint puellarum ad sponfam, ut Theodor. Nyssen. & Bernard. dicunt, est gratulatio quædam, qua lætari se puellæ dicunt, quod ram sponsa fuerit in amore felix.

Requæst, qui vnum Deum intueatur. Sed quia hæc verba sponse sunt ad sponsum, aliter dicendum est; nempe, rectos id sibi proposuisse, ut vnum Deum intueantur, ad eumque totis ferantur animi viribus. Nam si aliò detorqueant affectum, & oculis ad terram demissis celestia negligenter curent, recti non sunt, sed omnino incurui; quia à sua regula, vel scopo, qui Deus debuit esse, ad ea, quæ longè sunt, studium atque animum inflexerunt.

Aliter S. Thomas hic eos rectos existimat, qui nihil suis meritis tribuunt; sed omnia diuinæ gratiæ deputant. Quomodo enim non diligant Deum, qui se ipsos nudos agnouerint, & diuinis muneribus ornatos ex promptuariis sponsi?

Nigra sum, sed formosa: quia decolorauit me Sol.

28. *Histor. Deus spon- sam hu- milē esse vult.* Quoties Deus cum sponsa loquitur, ostendit illam abiectam esse, & nudam, suo tamen beneficio viuere, & ad amplam dignitatem, & ad thalami vsque cōplexum esse prouectam. Constat ex Ezech. 16. & Osee cap. 2. vbi id obiecit sponsæ, quæ fidem prodiderat coniugalem. Sed quia hic agit cum sponsa fidei, suique amantissima, non exprobratur tenuitas, & sordes priores, quia id sponsam pudefaceret; sed inducitur sponsa modestè hoc de se, atque ingenuè professæ, quod illi maiorem laudē affert, & decorem. Hanc verò sponsæ siue nuditatem, siue deformitatem abstulit sponsi benignitas, ornauitque vsque aded liberaliter, & studiōse, ut neque vlla sit macula, si internam pulchritudinem spectes; neque ad externum cultum, & speciem quidquam desideretur ornamentum.

Hic verò notandum sponfam rusticam esse, & ex medijs cleris, hoc est, agrorum terminis, ad coniugij dignitatem & delicias eductam; quod pluribus Proleg. 3. diximus. Quod verò species aliqua, eaque non vulgaris esse potuerit cum colore fusco, explicat apta similitudine, ex Cedarenorum tabernaculis petita, quæ, utpote subiecta imbribus, & nigram habent exterio-

teriorem faciem, & illuue fœdara: & tabernaculis Salomonis, quæ pelles etiam vocantur; quæ cum exterius horreant tecta pellibus cōtra vim, & iniuriam temporum, interius tamen opere Phrygio, & Babylonico mirè exornata sunt. Occupat autem tacitam de se reprehensionem puellarum, quibus indignum, & illiberale videri poterat, si rustica femina, ac fusca ambiret nuptias candidissimi, ac pulcherrimi sponsi. Fatetur enim se fuscā esse, id tamen sibi, non tam à natura, quam propter fratrum inclementiam à Solis æstu contigisse; à quibus imperium accepit ita seuerum, alienas vineas custodiendi, ut suam neque colendi, neque custodiendi facultas relicta sit.

29. *Tabernacula Cedar sordida, Salomonis pulchra.* Hæc quæ à me dicta sunt, magis sunt ad aliorum sententiam; quæ ego ita probo, ut illis non acquiescam; ita propono, ut non persuadeam. Mihi longè videtur probabilius id quod docent Hebræorum magistri, & è Patribus Gregorius, Theodoretus, & tres Patres apud ipsum, Bernardus, & ex recentiorib. nonnulli, in quibus est Oleaster can. 9. aliam hanc futuram esse distributionem; non ut nigra sit sponsa, atque formosa, sicut tabernacula Cedar, & pelles Salomonis, quasi vtrisque insit, & externus squalor, & illuues, & internus splendor, & pulchritudo: sed ut species illustis, & honesta forma referatur ad Salomonis pelles; nigror autem, & neglectus cultus ad Cedarena tabernacula, hoc sensu: Nigra sum, & formosa; nigra quidem, sicut tabernacula Cedar; formosa verò sicut pelles Salomonis. Quam sententiam videtur sponsa ipsa probare, cum dicit decoloratam se esse, & infuscatam à Sole; quod Cedarenis

tabernaculis accidisse, quæ Solis, & cœlorum iniuriis semper sunt exposita, nemo non credit. Quod longè abest à Salomonis pellibus. Accidit autē id sponsæ, quod tabernaculis Cedar, quæ cum prius non horrerent illuue, & contractis ab imbre, & calore sordibus, vsu tamen, & pastoritio ministerio infuscantur, & squalent.

Quantum verò intersit inter Cedarenorum, & Salomonis tabernacula, quis non videt? aut quis credat internam Cedarenorum tabernaculorum speciem esse pulchram, & mundam, cum in illis habitent perpetuò pastores, genus incultum, & agreste, quique nil minùs curent, quam elegantiam, & munditiam; sibi que habeant domum illam cum canibus communem? Sane cum sibi vitam arumnosam, & miseram clamat Dauid Psalm. 119. habitare se dicit cum Cedarenis, quod credo Prouerbiali specie dici solitum, cum vita inculta, & horrida significatur.

30. *Solomonis in omni apparatu elegancia.* De Salomonis pellibus longè alia ratio est; de cuius in omnem partem munditiæ, atque elegantiæ multa dicit Scriptura, multa ipse testatur in suo Ecclesiaste. Neque est verisimile, tantum Regem, tamque omnis studiosum elegantia, permittitur, ut quicquam in externa etiā facie esset non illustre: qui in Regio comitatu, omni que viatorio apparatu omnia esse voluerit, & egregij operis, & splendoris eximij. Sane refert Iosephus lib. 8. cap. 2. Antiq. Salomonis, cum ex vrbe excederet, eum fuisse apparatus, & gloriam, qualem nullius ante ipsum Principis fuisse legimus. Cum enim ageret de viæ comitibus ait: *Equis pulcherrimis, & ad cursum exercitatissimis decus addebant equites, flos iuuen-*

luis proceras statura, promissisque capillatio conspicui; & tunicae e sarrana purpurea induti. Ad hoc ramentis auri capitulum quotidie spargebant, ut ad Solarium radiorum contactum fulgor à capitibus eorum reflecteretur. Et armati, & pharetris succincti Regium curram stipabant, &c. Ex his facile quis intelliget, qualis tanti Principis fuerit externa tabernaculorum species; maxime cum id curauerint alij, neque tanti nominis, neque tantæ potentiae, aut elegantiae Principes. Rhæfo Virgilius *Aeneid.* 1. tribuit *niueis tentoria velis*. Cicero Verri Prætori *tabernacula carbascis intenta velis*; quæ non poterant non esse ad speciem præclara.

31. De interna tabernaculorum elegantia, ac specie minus est quod dubitem, quam esse reor talem, qualis interna facies Salomonis ferculi describitur Cant. 3. qualem curasse, habuisseque dicuntur Principes alij, neque tot opibus instructi, & tempore multo minus opportuno. Celsar, ut auctor est in eius Vita Suetonius, in expeditionibus curabat, ut tabernaculi pavementum esset tessellato opere e sectili lapide constitutum. Et Nero, ut prodit Plinius lib. 37. capite 2. cubacula viatoria, id est, tabernacula, vnionibus, & lapide pretioso construebat. Quod adeo in vñ videtur fuisse apud Romanos, ut Prætoria, quæ in medio castrorum statuebantur, mutabanturque non aliter, quam à viatoribus tentoria assolent, munditie, atque apparatu similia templis esse dixerit Iosephus de bello Iud. lib. 3. cap. 3. Neque inter Hebræos minor fortasse fuit cura de tabernaculorum munditia, & gloria. Sanè si, ut nomen ipsum præ se fert, Herodes ex Hebræorum genere fuit, de illo non minora narrat Trebellius Pol-

Luxus immoderatus in tabernaculis.

lio, quam de Nerone Plinius; Cui, inquit, erant squillata tentoria, & aurati papiliones. Cum ergo alij qui minus quam Salomon auro, & Regiis opibus, atque deliciis abundabant, sic instruxerint superbe ac latitè viatoria cubacula; quid nos existimare de Salomone fas est, quæ Principum nemo, aut opibus, quibus possit, aut prudentia, quæ disponeret, absolueretque omnem apparatus domesticum, superari?

Cur verò se cum tabernaculis, quæ in agro solum, locisque desertis spectantur, sponsa conferat, ratio est; quia illa rustica fingitur, & Gentilis, ut est communis Patrù sententia. Quare ab eo similitudinem capit, quod ipsius oculis sæpius occurrebat: occurrebant autem cum Gentilis esset, putà Madianitis, aut Cedarena, Ismaëlicarum tabernacula à Sole nigra, & à pastoritio ministerio non omnino munda; quibus se ipsam similem facit, cum & ipsa rustica sit, & fratrù iniuria, vinearum custodia præposita, ex quo à Sole non minus infusca, quam Cedarenæ pelles. Cum verò Salomonis vidisset illustria tentoria, futurumque sciret, ut mutato genere, ad Israëliticum nomen, & sortem ascenderet, suam esse dixit pulchritudinem Salomonis tentorio non dissimilem; aut certè paulo post futurà, ubi deposito patrio, ac sordido cultu, quem antea gestarat, cum vineas custodiret, nouum & illustrem acciperet ab ingenuo, & liberali sponso. Est autem in Scriptura frequens, quod supra diximus n. 25. ut quæ breui futura sunt, illa dicantur iam esse facta: quia profectis haberi possunt quæ quamprimum, & quam facillimè fient.

Quomodo (*formosa*) non tam præ-

presentem pulchritudinem significat, quam quandam ad pulchritudinem, & speciem meliorem aptitudinem; dicemus in sensu allegorico.

32. Allegor.

Nigra sum: sed formosa. Magnum est in humilitate momentum ad excipienda diuina beneficia. Quare quos Deus ornare vult, prius id agere solet, ut ipsi de sua tenuitate, atque squalore constet; ut in sensu historico nuper diximus.

Ecclesia quomodo nigra.

Si de Ecclesia, aut qualibet anima sermo sit, nigra est, & formosa: nigra quidem propter peccatum ab Adam in humanum genus traductum; pulchra verò Dei beneficio, à quo mundata est *lanaero aqua in verbo vite*; ad Ephes. 5. (ubi videtur Apostolus allusisse ad illud Ezech. 16. *Dixi tibi cerneres in sanguine tuo; vine*) & exhibuit sibi gloriosam Ecclesiam, non habentem maculam. Expresit hoc optimè Augustinus Sermone 102. *Vnde est, inquit, Ecclesia nigra & formosa? Nigra per naturam, formosa per gratiam. Vnde nigra? Ecce, in iniquitatibus conceptus sum. Vnde formosa? Asperge me Domine hyssopo, & mundabor.* &c.

Virgo quomodo nigra.

Si de B. Virgine sit sermo, dicitur fusca hominum opinione; quia de stirpe Adam: quia filium peperit; quam decolorauit Sol, sc. Iesus natus; quia non aliter, quam alij filij hominum, conceptus credebatur. Et quia exemplo filij sui, qui, circumcisus fuit, & oblatas in templo, quasi peccator natus; & qui sicut primogeniti alij, maternam vuluam aperuisset; ipsa quoque purificari voluit, perinde atque si concepto semine natum edidisset.

33. Spes exciatur.

Hic obseruandum est, sponsam iuxta Hebraici nominis vim, non tam vocari formosam, quam amabilem, optabilem, aut expetitam;

& ita vertit Vatablus. Est enim in Hebr. נָחֵם *Nanah*: sed quia quæ pulchra sunt, maxime expetuntur, ideo *pulchrum*, pro expetibili sumitur. Et reuerà quæ pulchra non sunt, auidè interdum inuestigantur: quia fieri potest, ut pulchra sint, si accedat, aut industria artificis, aut temporis maturitas; sicut docet ebur, quod ab antiquitate deforme, aut pallidum, arte tamen speciosè rubet. Et in multis lapidibus, ac metallis docet quotidianus vsus; quibus si non accederet artis lenocinium, nihil haberent vel nitoris, vel pretij; est tamen in illis occultum aliquid, quod si arte polias, mirificè splendeat. Qui Cedareni tabernaculi, aut Salomonis pellium, quibus se sponsa similem fatetur, externam formam procul adspiceret, à Sole, atque imbre fœdam, atque illumie horridā, ut quidam exponunt, non ideo contemneret, quia intus aliquid eximium est, quod, si propius spectes, oculos suauiter tenet. Neque ridicula, atque agrestis Sileni Alcibiadis species peritum mercatorem repelleret, qui intus diuinū aliquid, & summa arte perfectum existimaret. Sic etiam Deus optimus rerum æstimator expetit ea, quæ deformia sunt, quia ipsius beneficio aliquando futura sunt formosa. Vnde apud Oseam cap. 2. & Ierem. 3. illam verbis quam mollissimis vocat, quam antiquum nitore prostituti pudoris turpitudine fœdauerat: & Samaritanam ad mysticum connubium expetiuit, multorum virorum consuetudine fuscata. Denique ad complexum, & thalamum accersit populos, qui Madianitico, atque Æthiopico colore fusci, ad præsepce, id est, ad sponsi thalamum, connubiale fœdus inierunt. Est ergo

sensus: nigra sum, amat me tamen sponsus, vocatque ad nuptias, a quo statim dealbabor.

Quia decolorauit me Sol. Heb. *q. w. Saz. aph.*, adspexit me Sol; & ita verterunt L x x. & Symmachus *απέβλεψε με*, id est, toruē inspexit me. Nam cum maluerit fratribus suis obsequi, maxime iniqua praeipientibus, quam datam sibi ab sponso vineam custodire; indigna fuit, cui Deus esset vmbraculum ab aestu. S. Gregorius ait, sponsam a Sole infuscar; quia in Christi praesentia omnis alia venustas, deformitas est. *Per Solem*, inquit, *Christus significatur. Sol ergo eam decolorauit; quia quantumlibet fulgeat anima, in comparatione Christi fulgore amittit.* Docuit idē l. 28. Moral. c. 1. & 35. Moral. c. 2.

Filij matris meae pugnauerunt contra me.

35.
Hicor.

A Consuetudine fortasse externorum hominum, apud quos foeminis non est indecorum in agris viuere, secus atque apud Hebraeos, quorum virgines *נמתי* *Alamoth* dicuntur, id est, *occultae*, vel *absconditae*, ostendit sponsa, vnde sibi contigerit vt nigra sit. Hic verò se Gentilem prodit, quae Gentium more vineis colendis operam dederit, id est, extra ciuitatem vixerit; idque fratrum vel inductu, vel coactu. Fratres verò sumuntur pro tribulibus: mater verò pro patria; illud visitatissimum, hoc verò rarius, visitatum tamen. Nam Ierusalem mater dicitur ad Gal. cap. 4. Filij Ierusalem, Tyri, & Babylonis, dicuntur earum ciuitatum incolae; quibus filiorum nomen non conueniret, si ab illis ciuitatibus nomen matris esset alienum. Fratres ergo, id est,

Patria mater dicitur.

cuius tribules, pro patriae consuetudine sponsam operi rustico, vinearum nempe custodiae addixerunt. Videntur verò Gentiles aliquid operis, etiam durioris suis virginibus iniunxisse; quia ex ipsarum, reiue domesticae vsu fore putabant, ne otiosam & inertem vitam agerent. Quare Rachel Gentilis patris, atque idololatrae filia oues pascebat; Gen. 29. Item filiae Iethro Sacerdotis Madian, quas Regias puellas vocat Clem. Alexand. 4. libro Strom. & Iosephus lib. 2. capite 11. in magno honore habitas fuisse tradit. At secus existimo in vsu fuisse apud Israelitas; nam Ecclesiastici 7. iubentur patres seruare corpus filiarum; quod in agris, vbi indigna omnia suadet solitudo, difficillimum est. Item, quia virgines apud illos absconditae dicuntur. Suos ergo fratres queritur sponsa, vel contribules secum pugnasse, quia licet, vt mos ferebat patrius, non insolita, neque indebita ministeria obierit, tamen illud opus suscepit, vnde nigrorem traxit: erepta interim ea temporis facultate, in qua quaerendae pulchritudini vocare debuit.

Virgines
Gentiles
operi rustico vacat, secus Hebraeos.

Posuerunt me custodem in vineis.

Hic se iam sponsa rusticam fatetur, & Gentilem: neque enim Israelitides puellae agrorum custodiae, aut, quod de sponsa statim indicatur, pascendo pecori praeficiebantur. Hic puto per synecdochem, *vineam*, pro quacumque cura, aut occupatione rustica usurpato; idque Prouerbiali specie; & nunc pro negotio a nuptiarum munditie, atque splendore alieno.

36.
Hicor.

Vinea, pro occupatione.

Ac

Ac si dicat sponsa, se aliis curis alienioribus intentam non curasse quod maxime curatum oportuit; eo maxime tempore, quo de nuptiis agebatur, nempe formam. Quod verò pro negotio, aut cura vinea sumatur, ea videtur causa, quia vinea, & voluptatis affert multum, & fructus, modò adsit agricola sedulitas, & labor. Et in Scriptura sacra, cum aliquid conatu maximo, atque studio curandum esse dicitur, vineae nomen supponitur; vt constat Isai. cap. 5. Certè Virg. Eclog. 2. cum vellet significare aliquid sibi superesse negotij, semiputatum sibi esse vitem dixit. Quod verò de vite putanda proprie non sit locutus, probat temporis ipsius importunitas; nam messis tunc tempus erat, quando vna matura erat, aut maturitati proxima. Ait enim pastor Corydon, se tunc clamare, quando messoribus Thestylis escam ferebat. Simili etiam figura Prouerbiali vsus Horatius lib. 2. epistola 1. vbi suum opus, & laborem *vinetum* vocat;

Multa quidem nobis facimus mala sepe poeta,

Vi vinea egomet cadam mea.

Id est, vt opus meum primus ipse condemnem. Neque dissimilis etiā Prouerbialis figura est apud Hispanos, qui cum significare volunt, aliena se neque curare, neque nosse, dicunt, *de mis viñas vengo*. Sic etiam existimo in eadem significatione *vineam* apud Hebraeos usurpato. Quod verò *vineae* pro maximo negotio, atque occupatione sumatur, ea ratio est, quia vinea assiduitatem perpetuam, & indefessum laborem agricolae desiderat. Vnde Virgilius optime 2. Georg. cum vinea nunquam exhausti satis esset, glebam aeternum frangen-

dam bidentibus esse dicit. Idem Colum. libro 4. capite 3. Accedit quod sponsa cap. 4. *hortus conclusus* appellatur, qui idem est, ac vinea in solo Engadditano; vt statim probabitur. Dicit ergo sponsa, se non satis studij posuisse in colenda ac seruanda sua vinea, id est, paranda ad nuptias pulchritudine, in quod eo temporis vestigio sedulo incumbendum fuit. Quod si de veris vineis locus hic accipiendus est, sicut nigrorem suum excusat sponsa, quia non natus est ex malo corporis temperamento, sed a Solis iniuria: sic etiam nunc ostendit, non se ita ignobili esse loco, aut fordida conditione, vt mercenariam operam aliorum vineis custodiendis nauare debuerit, cum neque suam sibi vineam custodiendam putauerit; sed fratrum iniuria, a quibus passa est id, quo nihil grauius tulisset ab hostibus captiua. Ita pene Rabbi Salomon, & Anonymus. Id verò puellari more, grauius fert sponsa, quia eo tempore parum est ad nuptias ornata, quo maxime cultam esse oportuit.

Filij matris meae pugnauerunt contra me; posuerunt me custodem in vineis. Hoc loco videntur fratres esse, qui ab ea naturae nostrae facultate nascuntur, quae repugnat legi mentis, & quae lex membrorum appellatur: nam ab hac, vt vidimus supra ex August. sponsa nigra est. Hi verò sunt facultates illae, aut appetitiones naturae, quibus vigemus, ac sentimus; quae eodem saturo, atque conceptu cum mente generatae sunt. Hi ergo iubent, vt iucunda sectemur, ad quae voluptuarij sensus titillantur: item illa, quae in specie vitia, noxia tamen omnino sunt. Et cum haec sint a rationali natura, vel aliena, vel certè cum brutis,

37.
Alleg.
Sensibus
qui seculum, infusatur.

brutis, stirpibusque communia, dicit se alienarum vinearum fuisse custodem, & partem nobilissimam, id est, rationem concupiscentiae, quam dominus subdidit, cui dum se facilem, atque obsequenter praeberet, vineam, quam verè suam, atque precipuam acceperat, squalentem, atque incultam reliquit. Neque verò, dum suam vineam negligit, vineam aut alteram vineam a fratribus custodiendam acceperat, sed multas, easque longissimo inter se distitas intervallis. Ex quo necesse omnino est, ut in tot partes variè distracta vitam exigat, sane quam miserrimam. Nam quisque illorum fratrum suam sibi vineam plantavit: quia non omnium eadem est voluptas, aut idem pabulum. Nam quemadmodum aliorum animalium alij sunt cibi: aquilarum enim pulli lambunt sanguinem, vultures, & corui putridis cadaveribus, thymo apes, & rore cicadae pascuntur, porci luto, cygni stagnis delectantur; sic alij naturae sentientis affectus aliis voluptatibus capiuntur. Ira vindictam appetit, ambitio honores, &c. Dixit hoc optimè Persius Satyra 6. qui lacerari, ac distorqueri dicit illum, qui suis se affectionibus addixit, tanquam vile mancipium: in cuius animo tot domini sunt, iidemque duri, ac graues, quot sunt aut vitia, aut motus;

Si intus, & in iecore agro
Nascuntur domini, qui tu impu-
niores exis,

Atque hic, quem ad strigilem senti-
ca, & metus egit herilis.

Deinde avaritiae imperium describit. Lege ad finem usque Satyræ, quæ valde facit ad hanc cogitationem.

His ergo dum mercenaria ope-

ram nauat sponsa, id consequuta est, ut apertam faciem, & Solis, & temporis inclementia fuscaverit, & suam vineam nobilibus constam stirpibus, & vberi felicem prouentu pene perdidit. Subiit nimirum illam legem, quam i. Reg. 8. prae-dixit Samueli, qui reiecto Domino, Regem sibi petierunt: nam ereptis vineis, & oliuetis optimis facturus agrorum, & meliores segetum: filias verò vnguentarias, focarias, & panificas. Ex quo ministerio, atque opera, quam melius in vineis, atque oliuetis suis excolendis posuissent, necesse erat, ut fuscorem contraherent.

Vineam meam non custodivi.

Nuptias per coemptionem fieri, frequens, & pene solemne apud Hebraeos, sicut & apud externos. Vnde etiam emi dicebatur vxor, & adquiri; vxor verò ea ratione ducta materfamilias erat, & quasi inter domesticos Regina; vxoribus aliis aliud & ius, & nomen. Constat ex Osea capite 3. qui meretricem vxorem emit sibi 15. argenteis, & coro, & semicoro hordei; & Iacob vxorem sibi parauit multorum annorum seruitute: Dauid 100. Philistinorum preputiis, & Christus Dominus Act. 20. Ecclesiam sponsam acquirit sanguine suo. Vt ergo alia sponsa aliis; sic nostra hac vinea coempta dicitur; quam suam hinc, id est, dotalem vocat, ut ex cap. 8. constabit magis. Situs verò vineæ, cuiusque prouentus videtur non obscure posse colligi ex Osea capite 2. ubi cum sponsam vocat, quæ fidem datam thorumque prodiderat, ad aperiendam spem, id est, ut de

38.
Histor.
Vxor per
coemptionem.

de ipsius liberalitate, atque indulgentia summa speraret omnia, pollicetur daturum sese vinitores, & vallem Achôr. Neque dubium mihi est, vallem illam eandem esse, quæ alio nomine appellatur Engaddi: neque enim admodum aperiret spem fugitiuæ sponsæ, nisi vallis illa Achôr voluptati maximæ futura esset, ac fructui, qualia certum est capi ex vineis Engadditanis.

Porro tam Achôr, quam vallem Engaddi esse prope Iericho, certum est. De Achôr docet Hieronymus in locis Hebraicis, esse vallem in Septentrionali parte Iericho, dictam Achôr, quia ibi peccatum Achan turbauit populum, & ibi lapidatus est. De Engaddi docet Iosephus lib. 9. Antiquitatum, capite 1. ubi dicit esse in agro Ierichuntino, distantem à Ierusalem 300. stadiis. Idem lib. 14. cap. 7. Agelip. lib. 4. de excidio Ierosol. cap. 17. cyprum, & balsamum ait nasci iuxta fontem ab Elisæo sanarum in campo Ierichuntis. Videtur autem Osea supra cum meminit vallis Achôr, & vinitorum, respexisse ad cap. 8. Cant. ubi & vineæ sponsæ, & vinitorum mentio fit.

Acheride
quod Engaddi.

39.
Vinea
sponsæ
tam vitibus
videtur esse
constituam
cypris.

Quod verò hac vinea in valle Achôr, siue in tractu Engadditano sita, cypris, quarum balsamum prouentus est, aliisque aromatiferis arboribus, & non tantum vitibus constituta sit, probant tum alia in his Canticis obuia, quæ aliter intelligi commode non possunt; tum etiam quia hic vineæ dicuntur florere, & odorem dedisse: hac autem non admodum conueniunt vitibus. Nam ut vites floreat, quod etiam dixit Ouidius 5. Fastorum, & Horatius Epodo 16. tamen flos, siquis est, non est adeo pulcher, ut cuiusquam G. Sanctij Comm. in Cant.

oculos valde capiat. Certè odorem non aspirat, aut non nisi tenuem, nisi fortasse in vno aut altero vitium genere; quale est illud de quo Mar. libro 3. Epig. 23. qui cum labia cuiusdam bene olere dixisset, ait id olere,

Vinea quod primis floret cum cana racemis.

Sanè Plinius lib. 12. cap. 27. vni generi vitium odore attribuit, & illi quidem syluestri, quæ cenanthe dicitur, & genus est labruscæ. Quæ, credo, confusus non erat Engadditanus ager, aut ille ad quem sponsa vocabatur, quem amœnum, & fructuosum fuisse oportet: deinde fructum, aut florem vitium nihil habere à natura odoris admodum grati, suadent authores de re rustica, qui artificio quodam docent odorem vitibus conciliari posse. Vide Cassum, Dionysium libro 4. cap. 8. Neque quenquam inueni ex his qui in vineis colendis assidui sunt, qui se ex vineis odorem admodum gratum percepisse dicat, cum tamen ea de re non paucos consuluerim. Huius sententia est Hieronymus, testis, ut credo, oculatus, qui eodem quo S. Paula tempore terram sanctam incoluit. Is enim de Paula in eius Epitaphio ait: *contemplata est balsami vineas in Engaddi; ex loco nempe Sodomis proximo.* Et super caput 27. Ezechiel. ad illud, *Iuda, & terra Israel, &c. balsamum quod nascitur in vineis Engaddi.* Adde quod Lxx. cum dicunt *vineas florere*, verbo vtuntur à cypro deducto, *Cyprizo*, quod verbum ipsi Lxx. inueniunt ad explicandum quod propriè est à cypro: sicut & alia multa verba, ut dicit Hieronymus in illud Ezech. 16. *Induite subtilibus*; quo bis vsi sunt Can. 2. semel cap. 7. cum iterum

agerent de vinea, ubi est verbale cyprismus.

Neque vinea nomen admodum contra pugnat: nam כרם Cherem, quod vinea nomen est, non modo significat consitum vitibus locum, licet hoc præcipue, sed aliis etiam plantis: cuius ea videretur coniectura non levis, quia cum alia sint ruri frugifera oliueta, & horti, &c. agros tamen & vinearum nomine significantur 1. Reg. 2. dare agros, & vineas; & Prou. 24. Per agrum hominis pigri transiui, & per vineam viri stulti, id est, per possessiones. Et certe vindemiare tam de vineis dicitur, quam de aliis; & vinitores etiam dicuntur, qui aliud etiam curant vineis. Ioel cap. 1. Plulauerunt vinitores, &c. Vineae confusa est; ficus elanguit, malogratum, & palma, & malum, & omnia ligna sylvarum aruerunt. Ecce quomodo ad vinitorem pertinent ficus, & palma, &c. Et sane Iudic. cap. 15. vinea oliue dicitur; Hebraico textu כרם Cherem זית, ubi vulgatus habet, vineas quoque & oliueta. Ita putat Kimhi, & dicit ita sentire Hebræorum magistros. Vide Paginum in Thesaurō, in voce כרם. Quod item censet Marinus in voce כרם, & ita postulat res Grammatica. Et Isai. 27. vinea meri dicitur, ut ab aliis vineis distinguatur. Neque credo, erraret, qui vineam, in qua ficus esse dicitur Lucæ c. 13. horti exponeret; neque enim tam ficus vinea, quam horti est propria. Similitudo autem ab eo sumitur, quod magis est familiare, ac proprium. Quod si aliis hortis vox vinea non apta; hortis tamen Engadditanis aptissima est: quia vitibus cum cypris similitudo non modica. Nam, ut scribit Plinius lib. 12. caput 25. cum agit de frutice, aut arbutula, quæ tantum in Iudæa balsamum fundit; Hac, inquit, viti

similior est, quam myrto, malleolis feridicitur, nuper vineta, ut vitis; implet colles vinearum modo. Et ibidem arbutula ramos, sarmenta vocat, quæ propria vitium sunt. Et Solinus cap. 48. de hac eadem arbore; Similes, inquit, vitibus stirpes habet. Cuius rei in Hispania aliquod habemus vestigium. Nam in Granatensi Regno, Punico nomine, hortus vocatur Carmen, quod vineam significat, licet aliis arboribus consitus sit. Est autem satis notum, Punicam linguam ab Hebraica esse derivatam. Neque mihi dubium est, Carmen, vocem Punicam ab Hebraica voce esse profectam. Neque levis coniectura est, quod vindemia, quæ de vinea proprie dicitur, communiter omnium arborum, ac segetum, prouentui accommodatur, sicut Græcè ἀμπελός, sic Latine vindemia, quæcumque fructuum collectio est. De palmis Dioscorides lib. 1. cap. 149. De melle Plinius lib. 11. cap. 14. & 15. & Columella libro 9. cap. 15. De oliua Plinius lib. 15. cap. 1. Artemidorus lib. 2. cap. 25. De myrrha Septuaginta: nam ubi vulgatus dicit cap. 5. Messui myrrham meam, ipsi vertunt, Vindemiaui. Quare sicut vindemia, pro omni fructu: sic & vinea, pro omni horto verisimiliter usurpatur. Adde, quod statim in vineis Engaddi cyprus esse dicitur: at cyprus nullo modo est vitis, sed planta quædam nobilis, quæ balsamo sudat, ut est communis omnium sententia.

Accedit quod capite 1. ubi vulgatus legit, commoremur in villis, Heb. est בכפרים Bacopherim, in cyprætis, seu vineis cypro consitis, quæ statim per epexegetim videtur exponere dum addit; Mane surgamus ad vineas, videamus si vinea floruit. Quod si vinea à villis, id est, à cyprætis, diuersa

Carmen
vox Hebraica
pro quo
libet horet.

Vindemia
pro quo
cunque
prouentui

uersa sunt, saltem id habemus, villas, in quibus diutius esse commorandum sponsa canit, non tam vitibus, quam cypris abundare, id est, non tam esse vini, quam balsami feraces. Habebat quidem sponsus locuples vineta, ut verisimile est, item & cypræta non paucæ; vtraque obire sedulus paterfamilias, & vxor rei familiaris non negligens, & inuisere debuerunt. Vineis consulit sponsus dum arcere iubet vulpes pusillas, quæ non tam, credo, cypro, quam viti insidiantur. De Engadditanis, & Ierichuntinis hortis nulla hic ostenditur cura; quia fortasse nulla bellua infesta est plantæ illi peregrinæ & nobili.

Ex his videtur occurri posse illorum cogitationi, qui ideo existimabant, vineam Engaddi constare non tam cypro, quam vite; quia vulpes quæ demoliuntur vineas, non tam balsami odorem, quam vuarum maturæ suauitatem caprant; neque enim sponsus Engadditanis consulit cyprætis; sed vineis aliis, quas iam sibi cum sponsa communes habebat.

Sed est contra hanc sententiam aliquid difficilior, cui occurrendum est, ne in re graui, & noua scrupulus aliquis attentum lectorem conturbet. Vineae nomen commune fuisse dixeramus hortis, aut prædiis, quacumque illa planta conferantur. Quare odoré, qui è vineis efflare dicitur, non è florenti vite, sed ex alia aromatifera arbore expirari putabamus; ea præsertim adducti ratione, quod vitium odor pertenuis est, neque eiusmodi, ut ab eleganti ac delicato odoratu expeti maximè debeat. At obstat valde quod, ubi vulgatus habet; vinea florentes dederunt odorem suum; in Hebraico textu non est כרם Cherem

ramim, id est, vinea, sed גפנים Gophanim, id est, vites: quod viniferis plantis proprium est; non commune cum aromatiferis. Odor itaque ille à vite potius est, quam à cypro.

Huic ego rationi, quæ sanè levis non est, dupliciter occurro. Primum, sicut vinea nomen, atque vindemia commune est omnibus pomariis, & fundis frugiferis; sic etiam nomen vitis omnibus plantis frugiferis esse commune; sicut & apud Hispanos nomen cepa, quod stirpem plantarum valet, licet commune sit, viti tamen communiter accommodatur. Et quidem vitis nomen multis iam rebus datum est. A Latinis vitis alba dicitur, item vitis nigra, & vitis agrestis; quæ tamen longè absunt à vinifera vite. Quod etiam accidit Græcæ voci ἀμπελος, quæ alia multa significat præter vitem. Sit nobis exemplum vnum pro mille 4. Reg. 4. numero 39. Etenim ubi vulgatus habet; Egressus est unus in agrum, ut colligeret herbas agrestes, inuenitque quasi vitem syluestrem, & collegit ex ea colocynthidas. Heb. est וימצא גפן וינעו וינעו. Neque in textu Hebraico est quasi, sicut in Latino. Quod verò ibi גפן vitis non sit, sed planta longè diuersa, hinc sibi quisque persuadebit, quia colocynthidas vitis non fert: neque fructus vitis quicumque ille sit, ita est amarus, ut clamare cogat conuiuas, Mors est in olla.

Secundò, si גפן vitis sit, erit agrestis, ut ex Hebraeis non pauci putant. Vitis autem agrestis, quæ œnanthe dicitur, ut paulo antè vidimus ex Plinio, grati odoris est: & quia agrestis planta, iuxta viam in vallis & septis Hierosolymitano

Vitis nomen commune arboribus frugiferis

4. Reg. c. 4.

agro videtur familiaris. Quid autem mirum, si [21], id est, *vitis sylvestris*, amaro sit gustu, odore verò grato, atque suavi: sicut myrrha, aloë, & nardus amara sunt, & odoris eximij: Sicut ergo, qui animi gratia rusticatur, agros obeunt, quos odoriferæ plantæ, licet amara, copuestiunt: atque ideo qui aliquem ad rusticandum invitaret, opportunè diceret olere thymum in agris, fragrare nardum, & suaue aliquid aspirare herbas alias, licet aspectu, gustuque non admodum gratas: sic nunc sponsus novam nuptā inquit, proposito odore, quem tota via vitis illa sylvestris inhalat. In hanc sententiam, quæ cypri potius, quam viniferis vitibus confitam esse vineam existimat, magis inclinat animus; neque tamen alienus est ab illa, quæ in dotali vinea vites agnoscit. Nam, ut supra diximus, licet vnum aut alterum vitium genus sit inter mille, quod suauiter oleat, ut etiam experimur in Hispania; illud tamen fortasse familiare fuit Hierosolymis. Quod præter hæc Canticorum loca, probat illud Eccli. 24. v. 23. *Ego quasi vitis fructificavi suavitatem odoris*. Similitudo autem sumi plerumque solet ab eo quod notum est, imò & regioni vernaculum.

41
Allegor.

Vineam meam non custodivi.] Ex superioribus iam ex parte constat quænam sit hæc vinea, nempe pars illa nobilior, quam non habet rationalis natura cum reliquis animantibus communem: quæ ita excoli debuit, ut fructus faceret dignos pœnitentiæ. Id enim est ornare se ad thalamum diuini sponsi, quod maxime à sponsa curatum oportuit. *Vineam* verò pro occupatione præcipua sumi, iam supra à nobis ostensum est. Neque incommode quis

dixerit, sponsum hinc *vineæ* nomine significari; quod indicat sponsa cap. 8. *Vineæ*, inquit, *mea coram me est*; & quem supra vocauit *botrum cypri*. Quæcumque illa sit, certè vberissima est, nempe in tractu Engadditano, & valle Achor, quæ aperit nobis spem, Osee 2. quæque perpetuò stillat opobalsamo; quæ quotannis pascit mille argenteos, id est, copiosissimum fructum. Aliarum vinearum, quibus seuerio fructum imperio, custodiendis præfuit, proventus nullus est: aut sanè pertenuis, neque vnquam maturus, quique cum videtur esse plenior, aut gratior, aut exurit à gelu, aut ab æstu, aut noxio aliquo vento omnino vanescit. Quod *signis*, ut dicit Gellius libro 4. cap. 12. *agrum suum passus fuerat sordescere, eumque indiligenter curauerat, ac neque arauerat, neque purgauerat: siue quis arborem suam, vineamque habebat derelictam, non id sine pœna fuit, sed erat opus censorium*; quanto supplicio digna existimanda est, & quo ardore in seipsam excandescere debuit, quæ ad alienas vineas distracta infelices, ac steriles, quas spinis, ac tribulis impleuit homo vetus Adam, suam vineam nobilissimam, atque vberissimi fructus feracem, à nouo Adam Christo, dotali sibi munere relictam syluescere passa est: Hanc vineam Ambrosius in exhortatione ad virginem monet ne patiat sibi sponsa Christi eripi ab Achab, ut ex ea hortus fiat ad inanes potius, breuesque delicias, quàm ad solidum prouentum, ac diuturnum: sed si opus fuerit, cum optimo Naboth potius profundat vitam, ne Tyranno, atque impio Regi traditam sibi à patre vineam prodar.

Qui vineam negligit dignus cenioria nota.

Dei dona magni facianda.

Indica

Indica mihi, quem diligit anima mea.

42.
Hilior.

Quia iam exuere desiderat Gentilis, sponsa, & vinearum cultos illuuiem, & sordes, quibus similem se esse dixerat Cedarenis tabernaculis, & assumere speciem, Salomonis pellibus non dissimilem, moræ illius impatiens, ad sponsum conuersa, à quo summa sperat omnia, & ad quem toto anhelat spiritu, orat, ut prodar sese, aut ostendar locum in quem suas sibi meridiationes cõferat; ut & illud meridianum tempus, & illum locum cum ipso obeat: eamque adducit causam honestissima scemina, ne vaga inter pastores erraret, quod neque pudicam, neque tanti viri sponsam decet.

43.
Allegor.

Indica mihi, quem diligit anima mea, &c.] Cum longò iam vsu amans Dei anima didicisset ex alienis vineis, id est, ex iis quibus pars animæ ignobilior pascitur, nihil se collegisse præter coloris sceditatem, aliora meditatur, & locum illum appetit, ubi cum sponso viuat in meridia. Quod sanè nihil est aliud, quàm auocatum ab alienarum vinearum custodia animum, ad suam sibi vineam velle conuertere. Sed quid sit *meridies*, non omnes eodem modo interpretantur. Hieronymus in illud Abac. 3. *Dominus ab Austro ueniet*; & Bern. hic, locum intelligunt luce plenum, id est, beatitudinem: quia ut in meridia plena lux est, & calor ardentior: sic in beatorum regione fortunata animæ clarissima illustrantur luce, & amore inflammantur ardentissimo. Sponsa ergo beatitudinis adpetens viam nosse

Meridies, beatitudo.

desiderat, quæ ad beatitudinem deducat.

Alij *meridiem*, pro tempore tentationis sumunt. Ita Sanctus Thomas, Beda, Philo, Carpath. nam sponsa, id est, anima grauitè iactata, & probata igne tribulationis, umbram desiderat, ubi refrigeretur ab incendio; neque aliam satis esse putat ad extinguendam flammam, nisi in qua cubat spõsus, iuxta quem meridianus æstus timendus non est. Porro æstum qui in meridia vehementissimus est, tentationem item vehementissimam indicare innuit Psalmus 90. ubi iustis dicitur timendum non esse ab incuria, & demonio meridiano: & Isai. 4. Deus iustis est *umbraculum ab æstu*; & Iere. 27. *Non timebit iustus cum uenerit æstus*. Metaphora ducitur ab eo tempore in quo maximè inimicus est calor, iuxta illud Eccles. 43. *Sol in meridiano exurit terram, & calorem eius quis poterit sustinere?*

Meridies tentatio.

44.

Vbi noster, ubi pascas, ubi cubes in meridia, Hebr. est *עֶחָב Echab*, quæ vox non solum de loco, sed etiam de modo quærit, idque frequentius. Quare ex Hebraeis plerique *quomodo* interpretantur: iuxta quam versionem sensus moralis, & mysticus egregius esse potest; quasi sponsa, quæ ex sponsi sui grege esse studet, roget quomodo qui sunt ex grege Dei pascantur; parata quæcumque obire incommoda, dummodo sub tanto Pastore stabuletur, & pascatur; siue spinis sint, & tribulis conferta pascua, siue grex ille cultro sit, & macello destinatus. Qualia passi sunt Apostoli, & Martyres. & qui pie vivere volunt in Christo Iesu. Quia verò fidelis anima complari vult similitudini mortis Christi, ad Romanos 6. num. 5. & ad eius exemplar crucem, mortemque su-

Crucis amor, & Christi imitatio.

stinere; ideo rogar, quomodo Christus in meridie, id est, in feruētissimo dolorum, & tormentorum aestu, ad horam nempe sextam in duro Crucis lectulo cubuerit; ut ad eius similitudinem animum suum, & studium attemperet; se denique totam ad Christi in meridie crucifixi exemplar fingat & informet.

Libet hinc Donatistarum insaniā adscribere, qui ex hoc loco tanquam agri deliri somniant, apud se in Africa esse veram Ecclesiam, quia in meridie cubare dicitur sponsus: Africa verò ad Austrum, & Meridiem spectat. Constat hos acutè, & eleganter August. tomo 7. libro de unitate Ecclesiæ, cap. 14. quem tu vide.

Ne vagari incipiam.

45. Hitor.

Verbum Heb. *צוּרָה* *Cheorihah*, quasi declinans ad pastores alios: verbum *אָהַב* *Ahah*, etiam significat operire. Vnde quidam exponunt, sicut operata, sensu non valdè dissimili; dissimili tamen forma: nam mulier velata, maximè in agris, scortum se esse profiteretur. Quare Genes. 38. Iudas ex eo suspicatus est Thamar vulgari esse pudoris, quia velarat faciem. Sensus ergo est: Ne circueis viros, suspicionem incurram prostituta pudicitia. Orig. libr. 4. contra Celsum ait, hoc facere solere meretrices extra urbem, & citat Chrysippum. Sed hoc idem significat etiam *vagari*; vnde impudica femina describitur garrula, & vaga, qui etiam impatiens Prouerb. 7. & Prouerb. 5. *Vagi sunt gressus eius*. Quod verò operata mores prodat meretricios, tunc verum esse crediderim, quando solæ incedunt in agris, & vagæ: alioquin enim Rebecca femina honestissima non se-

Scorta quando faciem velant.

se operuisset viso Isaac; & nos infra probabimus, decere maximè pudicam, & caput, & faciem operire, ad illud cap. 4. in uno oculorum tuorum.

Aliam nunc accipe expositionem iuxta Lxx. lectionem, qui illud Hebr. *כַּסְתָּ* exponunt, sicut operata. Satis notum est, in omni ferme lingua, atque natione feminam, à qua vir longius abest, viduam vocari; certè appellare se viduas eas, quæ ardentius amant, & agrius ferunt coniugis absentiam; quæ etiam interea turpe, atque indecorum putant cultius ornari. Sic apud Ovidium Penelope, & Hero, dum viris, aut amantibus carent, viduas se, atque relictas vocant; sic apud eundem Deianira de Hercule absente;

Ipsa domo vidua votis operosa pudicis

Torqueor, infesto ne vir ab hoste cadat.

Sic apud Senecam in Agamemnone, Clytemnestra de suo marito; *Decem per annos vidua respiciam virum.*

Viduam autem, ut constat, proprium erat operire caput, sicut esse in secessu & tenebris, ut etiam, dum in publicum prodirent, recto capite, in tenebris, & latebris esse viderentur. Quare apud Hebræos vidua *אלמנה* *Almanah* dicitur, quasi silens, occulta, & mœsta. Sanè vstitutum erat apud Hebræos, ut lugentes, & mœsti caput operirent: cuius rei documenta pauca non sunt 2. Reg. 15. v. 30. de David, cum mœstus fugeret à facie Absalom, dicitur. Porro David ascendebat olivum oliuarum scandens, & flens, nudis pedibus incedens, & operito capite. Sed & omnis populus, qui erat cum eo, cooperto capite ascendebat plorans. Et iterum cap. 19. v. 4. Porro Rex operuit caput suum, & clamabat vocem magna: fili mi Absalom. Esther cap. 6.

Vidua dicitur, cuius vir abest.

Caput operitum in luctu.

2. Reg. 15.

da

de Aman; Festinavit ire in domum suam lugens, & operto capite. Sic Susanna Dan. 13. operto capite ad iudicium trahitur capitale: iussa est enim à senibus, quò eius speciem pulcherrimam viderent, ut discooperiretur: erat enim cooperta. Quod solemne esse, & quasi legitimum in luctu, indicat Ierem. cap. 14. num. 4. *Quia non venit pluuia in terram, confusi sunt agricola, operuerunt capita sua.*

Ierem. 14.

Ex his mihi non videtur difficile, sponsam hoc dicendi genere voluisse significare interim, dum sponsus à suo esset diuulsus amplexu, vitam sibi fore mœstam, & lugubrem; neque alium futurum esse statum, quàm viduæ, quæ sublatum sibi esse coniugem dolet. Vbi obseruandum, non dicere sponsam, futuram se esse operatam, sed quasi operatam, id est, quasi viduam: quia femina à quibus coniux abest, reuerà viduæ non sunt; sed quasi viduæ. Hæc porrò dicendi figura metonymica est, in qua signum pro re adhibetur significata, id est, caput operitum, pro viduitate, ac luctu.

46. Caput operitum in pudore.

Huic proxima est alia expositio, quæ hac dicendi forma, non tam doctorem in sponsa, quàm pudorem ostendit. Operiri vultum, qui à pudore, seu confusione patitur, natura ipsa docuit; & ideo, ut inquit Ambrosius libro de Abraham cap. 1. puellæ in nuptiis faciem velant, quia virginalem modestiam nuptialis illa causa pudefacit. Ait ergo sponsa, iam egressa domo, iam spoliata pallio, & acceptis plagis ab urbis custodibus, non posse iam amplius se sine pudore, atque ignominia sponso carere, qui sua liberalitate, atque humanitate refarciat, quod vigilum iniuria, atque inurbanitas detraxit. Quare orat, ut sese quamprimum ostendat, quò tandem pudori, atque ignominia consulat; stat enim nullo, aut loco,

aut tempore quiescere, donec illum inueniat. Deinde, quia puella Gentilis tunc, neque dum in Israëliticam familiam adoptata, sine pudore versari non poterat inter greges sodalium sponsi, id est, inter Hebræos, qui Gentilium còuictum fastidiunt, & congressum horrent.

Ne vagari incipiam post greges sodalium. Plerique hos sodales intel- ligunt falsos Prophetas, seu Hæreticos, qui dum simulant seueram doctrinam profiteri, in errorem inducunt. Ita Gregorius, Theodoretus, Bernardus, S. Thomas. In horum caulas incidere veretur sponsa: hi sunt, qui iuxta iter scandalum ponunt; qui expandunt rete super Thabor: neque enim in ea, quæ videtur via, tam sunt, ut pascant, quàm ut infidiuntur. Explicuit Hieronymus optimè in illud Psal. 90. *à demonio meridiano.* Quod si merides hinc beatitudo est, quærit sponsa de ea, quæ est ad beatitudinem via. Quia sæpe videtur homini via recta, nouissima verò deducunt ad mortem; Prouerb. 14. & multa vitia, eaque grauissima virtutum specie imperitos viæ ad mortem trahunt. Quod optimè docuit Gregorius libr. 32. Moral. cap. 22. & alibi sæpe. Nam in rectoribus, qui verè languor est, existimatur humanitas: superstitio pro Religione, crudelitas, & inuidia pro zelo, atque iustitia; pertinacia pro constantia ponitur. Quia igitur à virtutis viâ plura sunt, eaque valdè periculosa ad vitia diuertacula, petit sponsa ostendi sibi quomodo ad beatorum patriam recta, & sine errore perueniat. Sin- verò merides, tentatio sit vehementior, orat ostendi sibi, ubi commo- dius vim illam vreris Solis excipiat, utique ubi sponsus cubet, in cruce videlicet, id est, mortificatione; in præsepi, ac stabulo, id est, humilitate; nam

47. Allegor.

In via Dei duce egimus, & magistro.

Tentatio ubi vincenda.

nam super humilem, & quietum requiescit Dominus. Et, ut optime Ambrosius libro de Isaac, cap. 4. *Vbi impudicia, vbi superbia, vbi iniquitas, ibi filius hominis non habet vbi caput suum reclinet.* Eo ergo loco, vbi à Christo Diabolus victus, ac debilitatus est, tutius cum eo, atque audacius congruere possumus.

Si ignoras te, o pulcherrima, &c.

48.
Histor.

Hæc verba tribuenda esse videntur puellarum choro, ut putat Augustinus: nam sic magis expeditus est orationis textus, & eodem modo ab illis vocatur *pulcherrima mulierum* cap. 5. cui ordine historico succedit hoc primum. Neque videtur posse vllò modo conuenire sponsæ, quia si præfens aderat, cur modum ostenderet, quo absens inueniri posset? Neque sponsa tam de loco, vbi meridiatur sponsus, cognoscendo sollicita est, quam de eius aspectu. Neque sponsus, si de statuis meridiationibus sermo esset, duces præberet agnos, cum ipse præses posset, & monstrare facilius, & deducere humanius. Cum ergo dilectum suum pastorem faciat, cum de loco, vbi meridianum æstus solitus esset declinare, inquireret, ipsa quoque filia Ierusalem sponsam pastorem faciunt, monentque, ut quemadmodum sponsus firmum magis, atque adultum pecus in pascua produxit, sic ipsa tenerum, atque imbecillum agat (id enim est *abire post vestigia gregum suorum*) sic enim fiet, ut licet pastorum tabernaculis, & pecorum stabulis æstiuæ meridiationes plenæ sint, non tamen aberrer ab eis, in quibus stabulatur sponsus. Si enim

ad pastorum tabernacula teneros hædos cogat, ipsi natura quodam instinctu matrum odorati vestigia, ad sponsum deducunt.

Porro hoc sumptum est à pastorum consuetudine, à quibus imbecillum pecus, quod matrem in pascuis assequi non potest, aut domi relinquitur, vel separatim pascitur interdum à puellis, ut de Alcippe canit Virgilius Eclog. 7. & Theocritus Idyl. 54. Quod munus, credo, obibat Rachel, Gen. 29. & filia Iethro, Exo. 2. Et quæ hæc pastoralis metaphora æstiuæ stabulationes, aut pastorum tabernacula dicuntur, horti sunt, & domus, aut quæ saltus Libani, aut quæ domus vulgi dicuntur Ieremie cap. 39. vbi, ut bene coniecit Hardichomius in *Ierusalem*, n. 45. ludi, & publica conuiuia obiri solita. Ut enim pastorum æstiuæ opacari solent arborum umbris, & tabernaculis instrui, sic horti illi, & umbræ sunt, & ædificiis conspicui. Porro hæc metaphora fœminarum chorus id videtur velle, ut sicut sponsus secum in tabernacula pastorum, id est, hortos duxit amicos, & socios, sic sponsa eodem fœminas sodales, infirmum nempe gregem, deducat. Aut, quod videtur verisimilius, pollicetur ille puellarum chorus, qui tenero hædorum gregi similis est, deducturum se sponsam ad illum locum, vbi stabulatur sponsus: nempe ad pastorum tabernacula, de quibus nuper.

Ceterum in illo, *ignoras te*, illud, *te*, paragogicum est, more Hebræo, apud quos redundare solent aliquæ particulae, sicut apud Latinos *met, ce, & te, vt, tute*, id est, tu ipse, mihi hoc præcepisti: sic hoc loco, *si tute ignoras*, id est, tu ipsa. Fit tamen apud Heb. dissimili modo, apud quos paragoge est in datiuo *lac*, quod bis ponitur

Puella
tenerum
pascuit
pecus.

49.
Te, & illa
particula
paragogi-
ca.

ponitur hic in vno versu; *si non nosti tibi, & egredere tibi.* Et capite 2. item bis, pro surge, & veni, surge tibi, &, veni tibi; & alibi sapissime. Huic similis est Latina phrasis, in qua datiuus etiam redundat, ut, *suo sibi hunc ingulo gladio*; & Hispanè eadē phrasi dicitur, *sabete, vete, salte*. Hispana translatio antiqua habet, *sino telo sabes*. Hic videtur proprius sensus: nam alius, quem alij probant, quo iubetur sponsa seipsam agnoscere, neque Hebraico textui congruit, neque satisfacit interrogatis ab sponsa, quæ de loco vbi sit sponsus sollicita est.

50.
Allegor.

Si ignoras te o pulcherrima, &c. pascite hædos tuos iuxta tabernacula pastorum. Probauimus iam in cortice, hæc verba pertinere ad chorum puellarum, quæ animæ sanctæ sunt, ut dicit Gregorius Papa, siue quæ nobiscum in terra sunt, siue quæ iam beata in cælis agunt. Idem Ricardus. Beda & S. Thomas perfectos viros esse volunt, qui in terris sunt. Psellus Angelos esse putat omnes in illud c. 5. *Adiuo vos filia Ierusalem*. Hi ergo, vel Angeli, vel sancti viri ratione ostendunt, quæ sponsam commodè, & facile ad dilectum deducat. Hæc verò vestigia gregum sunt, id est, creaturæ, quæ Dei gloriam, & bonitatem annuntiant: creaturæ etenim vestigia Dei sunt, ut docet S. Thom. 1. par. quæst. 5. art. 5. & q. 45. artic. 7. & nos deducunt ad eum, à quo sunt impressa. Ita Iob cap. 12. *Interroga iumenta, & docebunt te: & volatilia cæli, & indicabunt tibi; loquere terra, & respondebit tibi, & narrabunt pisces maris*. Tractantur hoc elegantissime Basiliius Hom. 11. Hexam. Augustinus libro 10. Confess. cap. 6. Gregorius libro 12. Moral. cap. 8. Et sane magnus Antonius, ut refert Nicephorus lib. 11. capit. 43. G. Sanctij Comm. in Cant.

Creaturæ
ad Deum
deducunt.

per hæc vestigia sponsi cubile, id est, gloriam, agnouit.

Expedit tamen, ut sequamur gregis vestigia, non ut illis hæreamus; quæ deducant ad Deum, non tamen nobis pro Deo sint. Multi enim Solis, ac Lunæ pulchritudinem admirati, diuinum illis honorem tribuerunt: & in his non pauci qui ad acerrimum ingenium, singulare quoque studium adhibuerunt ad cognoscendam diuinam naturam. Oportet ergo, ut hos greges ad pastorum tabernacula ducamus, id est, ad eos, quos Dominus Ecclesiæ Doctores præfecit: quorum ductu facilius, tutiusque quam nostro, ad meridianum sponsi cubile venimus. Est autem usurpatum sepe à spiritualis vitæ magistris, nihil esse periculosius, ac ruina propius, quam si quis pastorem, id est, seniorum neglecto consilio, suo se arbitrari, atque prudentia regat. Vide Cassianum collat. 2. cap. 11. Oportet ergo hædos nostros cogere ad pastorum tabernacula, id est, illa, quæ nobis videntur esse ad vitam vestigia, ad illorum prudentiam examinanda producere.

Egregius quidem hic sensus, & ad formandos sanctæ moris, vel reformandos potius accommodatus; sed videtur locus aptissime sic adsumi posse cōsentaneè ad illa verba, quibus idem sponsus, quid maxime ab sponsa expeteret, significauit Psalm. 44. *Obliuiscere populi tui, & domum patris tui*. Si enim sponsus in agro est, vbi Solis ardore inclementer vritur, haud dubium, quin domi inter maternas delicias inueniri non possit. Admonetur ergo sponsa, ut hædos, natura sua lasciuum pecus, id est, animæ motus intemperantes, extrahat domo, alat ruri, à molibus ad dura transferat, spectare in-

Inequare
ris non hē
te adum.

51.

Abnegatio,
& mortificatio
ad Deum
deducunt.

beat seueram aliorum disciplinam, qui sub pellibus agunt; ab illis dicat ubi sponfus cubet, quem in pascendis hœdis modum teneat, quantum illis dandum sit, vel quietis, vel pabuli neque prober, aut sequatur alia vestigia, quam quæ videtur iuxta pastorum caulas impressa. Docuit hoc sponfus ipse, quando Abraham, quem sponsa instar complexus est, de cognatione sua exire præcepit Genes. 12. *Egredere, inquit, de terra tua, & de cognatione tua, & facias te in gentem magnam.* Et sponsam aliam in solitudinem daturum se dicit, ut loquatur ad cor eius, Osee 2. Neque prius pactum inuit connubiale cum populo suo, quam egressus ex Aegypto, ad Sinai solitudinem progressus est. Et ideo hæ nuptiæ celebrantur extra urbem in hortis; ut hinc discamus, abiiciendas esse ciuiles curas, quæ animum ab sponsi amore, & tardant, & distrahunt.

52.
Hœdoru
natura.

Hœdi, pecus est lasciuum, ut diximus, inquietum, & vagum, quod ut suæ gulæ, atque libidini satisfaciatur, nihil non tentat, excelsa appetit, ardua, atque prærupta saxa percurrit, modò aliquid appareat, quod voluptuarios sensus titillet, & capiat. In quibus optimè adumbrantur immoderati, atque præcipientes affectus, qui ad auia deducunt, neque intra datos à ratione terminos cohibentur. Hi ergo deduci iubentur ad pastorum tabernacula, ad loca videlicet plana, & tuta, ubi nullus sit casus, aut certè eiusmodi, ut quis ab eo facillè resurgat. Capræ, & hœdi, quia sic se interdum à prominente scopulo, atque præciso suspendunt, ut non tam insistere pedibus, quam è manibus pendere videantur; *pendentes* vocantur. Sic Maro de capris Eclog. 1.

Non ego vos posthac viridi proiectus in antro

Dumosa pendere procul de rupe videbo.

Et Martialis lib. 13. Epig. 100.

Pendentem summa capream de rupe videbis,

Casuram speres.

Tales omnino sunt indomita nimirum sibi indulgentis animi appetitiones, quæ eò statim aduolant, vnde aliquid se ostentat ad mulcendos animos opportunum: vnde frequens est casus, & miraculo censetur proximum, si quando quis inde emergat incolumis. Locus solis Ibiicibus dicebatur peruius, per quæ, ut suæ sibi iræ satisfaceret Saül, & ipse ascendit, & secum traduxit tria militum millia; 1. Reg. 24. *Assumens ergo Saül tria millia electorum virorum ex omni Israël, perrexit ad inuestigandum Dauid, & viros eius, etiam super abruptissimas petras, qua solis Ibiicibus peruia sunt.* Quod in Saül perfectum studium vindictæ, id facit quotidie auaritiæ, libidinis, & ambitionis æstus. Id sanè expertus est, qui in lateribus Aquilonis, confragosis utique scopulis, sedere voluit. Hieronymus in illud Ezech. 43. *Facies hircum pro peccato; in hirco, & quod idem est, in hœdo, peccatum illud agnoscit, quod est à superbo, & nimis glorioso sermone, quo quis nempe de se magnificè loquitur, aut honorem sibi, & nomen conciliare studet.* *Hircus, inquit, ad eloquium, siue sermonem (refertur) qui semper de excelsioribus disputat.* Gregorius Pap. in hunc locum immundas cogitationes in hœdis intelligit, iuxta illorum naturam, quæ sic est ad libidinem prona, ut idèd à poetis appellentur petulci. Ita demum male in Scriptura sacra audiunt hœdi, ut reproborum dicantur esse symbolum.

Motusani
mi quo-
modo re-
gendi.

bolum. Matth. 25. *Statuet ones quidem à dextris suis, hœdos autem à sinistris.* Iubetur ergo sponsa, ut affectus intemperantes, quicumque illi sint, non sinat liberè, atque impunè vagari per loca ardua, & opportuna ruinæ; sed deducat ad tabernacula pastorum, quibus, & prudentia est, & vsus ad regendum, & robur ad continendum audax illud, atque lasciuum pecus: neque ipsa suo regat arbitratu, cum foemina sit, in qua plerumque prudentia, & robur inest non nisi perrarò. In foemina autem carnem intelligi, & animæ sentientis facultates, satis est notum.

*Equitatu meo in curribus
Pharaonis.*

53.
Histor.

Admonita sponsa à filiabus Ierusalem, ut ad pastorum tabernacula gradum faciat, eò tandem peruenit, ubi expectabatur à sponso. Hic primus coniugum congressus in hoc Epithalamio; ubi sponsa occurrit à vigilibus, & custodibus ciuitatis, siue per iniuriam, siue per ludum, & iocum violata, fusca ac miserabili specie, quasi inter medios cleros iacisset. Quare solatur illam, & amatorie blanditur, polliceturque omnia, quibus Psal. 67. exornandi dicuntur, qui inter medios cleros dormierunt.

Hunc locum plerique sic accipiunt, ut in eo conferri putent sponsam cum equabus, allatis ex Aegypto, dum subeunt iugum; & eo sensu videtur hunc locum Theocritus contulisse in Idyllium 18. quod est Helenæ Epithalamium. Sed ut verum fatear, nunquam mihi persuadere potui sermonem hunc esse de

equabus, & curribus Aegyptiis, tum quia non videtur quæ tanta laus per hanc similitudinem explicetur: neque apparet cur hæc prima esse debuerit. Maximè cum *equæ* nomen pessimè, & contumeliosissimè sonet, propter inextinguibilem huius bestię libidinem; à qua intemperantes, & luxuriosæ foeminae, equæ dicuntur: & equire, est maris appetere congressum. Vide Aelian. lib. 4. Colum. lib. 6. cap. 27. Arist. de historia animalium lib. 7. cap. 4. & de generat. animalium lib. 6. cap. 27. Nò debuit ergo in hoc castissimo connubio equæ nomen primum audiri à casta, atque verecunda sponsa, quæ sæpe vocatur columba propter puritatem & candorem. Vidit hoc Nyssen Hom. 3. in Cant. qui cum indignam putaret equæ compellationem casta, atque pudica sponsa, illam aliquo modo lenire conatus est. *Verum fortasse, inquit, molesta illis est, qui vitam probis, & puris in exercitiis egerunt, instituta hac ad equam comparatio: idque eam ob causam, quia plerique vates prohibeant, ne similes equis euadamus: ut cum Ieremias adulterorum furorem, equorum appellatione declarat in his verbis: Facti sunt equi cum furore quodam in feminas irruentes. Quilibet eorum uxori proximi sui adhaeruit.* Accedit quòd Pharaonis nomen ex Scripturæ consuetudine non bene vsurpatur pro Aegypto. Est enim inusitatum in Scriptura personæ nomen pro regione sumi, nisi ubi fuerit alicuius nationis origo, ut Israël, Moab, Midian &c.

Equæ li-
bido.

Est ergo huius loci sententia ea, quæ à nobis supra in Prolegomenis proposita est, spectasse Salomonem, dum hæc scriberet, Psalmum 67. ubi triumphus de Pharaone cantatur. Quam verò Psalmus ille,

& Epithalamium hoc sibi vicissim respondeant, satis, credo, à nobis ostensum est. Adde illis eodem pene ordine, candorē, ornatūque spōse in hoc Epithalamio præstari, quō in illo Psalmo describitur. His igitur verbis sponsus ipse non obscure prodit, ab illo Psalmo expressa fuisse, quæ hīc fusiū expōita sunt.

Porro triumphus hac vocum complexione describitur, *equitatu*, siue *equitationi in curribus*; vbi summa proponitur eorum, quæ in toto hoc Epithalamio latē funduntur, quæ optima rei alicuius exordienti ratio est. Quæ hīc summam, & inuolutē proposita sunt, singularim deinde, & explicatius euoluuntur. In hunc ergo modum difficilem hunc locum interpretor: Apparebit in te hodie viuū quoddam exemplar eius sponsæ, quæ in Psalmo 67. id est, in triumpho de Pharaone, proponitur. Tu te descripsisti nigram, vinitricem, & quæ inter medios clerōs aliquādo dormieris, ego te assimilabo pennis colubæ deargentatæ, & constituā posteriora dorsi, id est, scapulas, in pallore auri, siue, quia constituā scapulas in aureo reclinatorio, siue, quia aureis monilibus ornamo. Porro illud *assimilauit*, pro futuro positū est, Scripturæ more, quæ vbi aliquid propē est, vt fiat, perinde habetur, ac si factum iam esset; iuxta ea, quæ paulo antē diximus ad illud, *Introduxi me*.

55. Sed contra hanc explicationem facit, quia non dicitur, *equitatu in curribus*, sed, *equitatu meo in curribus*. Si loquatur Deus, cuius hīc personam sponsus agit, nihil ab ea particula (*meo*) incommodi est; quia equitatus ille, seu triumphus, Dei fuit. Nec nouum est in Scriptura, ab allegoria, id est, à locutione im-

propria, & figurata ad propriam, & ad rem ipsam orationem redire; vt Ribera docuit in cap. 14. Apocalyp. num. 94. præsertim in allegoria longa; qualis hæc est. Sed quia nunc in cortice versamur, aliter occurrendum est, ad linguæ sanctæ vsum accommodatē. Nam illud (*Id*) quod ad finem vocis סוסות *Susathi*, additum est, pro quo noster reddit *meo*, & pronomen potest esse affixū, & particula paragogica, quæ nihil omnino significat; quæ in formis fœmineis frequentissima est. Thren. cap. 1. vers. 1. reperitur bis רבתי *Rabathi*, plena, & שרתי *Sarathi*, Princeps, pro רבה *Rabah*, שרה *Sarah*; & Osee cap. 10. אהבתי *Ahabathi*, diligens. Et ita hīc factum existimo, vt pro סוסות *Susath*, ponatur סוסתי *Susathi*. Et ita sentit Abenezra, & Anonymus super hunc locum, & Paginus, qui paragogicum esse dicunt illud (*Id*). Simile aliquid est in aliis linguis, vt *I*, in fine adhibeatur paragogicē: apud Latinos pro *ut, sicut, velut, uti, sicut, veluti*; & apud Græcos pro ὅτι, ὅτι, pro ἵνα, ἵνα, frequentissimē ponitur. Vt autē paragogicē sumitur (*Id*) in סוסתי, sic etiam (*meo*) in *equitatu meo*; quod non rarō facit vulgatus, vt phrasim explicet Hebraicam, dum addit, quæ in Latina versione omnino otiosa sunt, vt Psal. 39. *Cuius Dominus Deus eius*; vbi (*eius*) redundat: & suprā, *si ignoras te*, illud (*te*) quod in Hebraico, ornatus tantū gratiā ponitur, in Latino textu otiosum est.

Hæc explicatio mihi difficilis non est, quia neque distorta videtur à litera, textūque sermonis, & summam continet illorum, quæ toto Epithalamio diffusa sunt. Quod in longo poemate, aut alio quouis opere fieri, & solet, & debet;

bet; vt lector, seu auditor aliquid sibi propositum in principio habeat, quō referat reliqua. Siquis tamen, quia hæc noua sunt, commutem aliam de curru, equabusque sequi malit, sic puto, & commodē, & non indecorē interpretabitur; ita vt sponsus Sulamitidem suam non conferat cum equabus; sed curribus Pharaonis, id est, cum geniali ferculo, quod mundissimum esse, atque pulcherrimum statim dicitur cap. 3. Dicitur verò currus Pharaonis, vel quia à Pharaone missus est pro filiae nuptiis, optimi coniugij symbolis, Ægyptio more, insignitus, vel quia eodem curru quondam Salomon quando Pharaonis filiam sponsam traxit, vsus est, & deinde in nouorum coniugum vsum genialem reliquit. Eo verò nomine distinguitur à mille quadringentis curribus, quos habuisse traditur Salomon 3. Reg. cap. 4. At ergo sponsus, suam sibi sponsam quam in Salomonis ferculum assumpturus est, eidem ferculo longē pulcherrimo futuram esse quā simillimam. *Assimilauit* verò pro futuro sumitur, quod fieri solere, quando aliquid proximum est, vt fiat; suprā à nobis probatum est.

Quod si hæc expōitio, quia etiam noua, non placet, accipe tertiam, quæ sponsam cum equa Ægyptia, id est, peregrina, componit. Nam sicut Ægyptiæ equæ (nam ex Ægypto & Coa emisse Salomonem equos scriptum est 3. Reg. cap. 10. Israëliticum currum decore trahunt: sic ipsa Israëlita connubium inibit non indecorē. Quibus verbis significat, bene sibi in omnibus cum sponsa conuenire: vt enim Ægyptiæ equæ aptē subeunt iugum, & qualiter nutantur, sibi que

vicissim ita consentiunt, vt inter se ipsas, & cum curru coaluisse credantur: sic coniuges non modō in idem opus cōsentire, sed in eisdem non modō sensus, sed etiam cogitationes conspirare debent. *Currum* verò si pro matrimonio sumas, non dura translatio est, quia inde coniuges dicti, quia eodem se iugo implicuerunt. Et Paulus monet, ne iugum ducamus cum infidelibus. Quā verò similes sibi hi sponsi sint, ex his Canticis liquet; in quibus eodem propē modo amœbæ, & reciproca laude commendantur. Hīc autem maximē aduertendum est, tunc sponsam putari similem, & dignam sponso, aptamque nuptiali iugo, cum per multa discrimina, atque incommoda, per nocturnam solitudinem, & plagas sponsum quæsiuit. Vt enim sponsus, vt illam quæreret, stillantes habuit nocturno rore aureos cincinnos, in montibus salit, & colles transiliit; sic ipsa & noctis subiit pruinam, & suos etiam colles, id est, discrimina non leuia supra fœmineam imbecillitatem superauit.

Equitatu meo in curribus Pharaonis, &c.] Si hoc loco sacer scriptor tantū velit ornandam esse sponsam ad illud exemplar quod Psal. 67. proponitur (quod mihi valdē verisimile visum est) nihil est hīc, quod addamus ad superiora. Quod si in secundo sensu accipias, quod dicitur inter hos coniuges bene cōuenire, & ita possē trahere commodē, & eleganter matrimonij iugum, sicut elegantes equæ aduēctæ ex Ægypto trahunt Salomonis currum, trahi etiam idem locus ad mores potest non ineleganter: si dicas, sponsam debere se sponsi ingenio adtemperare, vt eodem quo ille incessu, eodem nixu, atque ala-

57. Allegor. Sponsa ad coniugis mores se accommodat.

critate & subeat iugum, & currum trahat, neque in ascensu, id est, rebus duris, tarda, atque difficilis, neque in descensu (id est, quæ ad voluptatem sunt) præceps feratur, & immoderata. Et (quod ad Dei præsentiam viri Religiosi censent multum habere momenti) cum Dominus nobiscum sit, & nobiscum laboret, ita iugum à Deo sibi impositum ferat, adiuvante Deo, & adnitente ad opus, tanquam qui placere Deo velit alacritate, & illum leuare onere, sua tolerantia; ne opus illud, quod etiam à Domino cooperante est, sua culpa distortum, atque imperfectum sit, dum in diuersa nitens aliud detorqueat currum.

Facit ad hanc explicationem nomen coniugum: ideo enim coniuges dicuntur, quia eiusdem iugi, atque oneris consortes sunt. Cum autem, ut alibi docuimus, hæc contigerint post illa quæ per recapitulationem Dramaticè potius, quam historicè narrata sunt cap. 5. ubi sponsa per noctis incommoda, atque ludibria sponsum quæsierat, bene omnino conuenit inter hos coniuges. Nam, ut sponsus transiliens colles ad sponsæ fores aduolara, tnoctisque pruinam pertulerat, sic etiam sponsa per tenebras, & plagas, simili studio, atque conatu ad sponsum anhelat.

Anima ad
diuinum
mandatum
ingenta.

Aut, si mauis cum Theodoro, comparatur equæ aëripedi, quæ amoris stimulis incitata ad sponsum aduolat; aut quæ incitata, atque expedita ad cursum similis est. Audierat enim interrogantem, ubi sponsus cubaret in meridie, eo corporis habitu, quasi aduolaturam statim ad sponsi stabulationem. Et sanè ita à nobis de via inquirendum, & de æterna quiete, ut quidquid incidat impediementi, & mo-

ra, constanter rumpamus, & alacriter.

Post confessionem illam, qua sponsa se fuscam esse dixit, secuta est species illa, & pulchritudo, quæ cœlestes spiritus admirantur, & illustri cantico in hoc Epithalamio commendant. Qua de re est pulchrum illud Augustini in Psal. 95. Confessio, & pulchritudo in conspectu eius. Pulchritudinem amas, vis esse pulcher? confitere. Non dixit pulchritudo, & confessio; sed confessio, & pulchritudo. Fædus eras? confitere, ut sis pulcher. Peccator eras? confitere, ut sis iustus. Fædare te potuisti, formosum te facere non potes. Qualis autem est sponsus noster, qui fœdam amauit, ut pulchram faceret? Vide reliqua.

Pulchræ sunt genæ tuæ sicut turtures: collum tuum sicut monilia.

Incipit iam explicare similitudinem sponsæ cum triumpho de Pharaone. Dictum enim fuerat, illos, qui inter cleros dormirent, habituros pennas columbæ deargentatæ, & posteriora dorsii eorum in pallore auri; id iam ostendit, dum ait, genas illas, quas Solis ardor infuscarat, columbarum instar pulchras esse, ac cædidas; & collum sicut monilia. Per collum verò hinc intelligo, quæ posteriora dorsii appellantur Psal. 67. ea scilicet quæ ceruici coniunguntur, quæ extrema dorsii pars est. Vide quæ supra notauimus Prolegom. 6. Sed quo magis constet, quàm aptè sponsa argenteam columbam referat cum deaurato collo, obseruandum est, apud Hebræos sponsas, maximè cum virginalem statum profitentur, id est, ante solutam ab sponso zonam,

58.
Histor.

zonam, tunicis uti candidis, quibus in traductione solemnium vestem illam iniiciunt polymitam, & floridam, à qua sponsa dicitur circumdata variegatè. Colligitur ex illo Apoc. 19. Venerunt nuptiæ agni, & uxor eius preparauit se, & datum est illi, ut cooperiat se byssino splendens, & candido. Probat etiam illud Ezech. 16. Vestis est byssus, & polymita. Et Philo de antiquit. Biblicis, ubi agit de filia Iephre, quæ cum excidisse se plorat à spe coniugij, sic loquens inducitur; Et alba quam nouit mater mea, tinea comedit eam. Dum ergo candidata sponsa aureos torques innectit collo, optimè exprimit columbam Psal. 67. descriptam, penna columbe, &c. Et fortasse in Canticis ideo sponsa toties appellatur columba, quia non solum in pudore, ac fide coniugali, sed etiam in candore, cultuque nuptiali ipsius similitudinem refert.

59. Vbi vulgatus, sicut turturis, & sicut monilia, Hebr. בחורזים Bacharuzim, & בתורים Batorim, quod alij frequentes, à vulgato & Septuaginta vertunt, in turturibus, & in monilibus: quasi hic non agatur de naturali genarum pulchritudine, sed de illa, quæ ab arte, & externo aliquo ornamento conciliata est; quod ornamentum תורים Torim, id est, turtures, appellatur, quasi facies à Sole fuscata, splendeat & niteat argenteorum turturum fulgore. Sanè Hieronymus statim תורים Torim, ornamentum esse significat, dum vertit murenulas. Quod verò sit illud ornamenti genus, neque inter nostros conuenit, neque inter Hebræorum magistros; omnes tamen existimant ornamentum esse quod sceminarum genis, & faciei pulchritudinem, & nitorem conciliat. Quod si ita legas, sensus est,

neque inelegans, neque difficilis; si tamen præsens tempus, assimilant, quod nuperrimè antecesserat, & sum, de quo modò, per futurum exponas, quod Hebræis familiare est, præsertim cum proximum est, ut aliquid fiat; tunc enim præsens tempus adhibent pro futuro. Erit igitur iuxta hæc sensus: Assimilabo te equitatu meo: pulchræ erunt genæ tuæ iis ornamentis, qui turtures dicuntur, & collum tuum pulchrum item erit monilibus; facientius enim tibi תורים Torim, id est, turtures, seu murenulas aureas, cum argenteis vermiculis. Sed planè legendum est cum vulgato, & Septuaginta, sicut turtures, & sicut monilia. Neque difficile est editionem vulgatam cum Hebraico textu, si modò incorruptus est, componere. Hebræa sic habent; Pulchræ sunt genæ tuæ turturibus, & collum tuum monilibus. Vulgata, sicut turtures, & sicut monilia. In qua versione si turtures, ornatum facias, sensus erit: Pulchræ sunt genæ tuæ sicut turtures, quibus ornata sunt, aut sicut turturis pulchritudo, qui genas decorat; & collum tuum sicut monilia, quibus illigatum est. Quod verò alij sicut turtures verterint, alij in turturibus, fecit similitudo duarum literarum ב Beth, & כ Caph, quarum prior sicut, posterior in significat.

Pulchræ sunt genæ tuæ sicut turtures. In genis sedē esse pudoris tradit Plinius lib. 11. cap. 37. quia ibi maximè ostenditur rubor. Aptè ergo sponsæ genæ turturibus comparatur, quia turtures pudici sunt, modesti, verecundi. Heb. ut modò dicebamus, תורים Torim, est in plurali. Quod si in singulari cum vulgato turturis legas, eadem est sententia: nempe, sicut turturis pulchritudo, atque modestia. Sanè, ut tradit

60.

Allegor.
Pudor ma-
ximū or-
namentū.

tradit Plinius, genæ in homine tantum sunt; neque si in turturibus essent, illæ essent rubore suffusæ, quæ est genarum, aut sola, aut certe præcipua laus; & ita exponunt communiter Sancti.

Allegor.
Obedi-
entia natu-
ra.

Collum tuum sicut monilia.] Quæ admodum in genis apparet verecundia; sic etiam in collo vis obedientiæ: erecto collo, elatio, & perniciacia; inflexo verò, atque submisso, humilitas, atque in obsequendo facilitas significari solet. Quare semper rebellis populus duram cervicem habere dicitur. Isai. 48. *Scio quia durus es, & nervus ferreus cervix tua.* Ita tres Patres apud Theodoretum; qui dicunt sponsæ collum adeo non esse durum, ut flectatur ea facilitate, qua aureum filum molliter lentescens, in monilia, aut in quamlibet aliam figuram flecti solet: facile admittit iugum, facile, quoquod trahas, sequitur; dignum sanè, quod aureis monilibus exornetur.

Murenulas aureas faciemus tibi, vermiculatas argento.

61.
Histor.

Descripta nobis fuerat sponsæ tenuitas, nigror, & plagæ, quæ ipsa modeste, atque ingenuè cecinit, & cap. 5. ubi huius connubij principium, id est, sponsæ vocatio continetur, & primo hoc capite, quod illi historice succedit. Nunc quod proximum erat, & consequens, opportunè proponitur nempe ut sponsa, quæ spoliata, & fusca occurrisset inducitur dilecto suo, ornatur sponsalicio cultu adeo splendide, ut propterea non solum columba, sed etiam Regina saluetur: & hoc agi

puto usque ad illud, *oculus tui columbarum.*

Usitatum est apud antiquos, circulos, qui ad brachiorum, vel colli ornamentum fiunt, ita efformari, ut in eis serpentis similitudo insit ori extremam caudam inferantis. Ita Clemens Alex. libro 2. Pædag. cap. 12. ubi in mundo muliebri numerat murenulas aureas, & serpentes: quod ornamentum antiquissimum esse probat. Pollux lib. 5. cap. 6. ad brachiorum ornatum serpentes adhibet.

Aemillæ
in simili-
tudinem
serpentis

Hinc ortum est, ut murenulæ appellentur monilia à figura magis communi, licet aliquid aliud expressum in monilibus sit, ut hic est verisimile; quia rei nuptiali aptius. Quod indicat Hebræa vox *תורין* *Torim*, quæ sonat *turtures*; qui cum aurei esse dicuntur, & cum argenteis notis, atque vermiculis, proponunt omnino pennas columbæ deargentatæ, & posteriora dorsum auro pallentia. Hic locus admonuit me, aliquid hic esse commune, vel affine cum Psalmo 67. sapius citato. Quem cum attentius legerem, & ad hæc Cantica referrem accuratius, reperi quæ paucis eo loco à Regio Psalte dicta sunt, hic pluribus à filio ipsius Regio item Psalte esse cantata. Quod iam antè breviter attigimus, & in Psalmsi explicatione postea latius persequemur. Septuaginta pro murenulis, *similitudines auri*, verterunt; sed quarum rerum sint istæ similitudines non explicant; verisimile tamen est, esse columbarum, vermiculatas argento.

Vermiculatū opus varium est, & sectili lapide, ac ligno artificiosè tessellatum. Fieri autem solet cum in materia solida ac, dura partes quædam excavantur, & insititiæ

Vermi-
cularum
opus quid

62.

crustæ spatiū illud vacuū, & interrasū inferciūt. Cum verò tessellato illo, & sectili ordine variæ ducuntur lineæ, in se ipsas vicissim, & ex se ipsis innexæ; aut in varias rerū effigies efformatæ, mira existit elegātia, quæ à nobis *embuido* dicitur, aut *obra de taracea*. Hoc opus esse credo, quod S. Scriptura sæpe *interrasile* vocat. Hoc verò sculpturæ genus valde suo tempore usitatum tradit Plinius l. 35. cap. 1. quod *vermiculatum* appellat. *Nec tantum parietes toti operiuntur auro; verum & interraso marmore, vermiculatis ad effigies rerum, & animalium crustis.* Credo autem, quia opus hoc olim elegans, & exquisitæ cuiusdam artis fuit, quidquid ornatum est paulo accuratius, & illustrius, vermiculatū dici. Quare Lucilius apud Tullium l. de Oratore.

Quam lepidè lexes composita, ut tessera omnes

Endo pavimento, atque emblemate vermiculato.

Emblema item vermiculatum alibi idem appellat: & notatio ipsa emblematis satis explicat quid sit opus interrassile, atque vermiculatū. Quæ sanè calatura nitoris plurimum, & elegantiæ addidit sponsæ murenulis.

63.
Allegor.

Murenulas aureas faciemus tibi.] Obedientiæ præmium pollicetur Deus. Debentur enim collo adeo obsequenti, & facili murenulæ ex auro cum argenteis notis. Quod si in genis, & collo sponsa columbarum candorem, & verecundiam refert; æquum sanè est, ut aureis colubis argento vermiculatis collū ornatur. Porro pro *monilibus*, Heb. esse *תורין* *Torim*, id est, *turtures*, alibi à nobis dictum est: siue quia in torquibus turtures essent insculpti, siue quia ex turturibus, aut innexis catenula, aut filo traiectis esset compositi. Hæc murenulas præmium esse obedientiæ Comm. in Cant.

Obedien-
tiæ præ-
mium.

dientiæ docet Bernardus. Ut enim ferrea, & indomita ceruix dignissima est, quæ ferreis vinculis constructa, aut ferreo iugo in aeternum frangatur; sic quam nutus legitime imperantis, quamcumque in partem, & versat, & flectit, dignissima est, quæ monilibus splendeat. Et si hæc obsequētissima sponsa Spiritu Dei agitur, æquū est, ut Spiritus sanctus, qui ceruicibus tanquam auriga, & moderator insidet, collum suis donis, & virtutibus excolat. Torques enim illi Heb. turtures dicuntur, vel columba; quia diuinus Spiritus per columbam significatur, illa ut sponsam amat, & ipsius collum ut sponsus tenerè stringit, & amplectitur.

Doctor
qualis.

Per sponsæ collum Doctores signari tradunt Gre. S. Tho. Beda, & communiter alij. Quia sicut per collū ex capite ad reliqua vis sentiendi, sic ex capite Christo ad populū per Doctores cælestis doctrina deriuatur. Hoc verò collum includi, atque muniri debet monilibus columbarū imagine notatis, quia Spiritus sanctus collū ambire debet, & Doctorū fauces, quasi suam verè tubam, inflare. Sit ergo colli huius ornamentū aureum, id est, charitas, quæ Doctorem vrgeat; sint argenteæ nitellæ, quæ eminere faciant charitatem: ut enim ait S. Thom. hic, aurū charitatē significat sensus spiritualis; argenteū verò eloquij nitore; illud suppledat Scriptura S. hoc zelus, & oratio, vel etiā concionatoris ars, & ingenium. Eiusmodi ars esse debet, ut auri nitorem non obsecuret, sed potius accendat; quod in monili præstant argentei vermiculi. Sed quidā, pro dolor! diuinum verbū adulterantes, non adferunt ex argēto igne examinato vermiculos, sed quos ex luto ac stercore poetarum, aut inanium cogitationū suarū, non solum

K

audacter, sed etiam impudenter, ad stultæ multitudinis plausum effodiunt, usque adeo illis diuini verbi maiestas ludibrio est.

Dum esset Rex in accubitu suo, nardus mea dedit, &c.

64.
Hitor.
Accubi-
tus pro
mensa.

Accubitus non est hic cubicularis, vel genialis lectus, sed triclinaris, in quo non ad somnū, sed ad cibum capiendum discumbitur. Quod indicat Hebræa vox *מִשְׁכָּב* *Mesab*, quæ *circulum*, vel *orbem* significat, & ostendit figuram mensæ, & formam triclinij, quæ clausa tribus discubitoris lectis commodè accipiebat accumbentes. *Accubitus* pro mensa, seu triclinio posuit Tobias cap. 2. *Statim exiliēs de accubitu suo, reliquēs prandij peruenit ad corpus.* Neque verò hic accumbendi modus tantum inter Gentes receptus, sed ad Hebræos ex earum consuetudine, ut reor, deriuatus est. Nā quod olim assederint Hebræi ad mensam, non accubuerint, docet Philo Iudæus libro de Ioseph. dum explicat illud Genes. 43. *Sederunt coram eo, primogenitus iuxta primogenita sua. Iussi sunt, inquit, sedere; nondum enim discubendi mos receptus erat.* Neque tantum constituta iam Hebræa Republica accumbendi mos receptus, ut indicat Amos cap. 6. & Ezechiel c. 23. ubi cum lectis mēsa quoque, & cibi componuntur: sed etiā cum adhuc in alieno solo apud Ægyptios habitarent. Cuius extant vestigia non obscura cap. 12. Exod. ubi præcipitur Hebræis, ut agnum comedant festinanter, non per otium & luxum: & accingant renes, & calceamenta habeant in pedibus, quia nimirum antè discincti, & cubantes, & sine soleis comedebant.

Hebræi
sederant
olim ad
mensam,
non ac-
cubebāt.

Genes. 43

Hebræi
in Ægy-
pto ad mē-
sam ac-
cubebāt.

Quod enim soleas accubitori deponerent externi, docet Horatius lib. 2. Saty. 8. & Mart. saepe libro 5. Epigr. 57. & lib. 12. Epigr. 88. & lib. 8. Epigr. 58. quem etiam modum seruasse Iudæos, verisimile fit ex eo, quod Ioannes Baptista dixit Marc. 3. *cuius non sum dignus calceamenta portare.* id est, dignus non sum, qui illius famulus sum; nam dum domini ad mensam nudis accumberent pedibus, famuli eorum calceamenta seruabant; ut docuit Mart. lib. 8. Epigr. 58. & lib. 12. Epigram. 88. Ad hanc consuetudinem allusisse videtur Ioannes cām diei indignum se esse, qui Christi portaret calceamenta; quæ quia eo maxime tempore a famulis soluebantur, ideo eodem propè sensu dixit Lucæ 3. *cuius non sum dignus, ut soluam corrigiam calceamenti.* Ex quo intelligitur, quomodo iuxta Hebræorum consuetudinem, Christus nudis pedibus accubuerit, quos commodissimè ungere Magdalena potuit.

Soleas in
accubitu
mēsa de-
positas.

Marc. 3.

Luc. 3.

His positis, sententiam huius loci inuestigemus, quæ sanè facilis non est, neque apud auctores omnes eadem. Mihi duæ occurrunt; prior est, ut sponsa tot cumulat ab sponso suo muneribus velit, quam possit pro sua tenuitate, gratiam referre. Cum enim hæc rustica fingatur, atque inops; quod suarum virium virium, atque ingenij est; nardo, siue herbam intelligas, siue vnguentum (nam utrumque parare, & potest, & solet puelaris industria) compensaturam se dicit sponsi liberalitatem. Hic autem, *dedit*, pro dabit in futuro sumitur, ut saepe in his Canticis. Optime verò hic sese Salomon accomodat muliebri ingenio, cuius id est proprium, ut pro auro, & gem-

65.

mis,

mis, flores, & vnguenta, & eiusmodi munuscula turis rependant.

66.
Sponsus,
botrus, nar-
dus, fasci-
culus.

Sed fortasse magis erit ad textum sermonis, si sponsum suum *nardum* appellet: sicut statim *fasciculum myrrhæ*, & *botrum cypri* vocat; hoc sensu: In accubitu meo, id est, nuptiali mensa, non deerunt, ut in aliis plerumque lautioribus mensis, vnguenta, & flores, nardus, myrrhæ, & botrus cypri; sed pro illis, imò & præ illis mihi est sponus: nihil enim mihi suauiter olet, nisi dilectus; dummodo adsit ille, de aliis nuptiarum deliciis non laboro.

Quod verò sponus ipse nardus sit, docet aperte Lxx. translatio, quæ *nardo* genus dedit masculinum: quod sanè nullo modo faceret, nisi sponsum nardum esse putaret. Vbi enim noster, *nardus mea dedit odorem suum*; ipsi reddunt, *Nardus dedit odorem suum*, non *eu*.

Existimo autem in illo Geniali conuiuio, & nuptialibus sacris data fuisse sponsæ, quæ pauper inducitur, non solum ornamenta ad aspectum grata, sed etiam alia ad geniales delicias opportuna, ut vnguenta, & aromata: quæ tamen omnia sponsa ita recipit, & amat, ut multo pluris faciat sponsum.

Quare cum nardum recipit, aut fasciculum myrrhæ, aut cypri botrum, sibi sponsum gratius olere dicit, neque ubi ipse adest, aliquid præterea esse necessarium. Simile habes cap. 8. ubi cum sponsa datam sibi vineam commendasset, sponsum tamen suum dixit sibi esse pro vinea. *Vinea mea*, inquit, *coram me est.*

67.
Allegor.
Penitenti-
æ vis.

Dum esset Rex in accubitu suo, nardus, &c. Nardus, ut docet Apolinus, penitentiam indicat, quia amara est, exigua, nigra, odorifera tamen, & magni ad medicinam vsus, Vide Plinium libro 12. cap. 12.

Ex hac gratissimum Deo paratur ferculū, quale Magdalena Christo attulit, non tam dum ex alabastrō fracto nardinum vnguentum, quam dum colliquefactam animam per oculos effudit. De hoc Bern. Sermone 30. in Cantica, lacrymas penitentium, vinum Angelorum dicit: *quia in illis vine odor, sapor gratia, indulgentia gustus, reconciliationis incunditas est.* Idem Bern. Sermone 42. per *nardum* humilitatem intelligit. Audierat sponsa pulchras sibi esse genas, acceperat ornatus aurei promissionem, & nihilominus infirmitatis suæ conscia respondet, *nardus mea*, &c. Hæc optime de B. Virgine dicuntur, cuius ea humilitas fuit, ut laudata ab Angelo, nardi tamen mirificum odorem afflarit; & cum esset Rex in suo accubitu, id est, in sinu Patris, odorem tamen nardi traxerit ad Virginei vteri augustissimum sinum. Vide Rupert. in hunc locum.

Virginis
humili-
tas.

Nihil dul-
ce, si Deus
absit.

Quod si in *nardo* intelligas sponsum, sicut statim in *myrrhæ*, & *botro cypri* ita ut sponsa dilectum appellet nardum suum, ostendit animam gnara, quantum in rebus humanis leuitatis sit, nihil iam sibi esse gratum, aut optabile, nisi sponsum. Et tunc sensus erit: In accubitu, id est, in geniali mensa, ubi omnia laute atque splendide parari solent, ubi florum, ac vnguentorum mira varietas, & copia, nihil mihi suauiter olet, nisi sponus.

Fasciculus myrrhæ dilectus meus, &c.

68.

Heb. pro *fascicula* *צֶרֶר* *Tseror*, Hitor. Lxx. vertunt *alligamentum* *gutta*. Est autem vel alligamentum, vel sacculus, in quo aliquid continetur. Quare sumi potest vel pro

facte, & gutta in pixide olfactoria, seu vasculo conclusa; vel pro reticulo myrrheis floribus, aut frondibus facto, quod naribus admo-uetur; vel tandem pro ramis & floribus in fascem coactis. Hispanè *Ranillere*. Quidquid tamen sit, pro eo myrrhæ siue succo, siue flore futurum sibi esse dilectum dicit, curaturamque se, ne vquam a suo pectore recedat, a quo solo, & confirmari, & exhilarari potest.

69. Alius sensus, licet nouus, mihi probatur maxime, quia ipse non inelegans, & huic articulo, in quo sponsus tribuit murenas, monilia, & pro mundo muliebri alia ornamenta varia, accommodatissimus. Nam inter ornamenta alia verisimiliter dedit, quod a collo ad pectus usque demittitur; quod *lunula*, aut *cathema* vocari posset; de quo plura ad illud cap. 7. *Umbilicus tuus*; & Prol. 9. Porro illud notum est, in gemmis, aureisque ornamentis, maxime, in eo quod imminet cordi, & ideo *cor* appellatur, inscribi nomē, aut insculpi formam eorum, quæ amamus; de quo nos alibi latius. Et constat ex Osee cap. 2. vbi sponsa adultera deponere iubetur de medio vberum suorum adulteria, id est, idola, quæ gestabat in lunulis ad vbera pendētib. Et Ierem. c. 17. *peccatum Iuda scriptum dicitur super latitudinem cordis eorum*; vbi *cor* bulla quædam est, aut lamina, in qua nomen, aut effigies idoli visebatur. Ad hunc ergo modum cum ornamentum huiusmodi accepisset sponsa, in quo dilecti sui esset calata imago, ait a se gestandam esse semper inter vbera, quæ ipsi plus animi afferet, ac voluptatis, quam fasciculus myrrhæ: & si illa adsit, aliis se, aut firmamenti, aut lenimenti animi non indigere.

Botrus cypri dilectus meus mihi, in vineis Engaddi.

70. Incertum quid sit *cypus*; sed omnes pene negant esse insulam eius nominis, & affirmant esse plātam; sed quænam illa sit non satis adhuc exploratum; Hebraicè כפר *Copher*. Quidam dicunt genus esse quoddam palmæ, quæ in solo Ierichuntino abunde nascitur: vnde Iericho ciuitas appellatur palmarum: cuius botris, id est, dactilis, racematim pendētib. similis sponsus esse dicitur. Alij aiunt esse plantam illam, quæ *caphura* dicitur, vulgò *canfora*; Hispanè *alcanfor*, propter nominum affinitatē; maxime cum Arabica lingua ab Hebraica propagata sit. Nam inter *copher*, & *canforam*, præter terminationem cætera ferme consentiunt. Sed est longè verisimilius, & iam pene commune, *copher* significare plātam illam, quæ stillat balsamo; quod indicat locus ipse Engadditanus, vbi nascitur planta, ex qua balsamum petitur. Tum etiam, quia nimium decresceret commendatio, si post vnguentum myrrhinum aliud ignobile succederet. Hæc verò planta vni agro Ierichuntino concessa est, id est, Engadditano; ex Plin. lib. 12. cap. 35. Iustino libro 46. quæ incisa stillat gutta odoris suauissimi, quæ *opobalsamum* dicitur, id est, balsami succus. Scribit autem Iosephus lib. 8. Antiquit. huius plantæ radicem accepisse Salomonem a Regina Saba, quæ in solo Ierichuntino felicius fuit, quam in proprio. Dicit autem sponsa futurum sibi sponsum botrum cypri, id est, præstiturum quod proximè dixerat de fasciculo myrrhæ.

Quid

Quid sit Engaddi, & quibus plantis hæ vineæ consitæ sint, supra diximus ad illud, *vineam meam non custodiu*.

71. *Fasciculus myrrhæ dilectus meus mihi, inter vbera mea comorabitur.* Pro nardo, pro myrrhæ fasciculo, qui cōfirmat, & exhilarat cor, futurum sibi cœlestem sponsum canit sponsa: & eodem spectat, quod statim subditur, *Botrus cypri*, &c. quia pro balsamo est afflicto, atque languenti cordi, neque dolor, atque vllus vsque adeo grauis, quem non leuet, ac tollat. Omnes pene hæc de Christo accipiunt, eiusque Passione. Est autem optimum Christi symbolum; cypus perpetuò manans balsamo. Non potuit autem sponsa meliorem locum sponso designare, quam inter vbera, id est, in corde; ibi enim libentiùs habitat, quam inter duos Cherubim, in templo utique viuo.

72. Illud porro obseruandum, statim sponsam pulchram, & amicam vocari, cum dixit, myrrhæ fasciculus sibi futurum inter vbera, id est, cum Christum amplectitur crucifixum: nam sanguis Christi emundat nos; & qui in cœlo triumphat, lauerunt stolas suas, & dealbauerunt eas in sanguine Agni. Bene ergo pulchra dicitur quam istius cypri guttæ proximè irrorant, & mūdant.

Ecce tu pulchra es, & c. oculi tui columbarum.

73. *Ornat sponsus Sulamitidem murenulis, & monilibus:* quare habebat iam ascitam pulchritudinem: nunc verò dicit habere quoque a natura singularem; & incipit ab ea parte, quæ & ex se pulcherrima est, & animi statum, atque speciem prodit. Quare apud

profanos in sceminarum laude ratio præsertim habetur oculorum. Ab Homero Minerva γλαυκῶπις, Iuno βοώπις; Musæ ἐλαφειόες, & Venus πάτα, dicuntur. Dicit ergo sponsa inesse columbinos oculos, pudicos scilicet, & ingenuos. Est autem cōparatio cum columbis, quæ sunt in Palestina, quarum oculis nescio quid ridet, & lucet suauius, & honestius; quæ tam erant grata Palæstinis, ut illas omnino, aut violare, aut tangere religio prohiberet. Tibul. lib. 1. Eleg. 1.

Quid referam ut voluer crebras intacta per vrbes

Alba Palæstino sancta colūba Syro?

74. *Ecce tu pulchra es amica mea; ecce tu pulchra es.* Geminatio illa ostendit quantum sponsus, & probet, & amet sponsæ pulchritudinem; quæ tunc vera est, & non fucata, quando ab interno est, & non ab externo artis lenocinio. Dederat sponso inter vbera sua domicilium, id est, posuerat illum, ut signaculum super cor suum, ab illius iam candore candida, ab illius splendore splendida effecta est.

Oculi tui columbarum. Ab oculis orditur sponsæ laudem, id est, ab intentione, a qua hominum opera habent ut pulchra sint, & lucida. Quia *oculus lucerna corporis est*, Matth. 6. *Si oculus lucidus fuerit, totum corpus item lucidum erit.* Sunt autem columbarum oculi simplices, non tortuè aspiciunt, non oblique, sed amanter, & rectè. Oculi verò *insipientium septemplexes sunt*; Eccl. 20. quia cum a Deo, qui vnus debet esse scopus, in alia omnia, quæ a vulgo hominum existimantur cōmoda, declinarint, variè distracti, indecorè, atque transuersim, illa incredibili volubilitate circūspectant. Septuaginta legunt, *oculi tui colum-*

K 3

he, in recto; & tunc aliquid amplius, & maius sonat; nempe, in spō-
far oculis non esse tantum quod in
columbarū oculis elucet, sed quid-
quid pulchrum est, atq; amabile in
columbis, qualis est castitas, & mo-
destia; quod in amore pro cantu
gemit, vt docet Gregorius; quod in
petris sibi nidos construit; quod re-
sider iuxta fluentia plenissima; quod
putria, fordida, & graue olentia
fugit.

*Ecce tu pulcher es: lectulus no-
ster floridus; tigna domo-
rum nostrarum cedrina:
laquearia nostra cypres-
sina.*

76.
Mior.
Blandi-
menta a
matrona.

CArmen amœbæum, in quo
laus est alterna, atque reci-
proca, rei amatoriae accommoda-
tum est, cuius ea est natura (vt tra-
dit Seruius in illud Virgilij Eclog.
3. *At mihi sese offert*) vt posterior pars
semper aliquid addat. Quod opti-
mè sponsa seruauit, quæ iisdem pe-
ne verbis laudem in sponsum con-
uertit; & addit, non solum suam sibi
habere pulchritudinem, sed aliis et-
iam rebus præstare. Ideo subdit illo
præsentem omnia sibi quàm ornatif-
sima videri; lectulum conspersum
floribus; tigna è cedro, lacunaria
è cypresso, & splendere iucundè, &
olere suauiter. Huic accinit illud
Virg. Eclog. 7.

*Phyllidis aduentu nostra nemus omne
virebit.*

Ideo addidit, *lectulus noster floridus*.
Vel his verbis indicat adesse iam
diem nuptiarum, cuius symbolum
& signum est lectulus floribus con-
spicius. Sicut cap. 3. posito ante o-
culos Salomonis ferculo, illud lau-

dant, atque describunt puellæ Sio-
nides: sic nunc ingressa sponsa nu-
ptiale domum, vbi genialis lectus,
lectum ipsum commendat, & do-
mum ipsam à floribus, & à conti-
gnatione.

Ecce tu pulcher es. Modesta spon-
sa, & grata, dilecti sui beneficius, il-
lum verè pulchrum, & propriis
dotibus pulchrum esse respondet.
Quod enim ipsa pulchra sit, quod
lectus floridus, & pulcher, quod
domus è cedro, atque cypresso, &
firma sit, & suauiter oleat, id totum
ab sponsi pulchritudine, atque
odore est.

Lectulus noster floridus. LXX. le-
gunt, *ad cubile nostrum umbrosus*; sub-
audi, *accessisti*; & addit Psellus, quia
sponsus accedebat ad thalamum
coronatus. Corona verò umbra di-
citur, sicut & arborum frondes. A
florido ergo sponso lectus etiam
habet, vt floridus sit, consentaneè
explicationi superioris versus: vel
certè Christus umbrosus accessit ad
lectum; quia ad crucem, quæ illi pro
geniali thalamo fuit, coronatus ac-
cessit.

Sed si cum vulgato legamus, *le-*
ctulus noster floridus; multiplex esse
potest moralis sensus. Theodoret.
per *lectum* S. Scripturam intelligit, vbi
sponsus præbet verbi semina: ani-
ma verò concipit, & parturit spiri-
tum salutis. Gregorius lectum putat
esse floridum, quando animus se-
clusis aliis curis vni Deo vacat: tunc
enim placidè cum sponso in lectu-
lo quiescit. Bern. propè eadem, qui
lectulum esse dicit Monachorū clau-
stra: vbi quia summa est humanarū
rerum obliuio, inter flores quies si-
ne perturbatione, capitur. Irridet
autem illorum Monachorum insa-
niam, qui cum sua quærant, & quæ
seculares amant, & ambiunt, au-
dent

77.
Allegor.

Abnega-
tio.

Quiescit
cit Domi-
nus vbi
est rerum
humana-
rum obli-
uio.

dent tamen Deum inuitare, atque
impudenter dicere, *lectulus noster
floridus*; & concludit: *Lectulus non est
floridus, magis autem putidus, & in il-
luc Regem glorie irabundat ad pansandum
hoc facis, ut ad causandum id est, vt in
huiusmodi lectulo quietem, an vt
laborem, & molestiam capias.*

Tigna domorum nostrarum cedrina,
&c.] In lignis cedrinis, & in cypres-
sinis laquearibus (quia & grati sunt
odori, & ad diuturnitatem firma,
vt quæ nec cariem sentiunt, neque
hiscunt rimis) intelligitur excellēs
quædam, atque perpetua in omni
virtutum genere constantia. Neque
hic prætermittendū est, cur cypres-
sus reddatur immunis à carie, quia
hæc ad rem moralem aptissima. Ait
enim de cypresso Virruuius libro
2. cap. 19. *in esse illi amarum quandam
saporis, qui à carie defendit, & vermi-
culos abigit, qui eam gignunt.* Hæc ve-
rò penitentia est, & mortificatio,
quæ animum nostrum labascere, &
in vitia, quæ vera ipsius pestis, &
caries est, diffuere non sinit. De ce-
dro similia pene Dioscor. lib. 1. cap.
88. quæ cadauera à tæbe defendi, &
ideo mortuorum vitam à quibus-
dam appellari tradit. Hæc omnia sa-
tis expriment mortificationis vim,
& naturam.

78.

Galatinus lib. 7. cap. 5. ex lecto,
in quo nihil erat tetrum, nihil non
suauiter olens, quia in eo nihil im-
mundum, nihil non floridum, im-
maculatam esse colligit, & ab infe-
ctione originaria puram Virginis
conceptionem. Lectulus enim, vbi
primum Christus requieuit, clau-
stra fuerunt materni vteri, & do-
mus vbi primum habitauit. Vterum
verò maternum domum vocari
prolis, antequam suscipiatur in lu-
cem, ipsa canit Ecclesia, dū de Ma-
riæ visceribus loquitur in Hymno

quodam de Christi Natiuitate:

*Domus pudici pectoris,
Templum repente fit Dei.*

Illā ergo domus quam incarnatum
Verbum primum incoluit, tigna
habuit cedrina, & cypressina la-
quearia; quæ, vt diximus, neque ti-
nea corrodit, neque temerari, aut
deformat caries. Dici etiam posset
domus, & lectus Virginis materia
illa è parentibus sumpta, quam ani-
mauit spiritus Mariæ. Quæ cedri-
na, atque cypressina vocari potuit
in eorum sententia, qui statuerunt,
è primis parentibus, à quibus poste-
ri communem illam labem contra-
xere, seruaram esse particulam quā-
dam ab ea contagione puram, ex
qua Virgo purissima coagulata, at-
que formata fuit, antequam imma-
culatæ materiæ infunderetur ani-
ma. Quid in ea quæstione dicendū
sit, non disputo, quia alieni nego-
tij est: neque si ea de re mihi foret
agendum, cogitationem illam pro-
barem. Illam tamen Damasc. non
improbat qui cum dixisset Orat. 1.
de Mariæ Natiuit. *Quoniam itaque
futurum erat, vt Dei genitrix, ac virgo
ex Anna oriretur, natura gratia factum
ameneret minime ausa est, verum tan-
tisper expectauit, dum gratia factum suū
produxisset.* Quæ verba communi
omnium pene gentium sententiæ nō
parum fauent, quæ nihil ex Adam
culpa sordidum adhæsisse Virgini
in conceptione putant. Statim Da-
masc. addit verba, quæ illi mem ma-
teriam, & omnino puram fuisse di-
cunt in parentibus, ex quibus coa-
gulata fuit Virginis caro. *O beatos, in-
quit, ioachimū lumbos, ex quibus pro-
sus immaculatum semen fluxit! O præ-
clarā Annæ vuluam, in qua tacitis in-
crematis ex ea auetus, atque formatus
fuit factus sanctissimus!*

ARGV

ARGUMENTVM IN CAPVT SECVNDVM CANTICORVM.

POSTQVAM noui coniuges se amabais, id est, reciprocis laudibus accipiunt, ex Hebraeorum ritu, aut thalamum, id est, velum supra caput oppansum subeunt, aut sponsus pally sui alas, seu pinnas supra sponsam expandit; quæ obumbratio dicitur. Vnde sponsa sedisse se dicit sub sponsi umbra. Deinde eodem ritu sponsa in dilecti sui complexu dormit: cui ne vlla fæminarum somnum interturbet, seuera quadam adiuratione edicit sponsus. Ex quo sermone pleno suauissima cuiusdam beneuolentia, sponsa memor quàm amatorie, & blande ab ipso fuerit euocata ad nuptias (quod deinde per ἀναπαύειν narrat cap. 5.) repetit orationem illam, quam audiuit tunc à sponso, cum ad ipsius fores excubaret, capite rore, & cincinnis nocturna pruina stillantibus.

CAPVT II.

PARAPHRASIS.

Sponsus.

1 **E**GO flos campi, & lilium conuallium.

2 Sicut lilium inter spinas, sic amica mea inter filias.

3 Sicut

1 **N**ON est, ô sponsa, cur quisquam miretur floridum esse lectulum nostrum, aut domum esse constructam splendenti, atque odorata materia: nam ego sum flos omnium oculis, atque vsui propositus, utpote qui in campo natus, nullis clauditur septis, & lilium conuallium. Quare à me quidquid est, illud illustre, atque odoratum esse oportet.

2 Neque tibi, ô Sulamitis, species abest meæ quàm simillima: nam à me, qui lilium sum, id habes, ut tu quoque lilium sis, atque ita speciosum, ut quemadmodum lilium spinas, sic tu cæteras filias Ierusalem pulchritudine excellas.

3 Quan

Sponsa.

3 Quantum malus arbor fructu, odore, atque aspectu gratissimo syluestria ligna, fera, aspera, atque infructuosa, specie, atque vtilitate superat, tantum dilectus meus cæteros filios Ierusalem.

Bene habet: facta sum iam longi desiderij compos. Ecce sub umbra iam sponsi sedeo, iam thalamum subeo, vbi legitima contrahuntur nuptia. Aut iam nuptiali ritu, expanso amictu super me, sponsus meus obumbrat mihi: quæ mihi sic accidunt grata, ac si sub abore federem, vnde fructus carperem gutturi meo dulces.

4 O filia Ierusalem, desinite iam admirari, quod tantopere futuras nuptias desiderari ante, & nunc exultem oblati. Nam sponsus, & Rex meus in domum deliciarum suarum introduxit me, quæ mihi pro cella vinaria fuit. Vbi tot cumulauit bonis, totque ostendit mitissimi sui animi blandimenta, ut quemadmodum hostili animo instructam aciem alij effundere solent in inimicos; sic ipse in me amicam amico animo totam charitatis aciem explicuerit: cuius ego pondus sustinere non potui.

5 Fecit spōsus ad genialem hunc diem cumulatè quod debuit; nunc superest, filia Ierusalem, ut ad id, quod est nostrarum partium, statim accingamur. Agite ergo, adducite flores & poma & quæ ars pistoria, aut dulciaria postulat, & ex eis patrio ritu conficiamus ea, quæ nuptiale conuiuium instruere, atque exhilarare possint.

G. Sanctij Comm. in Cant.

3 Sicut malus inter ligna sylvarum, sic dilectus meus inter filios.

Sub umbra illius quem desiderabam, sedi, & fructus eius dulcis gutturi meo.

4 Introduxit me Rex in cellam vinariam, & ordinauit in me charitatem.

5 Fulcite me floribus, stipate me malis, quia amore langueo.

L

quia iam vis amoris ingentis officium hoc diutius differri non patitur.

6 *Læua eius sub capite meo, & dextera illius amplexabitur me.*

Sponsus.

7 *Adiuro vos filie Ierusalem per capreas, ceruosq; camporum, ne suscitetis, neque euigilare faciatis dilectam, donec ipsa uelit.*

Sponsa.

8 *Vox dilecti mei: ecce iste venit saliens in montibus, transiliens colles. 9 Similis est dilectus meus caprea hinnuloque ceruorum: En ipse stat post parietem nostrum respiciens per fenestrâ, prospiciens per cancellos. En dilectus meus loquitur mihi.*

Verba

6 O diem illum felicissimum, in quo sponso mihi dulcissimo licebit frui; quando in eius sinu somnum capere, & in complexu sic iacere dabitur, ut læua sponsi manus caput sustentet, dextera verò molliter amplectatur me.

7 Quando iam, ô filie Ierusalem, sponsa consequuta est quod habebat in votis, & in sinu meo iam molliter dormit, sic vobis prospera cedat in syluis ceruorum, caprearumque venatio, ne obstrepatis dormienti, donec ipsa, & somno, & suo desiderio plenè satisfecerit.

8 Cum audio, filie Ierusalem, adiurari vos à sponso tam seuerè, ne mihi tam suauiter in ipsius sinu recumbenti, molestia sitis, agnosco dilecti mei ingenium mite, morèsque suauissimos. 9 Hæc planè vox dilecti mei est, amoris, & beneuolæ sollicitudinis plena. Memini me aliam ipsius vocem, non dissimilem, neque minoris studij testem audiuisse; nam cum superiori nocte in lectulo quiescerem, ipse noctu superatis montium iugis, ac salebris, instar velocissimi cerui, adfuit ad fores domus meæ, & per portarum rimulas, & cancellos prospiciens, & tentans, si quomodo intrò summota sera posset irrumperè; hunc ad me sermonem habuit, tenerum aliquid & amatorium spirantem.

10 Quid iaces in lectulo segnis, amica mea, cum ad nuptias tot te commoditates inuitent? Surge, propera. Ecquid est quod te domi cunctantem, & in lectulo segniter quiescentem moratur? 11 Iam enim affulgente vere remissa est hyemis asperitas; iam confidente pluuia aridet mortalibus cœli serenitas.

12 Intepescente iam cœlo, flores terra parturit, iam antè rigente gelu contractior; tempus iam aduenit putationis, & colligendi flores, seu balsamum ex putatione, aut incisione cypri. Iam turtur aduenientis veris nuncium attulit terris. 13 Iam ficus turgentibus luxuriat grossis: iam flores vinea non vite solum, sed cyprio etiam consita latè odorem aspirat.

14 Ergo propera, amica mea, quæ domi te assidue contines, instar columbæ, quæ hyemis, ac tempestatum metuens in petraë foraminibus latitat. Ostende te iam mihi spectanti auidè, quia facies tua decora; & loquere quod ego abs te libenter audiam, quia vox tua dulcis est.

15 O vos qui meorum studiorum socij estis, aut curarum administri, agite iam, & ne vulpes istæ paruulæ vineam, ad quam egressura est sponsa, vel quam ego illi do-

Verba sponsi ab sponsa repetita.

10 *Surge, propera amica mea, colūba mea, & veni. 11 Iam enim hyems transit, imber abiit, & recessit.*

12 *Flores apparuerunt in terra nostra, tempus putationis aduenit: vox turturis audita est in terra nostra: 13 ficus protulit grossos suos, vineæ florentes dederunt odorem suum.*

14 *Surge, propera amica mea, speciosa mea, & veni: columba mea in foraminibus petrae, in cauerna maris. Ostende mihi faciem tuam: sonet vox tua in auribus meis; vox enim tua dulcis, & facies tua decora.*

15 *Capite nobis vulpes paruulas, quæ demoluntur vineas: nam vinea nostra floruit.*

84 PARAPH. CAP. II. IN CANT. CANT.

ris nomine tradidi, aut floribus, in quibus spes totius fructus continetur, spolient, aut morsu pestilenti tabefaciant, eas omnino capite: nolo enim eorum, quæ ad voluptatem, seu ad usum sponsæ faciunt, quidquam perire.

16 Hæc ad me verba sponsus habuit, ô filia Ierusalem, ex quibus facile colligo sponsum totum esse meum; unde etiam necessitatem quâdam mihi proponi video, ut ego quoque tota illius sim. Quando etiam ante initas nuptias (quæ tunc plenè fiunt, quando ad uesperascente die nocturnæ aspirant auræ, & umbræ, quæ à Solari splendore sunt, iam iam deficiunt) tam in me beneuolus, atque officiosus est, ut etiam inter lilia me pascat, id est, largis me, & amatoriiis officiis oblectet.

17 Expleri nequeo regustandis his, quæ ab sponso accepi, dum ad has nuptias me extrahere conatur à lectulo. Sed age nunc, ô Sulamitis (secum enim sponsa loquitur) ad tuam priorem cantilenam reuertere, & tibi in hoc Epithalamio sæpius usurpandam, quæ huiusmodi est: Similis esto, dilecte mi, in me ornanda ceruo, qui in montibus Bether confragrosis, & asperis currit tamen, neque quidquam est, quod incitatem illam velocitatem aut frangat, aut moretur.

Sponsa.
16 *Dilectus meus mihi,
& ego illi, qui pascitur
inter lilia, donec
aspiret dies, & incli-
nentur umbra.*

17 *Reuertere: similis
esto, dilecte mi, ca-
preæ, hinnuloque cer-
rum super montes
Bether.*

IN

85
IN CAPVT SECVNDVM
COMMENTARIVS.

Ego flos campi.

I.
Histor.
Christus
flos.

IN primo actu huius Dramatis aperuit sacer hic author quanto sponsi sui desiderio langueret sponsa. In secundo proponit sponsi merita, atque officia singularia in sponsam. Multi ex antiquis hæc verba sponsæ attribuunt, continuarique putant cum verbis superioris capitis: ubi cum ex interpretatione Lxx. pro eo quod vulgatus habet, *lectulus noster floridus*, dixisset, *ad cubiculum nostrum umbrosus accessisti*, dicit se esse florem campi; quasi dicat: ex quo tu floridus adfuiti, id est, coronatus floribus, ego quoque sum florida, aut etiam ipse flos. Quibus verbis innuere videtur se nympham esse pulchram, quæ in agris uiuat; atque ita statim cum sylvarum spinis cõfertur, quasi cum aliis puellis, quæ syluas incolunt. Sed est longè verisimilius, verba esse sponsi, qui dilectæ, ab ornatu, & floribus lectulum commendati respondet, se esse florem campi. Hebraicè est *הבצל* *Habazselet*, id est, *rosa*; sed aptè *flos* dicitur: quia inter flores eminet. Hieronymus eandem vocem vertit *lilium* Isai. cap. 35. & *forebit quasi lilium*. Abenezra existimat florem esse odoris fragrantissimi, & coloris nigri. Translatio antiqua Hispanica *Albaca* legit; fortasse propter vicinitatem nominis Hebraici, sed quàm verè, alij viderint, mihi certè nullo modo pro-

batur. Pro *campi*, Heb. *שדן* *Saron*, nomen proprium campi pinguiissimi, inter Cæsariam Palæstinæ, & Ioppem, & sumitur pro quocumque agro fertili, sicut *Tempe* apud Græcos.

Et lilium conuallium.

NON est hic scriptor sacer oblitus decori, dum inducit sponsum sese laudantem, quia id exigat stylus Bucolicus, & pastorum simplicitas; ut apud Virgiliū, & Theocritum sæpe. Hoc idem de se cecinit sacer sponsus Psal. 49. *Et pulchritudo agri mecum est*. Ad hunc verò locum respexisse videtur Ierem. cap. 23. Isai. cap. 4. & 21. ubi Messiam florem appellat. Lilia huiusmodi esse venustissima, docet ipse Christus, quando dixit; *Considerate lilia agri, &c. quia nec Salomon in omni gloria sua, &c.*

Cur sponsus se florem campi esse dicat, & lilium conuallium, obscurum est; neque vno modo ab authoribus explicatur. Mihi, ut alia omittam, non displicet explicatio, quam iam produco; & omnino placeret, si ducem haberem vllum, cui adhererem. Dixerat paulo ante sponsa, floridum esse lectum, in euf- que amœnitate, atque odore plurimum sibi placere videbatur. Dixerat tigna domorum esse cedrina, la-

Sponsæ
nil grati
esse debet
præter
sponsam

quearia cupressina, id est, eximij odoris. Cum autem in sponsi conspectu nihil pulchrum sponsa videri debeat preter sponsum, hoc ipsum hac dicendi figura sponsus ipse docet, ac si diceret: Tu, o sponsa, floridum esse dicis lectum, & domus nostrae contignationem suauiter olere, utpote de cedro, atque cupresso; sed ego tibi flos esse debeo, cui placere, aut olere nihil debet preter me. Cui expositioni fauet, quod statim adiungitur: *Sicut lilium inter spinas, sic amica mea inter filias*. Ac si dicat sponsus: Quid mirum si a te exigam, o sponsa, ut me pro flore, pro cupresso, ac cedro tibi habeas, neque quicquam tibi, aut floreat, aut oleat preter me, quando tu mihi eo loco es, ut aliae filiae Ierusalem praeter te spinae sint, & senticosi frutices cum liliorum odore, atque candore compositae? Quare nihil magnum, aut indebitum aut peto, aut opto, cum talis tibi videri volo, qualis tute ipsa mihi videris. Cui voci sponsa fidelis obsecra sapie canit in hoc Epithalamio, *Dilectus meus mihi, & ego illi*. Et cap. 8. de suo sponso canit; *Vinea mea coram me est*. Quod perinde est ac si diceret: De vinea non curo, quantumvis illa vber, & amena sit; quia sponsus meus, quem coram habeo, pro vinea mihi, & pro omni oblectamento, atque deliciis est.

In cap. 2. Cant. spiritualis explicatio.

3. Allegor.

Ego flos campi, & lilium convallium. Verba sunt sponsi, neque mirum cuiquam videri debet, si se ipsum commender: tum quia a ratione Bucolici carminis alienum non est: tum etiam quia in hoc Dramate

cum sponsus Christi personam sustineat, oportuit ut Dei naturam, & proprietatem ab ipso Deo cognoscamus, qui neque falli ipse, neque alios fallere omnino potest. Quod etiam in Euangelio fecit, cum dicit se lucem esse mundi, viam, veritatem, & vitam. Faciunt hoc idem interdum Sancti, cum vident hoc ad aliorum utilitatem conferre; ut Paulus 2. Corinth. 12. *Veniam autem ad visiones, &c.* Videtur autem sponsus tacite respondere sponsae paulo ante quarenti, ubi cubaret, se in campo aperto inueniendum esse, non in horto concluso. Ille enim omnibus peruius, & communis est; hic cum vnum aut alterum admittat, ceteros excludit. ita Abenezra. Et sane qui omnibus nati, omnibus debent esse propositi; quare Christus, quia omnibus natus, & omnibus item mortuus, in campo nascitur, & moritur. Et Beata Virgo, quia omnium mater, ut tradit Damasc. libro 4. fidei orth. cap. 15. in campo nascitur inter ouium balatus. Dicitur praeterea Christus flos campi, ut docet S. Thomas, quia sicut sine alicuius arte, atque opera lilium in agris nascitur, caeli tantum satum, terraeque conceptum; sic Christus sine virili opera ex Virgineo gremio natus est.

Christus & Maria in campo nati, quia nati omnibus.

Sicut lilium inter spinas; sic amica mea inter filias.

Appellat sponsus dilectam lilium inter spinas, non quod ex planta spinosa nascatur; sed quod inter alias puellas Solymitidas tanto sit venustior, & amabilior, quanto lilium inter spinas, & pulchrius est, & magis tractabile.

Filiae hoc loco intelliguntur virginis

gines, Sionides, quae cap. 6. dicuntur adolescentulae; nam cum Reginas, & concubinas numerasset, tertio loco posuit adolescentulas, & paulo post, quas adolescentulas vocarat, appellat filias Sion, *viderunt eam filiae Sion*. nam a Reginis, & concubinis distinguit.

4. Allegor.

Anima Christo similis esse debet.

Sponsa clausa.

Tribulationes virtutem conservant.

Sicut lilium inter spinas. Proprium est eorum qui nuptias ineunt, habere omnia communia, domum, familiam, usque adeo, ut una sit caro, & vnus spiritus; quare vnū etiam nomen eidem prope indiuiduum naturae esse debet. Vnde olim apud Romanos, coniuges Caius & Caia dicebantur; & nostra aetate, depositi multi gentilitio nomine, comparis sibi nomen assumunt. Et id fortasse volunt Isai. 4. septem illae mulieres, quae apprehendentes virum vnum, supra se illius nomen inuocari postulant, id est, eius connubia expetunt. Sic etiam dilectus *lilij* nomen commune sibi voluit esse cum sponsa. Sed illud interest, quod sponsus instar lilij est; quod, quia in campo nascitur, omnibus, non tantum ut videant, odorentur, & tangant, sed & ut carpant, liberum est; at sponsa inter spinas clauditur, ne vel ipsa impune foras erumpere, aut alij ad illam irrumperre impuniti possint. Sic pene Abenezra. Optimum sane documentum sacratarum Deo virginum; quibus amantissimus sponsus viam spinis omnino sepsit, Osee 2. ne ad amatores alios liberè extra spinarum sepra se effundant. Spinae ergo, siue illae supplicia sint proposita peccantibus, siue incommoditates, ac molestiae ab externis oblatae, siue quae nobiscum perpetuo pugnant, & quae nobiscum nata sunt passionibus (sicut cum floribus simul nascuntur spinae) certe illae illibaram

conseruant libij pulchritudinem. Efficiunt enim, ne otio atque desidia lasciuens caro candorem commaculet, atque odorem perdat; ne succus exuratur ab iracundia, ne vsus, qui sperari potuit, vaneat a superbia. Neque enim haec pestes animorum facile perumpunt spinarum vallos, aut expeditè grassantur inter obiectos stimulos.

Sed quia in cortice diximus, sponsam non ideo lilium inter spinas vocari, quia ex spinosa stirpe nata, aut quasi spinarum aculeis vallata sit; sed quia non aliter superat speciem puellas alias, quam liliorum cadore, & mollitudo intractabiles, atque horridos spinarum stimulos; ideo commodius fortasse sic accipies spirituale sensum: ornamenta aliarum, quae alios sibi sponso elegerunt (quantumcumque illi vel opibus, vel nobilitate conspicui, vel in largiendo profusi, vel in ornanda sponsa liberales sint) spinas esse omnino, quae sua ipsorum venustate, si tamē vllam habere possunt, in ipso etiam deliciarum vsu acerbè pungunt. Quare Christus diuitias huius saeculi spinas appellat Luc. cap. 8. Sponsa ergo illa, quae Christo nupsit, ab eo cultum illum, & speciem habet, quā in lilio admiramur, in quo nihil est, quod laceret, nihil quod non deleat. In illis verò, quae a terrenis sponsis, & a mundo mundum habent muliebrem, nihil est quod non pungat, quod non horreat, quod non in sua etiam viriditate deflorescat, & pereat.

5.

A solo Deo honesta & dulcia speranda.

Ex hoc etiam loco putat Galatinus & Bellarminus to. 3. lib. 4. cap. 15. sine vlla originaria labe conceptam esse Virginem; ut enim ex spinosa planta sine spinis nascitur rosa, in qua mira est, & ad aspectum iucunditas, & ad odoratum suauitas; & cum

cum in plāta illa nihil occurrat, quod tactu asperum, quod aculeis horridum, atque intractabile non sit; at rosa nihil est mollius, nihil lenius, atque tractabile: sic cum ex spinosa stirpe nasceretur Virgo, ex ea nempe terra, cui propter primā, vniuersoque hominum generi communem labem dictum est ab offenso Deo, *spinās, & tribulos germinabit tibi*: ipsa tamen neque cum tribulis, aut spinis concepta est, neque a spinis, seu tribulis cōpuncta, sed tota immaculata, tota desiderabilis, sicut rosa, quæ eius est decoris, & gratiæ, vt nihil hausisse videatur ab aculeato, seu spinoso stipite. Sanè B. Virgo Ecclesiastic. 24. similis esse dicitur plantationi rosæ in Iericho, vbi aquæ quibus irrigantur rosaria, amara esse dicuntur, pessime, atque mortifera. 3. Reg. c. 2. vbi versu 19. dicitur: *Ecco habitatio ciuitatis huius optima est, sed aqua pessima sum, & terra sterilis*. Sed esse aquam illam etiā mortiferam, habes ibidem versu 27. vbi cum in fontem salem misisset Elifaeus, addidit, *Sanavi aquas has, & nō erit ultra in eis mors, neque sterilitas*. Non ergo sine causā B. Virgo illi comparatur rosæ, quam alunt, & rigant Ierichuntina rosaria; quæ cum ex plantis sit, quæ in terra pessima nascuntur, & succum trahunt mortiferum ex mortifero fonte, quo rigantur; ipsa tamen nihil habet tetrū, nihil quod mortem oleat, nihil vicinum, aut affine morti. Hac eadem similitudine vsus est Sedulius lib. 2. Paschal. cum idē ageret, quod nos hic.

Et veluti spinis mollis, rosa surgit acutis.

Nil quod ladat habens matrem obsecrat honore;

Sic Eua de stripe sacra veniente Maria;

Virginis antiquæ facinus nona virgo piauit.

Sicut malus inter ligna sylvarum.

Respondere videtur spōsa spōsi siue mādato, siue voto, ostēdēs hac illustri comparatione, nihil sibi pulchrum videri præter sponsum. Cetera enim alia oculorum, aut aliorū sensuū oblectamēta perinde sunt, atque sylvestres arbores, putā, ilices, oleastri, & deformes, atq; nodosi trunci, ac spinosi frutices, si cū malo odorifera, atque vberi conferantur; quem cum præsentem intuerent, cetera contemnit, & horret, aded eum amat.

Ligna sylvarum dicuntur plantæ sylvestres, inculta, infrugifera, vt rhamnus, ornus, ilex; malus verò est arbor grata oculis, saporis iucundi, odoris suavis. Quanto ergo malus sylvestres arbores, rāto spōsus reliquos filios antecellit. Hac similitudine sponsa laudē refert, sed magno corollario cumulatā, quæ tanto amplior est, quanto malus lilio præstat. Nam in lilio præter odorem, & aspectum nihil est, quod præterea requiras: sed malus spectandi, gustandique sensum mira afficit voluptate. Neque sponsus incommodè comparatur arbori malo, quia hæc maximè fauet amantibus, vt in profanis sunt testimonia obuia. Neque abluat illud infra cap. 8. *Sub arbore malo excitauit te*. Vide Prouerbiū; *Malis ferire*. An verò sit illa ratio quā Lipsius tradit in Electis, exquirant alij.

Hæc porro comparatio Bucolica est; Virg. Ecloga 1.

Quantum lenia solem inter viburnæ cypressi.

Et Ecloga

Et Ecloga.

Lenta salix quantum pallenti cedit oliue,

Punices humiles quantum saluicæ rosetis, &c.

Non dissimili comparatione vsus est Isaias cap. 44. v. 4. *Germinabit inter herbas, quasi salices iuxta præfluentes aquas.*

Allegor. Christus totus op. tabilis.

Sicut malus inter ligna sylvarum.

Spōsi alij sylvestres arbores sunt, infructuose, a quibus præter nimiam foliorum luxuriam nihil capias, aut sicubi optimè illis est, glandes producant, ac siliquas, & si quod aliud est porcorum pabulum: idque plerumque non ad maturitatem adductum, sed crudum, & insipidum, quod & palatum respuit, nec sustinet stomachus. At cælestis sponsus mali instar est, quia totus quantus est, & est quidem immensus, vsui est nobis; totus desiderabilis, & qui solus omnib. abundè sufficiat.

Sub umbra illius, quem desideraueram, sedi.

7. Histor.

Vbi sponsa nuptialibus ornamentis a sponso comparatis instructa est, nuptiæ fiunt velo supra caput nouorum coniugum suspensio. Quia sponsa meminit arboris vmbrosæ, perstat in eadem metaphora, & dicit sedisse se sub eius umbra, & interim fructus odoratu gustatūque suauissimos per otium gustasse. Porro hic videtur innuere sponsa venisse se sub thalamum spōsi, vbi ex nuptiali more fædus initur conjugale; vnde ortum habet *obumbrationis* nomen. Vt enim ait Elias in Tisbi, explicans vocem *תחת* Chupoh, thalamus est vestis, seu velum, quod super caput sponsi, atque sponsæ quatuor virgis, seu vectibus suspenditur, quando sit G. Sanctij Comm. in Cant.

Thalamus quid.

desponsatio: quale ab Hispanis *pallium* appellatur, vel cælum. Et in hunc sensum explicat illud Isaiæ 4. *Et erit super omnem gloriam protectio, id est, conopæum*. Quod satis congruit cum sequentibus; vbi vmbra ponitur ab æstu, & absconditio à turbine & pluuiā. Neque *umbra* nomen huic explicationi officit; nam pallium illud, seu velum suspensum, *umbra* nominatur, seu *umbella*. Hunc ritum seruari etiam hodie docet Dauid de Pomis Hebræus in eo Dictionario, quod edidit anno 1587. in voce *תחת* Chupoh. vbi addit, sub eo velo sponsæ annulum porrigi. Sponsi verò ita speciosi prodibant ex illa geniali umbra, vt Solis splendor longè pulcherrimus sponso ex thalamo procedenti cōparetur Psal. 18. *Et ipse tanquam spon-* Psal. 18. *sus procedens de thalamo suo*. Ritus hic indicatur Ezech. 16. vbi Dominus super illam quam sibi desponsarat, dicit expandisse se amictum suum. Et idem Ruth postulauit a Booz c. 3. cum eius nuptias ambiret; *Expandit, inquit, pallium tuum super femur tuum, quia propinquus mihi es*; id est, me uxorem accipe. Neque hoc videtur alienum ab aliarum gentium consuetudine. Ait enim Euripides apud Stobæum; *Cum sub egregij viri pallium veneris, reliqua studia viro finito*. Verba sunt parentis, qui filiam nubere volētem alloquitur. Ad huius thalami similitudinem videtur fabricatum Salomonis ferculum, de quo infra cap. 3. quia erat gestatorius quidam & triumphalis thalamus. Quare in descriptione eius nulla pars videtur prætermissa: nam ascensus eius velum est, columnæ argenteæ, vectes, aut virgæ. Quod verò medium dicitur, siue pauium, & aureum reclinatorium, proprium est gestatorij, non commune cum vulgari alio.

M

8. Obumbrare alicui, nempe, super spon-

sam pallium extendere, id est, cum

ipsa coniugium inire solemniter.

Ex quo iam apparet quid sit illud

Lucæ 2. *Et virtus Altissimi obumbrabit**tibi*: neque enim aliud est, quam

Spiritus sanctum B. Virginis spon-

sum futurum. Quod magis etiam

patet ex Deuteron. cap. 33. in bene-

dictione Benjamin, qui amantissi-

mus dicitur Domini, & de quo qua-

si de sponsa ibi sermo est; qui etiam

Psal. 67. tanquam sponsa in ferculo

dormiens inducitur, ut supra vidi-

mus; nam pro eo quod vulgatus

habet, *quasi in thalamo tota die morabitur*, Septuaginta verterunt, *Deus ob-**umbrat super eum*.

9.

Hæc, quæ de thalamo, id est, velo supra coniugum capita suspensa dicta sunt, satis mihi videntur dici probabiliter. Sed fortasse allusum est ad consuetudinem, quam nunc feruari audio apud Hebræos, & olim esse seruata docet Lyra in capite 3. Ruth. & verisimile est ex his, quæ adduximus ex Ezech. cap. 16. & Ruth. cap. 3. ubi enim contractus in eundus esset, seu matrimonialis, seu sponsalitus, sponsus extremam partem pallij sponsæ capiti imponebat. Et sanè Hieronymus Prologo in Oseam, pinna pallij operam esse dicit Ruth Moabitidem. Quæ optimè dici potest obumbratio: & sponsa verè dicere potuit, si sponsalia tantum inita, & non matrimonium, *Sub umbra illius sedi*, id est, sub pallio.

10. Allegor. Umbra Christi vitalis.

Sub umbra illius, quem desiderauimus, sedi. Experta loquitur sponsa, dum malo comparat sponsum suum: iam enim sub eius umbra federat, iā gustauerat fructum. Quam verò dulcem, quam salubre fructum illius arboris existimemus, cuius umbram tam videmus opportunam, & gratam?

Refert quidem Plinius lib. 17. cap. 12. quatumdam arborum noxias esse umbras, quæ subiectas herbas vrunt, & quominus crescant, impedimento sunt. Tales verò sunt quæ à syluestribus lignis funduntur, ut putà à iunipero, abiete, picea, pino. Eiusmodi umbram habuit Dan. c. 4. Nabuchodonosoris arbor planè syluestris, ac sterilis, sub cuius umbra sedebant bestię agri. Tales quippe sua potentia in inferioris notæ hominibus fouent, aluntque audaciam in peccando; quam optimè cum Bern. Serm. 46. vocare possumus *umbram mortis*, quia nimirum ad mortem adducit, nec defendit ab æstu, sed eripit magis Solis splendorem. Qui ad hanc confugiunt, sedent proculdubio in tenebris, & umbra mortis.

Vmbra quædam noxia.

11.

At umbra sponsi vitalis est, imò ipse totus nobis est umbra: quo sensu umbra Scripturæ sacræ more protectionem significat; vnde dicimur *sub umbra alarum protegi*: & de Iosia Thren. 4. *In umbra tua viuimus in Gentibus*. Ut enim corpus umbra sequitur, sic etiam ubi corpus Verbum assumpsit, umbram nobis opportunam obiecit, quæ diuini furoris æstus temperat, & in die belli super caput nostrum obumbrat, Psal. 139. Ambrosius Psal. 118. existimat Christi umbram esse legem, quia Christum figurabat; & antiqui Patres ad umbram Christi sedebant, dum spectabant Templum, Sacrificia, & quæ in veteri lege Christum adumbrarunt. Potest etiam aliter lex dici umbra Christi: sicut umbra imago corporis est; sic leges, & instituta authoris sui simulacra sunt; quare ille simillimus erit legislatori, qui se totum eius legibus excoluerit, & quasi informauerit. Hispanè, *se amoldare*. Erit ergo Fráncisco, aut Benedicto similis qui illorū instituta

Lex Christi umbra.

reli

IN CANTICVM CANTICORVM.

religiosè seruauerit, & Christo, qui Euangelium. Vnde toto errant cælo, qui Christo conformari se putant, & Euangelium non amant.

12. Creature quomodo Dei umbra.

In creaturis quid spectandum.

Sicut umbra corpus indicat, cuius aliquam similitudinem exprimit, sic & Dei opera ostendunt esse opificem, in quo sit admirabilis scientia, ac virtus ad producendas tot rerum tam varias, ac elegantes formas. Ad hanc igitur umbram sedent, qui per creaturas illarū opificem contemplantur; & fructum capiunt suauissimum, non quidē ex umbra, quæ nihil omnino est, nisi priuatio luminis, & siquid ab ea sumi potest, tenebrosus est, ruinæque obuium; sed ab arbore. Et sicut qui ad umbrā sedet, licet aliquid commoditatis ab umbra capiat, nō tamen inuictur umbrā, neque eius specie admodum capitur; sed arborem, à qua locus ille redditur opacus, & à qua prouenit quicquid commoditatis est: sic qui admirandas hæc diuinorum operum formas intuentur, in illis Deum agnoscunt, neque in eis quidquā amant, aut audiūt, nisi quod à Deo est. Quæ de re optimè Basilii in tractatu de vera virginitate, non longe à principio: *Sicut is, inquit, qui in Sole magistrū alloquitur, nō curat intueri umbrā manuum eius, sed totus ex ore docentis pendet, sic, &c.*

13. Euangelium fructus Christi.

Eucharistia cibus animæ.

Fructus eius dulcis gutturi meo. Nyssenus Oratione 4. in Cantic. & Carpathius hīc, Ambrosius in annotatione ad cap. 16. Exod. per fructum, sponsi sermonem, seu Euangelium significari putant; & quidem fructus nomine sermonem explicari apud Hebræos frequens. Isai. 57. & Malach. 1. fructus labiorum pro sermone sumitur. Psellus hīc Eucharistiā agnoscit. Siue autē Christi sermonem, siue corpus intelligas, vterque

cib⁹ gratissimus est, quique insulsa, & gustatu aspera facit esse dulcissima: quia donum est illius apīs, cuius opus est initium dulcoris; Eccli. 11. Aug. in Soliloq. c. 22. *Obsecro, ut omnia mihi amarescant, ut tu solus dulcis appareas animæ meæ: quia es dulcedo inestimabilis, per quam omnia dulcorantur*. Cibus hic non aliter, atque poetarū Lotos aliarū rerū obliuionē inducit; gustato enim spiritu desipit omnis caro.

Introduxit me Rex in cellam vinariam.

Cella vinaria non tam est metaphora Canticorum propria, quam communis, quæ singularem aliquam voluptatem continet, & significat. Imò credo Prouerbiali figura sumi pro maximis deliciis, quæque ita capiunt animum, ut sui ipsius impotentem reddant. Ut enim vinum, quia lætificat cor, pro voluptate sumitur ab effectu, & ebrietas, pro voluptatis abundantia: sic domus vini, aut cella vinaria, aptissimè ponitur pro maximarum deliciarum loco. Et ideo puto Psalmos 8. & 80. inscribi pro torcularibus, quia de rebus agūt lætissimis. Et 83. qui incipit, *Quam dilecta tabernacula tua Domine virtutū: concupiscit & deficit anima in atria Domini*, eundem habet titulum. Ex quo apparet, domum Dei torcular, vel cellam vinariam appellari. Certè Sanctos inebriandos in domo Dei canit Dauid Psal. 35. *Inebriabuntur ab ubertate domus tuæ*. Neque aliud esse credo, quæ Zachar. cap. 14. appellantur torcularia Regis, quam voluptati, aut animo laxando destinata domum. Quomodo enim verisimile est, ut Rex haberet torcular, ubi

14.

Histor. Cella vinaria pro loco deliciarum.

Psal. 8.

Psal. 80.

Psal. 83.

Zach. 14.

Regia vindemia calcaretur, aut premeretur, cum id minimè Regiam amplitudinem deceret? Dum ergo sponsa dicit introductam se esse in sponsi cellam vinariam, sine dubio fateretur cepisse se ex eius consuetudine, & officiis mirificam suauitatem, à qua non aliter, atque alij vino inebriata est. Hanc sententiam indicat Ribera in Epist. ad Hebr. cap. 2. num. 25.

15. Septuaginta verterunt, *Introduce me, & ordina me in me charitatem.* Ita legunt Theodoretus, & tres Patres apud ipsum cum Psello; Origenes, Ambrosius, & omnes penè Græci. Secundum hanc lectionem sponsa hortatur sodales amoris impotens, se ut inducant, ubi sitim ardentissimam explere possit, & ordinent charitatem, id est, componant ad nuptias, & adhibeant ea ornamenta, quæ faciunt amabilem, & deducant ad sponsum, aut quid simile; nam variè explicatur hic locus. Sed (*introduxi*) magis accommodatè ad textum Hebraicum. Hoc loco multi multa dicunt de ordine charitatis, & de cella vinaria, ubi charitas ordinatur; & ita ordinatur, ut in vnum sponsum feratur ardentissimè, & propter illum ad alia nonnunquam excurrat, ita communiter. Sed quia nunc corticem intuemur, in eo sine periculo audacius aliquid moliamur; sine authore quidem, sed non sine fundamento.

16. Audacter sponsa, & præter virginalem pudorem dixisse supra videri poterat expetere se sponsi oscula, & illum esse sibi pro nardo, & hortio cypri, quem inter vbera habituram se dixerat. Id iam filiabus Ierusalem non solum excusare, sed etiam probare vult. Rationem ergo illius, quæ videri poterat intemperantia, eam reddit; quia in cella

vinariam à Rege suo introducta est, ubi hausto suauissimo, atque violentissimo poculo, ac tota prorsus ebria, vix ab amoris imperio obtinere potuerit, quominus in eas voces, atque affectum eruperet. Cella autem sponsi pro apotheca fuit, ubi non secus atque alij vino, sic ipsa sponsi sui amore inebriata est. Nec verò est cur honestam, & pudicam virginem pudeat profiteri ebrietatem suam, nam licet turpissimum sit, feminam non solum teneri crapula, sed etiam vel modicè vinum gustare (ut dicit Plinius lib. 4. cap. 13. Plutarchus in Probl. Rom. c. 6. Tertullianus in Apolog. c. 6.) tamen ebrietas illa quæ ab honesto, atque legitimo amore nascitur, omni sobrietate optabilior, atque modestior est.

Quod autem amor inebriet, & extasim faciat, dicit Dionysius de diuinis nominibus c. 4. *Est, inquit, mentis excessum, extasimque, faciens diuinus amor, amatores sui iuris esse non sibi, sed in ea, quæ amant penitus transfixos.* Et Augustinus illud Ps. 35. *Inebriabitur ab vberibus domus tue.* Cum accepta fueris, inquit, illa ineffabilis letitia, perit quodammodo humana mē, & inebriatur ab vberitate domus Dei: unde in alio Psalmo dicitur; *calix meus inebrians quā praeclarus est.* Quid ergo mirum, si quæ iam non de cratere, sed, ut aiunt, de dolio, imò de apotheca sitienter biberat, alienata à mēte, aut alienata similis, sic vrgeri impotens, atque æstare videatur?

Introduxi me in cellam vinariam. Hanc cellam pro domo gaudij sumi in cortice obseruauimus. Greg. dicit esse Dei fruitionem, & cōtemplationē. Idē penè Bern. Ser. 49. in Cātica. Vide Aug. in illud Ps. 35. *Inebriabuntur ab vberitate domus tue.* Ex qua cella cum poculum haussisset Dauid, dixit, *calix meus inebrians.* Quidquid ergo in cibis gratū, quidquid in poculis

Vinum
fœminis
indecorū.

17.
Vinum
amoris
symbolū.

18.
Allegor.
Beatitudo.

culis dulce, ac violentū est, id sponsa inuenisse se dicit in sponsi vmbra, & cella vinaria: atque adeo mirandum non est, si in sponsi, cuius suauitatem iam fuerat experta, amplexum tam ardens, & quasi impotens feratur.

Et ordinavit in me charitatē.

19.
Histor.

A dhuc perseverat sponsa redere rationē, cur nō potuerit non amoris succumbere. Nam talis sponsi officiis, & blandimentis, aut pulchritudini non cedere, aut eius voluntati inflāmata pariter, atque inflāmantī non obsequi, eius esset, qui non officij modō curā, sed etiā humanitatem prorsus, ac mentem exuisset. Id verò optimè explicatur his verbis, *ordinavit in me charitatē.*

Ordine,
vox militaris.

Quod ut intelligatur magis, obseruandum est, omnium fere consensu hanc metaphoram esse militarem: est enim pro *ordinavit*, Hebraicè *כְּצָלוֹ* Diglo alai, id est, *vexillum eius super me charitas*, id est, instruxit contra me charitatē tanquā aciem. Sumitur autem hic vel pars pro toto, vel signum pro re significata, vexillum nempe pro exercitu. In quo sensu infra cap. 6. ubi dicitur, *Terribilis, ut castrorum acies ordinata*; Heb. *כְּצָלוֹ* Chidgaloth, id est, *castra cum vexillis*. Illud item (*in me*) potius est habitudo accusatiui, & significat

Amoris
acies.

contra, quā ablatiui. Fauent Septuaginta, qui transtulerunt, *ἐν ἐμῇ*, id est, *conira me*. Non nego significare etiam *in al*, in cum quiete; sed illud minùs saepe. Eadem præpositio est Psal. 2. *aduersus Dominum*; & Iudic. cap. 9. *Philistin super te Samson*. Et eius generis quamplurima: nec aliter accepit Ambrosius Psal. 118. octona 210. versiculo 1. explicans hunc locum: *Bona, inquit, statura, ubi plenitudo est charitatis.* Est ergo sensus

huius loci meo iudicio facilis, & aptè cum superioribus, inferioribusque consentiens: Non potui quin cederem sponsi viribus, quia amorē contra me tanquam exercitum instruxit; id est, charitatis vim totam effudit; cui⁹ pōdus sustinere, neque debui, neque potui. Acies autem, quā ordinavit sponsum in me, & quā munitus animum meum expugnare aggressus est, illa sunt, quæ ad redamandum vehementer alliciūt: in primis ipsi sponsi mei mitissimi mores; studium in me singulare, liberale ingenium; eximia forma; amatoriae blanditiæ; munera exquisita, dotalis vinea. Et alia quæ hoc capite, & deinceps explicantur latius. His omnibus, tanquā armis oppugnavit sponsum, his telis confixit, his charitatis vinculis attraxit, his illam sibi ipsi violenter eripuit. Accedit quoddam verbum Græcum *τάλτω* id planè significat. Unde *ταλτω* dicitur acies. Et idem non obscure innuunt Lxx. dum vertunt, *quia vulnerata charitate ego*. Et Symmachus, *τὸ τρομερὸν φίλτρον*, quod est quasi instrumentum, & telum amoris.

Hæc mihi magis verisimilia sunt; sed alicui fortasse non inepta videbitur explicatio, quā modò producam. Visatum olim fuit, ut nunc etiam in vsu est in omni ferme natione, ut in arce capta victoris eleuetur vexillū, in quo expressum illius insigne conspicitur; sicut etiam serui dominorum suorum inuri solent, & consignari caractere; ut pluribus ostendimus in illud Isai. capite 44. *& hic subscribet manus tua Domino*. Si ergo iuxta textum Hebraicum legas, *vexillum eius super me charitas*; commodè interpretabere, si dicas, victam esse sponsum beneficis sponsi; atque ita captam, & possessam, ut charitas, quæ spon-

fi vexillum est, super ipsam iam sit erecta, cui satis consonant, quæ sequuntur. Sed magis placet explicatio superior.

20. *Allegor.* Et ordinavit in me charitatem. Hic alij mula de ordine charitatis optime, atque utiliter, sed, ut pluribus in cortice ostendimus, hic describitur illa amoris acies, quam sponsus in dilectam suam ita luculenter, siue violenter instruxit, ut grauius saucia exclamare cogatur amore se languere; siue, ut Lxx. legunt, a charitate se esse percussam.

Fulcite me floribus.

21. *Histor.* Grauius saucia sponsa, & languens ex amore, petit a sodalibus eius languoris commodum sibi leuamentum adhiberi. Optime per languorem, vim amoris maximam expressit, & sanè physice. Notum est enim, ex amore plurimos non solum animo laborasse, sed etiam corpore. Vide Greg. lib. 4. Moralium cap. 30. & lib. 3. Dialogorum c. 24. Indicat Amnō, qui ex amore Thamar ægrotasse traditur 2. Reg. c. 13. & Seleuci filius, de quo Plutarchus in Demetrio, & Valerius Maximus lib. 5. cap. 7.

22. Quid verò sibi velit sponsa, dum flores optat, & mala, satis obscurum, & incertum est; nam vocem מִשְׁכָּח אִסְפוֹחַ *Asifoth*, pro qua noster flores, Septuaginta reddunt unguenta, Abenezra, vas vinarium, cados vinaceos, & modios similes; Pagninus, & Isidorus, phialas, Vatablus, vinacia; & idem Hieronymus, qui hic vertit flores, 2. Reg. 6. & 1. Paralip. 16. vertit, similes fraxam oleo; & Olca 3. vinacia vuarum: & ibi Septuaginta, concoliones cum vinaceis, id est, ut ibi explicat Hieronymus, pemmata, quæ cum visis passis comeduntur, quas Latini dicunt crustulas, vel placentas, Gra-

ci popana. Si tamen in tanta vocis obscuritate, & varietate sententiarum diuinare licet, existimo hac voce generaliter significari id, quod exhilarat animū, aut aliquid lætum, putà nuptias, victoriam, natalem diem, & similia. Qualia sunt bellaria, mulsū, & quæ opere dulciario, atque pistorio fiunt. Neque, credo, aberraret, qui deduceret à verbo מִשְׁכָּח *Sus*, quod gaudere significat. Quod si mauis ab מִשְׁכָּח *Asas* deriuare, eadem ratio est: nam in hunc quoque sensum accepit Hieronymus Isaia 16. vbi מִשְׁכָּח *Asifim* exponit, his qui letantur. Ex quo factum est, ut Interpretes generale nomen variè accipiant, ut videmus: quia illa omnia exhilarandis hominibus opportuna sūt. Hoc verò loco Hieronymus flores reddidit, quia illi aptissimi ad ornandam, & mensam, & thalamum; & verno tempore, in quo hæc omnia geri finguntur, accommodata. Quod verò commune nomen rei attribuitur singulari, præsertim vbi illa reliquas excellit, satis notum est. Occurrit exemplum inter Hispanos aptissimum *Sesamum*; quod quia antiquis, id est, optimis Hispaniæ temporibus oblectabat geniales dies, *Alegria* vocabatur: sicut etiā olim placentæ quædam, aut bellaria, quæ quia ex sesamo fiebant, *sesamides* dicebantur; de quibus Athenæus l. 14. cum & alia etiam bellaria, & mensarum delicia, ab eodem effectū, *Alegria* dici potuerint. Sic etiam מִשְׁכָּח *Asifoth*, quod lætitiā indicat, modò floribus ab Hieronymo datum est, cum rebus aliis, quæ sensibus blandiuntur, conuenire potuerit.

Quæ in voce מִשְׁכָּח *Asifoth*, obscure latent, & a multis separatim explicantur, ea pene omnia explicatè, & clarè proponuntur c. 5. Nam cum

מִשְׁכָּח
Asifim,
quicquid
exhilare

cum præcessissent flores, & unguenta, cyprus, nardus, myrrha, & aloë, &c. sponsa dilectum inuitat, ut comedat fructus pomorum; Hebr. מִגְדִּים *Megadim*, quod etiam generale nomen est eorum, quæ in suo quaque genere pretiosa sunt; cui sponsus respondit, *Comedi fauum cum melle meo* (vbi Septuaginta, *panem cum melle meo*, id est, placentas, & similes fraxam oleo) *bibi vinum meum cum lacte meo*. Quem locum Theocritus in Idyl. 15. respexisse videtur, in quo Arsinoë Ptolomæi filia Venerem, & Adonidem in ferculo traducit geniale in modum. vbi talia munera, apparata, atque dispersa in turbam esse finguntur; qualia nunc, & sponsa parare vult, & cap. 5. data sunt.

23. Nunc reliquum est, ut videamus, cur sibi nunc afferri sponsa velit flores, vina, similes, &c. Sanè, ut bellaria apparet, & cetera, quæ conuiuium exornant, & conuiuii voluptati sunt; quod fœminarum negotiū est, sicut alia grauiora à viris curantur. Dies autē ille in quo fœminæ huic dulciario operi assident, iucundissimus est, quia tunc puellari cantu, & plausu peragitur. Docet hoc aperte Ieremias cap. 25. *Perdam ex eis vocem gaudij, & vocem lætitiæ: vocem sponsi, & vocem sponsæ; vocem mola, & lumen lucernæ*. Idem pene Apoc. 18. vbi vox mola cum voce quæque sponsæ coniungitur. Quo significatur qua lætitiā sponsa cum sodalibus federet ad molam, & placentas fingeret; & quārum inesset gaudium lucernis, & tædis, quibus nuptialis pompa noctu fiebat.

24. Hæc mihi probatur magis, quia textum implent, & varias Interpretum translationes conciliant. Sed neque disciplicet alia cogitatio, quæ neque à textu aliena est, aut à rerum natura. *Florem se appel-*

larat sponsus, & liliū conuallium; & statim à sponsa malus appellatus fuerat; *Sicut malus inter ligna sylvarum, &c.* Sicut autem in principio Dramatis significauerat ab osculo tantum sponsi aduenire posse ægro, ac deficienti animo medicinam; sic nunc in eo languore, quem ab amore patitur, leuandam se tantum dicit, & fulciendam ab his floribus, quorum sponsus meminerat; à sponso videlicet suo, quem esse florem campi, & liliū conuallium ex ipsius ore nuper audierat. Atque ideo dicit, *Fulcite me floribus, quia amore langueo*; ac si diceret: Statuite me in sinu, atque complexu sponsi. Quod statim magis explicat, describitque quale fulcimentum illud florum, & pomorum stipatio futura sit, dum dicit; *Lana eius sub capite meo, & dextera illius amplexatur me*. Quod nihil est aliud, quàm floribus, ac pomis, de quibus hic, sustineri, atque fulciri: quia super flores, & poma, id est, supra sponsi sinum recumbit, & quiescit. Quod si huc referas quæ proximè cap. 1. dicta sunt; vbi sponsus vocatur nardus, fasciculus myrrhæ, botrus cypri, omnia pene in sponso deprehendes, quæ contineri diximus in voce מִשְׁכָּח *Asifoth*. sed in aliam explicationem magis propendet animus.

Fulcite me floribus. Nihil hic noui, quod addi ad superiora possit. Vulneratam se dicit à charitate, cui neque resistere voluit, nec potuit non succumbere; & in eo vulnere habituram se esse medicinā tunc cum in complexu sponsi veniet. Neque enim alius medicinam afferre potest, nisi qui vulnus intulit, ut de Achille fabulatur poëta. Illis verò pomis stipari, atque illis fulciri floribus desiderat, quibus dum sub vmbra esset, recreata fuit. Qui verò sint fructus su-

Sponsus
flor., &
malus.

25.
Allegor.

præ

præ vidimus; scilicet verbum Dei, sanguis Christi, quibus desiderium suum sponsa in hac vita sustentat. Quæ verè poma sunt amoris ex arbore malo, quibus etiâ profani aucthores vim inesse philtri crediderunt.

Quia amore langueo.

26. **L**ANGVOREM, seu morbum ex amore nasci, res est omnino certa, ut docent Medici, & probat à multis sæculis frequens experientia. Quare nihil dicit novum, aut inauditum sponsa, cum languere se dicit ab amore. Ut autem aliorum morborum signa sunt, quæ & illorum naturam, & incrementa produnt; sic in hoc animi languentis affectu sua quoque signa, atque argumenta non desunt. Deprehendit olim Erasistratus arteriarum pulsū in adolescente quodam latentem hunc morbum, ut tradit Plutarchus in Vita Demetrii. Quare verisimile est, pulsū quendam esse, ut ita dicam, amatorium, quem iuxta amoris naturam vehementem, & igneam, incitatum, & vehementem esse necesse est; qualem in amante adolescente deprehensum ab Erasistrato tradit Plutarchus. An sit in amante arteriarum motus, an creber, & acer, disputabūt Medici. Certè pulsatio quædam est in animo Deū amante incitata, & vehemens, quæ æstare, atque ardere illum ab amore diuino non obscure significat. Pulsationem voco externam quandā vim, & facultatem in agendo; quæ animum aut igneum, aut otiosum esse non sinit; quæ si absit, satis ostendit non quidē languere animū ab amore, sed potius amorem in animo languere, aut esse omnino mortuū. Ita putat Gregorius Hom. 30. in Euang. Nunquam est amor Dei otiosus: operatur enim ma-

Amor nō est otiosus.

gna, si est; si autem operari renuerit, amor non est. Aliud signum, & quasi venarum pulsū, addit August. lib. 13. Confess. Verus amor, inquit, non sentit amaritudines, sed dulcedines; qui amoris soror dulcedo, sicut soror odij est amaritudo. Quare qui agro, ac repugnati animo aliquid facit, ille satis ostendit, extinctas esse prorsus amoris facies. Aliud statim addit eodem loco amoris argumentum, & pulsū; si in causa illius, quem amare se dicit, non lassatur, si difficultates & molestias animo semper alacri, atque integro, & audacter aggreditur, & cōstanter deuorat. Qui amat, inquit, non laborat: omnis enim labor non amantibus grauis est. Solus amor est quod nomen difficultatis erubescit. Hinc fit, ut nihil metuat, qui amat; amor enim strenuos alit spiritus, & audaces; ut de imbecilla fœmina poëta quidam cecinit,

Audacem faciebat amor.

Et, ut scribit Plutarchus in disputatione quadam amatoria, nihil formidat, nihil admiratur, vibratum etiam contra se impavidus fulmen subibit. Sanè quod amor facies addat, segnesq; cōpungat, atq; stimulet animos, docuit, in seipso igneam hanc vim expertus Paulus 1. Cor. 5. Charitas Christi urget nos, id est, languere non sinit in officio.

Aliud nobis signum amoris iste morbus ostendit; quia sicut morbus quicumq; alius naturalis corpus inuadit, & vexat, sic etiā morbus iste facit multò vehementius carnē debilitat, & exhaurit. Docet hoc grauius & eleganter Ricardus lib. de charitate vulnerata. Vbi de animo languente & saucio; Desiderio, inquit, ardet, seruet affectu, æstuat, anhelat, profundam ingemiscens, & longa suspiria trahens. Hac tibi anima vulnerata, certa sint signa: gemitus, & suspiria, vultus pallens, atque tabescens. Lege reliqua.

Ex

Amor alacritas, & strenuus.

27. Amor Dei carnē debilitat.

Ex quo enim aliquis amare cœpit, serio pro eo ac debet, atque ex animo Deum, carnis immoderatum studium abiicit, neque quid postulent voluptarij sensus, aut curat, aut aduertit; quod idē est, atque seipsum abnegare. Eius verò ratio ea est, quia anima non tam in amante, quem animat, est, quàm in amato, ut cap. 1. in principio diximus. Ut autē ubi primum naturali morte anima secessit à corpore, corpus iam exanimē, luridum, pallidum, & exanguē est; sic ubi moralis hæc mors (nam amor mors quædam est, ut dicitur infra 8. cap.) aduenerit, flaccescit caro, & viriditatem illam amittit, quā amor alius inferior, & terrenarum rerum studium attulerat. Sanè à profanis amor mors appellatur, cum per amorem emigrare dicatur anima in amati corpus. Hinc Plato definit amorem, esse ardorem animi in proprio corpore mortui, in alieno viuētis. Erit ergo morbus non tamen levis, ut plerique corporei, sed lethalis, quando per amorē animus à corpore se vendicat, & exoluit, & ad Deum emigrat. Hæc omnia saluberrimi illius morbi signa complexus est vno pene verbo Medicorum princeps Iesus Ioan. 14. Siquis diligit me, sermonem meum seruabit. Quod si quis, ut res ipsa postulat, strenuē faciat, audacter, iucundē, & festinatē faciet, quod obedientiæ perfectæ natura exigit. In obediēte autē perfecto, qui bene de obedientia cogitant, mortui hominis intuentur imaginem.

28.

Amor in Deo non otiosus, aut languidus.

Hæc signa videntur esse certa amatorij morbi, quo languere se dicit sponsa; quo non leuius, aut obscurius in his Canticis laborat sponsus: in utroque apparent indicia, quæ modò produximus. Quod G. Sanctij Comm. in Cant.

enim amor in sponso non sit otiosus, & iners, ostendit illa sollicitudo, qua sponsam euocat, & nuptiales delicias abundè comparat. Quod fortis sit, & ardua subeat, docet ille incitatus cursus, quo ad ceruorum similitudinem, salit in montibus, & transilit colles, & capillos nocturno rore respergit. Cum verò se in corde vulneratum dicit, mortuum se sine dubio confitetur; neque enim plaga, quam cor accepit, potest esse non lethalis. De sponsa hoc idem probat, & arteriarum pulsus, & corporis mutatio. Audax sanè fuit, quæ imbecillo corpori animos indidit planè viriles: quæ neque tenebras horruit, neque custodum plagas, atque ludibria, quæ lectuli molliem, atque delicias abiicit; quæ denique, neque quiescendum sibi esse dixit, donec tandem in sponsi sui cōspectum, & amplexum veniret.

Sponsa strenua, & constans an. or.

De colore habitūque totius corporis minus dubitandum, cum deposuerit colorem, quem è patria à Sole propter fratrum suorum imperium, & iniuriā contraxerat; cum nihil iam à matre, nihil à patria, aut habeat, aut desideret, utpote quæ Solymitana sit, non Gentilis; quæ in sponsi domum, & familiam admissa, patriæ ac generis immemor, omnia à sponsi liberalitate expectat. Hoc verò est lethali omnino vulnere carnem esse sauciam. Quam verò sponsi voluntati parere velit, nihilque sibi reliquum facere, quod sponsi consiliis non impendat, ipsa planè docuit cap. 8. cum à sponso petiit, sibi ut vitæ modum, & rationem ostendat. Ibi, inquit, me docebis. Sciebat autem sponsa, hæc futuram esse sponsi doctrinam, ut sponsi signaculo suum consignaret.

N

cor, & brachium; quod perinde est, atque à scabiille, aut, quod idē omnino est, esse iam mortuam. Quare optimè subditur statim; *fortis ut mors dilectio*: quia idem ius habet in amantem amor, & mors.

Leua eius sub capite meo.

29.
Hitor.
Sponsa in
sinu dormiens.

Psalm. 126.

Micheas
6. 7.

Observandum, in Epithalamiis saltem Hebræorum, quasi statum esse, atque legitimum, ut sponsa dormiens introducat in sponsi complexū. (An verò in aliis nationibus solemne fuerit, nihil certi habeo.) Id colligo ex Psalm. 67. ubi Bēiamin in mentis excessu esse dicitur; Hebraicè בְּיָמִין Rodem, id est, *soporatus*. Vide Prolegomenon septimum. Et ex Psalm. 126. *Cum dederit dilectis suis somnum; Ecce hereditas Domini, filij merces, fructus ventris*. In quo Psalmo allegoria sumpta videtur ex amore, complexūque coniugali, qui plerumque esse in oratione solet. Et ostendunt prima verba Psalmi; *Nisi Dominus edificaverit domū, &c.* Edificare autē domū, est filios suscipere. Post somnum ergo sponsa, id est, postquam in sponsi sinu dormiit, nascuntur filij, &c. Et sponsam sine dubio descripsit Micheas cap. 7. cum dixit, *cavendum esse ab ea, quæ dormit in sinu*. Et in Scriptura sæpe summa indulgentia, atque blanditiæ significantur per somnum captū in alicuius sinu. Hinc apparet, quā amanter Ioannes Evangelista susceptus est, qui tanquam sponsa in sinu Christi dormiit; unde & dilectus dicitur, quod nuptiale nomen est.

Ex his colligo, sponsam à dextris sedere sponsi, in honestiori nempe loco; id enim sponsus largitur amoris suo: & Psalm. 44. Regina, id est, spō-

sa assistere dicitur à dextris sponsi. *Assitit Regina à dextris tuis*. Aliter, quomodo leua posset esse sub capite, cum in sinu sponsi recumbit sponsa, quæ dormiens inducitur, & innixa super dilectum suum, non iacēs, sed assidens? Vide Commentaria nostra in Acta, ad illud cap. 2. à dextris est mihi.

Illud etiam observandum, in amatorii carminibus, atque Epithalamiis visitatum esse, ut carmen interponatur sæpius, quod certis intervallis recurrat. De Epithalamiis constat ex Catullo in Epithalamio Iulie, & Manlij, ubi solemne illud repetitur;

Hymenaeus hymen, Hymen hymenæe.

Et eadem paulum mutata in sequenti Epithalamio, & in Epithalamio Terthidis, & Pelei:

Currite ducentes sub tegmina, currite fusi.

De amatorii carminibus probat Theocritus, & Virgilius in sua Pharmaceutria. In hoc ergo Epithalamio, & amatorio cantico repetitur ab sponsa illud, *Leua eius sub capite meo*; & alia, de quibus suo loco postea: & ab sponso illud, *Adiuro vos*, &c. quod tunc canit, quando sponsa, aut somni meminit, aut cubilis: ut constat ex cap. 3. & 8. Virgines verò suam cantilenam plerumque incipiunt ab his verbis, *Quæ est ista*.

Leua eius sub capite meo.] Optimū symbolum eius, qui Deo familiariter se dat, & ab eo vicissim familiariter, ac benevolè suscipitur, ut Ioannes Euang. de se ipso tradit capite ultimo. Quod plerumque in oratione fit, cuius symbolum esse somnum docent Bern. Sermonem 51. & 52. in Cantica. Greg. lib. 5. Moral. cap.

Sponsa
sedet à
dextris.

30.
Versus
intercalares
in his
Canticis.

31.
Allegor.
In oratione
Deus
familiaris.

cap. 22. & infra explicans illud, *Adiuro vos*. Sed subiectam esse leuam, quæ caput dormientis sustineat; dexteram verò ad amplexum adhiberi, magni alicuius beneficii momentum habet. Indicat enim omnium officiorum atque donorum cumulum. Nam, ut bene Ambrosius in Psalm. 118. octon. 14. v. 5. *Virumque sponsi brachium ad vultum extenditur; habent tamen sibi aliquid proprium singula manus. In dextera longitudo vite est, in sinistra autē diuitiæ, & gloria*. Proverb. 31. *Leua presentium remuneratrix, dextera futurorum: leua sub capite sponsa est, dextera supra, quæ totam complectitur sponsam*. Itaque illa quasi fulcrum est quietis presentis; & ideo filius hominis non habebat ubi caput suum reclinaret; quia, cum diues esset, pauper factus est. Hæc carptim ex Ambrosio. Idē pene Beda & Glossa, & S. Thomas, qui per leuam, huius vitæ prosperitatem, per dexteram, æternam vitam intelligit. Vbi notat, ita caput sponsæ sustineri à leua manu, ut tamen non deferatur à dextera; & sinistram esse sub capite, dextram supra: quia hæc inferiora ita subesse debent, ut non auocent ab æternis, non deprimant caput, sed eleuent potius, & nos excitent ad amorem eius, qui nobis ea tam liberaliter largitus est.

32.
Inter spēs,
metuque
securitas.

Sanctus Bernardus Serm. 51. per sinistram, aduersa, per dexteram, prospera indicari existimat: utriusque verò Deus nos trahit ad se: nam per sinistram, æterna supplicia comminatur, per dexteram, æterna promittit gaudia. Cohibet ergo nos Deus inter spem, ac metum, ut neque deprimamur abiecti, neque eleuemur elati. Quare sponsus cap. 8. & argentea propugnacula promittit, & clau-

stra, seu carcerem minatur ē cedro.

Adiuro vos, filia Ierusalem, &c.

De cantico excitatorio, & con-
33.
Hitor.
solitorio plura dicta sunt in Prolegomenis. Blanditur nunc sponsus dilectæ, aut dormienti in sinu suo, aut quæ se dormire simulat, & aliis virginibus, ne obstrepant, & somnū interpellent, edicit obtestatione caprearum, ceruorumque, qui ipsis maximè in deliciis sunt, donec sponsa sibi ipsi dormiēdo satisfaciat. Obtestatur has nymphas per ceruos, &c. quia cum esset in sylvis, ceruos insectabantur venatione, more virginum ē Tyro, quibus Palæstina proxima sunt, quæ venationi indulgere solent, iuxta illud Aneid. 1.

Virginibus Tyriis mos est gestare pharetram.

Pro, dilectæ, Heb. est, dilectionem, sed hoc patheticè; nam quem amamus, amorem nostrum dicimus, & delicias: quo inter profanos nihil frequentius. Et S. Ignatius ad Romanos epistola 11. *Amor, inquit, meus crucifixus est*.

Aliter locum hunc Septuaginta verterunt; *Adiuravi vos, filia Ierusalem, in virtutibus, & in viribus agri; si suscitaueritis, & resuscitaueritis charitatem, quoad usque velitis*. Ex his quidam verba esse sponsæ volunt, quæ hortatur adolescentulas, ut ament sponsum, in quo tot sunt ad amādū illecebræ, tot lenocinia, non quidē ab arte, sed ab optimo, suauissimòq; ingenio. Virtutes autem, & vires agrorū plantæ sunt, & flores, & ipsa soli fecunditas. Erit ergo sensus secundum versionem Septuaginta, ut loquatur sponsa, & adiuret ado-

lescentulas, vt excitent amorē suū, nec dormire, aut torpere sināt, quoad vsque ipse velit, id est, vt charitatem suā sponsi voluntati subiiciant. Desiderat autem sponsus ab omnibus amari: venit etenim ignē mittere in terram, & quid vult, nisi vt accendatur? Lucā 11. Ita Origenes, Theodorētus, & tres Patres. Et sanē sensus hic facilis est; & quæ in toto hoc capite continentur, sine offensione currunt: proponuntur enim rationes multæ, quibus spōsus amari debeat. Quod si spōsa de se in tertia persona loquatur, nihil à vulgato deuiat. Est enim sensus: Oro vos, vt me adeo dilectam frui sinatis suauissimo hoc sponsi complexu. Est autem vsitatum in Scriptura, vt tertia persona sumatur pro prima. *Memento Domine David*, id est, mei. *Audite uxores Lamech*, id est, meæ uxores. *Iste pauper clamauit*, id est, ego pauper. *Quem dicunt homines esse filiū hominis*, id est, me. Sic etiā hoc loco, *ne susceperis charitatem*, id est, me charā.

Regula.
sape ali-
quis de se
in tertia
persona
loquitur.

Illud præterea notandum, Hebraicē pro, *ne susceperis*, esse *non im*, id est, si, & Septuaginta vertisse, *si susceperis*. Sed idem prorsus est cum sensu vulgati. Nam particula (*si*) habitudinem dicit iuramenti cum execratione, vel cōminatione, quādo aliquid negamus, vel prohibemus; vt Psal. 89. *Si introibunt in requiem meam*, scilicet, non sum Deus. Psal. 88. *Si David mentiar*. Psal. 89. *Si introiero in tabernaculum*, id est, non introibo. Sic hoc loco; si mihi dormienti obstrepatis, infeliciter vobis succedat venatio, aut agri prouentus. Et quidem hæc expositio expeditissima relinquit, quæ sequuntur; à vulgata tamen recedendum non est.

35.
Allegor.

Adiuvo vos.] Verba hæc sponso supra tribuimus. Sponsæ enim in suo sinu dormienti, id est, humanarū

rerum oblitæ, atque in ipsum vnum spectanti prouidet, dum studet, vt somnus ille, & quietus sit, & lōgus. Hic spectare licet, atque admirari quā cœlestis spōsus somnū illum amet, quā nō molestē ferat gestare in vlnis illam, quæ sæculi blandimentis repudiatis nihil sibi esse, aut voluptatis, aut studij voluerit, nisi quod natum est ab sponso. Illa verō adiuratio *per capreas cernosque*, siue vt Lxx. legunt, *per virtutes agrorū*, cōminatio est, imō verō prædictio eorū, quæ futura sunt. Ac si dicat sponus futurum, vt nihil filiabus Ierusalem prosperē succedat, ceruus pereat, steriles sint capreae, ager sterilis sit, & quod ipsa seuerint, alij merāt: neque sit cumulus stās, aut germen faciens farinā, & eiusmodi alia, quibus Deus punire solet illos, qui ab hoc sancto amplexu sanctas animas distrahunt, aut quominus in virtute proficiant, scandalo, atque impedimento sunt. In sacris verō literis multa, quæ speciē habent execrationis, potius sunt Prophetiæ, aut prædictiones futurorum; quia nimirum his rebus, quæ prohibentur fieri, talia supplicia, aut contingunt, aut debentur.

Abducere
aliquē à
Dei com-
plexu gra-
ue.

In spōsa quæ somnū capit in spōsi cōplexu, optimē significatur anima, quæ, vt se alterius alligaret arbitrio, à se ipsa defecit, terrenasque curas longē valere iussit. Est enim somnus mortis quædam imago: in eo enim sopiti sunt, & quasi sepulti corporei sensus; & si qua dormienti occurrat terrenarū rerū species, illa vana est, & ludicra, quæ cludit potius quā sariat inhiantē animū. Talis autem est abnegatio, quæ nos in vlnis, & gremio collocat Dei, quæ animū auocat à sensibus, & sæcularium rerū obliuionem inducit; neque iā quicquā habet cum propria voluntate cōmercij. Ita ferme Basi-

Abnegatio,
& rerū
humanarū
obliuio.

lius interrogatione 6. in regulis suis disput. *Nihil est*, inquit, *sui ipsius abnegatio*, nisi *summa rerum omnium vita superioris obliuio*, atque à suis ipsius voluntatibus recessio. Huiusmodi somnum plurimum amat Deus, edicitque aliis denuntiatione seuera, ne illum vlla ratione perturbent.

37.
Angeli
pro nobis
soliciti.

Bern. Serm. 72. per *ceruos, capreasque*, intelligi putat congregationem animarum sanctarum, aut Angelorum, quibus quā simillima est sponsa, dum ab aliis curis abducta, in sponsi complexu mysticum capit somnū. Amat verō sponsus animas in tali statu vique adeo, vt & ipsas gestiat habere in vlnis, atque aliis edicat, ne obstrepant quiescentibus. Idem pene Gregor. Sed si ita statuamus per *ceruos* significari Angelos, pia admodum cogitatio est, quæ meditatut hac adiuratione id à puellis peti, ne molestiæ aliquid afferant Angelis, qui magno studio, & fortasse diuturno eō sponsam adduxerunt, vt in sponsi sinu quiescat; neque priuent illos & magna voluptate, & sui laboris fructu. Videant hic qui aliis scandalo sunt, quā grauiter Deum, à cuius complexu sponsa diuellitur, & Angelos, quorum etiam opera effectum est, vt aliorum oblitæ, vnū sponsum amet, & curet, irritent, & offendant.

Vox dilecti mei, &c.

38.
Histor.
Rationes
cur Deus
amari de-
beat.

Siue superiora verba sponsi sint, siue sponsæ, quocumque accipias modo, existimo in his, quæ deinde succedunt, explicari causas, cur spōsus amari debeat, id est, vires illas, quæ aciem charitatis contra sponsam ordinatam instruunt. Et in primis sui Cantici quasi thema proponit, esse sponsum, tum in largiendo munificū, & velocem, tum in aman-

do effusum; & adhuc inesse eximiā speciem. Quæ omnia complectitur his verbis: *Ecco iste venit saliens in montibus, transiens colles: similis est dilectus meus caprea, hinnuloque, ceruorum.* Quæ verba non semel repetit in hoc Cantico, & eisdem cap. 8. hymenæum concludit.

39.

Prima ratio sumitur ex sponsi humanitate, qui adstat dormienti spōsæ, neque patitur eius somnū à sodalibus perturbari. Et quia postea ceruus veloci comparat, allusum esse videtur ad illud de Nephthali, qui Gen. 49. dicitur *ceruus emissus, dans eloquia pulchritudinis*. Vnde huius cerui eloquium, quo remouet à dormienti strepitum, pulchrum est. Vocem itaque illam amat sponsa, & sponsum indulgentissimum facit, plusquam amabilem.

40.

Secunda ratio est, velocitas in largiendo, quæ explicatur caprearum, ceruorumque pernecitate, quos neque salebra, neque dumeta, aut saxa prærupta ab anhelato suo, atque incitato cursu remorantur. Quod amoris constantis, atque indomiti argumentum est.

41.

Tertia ratio est, quia auidē spectat ad fores respiciens per cancellos, dum sponsa suum nomen imploret, vel vt suæ voluntatis significationem edat. Huius enim diuini sponsi auris non vocem solum, sed etiam cordis præparationem audit; Psal. 10. Item, quia pro foribus excubat nocturno rore madidus, vocatque ad delicias oratione molli, & amoris plena, vt statim magis explicabimus ad illud; *Ecco iste venit.*

42.

Quartò, quia vigilantissimè custodit sponsus, ne quid sponsæ, aut pulchritudini officiat, aut quominus in amore crescat, impedimento sit. Vnde ab sponsa tanquam à vinea, vel horto septis, cancellisque

concluso, vulpeculas arceat, vel quidquid communibus vineis, atque deliciis damno potest esse, arceri iubet.

Quinto, quia sponsa verbis blanditur amatoris, amicam, sponsam, & columbam appellans; & quia ad castum illum, & diuinum complexum omnia inuitant, veris opportunitas, vernus ager, &c. Quam loci cœlique temperiem semper secum affert sponsus. Vnde tandem sponsa concludit, sicut dilectus sibi se totum impendit, sic se quoque velle totam vicissim sponso impendere omnino, ac superimpendere. Illud est enim, *Dilectus meus mihi, & ego illi, qui pascitur inter lilia, donec aspiret dies*, id est, qui me his voluptatibus cumulat, his amplectitur officiis, interim dum nox appetit, in qua ad ipsius domum, & gaudium traducar. Ex his constat huius capitis secundi sententia. Sed quia in his sunt aliqua adhuc salebra, ideo singulatim ad illa redeamus.

Vox dilecti mei, &c.

44.
Hitor.

Quidam ex recentioribus existimant, dormientem, & somniantem sponsam hanc loqui, dum obuersatur speciem sponsi instar cerui velocissimè currentis, & clamantis, *Surge, propera amica mea*. Sed vereor ne interea magis ipsi somniant, quam sponsa, quæ hoc loco, si vsquam, vigilantissima est. Et certè si hic sponsa dormiens, somniansque loquitur, cur negemus somnare c. s. quando postquam dixerat, *Ego dormio*, &c. refert alia verba sponsi non valdè dissimilia, quæ eodem tempore dicta sunt, ut statim videbimus, & ad eandem orationem pertinent. Tunc verò decorum non ser-

uasset sacer scriptor, si ipsa se dormire sentiret, cum illi, qui somniant, vigilare se putent; neque obseruasset singula, quæ eo capite commemorantur; neque adolescentulæ prudentes, & sobria, quales fuisse oportet eas, quæ sponsam etiam sobriam sequebantur, prudenter responderent somnianti sponsæ, *Qualis est dilectus tuus*, &c. Deinde, quia si hoc canticum est, & à cantante sponsa profertur, stupidi esset ingenij, neque, quid rerum natura postulare, attendentis, prudentissimæ sceminae dormienti cantum aptare modulandum, & ita longum. Quare aptius videor hunc locum interpretaturus, si vigilantem audiam sponsam diuino Spiritu afflatam hanc sonantem; *Vox dilecti mei*. Agnoscit autem hic non solū vocem sponsi, sed magis eius viscera per suauissimam illam vocem exprompta. Vox enim pro iis, quæ voce continentur vsurpari solet, sicut tempus, & locus pro iis quæ in tempore, & loco sunt. Ac si dicat: Hæc vox dilecti, qua verat, nequid sponsæ in sinu suo quiescenti molestum sit, sponsi suauissimi ingenium prodit. Hæc propria vox est sponsi, neque enim aliud mitissima illius natura sonare potest.

Hic obserua, nominatiuum saepe in Scriptura sacra absolutè poni, ut docuimus in illud Isai. cap. 11. *In die illa radix Jesse*. Et hic dicendi modus, in quo hic nominatiuus absolutè ponitur, frequentissimus est. Isai. 40. *Vox clamantis in deserto*; & statim, *Vox dicentis*. Ierem. cap. 4. num. 15. *Vox annuntiantis*; & iterum Isai. cap. 66. *Vox populi, vox de templo, vox Domini*. Vide quæ diximus in cap. 40. citatum Isaiæ. Sic etiam in his verbis, *Vox dilecti mei*, absolutè ponitur vox.

Vox dilecti mei.] Ex his verbis sponsa commendat mitissimam naturam iam

Regula.
Nominatiuus absolutus.

45.
Allegor.

iam antea sibi multis argumentis cognitam; ac si dicat: Noui vocem sponsi, cuius id est proprium, ut mihi in omnibus studiosè consulat, & assiduus de me officiis mereatur; huiusmodi voces ab illo sapientius audio amoris plenas, & officij. Porro in cortice multa habes, quæ ad spiritualem sensum plurimum faciunt.

Ecce iste venit saliens in montibus, &c.

46.
Hitor.

A Ntequam explicationem huius loci aggredior, opera erit non vulgare pretium, examinare paulo accuratius textum Hebraicū, remque Grammaticam, quæ nobis ad huius, quem versamus, loci, totiusque capitis intelligentiam, multum afferent lucis. Et primum illud venit, Heb. כָּתִיבָא בָּא, temporis est præteriti, sicut & id, quod statim ponitur. *En dilectus meus loquitur mihi*. nam Hebr. est לִי וְאָמַר אָנֹכִי *Anah dodi, ve amar li*, id est, respondit dilectus meus, & locutus est mihi. Et ita vertit Pagninus, Vatablus, Genebrardus, & omnes recentiores cum Chaldaeo, & ex Hebraeis Rab. Salomon, & Anonymus. In hoc Proœmio sequentis exhortationis, seu inuitationis, reliqua sunt participia presentis. itaque ad verbum sic reddo: *Ecce iste adfuit saliens in montibus, transiliens colles, assimilans se caprea, hinnuloque, ceruorum*. Et ipse stans post parietem nostrum, respiciens per fenestras, prospiciens per cancellos respondit dilectus meus, & locutus est mihi. Hæc iuxta rei Grammaticæ leges, à quibus si res tota exactè pendatur, non recessit vulgaris, qui secutus non tam Grammaticaliter singularum vocum constructionem, quam eorum pondus, at-

que sententiam, elegantissimè scriptoris sacri mentem expressit. Est satis frequens inter Latinos, ut in rerum præteritarum narrationibus tempus adhibeant præsens; maximè cum alicuius rei celeritas, aut sollicitudo significatur; ubi tamen plerumque verbum aliquod præteriti temporis antecedit. In historicis exempla sunt obuia: in præsentia adducam vnum aut alterum ex authoribus maximè Latinis. Terentius in *Heauton. act. 1. scena 1.*

Vbi comperi ex his, qui ei fuisse consilij, domum reuertor,

Assido, accurrunt serui, soccos detrahunt.

Et in *Andria, act. 1. scena 1.* explicatur sollicitudo, ac celeritas Pamphili, ex amore nata: nam cum dixisset in præterito;

Interea hæc soror ad flammam accessit imprudens;

statim de Pamphilo dicit, in tempore præsentis;

Accurrit, mediam mulierem amplectitur.

Cicero eodem loquendi genere non dissimilem affectum expressit *Act. 3.* in Verrem, in Philodamo vehementer sollicito. *Quod ubi intellexit, vocat seruos, imperat, &c.* Idem omnino fecit noster Interpres in exprimendo amore, ac sollicitudine sponsi: nam cum posuisset in præterito illud; *Ecce iste venit*, alia, quæ consequuntur ad exprimendam celeritatem, & studium, posuit in præsentis; nempe, *stat, loquitur mihi*. Nunc ad textum redeo.

Non recesserat sponsus, qui proximè dixerat, *Adiuvo vos, nisi dicamus plurimum temporis esse interiectum, donec sponsus, & lustrasset montes, & se ad conspectum sponsæ retulisset; quod Dramaticum hoc agendi genus non admittit. Docet*

Regula.
Præsens pro præterito.

47.

ergo

ergo hic sponsa, quid sponsus dixerit, feceritque cum ipsam in lecto quiescentem ad hortos, id est, ad nuptias vocat, de quo infra c. 5. & in Prolegomenis supra. Ait igitur illi, qui tanquam pastor à Salomone inducitur, nuptiarum cupidum venisse per montes, transiisse colles, & instar cerui ad suas usque fores aduolasse. Repetit verò hoc sponsi studium admonita ab illa adiuratione seuerà, quæ non minoris studij, atque indulgentiæ testis est, qua sponsus cauet, ne quisquam dormienti sponsæ molestus sit. Suadet, ut credam, quia antelucana illa sponsi sedulitas, & ad hortos vocatio, neque omitti debuit, quia res omnino grata; neque exhiberi potuit in Dramate, quia tempus importunum. Commodum ergo fuit, ut sicut vocationem illam sponsa retulit cap. 5. sic nunc celeritatem, & in superandis arduis montium iugis constantiam commemoraret, quæ dati beneficii magna pars, & amoris non leue testimonium est.

48. Allegor. Beneficia Dei amorem excitant.

Ecce iste venit saliens in montibus. In cortice, & Prolegomenis obseruauimus, repeti hic ab sponsa orationem illam, qua à lecto, atque desidia ad hortos, & nuptias euocata est: interim verò describit ordinatam illam charitatis aciem, quam sponsus instruxit, & à qua vulnerata est. Sunt autem in his amoris castris potentissima tela in primo capite proposita; neque enim parum momenti est in eo, quod vinearum custodem, & à Solis astu fuscata non repulerit, sed potius dealbauerit, cultu ornauerit nuptiali, ad tigna cedrina, cupressinæque laquearia induxerit, ad suam umbram sedere fecerit, fructumque porrexerit gutturi suauissimum. Hæc, inquam, magna sunt; alia nunc commemorat, quibus se tunc oppugnatam fuisse dicit,

quando blanda, atque amatoria oratione ab sponso vocata fuit, de quo infra cap. 5. Quam orationem, & sedulitatem artificiosè hic repetit; & quæ hic dicuntur ad finem usque capitis, ad illam vocationem spectant.

Ecce iste venit saliens in montibus. Alacritas in largiendo, atque celeritas. Sunt quidem beneficia ac munera, tela in primis grauiora, sed celeritate quasi amentata grauius torquentur. Sunt ergo sponsi officia ex se potentissima; sed quia in montibus salit, & colles transilit velocitate mirabili, ut illa præstet, multo potentiora. Quo loco docemur, à nostris obsequiis abesse omnino debere omnem cunctationem. Ut enim donum pulchrum reddit in dando alacritas, & promptitudo, sic etiam tarditas, vel minuit maximè, vel facit omnino, ne donum sit. Qua de re optimè Seneca lib. 2. de Benef. c. 5. & 6. ubi perquam bellè demonstrat, quantum beneficio ponderis addat in largiendo celeritas. Verissimum, inquit, existimo quod ille Comicus dixit.

Quid? tu non intelligis tantum de gratia demere, quantum mora adiicis? Inde illa voces: Fac, si quid facis. Et paulò post. Omnis benignitas properat, & proprium est libenter facientis, citò facere. Qui tardè dedit, & diem extrahens profuit, non ex animo fecit. Tardè velle nolentis est. Multum celeritas facit, multum abstulit mora. In hac porrò beneficiorum acie, quam sponsus in dilectam instruxit, quantum sit in celeritate momenti, quam altè accipientis animo amoris vulnus infligat festina liberalitas, optimo statim explicat exemplo, & ad institutum satis accommodato, quo ostendit interesse plurimum huius, an illo modo beneficium idem largiatur. *Sicut in telis, inquit, eadem ferri vis est; sed*

En ipse stat post parietem nostrum.

THEODORETUS hic metaphoram agnoscit sumptam ex vineæ custodia, cui ita sollicitus vinitor, aut custos inuigilat, ut ab ea nunquam, aut mentem dimoueat, aut oculos. Neque sanè mihi displicet, modò vineam intelligat in agro Engadditano, quàm melius appelles hortum, aut viridarium. Et certè infra capite 4. sponsam appellat hortum conclusum. Clauditur ergo hic hortus, ut est verisimile, septis non semper è lapide, sed, ut fert communiter res topiaria, ex arundine, aut ex materia vitili decussatim transuersa, ex qua fiunt necessariò quidam cancelli, atque reticula, per quæ quasi per fenestellas, & transennas perspicere quidem potest hortorum species; at fructus tutus est à spectatorum manibus. Hæc septa paries dicuntur, quia hortum claudunt; item cancelli, quia opus illud reticulatum est. Significat ergo sponsa, post hunc parietem dilectum suum per cancellos, id est, per illas quasi maculas in reti relictas, obseruare quid sponsæ accideret, non secus ac custos per cancellos, & rimas obseruat, ne quid hortis accideret aduersi. In hoc ergo sensu subauditur nota similitudinis more Hebræorum, ita ut sponsa dicat, spectat me sicut vineæ custos per cancellos inspectat vineam sibi commissam.

Quæ dicta sunt, apta fortasse: sed longè mihi probabilius est, ut in Prolegomenis obseruauimus, hic à sponsa repeti orationem sponsi, qui cum ad fores excubaret, ad quas transiliens colles aduolarat, capite prui-

sed in infinitum interest, utrum excusso lacerto torqueantur, an remissa manu effluant. Gladius idem, & stringit, & transforat, quum presso articulo venerit, refert. Idem est quod datur; sed interest, quomodo detur. Quos verò montes transierit, quæ impedimenta superarit, vide Gregor. Homil. 22. in Euang. & Ambrosium Sermone 6. in Psalm. 118. & infra ad illud, super montes Beher.

49. Studium Christi saluti nostræ.

Similis est dilectus meus caprea. Cōfert sponsum cum ceruis, & capreis, tum propter celeritatem, de qua supra, tum quia cerui serpentibus insensu, & caprea oculis acutissimis sunt: quare illi ελαφοι dicti δὲ τὸ ἐλὰν ὄφιν. i. ab extrahendis serpentibus: hæc δὲ βραδέα, dorcades, ab oculorum acie. Tunc autem celeritatem attribuit, cum dicit, saliens in montibus: perspicacitatem verò cum addit, prospiciens per cancellos. Et sanè diuinus sponsus in eo ceruus quàm simillimus est, quia currit, ut è latibulis halitu suo serpentes extrahat. Notum verò est ceruorum spiritu serpentes è cauernis suis extrahi, lacertarique. Vide Plinium lib. 8. cap. 32. & lib. 28. cap. 9. August. Psalm. 41. Properat ergo diuinus hic ceruus, ut serpentem antiquum ex animis suo halitu trahat; in hoc enim apparuit Filius Dei, ut dissoluat opera diaboli. 1. Ioan. 3. Neque aliter ac ceruus ad fontem properat, ut grauem, ac diuturnam sitim extinguat, anhelat sponsus, ut salutis nostræ sitim, quam maximè vrgetur, leuet. Et hanc ob causam ceruo dici similem existimat Ambr. in Psalm.

Ceruus serpentibus insensu.

118. octona 6. v. 1.

Theodoretus, & Psellus.

G. Sanctij Comm. in Cant.

na madido, & cincinnis nocturno
rore stillantibus, de quo capite, as-
picebat identidem per cancellos,
& fenestras, id est, portarum rimas,
illa verba amatoria ingeminans,
quæ hîc repetit sponsa. Et fauet
quod LXX. *epner, id est, stetit*, legunt
in praterito; quod aliquid iam præ-
teruisse significat.

52. *En ipse stat post parietem nostrum.*
Allegor. Deûs se nobis vi-
tro offert. Properavit sponsus, & ardua mon-
tium iuga superavit, ut ad sponsæ
fores accederet, per cancellos adspi-
ceret, atque omnes aditus, & rimas
perquireret, quâ se lucemque suam
in sponsæ animum insinuaret. Eo
enim spectat longa illa oratio, quam
se per parietem, ac per cancellos spon-
sa audiuisse dixit. Quis ardentem nō
amet illum, qui tanto studio, tam
blandē, ac tam diu foris adhuc, neq;
dum admissus ab ignava, atque tor-
penti anima, alloquitur tamen, vo-
cātque ad nuptiales delicias, ad
sponsæ dignitatem ac gloriam? Hic,
credo, proprius est huius loci sēsus;
alii sunt sanē pulchri, qui apud alios
videli possunt, & de quib. nos non
nihil in cortice.

53. *En dilectus meus loquitur mihi.*
Maximē commendat Christi cha-
ritatem, nōsque ad redamandū
vehementer impellit, quod cun-
ctantem animam, leuissimāq; morē
causas necitentem, amicam tamen,
columbam, ac formosam appellat;
quæ voces planē indicant, quā ipse
nos ardentem amet, & quomodo
eius deliciae sint nobiscum esse. Quis
ergo erit tam ingratus, & excors,
qui non occurrat tanto desiderio?
qui tantam sitim nō expleat? qui ad
hanc vocem non statim aduolet? Ex
columbe nomine, ad optimam con-
iugij formam, siue vulgaris, siue my-
stici; multa sumi possunt ex his, quæ
in cortice notauimus.

Tota hæc oratio, quæ sanē gra-
uis est, & ad capiendos animos, ille-
cebras, & quali machinas ad mouet
potentissimas, optimē eam Euange-
lico tēpore consentit: in quo sum-
mota hyemis inclementia, veris iam
mitior, atque iucundior aridet tē-
pestas. Ante aureum illud sæculum
incarnati Verbi, non faciliē homi-
nes, aut in familiarem consuetudi-
nem, aut in mystici connubij socie-
tatem aspirabant, aut admitteban-
tur: quia Dei maiestas, quæ in altis
habitat, & in tēpli adytis, quæ pau-
cis, idque non nisi perquam rarō
peruia sunt, stabile sibi, ac certum
domicilium locarat; omnes non à
congressu solū, atque conuictu,
sed etiam à conspectu deterrebat.
Quare totum illud tempus hyema-
le videbatur, & frigidum, non tam
opportunitum captadis agrorum de-
liciis, quā petrae foraminibus, &
cauernæ maceris. At Christo iam in
terris nobiscum, & ex nobis agente,
hyems transiit, imber abiit, & re-
cessit: aperta quippe terra à cœlesti
rore Salvatorem germinauit. Ape-
riri autem terram (ut in Commen-
tariis nostris in Isaiæ cap. 45. osten-
dimus ad illud, *Aperiatur terra, &
germinet Saluatorem*) aut tempus tūc
dicimus, quando in tepefcente cœ-
lo, quæ fuerant frigorebus contra-
cta soluuntur, atque laxantur. Vn-
de Aprilis dicitur ab aperto tempo-
re, iuxta illud Ouidij;

*Aprilem memorant ab aperto tempo-
re dictum.*

Sed postquam vox turturis audita
est in terris, talis affulsit species,
qualis in hoc capite descripta est.

Hæc verō Christo debemus Ser-
uatori, qui & ipse nobis valdē se
præbuit familiarem, & amabilē, &
quæ prius aspera videbātur, & hor-
rida, sic emolliuit, ut nihil ibi hor-
roris,

54.
Deus e-
molliuitque
aspera sunt

Euangelii
ci tēpore
suauitas

roris, nihil acerbitatis appareat. Per-
fecit quidem natus in summa pau-
perrate Christus, & per summam
acerbitatem, atq; ludibrium cruci-
fixus, quod suo mellificio laborat,
& assequitur apes, de qua Ecclis. 11.
*Brenis in volatilibus est apis, & initium
dulcoris habet fructus eius.* Fructus, in-
quam, apes dulcis est, & quæ ama-
ra sunt, & insipida, ita condit sua-
uiter, ut dulcia reddat, & palato
grata. Origenes Homil. 2. in Isaiam,
Christum Regem apū appellat; cu-
ius eē sunt partes, ut apes in sua qua-
licunque Republica cōtineat, & in
mellificij opere moderetur. Quare
quæ ex Regis imperio, atque præ-
scripto mellis opus instituunt, è flo-
ribus etiam, atque ex succis amaris
dulces elaborant fauos. Horum è
numero fuit mellificator egregius
Paulus, qui ex Christi ignominia
gloriam libauit, & ex Crucis acer-
bitate singularem voluptatē, & in-
exploratas carnalib. delicias expref-
sit. De gloria est illud ad Cor. 2. cap.
1. *At tibi absit gloriari, nisi in cruce Do-
mini nostri Iesu Christi.* De suauitate
verò ad Gal. cap. 6. *Sicut abundat pas-
siones Christi in nobis, ita & per Christi
abundat consolatio nostra.* Mons Sina,
iuxta nominis sui notationem, sen-
ticulosus erat, & dumis horridus; at
cum Deus ibi vepribus insedit, &
in rubo apparuit, spinarum obtudit
aculeos, & montem propter aspe-
ritatem illam inaccessum, mollem
reddidit, & tractabilem. Quare cum
Moyſes, qui in illo tractu gregē pa-
ſcebat, contra spinarū stimulos cal-
ceamentis pedes munisset, vocatus à
Deo, qui sedebat in rubo, calcea-
menta deponere iubetur, quasi iam
nihil horreret in spinis, postquam
Deus spinosa platea insidere voluit.
Sustulit itaque Christus Euange-
lij tēpore quidquid rigeat, & quid-

Christi
exempli
omniared-
dit suauita-
ac mollia.

quid durum videbatur in hyeme: &
quod intractabile cēſebatur in agris,
ita ut contra quā ferebat vulgaris
Hebræorum parcemia, de spinis tri-
bulationis fidelis animus vvas colli-
gat, & de tribulis ficus. Sanē de hoc
felicissimo tēpore loquebatur Ioël
cap. 3. cum dixit: *Fons de domo Domi-
ni egredietur, & irrigabit torrentem spi-
narum, ut ex spinis nempe vva colligantur,
& ficus.* Ita Rufinus in illū
locum. *Loca, inquit, quæ erant vepri-
bus occupata, faciet opportuna cultura.*
Verē ergo Christus ait hybernā
solutam esse glaciem, & in terris ap-
paruisse flores; quia ipse, qui Sol est
mundi, tempus aperuit, & qui flos
est campi, & cum quo est agri pul-
chritudo, germinare fecit in agro
quodam sterili florum elegantiam.
De felici Salonini pueri natali,
adulatorio carmine canebat Maro
Eclog. 4.

*Ipsa tibi blandos fundent cunabula
flores.*

Et Eclog. 7. videtur imprudens hoc
tempus Euangelicū, & locū, quē ver-
ſamus, apprimē descripiſſe in sua
Phyllide, ante cuius aduentum cū-
pus dicitur sterilis, & macer; post ve-
rò lætus, & abundans:

*Aret ager, vitio moriens fuit aeris
herba,*

*Liber pampineas inuidit collibus
vmbra;*

*Phyllidis aduentu nostre nemus omne
virebit.*

Hæc nos de Christi natali, atque
aduentu verē possumus, quæ de
aliis falso ausus est prædicare Virgi-
lius. Hæc pro tota oratione qua spō-
sa ad mysticum euocatur connubiū;
in quib. videtur summam quandam
fuisse complexus eorum omnium,
quæ in ea traduntur: non nihil ta-
men speciatim nobis obseruan-
dum est.

En dilectus meus loquitur mihi: surge, prope amica, columba mea.

37.
Histor.

NON est verisimile, hęc esse sponsæ verba eo tempore dicta, quo dormiens inducitur; neque enim, qui tam seuerè edixerat, ne quisquam interpellaret quiescentem, credendus est iubere, ut statim surgat, properetque, quasi id agat, ut molestum onus ex vlnis excutiat. Item, quia otiosa esset prorsus hæc oratio, quo tempore sponsa iam erat extra domum in hortis; ad quos hac tam longa oratione inuitatur, imò, ut textus ipse indicat, in sponsi sinu. Cur ergo tam molliter, atque acriter vocaretur à sponso? ex qua petra, vel cauerna maceræ euocaretur illa columba, quæ iam ex suo nido, id est, ex secessu virginali prodierat? quod spectare poterat tam grauis oratio, nisi ut sponsa actum ageret: id est, quod egisse traditur cap. 5. & 1. Refert ergo sponsa eam orationē, qua à suo dilecto iussa est lecti relinquere molliem, & portam aperire. Summam totius orationis complexa fuerat cap. 5. hæc totam orationem accuratius repetit, atque minutius; simulque & temporis clementiam, in quo res agebatur, & loci amœnitatem, in quem esset deducta, artificiosè describit.

Neque ab Hebraico textu aliquid est contra nostram sententiam: nam ubi vulgatus habet; *En dilectus meus loquitur mihi*, Hebr. est *אמר לי* amar li, id est, loquutus est mihi; ubi liquet sermonem præcessisse, quem sponsa repetit. Et ita vertit Vatablus, Genebrardus, & Pa-

gninus; & ita putat Isidorus clarius; & ex Heb. Rab. Salomon, & Anonymus, & docet omnino Chaldeus, qui verba illa sic interpretatur: *In matutino tempore dilectus respondit, & dixit mihi. Quomodo verò bene hunc locum conuerterit vulgatus, nuper ostendimus.*

En dilectus meus loquitur mihi: surge, prope amica mea, columba mea.

Sponsa hæc columba vocatur, & alibi sæpe aliquid dicitur habere columbinum: cuius ea omnino ratio est, quia in columba illustre quoddam symbolum est fecunditatis, castitatisque honesti cōnubij.

Quod facile quis sibi persuadebit; si columbæ turturisve naturam exploret: nam turturum de genere columbarum esse communis est sententia. Ita Athenæus lib. 9. & Arist. Spectatur enim in illa primum coniugij fides; de qua Plinius lib. 10. cap. 34. *Primo, inquit, illis pudicitia, & neutri nota adulteria. Coniugij fidem non violant, communemque seruant domum; amor utriusque sobolis æqualis.* Ad-

dit ad hæc Elianus lib. 3. cap. 2. si fortè hæc volucris alienum appetat congressum; incurrere aliarum odium, ab illisque circumferri, & mare quidè à maribus, & à fœminis fœminam discerpi. Magna quidè sunt hæc; sed audi aliquid maius de turture, qui, ut dixi, de genere columbarum est. Secundas nunquam iterat nuptias, ut author est Aristoteles; & si quando contingat mori, aut capi coniugem, viduam agit, solitariam, & lugubrem vitam; præscribitque rationis expers avis, quomodo rationis particeps fœmina coniugis desiderium ferre, & illi parentare debeat. Et, ut refert Author de natura rerum, & cum eo Grapaldus, ea videtur omnino fugere, quæ mœrenti animo aliquid viden

38.
Allegor.
Columba
proprie
tates.

Columba
honesti
coniugij
symbolum.

Mirum de
turture.

videntur afferre posse voluptatis; nam aridos ramos, ubi sedeat, expetit, virentes fugit; & cum aquam amet claram, & elimem, resideatque iuxta fluentia plenissima, Cant. 7. tamen non prius è riuulo bibit, quam turbet aquam, & limosam reddat. Quod sanè Grapaldo scribenti non crederem, nisi viri, quibus ego omnino credere debui, id affirmassent; qui longa multorum annorum experientia, cum perpetuò ruri agerent; obseruasse se dicunt, viduam, & solitariam turturum nunquam sedere nisi in arido ramo, neque bibere vnquam nisi ex aqua alis antè turbata. Vtrumque dixit Baptista Mantuanus in Parthenci. eamque rationem esse dicit, quod aquam non bibat nisi turbatam, ne dum sui imaginem in aqua limpida, dum se ad bidendum inclinatur, contemplatur, consortis sui capiti, vel mortui excitata memoria, dolor quoque nouus exciteretur. Sic autem Mantuanus:

Sicut ubi amisso thalami consorte per agros

Sola volat turtur, nitidis nec potat in undis:

Ne comitis prisce tristetur imagine visa:

Nec viridi posthac fertur considere trunco.

Accedit quod columba mundiciem amat, si quid tetri odoris est, illud horret, & fugit; gratum odorem sic auide sequitur, ut propter illum sæpe domicilium mutet. Vide Basilium epist. 175. ad Iulittam. Sanè propter hæc avis ista Deo omnium charissima esse traditur Esdræ lib. 4. cap. 5. ubi etiam scribitur, quid ex omnibus tam plantis, quam animantibus sibi potissimum elegerit Deus. Propter hæc credo sponsam toties appellari colubam,

aut aliquid dici habere colubinum.

In columba nomine, atque natura, B. Virginis candorem, ac puritatem exprimi quidam arbitrantur, indicarique sine vlla originalis culpæ macula fuisse conceptam. Ita Galatinus lib. 7. cap. 5. & Psellus apud Theodoretum ad illud Cant. 6.

Vna est columba mea, perfecta mea. Ex quo loco Bellarminus to. 3. l. 4. c. 15. immaculatam Virginis conceptionem odoratur. Quod eo videtur esse probabilius, quod cum columbæ nomine capite quinto nomen quoque coniungitur immaculata. A-

peri mihi soror mea, amica mea, immaculata mea. Coniectura est, quia columbæ naturalis est mūditiæ amor, & studium puritatis, ut capite quinto diximus ad illud, *Oculi eius sicut columba super riuulos aquarum*: cum tamen nomen eius aliquid importet tetrum, & grauiter olens, quia ab eadem radice deducitur, ex qua cœnum;

tam enim cœnum, quam columba, à radice Hebræa נול nascitur, à qua נול lauen dicitur lauum, נול Ionah, columba. Columba ergo sic cœnum horret, ut qui præcepta de re rustica tradunt, aquam iubeant esse quarendam puram, & illimem, ubi alenda sint columbæ, & excitanda columbaria. Varro de re rustica lib. 3. c. 7. *Aquam* (inquit)

puram esse oportet, quæ insuat, unde bibere, & se lauare possint columbæ: permūda sunt enim hæc volucres. Sic etiam B. Virgo commune videtur habere nomen cum cœno, quia homo dicitur, sicut alij omnes, qui nomen traxerunt ab Adam (qui terram sonat) & naturam ab ipsa origine cœnosam, & grauiter olentem, propter familiare naturæ, & quali naturale peccatum. At peccatum non minus horret cœlestis illa mundities, quæ à cœlo potius videri pos-

set, quam è terra profecta, quam columba cœnum. Et licet alij in cœno nascantur, & plerique deinde in cœno volutentur; hæc tamē cœnum, neque tetigit vnquam, neque, à quo purgari deberet, vquam habuit. Deinde columba vocari existimatur B. Virgo, quia sicut nullo ætatis articulo fel habet columba, quia illi naturale est, vt felle careat; sic Maria non à natura, sed cum natura, quam immaculatam accepit, neque fel habuit, neque radicem amaritudinis, quæ peccatum est. Ex eo præterea quod ex foraminibus petrae, & cauerna maceriae columba vocatur, argumentum etiam ducit Galatinus supra, vt probet B. Virgini nihil adhæsisse de communi contagio. Putat autem vocari petram, seu petrae foramen, aut cauernam maceriae, conceptæ Virginis principium, & fundamentum. Quo loquendi genere vsus est Isaias cap. 51. dum de Abraham, & Sara Iudaici generis parentibus ait; *Attendite ad petram, vnde excisus estis, & ad cauernam laci, de qua præcisus estis.* Sic sanè putat Galatinus. Ego hanc posse videor rationem reddere; cur petrae cauitas, seu maceriae cauerna, in quibus concepta dicitur Virgo, & inde primum ad cœlestē vocata connubium, nihil alluerit sordidum, nihil ad nauseam Virgineo cœceptui. Nam etiam si originariam illam massam, ex qua coagulata fuit, & concreta materia, quam deinde purissimus animauit spiritus Mariae, attigerit, afflaueritue serpens antiquus, at ex ea nihil traxit serpentinum, ac fœdum cœcepta Virgo: sicut nihil trahimus serpentinum, aut sordidum è saxo in quo reptauit coluber; quia in eo nullum reliquit coluber, aut pettenue vestigium, quod neque

horrent, neque fastidiunt, qui sedere volunt in saxo, aut illud ad illustrem aliquam fabricam excidunt, ac poliūt: quia ab eo serpentis siue afflatu, siue reptatione nihil fabrica, cæteroquin illustris, accipit incommodi. Et quidem Proueb. 30. nihilo magis dicitur offendi, aut notari à serpente saxum, quam à naue prætereunte mare, aut aër ab aquila volante. *Tria sunt difficilia mihi, & quarum penitus ignoro, viam aquila in cælo, viam colubri super petram, viam nauis in medio maris.* Iure igitur ex petrae foramine ad mysticas nuptias, cum primum esse cœpit rationalis natura, vocata est Maria, quia non magis à serpente antiquo violata est, etiam si prognata ab iis, quos serpentis halitus infecerat, quam si infedisset petrae, per quam reptasset coluber.

Adde his, quod non videbatur bellè conuenire cum Diuino consilio, aut Virginis dignitatem, & officium decere, vt quæ contritura dicebatur caput serpentis, illa in ipso conceptionis articulo, id est, cum primum viuere, aut animari cœpit, à serpente, cuius futura esset mors, & exitium, vinceretur, acciperetque plagam, quæ licet ad temporis momentum, non poterat non esse grauis, & fœda. Accedit, quod contritura dicitur serpentis caput, id est, primum serpentinae fraudis appulsus, aut statum à serpentino halitu pestilentem; id enim caput plerumque valet. At si primo demonis appulsu esset indecoro illo vulnere fœdata, non diceretur eo saltem, quem attigimus, sensu, serpentinum contriuisse caput. Scio aliquibus videri negotium illud de conterendo colubri capite, datum esse potius Christo, quam Mariae, ac legendum esse, ipse conteret caput

ium. Qua de re non est modò mihi disputandum. Satis nobis in præsentia sit, hunc esse communem Sactorum sensum, & in magis correctis Editionibus, & nunc ad extremum in Sextianis, ipsa conteret, legi, non ipse.

Iam hyems transit.

59. **D**escribit tempus opportunum nuptiis, quādo omnia vernāt, & mitiori iam cælo suas sibi delicias ager fundit, & quæ hyems glaciēque contraxerant, ea soluta, & hilaritatem afferunt eximiam, & vt voluptati indulgeant animantes hortantur.

Tempus putationis aduenit.

Hebraicè זמיר *Zamir*, quod etiam significat *canillationem auium*; Septuaginta verterunt *τοπίτε*, Ambrosius eodem sensu legit *tempus secandi*; Symmachus *κατὰ τὴν ἐποχὴν* quem videtur sequutus Hieronymus, cum vertit, *putationis*. De viuium putatione plerique accipiunt, quod quā parum aprè consentiat cum veris ineuntis, aut potius iam adulti temperie, statim dicemus. Nisi fortè dicamus, in Palaestina vires sub vernum tempus solere putari, secus atque in aliis locis. Quod in regionibus frigidis fieri aliquando debere docet Columella lib. 4. cap. 10. & 14. Sed sanè Columella cap. 10. de vitibus recens plantatis, cap. autem 14. de infelicibus, & vt eius verbis utar, macerrimis vitibus agnam omnino damnat putationem, quæ sit germinante surculo. Quod etiam communiter iam nostri temporis vinitores sentiunt. Sed vineæ, ad quas inuitatur spon-

sa, non erant infelices, & macrae: iam germinarant surculi; inò vites odorem dederant, qui si vllus est, non tam à foliis, quā à racemis iam florentibus exhalari solet.

Quidam durè accipiunt *putationis* nomen, cum id non adeò possit ad hortos allicere sponsam, præsertim cum hîc tantum festiua, atque iucunda proponatur, vt verna agri species, inrepscens aura, cœli serenitas, cantus turturis, &c. Quare Gregorius Nyssenus Oratione 5. & Plessus de floribus intelligunt, ita vt sensus sit, tempus esse legendi flores, texendi sarta, aptandi fasciculos. Neque parum fauet sententiæ Nysseni vox זמיר *Zamir*, quæ etiam *ramum*, & *propaginem* significat, ex sententia Hieronymi, qui ita vertit eandem vocem Isai. 25. *Quasi calore sub nube torrente propaginem fortium marcescere facias.* Alij vocem זמיר *Zamir* exponūt *canillationes auium*; quæ mirè afficiunt, & permulcent aures, & certè id vt plurimum significat. Vnde lingua Arabica, quæ fluxit ab Hebræa, *Zambra* dicitur chorus canentium.

Facit ad hanc coniecturā quod statim sequitur, *vox turturis audita est.* Quasi ea vox probet aduenisse iā cantillationis tempus. Meminit verò præsertim turturis, quia rusticis, & nymphis, qualis sponsa inducitur, magis notus est; & quia sponsa ipsa columba dicitur; vnde ab auicula sibi cognomini, & pene sorore euocari videtur ad sylvas. Quæ explicatio non est omnino reiicienda. Fortasse hîc cātus, & putatio idē sūt, ita tamē vt cātus non sit auium, sed eorū, qui dum arbores putāt, laborem illū cantando leuant: quia ante illud tempus hyemis asperitas agris quasi quoddam silentium indicit. Virgilius Ecloga 1. sicut hîc Salomon,

mon, & frondatorum cantum, & turturis gemitum coniunxit.

Hinc alta sub rupe canit frondator ad auras;

Nec tamen interea rauca tua cura palumbes,

Nec genere aëria cessabit turtur ab ulmo.

Sed omnino cum vulgato, & cum omnibus ferme Patribus legendum est, *tempus putationis*. Nec tamen id alienum est ab agri deliciis, imò fortasse præcipuum, quod ingenua puella in agrum euocat. Quod ut mihi suadeat, suppono, sponsi vineam, ad quam inuitatur sponsa, in tractu esse Engadditano, & confitā cypri, aut inter vitēs cypros, quæ balsamo stillant, esse fatas, ut latius probatum est ad illud capitis primi, *i. vineam meam non custodiri*. Erit ergo sēsus: Tēpus putationis aduenit, id est, tēpus, quo arbores cypri incisæ opobalsamo stillant. Nam arbores illas Engadditanas esse, aut vitro incidi docet Plinius lib. 12. cap. 25. Agessippus lib. 4. cap. 17. Imò existimo putationem hoc loco pro ipsa lacryma, seu gutta sumi.

Colligo ex Genesi cap. 43. vbi pro Genesi 43 eo quod vulgatus habet, *de optimis terræ frugibus*, Heb. est *מִמְרָה* *Mezmrāh*, id est, *de incisione*, vel, *putatione* (nam eadem radix est) id est, ex his quæ arbore incisa manant. Et statim explicat quid sit illa incisio: *Modicum*, inquit, *resine*, & *mellis*, & *teribinibi*, *storacis*, & *stactes*. Sumitur verò hic *putatio* pro his quæ ex putatione proueniunt; quo genere dicendi vsus est Plinius supra cum de hac arbuscula ageret; *Sarmenta quoque*, inquit, *in merce sunt*, *amputatio ipsa*, *surgulūque venit*. vbi *amputatio* pro his, quæ amputantur, vsurpatur: quæ dicendi forma, neque à Latinis,

Regula.
Actio pro
actionis
subiecto,
aut effe-
ctu.

neque ab Hebræis aliena est. *Messio* pro frugibus sumitur Iob. capite 29. *Triura* pro frumento Isai. 21. *Vindemia* pro vino Deuteron. 7. Isai. 25. Et Hispanè, *cofecha*, pro *el tigo cogido*, y *desquilo por la lana desquilada*.

Accedit quòd opus aliquod certum, fierique solitum statò, quasi legitimo aliquo tempore, pro ipso tempore vsurpari solet; vnde *Messio* pro æstate, *vindemia* pro autumno, *ieiunium certum*, illud nempe quod *expiationis* dicitur, ut docuimus cap. 27. Actuum, pro tempore quo cessat nauigatio, capiuntur. Sic existimo putationem hic à sponso pro veris amœnitatē sumi. Sed vitium putatio, ut paulò antè diximus, non incidit in illum temporis articulum; nisi fortè quando nimium est iners, & rei rustica, Imperitus agricola. Qui si in illud tempus putationem differret, rustico conuitio à viatoribus malè accipiebatur, tanquam ignauus, & sui muneris oblitus. De hoc Plinius lib. 18. cap. 26. cum agit de equinoctio, id est, de veris initio; *Scias* (nempe vinitor iners) *inde natam exprobrationem fidam putantium vitēs per imitationem cantus alius temporarij, quem cucillum vocant*. *Dedecus enim habetur, opprobriumque meritum, fulem ab illo volucris in vite deprehendi; ut ob id petulantia sales etiam cum primo vere ludantur*. Hunc cucillum apparere ineunte vere tradit Aristoteles lib. 9. histor. capite 49. & Oppianus primum nuncium veris cucillum vocat. Cur ergo existimemus notam esse veris vitium putationem, quæ in vere contingit rarò, & non nisi ab ignauo vinitore? Adde quòd hic non tam agitur de ineunte, quam de adulto iam vere, quando flore dicuntur vineæ, & odorem dedisse:

60.

Putatio
viciū quo
tempore.

A. 17.

dedisse: quod non tam ad veris initium pertinet, quàm ad Solstitium, id est, initium æstatis, ut ait Virgilius Eclog. 7. vbi loquitur de Italico cælo, quod non longè à Palæstino differt: dicitque initium æstatis annunciarī à gemmantibus vitibus.

Solstitium pecori defendite, iam venit ætas

Torrida, iam lato turgent in palmitē gemmæ.

Hæc mihi videntur valdè, & tempori, & loco, & textui consentanea. Siquis verò dicat, vniuersaliter *putationem* pro quacunque collectione vsurpari, siue florum, ut dixit Nyssen, siue etiam fructuum, non admodum pugnaverim: quia horum appetente vere copia est, cum hyeme squalidus sit, & pene mortuus ager.

61.
Allegor.

Christus
omnia no-
bis læta
reddidit, &
salutem.

Iam enim hyems transit, &c. Retardare poterant sponsæ desiderium quominus rus egrederetur ad sponsi stabulationem, & imbrum incommoditas, & hyemis asperitas, quibus aptè significantur illa molestiæ, atque incommoda, quæ horrent animi delicati ac molles, & quæ *crucis* nomine explicat Euāgelicus sermo. Hæc tamen sponsi diuini cura ira depulsa sunt, ut neque in nuptiarum tēpore quidquam rigidum, ac turbidū sit, cum iam hyemale frigus excesserit, & cessante pluuiā aduenerit serenitas; neque in loco desint ineunte iam vere quæ nuptiis solent esse opportuna. Ad sunt enim flores, & vinearū odor, & quæ hic pluribus commemoratur. Hæc verò Christi sudori & morti accepta referenda sunt: ab his habet anima, ut quæ dura prius videbatur, ac tactu horrida, mollissima iā sint. Quis enim crucē horreat, quam Christus subiit: quis in eo cubili, vbi moriens Christus dormiit in meridie, non placidè dormiat? Ab G. Sanctij Comm. in Cant.

hoc habemus opobalsamum illud, quo cyprus copiosissimè ad nostram medicinam, & voluptatem stillauit. Tempus enim putationis aduenit, ex quo fluunt aromata, durum quidem patienti Christo, ac turbidum; nobis verò omnino serenum, & gratum. Quis non amet toto viscerum affectu illum, cui tanti stetit nostra commoditas? Quòd si ad beatitudinē vocatur sponsa, vbi nihil ab hyeme horridi, atque austeri, nihil ab imbre turbidi, aut lutulenti est, planè hinc nascitur singularis amoris causa, vique potentissima ad amandum illum, qui talem nobis æternæ quietis thalamum iamdudum tam ex animo, tam luculenter instruxit.

Vox turturis audita est in terra nostra, &c.

Constat verni temporis esse indicem turturis gemitum. Docet Plinius lib. 18. cap. 28. vbi veris initium docet significari palūbi gemitu, Solstitij finem, eius incubatione. Et idem ait hyeme discedere, ut hirūdines. Quod idem docuit Cicero 2. de Finibus, & Arist. 8. de historia animalium cap. 3. & 12. & lib. 9. cap. 7. Meminit verò præcipuè turturis, quia symbolum est sponsæ; & volucris hæc est rusticis nota.

Vox turturis audita est in terra nostra, &c. Allegor. *Ita tempus putationis aduenit.* Putationem, collectionem florum putat esse Nyss. & Pfellus; nos non longè ab horū sententia, collectionem balsami, quo stillat copiosè cyprus incisa, id est, Christus, qui totus oleum effusum est. Hic ergo sponsus hortatur amicam, ne tam pulchram occasionem perire sinat, & quando ipse tam in largiendo profusus est, ne

62.

Hirer.
Turtur ve-
ris qua-
ritus.

P

Christus
libenter
se omni-
bus im-
pendit.

ipsa sit in accipiendo negligens; & ut virtutum floribus coronam sibi texat, aut balsami quantumcumque voluerit, colligat, quo Christi odorem quoquoversus adspiret. Hoc enim clamat turturis gemitus, qui tunc maximè auditus est in terra nostra. Hoc erit iucundissimū Christo, qui tāto suo sudore hortum nobis consecuit, & affluentem floribus, & abundantem balsamo. Neque ideo diuinus ille turtur gemit, quia cyprus, id est, arbor balsamo perpetuò sudans toto corpore decorticatur, & inciditur; sed quia salubris ille, atque cœlestis liquor tam parçè colligitur, tam negligenter seruatur.

Ficus protulit grossos suos.

64.
Hist.
Grossus
quid.

Ficus cum primum fundit fructum, depulsa iam hyemis argumentum est. Hic verò grossus est, quem verum fructum non esse, sed veri quasi præmium quoddam dicit Nyssenus Oratione septima in Cantica. Idem pene Hieronymus in Mich. cap. 7. ubi ait, fructus illos ineptos esse ad vescendum, quos faciliè excutit ventus, si sit immoderatus. Ambr. lib. 7. in Luc. c. 3. *Ficus*, inquit, ab initio germinat poma pro floribus; in aliis flos decutitur, & poma nascuntur; in hac poma decidunt, ut poma succedant.

Quòd grossi sint ad cibum inepti, facilièque decidui, omnium pene cōsensio est. Certè Cato de re rustica cap. 94. docet quemadmodum grossi retineri possint, ne cadant. Sit sanè hoc verum, quod docet Nyssenus, & Ambr. sub alio cœlo (nec enim puto tot, & tantos viros hoc fuisse dicturos, nisi longo experimento didicissent) sed certè grossi in Hispanico solo multis in locis, & maturitatem

suam habent, & esui inhabiles non sunt. Imò in Palaestina esse maximè dulces, expetique adeò, ut illorū suauitas, & auiditas in Prouerbiū abierit, probabile sit Mich. 7. ubi Deus studium suum vidēdi bonos exprefit eo studio, quo grossi desiderari solēt. *Præcoquas ficus desiderauit anima mea*, id est, sicut præcoquas ficus: nā similitudinis nota ab Hebræis omitti solet. Et Osee 9. *Quasi vinas in deserto inueni Israël: quasi prima poma ficulnea vidi patres eorum.* Et Isaia cap. 28. multo clariùs, ubi pro temporaneo, Heb. est בכורה *Bicurah*; eadem nempe vox quæ suprà apud Michēā, & Oseam. Significat primum ficulneæ fructum, & ita vertunt Lxx. qui Punica Dialecto, quæ ab Hebraicis ducta est, *Albacora* dicitur, valētque idem, quod apud Hispanos *Brebas*. Sic ergo Isaia c. 28. cum vellet ostēdere, quā auiditate Assyrii terminos Israël inuaderent, quā facilitate diriperent; *Sicut temporaneum*, inquit, (id est, grossum) ante maturitatem autumnii, quod cum aspexerit vidēs statim, ut manu tenuerit, deuorabit illud. Quare neque temerè dicturus videor, si ab sponso putem euocari sponsam, proposita grossorum suauitate, qui in deliciis sunt, ut vidimus, & maximè palatum oblectant. Maturos autem esse grossos eo tempore in Palaestina, mihi difficile non est, quandoquidem sub æquinoctiū vernum in ea regione hordeaceæ fruges maturæ sunt ad messem, à qua non longè abesse solet grossorum maturitas. Meminit autem sponsus ficum commodatè ad agrum Hierosolymitanū, ubi hæc arbor in hortis frequēs, & eum pacis, & otij commoditas adest, homines sub ficu, & vite requiescere dicuntur. Existimo autem in hortis Engadditanis non solum esse cyprum, licet maior ibi sit opobalsami,

Grossorū
suauitas.

Michē
7.

Osee 9.

Isai. 28.

balsami, quàm aliarum rerum proventus; sed etiam ficum, & vitem, & Punicam malum: quia in hortis ea præcipua commendatio est, si sit ex arte topiaria arborum, herbarumque disposita varietas; unde sæpe harum plantarum mētio fit. Hinc constabit, qualiter vineæ dicantur florere, & odorē emittere; quod sanè non tam habent à vitibus (quarum laus à fructu pene solo) quàm à succo cypri, & ab aliarum arborū odore præcipuo. Sanè in vineis plantatas esse ficus Christus docuit Luca c. 13. *Aborem fici habebat quidam plantatam in vinea sua.*

Vineæ florentes dederunt odorem suum.

65. **E**X flore, & odore colligimus, nō esse vitem; sed aliam arborem, scilicet cyprum, de qua suprà. Illud verò סמך *Semarad*, pro quo vulgaris habet *florentes*, incertum est quid significet, cum tantum reperitur in his Canticis. Communiter dicitur significare vnam tenerrimam, cum primum flos excidit, ita ut sit idem, quod *vineæ germinantes*. Sed videtur aliquid significare communius; unde Septuaginta verterunt *cyprizantes*, id est, cyprizantes; ubi apertè docent odorem, & florem cyprorum esse, non vitium.

In foraminibus petra, in caverna maceria.

66. **S**ponsa propter pudorē virginalem, tum propter hyemis tempestatem immitem domi latere intra claustra fingitur; imò & cubare in lectulo lotis pedibus, & deposita tunica, ut ipsa fateatur cap. 5. Quam

sponsus ex abditis domi penetrabilibus euocat, ut liberum spiritum ex libero, ac sereno cœlo trahat.

Ostende mihi faciē tuam: sonet vox tua in auribus meis, vox enim tua dulcis, & facies tua decora.

Qui molli in alios sunt animo, & amoris facibus inflammato, nihil non amat, quod ad illos quoquo modo pertineat. Quare in aspectu, & forma oculos pascunt; voce oblectant aures, & vel ipsas captant umbras, & mutas effigies, in quibus vel obscurum aliquod agnoscunt rei amatae vestigium. Hæc plana sunt, neque nudus hic cortex alia indiget expositione. Quomodo verò facies decora possit esse, cum adhuc sponsa intelligatur nigra, quādo hæc audit; aut vox dulcis, cum sit inurbana, & valdè agrestis, & absona; dicemus statim in morali sensu.

Surge amica mea, &c. in foraminibus petra, &c. Timida fingitur sponsa, quæq; loci, ac temporis asperitatem subire nō audeat. Ideo sicut columba, ubi tēpestatis horror, aut suspicio est, in suis se foraminibus continet, neque audet pluuiō se credere cœlo; sic anima, quæ nondū experta est, quantum sit iucunditatis in illis, quæ cū natura sua dura sint, ac amara, à Christo tamen habent non modò ut tolerabilia, sed etiam ut optabilia sint. Horret cœli aperti, solisque duri, quam grauem putat esse, inclementiam; nō aude sub dio pernoctare cum spōso; cubile amat, & ibi se fouet, atque indulget, sicut in suis lustris nonnullæ ferae, & reptile animalium genus in suis cavernis hybernæ temporis incommoda declinat. Ex hoc ergo recessu, atque mol-

Allegor.

67.

Vita mol-
lius ab-
sticienda.

litie sponsam euocat, affirmans à se satis esse prouisum, nequid sit in his nuptiis, quod timere possit: nā licet cum crucifixo spōso, & quem infixū in limo profundi tempestas demersit, ineunda sint ista connubia, & in eodem præsepio, ac cruce, tanquā in geniali thalamo conuiuendum, aut etiā commorari, & simul qualecumq; est, matrimonij huius subeūdum iugū; tamē quidquid in eo iugo oneris esse potuit à facie olei, quod à cypro copiosè ex putatione manauit; ita cōputruit, ut nulla pars ad fidelem, amantēq; animā ex ea, quæ uideri poterat, molestia perueniat. Quare gustato, atq; explorato, quā non sit amarum vri se gelu, atque æstu in cōplexu, aut conspectu spōsi, vltro ipsa spōsum ad agros, & vineas inuitat c. 7. adeo non horret.

68. *Ostende mihi faciem tuam.* Ostendimus alibi hanc orationem à sponso habitam, cum sponsa neque proliuisset à lecto, neque sponsum ingrediendi cupidū admisisset; de quo capite 5. Ex quo liquet, tunc colore fuisse nigram, cum ostendi sibi faciem spōsus iubet. Id ergo agit amās, & liberalis sponsus, ut sponsam, quæ inter medios clericos dormierat, nigroremque traxerat, nuptiis minùs opportunum, cādidam reddat instar niuis. Ita pene Orig. Hom. 4. in Cāt. qui ideo putat sponsum velle ostendi sibi faciem, ut videat, an aliquid veteris hominis in ea resideat, quod abstergeri debeat. Quod sanè acutum in hac amoris acie telum est: nā offert sponsus vltro, quod viri sancti cum gemitibus assidue postulant. Psal. 10. *amplius laua me.* Quod si qui Christi sanguine mundati non sunt, faciem habēt non suam, sed eorum, quibus se peccando similes fecerunt. Id videtur cupere sponsus, ut facies, quæ ad inanium, & sordidarum bel-

luarum deformitatē abierat, reformatur, talisque occurrat, ut diuinæ imaginis, ad quam formata est, splendorem aliquem ostendat. Quam expositionē insinuant tres Patres apud Theodoret. Optimum sanè documentum iis, qui in meditatione se, suæque diuinis oculis proponunt; id enim agunt, nisi otiosam illam operam assumunt, ut si quid est in animo sordidum, detergant; si quid impressum ab aliena forma, id prorsus exurant, & ad imaginis diuinæ nobilitatem, splendoremque restituant.

Vox enim tua dulcis, & facies tua decora. Mirum sanè quod faciem illam decoram appellat, quam esse nigram sponsa ipsa fateretur, & vocem dulcem, qua tamen nihil videtur esse potuisse magis absonū, rusticum, & inconditum. Quid enim absurdius, quid agrestius, quā clamanti molli-ter sponso, & nocturnam pruina, qua stillabāt cincinnorum fimbriæ, obliuienti respondere non inurbane modò; sed etiā crudeliter, depositam esse iam tunicā, id est, iacere se in lecto; atque adeo sibi durū videri lectū relinquere, & vestes resumere; lotos iam esse pedes, neq; sibi futurū esse gratum, si rursus inquinentur?

Si nigra fingatur spōsa (ut quibusdā placuisse diximus in cortice) propter persecutionē Tyrannorū, ita ut tota illa, quæ videtur esse deformitas, externa omnino sit, quæ internā pulchritudinē potiùs illuminat, quā contaminat, nō dubiū est, quin gratissima appareat cœlesti sponso. Sed quia aliquid fœdū esse fingitur in ea rustica, atq; alienigena puella, quod detergit, ac corrigit sponsi benignitas, aliter occurrendum est, dicendumque iuxta sacra Scripturæ consuetudinem (de qua pluribus in cortice, & cap. 1. in illud, *Intruduxit me Rex*) faciem decorā videri, quia breui

Oratio
nō otiosa.

69.

Spes peccatoris
obicitur
vix & gratia.

breui futurum est, sponsi liberalitate, ut pulchra sit. Ac si sponsus velit timorem, siue pudorem eripere, quo impedita sponsa tam decori sponsi recusaret oculos subire, dicatque, ut oblita nigroris à custodia vinearum adsciti, securè prodeat, persuasa se iam esse candidam. Bono itaque animo esse iubet, quando tam prompta, atque expedita est Dei liberalitas, cui facile est subito honestare pauperem. Quis iam quantum suorum scelerum fœditate, ac infirmitudine niger de salute sua, ac sponsæ dignitate desperet, cum Deus tam amanter vocet, ac inuitet, quam tantopere superioris vitæ turpitudine fœderat?

Sed de voce adhuc querendum, cui nullo modo videtur inesse suauitas potuisse, cum sponsum inurbane repulerit, & eam ob rem multata esse dicatur, sublato pallio, & acceptis plagis. Sed est nō difficilis solutio: quia cum spōsus dulcē esse dicit spōsæ vocē, nondū agrestē se, & inurbanā ostēderat, cum in lecto pigritas causas obtendebat ineptissimas. Quæ tamen iam antè sponso sæpe responderat humanius, & alia amoris sui documēta dederat non obscura. Iam ex Hermon, & Sanir, id est, è natali solo in Solymitanam urbem, sponsi domum ascenderat: iam cōperat sordes ex patrio, ac peregrino puluere collectas abstergere, iam pedes abluerat. Sed erat adhuc in vita illa urbana, id est, spiritali, rudis, atque nouitia, atque ideo durum videbatur lecti relinquere molliem, aut leuiore etiam molestias suscipere; quas pro Christo perferte in deliciis numerant, & in virtutis studio longius progressæ. Ab easiue ruditate, siue languore spiritus nata est absurda illa, at-

que importuna vox, *Expollui me tunica mea*, &c. Sed in illa infirmitate, rudique tyrocinio spiritualis vitæ voces sunt alia, quas elicit, & sponsi amor, & supernarū rerū desiderium, quæ sitientes spōsi aures vehemēter oblectāt; ut in his qui à sæculo paulo antè ad Religionis claustra confugiunt, experimur quotidie. Ad has credo cœlestem sponsum respexisse, dum sponsæ vocem dulcem appellat; neque enim verisimile est, vocem illam sponso videri gratam, à qua ipse pruina madidus, & tanta auditate pulsans fores reiectus est; neque tam acriter, & sui desiderio, & longa aberratione, plagisque multasset, nisi in illa voce aliquid sonaret, quod ad eius aures absonum, & ingratum accederet. Adde quod, ut nuper diximus, vox hac inurbana tunc audita non fuerat: quare de quauis alia potiùs, quā de hac loquebatur spōsus, cum dulcem esse canit.

Sed vide singularem Dei humanitatem, amorisque naturam, qui in eo quem amat, siquid incidit minus quā pro dignitate, aut officio de eorum, aut dissimulare solet, aut minuere; quod tamen in aliis neque fortasse tegeter, neque ferrer patietur. Quod licet minus ex animo accidat, ad sunt tamen alia suauitates, vel cōmoda quæ deterunt, aut eleuant quidquid aliunde provenire potuit molestia. Probat hoc quotidie parentum in liberos amor, & indulgentia, à quibus libenter, & cum artisu audiunt impeditam vocem, titubantem, & blæsam; & in illa infantili balbutie aliquid semper sonat, quod ament, & mirentur. Quod si quid est in illis virtuosum, ac fœdum, honestiori ipsi notant, aut minus certè indecoro vocabulo; nāuū, qui in corpore macula

71.
Eorum
quos
amamus,
leuiora
videntur
errata.

est, in filio gemmam aiunt esse, vel lumen; patrum vocant paterno blâdimento, quem propter distortos, atque perversos oculos alij melius appellant strabonem. Qua de re Horat. lib. 1. Sat. 3. Cice. lib. 1. de natura Deorum, & omnium optimè Plato lib. 5. de Republica.

Ad hunc ergo modum intuetur Deus, quos agnoscit filios, & quam habet sponsam; cumque ab his sape audiat, quæ minùs aut Regiam sobolem, aut sponsam deceant, quæque ipse minùs prober, imò puniat aliquando seuerè; quia ramen ab illis habet sapius, in quo se oblectet, illorum simpliciter vocem sibi iucundam esse dicit; quia aliorum meritorum magnitudo, & assiduus officiorum cursus obscurat, atque obterit si quid interea leuiùs peccatum est.

*Capite nobis vulpes paruas,
quæ demoluntur
vineas.*

72.
Histor.

Alia ratio, cur sponsus amari debeat, est, quia sollicitè inuigilat nostris commodis, scilicet ut sua in nobis beneficia non solum tueatur, sed etiam augeat. Habebat sponsa vineam sponsi dono egregiè sanè, & instructam, & vberem, hanc ne populentur, & perdant vulpeculæ cauet sponsus, eo vel maximè tempore, quo gemmât arbores: nâ tunc tota plantarum vbertas, & exuri facilè, & extingui solet. Meminit potiùs vulpecularum, quia Palæstina illis mirè abundat; quare in ruinis Ierusalem Threnorum 5. habitare dicuntur vulpes: & Samson trecentas vulpes breui venatus esse commemoratur Iudic. cap. 15. Sunt autè

Vulpibus
abundat
Palæstina.

vulpes arboribus infensæ, & noxiæ, quia maturis fructibus insidias, & arborum truncis pestilenti morsu perniciem, & tabem moluntur.

Quidam illud *paruulas*, non *vulpibus* adiungunt, sed *vineis*, hoc sensu. Capite nobis vulpes, quæ paruas, id est, teneras, demoluntur vineas. Ita diuidere, exponerèque videntur Ambros. Sermone 11. in Psalm. 118. v. 8. Hieronymus in illud Ezech. cap. 13. *quasi vulpes in desertis*; dum dicunt arcendas esse vulpes à vineis, dum teneræ sunt: & aperte Philo Carpathius. Sed communis explicatio magis est apta rerum naturæ, à qua abesse non debet allegoria; neque enim vites florentes populantur vulpeculæ, quæ non tam frondes, aut flores captant, quam vvas iam maturas; neque aptè vineæ teneræ, ac florentes paruulæ vocantur; aptissimè verò vulpes, quæ exiguæ sunt inter alia animalia, quæ gregibus insidiantur, aut agricolarum labori, ac fructui nocent, quales sunt apri, leones, vrsi. Atqui, dicet, cur sponsus ideo capi vulpeculas iubet, quia vinea floret, si florenti vinea vulpis infesta non est? Respondeo, hoc esse prudentis patrisfamilias prouidum consilium: nam cum in vinea florente sese iam ostenderet spes vbertatis; ne postquam erumpentes tunc vva maturefcerent, in illas sagax illud animal insiliret, extingui iubet maturè, ne postea nihil proficeret sera prouidentia.

Fortasse hoc loco sponsus significat, quo tempore commodius capi vulpes possunt, & occidi, nempe sub messem: quo tempore Samson trecentas cepit vulpes, Iud. cap. 15. Ita putat Serarius in illum locum c. 3. vbi in hunc sensum explicat illud, *nam vinea nostra floruit*. Neque ratio

73.

74.
Principiis
obstandi.

ratio deest huic opportuna cogitationi: nam eo tempore, quo à Samson trecentæ captæ sunt vulpeculæ, & quod hoc loco à sponso designatur, nempe quo vinea florent, & ficus protulit grossos suos, scilicet sub æstatem, & messem (*cum enim ficulnea ramus tener fuerit, & folia nata*, Christo ipso teste Matt. 24. num. 32. *scimus quia propè est æstas*) eo inquam tempore vulpes parua sunt, & quæ facile cursu capi, aut in foueis, & latibulis comprehendi, & opprimi possunt. At postquam adultis aliquid roboris, & sagacitatis accessit (id est, sub autumno, quando vva matura est, & proxima vindemia, quo tempore damnum timeri potest) non ita facile: quia aut cursu effugere canum velocitatem, aut calliditate eludere venatorum ætem, atque consilia didicere. Neque sanè sine causa præcepisse videtur prouidus sponsus, ut vulpes capiantur pusillæ, quia grandes postea non ita facile capiuntur. Et facit ad hanc explicationem, quod in textu Hebraico bis ponitur vulpium nomē, hoc modo. *Capite nobis vulpes, vulpes paruulas*. Ac si dicat: capite vulpes, vulpes, in quâ, paruulas; ne postea cum adoleuerint, commodè fieri non possit. Hæc mihi explicatio valde placet: quia prouidum sponsi consiliū ostendit, & rationē aliquam indicat non ineptam, cur pusillæ vulpes capi iubeantur.

75.
Allegor.

Capite nobis vulpes, &c.] Sponsi sine dubio verba sunt hæc, quibus exitum in hortos, & commodum, & tutum esse dicit sponsa. Hortum descripserat elegantem, & placidum; nunc sibi curæ futurum esse dicit, ne ipsius species, ac fructus deflorescat, ac pereat. Ut sponsa infra cap. 8. sponsum sibi dicit esse vineam, neque velle se ab alio capere volupta-

tem, aut fructum; *Vinea mea*, inquit, *coram me est*: sic, puto, nunc sponsus affirmat sponsam sibi esse pro vinea, in qua se oblectet. Et sanè populum Israëliticum sponsa sibi vineam appellat Isai. cap. 5. seu certè, quod in eandem pene sententiam incidit, agit hîc de dotali vinea, qua Hebræorum more, ut cap. 1. diximus, sponsam sibi coëmit. Illa verò est vel sanguis Christi, iuxta id Act. 20. de Ecclesia, *quam adquisiuit*, inquit, *Paulus, sanguine suo*: certè virtutes, & dona, de quibus Osee cap. 2. *Desponsabo te mihi in iustitia, & iudicio, & in misericordia; & in miserationibus*.

Hæc ergo vinea, siue sponsa sit ornata virtutibus, & initiata iam Christi sanguine, destinataque ad thalamum, seu virtutes ipsæ, ac sanguis, florere tunc incipient, quando primum in animo virtutum flores, id est, signa, atque prognostica properantis iam fructus sese aperiant. Quæ quia Christi sanguinis effectus sunt, Christi etiam sanguis in animo florere dici non incommode potest. Sicut ergo in flore aliquid est tenerum, cui semper timeri prudens agricola; quia fieri potest, ut à vento excussus, aut exustus gelu vim amittat vbertatis futuræ: sic etiam in anima, vbi tener est adhuc virtutis flos, vel incipit fructum Christi sanguis producere, ut in hac sponsa non ita dudum à Gentibus euocata, nisi cura adhibeatur assidua, & diligens, exuri solet, aut vaneſcere, si glacies immineat; quod Solis recessu plerumque contingit, aut si Aquilonis perfleret vehementior vis. Id ergo agit tenera, & nunc primum germinantis vinea sator, & custos Deus, ut sua in anima beneficia tueatur, quibus quotidie ab inimicorum insidiis, & tentationibus impendat ruina. Et ideo vernale tempus

Prouidè
dum diligenter
virtuti,
cum adhuc
est tenera.

pus

pus aduocat, gemmanti tunc vinea, & florenti accommodatum, à quo, & hyemis rigor abest, & æstatis ardor, affulgetque mitior quadam, & magis opportuna reperies. Eandem etiam ob causam arceri, & capi vulpeculas iubet, in quibus alia continentur siue impedimenta, aut incrementa virtutum, siue nocumenta ad earum iacturam.

76.
A mini-
mis cau-
dum.

Hic verò notanda est sponsi cura prouida, ac solers, qui vult exiguas etiam vulpes capi; nam in re spiritali à minimis quoque cauendum est; maxime si eius sint natura, vt augeri possint. Hæ verò in ipso statim principio, antequam aliquid roboris assumant, opprimenda sunt; tunc verò maxime, quando vinea floret, id est, quando quis primum vitam spiritualementem aggreditur; in illis enim quasi virtutum incunabulis graue est quodcumque incommodum, vel offensus, licet ab imperitis existimetur leuis: facile enim excutit, aut exurit tenebri illi florere, in quo futuræ vbertatis spes continebatur. Diximus aliqua in literali sensu, quæ huc valde faciunt, vt quod opprimenda sunt vulpes quando paruula sunt, neque cum ætate aliquid accessit calliditatis, & roboris. Nam licet cum paruula sunt vulpes, id est, ineunte vere, nocere vtibus non possint, quia nondum vix maturare; tamē ad vuarum incrementa, suum quoque vulpeculæ incrementum accipient, fructusque postea populabuntur, & perdet. Principiis igitur obstandum, ne mora conualescat malum, & quæ principio facile deinceps, aut nullo possint modo, aut non nisi difficili depelli, aut frangi. Est hæc sententia apud Sætos frequentissima; ex omnibus pauca hæc accipe Chrysost. Homil. in Psal. 6. Quando ergo paruam animi pertur-

bationem susceperis, ne eam neglexis, quod paruam sit, sed considera quod id, quod ex ea alitur, maxima mala parit. Etenim postquam in domo aliqua paruam stippa accensum viderimus, conturbamur, & tumultum mouemus: non enim attendimus initium; sed ex initio finem considerantes, mouemur, & cōcurrimus, vt totum caminum exinguamus. Hoc igne vehementius animam exedit vitium. Oportet itaque præuenire. Nam si fuerimus negligentes, id correctu euadet difficilius. Hoc viderit quispiam euenire etiam in nauigio, & conturbari nauis, non quando mare iam superare, sed quando id facturum esse viderint. Ne simus ergo in paruus peccatis socordes, sed ea reprimamus cum magna vehementia, & abstergemur à maioribus, & bona futura consequamur. Greg. lib. 21. Moral. in 1. cap. Iob. cap. 7. in verba illa. [Etsi in manibus meis adhaesit macula.] Quomodo, inquit, macula in manibus, id est, culpa in actionibus inhareret, quam censura discipline non sinebat in cogitatione proficere? Neque enim culpa ad opus prodire permittitur, si intus, ubi nascitur, exinguitur. Si autem tentationi in corde nascenti festinè non resistitur, hac eadem qua nutritur mora roboratur, & existens foris in operibus, vinci vix preualet; quia ipsam intus membrorum dominam mentem captiuam tenet. Hyeron. ad Eustoch. de custodia virginis: Dum paruus est hostis, interfice: nequitia, ne Zizania crescant, elidatur in semine. Audi Psalmistam dicentem: Filia Babylonis misera: beatus qui retribuet tibi retributionem tuam, quam tribuisti nobis: beatus, qui tenebit, & allidet paruulos tuos ad petram. Quia enim impossibile est in sensum hominis non irruere innatum medullarum calorem, ille laudatur, ille predicatur beatus, qui vt cōperit cogitare sordida, statim interfici cogitatus, & allidit ad petram: petra autem Christus est.

Quidam

Quidam hæc verba sponsæ tribuunt: neque sanè deest coniectura, quam sequantur. Audierat sponsa pulchram esse vineam, & quæ ipsa eo temporis articulo, quo hæc repetuntur, experta fuerat. Hic verò non alienam recolat orationem; sed suam orditur, ac dicit, curaturam se, ne quid ex tot sponsi sui beneficiis intereat. Quare dandam esse operam constantem, & sedulam, ne vulpes paruula in illam tam officiosam, & luculenter instructam sponsi possessionem irrepant; quod decor ille tanta sponsi prouidentia, atque sudore quæsitus, à noxio vulpecularum morfu, vel halitu illibatus conseruetur. Quod sanè præstare accuratè debent, qui diuinum munus amant, & colunt, ne quod pretiosum est, propter aliquam leuem offensionem amittant. Omnes ergo animi sui vires sponsa fidelis aduocat, oratque Angelos custodes vineæ, vt excubent sedulo, ne quid vinea detrimenti capiat à vulpinis artibus: imò vt capiant illas, dum adhuc paruæ sunt, & extingui possunt; ne vsu, atque ætate confirmatæ plus negotij custodibus, & plus periculi vineæ moliantur. Hæc videtur non inepta sententia, licet magis apta videatur prior.

De bene-
ficiis con-
seruanda.

Dilectus meus mihi.

78.
Hic for-
in amore
vicissitu-
do.

Hic concludit sponsa debere se totam sponso suo propter commemorata officia; ac si dicat: Si sponsus totus de me cogitat, & totus est in me, tota in eius amore esse, & vnum illum tota spectare debeo. Suspicio autem hanc esse cantilenam omnibus hymenæis communem, quia est accommodatissima coniugum amoris munio significando; quæ hæc sepe repetitur, G. Sanctij Comm. in Cant.

postquam commemorata sunt sponsi aliqua beneficia. Neque ab similibus est hæc cantilena illi Romanorum siue cantico, siue soleni in cōubiis formulæ, ubi in Caius, ego Caia, de cuius interpretatione vide Plut. in Problem. Rom. qui ceteris his verbis sponsus pacisci, omnia vt communia sint, vt sponsa omnia ab sponso recipiat, & eidem omnia vicissim reddat: & relictis etiā parētibus sibi omnino & in amore respondeant, & profusus adhærescant, iuxta diuinum præceptum Gen. 2. Quod etiam docuit Plato in lib. 3. de Republica. Curas quisque maxime id, quod maxime diligit: sicut enim amatus, vt par pari referat hominem debere pro homine. Sed melius, & breuius Cyprianus Sermone de Ascensione. Homo, cuius Deus est, quid amplius querit? Sufficis tu Deo, sufficiat tibi Deus. Ita etiā Theodoretus, qui adducit illud 1. Cor. 6. Corpus autem non fornicationi, sed Domino: & Dominus corpori. Sic ergo sponsa non omnino par redderet, si sui sibi aliquid retineret.

Dilectus meus mihi, & ego illi.] 79.
Commemoratis sponsi tot ac tam illustribus meritis, id est, acutis telis, quibus charitatis aciem sponsus iustruxit; ostendit iam sponsa, quomodo tanto officiorum, ac amorum ponderi succubuerit. Et quidem vulneratam se à charitate dixerat prius iuxta Lxx. versionem, qui pro, quia amore langueo, reddiderunt, quia vulnerata charitate ego. Nunc verò quid vulnus illud effecerit in animo sic affecto, ostendit: illud verò est, vt sponso in officio, atque in amore respondeat, & tota sit sponsi, sicut sponsus ipsius totus est; vt sint similes, quoad fieri potest: coniuges enim matrimonium, etsi dissimiles inuenerit, similes facit. Quare si sponsus

Allegor.
Anima
Deo in of-
ficio re-
spondere
debet.

dicitur Salomon, id est, pacificus, sponsa Sulamitis dicitur, id est, pacifica, licet peregrina, atque alienigena fuerit: liliū vocatur sponsus; liliū item vocatur sponsa: debet ergo sponsa officia remittere, si similis videri vult. Vnde si per cancellos sponsus intuetur sponsam, per cancellos item sponsa suū intuetur sponsum. Cancellos autem dico legem, & Euangeliū: nam nisi per hanc Christum intueamur, nihil minū quam Christum intuebimur; quod enim per alios cancellos nobis se spectandum præbet, id est, quod à nostra propria voluntate proponitur, & non à lege, aut à voluntate Christi in Prælati expressa, Pseudo-Christus est. Sponsa ergo datam sibi legem à Christo libenter suscipit, neque ab ea dimouet oculos; & tunc verè per cancellos prospicit. Et quemadmodum sponsus, ut ceruus currit, transiliens colles, id est, difficultates superat, ut sponsam ornet; sic ipsa, ut sponsi voluntati seruiat, quidquid difficultatis inciderit, alacriter adeat, & constanter superet. Denique sicut sponsus ad eius commoditatem se demittit, sic ipsa totam se ad sponsi mores, & voluntatem fingat; neque enim aliter verè dicit, *Dilectus meus mihi, & ego illi*. Dicit verò Ambrosius in Psalm. 118. octon. 8. v. 1. hoc præcipue cadere in eos, qui totos se Deo consecrarunt, putà Sacerdotes, Religiosos, &c. illi enim, renūtiato seculo, vni Deo viuūt, in eo acquiescunt, & si quid aliud est, alienum putāt.

Qui pascitur inter lilia.

80.
Histor.
Amantiū
bladiū.

Explicat sponsa quis sit dilectus suus, nempe pastor; neque è vulgo pastorum, sed cuius pascua sint amenitatis, & venustatis ple-

na. Proprium est amantium, qui & amorem suum valde amant, & aliis probare student, dilectis affingere quæ dulcissima sunt gustatu, audituque, ac visu pulcherrima, illis vel inesse cantant, vel ut insint precantur. Vnde frequens est in illorum ore, vel cum de absentibus sermo, qui nunquam ipsis intemptius inducitur; vel cum presentibus blandiuntur, *nectar, ambrosia, mel, rosa*, &c. quod *hyblam sapit, At-ricosque flores*. Et eò vsque amantium procedit infania, ut etiam audeant affirmare non solum amatos esse v.g. floridos, sed floridum reddere locum in quo cubāt, quem calcant pedibus, quem vident oculis. Ex hac consuetudine dixit Virgilius Eclog. 4.

Ipsaribi blados fundēs cunabula flores.
Et Ecloga 7.

Phyllidis aduentu nostra nemus omne virebit.

Et Eclo. 5. de Daphni iam mortuo.

Pro molli viola, pro purpureo narcisso.

Carduus, & spinis surgit paliurus acutis.

Hinc illud Persij Satyra 1.

*— è tumultu, fortunatæque fauilla
Nascuntur viola.*

Et idem Satyra 2.

— quidquid calcaueris hic, rosa fiat.
Bucolium ergo morem sequuta sponsa, atque amatorium, affirmat à dilecto suo nimium fortunatum gregem pasci inter lilia, vel quæ vltro fundit ager gratificatus sponso, vel quæ ipse roseo vultu euocat, vel calcatu producit.

Porro illud *pascitur*, Hebraicè actiuum est. Fortasse passiuè exposuit noster Interpres, ut ostenderet molestum non esse laborem illum sponso, cum sit

Formosi pecoris pastor formosior ipse,
& ex

& ex ea cura mirificā hauriat voluptatem. Pasci enim, oblectari est: vnde dicimus, *animum pascere, & oculos pictura*. Pascitur ergo inter lilia, id est, oblectat se; Hispanè, *se entretiene y solaza*.

Est qui contendat, lilia hinc pro rosis sumi, aut alio genere florum, quia non putat lilia in propria significatione gregibus opportunum esse pabulum. Ut enim illa odore sint grato, non tamen faciunt ad illorum stomachum, atque ideo neque cogente fame adigi possunt, ut illa carpant. Hoc fortasse verum, non tamen idcirco in alia significatione, quam propria sumendam esse puto *liliorum* vocem; nam licet lilia gregibus alimento non sint; at pascua, quæcunque illa sint, maximum habent ornamentum à candenti lilio. Quare quæ pulchra sūt, vallata dicuntur, aut intexta liliis, ut de ventre sponsæ dicitur Cant. 7. qui fecundus dicitur, & pulcher; *scut aceruus frumētū vallatus liliis*. Neque præterea sponsi pecus dicitur hoc loco liliis, sed inter lilia pasci, id est, in pascuis vberimis, quæ liliorum candor intertextit; ita ut illis nihil desit, quod permulcere palatum, nihil quod videndi, aut odorandi sensum oblectare possit.

Donec aspiret dies, & inclinentur umbra.

82.

Obscurus est hic locus, & variè explicatus. Quidam referunt ad illud; *Dilectus meus mihi, & ego illi*; & tunc sensum esse putant. Quando tempus erit vicissitudo, ita ut dies umbræ, id est, nocti, & umbra diei succedat, tamdiu noster constabit amor: vel, quando dies aspirabit (nam Sol oriens spiritum, siue auram excitare solet, ex Arist. Pro-

blem. sect. 25. quæstione 4. & Plin. lib. 2. cap. 47. Seneca lib. 5. quæstionum naturalium cap. 7.) seu quandiu umbræ erunt instabiles (quia variæ sunt pro Solis vario motu; vnde LXX. verterunt *κινῶν*, id est, *moventur*) & quia hæc nunquam instabiles non erunt; sic etiam noster amor nunquam non erit stabilis. Ita videtur sentire Bernardus Sermone 7. in Cantica, dum dicit hinc circumscribi æternitatem.

Alij referunt ad illud, *qui pascitur*, sed hi variè. Quidam ad meridiem; ita Iustus Orgiletanus: & tunc sensus est, pasci sponsum donec umbræ pene euanescant; quod in meridie contingit. Eo verò tempore à pascuis abducuntur greges. Et quidem dicit Seneca supra; *Ad medium diem venti languescunt, nec unquam vsque ad meridiem aura produciuntur*. Alij tamen verisimilius, & ad nuptiarum institutum accommodati de Solis occasu interpretantur, quia exponunt de vitæ fine. Sic S. Thomas, Beda, Theodoretus, Carpathius, Greg. Papa, & Ambr. & alij hic. Dicit verò sponsa, à dilecto suo tandiu pasci se (id est, oblectari) inter lilia, & ipsum quoque liliis (quæ pro omni genere florum sumuntur) donec veniat fructus, id est, nox, quando fient nuptiæ. Hic verò à nobis sunt multa explicanda.

Quemadmodum matutino tempore aspirare solet aura, sic etiam inclinato iam die, & appetente nocte. Ita Arist. docuit Problem. c. 25. sectione 4. ubi dicit, *statum incipere, aut ortu, aut obitu Solis*. Et sectione 26. quæstione 34. dicit, *Zephyrum ventum saluberrimum, & temperatissimum aspirare citum Sol ad occasum vergit*. Idem Plin. lib. 2. cap. 43. Vesperinam verò auram, tãquã rem conuetam, & notã, posuit Virgil. signū

83.

Ventus a-
spirat in-
clinante
die.

imminentis noctis lib. 7. Aneid.

Aspirant aura in noctem.

Quod magis in usu esse apud Hebraeos arbitror, quibus cum Moyses ostenderet, quo tempore Dominus Adamum violatae legis coarguerit, *venisse* dicitur Gen. cap. 3. *ad auram post meridiem*; pro quo Septuaginta, *ad vespem*. Idem Chaldaeus, Symmachus, & Aquila, *in vespere diei*. Theodotio, *in spiritu qui est versus refrigerationem diei*. Vide Hieronymum in quaest. Heb. super Genesim. Pagninus, & Varablus, *ad auram diei*. Aug. legit, *ad vespem*. Et sicut etesiae dicuntur venti anni, siue anniuersarii, quia certo anni tempore aspirant, sic puto ventum diei siue maius, diarium, eum ab Hebraeis appellari, qui est sub vespere. Et ita hoc loco interpretatur Abenezra.

84. Secundò, *inclinari umbram*, pro quo Septuaginta vertunt, *moueri*, & Hebraei *fugere*, satis indicat hic sermonem esse de umbra pomeridiana; nam ante meridiem non videtur moueri, cum contrahatur potius, & videatur stare, quando altissimum caeli locum Sol obtinuit; secus est quando Sol iam occubens in opaci corporis latus directò incurrit, & eius oppositu umbras proficit longiores, iuxta illud Maronis;

Et Sol crescentes decedens duplicat umbras.

Et certè de vespertina umbra est illud Ps. 101. *Dies mei sicut umbra declinauerunt*. Et Psal. 108. *Sicut umbra cum declinat, ablatus sum*; nam tunc producit longius, & cum videtur statum meliorem consequuta, propè est ut euanesceat, & in comunem mundi umbram, id est, nocte, se condant, nullo sui cursus relicto vestigio.

85. Tertiò obseruandum, totum diem in hortis poni; nā multo manè vocata est sponsa, & nocte reducta est

domū, ubi sponsi coronati indulgēt cum sodalibus choreis, & his ludis, voluptatibusque, quibus & fallunt, & sustinent illum amorem, cui peracto illo diurno spatio, satisfaciēt. Illa verò dici possunt non incoegre *liba*, id est, praeiia voluptates, quae nuptias antecedunt, sicut & flores fructum; quae etiam umbræ possunt aliter appellari, id est, nuptiarum symbola, quibus inclinatis, atque submotis corpus succedat. Vt enim ex dicendis constabit, in ferculo, & vestibus, toto denique hoc Epithalamio optimi coniugij forma, & umbra describitur.

Ad extremum notandum, ex hortis nuptialipompa non prius sponsos domum reduci, quam nox admoneret: erat enim solemne tum apud externos, tum etiam, vel maxime apud Hebraeos nocte nuptias inire. De externis satis constat ex Homero Iliad. 2. ubi in Achillis clypeo, cum nuptias describit, & hymenaeum, lampades adhibuit: & ex Catullo;

Vesper adest, iuuenes consurgite; Vesper Olympo

Expectata diu vix tandem lumina tollit. Et Virgil. in Pharmaceutria.

— ubi deserit Hesperus Oecum.

Hinc nata consuetudo gestandi facies, & tadas ad pellendas tenebras, & exhilaradam nocte. Vtrinque Cicero meminit pro Cluentio, ubi noctem cum nuptialibus facibus coniunxit. De Hebraeis certum est, & ostendunt parabola decem virginum; quae cum lapidibus occurrunt sponso, & sponsae, quaeque media nocte audiūt; *Eccae sponsus venit*, & seniorum, qui accēsis lucernis expectat dominū, quando reuertatur à nuptiis. Et Genes. 29. Laban vespere Liam dedit Iacob, aliàs deceptus non esset, credens esse Rachel.

Ex

Ex his constat, quid sibi sponsa velit, quando umbræ fugerint, nempe, ut perficiantur nuptiae, quae noctem quasi pronubam, & sociam habent, in qua sponsum, quem tunc habebat in animo, in sua etiam haberet potestate. Pascit autem se, & suos inter lilia, id est, manet in hortis, donec appetat nox, quae sponso in genitricis suae cubiculum adducit.

87. *Qui pascitur inter lilia.* Adspiratio diei, & umbrarum inclinatio nuptiarū tempus indicant, ut in cortice pluribus diximus: quia hē nocturno celebrantur tempore; ante quā voluptates erant aliae, quae sponsae traditionem praecedebant. Nunc accommodatē ad superiora in spirituali sensu dicendum est, sponsum interim dum sponsa haec moratur in terris, nec dotes illas accipit, quibus Beatorum animae ornantur in patria, pasci inter lilia, id est, praeberē sponsae delicias alias, quibus etiam foueatur spes, & patriae celestis desiderium sustentetur. Illa verò varia, & celestibus proxima, ex liliis, id est, rebus candidissimis ac purissimis capiuntur.

Porro, illud *pascitur*, actiua significationis est, ut legunt LXX. & Hieron. lib. 1. contra Iovinian. post medium: & docet satis ratio Hebraica; & quidem apud Latinos aliquando actiue significat. Si ergo in hac lacrymarum valle, si in loco vasta solitudinis, dum adhuc exulat ab spōsi domo, & nuptiali thalamo, inter lilia pascitur fidelis anima; quibus deliciis, quo pabulo oblectabit in terra viuētū, in domo voluptatis, in aureo ferculo veri Salomonis?

Multi multa dicunt de his liliortū pascuis, in quibus se oblectat, & fortunatum gregem pascit sponsum: vnum tamen ex omnibus adducam

Ambrosium, quia is omnium penes sententias complexus est. Sic autem Ambros. Serm. 14. in Psal. 118. *Bona, inquit, pasqua, diuina sunt Sacramenta. Corpus liliū, in quo sit splendor aeternitatis; corpus rosam, id est, Dominici corporis sanguinem. Bona etiam pasqua, libri sunt sacrarum Scripturarum, in quibus quotidiana lectione pascimur, in quibus recreamur, ac reficimur, cum ea, quae scripta sunt, degustamus, vel summo ore libata frequentius ruminamus. His pascuis grex Domini saginatur. Bona etiam Christi pasqua, qui pascit in liliis, hoc est, in splendore Sanctorum.* Hieronymus lib. 1. contra Iovinianum lilia vocat virginum choros, qui sanè candidissimi sunt, odorisque gratissimi; unde castissimus Sponsus mirificas capit voluptates. Quod etiā in Hymno, quem in virginū feriis canit Ecclesia, dixit Ambrosius ad hunc respectans locum;

*Qui pascis inter lilia
Septus choros virginum,
Sponsus decorans gloria.*

Reuertere: similis esto, dilecti mi, &c.

88. **L**ocus hic difficilissimus est, quia non satis apparet, cur haec dici potuerint ab sponsa. Quidam dicūt sponsum velle hoc loco ad gregem redire, & cum iam discessum moliretur, ab sponsa reuocari. Ita innuit Bernardus. Alij reuera discessisse antè, cum languida ab amore sponsa somno correpta est; & nunc referro se ad tabernaculum sponsae: quem cum iam ab eo languore, atque deliquio recepta properantem videret, iubet reditum maturare. Haec recentiores. Beda dicat rogari sponsum, si abiurus sit, ut alios doceat.

ceat, & pascat, ut statim redeat. Ex antiquioribus Theodor. & tres Patres cum Psello, atque Carpathio aiunt, precari sponsam, ut dilectus ad pascua reuertatur, ut omnes eius conspectu fruatur, atque illustrentur, utque suam suauitatem, & amorem impertiat.

In re vsque adeo incerta quid afferam, explorati nihil habeo; quod verò videtur magis cum textu congruere, dicam, ut in re tanta necessesse est, & timide, cum à tantorum Patrum expositione recedam: & quia cum illis non sentire omnino audacis est, non libenter. Minime tamen existimo id mihi non licere, cum in cortice literæ nunc opus nostrum sit, id est, in Grammaticali sensu, à quo ipsi ferme abstinerunt: quare contra illorum auctoritatem directò nihil moliri videor. Et primum mihi alienum videtur à re nuptiali, atque amatoria, sponsum abiisse ab sponsa adeo sibi chara, quamque sui desiderio languentem, exanimatamque viderat; præsertim cum ex ipsius sinu, & complexu languoris sui leuamentum peteret. Neque præterea ratio Dramatica permittit, ut sponsus edicat omnibus, ne somnū interpellent dilectæ, & deinde non interiecto alicuius sermone fingatur abiisse, & ex remoto loco sponsam accersere, quam excitari vetuerat, his verbis, *Surge, propera*, &c. quæ sponsa audire se simulat. Quod si hæc quis fieri dicat, cum in Salomonis ferculo redeunt sponsi ab hortis, minus aptè cadunt in illum temporis articulum.

89. Quare expeditam magis, & accommodatam eius loci sententiam arbitror, si consentaneè ad ea, quæ supra diximus, intelligamus hic propositas esse causas, cur sponsus omnes ad sui amorem vehemèter alliciat,

quas adumbrat egregiè cerui celeritas montes transilientis, à quo sponsa primum à languore recreata suū sibi canticum inchoauit; nunc verò vocem illam suam sæpius intercalatam repetit, ut unde exorsa est, eodè terminetur cantilena. Quod etiā fecit in fine totius Epithalamij, in quo summa est omnium, quæ de sponsi natura, atque ornamentis dicta sunt: nam in ceruo pulchritudo est, atque elegantia, & à natura quædam innata suauitas (unde ut hic sponsus comparatur ceruo, sic Prou. 5. sponsa dicitur cerua esse charissima) & illa tanta festinatio, atque velocitas, qua ardua superat cursu, & prærupta saltu, vim incredibilem amoris ostendunt. Ad quæ faciliè referas omnia quæ toto hoc opere fusiùs commemorantur.

His ergo positis, dupliciter exponi potest locus hic obscurus; primum, ut sponsa secum ipsa loquatur, ac sibi imperet, ut ad illam cantilenam iterum redeat, à qua nuptiale hoc carmen exorsa est; iterumque sæpius illud, *Similis est dilectus meus*, &c. Quod ut mihi persuadeam, facit Epithalamij perpetua quedam, & legitima ratio: in quo semper est aliquid, quod ex intervallis redeat, quale est in sponsa, *Dilectus meus mihi*; & in sponso, *Adiuuor vos*, &c. ut supra notauimus. Tum etiam, quia pro *Reuertere*, Hebraicè est, *ושוב* Sob, quod *circuire*, ac *gyrare* significat. Illud verò est, redire ad illud punctum, unde linea in circulo, aut filum ducitur in Cantico. Quare carmen illud qui *circulare* appellaret, non ineptè dixisse videretur. Et quidè huiusmodi carmen ab Hispanis dicitur *Sabuelta*; ab Italis *Retornelo*.

Fauet huic sententiæ, quod cum sponsa alloquitur sponsum, penè tolemæ est addere *dilecti nomen*,

nomen, in quo impensè delectatur; hic verò tantum dicit *Reuertere*, sine illa familiari nota. Vnde nihil est quod nos cogat illud *Reuertere*, ad sponsum referre, ita ut absentem reuocet sponsa: neque obstat quòd *ושוב* Sob, id est, *Reuertere*, sit generis masculini; nam interdum masculinum genus pro fæmineo ponitur. Vide Pagn. in observationib. in linguam Hebraicam regula 20.

Quod si sponsum alloquatur sponsa, non admodum contrà pugnaverim, modò præsentem, ut Beda hoc loco placet. Et tunc orat sponsa, ut pergat esse beneuolus, seque etiam, atque etiam iisdem & augeat ornamentis, & habeat in amoribus. Et, quia illud *reuertere*, Hebraicè est, *circuire*, circumspectet ne quæ ad se aliquid perueniat mali, quod vel amori incommodet, vel officio. Id videtur etiam sentire Lyra.

Videtur autem hic allusum esse ad consuetudinem populi Israëliti traditam Num. cap. 10. qui, cum eleuaretur Arca, dicebat, *Surge Domine, & dissipentur inimici tui*. Quibus verbis precabatur populus, ut sterneretur via, & sublatis impedimentis liberum expediretur ad cursum. Deinde cum deponeretur Arca, quasi Dominum ab eo cursu reuocaret, dicebat, *Reuertere Domine*. Sic ergo sponsa dilectum reuocat, non quali absit; sed ea forma loquendi sponsi in se studium, ac beneficia commemorans. Et sanè iuvat hanc explicationem, quòd (ut

suprà diximus) Psal. 67. cuius initium à capite Numerorum 10. sumptum est, sibi in his Canticis proposuit Salomon.

Potest verò aliter accipi, licet id 91. magis ad spiritualem sensum pertineat, ut sponsa edocta multa se amoris impedimenta opposuisse, quorum aliquid cap. 5. commemorat, & infirmitatis suæ cōscia sibi ipsi parum fidens, oret sponsum, ut quamuis vagetur super montes Bether, id est, inter salebras, & anfractus, & mille alia impedimenta, quæ ad omnia officia pronum, & festinantem retardare potuerint; ferat nihilominus hæc patienter; & quo est animo ad hæc perferenda planè indomito, & lenitate ad condonandum admirabili; deuoret has molestias, transiliat hæc obstacula, ac tandè quamuis per *Bether*, id est, confragrosa, atque aspera, ad se tamen recta, festinatòque perueniat.

Super montes Bether.

92. Vidam codices habent *Bether*, sed Hebraicè *Bether*, & ita omnino dicendum; quia ita est in Bibliis à Sixto emendatis, & ita videtur legisse Septuaginta, qui verunt *κοιλωματα*, id est, *concauitates*, quo nomine significatur asperi montes, & interrupti salebris; peruij tamen capreis, hinnulisque ceruorū, in quibus sponsus vagari dicitur, id est, ardua subire, ac anfractuosa, ut lilia paret, quibus gregem pascat.

IN CAPVT III. CANTICORVM ARGVMENTVM.

CVM primum noui coniuges geniale ferculum ascenderunt, sponsa cantu significat, quam auidè olim desiderarit has nuptias, statueritque abiiciendum esse lectulum, atque mollietiem, & omnino querendum esse sponsum per vicos, & plateas. Quod cum non minùs aggredetur audacter, quam studiosè concepisset, in custodes ciuitatis incurrit, à quibus cum nihil de sponso certum didicisset, ulterius progressa sponsum inuenit. Quem nunc se tenere dicit amplexu, neque commissuram, ut à se abeat, donec ad genitricis domum ventum sit; ubi peragenda sacrarum connubialium extrema scena. Deinde puella Sionides in coniugum gloriam, & delicias intenta, laudant primum eorum comitatum, qui non longè differt à Regio: deinde ferculum Salomonis, quod accuratè describunt. Tandem iubentur à sponsa, ut oculos à ferculo ad sponsum coronatum, qui in eo traducebatur, conuertant.

CAPVT III.

PARAPHRASIS.

Sponsa.
1 **N** lectulo meo per noctes quaesui, què diligit anima mea: quaesui illud, & non inueni.
2 Surgam, & circuibo ciuitatem, per vicos, & plateas quæram, quem diligit anima mea: quaesui illum, & non inueni.

3 Inuenerunt me vigilantes

1 **A**M dudum per noctes multas desideravi socium habere tori, què diligit anima mea; desideravi, inquam, illum, & nondum hætenus desiderij mei compos fui.

2 Tandem aliquando statui apud me, abiiciendum esse lectulum, atque desidiam. Et mecum ipsa dixi: Surgam, & circuibo per vicos, & plateas, & quæram, quem diligo; neque tamen diu vagata reperire potui.

3 In eo studio, ac cursu quærendi spon-

sponsum, in vigilantes ciuitatis incurri, à quibus percontata, an quem diligit anima mea, vidissent, nihil ab illis certum accepi.

4 Cum à ciuitatis custodibus paululum esse digressa, ecce occurrit mihi, què desiderabam; tenui eum, neque ab amplexu meo iam abire patiar, donec in matris meæ cubiculum deducam. (Matrem verò meam appello, quæ sponsi mater est, quia deinceps mihi futura est pro matre.) Vbi quod extremum est nuptialibus sacris, peragetur.

5 Sicut adiuraui vos antea filia Ierusalè, ne dormientem in complexu meo dilectam excitaretis; sic etià nunc, dum in geniali ferculo traducimur, in sinu meo dormitura edico ne molestæ sitis. Sin verò aliquid contra meum imperium, & sponsæ quietem moliamini, nihil vobis ex voto cedat ex his, quæ in ceruis, capreisque caporum voluptatis, aut comodi vobis proposuistis.

6 Quæ est ista, quæ in ferculo Salomonis ascendit de deserto? quæ sic olet suauiter propter nuptiales delicias, & opere seplasiario fragrans, ut conferri possit cum virgula fumi, quæ sursum attollunt accensi pastilli, ex myrrha, thure, atque omni odorato puluere compositi?

7 En, videte quemadmodum Salomonis gestatorium lectulum, in quo noui traducuntur coniuges, sexaginta circumstant militari more viri fortissimi.

8 Omnes accincti gladio, pugnandi periti, & ad pugnandum alacres, nequid à nocturnis insidiis (nam noctu sponsi domum reducuntur) coniugum læticia, aut dignitas patiatur.

G. Sanctij Comm. in Cant.

les, qui custodiunt ciuitatem: Num què diligit anima mea, vidistis?

4 Paululum cum pertrāsissē eos, inueni, què diligit anima mea: tenui eum, nec dimittā eum, donec introducam eum in domum matris meæ, & in cubiculum genitricis meæ.

Sponsus.

5 Adiuro vos filia Ierusalè, per capreas, ceruôsque camporum, ne suscitetis, neque euigilare faciatis dilectam, donec ipsa velit.

Adolescentula.

6 Quæ est ista, quæ ascendit per desertum sicut virgula fumi ex aromatibus myrrhæ, & thuris, & uniuersi pulueris pigmentarij?

7 En lectulum Salomonis 60. fortes ambiunt ex fortissimis Israël.

8 Omnes tenentes gladios, & ad bella doctissimi: unusquisque ensis super femur suum propter timores nocturnos.

R

9 Rex Salomon, quæ fuit magnificencia, atque in suos liberalitate, pro suorum connubiis hieroglyphicum quoddam ferculum fabrefecit, in quo spectaretur à curiosis, atque attentis oculis optimi connubij illustra symbola, in hunc modum. Materia fuit cedrina comportata ex Libano.

10 Cuius latera instruxerant argenteæ columnæ, quæ purpureum velum, quod ferculi tectum futurum erat, suspenderent. Reclinatoriū, ubi scapulas acclinauerent noui coniuges, fecit ex auro. At quis dignè commendat, quæ media, id est, interiorem ferculi partem consternunt? Satis nunc sit dixisse ornamentum illud interius esse huiusmodi, ut charitas, id est omnino amabile dici iure optimo potuerit. Hæc verò molitus est Salomō propter filias Ierusalem, ut in geniali pompa gloriosè traduceretur, quas huius munditiei, atque elegantiae amantes esse nouerat.

11 O filia Sion, quæ tam auidè Salomonis ferculi speciem, & elegantiā contemplantini, à ferculo tantisper ad eum, qui intus Regio more sedet, oculos cōuertite: videte ergo meum Regem, meum Salomonem (nā hic mihi pulchritudine ac gloria pro Salomone est) coronatum diademate, quod parauit illi mater in hunc diem desponsationis suæ, qui ipsi festiuissimus, & gloriosissimus est. Aut sanè si vobis non licuit videre Salomonē Regem nuptiali gloria cū Ægyptia Pharaonis filia in ferculo gestari, spectate iam in meo sponso illius diei, ac pompæ viuam quandam imaginem.

9 Ferculum fecit sibi
Rex Salomon de lignis Libani.

10 Columnas eius fecit
argenteas, reclinatorium aureum, ascensum purpureum, media charitate cōstruit propter filias Ierusalem.

11 Egredimini, & videte, filia Sion, Regē Salomonē in diademate, quo coronauit eum mater sua, in die desponsationis illius; & in die latitiae cordis eius.

IN

IN CAPVT TERTIVM
COMMENTARIVS.

1. Sensus historici.

In curru traductur noui coniuges.

IN capite primo scriptor facit desiderium sponsæ, quo in absentem sponsum ferebatur, luculenter descripsit. In secundo sponsi in dilectam blandimenta, atque officia complexus est. In tertio iam propius accedit ad nuptias; componit enim coniuges in curru, quod de more, cum plausu, atque symphonia domū reducebantur. Quod à Romanis solitum esse fieri liquet ex Apuleio Apologia 2. cuius moris meminit Pollux libro tertio Onomast. cap. 3. & Suidas in voce *Zeῦς*. Quod etiam in vsu fuisse apud Hebræos docet Rab. David in radice *פרה* Parah. ubi nomen *currus* ponitur; *אפריון* Aparion, quod hic adhibuit Salomon, quod *fecunditatem* sonat, & *lectum*; satis accommodatè ad nuptiarum sacra. Hoc ergo loco sponsa fingitur simul cum sponso vehi in curru, seu ferculo, quod instar thalami est, imò thalamus quidam mobilis, & gestatorius. Admonita ergo sponsa ab hoc lectulo, ait sibi aliter aliquoties contigisse, ut sepe in lectulo quæserit sponsum, neque tamen inuenerit: quem dum tempore non admodum opportuno quærit, in custodes ciuitatis incurrit; iam tamen sibi nihil esse timendum, cum secum in eo geniali lectulo dilectum habeat, qui à se nuptiali lege effugere non potest, donec ad aliud cubile, quod genitricis opera constratum est, ventum sit. De quo infra cap. 8.

In lectulo meo quæsiui, quem diligit anima mea.

Q Vemadmodum cap. 2. fusiùs explicata fuit sponsi oratio, quam ad sponsam habuit pigritantem in lecto, quæ breuiter fuerat aut proposita, aut indicata cap. 5. sic modò ab sponsa post orationem illam nuper expositam luculentius, breuiter proponitur, aut indicatur id quod post orationem, & nocturnum egressum, dum sponsum quærit, à custodibus pertulit: quod deinde multo fusiùs, atque illustrius in cap. 5. persecuta est. Non quæsiuit sponsa dilectum suum, quasi se claculum ex lecto subduxerit: quia cum istud connubium, sanctorum connubiorum forma sit, à sancto sponso fieri, aut tentari non debuit, quod casti coniugij legitima ratio non permittebat. Neque enim videntur omnino celebratæ nuptiæ Hebræorum ritu, donec præcederent, quæ toto hoc Epithalamio, commemorantur. Nam dum dicit sponsa cap. 8. *Quis mihi te det, &c. ut deosculer te, & iam me nemo despiciat?* id optat sine dubio, ut sponsum suum tandem legitimè, ac sanctè sine pudore possit, & osculari, & amplecti. Neque Iacob post tot annos ad partem sibi Rachel, & iamdudum uxorem accessit, nisi peractis nuptiis sacris. Imò neq; generi Loth in Sodomis, ubi effusissima in omnem libidinem erat intemperantia, uxores

2. Histor.

Sponsus ad sponsam non accedebat, nisi post traditionem.

attingerant, quia nondū erant in cō-
iugum domū traducta. Confirmat
hoc illa lex Deut. 22. quæ iubet, vt
parētes seruent virginittis signa, vt
habeant, quo filias suas à generorū
calumniis tueantur. Erat autē san-
guis, qui ex primo cōcubitu profluēs
excipiebatur subtracto linteo, ser-
uabaturque à parentibus, adhibitis
sine dubio testibus, vt esset quoddā
testimonium virginittis vsque ad
nuptiale tempus conseruata. Quæ
lex seruari non posset, si ante tēpus
illud liber esset ad sponsam ingres-
sus. Et in Hebræorum Rituali libro,
quem Latinum fecit Genebrardus,
verba ponuntur, quibus vtitur spō-
sus, cum primū illa videt virginittis
signa. Imō, vt ab Hebræo accepi
Synagogæ quondam Præfecto, non
prius nuptialis comitatus discedit;
quā sponsus ad sponsam accedat,
& virginittis signa coram testibus
proferat. Et ideo Ierem. 3. dixi-
mus Patrē appellari ducē virginittis;
quia filiam moderatur, & eius
curā habet, donec deposita sit virgi-
nitas, & linteū cū virginali sangui-
ne ad testes productum. Non ergo
sponsus querebatur, quasi ex lecto
furtim abiisset, quem inire non po-
terat. Quare aliquid aliud valet il-
lud, *quæsiui*. Heb. est *ביקשתי* *Bikesheti*,
quod idē ferme significat, atq; apud
Latinos *quæro*; nempe *inuestigare. co-
nari, & velle*. Et hoc prostrēmū in sa-
cra Scriptura frequens est; & Chal-
dæus sic accipit verbū *ביקשתי* *Bikesheti* in
Psalm. 8. & 16. Quod maximē vsitātū
est cū infinitiuis sequitur; vt Psalm.
36. *Quæris mortificare eum*. Exod. 2.
Quærebat occidere Moysen. 2. Reg. 14.
Quærent extinguere scintillā meam, &
cap. 20. *Tu quæris subvertere ciuitatem*.
Eccl. 17. *Qui quærit locupletari*. Et idē
etiā significat apud Latinos verbū
quæro, aut *requiro*, *conari nēpe, & cu-
pere*. Plinius lib. 8. cap. 53. de capris

inquit, *emante aliquo in montem tran-
silire quærentes*. Simile significationē,
atque vsum habet Hispanicū verbū
querer, quod à Latino *quæro* deduci
certū est. Significat etiā aliquid ab-
esse, sicut & verbū *desidero*, aut *requi-
ro*. Qua ratione dicimus, *Desidero in-
te*, aut *quæro*, seu *requiro prudentiā*, id
est, abesse abs te prudentiā video. In
alterutra harū significationū in-
telligo sumendum esse illud *quæsiui*,
potius quā in ea, quæ sponsam do-
lere ostendit, quod de lecto sponsus
abierit. Est ergo sensus: Dolui abesse
spōsū à lecto, quia esse in eo nō po-
terat, nisi peractis nuptiarum sacris.
Vel, desideravi lecti socium habere,
id est, nuptias inire, quia ante illas
nō sperabat fore, vt secū vnquam in
noctibus haberet, quem amabat. In
hanc sententiā Bernardus Sermone
75. dicit sponsam, cū esset in lecto,
quæsiisse spōsum, nō quidē in lecto
cubantē, sed cū absente desidera-
ret, de illo inuestigando secū deli-
berasse. Et cōsonat valdē huic expli-
cationi trāslatio Lxx. qui vertunt
in lectulo, id est, *in lectulum*. Quasi
dicat: desideravi, ad lectum seu ad
connubium.

In lectulo meo per noctes. Cū iam
sponsa studij sui cōpos dilectū suū
inuenisset, quē tanto antē, & labore
suo, & aliorum ludibrio, & iniuria
quæsierat; docet filias Ierusalē quē-
admodū non semel antea sponsum
quæsierit, id est, desiderarit, quō ip-
sæ exemplo suo, atque incommodo
edoctæ, rationē ineant ad inuestigā-
dum sponsum magis opportunam.
Vt autē historicus sensus varius est;
sic etiā mysticus varius esse potest.

Si lectulus hic sumatur pro mol-
lioribus deliciis, rectē monent tres
Patres apud Theodoretum, cœle-
stem sponsum ibi non posse reperi-
ri Si verō sumatur pro contēplatio-
nis otio, vt vult Nyssen Orat. 6. in
Cant.

Cant. ibi non semper inuenitur,
sed excitatur desiderium per labores
etiā summos inuestigandi; neque
enim oratio otiosa esse debet, sed
operosa, & acris, & quæ propter Deū
nihil non tentet. Quod cū verum
sit in aliis, maximē verō in his qui-
bus animorum cura data est, qui iu-
bentur sæpe Deum, id est, voluptatē,
quæ ex Dei contemplatione nasci-
tur, propter Deū relinquere. Quod
fecit Moyses, dum à Dei conspectu
ad populū coercendum à vituli cul-
tu descēdere cogitur. His ergo extra
lectulum per noctē, id est, eo tēpore,
quo nihil propter commune silen-
tium orantem interpellare solet, at-
que aded meditatio quiescit, nō
semper inuenitur Deus: occurrit au-
tem vltro, cū ex oratione ad opus
charitatis excurritur.

Si verō, *quæsiui*, absentiam sponsi,
& desiderium sponsæ significet, vt in
cortice suprā verisimilius duximus,
quia desiderium illud ingens erat, &
multis facibus inflammatum, exilire
cogit ē lecto; siue is pro otio, siue
pro meditatione sumatur; neque se-
dari potest, nisi in sponsi complexu.
Tale verō desiderium neque vincit
difficultas, neque remittit mora,
neque extinguit absentia; imō,
vt bene Gregorius Homil. 23.
super Euangel. *Desideria dilatione
crescunt; si autem dilatione deficiunt, de-
sideria nō fuerūt*. Ex eo ergo desiderio
in illam vocem magni testem amo-
ris erumpit sponsa; *Dixi, surgam, &
circuibō ciuitatē*, id est, nullus erit lo-
cus, quem non adeam, nulli secessus,
nullæ latebræ, quas non subeam; ne-
que quiescam vnquam, nisi in spon-
so. Porro illud, *dixi*, eam significat in-
suscepta cognitione constantiam, vt
obuia quæque impedimenta, & ag-
grediatur alacriter, & strenuē su-
peret.

Surgā, & circuibō ciuitatem.

Refert sponsa quam ex absentia,
desiderioque sponsi cogitatio-
nem suscepit, repetitque verba,
quibus secum de quærendo sponso
deliberarat. Et cū ex amore audax
plateas, vicōsq; lustraret, non tamen
reperit; neque ab iis, qui custodiæ
gratia totam ciuitatem concursant,
quicquam de eo certum cognouerit,
cū tamen à custodibus paululum
esset digressa; vltro sponsus occur-
rerit, quem auidē complexa fateretur,
se non prius permissuram, vt à se
abeat, quā ad genitricis domum
deductus sit.

*Surgam, & circuibō ciuitatem, per vi-
cos, & plateas quæram quem diligit ani-
ma: quæsiui eū, & non inueni.* Circui-
tus magnā indicat sollicitudinē, &
studij; quare dū impij dicuntur om-
nia tētare, vt aliis exitio sint, vt putat
Theodoretus, in circuitu ambulare
traduntur Psalm. 11. Sed plurimū re-
fert, quē locū circumceas, quo te stu-
dio, aut qua ratione circumagas. Af-
sumpsit quidē sponsa durum, mole-
stumque laborē; sed omnino frustra:
quia ciuitatem circuiuit, vicos, atq;
plateas lustrauit, in quibus sponsus
Christus non inuenitur, & acceptis
plagis pallium, id est, honestū for-
narum ornamentū amisit, & pudor-
is insigne. Dixit hoc optimē Hie-
ronimus epist. 22. ad Eustochiu de
custodia virginittis, ad medium, &
Ambros. lib. 3. de virginibus; *Nequa-
quam ibi quæramus Christum, ubi inue-
nire non possumus: non est Christus cir-
cumforaneus. Christus enim est pax,
in foro lires: Christus iniustitia est, in fo-
ro iniquitas; Christus operator est, in
foro inane opum: Christus charitas est,
in foro obreptatio: Christus fides est,
in foro fraus, atque perfidia: Christus*

in Ecclesia est, in foro idola. Et paulo post. Fugiamus plateas; non enim iniuria tantummodo est non inuenisse, quem queras, sed etiam plerumque, ubi non oportet quassisse, vulnus est. Vulneratur sanè, qui locū illum obit, ubi Christus non est, & quem Christus avertitur, & horret; sed neque Christo leue vulnus infligit, qui illum eo in loco querit, qui minimè Christi sanctitatem, atque modestiam decet. Quemadmodum si quis honestum, & pudentem hominem in ganea quærat, aut in sicariorum, lenonum, aut sicariorum socium prædicaret. Inuenitur quidem Christus in foro; sed oppressus à turba, extinctus ab impiorum fraudibus, & ignominiosè à peccatore crucifixus; ita ut dicere possis quàm verissimè illud Isaia cap. 57. *A facie malitia collectus est iustus.* Quare potius in plateis inuenies Christum, quem extinctum seas, quàm ut ibi iucundum, & lætium, ut sponsum, amplectare. De quo verè dicere possis id, quod de in felicibus traditur Eccle. cap. 12. *Circuibunt plangentes in platea.*

7. Labor in-
anis. Pro, *circuibunt civitatem*, Hebr. est, in civitate; qui dicendi modus significat sæpe lustratam esse civitatem. Multi civitatem circumeunt; sed cum vno aut altero circuitu Christum non inveniunt, aliis, atque aliis modis circuire tentant, atque lustrare civitatem; neque tamen volunt civitatem deferere, in qua illis nusquam occurrer Christus. Sunt sanè pluri, qui apertè norunt Christum in aliquo viuendi genere reperiri non posse; at quia ægrè ferunt ab eo diuelli, mille se modis in eo versant; sed quia semper in eodem se luto conuoluunt, nunquam illis se Christus ostendit. A turba igitur recedendum est, & à forensi strepitu; & spō-

sus Christus extra ciuitatem in solitudine, id est, extra tumultus qui sūt à secularium studiorum concursu, inuestigandus.

Inuenerunt me vigiles, &c.

8. Hist. Hic occurrit vigilum idem est, qui cap. 5. pluribus describitur, quia hic omnino extremus. Omittuntur tamen hic plurima, quæ ibi commemorantur fusiùs; ut de plagis acceptis, erepto pallio; quia longior illa narratio plus otij requirebat; & ideo tunc adhibita, quando sodales in via aliquando subsistunt, ut oblatris à sponso fructibus vescantur. Neque hic quicquam de plagis, quia nō explicatur quo suo merito illas spōsa subire debuerit.

9. Allegor. In qua-
rèdo Deo
Angeli
nobiscum
laborant. *Inuenerunt me vigiles.* De his pluribus cap. 5. nam ut modò diximus in litera, iidem sunt, qui hic, & qui ibi commemorantur. Est autem verissimile, custodes hos esse Angelos, vel Doctores: nam utique nobis duces sunt ad querendum sponsum. Ita Greg. & Bern. Sermone 78. in Cant. S. Thom. Apostolos & Doctores putat. Est autem documentum optimum, ut latè Bern. Sermon. 77. & 78. ut si Deum inuenire volumus, & viam illam ingredi, quæ nos ad Deū sine errore deducat, adeamus eos, quos Dominus in Ecclesia vigiles, & pastores præposuit: nam qui in re tanta, & tam obscura suo iudicio, definitione, confidit, seipsam seducit, & seductori (inquit S. Bern.) dat manum, qui dare dissimulat præceptor. Quare Deus quos doctos esse voluit, & Doctores aliorum, Doctoribus aliis instituendos tradidit; ut bene Rex suprā, qui hoc idem confirmat exemplis Cornelij, & Sauli, quorum alter ad Petrum, alter ad Ananiam missus est.

Vide

Vide Aug. in Prologo lib. 1. Retractionum.

10. Allegor. Antecedens omis-
sum cum
epitafi. Num quem diligit anima mea, vidistis?] Capite 1. statim in principio diximus, vim esse maximam in eo dicendi genere, in quo relatiuum sine antecedente ponitur, id quod in hoc loco perspicuè cernitur. Cum enim totum sponsæ animum, & cogitationem sponsi amor, & desiderium absorberet, multa dicit, quæ videri poterant inepta non amantibus, ut optimè notauit Origenes de Magdalena, Homilia vltima, dum explicat illud; *Domine si tu sustulisti eum*; quæ eodem quo nunc sponsa, studio, atque amore læuebat. Omit enim utraque antecedens, & relatiuum tantum adhibuit, quia alios eadem cogitare arbitratur, quæ ipsa in animo habet, ac cogitatione versant. Qua de re optimè Bern. Sermone 79. in Cant. O amor, inquit, præceps, vehemens, flagrans, impetuosus, qui propter te aliud cogitare non sinis; fastidis cetera, contemnitis omnia propter te; te contentus, confundis ordines, dissimulas usum, modum ignoras; totum quod opportunitatis, quod rationis, quod pudoris, quod consilij, iudicij videtur! Triumphas in te metipso, & redigis in captiuitatem. En omne quod cogitat ista, & quod loquitur, te sonat, te redolet, & aliud nihil; ita tibi ipsius, & cor vendicasti, & linguam. At, Num quem diligit anima mea, vidistis? quasi verò hi sciant quid cogitet ipsa. Quem diligit anima tua, de ipso sciscitaris, non habet nomen. Quam verò tu, & ille quis est? Et hæc ita dixerim, propter singularitatem eloquij, & insignem verborum incuriam, quæ præsens Scriptura ceteris dissimilis satis apparet. Unde in Epithalamio hoc non verba pensanda sunt, sed affectus. Cur ita nisi quod amor sanctus (quem totius huius voluminis vnā consistat esse materiam) non verbo sit, sed mandatus, aut

lingua, sed opere, & veritate. Amor ubique loquitur, & si quis horum, quæ leguntur, cupit adipisci notitiam, amet; alioquin frustra ad audiendum, legendumve amoris carmen, qui non amat, accedit. Quoniam omnino non potest capere ignitum eloquium frigidum pectus. Quomodo enim Grace loquentem non intelligit, qui Græcum non nouit; nec Latine loquentem, qui Latinus non est; & ita de ceteris; sic lingua amoris ei, qui non amat barbara erit; sicut assonans, aut cymbalum tinniens.

Amoris
nomen
non amā-
ei obscū-
rum.

Tenui eum, nec dimittam.

11. Hist. EX his non obscure colligitur, hæc repetita ab sponsa finguntur: nam tunc complexa sponsum in Salomonis ferculo dicebat à se non esse dimittendum. Neque dimissus est, donec solemni hac nuptiarum pompa ad maternum vsque cubile traductio facta est.

Dubitare hic aliquis non immeritò posset, cur traducenda sponsa dicatur potius in domum genitricis sponsi, quàm genitoris; cum domus illa non tam genitricis, quàm genitoris sit? Ideo fortasse genitricis appellatur domus, quia scēminā domi se plerumque continent, ubi quasi dominæ sedent: viri autem, qui res alias curant, non domesticas, qui forum obeunt, & negotiorum causā dudum interdum absunt, hospites videntur dici posse magis, quàm domini, aut habitatores domus. Quare si aliquis alienas pulsaret fores, dominæ potius inclamat nomen, quàm domini. Et eam fortasse ob causam Rebecca dicitur Gen. 24. induxisse seruum Abraham in matris suæ domum. Hæc fortasse vera ratio est, sed placer

Pro fa-
minarum
habita-
tione, aut
usu diuer-
sa loca.

placet multo magis, si dicas, in not-
biliores domibus partem esse se-
paratam pro foeminis, quæ *uixit*
dicitur, & partem pro viris, quam
vocant *ard periora*. De externis exem-
plorum est satis, quod etiam inter
Hebræos vsitatum arbitror: nam
Iacob distinctum habuit taberna-
culum à Rachel, & Lia; Gen. 3. 1. vbi
Laban ingressus esse traditur in illa-
rum tabernacula. Et Gen. 2. 4. Sara ta-
bernaculum dicitur habuisse diuer-
sum. Et Esther cap. 1. seorsum à viris
foemina discumbunt; & Herodias
non eodem, quo Herodes loco con-
uiuium inuit in Herodis natalitio
die, quando puella à conuiuij loco
exiisse traditur ad matrem suam, ad
distinctum scilicet, Marc. 6. num.
24. Cum autem sponsa induceretur
in sponsi domum, induci vtrique de-
buit in Gynæceum, id est, in illam
domus partem, in qua sponsi mater
cum muliebri comitatu morabatur,
sicut Isaac nouam nuptam Rebec-
cam adduxisse dicitur in tabernacu-
lum matris suæ Saræ, Gen. 25. num.
67. Hæc mihi magis probatur ratio;
licet illa prior non omnino mihi
displiceat.

12.
Allegor.

Tenui eum, nec dimittam. Pluris
illa plerumque facinus, amantissq;
magis, quæ maiori nobis studio, at-
que labore comparata sunt, vt bene
Greg. lib. 5. Moral. c. 4. Et ideo spon-
sa quæsitum diu per tot incommo-
da, atque ludibria, actandem inuen-
tum sponsum tenet arctè nunc, ne-
que relicturam se dicit, donec stabi-
li iam matrimonio, eius complexu
in æternum fruatur. Id enim est de-
duci ad cubiculum genitricis; vbi, si-
cut dictum est in cortice, indissolu-
bilis stringitur matrimonij nodus.

Quo modo verò, & quibus vin-
culis tenendus sit sponsus, docet
Bern. Serm. 79. in Cant. vbi adducit

illud Gen. 3. 2. de Iacob. [*Non te di-
mittam, nisi benedixeris mihi.*] *Ita, in-
quit, sponsa non vult sponsum dimittere,
& forte magis quam Patriarcha, id non
vult: quia nec pro benedictione quidē, si-
quidē ille benedictione accepta dimisit eū,
hæc autē non sic. Nolo, inquit, benedictio-
nem tuam, sed te. Quid enim mihi est in
cælis, & a te, quid vult super terram?
Tenet autem sponsa fidei firmitate, tenet
deuotionis affectu, &c.*] Idem pene
Ambros. lib. de Isaac, cap. 5. & lib. 8.
de virginibus. Neque sanè aliis vin-
culis à nobis ligatur, trahitur, ac te-
netur Deus, quam quibus ipse tenet,
ac trahit nos; funiculis nēpe Adam,
& vinculis charitatis.

*Donec introducam in domum ma-
tris meæ.* Vt in hoc nuptiali cortice,
ad terrenam Ierusalem ascenditur, è
deserto: sic ad cœlestem in spiritua-
libus nuptiis suis quoque fit gra-
dus. Vbi, quæ hîc sunt sponsalia po-
tius dixeris, quam coniugia: quia
multis modis dissoluuntur: matrimo-
nia sunt omnino rata, neque vl-
lo iam tempore, aut modo soluenda.
Apostolus verò *matrem* appellat no-
stram Ierusalem quæ sursum est, ad Ga-
lat. 4. Hæcbit itaque sponsa dilecto
suo, tenebitque non repugnantem,
donec ad cœlestis Ierusalem diui-
num penetrale ventum sit.

Adiuo vos filia Ierusalem.

Nihil hic addendum præter illa, *Histor.*
quæ capite 2. dicta sunt.

Adiuo vos. Prodit se hîc sponsi
suauissimum ingenium, qui, vt ipse
nos amat ardētissime; sic amari se, &
amando teneri ardentissime cupit.
Abierat à se sponsa, totaque affe-
ctu, atque animo in sponsum mi-
grarat; est enim *extasim faciens diuinus
amor*, vt inquit Dionysius. Quare *Amor est
amor*

Dens quo
modo te-
nendus,
ne abeat.

13.

amor hîc dicitur somnus, sicut
capit. 8. vocatur mors, quia, vt hoc
loco ait S. Thomas, à *visibilibus ab-
strahit*; imò & à se, & in alios sensus, mē-
temque abducit. Ea verò voluptate
perfunditur sponsi animus, dum te-
netur ab sponsa eo amore, qui du-
raturus esse dicatur ad mortem vs-
que, vt edicat grauius, & seuerè, ne
quis amorem illum vel auerrat, vel
remittat. Vide, quæ in hanc senten-
tiam diximus capite 2. ad eadem
verba.

*Quæ est ista, quæ ascendit per
desertum?*

15.
Histor.

Hinc propriè incipit Epithala-
mium, id est, nuptiale canti-
cum: nam quæ hætenus præcesse-
runt, ad historiam pertinēt, nuptia-
les ritus, & geniales delicias. Pro-
ducitur autem ad caput 5. in quo in-
terruptum videtur esse canticum;
quod deinde à capite 6. ad caput
vlt. 8. pertexitur, quod partim nu-
ptialibus ceremoniis, partim canti-
co constat. Videtur autem hîc cur-
rus primum cursum moliri in spon-
si domum: nam adhuc sunt noui
coniuges in ferculo ad pompam
cōpositi. Ex his apparet, quæ hîc cō-
memoratur, in agris fieri, vt c. 2. do-
cuimus ad illud, *donec aspiet dies*.
Sunt autem verba hæc puellarum,
quæ toto illo cursu cum tædis, &
listris sponsis aderant.

Potè *ascendere* dicitur sponsa,
quia Ierusalem ad quam progredie-
batur, sita erat in sublimi loco; qua-
re quacumque ex parte, ad illam af-
cendendum erat. *Desertum* verò di-
citur ager, & quidquid extra pome-
rium est, quia non est ita frequens,
sicut vrbes, quarum comparatione
G. Sanctij Comm. in Cant.

ager desertus videtur esse ab homi-
nibus.

*Sicut virgula fumi ex aro-
matibus myrrhæ, &c.*

16.
Dicitur est suprà hanc pompam
nocte fieri: cum verò in via aro-
mata cremarentur, quæ gratum o-
dorem aspirarent, adessent præterea
unguenta, & flores, adde quod fa-
ces, vel tædæ, quæ comitabantur
sponfos, erant ex odorata materia;
conferunt puellæ sponfam fumi
virgulæ, vel columnæ, non figura,
sed odori. Quemadmodum enim
si aromata accendantur, gratus af-
flatur odor, sic cum omnium odo-
rum suauitates aspirentur è curru,
imò cum tota sponsa in odore sua-
uissimum soluta videatur aptissime
virgulæ fumi similis esse dicitur. Et
se verò varium odorem, ostendunt,
quæ deinde sequuntur, *ex aromati-
bus myrrhæ, & thuris, &c.*

*Quæ est ista, quæ ascendit per deser-
tum?* Ardens ille amor, qui sponsæ *Allegor.*
animum dilecti voluntati prorsus *Amor se
statim pro
dic, & Spi-
ritus fan-
cti dona.*
addixerat, sponsum natura sua libe-
ralem, & tunc maximè ad largien-
dum primum eò adduxit, vt quam-
plurima bona verè sponsalitia, in eo
mystico somno in animam alia-
rum rerum cupiditate vacuam con-
tulerit; quæ myrrhæ, thuris, & vni-
uersi pulueris pigmentarij nomine
significantur. Quæ statim produnt
sele; neque enim illustria Spiritus
sancti dona diu celari possunt. Et
sanè amor, si actior est, effervesce-
re facit illa, & quasi virgulam odoris
suauissimi quoquouersus diffundi.
Quare admirati cœlestes spiritus ta-
tam inesse suauitatem, tantam pul-
chritudinem illi, quam paulo ante
nudam in deserto, fulcramque eon-

spexerant, sic inter se quarunt; *Quæ est ista, &c.* vndenam tantæ in deserto deliciae? vnde tantus in rustica, atque alienigena puella decor, atque maiestas?

18.

Sed hic obseruandum maximè, quid in anima à se prorsus alienata, & quæ iam propè est, vt ad cœlestem Ierusalem à sponso traducatur, præstet diuinus amor. In primis facit, vt myrrham oleat, quia vt Ambros. optimè de Isaac cap. 5. & Greg. hic, peccatis mortua est, & Deo viuât. Est autem satis notum myrrha mortuorum corpora condiri. Qui ergo verè amat, sibi moritur, & in alio viuât; neque sui iam iuris est, sed eius, cuius se voluntati mancipauit. Quare amor cap. 8. mortis instar habetur: eius enim, quod antè fuit, aut nulla, aut certè valdè obscura relinquit vestigia. Id verò præstat mortificatio affectuum, quæ eò spectat, vt veterem Adam extinguat, & quæ vocat Apostolus membrorum legem; nouum verò inducat, in eòque viuât. Animæ verò, quæ myrrham olet, & à materno, in quo volutabatur, sanguine purgata est; neque umbilicum habet, per quem è maternis visceribus antiquum trahat alimentum, sponso decorem concupiscit, & ab ea teneri se nō solum patitur, sed etiam optat. Et huic vni datum est somnum illum dulcissimum inire in sponsi complexu; à quo ne quis non tam dormientem sponsam, quàm sibi felicissimè mortuam exciter, seuerè denunciat.

19.
Oratio
vnde in
flamme-
ntis.

Facit præterea inflammatus idem in sponsum amor, vt thuris odorè exhalet sponsa. Notum verò est ex Ambros. suprà, & Greg. hic, in thure Sactorum orationem adumbrari. Quid autem faciat felix illa anima, quæ sibi lege planè præcisa acriter imperauit, vt omnes carnis blandi-

tias, sæculique inanes vmbas instar mortis horreret, nisi ad illum votis omnibus adspirare, à quo vno omne sibi præsidium, atque voluptatè quærebat? Hinc ergo oratio feruens accenditur, & attollitur, & quæ per mortificationem, quæ myrrhâ olet, à sæcularibus, atque adeò à se ipsa longè abierat, eadem per orationem, quæ thuris odorem, tota fertur in Deum, in ipso thuris fumo euaporata, ad eum propè modum, quo Angelus traditur Iud. 13. in flamma, quæ ascendebat de altari, pariter ascendisse. Quod autem aromatum fumo Sanctorum significetur oratio, liquet ex Psalm. 140. & Apoc. 8. Vbi autem thus est, & myrrha, adest etiam vniuersus puluis pigmentarij, id est, virtutes aliæ, quas mortificatio, & oratio comparant, & nutriunt.

Si tamen cum Ambr. pro *virgula fumi*, legas, *sicut vitis propago*; elucet sensus apprimè sponsæ moribus accommodatus, quæ ita sponsi ingenio motes debet attemperare suos, sic illi inhære, atque inferi, sicut palmes inhæret viti, qui vt ex illa tantum succum, & alimentum trahit; sic ab ea, vt frondes, & fructus fundat, vim, & naturam habet. Nā etsi palmes aliquid è terra necessario capit, illud tamen non fugit vastum, atque immundum, quale terrenum est, sed per vitis radices extenuatum prius, atque purgatum, & in aliam quandam puriorem naturam antè conuersum. Sponsus ergo sic affectam sponsam tanquam aliquid sui, vt quæ eodem cum ipso spiritu viuât, ita arctè amplectitur, sicut vitis palmitem, qui ipsius pars est, & à quo nonnihil accipit ornamentum.

20.
Anima
non valiter
à Deo, quæ
palmes à
vite alimen-
tum trahit.

En

En lectulum Salomonis, &c.

21.
Histor.

Non inducitur hoc loco Salomon, vt in Prolegomenis putabamus verisimile; appellatur verò Salomonis lectulus, quia in eum vsum Salomō curru fecerat, in quorum fabrica essent veri, perfectique matrimonij illustria symbola, quibus vterentur in nuptiis filia Ierusalem. Nam cum haberet mille quadringentos currus, 3. Reg. cap. 10. verisimile est, in his habuisse aliquos geniales. Quare dicitur Salomonis currus, quia ab ipso factus, non quia in ipso veheretur. Vel quia sponsus dicitur Rex, sumitur hoc loco Salomon pro Rege per synecdochen, sicut Cæsar pro Imperatore. Ac si sponsa dicat: Lectulus hic est mei Salomonis, mei Regis, ac sponsi. Prior tamen sensus mihi magis probatur, quod scilicet à Salomone factus fuerit currus singulari artificio, argumento illustri, in quo optimè coniugij forma continetur. Vide infra ad illud, *propter filias Ierusalem*; vbi ostenditur quid pro his nuptialibus mysterijs præstari à Regibus soleat.

Sexaginta fortes ambiunt.

22.
Frequens
nuptiarum
coniugij
comitatus

Sponsus comitabantur amici magno numero, adeò vt dici potuerit comitatus ille similis aciei ordinatæ. Constat ex 1. Machab. 9. vbi sponsi cum apparatu, atque tumultu magno ducebantur. Et Laban Genes. 29. ad nuptias Iacob turbam magnam conuocasse dicitur; & Iud. 14. Samsoni inter alios triginta pronubi dati sunt, qui assiderent sposo. Hi ergo, & alij plurimi exami-

cis, atque cognatis armati, tanquam custodes in illo nuptiali triumpho lectum obsidebant. Quod obsequium Regibus plerumque exhiberi solet propter timores nocturnos; sicut de Dauid insinuat sacra Scriptura 2. Reg. 11. ante cuius portam dormiuit Vrias cum aliis seruis Regis. Sexaginta verò dicuntur esse, id est, plurimi. Sumitur autè vulgari sacre Scripturæ more numerus certus pro indefinito, sicut infra; *sexaginta sunt Reginae*. Hoc verò est quod Psalm. 67. dicitur, *currus Dei, decem millibus multiplex, millia laetantiū*. Dicuntur autem sexaginta illi fortes lectulum, id est, genialem currum Salomonis, hoc est, sponsi, ambire propter timores nocturnos; quia noui coniuges in eo lectulo in paternam domum noctu traducebantur Nox verò insidiis, atque iniuriæ opportuna est.

23.
Allegor.

En lectulum Salomonis. Quam sponsa curæ fuerit, ne quis dilectæ somnum strepitus obturbet, ipse significat, dum filiabus Ierusalem silentium indicit. Quam verò indulgenter prouiderit, vt sponsa, quam mollissimè, & placidissimè dormiat, & quam eius quieti diligenter inuigilet, adhibitis custodibus, qui nocturnum metum, atque strepitum arceant, docent filia Ierusalem, quæ Salomonis lecti, & ornamentum eximium, & singularem custodiam effusè prædicant. Quid verò lectulus iste adumbret, obscurum est; neque omnibus, qui ex hoc cortice medullam enucleant, idem. Nonnulli interpretantur de lectulo, in quo verus Salomon Christus requiescit, & hi etiam variè. S. Thom. & Carpathius Ecclesiam esse volūt. Beda beatitudinem putat: non negat S. Thom. sed Ecclesiæ magis putat conuenire. Alij quamcumque ani-

Abnegatio & mortificatio.

24.
In Christo dulcis & secunda quies.

Cruce le-
gus.

nam, & in his est Greg. qui dicit tunc nos lectulum sternere Christo, quando à mundi sollicitudinibus cessamus. Quo sensu sexaginta fortes, qui lectum custodiunt, sunt virtutes omnes, in suum qualibet contrarium armatae; quæ iuxta nomen suum fortes sunt: sed illa præcipue quæ gladium admouet femori; id est, mortificatio, quæ carnis lenocinia refugit, imò ipsius blandimentis bellum indicit implacabile.

Sed quia hîc non tam de sponsi quiete sermo est, quàm de sponsa, quæ dormiens inducitur, aliter videtur esse dicendum. Ambros. libr. de Isaac cap. 5. purat lectulum esse Christum, in quo requiescit anima; mollis sanè lectus, & planè Regius, in quo si cui dormire vnquam, id est, mori contigerit, nihil omnino potest optare felicius; Beati enim mortui, qui in Domino moriuntur, id est, in cõplexu, atque osculo Dei. Sic de Moysè quidam interpretantur illud Deuter. 34. Mortuus est Moyses in benedictione Domini, id est, in osculo Domini. Et de Stephano dicitur Act. 7. Obdormiuit in Domino. Verumtamen quia lectus hic communis est sponso, ac sponsa, aliquid aliud oportet inquiramus. Aponius crucem esse censet, in qua sponsus dormiuit, & in qua dormiat oportet sponsa, si modò sponso similis, & coniux, id est, eiusdem iugi socia esse velit. Neque defunt fortes Israël, qui sponsam in tali lectulo quiescentem custodiant, Angeli scilicet, qui patientem confirmant, firmiterque accendat rotius ad fundum usque epotadi calicis. Cum enim passim obstrepant inimicæ voces, quæ instigant acriter, vt descendat de cruce, & fortitudinē illā, qua sponsa lecto suo, deliciisq; contemptis, sponsi cubile constanter ascendit, obscuris rationibus occultis-

que insidiis debilitare contendant, prouidendum fuit cõtra timores hostes nocturnos ab amantissimo sponso, vt fortes Israël, id est, Angeli accincti gladio vim repellat hostilem, dulcemq; somnum ac quietum sponsa à nemine turbari sinant.

Neque, meo iudicio, multū aberraret, qui communem hunc lectum orationem esse diceret: ibi enim & anima Deo, & vicissim Deus anima fruitur. Ibi excedēs mēte, & à se tota abiens Deo hæret sponsa: ibi se Deus sponsa largiùs impendit. Lectū hūc oblidet tartaræ potestates, & insidiæ, & complexum illum dissociare quam acerrimè, & quā occultissimè studet. Quod docuit Nilus, tomo Biblioth. de oratione, à c. 44. vsque ad 48. & c. 69. & 75. vbi dicit, quo modo adsint oratib. Angeli, ne qua vis à dæmone orates impediatur.

Ab hac sententia non longè abit Theodoretus, qui lectū in quo anima cum Deo mysticū init somnum, Scripturam esse vult: ibi enim doctrinæ semina sponsa suscipiens cõcipit, & parturit, ac tandē parit spiritalē fœtum. Versari enim in Scripturis sacris quomodo oportet, & viri sancti faciunt, idem propè est, atq; diuina opera contemplari. Id enim sine dubio faciebat Dauid, cū dicebat, Considerabo mirabilia de lege tua & viri alij sancti, qui legendis Bibliis sic afficiebantur, vt humana despiceret, ad superna assurgeret, & vnum Deum intuerentur, & amarent; quod maximū, & pene solum orationis est opus. Cūq; hunc lectum oppugnant Hereticorū castra, quæ licet fracta sæpe, obstinatō tamen aliquid quotidie fraudis moliantur; contra adsunt fortissimi ex Israël, Doctores scilicet sancti, qui accincti gladio verbi Dei pertinacem illam vim tardant, atque debilitant, & doctrinæ Catholicæ luce nocturno

25.
Oratio le-
ctus cõ-
munis
Deo, atq;
anima.

26.
Scripturæ
lectus.

nocturnas illas detegunt tenebras, atque discutiunt.

Ferculum fecit sibi Rex Salomon.

27.
Histor.

Nunc describit lectum, de quo supra: nam licet esset gestatorium vehiculum; quia tamen in eo reclinati tanquam in lecto sponsi gestabatur, lectus nominatur. Hoc Heb. dicitur אפרון Aparion, quod tantum hoc loco reperitur; quod à radice פרה Parah, fecunditatem significat. Nomen verò, & symbolum satis accommodata sunt coniugio, cuius structuram, & apparatus egregium eleganter describit.

De lignis Libani.

28.
Allegor.

Id est, de materia cedrina, cuius in Libano magna vis. Ferculum fecit sibi Rex Salomon. Quid sit hoc ferculum, constat ex dictis; neque enim aliud est, quàm mobilis quidam, & gestatorius lectus; de ipsius tamen instructu, ac forma nonnihil dicendum.

Animus à
saeculari
cura pur-
gatus, se-
des est
Dei.

De lignis Libani. Cedrum intelligo, quia hæc frequens & pene propria Libani. Ponitur hîc materia, & quasi subiectum illorum donorum, quæ lectum hunc hieroglyphicum componunt, & illustrant. Libanus, quia extra sortem est Israël, licet illi finitimus, populum significat alienum, & idololatram: homines verò gentiles cedri sunt; sed adhuc suo Libano naturalibus fixæ radicibus. Sed quæ in priori sede inutiles, ac steriles sunt, inde abscissæ magnum usum præbent. Ex ipsis compacta est Solymitani Templi contignatio, quas esset aliter aut absumpturus ignis,

Abnegatio & mortificatio.

29.

aut alia vis inimica confectura: sed postquam summus opifex Deus in spirituale hoc ædificium per vitæ nouitatem, materiam hanc cæduā expoliuit, fiunt ligna huius lecti, ac feruli, in quo Salomon noster Christus dormit. Ita ferme Nissen. Oratione 7. in Cantica, & tres Patres apud Theod. in illud [Ferculum fecit.] Ex his, inquit, qui ex improba radice excisi fuerant, & super Christum fidei fundamentum ædificati, ferculum sibi fecit ipse Christus. Sponsa ergo de Libano sumpta est iuxta illud cap. 5. Veni de Libano, id est, de infidelitate. Habuit enim, vt verisimile fit ex Ezech. cap. 16. matrem Cethæam, & patrem Amorrhæum. Expolitū ergo hoc rude, atque syluestre lignum, alioqui naturæ bonæ, accipit ab optimo artifice speciē, quæ ipsum faciliè alliciat, vt ibi, & diu, & suauiter quiescat. Cedrus ergo, quæ virens antea in Libano patulis explicata ramis, diris, atque rapacibus volucris nidos; feris autem immundis umbras, & cubilia porrigebat, eadem diffusis spoliata ramalibus, & nudata frondibus, mollem sponso lectum, & quietem præbet.

Hæc sententia satis est ad mores accommodata; sed non satis ad literam: quia in eo ferculo non solum quiescit sponsus, sed etiam sponsa ad sponsi domum stabileque cõnubium traducitur. Est autem ferculum istud, non lectus quietus, ac stabilis, sed gestatorius, ac mobilis, qui sponsam ad stabilem deducit: ita tamen vt in eo sponsus quoque suas habeat delicias. Erunt ergo virtutes Salomonis ferculum, quæ viam expediant, gestentque ascendentem animum de deserto, donec videatur Deus Deorum in Sion.

Ab nega-
tionis v-
sus, & na-
tura.

Iuxta hanc ergo sententiam *ligna Libani*, id est, cedri à suo iam abscissæ natali situ, ex quo per radices iam nullum trahunt alimentum, & succum; ea item ramorum luxuria expoliata, quam à suo genio, atque natura acceperunt: ita denique dolata, ut pene nullum sit vestigium antiquæ formæ, abnegatio est, maximè commendatum à Patribus, & ipsum quoque maximum rei spiritualis fundamentum. Hæc verò (ut docet Basilii in Reg. fusior. interrogatione 6. est summa rerum omnium vitæ superioris obliuio, atque à suis ipsius voluntatibus recessio. Et sanè ad spirituales nuptias hoc in primis commendatur sponsæ, & hinc, & cap. 5. dum vocatur à Libano, atque Hermon; & clariùs Psal. 44. ubi eidem iubetur, ut obliuiscatur populum suum, & domum patris sui. Et quod quæso, aptius abnegationis symbolum, quam truncus non à sua solùm sublati stirpe, sed etiam ab antiqua specie, ac decore; ita ut ferculi, aut alterius naturæ figuram habeat potius, quàm antiquam? Sponsa verò illa Ezech. 16. quæ & in materno sanguine volutabatur, & adhuc habebat umbilicum, per quem à matre trahitur alimentum, symbolum est eius, quæ nondum oblita est populi sui, neque sibi, suisque renunciauit; neque apta est, quæ ad connubium veniat cælestis sponsi, nuptialibusque excolatur ornamentis; nisi prius excutatur ab illo impuro volutabro, munderetur ab eo, quod ab utero traxit, abscindatur umbilicus, neque quidquam aut habeat, aut speret à Cethæa matre. In huiusmodi cedros in suo Libano radicata, in regione videlicet impiorum, Deus defauire videtur, & cum ingenti

fragore fulmen vibrare; quo & illas à radicibus euellat, ornamentisque natiuis expoliet, & ad honestum, & religiosum vsum traducat: ex quibus nempe fiat sacrum quoddam vehiculum. Sic accipe illud Psal. 28. *Vox Domini confringentis cedros: & confringet Dominus cedros Libani. Et comminuet eas, tanquam vitulum Libani.* Vbi in vitulo cōminuto aliquid videre videor in hanc cogitationem non importunum. Nam quæ admodum ex aureo vitulo, quem pro Deo coluerunt Hebræi, constari potuit vas aliquod sacrum, deposita priori forma: sic ex Gentili, atque profano pectore formari potest religiosum, & pium, in quo Deus tanquam in suo ferculo, & geniali thalamo quiescat.

Columnas eius fecit argenteas.

Cum ad sponsi triumphum, ^{Histor.} & populique voluptatem, & plausum hæc pompa nuptialis esset comparata, oportuit apertum à lateribus esse ferculum; quare columnæ argenteæ vtrinq; dispositæ sunt, quæ & ferculi tectum suspenderent, & omnium oculos ad coniugum aspectum admitterent.

^{30. Allegor.} *Columnas eius fecit argenteas.* Argenteas columnas castitatem interpretor, & coniugalem fidem, quam candidam ipsa quoque Gentilitas appellat. Hæc nullum præter sponsi amorem admittit: huic vni seruat fidem, & sicut argenteæ columnæ thalamum suspendunt, aut nuptiale ferculum sustentant; sic fides coniugalis inconcussa, & firma, nuptiale fœdus, siue matrimonium vulgare sit, siue arcanum, & mysticum.

Reclina

Reclinatorium aureum.

32. ^{Histor.} Fides coniugalis.

Hebraicè *רפידה Raphidab*, quod quidam *stratum*, seu *pa-nimentum* interpretantur; quia lectum sustentat. Sed melius noster Interpres vertit *Reclinatorium*, Septuaginta *ἀνκλιτον*. Est autem pars illa in lectica, seu curru, in qua acclinati sponsi cum dignitate, & placidè recumbunt. Allusum autem hic videtur ad Psal. 67. *Si dormiatis inter medios clericos, penna columba de-argenteata, & posteriora dorsi in pallore auri;* id est, reclinabitis dorsum in reclinatorio aureo. De quo pluribus in explicatione huius Psalmi, quam his Commentariis adiungemus.

32. ^{Allegor.} Deus re-
quiescit
super hu-
mitem &
quietum.

Reclinatorium aureum. Abnegatio, de qua supra, quæ tanquam Libani ligna, totam huius mystici ferculi molem sustentat; seu veriùs, quam compensat, cumulatque Regius splendor ac dignitas. Reclinatorium aureum parauit, ubi & ipsa sponsa cum sponso, à quo omnia iam sperat, & sponsus, in lecto iam aliis amatoribus vacuo, & omnino iam suo, molliter cubant. Est autem reclinatorium, & humilitas, quæ ab anima, quæ res humanas ad se pertinere non putat, abesse non potest, & tranquillitas animæ (ut indicant tres Patres apud Theodoretum) quæ domitis, ac summotis hostibus; turbidis scilicet animi motibus, priorem illam abnegationem consequitur. Sponsus sanè super humilem, & quietum requiescit, cuius locus in pace factus est, Psal. 75. id est, in Ierusalem, quæ *pacem* sonat.

Porrò quàm mollem lectum sternat humilitas, sublati spinarum aculeis, quibus horrere solent su-

perborum cubilia, & quàm gratum sponso humiliū amantissimo, sponsus ipse Christus plurima in mortali statu, eaque illustrissima documenta dedit. Reclinatorium verè aureum inuenit in virgineo ferculo, ubi primùm illam vocem expressit humilitas, *Ecce ancilla Domini*, & cum primùm natus, humili hospitio, & humili incunabulo exceptus est. Denique reclinatorium electum è millibus, ubi extremū dormiuit sonū, quòdque, dū vixit, sitienter expetiuit, Crux fuit, non miserorū solum, sed etiam sceleratorum, ante illum Christi somnum lignum execrabile; & in eodem etiam quiescit sponsa, quæ suarum rerum, & sui etiam ipsius oblita sedatis passionibus in conspectu, atque adeò in sinu sponsi tanti, quod timeat non habet; ubi & se iam ipsa securius, & sponso suo placidissimè fruitur.

Quia verò Christus, cum in mundum venit, quamcumque se in partem daret, nihil reperit mole, quia omnia avaritiæ, atque ambitionis sentibus horrebant; nihil aureum, quia nihil à carnis, nihil à terrenarum sordium contagione purum; ideo Matth. 8. dixit commodius vulpibus, & volucris cœli de foueis, & nidis fuisse prouisum, quàm sibi de reclinatorio, quieti suæ, atque vñibus opportuno. *Vulpes, inquit, foveas habent, & volucres cœli nidos; Filius autem hominis non habet ubi caput suum reclinet.*

Ascensum purpureum.

^{33. ^{Histor.}} **H**ebraicè *מרכבה Mercaba*. Cōmuniter *ascensus* pro gradibus accipitur, per quos ad thalamum, seu ferculum ascenditur; & ad spirituales sensum explicatio hæc non parū apta. Sed fortasse aptius sumi

Ascensu
pro fercu-
li tegu-
mento.

fumi posset pro integumento, quod ferculo pro caelo est. Nam & hoc significat vox Hebraea, ut quidam ex Rabbiniis existimant: est enim id, quod equis, iumentisve interitur, quod vno verbo dici posset ephippium; maxime quia pars ferculi illustris admodum non videbatur praetermittenda. Adde quod Theocritus, qui in ferculo Arfinoes hoc nostrum expressit, purpureum velum instratum esse dixit Idyllio 15. *supraque tapetes purpurei*. Ascensum vero hic passivum sumo, atque in genere neutro, pro eo quod supra columnas ascendit, siue extensum est. Ita Genebrardus, & alij recentiores non pauci. Quod si ferculum genialis thalami similitudinem refert, ut antea diximus ad illud cap. 2. *Sub umbra illius*; nihil est in thalamo illustrius integumento, siue, ut vocat Athenaeus, caelo.

34.
Allegor.

Ascensum purpureum. Si per ascensum intelligas quosdam gradus, per quos ad ferculi reclinatorium ascenditur, quod multi volunt, obuia est accommodatio; siue quia per labores, & sanguinem ad aeternam quietem ascensum aperit mortificatio; aut etiam, magis ad nostram explicationem consentaneum, quia per mortificationem aptum, & nobis, & Deo reclinatorium instruimus, quod est ad reclinatorii dignitatem ascendere. Sed quia in cortice probabile magis credidimus esse ferculi velum, siue integumentum, quod argenteis columnis thalami more suspenditur, aliter nobis ascensus iste purpureus considerandus est. Nam sicut in nuptiali thalamo, seu ferculo, quo in sponsi domum sponsa traducitur, conspicuum maxime est stragulum illud, quod thalamum tegit, & sponso obumbrat: sic etiam id,

quod a mortificatione provenit, conspicuum reddit, atque illustre ferculum hoc mysticum. Id vero commo-^{35.}de per colorem rubrum exprimitur, qui sanguinem notat, optimum mortificationis insigne, & pene proprium opus. Purpureus autem color caelesti oblatum spolio mollem esse lectum, & ad eius delicias apprimè stratum indicat; significat enim per mortificationem asperitatem esse sublatam, fractos spinarum, id est, passionum stimulos, ablata omnia, quae placide spolum quiescere non sinunt; abesse tandem illa, quae ab animali facultate profecta abigunt potius sponsum, quam alliciunt.

Mortificationis
nota.

Media charitate constrauit.

Locus hic variè torfit expositores. Primum, certum est *media* nomen esse substantiuum; significat enim quod intra ferculum est. Hebraice *בין* *Tocho*, id est, *medium* *in*. Septuaginta vertunt, *inter* *duos* *liberos* *αγαπῶν*, id est, *in medio charitatem lapidibus construiam*. Et quinta editio *ἐκ ποδὶν*, id est, *calcibus composuit*. Ambrosius de Virgine cap. 3. *gematum stratum*. Porro, pro *constrauit*, Hebraice est *קשר* *Rasuph*, quod significat *prunam*, aut *carbonem ignium*. Vnde videtur hic significare interiora ferculi ardere, id est, collucere gemmis. Neque inusitatum est etiam apud Latinos, ut *ardere* pro splendore usurpetur. Virg. 10. *Aeneid.*

Ardet apex capiti, cristisque a vertice flamma

Funditur.

Et lib. 11.

campisque armis sublimibus ardet. Id est, fulget. Sic hoc loco interiora ferculi ardere dicuntur gemmis, tanquam

tanquam prunis, vel esse *λιθόπετρα*, id est, *lapide scitili, opere vario, & infellato constrata*.

Quid verò sit hoc loco charitas, difficile est. Quidam existimant per *charitatem* intelligi emblemata aliquod, vel symbolum amoris, verbi gratia, columbam è lapide, vel ex alia splendenti materia efformatam; neque mihi displicet. Si enim (ut aliqui volunt) eius agminis vexillum erat charitas, quam in dilectam cap. 2. ordinavit sponsus, verisimile est, cum ipse quoque curus esset amatorius, & amantium symbolum, in illo multis in locis dispositas esse columbas, & ad illas allusum, dum saepe in his Canticis auditur *columba* nomen. Et fortasse hic exprimitur quod promissum est Psal. 67. *Si dormiatis inter medios clericos, penna columba de argentate, &c.* Nam pro illo squalore dantur argenteae columbae, quibus pheretri interiora instrata sunt, & posteriora dorsi in pallore auri; quia aureum est reclinatorium. Theocritus certè Idyllio 15. in suo ferculo inter alia quae videtur sumpsisse ex his Canticis, amoris quaedam emblemata describit in Arfinoes ferculo: ubi praesertim dicit esse aquilam, quae gestat Ganimedem, qui futurus Ioui erat à poculis.

35.

Sunt qui in *charitate* sponsū ipsū intelligant, qui omnino charus, & amabilis est; qui medium occupat ferculum. Ita quidam ex Hebraeis, quod etiam aliquibus è nostris non improbat. Neque longè absunt, qui in medio effigiem, aut aliquod amoris symbolum posuerunt; nam si sponsus amor vocari potest per metonymiam, quia amabilis est, sanè amoris symbolum, pro amore, aut certè pro amabili non ineptè supponitur. Quod si in praesepio, G. Sanctij Comm. in Cant.

ubi sponsus infans, aut in Cruce, ubi aetate grandior reclinatus est, reclinatorium aureum, aut ferculum esse statuas, in utroque charitatem consedisse constat, quia in utroque ea edidit charitatis non signa tantum, sed etiam incendia, ut fideles animos non solum ad se trahat, sed etiam inflammet. Ostendunt hoc olim inscij quidem, & in eo, si unquam, impij maxime Gentiles, qui cum aut occultare vellēt, aut impie religionis opinione fœdare nostrae salutis instrumenta, in Christi praesepio, Adonidis, Veneris amalij, & quasi amoris Dei, & in eo loco ubi Crux antè fuerat, Veneris ipsius simulacrum posuerunt. Ita Rufinus lib. 1. cap. 7. *Quam Gentium abominationem Helena Constantini mater omni studio exactis illis locis ablegauit*. Sic autem Rufinus. *Helena Constantini mater in somnis admonita, conquirenda Crucis studio Hierosolymam venit; ubi marmoream Veneris statuam in Crucis loco à Gemibus collocatam, ad tollendam Christi Domini Passionis memoriam post centum circiter octoginta annos euertendam curauit. Quod uenit ad praesepe Saluatoris, & in loco Resurrectionis, inde Adonidis, hinc Iouis sublato simulacro. Quam historiam habes in Breuiario in inuentione sanctae Crucis, mense Maio. Ut autem haec Gentilium commenta merito execramur, atque conspuimus, qui ad purissima sacra, omni quae Religione veneranda fœdissimas sordes induxere: sic etiam probamus vehementer illorum cogitatione, qui amore ipsum cum Christo simul in praesepio iacuisse, & in Cruce quoque cum Christo consedissee existimarunt, ex qua ignita iaculatur spicula, quae in illud preclarum spectaculū intèra, fidelium viscera cōfigūt.*

Vbi Christus
natus
& mortuus,
Gentiles
deorum
suorum
simulacra
posuerunt.

Adonidis,
Veneris,
& Iouis
simulacra.

36.

Sed, ut puto, sensus huius loci proprius est, quem supra obiter attingimus, stratum esse lectum charitate, id est, rebus amabilibus, & pretiosis: puta gemmis, lapidibusque lucidis; quos amant curiosi, & elegantiores oculi. Hic verò *charitas* significat, quod animos pellicit ad amorem sui, sumiturque pro amabilibus, & gratis; abstractum nempe pro concreto. Quod in Scriptura obuium; sicut *labia charitatis* dicuntur Iudith 9. & *vincula charitatis* Osee 11. & infra cap. 5. utitur eodem ferme dicendi modo. Nam ubi vulgatus habet, *totus desiderabilis*, Heb. est, *totus desiderium*: & ita omnino verterunt Lxx. Quo sensu dixit Ioannes Epist. 1. cap. 2. *quicquid est in mundo, esse concupiscentiam carnis*, id est, à carne concupiscibilia. Et in hunc pene sensum explicat Eugubinus, ex sententia Abenezre, & Dauid Kimhi, illud Psal. 44. *Omnis gloria eius, filia Regis ab initio*. Ait enim omnem gloriam esse in auratis thalamis, & in arcanis penetralibus. Thalamus verò dici potest hoc ferculum, in quo aureum reclinatorium est, & genialis torus. Thalamum verò lectum non esse propriè, sed conclauem, ubi lectus est coniugalis, tradit Lucianus in Dialogo, qui dicitur *Herodotus*, parum à principio, ubi lectulum in thalamo constituit; & Athenæus lib. 12. cap. 8. *Habebat*, inquit, *domus centum thalamos, in quibus singulis lectus erat*. In eam sententiam explicat Seruius illud *Aeneid.* lib. 2. *Quinquaginta illi thalami, spes tanta nepotum*. Thalamos, cameras nuptiales vocat.

37.

Allegor.

Media charitate constravit. Variè supra charitatem accepimus; variè etiam nunc ad spiritum, & mores

interpretemur necesse est. Si amoris symbolū in ferculi medio positum esse dicas, columbas putā, aut aliquid simile, non est difficile intelligere charitatem, virtutum omnium Reginam, tanquam cor in corpore, quo cetera membra viuunt, ac vigent, in medio, tanquam in suo Regno cōsedisse, à qua virtutes omnes, quas abnegatio, mortificatioque inueniunt, atque expoliunt, vitā habent, & pulchritudinē. Hæc amabile facit esse thalamū, hæc sua secum affert naturalia ornamenta, virtutes scilicet alias, quæ tanquam asseclæ, & administræ, ab eius latere nunquam discedunt; imò hæc una reliquarum virtutum partes obit. Quod optimè docuit August. in tractatu de laudibus charitatis to. 9. Huius autem argumenti plena sunt Sanctorum monumenta. Docuit apertè Apost. 1. Corint. cap. 13. qui charitati omnium penè virtutum munus attribuit; *Charitas pateriens est, benigna est, &c.* Vide eius loci expositores.

Si tamen hoc loco *charitas* pro charis, & amabilibus sumatur, id est, pro lapidibus pretiosis, aut alio quouis pretioso cultu, quod in cortice magis probauimus, neque à Scripturæ consuetudine est alienum (quæ abstracta sæpe sumunt pro concretis) elegans quidem sensus est, neque longè à superiore diuersus. Nam mediā, id est, interiora penetralia colluce-re gemmis, nihil aliud est, quam ornari virtutibus, quæ quia sine charitate splendere, imò neque esse possunt, fateamur necesse est, mediā charitatem sedere tanquam Reginam, illique adesse virtutum aliarum splendidissimum chorum.

Charitas, alias secū virtutes affert.

Propter

Propter filias Ierusalem.

38.

Hitor.

Salomon ferculū fecit hieroglyphicū pro omnium nuptiis.

Hic multa scriptores de studio Salomonis, quo & videri voluit, & amari à filiabus Ierusalem; vel ipse aperta lectica tota ciuitate concursans, illas & spectare, & amare studuit. Ego verò puto longè alienum id esse ab huius operis instituto, & sanctitate; potius existimo, consentaneè ad ea, quæ supra diximus, Salomonem virum sapientissimum, hieroglyphicum hoc ferculum faciendum curasse, quod filia Ierusalem in nuptiis vreretur, ut in hanc sancti connubij formam intentæ, acribus amoris, & fidei symbolis excitatæ viros suos cohererent, & diligerent. Dicitur verò propter filias Ierusalem constratum esse ferculum charitate, licet filij quoque in eo gestarentur, quia scemina illis deliciis, atque splendoribus capiuntur maximè, illa admirantur, & agrè ferunt, si absint, viri autem hæc aut respuunt, aut certè non admodum curant. Huc credo respexisse Septuaginta dum vertūt, *charitatem à filiabus Ierusalem*: ac si dicant, quod amāt filia Ierusalem.

39. Reges ornati nuptiale videntur pro communiis nuptiis comparasse. 2. Reg. 22.

Videntur autem Reges id sibi negotij assumplisse, ut spōsas ornarent, & Regio apparatu in nuptiali pompa cohonestaret. Nam de Saül dicitur 2. Reg. 1. *Filia Israël super Saül flete, qui vestiebat vos coccino in delicis, qui præbebat ornamenta aurea cului vestro*. Quo loco cum generalis sermo sit, agi videtur de vestimentis, quæ omnibus filiabus Ierusalem essent proposita. At non succurrit, quæ potuerint esse, nisi hæc nuptialia, qualia videntur esse illa de quibus Pl. 44. *In vestitu deaurato circumdatis varietate*. Huiusmodi vestibus Regia puella tantum uteba-

tur, ut probabile sit ex 2. Reg. c. 13. ubi pro eo, quod in Vulgata legitur de Thamar. *Quæ indua erat talari tunica* (huiusmodi enim filia Regis virgines utebantur vestibus) Heb. est *ד'סא פאס* id est, *polymita, versicolor, & varia*. Quæ vox Gen. 37. ponitur, ubi describitur vestis Ioseph. Et Septuaginta vertunt, *variā*. Vestem verò Thamar interpretantur *nap-morim*, id est, *frugibus inextam*; sicut etiam legit Aquila. Nonnulli codices habent *אגפא ד'סא*, id est, *talariis*, & in his Complutensis; sed alia lectio communior. Huiusmodi Regiæ vestes, ut reor, tradebantur spōsæ, quia in eo nuptiali plausu quasi Regina erat. Et ideo fortasse omnes sponsæ Regiæ dicebantur, & filia principis; quia non secus, atque illas Regius cultus ornabat. Qualem accepisse videtur Iudith, cum deposito viduitatis habitu cultiora induit ornamenta, qualia olim in adolescentia gestauerat, quando nuptiales habuit, & geniales dies. Cap. enim 10. dicitur lilia accepisse, id est, vestimenta exculta liliis. Adhæc credo Salomonem vestibus huiusmodi pro sponsis argumenta aliqua hieroglyphica opere Phrygio addidisse, quæ sponfos sui officij, ac statim admonerent; quæ deinde ipse luculentius & laudat, & exponit.

Propter filias Ierusalem. Licet sponsa hæc sancta vni tantum spōso nubere debeat, quem amet, & cuius se voluntati totam attemperet; sponsus tamen cœlestis multas ducere & potest, & cupit. Et nulla est, quam ab hoc cœlesti, castoque connubio (modò aprè se ad illud ornari patiatur) aut generis sordes, aut abiecta sorditio repellat. Propterea igitur animas, quæ esse volunt non tam genere, quam moribus filia Ierusalem, cœlestis Salo-

40. Allegor.

mon geniale illud ferculum composuit, ornauitque, & quantum sit in eo coniugio deliciarum, ac honoris, documentum dedit.

Egredimini, & videte filia Sion Regem, &c.

41.
Histor.

Postquam oculis subiecta est eximia ferculi pulchritudo, admonentur filia Sion, ut contemplari currum definant, & id, quod speciosius est, & amabilius, intueantur. Sponsa, quia in sponso tota est, neque currum curat, neque alia omnia, sic etiam vult, ut virgines alie psalteria oculos a curru elegantia, & gloria ad sponsi pulchritudinem spectandam conuertant. Illud autem, *egredimini*, interiecto est, sicut, *veni, & venite*; ac si dicat: Agite dum, videte Regem. Porro hic non describitur Salomonis gloria, vel latitia, sed est sponsi cum Salomone comparatio, ac si dicatur: Quibus videre non contigit Salomonem in die desponsationis sue coronatum, neque perfrui datum est illius diei gloria, ac triumpho, egredimini iam, & videte eius hodie ad viuum expressam imaginem in hoc sponso, qui & ornatu, & specie alter nobis Salomon est. Vel certe quia sponsi, ut supra vidimus, Reges appellantur, Salomon hic Rex, utpote maxime notus, pro Rege in communi sumitur, vulgato more, quo indiuiduum aliquod nobile pro specie ponitur, ut Mausolæum, pro honestiori tumulo; Colossus, pro statua procera magnitudinis. Quasi dicat sponsa: Videte sponsum Regio cultu conspicuum, & ipso incessu verè Regem.

42.
Allegor.

Egredimini, & videte filia Sion. Locus iste, qui (ut vidimus in cor-

tice) nodos habuit explicatu difficiles, in medulla aque impeditus est. Verba hæc communiter sponsæ tribuuntur, quæ cum filias Sion stupentes videret defixas saltem in genialis ferculi contemplationem, illas iubet, & oculos, & mentes conuertere ad sponsum, ex cuius liberalitate, atque indulgentia illa tanta munera profecta sunt; & qui, cum omnium rerum in se pulchritudinem contineat, oculos, & animos pascit multo suauius, quam quæ in natura rerum purantur esse iucundissima.

Egressæ iam fuerant filia Sion, & sponsum Regio incedentē gradu comitabantur: iubentur tamen egredi, alio nempe magis arcano, & spiritali modo. Nyssenius admoneri putat filias Sion, ut sui nominis, atque instituti recordentur, & sint verè filia Sion, id est, filia specula, siue orationis. Sion enim *speculam* sonat, ex qua illa, quæ procul a nobis sunt, contemplamur. Porro locum excelsum orationi olim destinatum esse confirmant multa. Iudith, ut ex c. 8. constat, secretum sibi cubiculum in edita domus parte ad orandum parauerat, sicut etiam Sara Rague- lis filia, Tob. c. 3. Et ante conditum Templum excelsa montium fastigia ad orationis, sacrificiique negotium quærebantur. 3. Reg. 3. *Populus immolabat in excelsis: nondum enim adificatum erat Templum.* Et rursus: *Salomon abiit in Gabaon, ut immolaret ibi, illud quippe erat excelsum maximū.* In locis etiā sublimibus orare, etiā Euangelij tempore, Apostoli nobis documento sunt, qui, ut Spiritum sanctum acciperent in die Pentecostes, in cœnaculum, id est, in supremam domus habitationem ascenderunt. Quod planè significat Græca vox ὑπερβόαν. Et Petrus Actor. 10. in tectum

Locus excelsus orationi aptus.

Oratio abnegationem desiderat.

43.

in tectum oraturus ascendit, speculaturus utique quasi vera, atque legitima filia Sion. Idem etiā docuit Christus Lucæ 6. cum oraturus in montem dicitur ascendisse. Quid verò significet locus excelsus, in quæ sese oraturus attollit, docet Cyrillus Alex. lib. 7. in Leuit. ubi cum ageret de loco, ad quem oraturus ascendit Petrus, ait. *Quia Petrus mortuus erat cum Christo, quæ sursum sunt, quæbat; non quæ super terram; illuc ascendebat ad illa tecta, ad illa fastigia, de quibus dicit Dominus: Qui in tecto est, non descendat tollere aliquid de domo.* Ac si dicat, illum verè in altum ad orandum ascendere, qui infra humana relinquit; neque orationi legitime vacasse censendum illum esse, qui ex illo orationis fastigio sese ad humana resumenda demiserit. Idem penè Ambr. in illud Lucæ 6. [*Exiit in montem orare.*] *Non omnis, inquit, qui orat, in montem ascendit, sed qui bene orat: at ille non ascendit in montem, qui de secularibus diuitiis, aut de honore sollicitus est.*

Non longè ab hac sententiā abit S. Thom. dum egredi ait iuberi filias Ierusalem de turbulenta huius sæculi conuersatione. Bernard. Serm. 2. de Epiph. inuitari putat cœlestes spiritus, ut gustent delicias illas, atque dulcedinem, quas offert spinea Christi corona, quibus ad illum usque temporis articulum caruere: sed & animas etiam, quæ adhuc sunt in mortali corpore, admoneri putat, ut ad speciosum, atque amabile spectaculum prodeant, & a se ipsis, id est, a carnis affectibus, curisque secularibus excedant. *Egredimini, inquit, de sensu carnis ad intellectum mentis, de seruitute carnalis concupiscentiæ ad libertatem spirituales intelligentiæ; egredimini de terra vestra, & de cognatione vestra.*

In diademate, quo coronauit illum, &c.

SI sermo sit de Salomone, cum 44.
Siquis hic sponsus componitur, licet coronatus dici possit à Bethsabe matre indie, quo Pharaonis filiam in hoc eodem ferculo à nobis descripto (quod filiabus Ierusalem in usum genialis pompæ in posterum esse voluit) nuptiali plausu, atque lætitia domum traduxit, de quo certum nihil est; tamen non incommode dici potest, hic agi de die, quo Regnum à patre posthabitis aliis fratribus accepit; in quo magna latitia, ac publica tota vrbe perstrepen- te symphonia Rex est declaratus, atque vinctus. Dicitur verò à matre coronatus, quia ipsa precibus obtinuit, ut filius regnaret, quod moraliter coronare est. Matris autem meminit Salomon, ut quantum materno studio, atque sedulitati deberet, testatum relinqueret, & cantu celebratum. Desponsatio verò, ut antè diximus, pro lætitia magna sumitur: quare illa quasi Regis inaugurationis Salomoni pro desponsatione fuit. Sin autem hic nullus de Salomone sit sermo; sed omnino de sponso, quem Regem, & Salomonem chorus salutat (cum sponsi in nuptiis coronari soleant, ut vidimus capit. 1. n. 6.) hic dicitur à matre coronatus, quia maternæ sollicitudinis est ornare filios, & quæ ad illorum cultum spectat, comparare: viri enim alia curant maiora. Quod filiis ad nuptias coronam texant matres, alicubi legisse me recordor; licet locus in præsentia non subeat. Sed indicat Euripides in Iphigenia in Aulide, ubi Clytemnestra Achilli obicit à se filiam esse coronatam ad

Matres pro nuptiis filios coronant.

nuptias. *Ματθ. 22. αλλ' ομως σοι κα-
ταγερασαι ην ουκ ηχον γαμεμεν.* i.
Frustra quidem, veruntamen, quasi ti-
bi nuptura esset filia, illam adduxi, ubi
prius illam coronassem. Et filia Iephthe
apud Philonē de antiquitatibus Bi-
blicis, seu potius apud Pseudo-Phi-
lonē, cū in syluis deplorare induci-
tur virginitatem suam, inter alia di-
cit, frustra comparata esse à matre
sua nuptialia ornamenta. O mater,
inquit, mea in vanum peperisti unige-
nitam tuam, quoniam factus est infernus
thalamus meus: confectio omnis olei,
quod preparasti mihi, effundetur: & al-
ba, quam genui mater mea, tinea com-
edet eam; & corona quam intexuit nutrix
mea, in tempore marcescet. Quomo-
do sponsi à parentibus coronati du-
cerentur ad thalamum in pudoris
signum, in primis, ut reor, nuptiis,
docet Chrysostomus in Epist. 1. ad
Timot. cap. 2. Homil. 9. in explica-
tione morali, de quo nos statim in
sensu spirituali. Idcirco quippe, in-
quit Chrysostomus, corona imponi-
tur capiti, ut victoria signa sint, quod sci-
licet antea libidine fuerint impenetrabi-
les. Ita demum cubiculum ingrediuntur,
quia scilicet à voluptate superati non sunt.
Quod si libidine superatus quisquam se
ipsum scortis addixerit, cuius tam rei gra-
tia coronatus incedat, qui tam fœda libi-
dini colla subdidit?

Cur filij
coronen-
tur ad nu-
ptias.

45.
Allegor.

Humani-
tas assu-
pta coro-
na Chri-
sti.

In diademate, quo coronavit illum
mater. Videndum hinc, à qua matre
sponsus, & quo deinde diademate
coronatus sit. Multi hæc referunt
ad mysterium Incarnationis, & co-
ronam humanitatem assumptam
esse existimant, quam cum à Virgi-
ne matre habeat, merito ab ea coro-
natus dicitur. Ita Gregor. hic, Beda,
S. Thom. & Bernard. Ser. 2. de Epi-
phania. Neque deest ratio, cur hu-
manitas corona dici debeat: notum
est enim coronam dici id, quod ali-

cui gloriosum est, aut decorū, quo
sensu mulier diligens corona dicitur vi-
ri sui, Prou. 12. & corona senum multa
peritita, Eccli. 25. Et de Iosia, qui po-
puli sui magnum erat ornamentū,
Thren. 5. scribitur: Cecidit corona ca-
pitis nostri. Quam verò Deo glorio-
sum fuerit carnem sumpsisse, vide S.
Thom. opusc. 60. Et ad Hebr. 2. Je-
sus per Passionem gloria, & honore coro-
natus dicitur. Et ideo fortasse An-
geli in Christi nati Genethliaco glo-
riam canunt: quia gloriofa illi fuit
noua illa de Virgine natiuitas. Scu-
ecetè humanitate coronatus est,
quia per illam Ecclesiam eiusdem
naturæ sociam sibi desponsauit: co-
rona enim, ut supra vidimus cap. 1.
signum est nuptiarum; quia sponsi
coronati nuptias ineunt. At sumi si-
gnum pro resignificata in sacra Scri-
ptura frequens est.

Dicitur autem Christus in ea co-
ronatione, seu desponsatione lara-
tus; quia, quod iamdiu desidera-
uerat, tunc consequutus est, nem-
pe, ut lapsum hominem illa sua co-
ronatione redimeret, & fugitiuam
sponsam ad totum; fidemque con-
iugalem reduceret.

Alij hinc coronam aliam, & aliam
matrem agnoscunt; hanc quidem
Synagogam, illam verò spineam,
qua morti iam proximus redimitus
est sponsus; quod putant Theodor.
& tres Patres, & Bernard. Ser. 5. in
Festo omnium Sanctorum. Quod
si thalamum dicamus esse Crucem,
spinea corona sponsum Christum
ad thalamum ornauit. Desponsatio
verò Passionis tempore celebrata
existimatur, quia tunc maximè, &
amoris sui illustra signa, & sponsa-
litia dona plura, maioraque largitus
est. Nam sponsi more in cœna vlti-
ma totum sese impendit sponsæ, ut
vna caro fieret utrique communis.

Tunc

46.

Desponsa-
tio Chri-
sti in tẽ-
pore Passio-
nis.

Tunc sponsam Hebræorum more
sibi Christus coëmit, sociavitque,
quam adquisiuit sanguine suo; Act. 20.
Tunc desponsauit sibi in sempiternum
in iustitia, & iudicio, in misericordia, &
misericordibus; Ose. 2. Dies ille cruen-
tus; & ignominie (vulgi iudicio) ple-
nus, gloriosus tamen fuit; & omni
lætitia cumlatus. Vidimus, inquit
Paulus ad Hebr. 2. Jesum per Passionem
gloria, & honore coronatum. Hunc ve-
rò diem lætitie suæ ita sibi erat amās
sponsus, ut diceret coarctari se, do-
nec Baptismum sui, nempe sangui-
nis completeret. Quod si Crux genia-
lis lectus est, in quo sponsus cubat,
in ea cubet etiam oportet, quæ spō-
sa crucifixi sponsi videri vult. Qua-
re videat iterum, atque iterum an
eo nomine dignus sit, qui cum de
sponsæ titulo sibi bladiatur, ab spō-
si lecto, & cultu sic abhorreat, ut ni-
hil curet minus, quam nuptiales il-
las delicias, nihil oderit magis, quā
quæ propria sunt, atque legitima di-
uina huius desponsationis signa.

Crux spō-
si thala-
mus.

47.

In diademate. Magnum aliquid
est, spinis redimitum esse Christi ca-
put, quando sponsa adolescentula-
rum oculos, & metem auocat à fer-
culi contemplatione, in quo verus
Salomon Christus gloriosus indu-
citur, & triumphans. Sanè his qui à
sensu carnis egressi sunt, quique de
Dei bonitate rectè sentiunt; multò
pulchrior est Christus, multò ama-
bilior, cum sese ad eas, quas mun-
dus sordes esse putat, abiecit, quā
cum dignitatem ostentat suam, &
triumphalem in modum cum glo-
ria, & maiestate traducitur. De quo
Serm. 1. de Epiphania Bernard. Quan-
to pro me vilior, tanto mihi charior est.
Paulo quidem sic pulcher, & ama-
bilis visus est Christus ea specie, qua
vulgaribus oculis despectus appa-
rebat, ut nihil se scire (id est, ut ego

Christus
in sua hu-
militate
pulchrior
ac glorio-
rior.

interpretor, cogitare) fateatur, nisi
Christum, & hunc crucifixum. 1.
Cor. 2. Cumque valde expediat diu
meditari, ac sepe Christi gloriam
post Crucis acerbiteriam, & ignomi-
niam, ut etiam nos auidius, atque
constantius Crucem amplectamur,
cui merces tanta in Christo coro-
nato proponitur, tamen maiore no-
bis erit ex usu illum affixum Cruci,
& spinis coronatum intueri, cum il-
lum non tam gloriosum in illustri
ferculo, id est, in cœlo triumphan-
tē, quā in mortali statu patiemem,
& humilē imitari debeamus. Qua-
re cum Ecclesia Christi mysteriis, in
quibus ipse emicat virtus, atque
potentia, breue tempus assignet,
qualia sunt, Ascensus in cœlum,
Transfiguratio, & Resurrectio; ta-
men ad ea contēplanda, in quibus
abiectus & vilis videri potuit,
longum spatium, illudque illustribus
notatum monumentis instituit: pro
ortu nempe quatuor hebdomadas;
pro Passione verò quicquid à Se-
ptuagesima est ad Dominicam usque;
Resurrectionis. Videretur ergo Eccle-
sia iubere, ut fideles animæ à trium-
phante Christo, atque glorioso ad
eundem humilem, atque patiemem
oculos auertant.

Sæpius
Christi hu-
militas,
quā
gloria ip-
sus me-
di-
tanda.

48.

In die desponsationis illius. Despo-
sauit sibi Christus Ecclesiam, & quā-
cumque fidelem animam, quando
illam adquisiuit sanguine suo; Act. 20.
quāque ita mundauit, & ornauit,
ut in illa nulla appareret macula, nulla
ruga; ad Eph. 5. Dies autem despo-
sationis, & nuptiarum idē fuit, qui
Passionis & Crucis. Quare dum in
die desponsationis Christus diade-
ma dicitur gestasse ex spinis conser-
tum, admonentur animæ, quæ spō-
sæ vocari student spinati, atque cru-
cifixi sponsi, ut eundem ipsæ quoque
ad nuptias cultum assument: neque
enim

Sponsa
Christi
Christum
imitatur.

enim apte ad spinati spōsi thalamū
aspirat, quæ floribus se exornat, &
veste ad luxuriam potiùs, & ambi-
tiosos fastus, quàm ad cruceis acerb-
tatem, atque ludibrium accommo-
data. Captiua fœmina, alienaque ab
Israhelis nobilitate, ac genere, depo-
nere iubetur nō solum peregrinam
vestem, quàm gestavit in patria; sed
etiam capillos, & ungues, qui in pa-
tria creuerunt; ut deposito illo tam
externo, quàm naturali cultu, simi-
lis omnino fieret Israhelitæ coniugii;
Deut. c. 21. Id ergo Ecclesia illis ani-
mabus edicit quæ mysticum Christi
thalamum inire cupiunt. Quare spe-
ctare iubet, quem Christus nuptia-
li tempore cultum habuerit, ut ad
eius se formam, & quasi ad specu-
lum exornent. *Pudeat*, inquit Bern-
nardus Serm. 5. in Festo omnium Sā-
ctorum, *sub spinato capite membrum
fieri delicatum.* Turpe putabant olim
Christiani coronari floribus Gen-
tilium more, cum Christi caput spi-
nis aliquando horruisse cognosce-
rent; ne insultasse viderentur Chri-
sto patienti, & eius ludibriis oble-
ctari. Ita Clemens Alexan. lib. 2. Pe-
dag. c. 8. *A ratione*, inquit, *alienum est,
ut qui audierimus Dominum spinis suis
se coronatū, ipsi venerabili Domini Pas-
sioni per ludum insultantes habeamus
capita redimta floribus.* Idem penē
Tertullianus lib. de corona militis
c. 1. *Quam autem decorus, atque
pretiosus habitus eius sit, qui pro
Christo patitur, vide Chrysost. in il-
lud ad Ephes. 4. Ego Paulus vinctus
in Domino.* ubi gloriosius esse dicit
cum Christo, id est, pro Christo in
squalore carceris, quàm cum Ange-

Christia-
nis olim
turpe co-
ronari flo-
ribus.

lis in cœlo morari. Illum tu vide.

Ex quo vir spiritualis intelliget, si
modò Deum apte contemplari, at-
que nosse velit, siue carne vestitum,
erumpentemque primum ex Virgi-
neo thalamo, siue in Cruce postea
morientem (nam utrobique coro-
natum diximus, illic humanitate,
hic spinis) elaborandum esse primū
& maxime, ne animus secularibus
hæreat; turbidas cogitationes abii-
ciat, & à se totus expeditus ad Si-
oniam speculam sublimis ascen-
dat. Hinc puto viros, qui spirituales
non tam esse, quàm videri student,
parum ex Christi nati, passique me-
ditatione fructus accepisse, quia
constituerunt oculos declinare in
terram potiùs, quàm ab humanis ad
cœlestia conuertere, quorum stu-
dio capti tenentur, ne vnquam ad
speculam Sion ascendant; aut dum
se in illam attollere, aut conantur,
aut simulant, in medio ipso ascensu
languent, atque deficiunt. Huc
aduoca, quæ in sensu literali dixi-
mus ex Chrysostomo, qui docet fi-
lios à parentibus in nuptiis corona-
ri solitos, idēque fieri, ut illorum
ostendatur animus, & constantia
intemperantibus carnis motibus, &
illecebris altior, atq; superior. Co-
rona etenim illa candorem indicat,
& puritatem animi, qui nunquam
libidini succubuit. Quare hortatur
Chrysostomus parentes, ut liberos
suos sic instituunt, ut illos postea
coronatos producere non pudeat.
Vide Chrysost. in Epistol. 1. ad Ti-
moth. cap. 2. Homil. 9. in explicatio-
ne morali.

49.
Qualis
oratio.

ARGV

ARGVMENTVM IN CAPVT QVARTVM CANTICORVM.

Laudat primum sponsus Sulamitidem suam, non ab ornamentis, quod
faciunt postea cap. 7. psalteria puella (id enim esset animi parum libe-
ralis, ac belli sua in sponsa munera tantopere laudare) sed ab his donis,
quæ habet à natura maxima: nempe ab oculorum modestia, à capillorum
flauitie, &c. Deinde cum hæc dicantur in medio cursu, quo in urbem ascen-
ditur, dicit sponsus velle se ascendere ad montem myrrha, & ad collem
thuris, id est, in Ierusalem. Cumque in eo iam statu sit sponsa, ut nihil ha-
beat à paternis sordibus, & peregrino solo, unde assumpta fuit, sed tota sit
iam sine macula, & digna, quæ viro Israhelite nupta, in ordinem Solymi-
dum fœminarum cooptetur; hortatur illam, ut secum de monte Libano,
Sanir, & Hermon, id est, à patriis montibus, quos habitant Gentes, ubi
nihil est ferarum cubilibus vacuum, nihil à leonibus tutum, ascendat se-
cum in Ierusalem; rationemq; reddit cur illam secum vellet assumere, quia
cum ab eius pulchritudine saucium habeat animum, diuelli ab ea nullo
modo potest. Redit deinde ad interruptas laudes, aptisq; similitudinibus
eius pulchritudinem, atque amœnitatem exprimit. Cumque illam hortum
appellasset conclusum balsamo, thure, atque omni aromate abundantem,
quorum odore frui difficile possunt, qui longè absunt, aduocat Austrum
uentum mitem, & tepidum, qui laxatis, & solutis arboribus quas Aquil-
lonis frigus astrinxerat, odorem in omnem partem quàm longissimè dif-
fundat.

PARAPHRASIS.

QUANDO me, o sponsa, lau-
dare cœpisti ad eò cumola-
re, ut Regium mihi nomen, & maie-
statem dederis, ego tibi vicissim, ut
laudem, remeriar; vno verbo dico te
esse quam pulcherrimam; quod ne
magis audacter, aut beneuolè, quàm
G. Sanctij Comm. in Cant.

CAPVT IV.

Sponsus.

Quam pulchra
es, amica mea,
quàm pulchra es! O-
culi tui columbarum,
absque eo, quod in-
trinsecus latet.

V

verè dixisse videar, id iam aliis facile probabo, dum singula commemoro. Et primum non muto, quod de tuorum antè oculorum venustate, atque modestia dixi, quando columbinis oculis assimilaui: quin addo præterea ad ipsorum dignitatem accedere, quòd intra capillos à fronte pendulos, aut nuptiali flammeo modestè, ac verecundè lateant.

De capillis id dico, videri mihi similes Galaaditanis capris, quæ consili sunt vellere, còque fuluo, seu à natura, seu certè ex flauenti, atque odorato succo, quem ex crebro ad arbores aromatiferas affricu traxerunt.

Capilli tui sicut greges caprarum, quæ ascenderunt de monte Galaad.

2 *Dentes tui sicut gregestonsarum, quæ ascenderunt de lauacro, omnes gemellis foetibus, & sterilis non est inter eas.*

2 Sicut oves, quæ depositis tonsione villis, sordes quoque deposuerunt, quæ extremo vellere adhærere solent: quòd si recentes à tonsione abluantur, candidæ sunt, & mundæ, & propter frigus, quod à nuditate, lotionèque prouenit, constipant se magis, dum è lauacro ascendunt: sic dentes tui, ô sponsa, mundi sunt, & candidi, còclusi inter se. Neque præterea os aliquibus eorum excussis indecens est. Et quia, vt fert oris optimè instructi natura, plures dimidio minutiores sunt, aut tales certè apparent in eleganti dentium ordine, idèo dentes tui gemelliparis ouibus quàm simillimi mihi videntur: nam vni denti latiori duo, siue re ipsa, siue specie minores adiuncti sunt.

3 *Sicut vitta coccinea labia tua: & eloquium tuum dulce. Sicut fragmen mali punici;*

3 Labia tua colore nitent roseo, vittæ coccinæ quâ simillima: sermo tuus suauitate quadam mirifica còditus, qualis ab iis labiis expectari potuit. Genæ tuæ præterquam quòd

decorè inter capillos latent, rubent vt cortex malorum punicorum.

4 Videre mihi videor, ô Sulamitis, in tuo collo Dauidicæ turris, quæ cum propugnaculis ædificata est, expressam imaginem. Nam sicut in illius externa facie ad hostium terrorem fortium arma, clypei, gladij, pharetræ, &c. suspensa sunt, sic in collo tuo, non minùs eleganti, monilia sunt baccata, splendentes torques ornatu vario; quæ armorum materia, atque arte præstantium similitudinem referunt.

5 Duo vbera tua, quæ inter lilia, quibus opere Phrygio illuminata est extima vestis, decorè tument, similia mihi videntur capræ gemellis foetibus, qui ad vesperum vsque inter lilia, floresque pascuntur, efferuntque supra illos capita æqualia inter se, & vberibus tuis.

6 Ascendo iam ad Ierusalem, quâ optimè montem myrrhæ, & thuris appellare licet: quia ibi quidquid in Libano, aliisque montibus aromatiferis speciosum est, & odoratum, adoletur, & consumitur.

7 Tu autem, ô sponsa, quando iam mea opera tota pulchra es, neque à paternis sordibus quidquid habes, cur Sulamitis, id est, Hierosolymitana, dici non possis, seu cuius te, aut tam illustrem urbem pudere debeat.

8 Veni de Libano, de capite Sannir, de vertice Amana, & Hermon, de patris nempè, & alienis montibus, vbi leonum sunt cubilia, & omnia

punici; ita genæ tuæ, absque eo, quod intrinsecus latet.

4 *Sicut turris David collum tuum, quæ ædificata est cum propugnaculis, mille clypei pendet ex ea, omnis armatura fortium.*

5 *Duo vbera tua, sicut duo hinnulicapræ gemelli, qui pascuntur in liliis, donec aspiret dies, & inclinentur umbra.*

6 *Vadam ad montem myrrhæ, & ad collem thuris.*

7 *Tota pulchra es amica mea, & macula non est in te.*

8 *Veni de Libano, sponsa mea; veni de Libano, veni: coronaberis.*

ris de capite Amana,
de vertice Sanir, &
Hermon, de cubilibus
leonum, de montibus
pardorum.

9 Vulnerasti cor meum,
soror mea, sponsa;
vulnerasti cor meum
in vno oculorum tuo-
rum; & in vno crine
colli tui.

10 Quam pulchræ sunt
mammæ tuæ, soror
mea sponsa pulchriora
sunt vbera tua vino,
& odor vnguentorum
tuorum super omnia
aromata.

11 Fauus distillans labia
tua sponsa, mel, & lac
sub lingua tua; &
odor vestimentorum
tuorum sicut odor
thuris.

12 Hortus conclusus, so-
ror mea, sponsa, hor-
tus conclusus, fons si-
gnatus.

plena insidiarum, & metus. Veni me-
cum, vt mecum in Ierusalem coro-
neris, non fugaci, vt antè, florum ve-
nustate, sed corona Regia, qualis de-
cet illam, quæ ex alienigenarum sor-
te ad Hierosolymitanam gloriam, &
titulum cooptatur.

9 Quod te mecum in ciuitatem
meam Ierusalem deducere studeam,
mirari noli, Sulamitis, quia sic vno
oculorum tuorum coniectu, & vno
capillorum tuorum cirro, qui à capi-
te inuolitat collo tuo, meum cor per-
cussisti, & me à corde faucio ita te-
nuisti, vt abs te pullo modo diuelli
queam. Quare age iam, veni mecum
de tuo Libano in meam Ierusalem.

10 Refero me ad laudes, quas ela-
tus amore tui interruperam. O spon-
sa, quam pulchræ sunt mammæ tuæ!
gratiora sunt vbera tua vino; ac odor
vnguentorum, quibus in hoc nuptia-
li plausu aspersa es, longè excellit
omnium aromatum suauitatem.

11 Is est tibi halitus in ore, ea in
sermone suauitas, vt mel, & lac in ore
tuo nata, aut ibi sedere videantur. Sic
autem aspirant suauiter vestimenta
tua, vt odorari me putem ex illis thū-
ris fragrantiam.

12 Cum ea tibi sit pulchritudo,
quæ aliorum animos capere, atque
inflammare possit, tamen illam sic
seruasti illibatam mihi, qualis florum
ac fructuum species, atque suauitas in
horto concluso, aut aqua dulcis, &
pura in obfignato fonte domino suo
seruari solent.

Emissi

Erum

13 Erumpunt ex te, tanquam ex
horto concluso, per cancellata septa,
aut etiam supra parietem summum
pulchræ propagines, & quasi Paradi-
sus quidam pomorum, ac malorum
punicorum: ex quo odores efflantur
suauissimi.

14 Cypri, & nardi: nardi, inquam,
admixta croco, fistulæ, & cynamo-
mi, & aliarum arborum, quæ in Li-
bano vario aromate stillant; aroma-
te, inquam, myrrhæ, & aloës, & vn-
guentis aliis, quæ primæ notæ, atque
pretij sunt.

15 Ne viror iste, ac species, quæ ti-
bi inesse dixi, instar cuiusdam horti,
citò cadat, aut deflorescat; fons in te
est, aut tute fons es hortorum, qui
perpetuò in hortis amoenitatem illā
tuearis. Neque tamen fons iste com-
munis est, atque omnium oculis, &
siti propositus, sed est putei instar,
cuius tamen non est collectitia, sed
viua, & iugis aqua; qualis est illa, quæ
præcipiti lapsu de Libani vertice de-
currit.

16 Quandoquidem hortus es, ô
sponsa, omni aromatum genere mi-
rificè abundas, illud superest, vt odo-
rem tui latè in omnem partem dif-
fundas. Quare abeat hinc procul A-
quilo, quo perflante constipantur ar-
borum trunci, & congeliantur, du-
ranturque aromata, quæ ex ipsis ma-
nant; perfler verò Auster qui mitior
est, & suo tepore laxat, suadaréque
facit aromatiferas plantas.

13 Emissiones tuæ Pa-
radisus malorum pu-
nicorum, cum pomo-
rum fructibus.

14 Cypri cum nardo;
nardus, & crocus,
fistula, & cynamo-
mum cum vniuer-
sis lignis Libani:
myrrha, & aloë cum
omnibus primis vn-
guentis.

15 Fons hortorum: pu-
teus aquarum viuē-
tium, quæ fluunt im-
petu de Libano.

16 Surge Aquilo, &
veni Auster, perfla
hortum meum, &
fluant aromata il-
lius.

IN CAPVT QVARTVM
COMMENTARIVS.

Quàm pulchra es amica mea,quàm pulchra es! &c.

1.
Histor.

LAVDARAT sponsa humanitatem, & mores mitissimos sponsi sui, & chorus virginum suam quoque operam sponso commendando nauauerat: in quarto iam capite sponsus officium, & laudem remeritur, & generaliter proponit esse pulchra: quod deinde singulas partes percurrendo confirmat, earum speciem apta quadam similitudine demonstrans. Incipit autem ab oculis, quos cum ante columbae similes esse cecinisset, nunc addit, quod illis decoris plurimum conciliet. Quid verò illud sit, non facile explicatu est.

*In caput quartum Canticorum
spiritualis sensus.*

2.
Allegor.

Incipit iam diuinus sponsus optima sponsa, suoque coniugio convenienter exulta mores, ornatumque describere; quod aptè tunc facit, cum in ipsa videt naturae suae ad bene de omnibus merendum pronae aliquam imaginem: nam sponsa liberali ingenio, cum didicisset sponso id maxime studio esse, ut se ipsum omnibus communicet, & castissimi lecti copiam faciat, aduocat filias Ierusalem, easque per otium spectare iusserat Salomonis coronam, haud dubie rata tanto sponsi splendore, & gloria

captas in eius amorem exarsuras. Hæc sponsa humanitas, quæ tantum bonum proprium sibi esse noluit: sed commune cum aliis, sic affecit sponsum, ut statim cum admiratione in eius laudes erumpat. Quare totum hoc caput in eius pulchritudine demonstranda, prædicandaque consumit.

Oculi tui columbarum.] Quare columbinos oculos prober sponsus, lib. 1. dictum est, & cur ab oculis primum laus ducatur; nunc rationem aliam accipe. Viderat sponsus ex omnibus ornamentis ad capitis diadema conuersos sponsæ oculos, id est, ad id, quod Gentibus stultitiæ, Iudæis autem scandalo est. Siue hæc humanitatem assumptam, siue coronam contextam è vepris intelligas. Dignos autem iudicauit oculos hac laude, qui in tali corona vident, quod admirentur, & quod ament, dignumque iudicant, quod ab omnibus & diligatur, & ametur. Porro Ecclesiæ oculi Prælati sunt, & Doctores, sicut Ecclesiæ veteris Prophetæ, qui idcirco *Prædentes* dicebantur; quia per ipsos populus diuina mysteria, & Deum ipsum cognoscebat; & quia hi, sicut oculi, sublimem obtinent locum, & bona, malaque longè, latèque prospectant. Ita Ambr. Greg. S. Thom. & Beda.

3.
Allegor.

Pulchri oculi, qui Christum patienter spectant.

Absque

Absque eo, quod intrinsecus latet.

4.
Histor.

Locus hic à S. Hieronymo super cap. 47. Isai. habere dicitur aliquid obscæni: nam credit hic contineri, quod sine pudore cogitari non potest. Est enim eadem vox, quæ in loco citato Isai. *חַמָּה Tshamah.* ubi Hieronymus explicuit, *denudat puritatem tuam.* Quod etiam innuere videtur Symmachus, & Septuaginta qui vertunt, *extra taciturnitatem*, vel, *silentium*, id est, præter id, quod propter modestiam taceri debeat. Sed hæc sententia non admittitur ab omnibus penè aliis; tum quia cum sponsus suo ordine, ac situ partes sponsæ sigillatim commemoret, non bene ab oculis tot interiectis partibus, quas deinde connumerat, ad taciturnitatem illam descenderet; tum quia verisimile non est, Spiritum sanctum euulgare voluisse, aut saltè hominum cogitationi proponere, quæ scæda sunt, & ignominia potius futura, quàm laudi; cum tamen illa hominum pudor, & natura ipsa adeò sollicitè, ac prouidè celauerint. Ut ergo rem hanc accuratius explicemus, videndum est, quid propriè significet vox Hebraica *חַמָּה Tshamah.* Quidam hac voce significari putant *vitam*, seu *fasciam*; ita Rabbi Salomon, & existimat non ad oculos referri, sed ad capillos, de quibus statim: ac si dicat pulchros esse capillos, & à vitis quibus illigantur, & cōtinētur, ne defluant, habere plurimum decoris. Anonymus fascias esse dicit, sed quibus vultus sponsæ tegatur, non secus atque flammeo: sub quibus latent oculi planè co-

lumbini. Abenezra *comam* interpretatur, & hunc ferme omnes alij sequuntur: ita ut sit sensus, pulchros esse oculos, & præter nativam suam venustatem, id etiam habere dignitatis, quod intra capillos lateant, & id, quod interlucet oculorum, splendere magis, & emicare faciant. Neque ab hoc sensu recedunt, qui *silentium* interpretantur. Nam quia secessum, seu absconsionem comitatur taciturnitas, ideo *silentium* pro absconsione sumitur. Vnde silere dicimus Lunam, cum ex Solis congressu non apparet: flos silens dicitur, qui nondum se aperuit, vineæ silentes, quæ nondum germinarunt, & Lunæ silentium, quando non videtur. Virg. 1. *Æneid.*

Silentium pro absconsione.

--- *tacite per amica silentia Luna.*

Ad Abenezra sententiam facit, quod antiquis Ecclesiæ temporibus, credo etiam olim Hebraicis, sponsæ in nuptialibus sacris capillos gestabant non illigatos fasciis, aut mitra, seu alio redimiculo collectos, sed fluentes, ac solutos, ut docet Optatus Mileuitanus lib. 6. post medium; ubi agit contra Donatistas qui sacratas Deo virgines, id est, Christi sponsas, ad nuptias carnales adigebant. *Spirituali*, inquit, *sponso soluerant crinem: iam cælestes celebrauerant nuptias: quid est, quod eas iterum crinem soluere coëgisti? Quid, inquam, quod ab ipsis per vos exalta est professio secunda? Quis est alter spiritualis sponsus, cui iterum nuberet?* Hæc Optatus.

Ego sententiam Abenezra sic cum plerisque aliis probo, ut tamen *חַמָּה*, non tam capillos esse putem, quàm flammæum, aut velamen, quo teguntur oculi, ut putabat Anonymus. Quod ideo mihi persuadeo, quia in nuptialibus sacris nouæ nuptiæ in omnibus ferme nationibus faciem

5.

6.

faciem obuelabant, quæ in femina pudica maximè à pudore patitur: unde nuptia nomen accepit. Sed præsertim apud Hebræos, ut probant nunc eorum nuptiæ, & docet exemplum Saræ, cui pro oculorum velamento dati sunt mille argentei, Gen. 20. quod ostendit illud in usu fuisse olim apud honestas.

7.
Sponsæ
crines so-
lutos ge-
stabant.

Hæc mihi valdè probabilia: sed neque improbabile videtur, si quispiam putet laudem hanc oculorum, non tam esse à capillis, siue à flammeo, quàm à naturali ipsorum modestia, quia nimirum liberi non sunt, aut vagi, quales esse solent curiosi, & petulantes oculi, sed demissi, & semiclausi, quales habent verecunde, & pudice, quos patos appellat Porphyrio apud Horatium Sat. 1.

8.

Quodcumque horum mihi probabilius est, quàm quod putat Hieronymus. Neque locus Isaïæ 47. meo iudicio, significat id, quod propter pudorem raceri debeat, licet vulgatus bene, *turpitudinem*, reddiderit. Nam ibi prædicit Propheta, quid euenturum esset Babyloii potentissimæ tunc, & quæ nihil sibi non arrogabat. Usurpat autem Hebræorum more imperatium, profuturo, *Tolle molam, & mole farinam. Denuda turpitudinem tuam, discooperi humerum*, id est, tolles molam, &c. Dicit ergo futuram esse captiuam, & seruam, tondendos illi crines longos, & defluentes, quibus humeri tegebantur, vel more meretricium, vel captiuorum; nam captiuus capilli ad cutem radebantur, iuxta illud Deut. 32. *Nudati inimicorum capitis*. His verò detonsis consequens erat, ut ab eo ornatu capillari discooperirentur humeri. Vel certè nudare humeros, est illos expodire, vel ad sarcinam, vel ad flagel-

Crines
ornamē-
to sunt
femini-

la. Quod verò femina turpidini sit, atque ignominia, cæsariem abscindi, constat 1. Cor. 12. *Turpe est mulieri tonderi, aut decaluari.*

Absque eo, quod intrinsecus lateat.

Duo probat sponsus in dilectæ oculis, columbinum pudorem, & modestiam, & quod virginalem in modum sint absconditi, neque ad aliorum petulantiam expositi. Quod si cum Septuaginta legas, *præter taciturnitatem*, alia hinc fit ad oculos venustatis accessio; ostendit enim unde nata sit illa oculorum ingenua demissio, nimirum ex pudore, & quod de se neque alta sentiat, neque sublimia cogitet. Vox enim mirè solet in exprimendis affectibus cum oculis congruere; oculorum namque modestiam, & verecundiam augeat, ornataque taciturnitas, prodit, perditque loquacitas, quæ meretriciū aliquid sonat, potius quàm pudicum.

Capilli tui sicut greges caprarum.

Laudauit sponsam ab oculorum honestate, & lumine, nunc capillorum colorem, & venustatem rustica quadam similitudine commendat. Esse autem comam maximam femineæ pulchritudinis partem, docet Apuleius lib. 2. Metamor. & probat illa cura, quæ ab omnibus ferme nationibus adhibetur fucandæ, & discriminandæ comæ. Laudatur verò nunc à colore flauo, sicut postea, cum dixit esse similem purpuræ Regiæ, cap. 7. nam verisimile est, in Palaestina eius coloris ut plurimum esse capras. An verò color ille habitus sit omnium pulcherrimus in capillis, non potest in vniuersum cer- liquid statui. Nigros capillos

9.
Allegor.
Oculorum
laus à mo-
destia.

10.
Histor.
Cæsaries
maximū
feminarū
ornamen-
tum.

capillos in honore esse apud Romanos constat ex Horatio in Arte;

Spectandum nigris oculis, nigroque capillo.

Et idem testatur lib. 1. Carminum Ode 3. Hoc tamen est in viris: & si si laudantur in feminis, ratio est, quia argumentum est illas esse honestas, neque de inficienda coma sollicitas. Quare, ut Sasyra 6. Iuuenalis, Messalina Claudij vxor, quæ dignitatis retinendæ gratiâ crines nigras seruabat, cum aliquid furtim obscenū moliebatur, flaua cæsarie nativam suam comam occultabat.

Flaua cæsaries pulchra in feminis.

Esse verò in pretio inter feminas comam flauam, ostendunt multa poetarum loca. Virg. de Didone 4. *Æneid.*

— nondum illi flauum Proserpina crinem

Abstulerat.

Catullus in Epithalamio Iulii:

Aureas quatunt comas.

Quare ex Arctoæ regione alienos capillos sibi Romanæ comparabant feminae, quos gestarent pro suis. Martialis lib. 5. ad Lesbiam, & Apophor. 26. & 27.

11.
Capra in
Palaestina
consue-

Ut verò intelligatur quàm apta sit ista similitudo, aliqua prius nobis obseruanda sunt. In primis apud Palaestinos caprarum pilos esse consuetos, & longos; quod ex eo colligitur, quia ex illis conficiebantur vestes, Exod. 36. *Saga undecim de pilis caprarum ad operiendum teclum tabernaculi*. Et cap. 35. filij Israël dicuntur obtulisse pilos caprarum. Et certè quod in Cilicia caprae villos habeant consiles, sicut & oues, tradit Plinius lib. 8. c. 50. & Arist. lib. 8. de natura animalium, cap. 28. Cilicia verò non longè abest à Iudæa. Hinc vestes dicuntur Ciliciæ, & undulatae; hinc G. Sanctij Comm. in Cant.

fiunt, quæ capripilia, Hispanè *Chamelote*, appellantur.

Secundò, obseruandum capras, quæ sunt in tractu Galaaditano, flauis esse coloris: neque enim aliter apta esset comparatio, cum e. 7. capilli sponsæ purpura Regiæ dicantur esse similes. Neque id mirum cuiquam videri debet, cum in aliis, atque aliis regionibus propter aquarum, pabulorumque diversitatem, alium, atque alium pecudes colorem habeant. Ad Bethim fluvium propter fluminis naturam ouibus fulvum colorem esse nativum dicit multis in locis Martialis. Idem Plin. lib. 8. c. 48. Canusinas lanas esse fulvas docet Plin. & Martialis. Idem Sibari, & Crathi fluminibus tribuit Ovidius lib. 15. Metamorph. & Xantho Plinius lib. 2. cap. 103. & Arist. lib. 3. historia animalium cap. 12. Vbi tradit in Antandria duo esse flumina, quorum alterum candorem, nigritiem alterum pecudibus affert; & Scamandrum flumen ideo appellatum esse Xanthum, quia fulvas reddit oues.

Quod verò caprae istæ Galaaditides rutila habeant, atque flauentem lanam, videtur posse colligi ex lib. 1. Reg. c. 19. vbi Michol, ut parētis sui satellites Davidis imagine deluderet, statuam pro eo supposuit in lectulo, & pro capite, caprae pelle adhibuit, ut pilum Davidis referret, qui rufus esse dicitur 1. Reg. 16. Nisi fortè dicamus caprae in Galaaditidum fulvos esse, ac rutilos villos, non tamen à natura in vniuersum, sed ab arboribus, & pascuis, quæ stacte, resina, ac myrrha pingua sunt, ut constat ex illo Ierem. 8. *Non est resina in Galaad, &c.* Et Genes. 37. *Viderunt Ismaëlitas viatores venire de Galaad, & camelos eorum portan-*

12.
Caprarum
vellus ful-
vum in
Galaad, &
quare.

res aromata, resina, & stacte. Cum ergo capra illa inter frutices, & arbutulas, quae aromate sudant, plerumque versentur, verisimile est, crebro ad plantas aromatiferas affricu ipsas ex ea materia flaua, ac pingui aliquid adhæsisse, ut de Ladanis & Aspidio Plin. lib. 12. cap. 17. quod de caprarum villis ad rem medicam sumunt pharmaceuta.

Porro villi inter dumeta aspera depexi, & affricu laeues fiunt, ac nitidi, ita ut & flauescant, & luceant. Fauet huic sententiae, quod vox Hebraea גלעד *Galest*, pro qua Hieronymus vertit, *ascenderunt*, alij ex Hebraeorum Doctoribus reddunt, *defructuerunt*, aut, *deterferunt inter arbuta syluae, & effructa sunt pulchra*. Alij, *manicauerunt*, id est, manè apparuerunt: nam cum montis Galaad culmina primo Solis splendore illustrentur, collucet tunc caprarum pili nitidi, & ex aromate alito flauascentes.

13. Ex his constat, quam aptè ex capris Galaad comparatio sumatur, ad explicandam foemineae comae pulchritudinem, ac nitorem; nam illarum caprarum villi longi sunt, fului, ac nitentes, siue à natura, siue ab eo quod inter pascendum ab arboribus contraxerunt. Cum verò sponsae crines perfusi sint vnguentis, lateque aspirèt suauitatem, id etiam habent caprarum vellera, non tantum resperfa, & madida, sed etiam delibuta, atque cooperta aromate fragranti. Adde quod cum ornatum sit coronis sponsae caput, ea prorsus specie capillorum cincinnati, aut cirri inter coronarum ramos, aut frondes apparent, qua capra cum suo aureo, atque nitenti vellere inter dumeta montis Galaad. Quod optimè de-

clarat verbum גלעד *Galest*, quod infra cap. 6. Hieronymus vertit, *apparuerunt*.

Capilli tui sicut greges caprarum. 14. Allegor. Cogitandum sapede Christi. Commune omnibus pene Interpretibus est, per capillos cordis cogitationes intelligi; nam sicut illi à capite, sic haec à corde, quod caput quoddam est, procedunt. Hi verò capilli capris Galaaditanis similes vocantur; quia nimirum fului sunt, ut pluribus in cortice docuimus, siue hoc contingat ex aquarum pabulorumque natura, siue quia affricu arborum truncis multo aromate stillantibus, ex eo colorem imbibent. Porro sicut sponsus botrus cypri dicitur, vel effusum oleum, quia totus balsamum non solum olet, sed etiam diffundit: sic etiam idem non incongruè vocari potest mons Galaad, quia inde in omnem partem omnium aromatum genera exportari solent. Accedit quod Galaad *aceruum testimonij* sonat, quod, ut bene S. Thom. & Beda, aptissime conuenit in Christum, in quem omnes figurae legis, ac testimonia coaceruata sunt. In hoc ergo monte pulchri sunt capilli, ac fului, quia ea est illius Galaaditani pabuli natura, ut nisi flauus, imò & ignei capilli, id est, cogitationes, sint, planè coarguantur in Galaaditano pabulo pasti esse. Quod si dicas flauos esse, ac nitidos caprarum villi, quia ex fruticum resina, ac stacte aliquid ipsis inter pascendum adhæsisset, pulchra erunt piarum mentium cogitationes, si aliquid secum traxerint, dum de Christo meditantur, diuini liquoris: si tincta diuino cruore non leuiter, ut elui possit, sed qua ratione purpura bis tincta quem semel colorem imbibent, non

Qualis cogitatio.

non amittit. Quare postea sponsae coma Regali purpura assimilatur iuncta canalibus. Illa ergo cogitationes, & pulchra sunt, & diuino sponso admodum gratae, quae Christum olent, & à Christi vulneribus tincta, & quasi à Christi corde prodierunt. Cum autem in monte Galaad, & medicina sit, & medicus, Ierem. 8. & filia populi Dei fauciam se, debilemque consideret, pulchra sanè erit cogitatio, quae, ut obducatur cicatrix, resina in Galaad, & medicum quaerit. Tales verò cogitationes animum ornant, non secus atque capilli caput, arborem frondes, & Solem radij, qui ab eo nascuntur.

Deinde, sicut caprarum villi inter Galaaditanos frutices errantium pulcherrimi apparent, quia ramis & frondibus implexi, cum ipsis aliquid vnum componere videntur; sic cogitationes pia, quae inter mystici Galaad ramos, aut vagantur, aut haerent, pulcherrimae sunt, quae admodum supra columbae in caueana maceriae, petraeque foraminibus commorantis decora facies visa est sponso, & vox suavis.

Dentes tui sicut greges tonsarum, quae ascenderunt de lauacro.

15. Histor.

DVrior alicui videri posset hanc comparatio, & ab explicando pulcherrimae puellae dentium ordine, & venustate alienior; at nihil ad eam rem adduci potuit aptius, maxime, quia ab eo, qui pastorem agit, similitudo ex syluis peti debuit. In dentibus, in quibus maxima pars decoris est, id spectari debet, ut

sint candidi, & nitidi, id quod ostendunt oues, quae non solum dicuntur tonsae, id est, exuta, quicquid squaloris, & sordium contrahere potuerunt ex immundo solo, quae extrema vellera scindere solent; sed etiam lotae. Has sponsus in comparisonem adducit, ut ostendat in sponsae dentibus nihil esse scabrum, nihil immundum. Tum, ut exprimat, quam non sint dentes rari, quam inter ipsos nihil spatij vacui: spoliata enim villis, & madentes aqua cōserta, & cōstipatae gradiuntur, quod se mutuo foueant. Porro rei pecuariae magistri recentes à tonsione pecudes ablui iubent. Virg. 3. Georg. cum scabies contingat pecoribus recens tonsis, si illotus adhaereat sudor, ait:

Dulcibus idcirco sumis pecus omne magistri

Perfundunt.

Quod etiam docet Columella lib. 7. de re rustica cap. 4.

Dentes tui sicut greges tonsarum. 16. Allegor.

Vbi de oculis, atque capillis actum est, sermo iam ad dentes traducitur, qui si ad Ecclesiam referantur, Preglarios, & concionatores adumbrant; si ad quamlibet animam fidelem, meditationem; quia huic meditatio pro concionatore est. Neque enim aliter ad se pius orator meditationem instituit, quam publicus ad populum concionem, id est, orationem meditatatur suam. Quod verò Ecclesiae dentes Doctores sint, docet Augustinus in Psalm. 3. & lib. 2. de Doctrin. Christ. cap. 6. Vterque Greg. Magnus, & Nyss. S. Tho. Beda, Plessus, & alij. Quia sicut nutrices cibum dentibus diuidunt, manduntque, atque in infantium ora molliter ingerunt, imò nonnunquam, quae dura sunt, & amara, confecta prius dentibus, & suo etiam

Doctores
amara di-
scipulis
dulcia
reddunt.

calore iam cocta, & in lac dulce, niueumque conuersa, aut ipse im- mulgent infantibus, aut infantes ex vberibus sugunt: sic spirituales magistri rudes adhuc, & teneros discipulorum animos disciplinis instituunt salutaribus, & nonnun- quam iisdem, quæ odoratu gratia, & gustatu horrida sunt, sic atterunt, extenuant, atque conficiunt, ut mi- rificum inde alij, neque ingratum alimentum capiant. Quid durius? quid horribilius cruce? quid ma- gis ab opinione populari alienum, quam ab illa arbore, quæ infelix vi- detur, inauspicata, & sylvestris, fru- ctum capi honoris, & honestatis, imò, quod mirere magis, suauitatis eximia? At id faciunt Ecclesiæ ma- gistri. Amara sanè res est peccatum, & quæ cor tangit, trahitque in de- sperationem, à quo sic abhorret di- uinus stomachus, ut nauseat, & vo- mat; dura: damnatorum pœnæ, & calix fellis, & absynthij mixtione plenus; ex viroque tamen magistro- rum dentibus diuiso ruminatōque medicina sumitur maxime saluta- ris, sicut à vipera, atque scorpione antidota sumuntur ipsis viperis, at- que scorpionibus inimica. Ideo, ut bene August. supra, & S. Thom. magistrorum Princeps Petrus ani- malia immunda, atque communia iubetur occidere, ac manducare.

16.
Doctorem
exemplū
necessa-
rium.

Dentes hi candidi sunt propter exemplum vitæ, quod si absit, mi- nus grata est, atque utilis doctrina. Ut enim dens putridus, atque im- mundus, quem grauis odor sequi- tur, fastidium mouet, & nauseam puero, cui à nutrice cōfectus cibus, & mansus ingeritur; sic doctrina, quæ ex ore impuro, & caninis den- tibus, aut etiam leoninis (qui gu- statis cibus intolerabilem fetorem inferre dicuntur ex Arist. de hist.

animalium supra) prouenit, aliquid habet, ad quod nauseat discipulo- rum stomachus. Putat autem Au- gustinus in Psal. 3. ideo hos dentes detonsis ouibus similes dici, quia sicut oues quod in velleribus graue est, & immundum, tonsione depo- nunt, & quod reliquum à tonsio- ne est, quod vix cutem operit extre- mam, id ex lauacro lotum, purum- que ascendit: sic spirituales Docto- res nudi esse debent à cura terrena- rum rerum; & si quid necessarium est è terra sumendum, sic à terra pur- gatum esse oportet, ut celestis qui- dam nitor illi, inesse videatur.

Porro Columella lib. 7. cap. 4. merfandas præcipit oues recentes à tonsione marinis aquis; quod si lō- gius à mari absint, pluuiali aqua ad hunc usum aspersa sale. Quo medi- camento putat scabritiem ab ouibus profligari; quod lauacrum sanè mortificatio est; quæ ita lauat, ut sanet, & à tabe vendicet molles af- fectus. Sunt tamen (pro dolor!) hac grate non pauci, qui sibi non tam verè, quam audacter Doctorum nomē arrogāt, quibus dēres nō cādidi nō mundi, non nitidi, sed scabri, sed putridi, sed canini, sed leonini, qui non tam mandunt, quam mordent; non tam nutriunt, quam lacerant; non tam, quæ amara sunt, dulcia reddunt, & grata, quam quæ natura sua dulcia sunt, & grata, sic inficiūt, & perdunt, ut fastidium multis, & horrorem afferant. Hi nūquam sunt, quibus, ut de Behemoth Iob. c. 45. *In ore per gyrum inest dentium formido. Hi pro dentibus gladios ha- bent, ut comedant inopem de terra;* Prou 30. *Horum dentes arma, & sa- gitta; & lingua eorum gladius acutus;* Psal. 56.

Doctorem
abnega-
tio, & mor-
tificatio.

Qui dentes non tam ad Eccle- siam totam, quam ad singulares animas

17.
Oratio
dentibus
similis.

animas referunt; hi commodissi- mē in dētibz meditationem agno- scunt, quorum munus est, id, quod est vorandum, terere, ruminare, con- ficere; quod in corporali cibo præ- stant dentes; neque enim aliter in- struitur oratio publica ad multitu- dinem effusa, quam secreta medita- tio ad animam contracta. Et quidem meditationi dentes accommodant tres Patres; & Theodoretus loque- lar, quæ meditationem consequi omnino debet, si utilis futura est. Ut autem meditatio pura sit, & grata sponso, detondeat necesse est (ouiu more) defluentes villas; qui cum terram vertant, indeque trahant plerumque squaloris aliquid, candi- di esse non solent; & de lauacro af- cendat ad montem Galaad, ad su- perna scilicet, & ad aceruum testi- monij, ubi passim celestium aroma- rum occurrunt stillæ, ut quacunque pergat, Galaaditani saltus halitum effundat; quod faciebat ille, qui verè potuit dicere, *Christi bonus odor su- mus.*

18.
Religio-
sus simi-
lis denti-
bus.

Bernardus in Ecclesiæ dentibus viros Religiosos agnoscit, quorum proprietates latè, eleganterque per- sequitur Serm. 63. ex partu, quem omnino vide. Nyssen hoc loco quæ- rit, cur prius à dentibus laudetur sponsa, quam à labijs, & eam præci- pue putat esse causam, quia medita- tio, quæ in dentibus, ut diximus, si- gnificatur, præcedere debet sermo- nem, qui labiorum opus est. Friget enim oratio, nisi ab attenta medita- tione prius animetur, & efferebescat.

Omnes gemellis fœtibus, &c.

19.
Histor.

Non frustra est, quod oues ista gemellipare sunt, id enim valde

dentium ordinem, & speciem refert. Multa hīc à multis excogitata, ut de geminis dentium radicibus; quasi dentes de quibus hīc agitur, nempe primores; & acuti, qui tantum ho- nestè apparent, bisulcis radicibus mandibulæ inserti sunt, & firmati; ut de sterilitate dentium, quam tunc habere putant, cum inutiles sunt, quia putridi, aut malè firmi. Quidā, quia gemellos hosce fœtus nō pos- sunt ad dentium speciem accom- modare, aiunt hæc addita esse à Sa- lomone similitudinis illius exornan- dæ causā, non quod ipsis aliquid in sponsæ dentibus respondeat. Res est sanè obscura; dicam tamen quod mihi magis è re proposita videtur.

Dentes
cur ge-
mellipa-
ris similes

Duo sunt dentium ordines, supe- riores, qui inferioribus plerumque subiectis ita incumbunt, ut magnam eorum partem occultent; qui infē- riores, licet magnitudine inæquales superioribus non sint, longè tamen impares videntur; quia non toti pa- tent. Hos omnes gemellis fœtibus, qui à tergo matres sequuntur, simi- les dico. Præterea primores dentes, qui mediam oris partem ornant, & instruunt, latiori sunt forma; qui ad eorum latus adnati, longè minori; quare hi quoque agnis non absimi- les, qui matrum affixi sunt lateri. Ex duobus itaque his fœtibus alter ad latus hæret matris, alter à tergo se- quitur. Si verò è geminis, id est, mo- laribus, aliqui appareant, quod in feminis modestis perrarum est, ad- sunt canini proximi, qui licet ad basim lati, ad summum tamen acuti sunt; quare ad molares relati, sicut agni à matribus, sic ipsi à mo- laribus magnitudine vincunt. Tūc verò in illo dētiū quasi grōge ste- riles sunt dentes, quando ex adna- tis aliqui, sive ex inferioribus excessi- ti sunt; qui non erunt duo minores

dentes, qui tanquam agni gemelli matres comitentur. Aut certe si difficile videtur binos fetus ouibus, id est, latis dentibus hinos tenuiores, siue minus latis adiungere, satis erit si multo plures exiguos esse dicamus in ore eleganter ornato; sicut in grege, ubi oves gemelliparae fuerint, plures agni sunt, quam matres.

20.
Allegor.
Doctri-
na
adfit, &
exempli;
Deum a-
met, & ho-
mines.

Omnes gemellis foetibus.] Gemellos fetus in cortice singulis ouibus adunximus: alterum, qui haerere lateri matris; alterum, qui à tergo sequeretur. A gemino hoc partu sterilis esse non debet, qui spirituali aliorum salutis praepositus est. Est autem, ut docet August. in Psalm. 3. exemplum bonum, & doctrina bona. Idem tres Patres, & Bern. Ser-mone 63. Praecedit exemplum, doctrina sequitur eius germanus frater. Alij hinc Dei, & proximi charitatem intelligunt. August. S. Tho. & Beda, & tunc praecedit Dei amor, qui affixus vberibus, lac inde fugit suauissimum. Hunc amor proximi à tergo comitatur, qui si absit, ille alter, quod amor sit Dei, satis graue testimonium non habet. Theodoretus contemplationem, & actionem agnoscit: nam si illa praecurrit, haec alacrior, atque robustior illius vestigiis insistit feliciter.

*Sicut vitia coccinea labia tua,
& eloquium tuum
dulce.*

21.
Histor.

Hic locus facilis est, & comparatio aptissima, quae secundum colorē est. Labia verò à purpureo colore maximè commendantur. Vnde etiam rosea dicuntur à Catullo & ab aliis purpurea. Et eloquium tuum

dulce; Hebr. נָחוֹב *Nahob*, quod venustum, & decorum significat. Est autem hic vox non canora, vel lenis, licet id etiam connotet, sed oratio suavis, & concinna, quaeque pudorē virginalem deceat. Theodoretus exponit vocem, quae demulcet, ac retinet auditores, nec discedere permittit. Vnde sponsus cap. 2. dicit; *Sonet vox tua in auribus meis: vox enim tua dulcis.* Et cap. 8. *Eac me audire vocem tuam.* In utroque loco Hebraicè est קוֹל *Kol* quod vocem sonat; hic verò מִדְּבָר *Midbar*, quod sermonem. Ex quo apparet, utrumque esse eximium in sponsa, & vocem non absouam, & agrestē & orationem gratā, pudicā, & dignitatis plenam. R. Salomo in *vitta coccinea*, seu, *filo coccineo* fidelitatem agnoscit in promisso seruando, fidēque, quia exploratores, qui Raab meretrici datam fidem integrè seruauerunt, filum coccineum, seu vittam coccineam à fenestra suspendi fecerunt; quae cogitatio ad mysticum sensum aptior est, quam ad historicum.

Sicut vitia coccinea labia tua.] Egerat sponsus de his, quae plerumque sermonem praecurrunt; de cogitatione scilicet, & meditatione; nunc de sermone loquitur, qui vel in labiis ipsis, vel intra labia formatur. Sicut autem vsu euenire solet, ut habitus & ciborum naturam, & stomachi vitium, aut bonitatem ostendat, sic etiam ex eo, quod meditati antea fuimus, redolet aliquid, & erumpit in hominum sensus. Versati fuerant sponsa crines, ac dentes in defricandis, commasticandisque montis Galaad & aromaticis succis, & odoratis pabulis; nunc labia proprium eorum halitum expirant. Diximus autem alibi, montem Galaad symbolum esse Christi optimum. Labia ergo sponsa dicuntur coccinea, id

22.
Allegor.
Talis ser-
mo, qua-
lis medi-
tatio: &
utrumque
de Deo.

id est, rubore quodam sanguine, cum dignitate suffusa, quia haec tinta sunt Christi sanguine. Ita Ambr. in Psalm. 118. octon. 18. v. 4. Theodor. Nyssen. S. Thom. Alij ideo censent appellari coccinea, quia charitate colorari, atque inflammari debent. Ita Greg. Quare hic sermo non potest non esse dulcissimus, & fragrantissimus, quia id sonat, & olet, quod omnem suauitatem in se cohibet.

23.
Conciona-
toris qua-
lis sermo.

Si ad Ecclesiam referas, per *labia* Doctores, & concionatores intelligunt S. Greg. S. Thom. & alij plures; qui sanè labia habere debent stillantia Christi sanguine; certè illud assidue resonantia, non prodigiosa quaedam & rerum, & verborum monstra, quae, si quid esset pudoris, aut mentis, non minus arceri deberent à Christi suggestu, quam ab Arca foederis olim Dagon. Huiusmodi labia habebat Apostolus, qui dicebat praedicari à se Christum crucifixum; 1. Cor. 1. imò nescire se aliud, nisi Christum crucifixum, ibid. c. 2. Quid: quod hi plerumque concionatores quotidie à sacro Missae linguam referunt ex Christi sanguine coccineam? Quo supplicio isti digni sunt, si aliquid alienum oleant à Christo?

Sicut fragmen mali punici.

24.
Histor.

Non significatur hic pars illa interior, quae granorum ordinem punicorum ostendit; sed cortex, qui suauiter purpureo nitore suffunditur. Sic enim veniunt Septuaginta λεπρόν. Et S. Hieronymus infra cap. 6. ubi vox est eadem, corticem vertit. Vox Hebr. פֶּלֶא *Pe-*

lach, quae utrobique est, frustum significat, siue partem ab alia dissectam. Quare ad utramque fragminis partem, & speciem referri potest. Sed corticem hic libentiùs admitterem, quia in eo tumoris aliquid est, sicut in genis, ut notauit Rab. Salomo; tum quia verisimile est, in Palaestina mala punica coloris esse purpurei. Nam Exodi 28. mala punica in Sacerdotis vestibus fieri iubentur ex purpura, & vermiculo. Quod non aptè fieret, nisi mala punica essent rubicunda. Neque vrget, quod aliqui, non mali punici iam maturi, sed erumpentis primum, & florentis; putà citini, speciem descriptam esse volunt (quia Septuaginta sic illum Exodi locum conuertunt; *Et facies sub margine tunica deorsum, quasi florentis mali punici, mala punica ex hyacintho, purpura, & cocco.*) Nam vox Hebraica רִמּוֹן *Rimon*, malum granatum significat iam maturum, ut ex multis locis sit perspicuum; maximè infra cap. 8. ubi multi malorum granatorum mentio fit, quod à florenti citino, id est, ut Hispani loquuntur, *granadino*, exprimi non potest. Et quidem hic est omnium Patrum, atque Interpretum sensus. Quod verò purpureus color in mali punici cortice commendari soleat, docet studium quod aliqui adhibere solent, ut mala granata rubicunda fiant: quae de re praecceptum tradit Cassius Dionysius libr. 10. cap. 33. Scio quibusdam placere comparisonem hic fieri cum punice arboris rubente flore, in quibus est Abenezra, & antiqua Rabbinorum interpretatio Hispanica; sed prior sine dubio explicatio magis est ad vim Hebraicae vocis, & ad veritatem. Praeterea, ut fateatur author quidam non tam pius, quam doctus, apud

Mala punica in Palaestina rubri coloris.

apud Pagninum, à Chaldaeis Tal-
mudicis decens ille, atque venustus
rubor, qui in genis nitet, malum gra-
natum faciei dicitur; sicut ab Hispa-
nis rosa faciei appellatur color ille
igneus, qui ex morbo in facie foedè,
& indecorè rubet.

25. Sunt qui vocem *רַקַּח* Rakah, pro
qua noster *genus* reddidit, dicant si-
gnificare tempora. Ita Pagninus in
radice *רַקַּח* Rakah: sed, ut partem
etiam illam faciei significet (nam
forè id verum est) non video quid
tantum pulchritudinis afferre po-
tuerint sponsæ rubicunda tempora;
maximè cum illa plerumque lateant
naturali capillorum vestitu. Vnde
nullus vnquam à temporum venu-
state commendatus est; à genarum
verò rubore laus sæpe ducitur.

*Absque eo, quod intrinse-
cus latet.*

26. E O modo, quo oculi suprà dicti-
tur latere intra crines; sic etiam
nunc genæ: ex quo apparet in illo
nihil innui, quod celari possit, & hîc
sermonem esse de genis. Aliquid
enim præcipuum de sponsæ decore,
atque modestia dicit: at tempora
capillis esse tecta, aut commune est,
aut certè non admodum illa inter
capillos lucent.

27. *Sicut fragmen mali punici.* Illud in
primis clarum ornamētum est, quod
à pudore nascitur, qui genis, in qui-
bus illi sedes est propria, eleganter
infusus illas rubore quodam notat
virginali. Est autem in fœminis præ-
cipua commendatio à modestia, &
verecundia; qui si rubore faciem, &
fœminam ipsam taciturnitate, &
claustris abscondat, pene summa est.
Quare sponsæ facies non solum ru-
bore, tanquam flammeo, sed capil-

is, aut aliquo alio integumento ce-
lari dicitur. Id enim est, absque eo,
quod intrinsecus latet. Explicuit opti-
mè Nazianzenus Oratione aduersus
mulieres, vbi inter alia in hanc sen-
tentiam grauissima inquit. *Vnicus
color in mulieribus amabilis est, nimi-
rum rubor ille, quem pudor gignit.* Et
Orat. 11. de laudibus Gorgoniae.
*Vnus, inquit, ille rubor placebat, quem
pudor affert, vnus candor, quem parie
abstinentia; nam pigmenta, & fucos, &
vivas tabulas (has quidem laruas ap-
pellat, quia fucata fœmina larvata
est) scenicis, & trinitatibus relinquebat,
quibusque probrium, ac dedecus est, eru-
bescere.* Magna sanè stultitia, alitotum
meretriciis planè genis, impedi-
mentum ponere, quominus prodi-
re, atque efflorescere possit, quod est
in fœmina pulcherrimum, nempe ex
pudore rubor.

Per *genas* Greg. hîc. & Homil. 16. 28.
in Ezech. & Carpathius Sacerdotes, Ecclesie
& concionatores intelligunt: cuius facies Sa-
cerdos.
ea videtur assignari posse ratio, quia
sicut in genis, totaque facie cogno-
scitur homo, quem non ita facilè ex
pedibus, ceterisque partibus ab aliis
internoscas; sic Ecclesiæ dignitas,
splendor, & sanctitas ex sua facie, id
est, ex Sacerdotum honestate co-
gnoscenda est, non ex populari tur-
ba, cuius vita, & cultus in externis
plerumque, profanisque versatur,
neque longè Ethnicorum moribus,
institutoque dissimilis est. Hæc ergo
Ecclesiæ facies sicut cortex mali pu-
nici rubere debet; sed, & mores, &
tempora, iam sicut populus, sic Sa-
cerdos, aliena curat, & popularia,
neque quidquam habet pensi, quid
externi de Ecclesiæ facie iudicent;
venustane sit, an verò sua culpa de-
formis appareat? Quod si nunc
sponsus diceret Ecclesiæ illud Can-
tic. 2. *Ostende mihi faciem tuam;*
respon-

responderet credo, *Operuit confusio
faciẽ meam.* Nazarai etenim lacte ca-
didiores, rubicundiores ebore antiquo,
denigrata est super carbones facies eo-
rum. Vt autem grauis est illa contu-
melia, quam quis accipit, dum in
maxilla percutitur (vnde Prouer-
biali figura, *In faciem cadi*, est insi-
gnem contumeliam accipere, vt
pluribus ostendimus in illud Isai. c.
3. n. 15. *Et facies pauperum commolitur*)
sic in Sacerdote, cuius vita turpis,
& ignobilis est, magnam sustinet
Ecclesiæ contumeliam; non aliter,
atque si palmarum inflatu notatam
haberet, & deformatam illustrem
faciem, quam Christus esse voluit
sine macula, & ruga.

29. In hanc sententiã multa, & gra-
uiter Gregor. lib. 13. Mor. ex his pau-
ca accipe. Cap. 7. ad illud, *Percussit
maxillam meam;* docet plorandum
esse Sacerdotibus; & sacri verbi præ-
conibus, si modò velint populi pec-
catis vim aliquam afferre potètem,
& vtilem; nam per maxillas ex ocu-
lis lacrymæ deluunt. *Maxilla*, in-
quit, *Ecclesiæ sancti prædicatores sunt,*
sicut sub Iudæa specie per Ieremiã dicitur
*Thren. 1. Plorans plorauit in nocte, &
lacryma eius in maxillis eius; quia in ad-
uersitate Ecclesiæ illi amplius plangunt.*
Et cap. 11. *Qui nimirum prelati ple-
bibus plangunt culpas infirmantium,*
seque de alienis lapsibus, quasi de propriis
affligunt. Per huiusmodi prædicatores,
atque *Prælatos*, Deus sternit peccatores,
& ex inueterato peccandi statu dimouet.
Per ipsos (qui nempe plorant, inquit
Gregor. cap. 7. *sancta Ecclesiæ ini-
quos à vitiis conterit, vel compescit, &
quasi glutienti in sua membra conuertit.*
Vnde ipsi primo prædicatori, velut ma-
xilla Ecclesiæ dicitur Act. c. 10. *Occide,*
& *manduca.* Et statim cap. 8. *Hinc
est etiam, quod Samson maxillam asini
tenuit, & hostes peremit; quia Redem-
tor.*
G. Sanctij Comm. in Cant.

ptor noster simplicitatem, atque patien-
tiam prædicantium sua manu virtutis
tenens, à vitiis suis carnales inter-
ficit.

Deinde docet, honestam populi
Christiani, seu Ecclesiæ faciem ef-
se Sacerdotes, qui si vitam agunt suo
nomine ac ministerio dignam, Ec-
clesiæ facies indecora non est. Sic e-
nim cap. 11. *Facies quippe Sancta Ec-
clesiæ sunt hi, qui in locis regiminis positi
apparent primi, vt ex eorum specie sit ho-
nor populi, etiam si quid in corpore lateat
deforme.* Ex quo cap. 8. colligit Gre-
gor. quàm graue sit peccatum, aut
insectari hos Ecclesiæ ministros, aut
illorum honori, ac nomini insulta-
re contumeliosè, aut ignominiosè
detrahere. Perinde enim est, ac si
quis in Ecclesiæ faciem conspueretur,
aut illam deformaret foedè, aut pal-
mas infligeret impias, & audaces.
Maxillam, inquit, *Ecclesiæ peruersi fe-
riunt, cum bonos prædicatores insequun-
tur.* Ex his facilè Sacerdos intelliget,
quanto studio seruare debeat vitæ
puritatem, ne cui, siue externo, siue
domestico offensioni sit; quan-
do Ecclesiæ sanctitas, & pulchritu-
do, ex eius specie, ac sanctitate pen-
sari aut solet, aut debet. Quare sæpe
sacri Doctores clamant, nullum
Ecclesiæ magis esse noxium, quàm
malum Sacerdotem, tum propter
alias, tum propter illas, quas modò
protuli causas.

In genis sedem esse pudoris iam
antè vidimus. Pudorem verò virtu-
tum omnium nitorem quemdã ef-
se, atque custodem, ipsi quoque Gé-
tilium Philosophi docuere. Cicero
illam in Partitionibus oratoris vir-
tutum custodem; & in lib. Officio-
rum, vitæ ornamētum vocat. Quā
Bernardus Sermon. 86. in Cant. splen-
didam morum gemmam, & rursus
ibid. pudicitie comitem appellat.

Idem Ambrosius putat lib. 1. Officiorum cap. 18. *Est, inquit, verecundia pudicitia comes, cuius societate castitas ipsa iunior est.* Et c. 19. gratiores esse dicit, atque pulchriores vultus, quos suavis à pudore rubor perfundit. Hoc idem de virtutum custodia putat in hunc locum Nyssenius. Vtriusque, tam nitoris, quam virtutum, praesertim castitatis custodiae accommodatum symbolum est cortex, seu fragmen mali punici. Nam & rubicundus est cortex, maxime in Palæstina, ut nuper ostendimus, & austri cuiusdam saporis, propter quem avidum etiam palatum nonnihil à granorum suavitare retardat. Gratus quidem est granorum rubor, & petulantium insidiis opportunus; quare nisi amarum aliquid esset, atque asperum in illo, labefactari facile posset puellarum constantia. Quare cecidisse plurimas legimus, dum videri pulchrae volunt, & urbanæ, dum nolunt ab insidiatoribus pudicitiae difficiles, aut rusticæ existimari. Cū tamē illa rusticitas multo sit honestior, quam illa, quæ procacibus ingeniis videtur urbanitas. Sic sanè iudicabat quæ obiiciēti rusticum, & illiberalem animum amatori respondit;

Rustica sim sanè, dum non oblita pudoris.

Oportet igitur, ut pulchritudini suæ virgo pudorem associet, & amarum aliquid, & seuerum, si castitati consultum esse vult. Ut enim cupressi ligna à rinea nihil patiuntur incommodi, quia amarum aliquid habet, & acre, ut Vitruvius docet lib. 2. c. 19. & ideo procul à se vermiculos abigunt: sic virgo, si honesta in facie aliquid præ se ferat verecundum, & graue, longè à se molestos, & inuerecundos amatores arcebit.

Aliquid in virgine austerum ad castitatis custodiā.

Sicut turris David collum tuum, quæ edificata est cum propugnaculis.

DE hac turri vide 2. Reg. 15. & 1. Paralip. 11. vbi David dicitur pulso Iebuseo occupasse arcem Sion, eamque fecisse totius Regni caput: quare appellatur Civitas David. Est ergo turris David, vel ipsa arx Sion Iebuseis erepta, vel editior aliqua turris & elegantior, quam excitavit David, dum per gyrum muniret civitatē illam suam à Mello, & intrinsecus, ut dicitur supra. Huius turris videtur meminisse Esdras lib. 2. cap. 3. quā magnam, & eminentem vocat. Huic ergo assimilatur sponsæ collum; quia erectum, procerum, & eburneum; qualem esse turrim illam Regiam verisimile est. Sed quid turris propugnacula, quid clypei, & omnis armatura fortium ad decorem faciant, non facile explicatu est.

De propugnaculis quidem res dubia est. Hebr. *חֲלָפִי* Talpiorb. Septuaginta retinuerunt nomen Hebraicum, fortasse rati nomen esse proprium. Quidam exponunt doctrinam, & monumenta; ut Rabbi Salomon, & Abenezra: vel quia erat in edito loco, & sicut Pharos nauigantibus portum; sic turris illa iter agentibus, urbem illā ostendebat: siue, ut alij volunt, quia in ea collocabantur illorum monumenta qui aliquid egissent præclarè, ut dicit Philo de Legatione ad Caium. Et sanè ira fecit David, qui gladium Goliath posuit in Tabernaculo; & Judith Holophernis conopæum. Alij putant ideo dici doctrinam, quia turris illa egregio opere, & arte

32. Histor.

33.

te mirifica constructa erat, atque ideo alij ad præclara moliēda illam tanquam formam, & exemplum intuebantur. Ita Rabbi Salomon, & Anonymus. Et sanè hæc explicatio ad moralem sensum accommodatissima est, quod scilicet sponsæ collum constructa arcis formam ostendat, & viam doceat, qua perueniendum sit in Ierusalem. Aquila vertit *ἐπεὶ ἔκτισεν. i. cū propugnaculis, pinnis, seu fastigiis.* Symmachus *ὑψώθη. i. altitudines,* ut tradit Theodoretus, & tres Patres. Aquilam sequutus est Hieronymus. Sed quæ sint illa propugnacula, quo loco sita, ad imāne turrim affixa, an in summa excitata, quæ muniant, & ornent latera; an quæ summum instruant fastigium (ut sunt, quæ pinnae dicuntur, aut murorum minæ, ita ut aptè referat speciosa virginis decens collum) dubium est; neque mihi dum aliquid statutum est, aut certum quod sequar.

34. Collum feminarum variè ornatum.

Plurima esse, eaque admodum varia colli feminei ornamenta, satis notum est; ea verò esse torques aureos egregio opere baccatos suspicor; quia in Scriptura sacra ornamentum aliud non inuenio; torquis verò, & monilis, & murenularum frequens mentio fit. Inter profanos inuenio *peridereum*, & *peritrachelium* apud Pollucem; sed quid sint, non explicat: sonat tamē quod collum ambit. Apud Sextum Pompeium reperitur *patagium*; illud verò est, quod ad summam tunicam assui solet, quæ patagiata dicitur, cuius etiam meminit Tertullianus lib. de Pallio, & Apuleius lib. 2. Metamorph. vbi Beroaldus dicit esse ornamentum assutum summæ camiliæ parti, rugatum, & crispum, quod Hispani apta quadam translatione, *lechuguillas* vocant. Quod si

patagio sponsæ collum ornatum est, non ineptè simile dicitur turri, cuius ad sedem adstructa sunt pinnata propugnacula. Nisi maius coronas accipere, quas in collo gestare elegantes fœminas apud profanos legimus. Catullus lib. 1. Eleg. 7.

Illius è mudo stillent unguenta capillo:

Et capite, & collo mollia ferta gerat.

Et Ouid. 6. Fast.

Fusis per colla coronis

Ferte Dea flores.

Cui sententiæ videtur fauere Theodoretus, qui sic locum exponit. *Quemadmodum turris à David edificata superat propugnacula, in quibus structa est, &c. & Ambr. in Psal. 118. octon. 4. v. 1. Condidit turrim illam David, & super murorum adificauit excelsa, ut subsidio pariter, & decori su: subsidio, quia hostem præuidet, & expellit: decori, quia non solum inter humilia, sed etiam inter excelsa supereminet.*

Quod filia Sion caput ornarent, constat ex Isai. cap. 3. & Iudith cap. 10. vbi est mitra, discriminata, vitæ, & capillus proprius ex arte crispatus, & intortus, & alienus ad speciem adscitus. Ad quem usum impeto pretio Absalonis capilli à virginibus Solymitanis emebantur. Quod verò sponsæ caput esset ornatum mitra, aut vittis, satis est nuptiali tempore consentaneum, maxime cū sponsus auro conspicuū habeat caput, quod ideo aurum optimum esse dicitur infra c. 5. Nam si sponsi caput aureis fulget insignibus, nemo id negabit sponsæ, cū fœmineus sexus & amet hæc maxime, & tanquam sibi debita admittat oblata, & petat facile, imò & extorqueat impertunè. Et, ut desint alia capitis redimicula, coronæ certè erant è floribus, quæ pinnatum, & quasi turritum

35. Caput fœminarum quomodo ornatur.

caput ostenderent. Hoc dicendi genere utitur Nazianzenus cum omnium foeminarum cultum reprehendit Epigrammate elegantissimo, cuius initiū est, *μη νεφελες πυρ-
ρετες. i. ne caput a turricate.* Et Iuvenalis Satyra 6. dicit foeminarum caput edificari. Hec mihi de Dauidica turris propugnaculis dicenda occurrunt; incertum est, quod amplectar, inclināt magis animus in posteriorem sententiam, quae summam turrim pinnis ornat, & munit.

*Mille clypei pendent
ex ea.*

36.
Dona, &
artis in-
strumen-
ta in tem-
plis suspen-
duntur.

Sponsa collum monilibus esse instructum supra vidimus; illa verò monilia, quae vel collum ambiunt, vel ex eo dependent, optimè comparari clypeis, pharetris, & iaculis, quae aptè disposita magnificè turrim exornāt, nemo, credo, dubitabit. Et certè ita penè omnes intelligūt qui dicunt fortes, vel iam emeritos arma sua suspēdisse ex turri illa Sionide, ut extaret ibi aliquod virtutis bellicae monumentum, quod commune fuit antiquis, ut artis suae instrumenta suspenderent in egregio aliquo, & illustri loco. De re bellica constat ex Horatii Veiano, & Virgiliano Entello. Hebrei sanè hostium spolia tanquam anathemata Deo consecrabant, quod & David fecit cum strato Goliath extare voluit in Tabernaculo gladium, & Iudith Holophernis conopæum, tanquam diuini beneficii monumentum. Et fortasse, ut supra vidimus, ideo turris haec Regia edificata dicitur cum doctrinis, & monumentis, quia ibi erant illustria quaedam monumenta, &

insignia robustorum.

Sed, ut haec vera sint, non tamen video quo modo torquatum spon-
sa collum, & insigne gemmis, illa robustorum arma, è turri dependētia significet, si interioris arcis faciē tantum exornant, quae colli similitudinem nullam, aut certè non nisi exiguam habeant. Quare laborandum est, ut ostendamus anteriorem turris Dauidicae faciē instructam esse mille clypeis, & omni fortium armatura. Et quidem ita videntur sentire Septuaginta qui vertūt; *Mille clypei pendent super eam.* Nam illud *super*, habitudinem dicit ad externā faciē; nam quod est *super*, extra est, & nō intra. Est ergo notandum, arcium, & murorum Praefectos ad inferendum hostibus metum, sole-
re clypeos, & pharetras, & reliqua tela, è turri dependentia, spectanda proponere. Quod docuit Rabbi Salomon, & indicat Greg. Nyss. in hunc locum, qui de externa turris specie accipit. Colligitur non obscure ex Ezech. cap. 27. ubi cum ageret de his, qui in Tyri praesidio sunt; *Perse, inquit, & Lydy, & Lybies erant in exercitu tuo, viri bellatores tui, clypeum, & galeam suspenderunt in te pro ornatu tuo. Filij Arady cum exercitu tuo erant super muros tuos in circuitu tuo, & Pigmaei qui erant in turribus tuis, pharetras suas suspenderunt in muris tuis per gyrum.* Dicit autem Hieronymus id fecisse Tyriae urbis defensores ad terrendos hostes. Idem Glossa Interl. & Lyranus. Et ita audio fieri nostra etiam aetate, ut praesidiarii milites, qui pro mœnibus excubāt, arma sic ex arce suspendant, ut ab externo hoste videri possint. Idem etiam accidere in nauib; ut arma religantur, & suspendantur in puppib; in parte externa docet Seruius ad illud Virg. i. Aeneid.

Aeneas

37.

Ex moris
ad exteri-
nam faciē
arma de-
pendent.

Ezech. 6.
27.

*Aeneas scopulum interea conscen-
dit, & omnem
Prospēctum late pelago petiit, An-
thea si quā
Iactatum vento videat, Phrygiāque
biremes,
Aut Capin, aut celsis in puppibus
arma Caici.*

Neque sanè si intra puppim arma essent suspensa, è scopulo ab Aenea videri possent. Et idem indicat illud Aeneid. lib. 10. quod in eam sententiam adducit Seruius,

*Pacem orare manu, prætendere pup-
pibus arma.*

Cum ergo aliarum Gentium more vrbs Ierusalem firma custodia teneretur, ut constat ex hoc Cantico, cap. 3. & 5. ubi vigilum, & custodum murorum mentio fit; & ex Isaia cap. 62. *Super muros tuos, Ierusalem posui custodes;* certum est, arcem ipsam Sion, quae toti ciuitati ornamēto futura erat, non caruisse his custodibus, fortibus scilicet, & strenuis; quorum armis ita exterior turris facies ornabatur, sicut ornari solet pulcherrimae sponsae eburneū collum, monilibus gemmatis, lateque splendentibus.

38.
Allegor.
Doctores
inferiora
despiciunt.
Sicut turris David collum tuum. Si Ecclesiam hinc spectes, eius collum esse Doctores sentiunt S. Tho. Greg. Beda, Apponius, & alij. Rationes variae in summa haec sunt. Prima ex Greg. Quia sicut illa Dauidica turris in alto sita, inferiora despiciere, sublimia contemplari videtur, & illa eadem eminens hostes in urbem bellicas fraudes molientes prospectat; sic optimi Doctores altius se à terrenis attollant necesse est, & excelsa in specula perpetuas pro Ecclesia agant excubias. Secunda ex S. Thom. & Beda. Quia sicut per collum cibus ad cetera membra delabitur; sic per diuini

Alios di-
uino ali-
mēto pa-
scit.

verbi dispensatores spiritualis esca ad cetera Ecclesiae membra transmittitur. Hinc Christus Ioann. 6. postquam panes benedixit, dedit Discipulis, ut ipsi illos deinde in turbas distribuerent. Tertia item ex S. Thoma. Quia sicut collum cetera membra cum capite coniungit; sic Doctor, seu sacer concionator id agit, ut alia Ecclesiae membra Christo suo capiti committat; quod munus Paulus ad Ephes. 4. Apostolis, & Euangelistis tribuit, id est, Euangelij annunciatoribus. *Dedit, inquit, quosdam Apostolos, quosdam autem Prophetas; alios verò Euangelistas, &c. in adificationem corporis Christi.* Et infra: *Crescamus in illo per omnia, qui est caput Christus, ex quo totum corpus compactum, &c.* Quarta ratio assignari potest. Quia sicut collum caput sustinet, habetque supra se cum honestate, & reuerentia; sic Euangelicus Doctor Christum gestat in capite, pro quo nihil non lubit; cetera utpote longè inferiora contemnit, & periculis offert audacter, & libenter, dummodo saluum caput sit: quod de serpentibus naturalis tradit historia. Adde etiam quintam. Quia sicut attractus spiritus per collum ad interiora inspiratur; sic per Doctores spiritus vitae qui à Deo est, ad alios transfunditur. Vnde hi dicuntur Psal. 70. *tanquam montes populis pacem suscipere, & tanquam colles insti-
tiam;* quae ad subiectas valles inde deriuantur. Quare cum aliquis ex hoc numero deficiet, quocumque id modo contigat, verè illud posset flendo populus usurpare, quod de Iosia Thren. 4. lamentabatur Ieremias, *Spiritus oris nostri Christus caput est.*

Haec porro Dauidica turris edificata est cum propugnaculis, instru-

Alios cum
Christo
tamquam
cum suo
capite co-
iungit.

Doctor
Christum
supra ca-
put ge-
stat.

Doctor
populi
quasi spi-
ritus est.

Arma, Do-
ctores, &
uangelici.

ita mille clypeis, & omni armatura fortium. Quæ verò sint hæc arma, quæ propugnacula, coniectari non est difficile: illa nimirum, quæ Ecclesiam illustrant, & tumentur, doctrinæ puritas, prædicationis studium, vitæ exemplum, morum splendor, & viua quædam forma virtutis. Denique armatura fortium, non delicatiorum, & mollium; robustorum tela, id est, plena spiritus, atque ardoris verba, quæ terreant, non oblectent; feriant, non demulceant, gemitus excitent, lacrymas excutiant, non inanes plausus, ac voluptates ineptas, & indecoras.

Facit ad hæc, quod, ut supra vidimus, pro *propugnaculis*, quidam verterunt, *monumenta*, alij, *doctrinas*, quæ planè ostendunt spiritualem hanc, & arcanam turrim ornatum esse debere multis rectè factorum signis, & virtutum monumentis, quæ aliis ad imitandum proposita sint, & præsidio contra hostilem vim, & nocturnas fraudes. Quod si turris illa Davidis ideo in sublimi fastigio Sionis edita est, ut peregrinis, ignarisque viæ urbem Ierusalém eminens ostendat, atque in eam sine errore, tutòque deducat, quod nonnulli senserunt, ut antè diximus, quis dubitet hoc maximè pertinere ad Doctores hosce, quorum vita Pharo similis est, & lucernæ super candelabrum; imò non solum turri, sed etiam ciuitati supra montem posita? Neque credo ab hoc loco

abluisse Christum Matth. 5. cum *lucem mundi*, & *ciuitatem supra montem positam*, scilicet Sionem, appellauit Apostolos, maximè cum Septuaginta, quorum tunc versio vulgaris erat, & qua vsi sunt Apostoli, Hebraicam vocem *מִצְדֵּתַיִם* *Talpyoth* reliquerint, quæ, ut vidimus, doctrinam, & monumenta signi-

ficat. Quod si ad doctrinam turris illa à Davide constructa creditur, ut alij certam aliquam formam haberent, & exemplar, ad quod illustre aliquod opus moliantur, nonne id Sacerdotibus, vitæque magistris conuenit, quos populus tanquam duces sequitur, tanquam magistros audit, tanquam virtutum quoddam exemplar intuetur?

Si collum, & cui collum comparatur, *turrim*, ad animas singulares referas, ex superioribus constat sponsæ collum orationem esse. Ita Theodoretus, & tres Patres. Rationes verò eadem propè sunt, quæ de Ecclesiæ collo nuper allata. In primis hæc speculatur longè; ideo in excelso Sionis fastigio sita est, quæ *speculam* sonat; collum erectum est, & sublime, sicut & turris. Et status hominis itidem erectus, & sursum spectans, qui natus ad speculandum sublimia, non vultu ad terram prono, atque depressio. Per collum spiritus trahitur ad interiora refrigeranda, atque animanda; præstat idem oratio, quæ ideo os aperit, ut attrahat spiritum. Turris illa instructa est militaribus machinis, vnde à fortibus arma ad arcendos, atque opprimendos hostes assidue petuntur: at omnium Sanctorum scriptis traditum est, quantum ad superandas difficultates, detegendas insidias, profligandosque hostes præsidij habeat oratio. Ex hac turri Esther contra Assueri potentiam, & Edictum; ex hac Iudith contra Assyriorum ducem Holophernem; ex hac innumeri alij; ex hac tandem Christus ad durum mortis certamen armatus processit. Hæc nobis stationem designat contra tentationem, & opportunum ad pugnandum locum. Hæc muniti Machabæi numero pauci

40.
Orationis
multiplex
fructus.

gloriosas de innumeris hostium copiis victorias reportarunt, quam cum non dicuntur præmisisse, grauem ab hostibus plagam accepere, primum lib. 1. cap. 6. ab Antiocho Eupatore; iterum ibid. cap. 8. vbi Iudas Machabæus extinctus fuit.

Duo vbera tua sicut duo hinnuli capræ, qui pascuntur in liliis.

41.
Histor.

Sponsæ
vestis or-
nata liliis.

A Lienior quibusdam videtur hæc comparatio, cum hædi nulla ex parte, aut certè pertenui accedant ad vberum similitudinem; sed mihi videtur aptiori similitudine vberum sponsæ pulchritudinem, & qualitatem non posse exprimi. Quod ut planum fiat, necesse est reuocemus quod supra de veste nuptiali dictum est; esse nimirum variam, versicolorem, liliis, aliisque floribus, seu textilibus, seu acu pictis eleganter distinctam, ita ut in ea videas vernantis agri viuum quandam formam. Quæ ideo à Septuaginta *καρποτοῦς* appellatur. Sanè lilia, siue acu, Assyrio more picta in elegantiori ornatu, siue ex metallo facta, ab Hebræis feminis gestari solita, indicat Iudith, de qua dum se cultius ornet, dicitur cap. 10. sumpsisse quoque lilia inter alia ornamenta, atque vestimenta iucunditatis.

Hinc iam, credo, apparet quam non incommodè ducta sit similitudo: nam si hæduli pascantur inter lilia, hæc cum caule sint proceri, & illorum altitudinem æquent, fit ut tantum emineant capita, quæ ut plurimum hæduli gestant erecta: hæc verò cum sint æqualia, quia æquales etiam hædi, vtpote

gemelli, vberum æqualitatem ostendunt. Sicut ergo duo hædulorum capita extant à liliis; sic duo sponsæ vbera videntur extare, atque eminare ex illis liliis, & floribus, quibus extrema vestis plumario opere magnificè excolitur. Nisi mauis, quod eodem pertinet, lilia esse quædam ornamenta, quæ sponsæ, aut elegantes fœminæ gestant à collo, & ad vbera vsque demittuntur. Qualia videtur suscepisse Iudith, de qua nuper cap. 10. quæ dum se ad decipiendum Holophernem ornat, lilia sumpsisse dicitur. Et ea fortasse de causa Psal. 44. *pro liliis* inscribitur, quia splendor ille, qui est à liliis, nuptiali cultui erat familiaris. Hinc etiam constabit, quid sit postea cap. 6. *Venter sicut aceruus tritici vallatus liliis.*

Quod si quis putet parum esse decorum, & contra quam nos omnino contendimus (nihil in his Canticis esse putamus quod ingenuos mores, castos, & pudicos deceat) nuda ostentare vbera, ita ut inter lilia conspici potuerint, huius ego cogitationi, credo, non audeo occurrere, si iuxta ea, quæ diximus in Prolegomenis, dicerem, hinc *vbera* sumi pro aliquo vberum ornamento, siue integumento, quale est, quod à Latinis *mammillare* dicitur, quod tegit, & cohibet vbera, quod esse è corio, referrèque vberum similitudinem ibi ostendimus. Vide omnino Prolegomenon octauum.

Esset quidem hæc neque futilis, neque infirma responsio: sed ne tantum mihi iuris assumere videar in hoc exponendi genere, quod, licet antiquum sit, non tamen adeò recentioribus aut notum, aut usurpatum; addam aliam magis quidem obuiam, quæ, quia, si leuiter rem spectes,

Reg.
Quæ aliis
locis ho-
nesta, &
his inde-
cora, &
contra.

spectes, aliquid videtur habere minus ex pudore, atque modestia spōsa, paulo longius à nobis explicanda est. Et primum observandum, multa in aliquibus regionibus esse honestissima, quæ alibi abesse non possent à turpitudinis nota, aut suspicione (ut de osculis statim in principio probauimus) multa olim fuisse supplicis, grati, atque ingenui animi signa, quæ nunc stuporis, atque insanie homines arguerent. Quis non admiretur, & plusquam rusticum iudicet illum, qui si ad Regem supplex accedat, illius apprehenderet, atque mulceret barbam? At id fecisse Thetim docet Homerus libro 1. Iliad. ex antiqua nimirum consuetudine; quæ supplicatura Ioui, eius mentum dextra manu prehendit. Quod in usu fuisse apud Græcos tradit Plinius lib. 11. cap. 45. Quid magis ab omni officio, atque pudore alienum, quam in supplicibus precibus nobilis femina, & in Regia dignitate positæ genas tangere? At id Vlysses fecit, cum deprehensus est simulato habitu à Troiana Regina, quod docuit Euripides in Hecuba; quam his verbis agentem cum Vlyse inducit: ἡ δὲ τῆς ἡ γεραιᾶς ποικίλῃν παρῆδος, id est, tetigisti supplex hanc anilem genam. Quod etiam cum Vlyse mutata iam fortuna eadem Hecuba fecisset, nisi ille faciem auertisset; ut ibidem queritur Hecuba. Vide Alexandrum ab Alexandro, & cum eo Tiraquellum libro 2. capite 19. Sic etiam plura alia prioribus sæculis fuerunt honesta, atque probata, quæ modò posterior ætas fastidit, & damnat. Et de vberibus, aut nudis omnino, aut tenni, atque perspicuo velo ita coopertis, ut parum absint à nudis, res est magis explorata. De La-

cænis honestissimis alioqui puellis notum est, vestes habuisse subtiles, atque perspicuas; à quibus etiam virgines Hebrææ simile vestimenti genus acceperunt; quod *Laconicum pellucidum* vocatur; sic enim vertunt Septuaginta illud Isaia capite 3. *Palliola, & lineamina.*

Ibi tradit Basilus, Hebræas virgines more Laconico in suis deliciis pellucas habuisse vestes. Eiusmodi aliquam habuisse verisimile est, Hebræam virginem in nuptialibus sacris, quæ vbera non ita velaret, ut omnino tegeret, & spōsā in hoc Epithalamio. Quod est quotidianum, & frequens reprehendi soleat, in nuptiarum tamen deliciis semel, aut iterum adhiberi pro gentium consuetudine, non est mirandum. Tunc verò, cum non ita velarentur vbera, ut à curiosis oculis notari non possent, rectè & nunc ab sponso, & capite 7. à puellis Solymitanis, & videri, & accommodata aliqua similitudine explicari potuerunt.

Quod si dicamus nuda omnino fuisse sponsæ vbera, nihil, credo, dicemus, quod antiquus pudor, & modestia horruerint; cum neque modò aliquæ nationes horreant, in quibus seueræ sunt pudoris, & modestiæ leges. In Hispania, ubi seuerissima est disciplina, pars illa, quæ ad Pyrenæos, Celtasq; pertinet, nihil in ea nuditate indecorum putat. Antiquis temporibus indecorum non fuisse satis indicat inter Barbaras gentes, quod de Amazonibus tradunt historici, quæ sinistram, quam vnā sibi reliquerunt mammā, dextera exusta, inter media etiam castrorū pericula nudā habent: quæ tamen non tam muliebribus deliciis, quam militari stre-

44.
Vbera
nudari
alicubi
non inde-
corum.

pitu

pitu delectantur; de quibus Curtius lib. 6. *Vestis non toti Amazonum corpori obducitur; nam leua pars ad pectus est nuda.* Idem Propertius libr. 3. Eleg. 3.

Qualis Amazonidum nudatis bellica mammis

Turba. —

Et de Penthesilea Virgil. 1. Æneid. cum esset in medio armorum astu, ait:

Aurea subnectens exerta cingula mamma.

Et de Dianæ comitibus; quæ virginei erant pudoris amantissimæ, idē canit Callimachus in Hymno Dianæ; ὡς ποτὶ τοῖς αἰετῶν παρὰ τοῖς ποταμοῖς, id est, nuda super apparebat mamma. Quod esse in Italia olim vstitutum indicat Virg. ex illorum credo sæculorum more in Camilla lib. 11. Æneid.

Nudum exerta latus. —

In qua puto expressam esse Italicarū virginum consuetudinem. Certè id docent antiqua marmora, in quibus sic expressæ sunt illustrium foeminarum imagines, ut vbera velata non sint; nisi nos fallunt, qui Romanorum imagines expressas ex ære, ac marmore, ad chartas transtulerunt. Quam suo etiam tempore vixisse docet Hieronymus in epist. ad Demetriadem de virginitate seruanda, dum illi eam commendat sociam, quæ procedens in publicum, non pectus, non collum denudat, nec pallio reuoluto ceruices aperit. Hæc ex humana eruditione adduxi, nequis mireretur, si audiat, nuda esse vbera sponsæ in hoc sacro Epithalamio; quando olim, & nunc etiam in regionibus omni cultu, atque vrbani- tate exultis visum fuerit neque indecorum, neque inurbanum.

45. An verò Hebræis virginibus id olim in usu fuerit, nihil certū habeo: sed est satis verisimile, cum aliis na-

G. Sanctij Comm. in Cant.

tionibus illud esset frequens, à quibus sicut peregrinam vestem acceperunt, ut indicat Sophonias cap. 4. sic etiam non est improbabile, hanc etiam consuetudinem accepisse. Cur verò virgines præsertim nuda gestare vbera debuerint, ea ratio videtur; neque sanè levis, quia, ut docet Hieronymus in illud Isaia. c. 65. [*Latamini cum Ierusalem.*] *Vbera, inquit, corruptarum fracta sunt, laxa, atque iacentia:* (cui allonat illud Ezech. c. 23. *Fracta sunt mammae pubertatis earum.*) *vbera verò virginum integra, & virginali pudore stantia.* Quid ergo mirum, si cum tanto esset in honore virginitas inter Hebræos in iis, quæ nondum nuptias inierunt, & ea violata capitali supplicio puniatur, si Hebrææ virgines illud seruati pudoris argumentum propositum habere voluerint aliorum oculis? Et fortasse ad illum usum gestabāt fasciam pectoralem, quam ita amabant, ut ea in amoris eximij comparisonem adducatur Ierem. c. 2. *Numquid obliuiscetur virgo ornamentum suū, aut sponsa fasciam pectoralis suæ?* Certè cum usum videtur habuisse apud Romanas virgines, quæ apud ipsos etiam dicitur *fascia pectoralis*; nempe ut mammæ ea quantitate, ac forma apparere faciat, qualis in virginibus spectari, & commendari solet. De qua Martialis lib. 14. Epigram. 134. cuius titulus est *Fascia pectoralis.* Quæ verba malo ab ipso Martiali audias, quàm à me. Quod etiam videtur significasse spōsa cap. 8. dum dicit vbera sibi esse sicut turrim, nempe, non subacta, aut languētia, sicut earum, quæ aliorum libidini succubuerunt; sed stantia, ac dura, quæ nullis blandimentis mollescere, nullis machinis subigi, ac frangi possint. Longior fui, quā vellem in hac de vberibus cogitatione, cuius rei, opinor, à pio, & casto lecto-

Z.

re veniā obtinebo; qui si minūſ diligentiam, certē voluntatem meam non improbat, quā id agit, vt ab hōc puriſſimo Epithalamio omnem ſpecie turpitudinis remoueat. Quōd ſi hæc poſtrema minūſ placebunt, quod non puto, certē quæ priori loco dicta ſunt à me in Prolegomeno 8. minūſ habent, quod reſpiciant caſtæ, atque pudentes aures.

46. *Allegor.* *Duo vbera tua ſicut duo hinnuli capre.* Quia id proprium eſt vberum, vt alios ſuauiſſimo alimento ſuſtinent, querendum nobis eſt aliquid, à quo ſumatur cibi candor, atque ſuauiſſitas, & cuius apta ſimilitudo ſit in vberibus. Quidam hīc Scripturā adumbrari putant, id eſt, duo teſtamēta, ex quibus ſalutare lac perenni ſuctu trahitur. Alij parum diuerſè tabulas legis, in quibus eſt R. Salomō. Non longè abeunt Nyſſen. & Theodoretus, quorum ille doctrinam, hic doctrinæ fontes in vberibus vident. Carpathius verò geminā charitatē. Aptè quidē omnes: vnde enim cōmodiſ Eccleſia, vel etiam anima adulta iam, & alendis ſcētibz robuſta doctrinā aliis immulgeat, quā eſt ſacris literis, quæ perpetuò ſcatent lacteo quodam, ac diuino neſtare? Eloquia enim Dei purgatiſ faucibus, ac puro ſtomacho dulcia ſunt, & ſupra mel, & fauum. Hæc vbera quotidie premit Eccleſia, monēque parvulos, vt lac concupiſcant.

47. *Doctores Eccleſiæ vbera.* Veruntamen recepta magis eſt illorum ſententia, qui dum in ſpōſa Eccleſiæ imaginē aſpiciunt, per vbera illius Doctores designari putant. Ita Greg. S. Tho. Beda. Neque longè abludunt Doctores Hebræi, qui Eccleſiæ Iſraēliticæ Moſem, & Aaron nō aliter, atque duo vbera aſſingunt: nā ſicut mater, quod habet à natura pro filiis alimentū, per vbera, tanquā per naturales quōſdā ductus tranſ-

mittit; ſic Eccleſia per Doctores ſuos, atq; magiſtros, lac, quod habet cœleſtis doctrinæ, filiis impertit.

Hiverò cōparantur caprarū hinnulis, quia (vt dicit S. Tho. & Beda) acumen habere in contemplantando, & in agendo celeritatē debent, etiamſi currendū ſit per montem Bether, id eſt, per aſperas, & ſalebrosas vias. Vel certē cū ſponſus Chriſtus cōparatus fuerit ſuprà cū caprea, huius capreæ filij ſint Doctores oportet, ſi dignè fungi ſuo munere velint. Neque eſt aliud paſci inter lilia, quā verſari inter exēpla Chriſti. i. eius veſtigiiſ niti, ex quibus erumpunt lilia multo veriſ, quā ex illo, de quo ſtultē, atque aſſentatoriē Perſius;

— quidquid calcauerit hic, roſa fiat.

48. *Paulus Chriſti mammilla, & Eccleſiæ nutritor.* Exēplar habemus Doctōis optimi, atque Euangelicæ nutriticis in Paulo, quē magno ſuo merito Chriſti pectus, & Eccleſiæ mammillā appelles; qui infirmæ priuſ, atq; primæuæ, deinde magis adultę, atq; robuſtę proli lac Euangelicū immulſit; illi quidē, & præſens verbo, & abſens per Epistolæ, huic verò Epistolarū miniſterio, quas quotidie fidelibus proponit Eccleſia. Sanè Ambr. Serm. 68. Paulum nutritorē Eccleſiæ vocat, & eius Epistolæ Eccleſiæ vbera. Cū enim dixiſſet, ex percuffo Pauli collo pro ſanguine fluxiſſe lac (quod etiā tradit Chryſ. Hom. 5. orat. in Princip. Apoſtolorum) addit. *Quid enim mirū ſi abundat lacte nutritor Eccleſiæ?* Et paulo poſt: *Quæ Epistoſa tanquā vbera Eccleſiarum populoſ enutrit ad ſalutem.* Voluit autē Deus, vt opinor, illo niuei lactis affluxu oſtendere, quā abundaret lacte illa Euangelicæ nutriticis vbera, quæ etiā moriēte Paulo vim maximā effundere inſanſibilis alimentū. Cū enim nutritor ille maximus nō tā ſibi, quā alēdis Eccleſiæ filiis natus videretur, cibi omnis

nis in Paulo, non tam in ſanguinem, qui ipſius futurus eſſet alimentum, quā in lac, quod ad aliorum cibū, & incrementum pertinet, conuerſus videbatur. Vt enim cibus omnis lacteſcit in vberibus, quia lac, & vbera pro aliorū victu, vitæque data ſunt à natura; ſic quidquid in Paulo ſecūdum, atque dulce eſt, id ad aliorū vſum totum videtur eſſe conſeſſum. Quod quidē à nemine meliſ, quā ab ipſo didicimus 2. Cor. 1. *Benedictus Deus, &c. qui conſolatur nos in omni tribulatione noſtra, vt poſſimus & ipſi conſolari eos, qui in omni preſſura ſunt, per exhortationem, qua exhortamur & ipſi à Deo.* Et paulo poſt: *Siue autē tribulamur pro veſtra exhortatione, & ſalutē, ſiue conſolamur pro veſtra conſolatione, & ſalutē.* Ecce quomodo Euangelica nutritrix in lac alimentū omne conuertit; qui etiam inter lilia paſcitur, id eſt, inter exempla Chriſti aſſiduē verſatur, cū neſcire ſe aliquid neget, niſi Chriſtum, & hunc crucifixum; & liliorum halitum aſpiret, cū Chriſti bonus odor ſit.

49. Si verò hīc quis animā intelligat per vbera, geminam etiam charitatē cū Carpathio cōmodē licebit agnoſcere; per quam totam ſe anima, atque omnino libens effundit. Hanc verò aptiſſimè capræ gemelli ſcerus exprimunt: quia & acutē vident, & currunt celeriter; & hi aſſidui ſunt in liliorū pabulis. vnde habet, vt ſuaue aliquid, & diuinum aſpirēt, & diſtēta ſint vbera eo lacte, quod ad ſalutē aptum, & ad robur efficax futurum eſt. Porro huic ſpōſa talia aſſinguntur vbera, quia iam in amore ſponſi progreſſa fuerat, & ideo alias adoleſcentulas paulò antè ad ſpectandum ſponſum diademate coronatū inuitat: vſu etenim euenire ſolet in ſpirituali, & myſtico cōceptu, & partu id, quod in naturali quotidiana do-

cet experientia. Eſt autem natura cōparatum, vt cū primū animal ad illud ætatis robur acceſſerit, vt procreare iam ſibi ſimilē poſſit, pulſum habeat à natura adeò vehementē, vt ægrè admodum à ſe ipſo impetret, quominus in illud præceps feratur: cū autem nuptiis matura eſt, & habilis ætas, intumeſcūt vbera, & partui proxima implentur lacte, quod expreſſum aliis nutrimento futurū eſt. Sic nimirū anima in amore paulo robuſtior, & gignere cupit ſponſo ſimilem prole, & alere ſuis etiā viſceribus. Quod contigit Paulo, cū dixit ad Galat. 4. *Filioli mei, quos iterū parturio, donec formetur Chriſtus in vobis.* Optimè ergo anima, quæ tanto nupſit ſpōſo, imò quæ iam ab eo cōcepit, vbera habere dicitur iā tumētia, iam premenda, quæ à liliis ſuccū, & odorē traxere, & quæ à liliorum pabulo nunquam diſcedunt.

Animæ zelus.

Donec aſpiret dies.

50. *Histor.* Vid ſit aſſirare diem, & umbrā inclinari, alibi iam dictum. Dicuntur verò ad illud vſque tempus paſci, quia ſub Heſperū à pabulo, vel domum, vel ad caulas reuocantur. Virgil.

Sic demum ſatura, venit Heſperus, ite capellæ.

Quidam hæc verba coniungunt cū ſequentibus, ita vt ſponſus dicat, tādiu velle ſe in monte cōmorari myrrhæ, donec nox appetat; quaſi ſibi ruſtici operis aliquid ſit, cuius oblitus eſt, dum ſponſæ deliciis ſeruit, & ſuo etiam amori plus ſatis indulget. Sed deinde ſe ipſum ruſticitatiſ inculat, cū ſponſa quæ tota eſt pulchra, neque vllam habet, vel leuiſſimam maculam, omnem prorſus animū, atque ſtudiū ad ſe trahere

debuerit. Sed communiter omnes superioribus adiungunt; neque enim apparet, quid sponsus facturum fuerit in monte myrrhae, cum iam satis myrrhae, & aliorum aromatum mensus fuerit, ut ipse dicit infra cap. 5. Et sane si simulet se velle discedere, ut sui desiderium magis in sponsa auget, & inflammer, non subdit, quod consentaneum erat rei amatoriae, ut illum sponsa retineat, vel discessum prosequatur aut votis, aut lacrymis. Quare sicut supra agni dicuntur palci donec aspires dies; sic etiam nunc haedi usque ad illud tempus. Neque sine causa tempus illud aduersus perascentis diei proponitur, quia eo tempore depositura est Sulamitis vestem illam floridam, & liliatam, propter quam eius vbera duobus gemellis caprae dicuntur similia.

§1. Allegor.

Doctores quibus rebus vacare debeant.

Donec aspires dies. Ecclesiae vbera, id est, Doctores inter lilia pascuntur, quia Scripturae lacte, & meditatione pectus compleretur. Greg. & Carpathius lilia hanc vitae puritatis, candoris morum, & innocentiae typum esse putant. In utroque versando, & excolendo se pascunt, & oblectant, & longam viuendi moram in Deum intenti utcumque sustentant, donec inclinatis iam umbris, & orta post mortem noua luce, Deo fruuntur, qui verè lilium conuallium est; illis enim, qui mundo sunt corde, videnti Deum facultas promittitur; iis verò, qui animo sunt impuro, neque oritur caeleste lumen; neque si oriretur, illius cernendi potestatem habent. Ex his collige, ad mortem usque illis, quibus Ecclesiae vberum nomen, & munus datum est, laborandum esse, ut & se ipsos puris moribus, & alios excolant caelesti doctrina. Si verò de singularis animae vberibus agas, per easque (ut diximus) geminam charitatem intelligas, iudicet

omnino pascuis implentur illa vbera. Vide Bernardum Serm. 10. in Cant. ubi docet talia vbera in oratione repleri, & familiari cum Deo consuetudine.

Vadam ad montem myrrhae, & ad collem thuris. Veni de Libano.

Quidam existimant, hanc esse verba sponsae, quae quo est virginali pudore, atque modestia, ægre fert laudari se adeo effusè. Ait ergo velle se inde in montem abire, ne coram de se tam magnificè audiat. Sed non est discedendum à communi scriptorum sententia, qui hanc sponso tribuunt, sicut quae proximè antecedunt, & consequuntur. Quod si adhuc sponsi verba sunt ista, locus est satis impeditus, quemque expedire non leuis sit operæ.

Cum variae sint Interpretum sententiae, ut in re obscura necesse est, & praeter illas mihi occurrerent aliae, quae neque ab instituto, filoque sermonis videbantur alienae; ex omnibus tamen eam elegi, quae illi atriculo, in quo tunc erat nuptialis cursus, consentanea magis videbatur. Erant autem iam coniuges in ferculo Salomonis compositi; iam iam inchoandus, aut nuper inchoatus ab hortis genialis pompae in urbem progressus, & in domum sponsi. Aptè ergo euocat sponsus dilectam suam in urbem ad extremam Epithalamij scenam, de qua c. 8. postquam in syluis, i. in domo vulgi, vel in domo saltus Libani geniali voluptati, ac ludo satietis, & studij, & otij datū est, quia iam sponsa tota est pulchra, & ad illū in urbem triumphalem ingressum satis ornata. Vnde dicit; *Tota pulchra es, amica mea, & macula non est in te.* Quare

Ierusalem mons myrrhae, & collis thuris.

Quare dicit iturum se ad montem myrrhae, & collem thuris, qui idem est per epexegetismum, per quem intelligo urbem Ierusalem: est enim elegans allusio ad montem Moria; eadem enim vox modico flexu, & motu myrrhae significat, & montem Moria, ubi Abraham sacrificare voluit Isaac, qui & mons visionis dicitur, ubi postea edificatum est Templum, ut constat ex 2. Paralip. c. 3. Qui locus mons etiam thuris dici potest, quia omnia aromata ibi cremantur. Certè Templum Libanus appellatur, ut docuit Hieronymus in cap. 3. & cap. 5. Isaia, quia Libani gloria ad Templum est translata: vel quia inde compottata materia ad Templi fabricam; vel quia quod in Libano odoriferum nascitur, assidue crematur in Templo. Et sanè Libanus thuris etiam significat. Quare Templum, quod Libanus dicitur, iuxta illud Zachar. 11. *Aperi Libani portas tuas*; thus etiam, aut mons thuris dici posset. Dum ergo sponsa vocatur ex Libano, & Hermon, patrio scilicet, & naturali solo, ubi thuris copiosus prouentus est, & myrrhae, abire iubetur ad aliū montem, qui, quoniam in eo Libani fructus magna ex parte consumitur, Libanus dicitur. Ac si dicat sponsus; Mitte iam tuum Libanū montem, scilicet thuris, & myrrhae; & veni ad meum Libanum, qui & meliori titulo mons thuris, & myrrhae dici potest, & habet praeterea, quod in eo non sunt pardorum cubilia, neque leonum. Hanc sententiam indicat Athanasius in Synopsi, qui ex Libano, & Hermo, qui sunt extra regionem, quam Israelita habitant, colligit, sponsam hanc esse Gentilem; sicut etiam Tertullianus lib. 4. contra Marcion. cap. 11. Seruat autem hic allegoriam, quando ciuitatem nobilissimam montium nominibus

Ierusalem Libanus.

adumbrat, quia non recedit à te Bucolica, & pastoritia, sicut Virgil. Eclog. 1. per *Amaryllida*, Romam, & per *Galathea*, Mantuam intelligit.

Ut verò sponsa hanc ruri educata agrestes illas delicias è patrio solo contemnat, id est, ut obliuiscatur populum suum, & domum patris sui, obicit parum ibi tuto habitari posse, ubi ferarum lustra sunt, & leonum cubilia, quae sermoneo sexui, in aetate maximè puellari odiosa sunt, & horribilia. Videtur autem allusum ad illud Psalm. 67. *Mons Dei, mons pinguis, mons coagulatus, mons pinguis. Ut quid suspicamini montes coagulatos?* Id est, mons ille, quem Dominus inhabitat, mons vber est, & aromatifer, alij ineulti, pleni timoris; ubi quod ames, nihil est, quod timeas, multum. Et quod in illo Psalmo dicitur de monte Sinai, id etiam nunc dicitur de Ierusalem. Ut enim ibi olim pactū coniugium inter Deum, & hominem; sic etiam nunc in Ierusalem mysticū hoc conubium celebratur. Quam ob causam mons Sinai coniunctus esse dicitur cum ea, quae nunc est Ierusalem, ad Galat. 4. Cum verò loco, ac situ mons ille à Ierusalem longè recesserit, utpote in Arabia, coniunctus tamen esse dicitur mysterij affinitate, quia in utroque loco spiritalia conubia contracta sunt, quae duo testamentum dicuntur ab Apostolo, id est, duo pacta. Quod vox Graeca satis ostendit: *εὐχὴ* enim valet, aut habere eundem ordinem, aut eodem ordine locari. Ut autem praeter Sinai monte vberi, & coagulato ceteri steriles sunt, & horridi: sic praeter monte Moria montes Libanus, Sanir, & Aman, alioquin vberes, & pulchri, steriles sunt, atque deformes.

Qui autem sint hi montes, obsecrum est. De Libano res est magis nota; constat enim esse altissimum,

§3.

Psalm. 67.

Ad Gal. 4.

§4. Libanus mons.

atque amœnissimum omnium, quos habet Syria; qui terram promissionis à Septentrione distinguit, qui que propter amœnitatem, & pulchritudinem in rerū pulcherrimarum comparationem adduci solet. *Isaia 33. Gloria Libani data est ei; & infra c. 5. Species eius, ut Libanus.* Sūpsit nomen siue à candore, quia in summa etiā astate niuibz tegitur, ut docet Hieronymus in illud Ierem. 18. *Nūquid deficiet de peira agri nix Libani?* De locis Hebraicis, in voce *Hermon*, æstinas niues propter delicias inde Tyrum deferri tradit; siue à thure, cuius in eo monte maximus prouetus. Thus verò tā apud Hebræos, quā apud Græcos *Libanus* vocatur.

55. *Hermon mons triaominis.* De Hermon, Sanir, & Amana res est obscurior. Et quidem quod attrinet ad Hermon; duos fuisse montes eiusdem nominis Hieronymus indicat in Epitaphiis Paulæ: & videntur distingui 1. Paral. c. 5. & Ps. 41.

Psal. 41. *Memor ero tui de terra Iordanis, & Hermonim* (sic enim legitur in Bibliis correctis à Sixto) *à monte modico*, id est, ab eo monte, qui ex Hermonim, id est, ex duobus Hermonibus, minor est. Hermon, de quo hīc sermo est, pars est Libani, qui etiam dicitur Sanir. Deut. 3. *Tulimus terram trans Iordanem, &c. à torrente Arnon, usque ad montē Hermō, quē Sidonij Sario vocant, & Amorrihai Sanir.* Qui mons etiam dicitur Sion, vel Seon. Deut. 4. *Usque ad montem Sion, qui est Hermon.* Neque hunc puta esse Sion, in quo est Ierusalem; nam hic *PS* dicitur; ille verò *PS*; dicitur etiam Thrachon à Strabone, ynde Thachonitis Regio.

56. Sed videtur ob stare, quia 1. Paralip. c. 5. Sanir ponitur distinctus ab Hermon. *Fili quoque dimidia tribus Manasse possederunt terram à finibus*

bus Basan, usque Baal Hermon, & Sanir, & montem Hermon. Respondeo, fieri potuisse, ut tempore Og Regis Basan mons idem *αὐχὸν ποταμοῦ* fuerit, id est, habuerit multa nomina; progressu verò temporis mons ipse in diuersas partes propter hominum commoditatem distractus; ipsa quoque nomina distraxerit; ita ut altera pars dicatur Hermon, altera Sanir. Sicut multæ res, antè binomines, postea alteri partialiter nomen seorsim accommodant, ut Tagus, qui ab Hispanis *Taio* dicitur, & *Teio*, distractis in partes diuersas nominibus, *Taio* dicitur pars, quæ orientem Solem, *Teio*, quæ occidentē spectat. Sic etiam binominis fluuius Ister, qui etiam Danubius dicitur, ut tradit Plinius lib. 4. cap. 12. Danubius usque ad Illyricum, inde ad Ostium Ister appellatur. Et ex eodem Plinio lib. 7. cap. 24. Tygris, quæ tardior fuit, Diglito, quæ concitior, Tygris vocatur. Et Euphrates ex eodem Plinio, proximus suo capiti Pyxiratus, deinde per Taurum erumpens, Omira nominatur: & fluuius, qui ad Cælenas usque Maris, idem ab eo loco egressus Lycus dicitur. Ita Quintus Curtius lib. 3. in principio. Tempore autem Salomonis iam Sanir distinguebatur ab Hermon, sicut & Baal Hermon, & mōs Hermon, quæ 1. Paralip. 5. ab Hermon diuersa numerantur. Quod autem tem Hermon, de quo hīc est sermo, sit ille, qui est in Libano, ex eo constat, quia, qui hīc dicitur Hermō, est etiam Sanir. At Sanir in Libano est; nam & inde sumpta sunt abietes, & finitimus dicitur esse Tyro. Ezechiel c. 27. cum Tyro loquens: *Finitimi tui, qui te adificauerunt, impleuerunt decorem tuum abietibus de Sanir, extruxerunt te.* Septuaginta reddiderūt, *cedris*. Quod etiam

Regula. Mōtes, & flumina in variis locis variis appellantur nominibus.

etiā admittit Hieronymus in hunc locum.

57. *Amana quid.*

Quid sit Amana, incertum, quia tantum reperitur hoc loco. Suspicio esse montem in Libano prope Hermon: nam quod quidam existimant, Amanum esse, qui Syriam à Cilicia dirimit, non est verisimile, cum Amanus longè absit à Sanir, & Hermon. Septuaginta vertunt, à principio fidei. Et sanè si hoc admittimus (quod sine vulgatæ offensione admitti potest; in qua saepe vox Hebraica relinquitur, sicut etiā nō ratō pro Hebraico nomine proprio, eius adhibetur significatio) colligitur vbi nata, atque educata sponsa fuerit, nempe in syluis, & in his maximè, vbi ferarū lustra sunt; neque quicquam periculo vacuū. Quod verò sponsa hæc peregrina fingatur, & alienigena, supra in Prolegomenis probatum est. A principio ergo fidei coniugalis sponsam vocat, quia ibi primū excitatus animus ad amandum, ibi prima coniugalis amoris incunabula; ibi promissa familiæ, thalamique societas. Neque videtur absimile illud Maro.

— paruum te roseida mella
— vidi cum matre legentem.

Ut vidi, ut perij.

Et Theocritus Idyl. 11. optimè idem explicat; & quod statim sequitur, se percussū esse amore, ab utroque etiam subiungitur.

58. Hortatur ergo sponsus peregrinam, & rusticam puellam, iam sibi desponsatam, ut sentit Theodoretus, & tres apud ipsum Patres, ut paterna domo derelicta secum veniat. Porro pro, *veni*, Hebraicè est *אני* *hui*, id est, *mecum*. Ac si dicat: *mecum de Libano sponsa mea, mecū de Libano.* Quod nostram quoque sententiam magis confirmat: dixerat enim sponsus iturum se ad mō-

tem myrrhæ; nunc hortatur sponsam, ut de Libano secū veniat ad montē, nempe myrrhæ, & ad collē thuris, quod ipse properabat. Porro Septuaginta vertunt; *Venies, & transibis à principio fidei.* Et ita variis locis legit Ambrosius. vbi pulcher sese ostendit spiritualis sensus. Viderur enim admonere sponsus, ut sicut ipse venit transiliens colles, sic ipsa transiliat suum Hermon, & Sanir; neque terreatur, quod mediam viam occupent leones, & pardi, &c. quia ipse aderit, & ideo dicit, *mecum de Libano, &c.* Et certè ei, qui de paterna domo relinquenda cogitationem suscepit, occurrunt leones, id est, varij metus; sed hī nō morantur acres, & audaces animos; sed languidos, ac fœmineos, eos scilicet, qui rei paulo durioris obiectu astuant, & dicunt; *Leo est in via, & leona in iunioribus.* Qui ad nuptias aspirat tanti sponsi, strenuo sit animo oportet, & his humanis longè superiori.

Veni, coronaberis.

Hebraicè *אני תאשרי* *Tasuri*, quod deduci potest vel ab *אשר* *Asar*, ut deducunt omnes penè Doctores Hebræorū; quod inter alia etiam significat, *intueri*, hoc sensu: Veni de Libano, & aspicias de vertice Sanir, & capite Amana, pinguiissimā, atque optimā terram Israël. Sed Hieronymus deduxit à *אשר* *Sur*, quod *dominari* significat, aut *principem* esse. Eric ergo sensus; Veni de syluis horridis, & incultis, vbi ferarū more, & inter feras vitam agebas horridam; ut accipias coronā, non quæ citò marcescit, & floribus, sed ex auro; qualis principem feminam, & Reginam decet. Dictum verò iam est, sponsam in Epithalamiis solere Reginā vocari. Vnde etiam aliquod argumentum

Deo vacante, & comite nihil timendum.

59. *Histor.*

tum sumitur ad probandam posteriorem sententiam, quæ sponsam ideo euocari dicitur à Libano, ut in Ierusalem quasi Regina coronetur.

60. *Vadam ad montem myrrhae.* Allegor. Variè hic locus à nobis expositus est; sequar expositionem ultimam, quæ mihi magis probata est, iuxta quam ostenditur locus, ad quem ex agro sponsa traducitur. Cum verò Ierusalem quam in monte myrrhae, & thuris colle cognoscebamus; celestis patriæ quædam imago sit, in illam domum sponsam vocat, quam iam nuptiali ornatu sic excoluerat, ut ad sponsam maiestatem, & gloriâ nihil esset reliquum: quare commodè subditur; *Tota pulchra es, amica mea*, &c. Ac si dicat: expleui, quod promissi, iam candida facta es; penas habes columbæ deargentatæ; in pallore aurei reclinatorij habes reclinata posteriora dorsi. Illud iam superest, ut mecum de tuo Libano, ac Hermon in montem myrrhae promouearis.

Ierusalē, religio-
sus, sacra-
tusq; Deo
locus.

Porro cum Ierusalem religionem sonet, & sanctitatem, quia ibi Sacerdotes, & Templum, ibi sacrificia, & aræ; sumi etiam potest mons myrrhae, & collis thuris pro eo loco, in quo sanctitatis, & religionis habetur præcipua, atque perpetua ratio; ad quam à rustico, & inutili studio, id est, à terrenorum cura, quæ futura est sponsa, nova illa status mutatione traducitur. Et secundam hanc sententiam eo libentius amplector, quia cap. 8. aliqua nobis necessario dicenda sunt, quæ cum translatione sponsæ in cælum congruere non possunt; ut de zelotypia sponsi, de connubialibus præceptis, quibus sponsæ fidei, atque constantiæ cauetur. Quæ omnia in cælo, ubi nihil est ab adulterio, aut à leuitate pericu-

li, necessaria non sunt. Anima ergo; quæ futura est Regij thalami consors, statuatur apud se hoc primum, nunquam esse recedendum à monte myrrhae, viuendum in sponsi conspectu, capiendum ex aris victimarum odorem, curandū ne quid vestimenta oleant, præter myrrham, & thūs, id est, ut per orationem se, & mortificationem tanquam in altari thymiamatis, & holocaustorum totam impendat.

61. *Veni de Libano.* Allegor. Sæculi periculū, & religionis securitas. Non patitur diuinus sponsus illam, quam tori sociam habere vult, morari in syluestribus ac confragosis locis, ubi leonum sunt, & pardorum cubilia, atque adeo nulla pars tuta à periculo est. Pro *veni*, Heb. esse, *meum*, dictū est, ex quo liquet quanta sit locorū, sociorumque dissimilitudo: versabatur antea sponsa in Libano, & Hermon, locis quidem incultis, vastis, ac situ horridis, agebat inter feras, unde ipsa ferino propè victu, ac cultu vitam propagabat suam: inde euocatur in urbem illam, quæ religionis, ac pietatis sedes est. Sanè extra montem myrrhae nihil est metu vacuum, quia passim obuia miserorum strages: socium iam habet leonem, pardorumque loco humanissimum sponsum, à quo molli, ac dulci fouetur amplexu: neque est, quod eo præsentem cuiusquam vim, aut insidias metuat. Felix ista conditio proponitur illi animæ, quæ nuptias ambit celestis sponsi, modò statuatur superiorem vitam syluestrem, ac sordidam deferere, natas secum, aut eodem loco feras contemnere. Vocatur ad Ierusalē terrestrem illam quidē, id est, ad locū studiūque, in quo sanctitas & queritur, & colitur; sed quæ expedita postea via ad cælestem transmittit.

Sed

Sed à quò, Deus bene, loco? nempe ab eo, in quo ad inferos infiniti pene, atque vasti hiatus, in quos assidue cogunt toto illo syluestri tractu horribiles leonum, atque pardorum fremitus.

62. Quia verò Religiosa familia multum habent affinitatis cum Ierusalem, quia myrrha abundat, & thūs, quia ibi frequentes victimæ, & iuge sacrificium, & mundus Libano, & Hermon, &c. quæ similis est, quia in eo & frequentes salebræ, & ferarum lustra; cum Deus aliquem à mundo vocat in Religionem, à Libano planè vocat in Ierusalem. Ter autem ingeminat illud, *veni*, quia tria vota Religiosum verum à mundo vendicant. Sæcularia verò omnia & sordida sunt, qualia ferarum cubilia, & periculosa. Quis enim tuto inter feras habiter, atque in medio nationis prauæ? Illis verò qui ab huius Libani, id est, à sæculi periculis ad Religionis claustra euolare cõtendunt, occurrunt leones, & pardi, id est, impedimenta, & metus, quæ aut vera sunt, aut ea sibi fingit animi mollietis, illud secum tacitè reputans; *Leo est in via, & leona in itinere*. Prouerb. 26. Ideo sponsus dicit, *Mecum de Libano*, quia Christo nostri consilij auspice, & comite, nihil est, quod periculi, aut moræ quid possit afferre: nam, *si ambulauero*, inquit David Psal. 22. *in medio umbrae mortis; non timebo mala, quia tu mecum es*. Dum verò vocat à Libano, iubet, ut obliuiscatur populum suum, & domum patris sui, quia aliter non concupiscet Rex, id est, sponsus, speciem eius.

Hic etiam ex Interpretibus multi, dū B. Virginem totam esse pulchrā audiunt, ac sine vlla macula, primam ab illa originalis culpæ labem G. Sanctij Comm. in Cant.

remouent; ita Bellarminus to. 3. lib. 4. c. 15. & Idiotæ in contemplatione Virginis c. 2. *Tota pulchra es, virgo gloriosissima, non in parte, sed in toto; & macula peccati, siue moralis siue venialis non est in te*. Vt enim Virgo in ipso conceptionis articulo sponsa fuit Dei, sic à Deo sponso in eodem articulo tota pulchra, & sine macula vocari potuit. Quorum ego cogitationi addo, sponsam, cum tota dicitur pulchra, vocari de Libano, qui mons est, à quo incipit Dei funiculus, & hæreditas, quique licet occupatus, & possessus à Gentibus, pertinebat tamen ad Israëlitis sortem. Quare non ab aliena possessione vocat sponsus, sed à sua, ad ætatiorem nempe complexum, sacræque connubij mystici delicias. De Libano vocatur, quia in Libano concepta, in Libano nata, neque vnquam in aliena regione pedem posuit, aut Cananæo, id est, alieno domino seruiuit. Accedit, quod Libanus candidum significat: candor autem puritatis symbolum est, atque mūditiæ. A Libano igitur vocatur, id est, à loco candenti, & puro, non à Selmon monte umbrato, & nigro; ex quo præter vnā Mariam vocantur reliqui. Erat autem Libano candor à niue adeo familiaris, atque perpetuus, ut Prouerbiali specie, quod perpetuum fore significabatur, cum Libani candore conferretur. Ierem. cap. 18. v. 14. *Nunquid deficiet de petra agri-
mix Libani?* Sic B. Virgini candor, & puritas perpetua, & pene naturalis fuit; quia non illi prius natura data rationalis, quam candor, & puritas.

Adde his, quod etiam ibi explanationis, ut reor, gratiā, de Sancti euocatur, de Hermon, & Amara, de quibus nempe leonum, de montibus

pardorum. ubi mirificè exprimitur in præservanda Virgine diuina prouidentia. Vt enim in montium latebris occultantur leones, pardi, serpentes, & si quid aliud aut pestiferos habet morsus, aut pestilentem halitum: quæ belluarum antra in scopulorum vertice non sunt, sed in descensu, & latere, aut ad radices inas. Quare qui à vertice, summoque fastigio vocaretur, non putaretur aut à serpente infectus, aut à leone faucibus. Sic B. Virgo à vertice vocatur Sanir, id est, ab ea parte, quæ non est à leonibus, seu pardis habitata, antequam ad illorum cubacula descenderet, & ab eo fastigio, quod propter altitudinem illius obscuritatis expers est, quam inducunt syluestrium arborum horrentes umbræ. Idque iuxta *Sanir* etymon, quod *lucerna deniem*, seu *scopulum* significat, id est, præaltum locum, ubi fax excitatur, & nocturnæ flammæ. Quales sunt ad maris ripas erecti Phari, qui nauigantibus & portum ostendunt, & maritimos cursus sine errore dirigunt. Idem de Hermon dicendum, quod *occisionem, corruptionem*, seu *maledictionem* sonat. A vertice itaque vocatur Hermon, id est, ab ipso limine, antequam plagam exciperet, vllâ, aut maledictionem subiret. Illud autem, quod de capite dicitur *Amana*, magis ad conceptionem Virginis immaculatam facit. Pro capite, Septuaginta reddunt, à principio fidei. Fide etenim sonat *Amana*. Quasi sponsus dicat, nullo vitæ momento Virginem fuisse non fidelem. Ad extremum addo; ubi vulgatus habet, *Veni de Libano*; Heb. esse, *Mecum de Libano*. Quasi nunquam illi defuerit (tanquam sponsus nempe, quia ut sponsus loquitur) etiâ dum esset in Libano, & in vertice Sanir. Quare ut secum eduxit à Libano, Sanir, &

Hermon; sic in his locis, ubi periculum esse videbatur, semper secum in sinu, atque cōplexu tenuit. Porro prædicari de B. Virgine, quod de sua Ierusalem Ps. 86. cecinit David, quod nempe fundamenta locauerit in montibus, communis Doctorum cogitatio est. Quare optimè, & ad cogitationem communem attemperatè, fundata, id est, concepta dici potest Maria in capite Amana, & vertice Sanir, & Hermon, quo sensu nuper explicuimus.

Vulnerasti cor meum, soror mea, sponsa.

Rationem reddit, cur sponsam Reuocet è Libano ad thalami societatem, quia altè ipsius animo vis amoris infederat. Cur verò dicatur vno vulneratus oculo, ea fortasse est ratio, quia velata sponsæ facies nuptiali more non facillè vtrumque oculum spectandum offerebat; maximè si Solymitides puellæ sic ornabantur, sicut Tertulliani, & Hieronymi temporibus Arabiæ, de quibus Tertullianus lib. de velandis virginibus ad finem. *Iudicabunt, inquit, nos Arabice femina Etionica, quæ non caput, sed & faciem quoque ita totam tegunt, ut vno oculo liberato cernantur sint dimidiam frui lucem, potius quam totam faciem prostituere.* Hieronymus in c. 3. *Isaiæ*, & in traditionibus Hebraicis super Genes. hoc Arabicarum feminarum velamen, pallium appellat, & theristrum; Hebraicè *דדדד Redidim*: quo modo appellatur etiam velum quod ab sponsa cap. 5. tractum est. Ex quo nonnulla coniectura sumitur, sponsam, cum primum visa est à sponso in Amana, id est, principio fidei, rectam esse pallio, seu theristro, & vnu tantum oculum

63.
Hitor.
Facies for
minarum
velanda.

oculum ostendisse. Et hæc mihi videtur comodior expositio, quia licet verum sit, inter coronæ ramos, aut inter pendulos à fronte crines alterum oculorum latere; hoc tamè contingit nuptiarum tempore, quo sponsæ coronantur. At sponsus insinuare videtur longè antè captum se fuisse eius amore, nimirum cum ruriageret in Libano, & Sanir. Et est verisimile, eo tempore habuisse theristrum, cuius ille præcipuus vsus est, ut faciem ab aestu, nigrorèque defendat.

Si quis tamen referat ad nuptiale tempus, quo sponsa inducitur coronata, facillè intelligitur, quomodo vnus oculus tantum videri potuerit, aut saltem non vterque liberè; neque enim corona ita texebatur, ut instar circuli, & fasciæ caput ambiret potius, quam obnubere; alioqui caput sponsi non compararetur Carmelo; neque sponsæ crines capris in monte Galaad, quæ inter frutices, & arbuta errant. Quod verò rami, & frondes ad faciem etiam descendant ex nuptiali corona, indicat Statius in Epithalamio Stellæ.

Tu modo fronte rosas, violis modo lilia mixta

Excipis, & domina niueis à vultibus obstat.

Et Christi corona non instar circuli circumligasse, sed totum texisse caput existimatur.

In vno crine colli tui.

Heb. *פדדד Anak*, quod inter alia *torquem* significat. Septuaginta verterunt *δδδδδδ*, id est, *impositione, vel ornamento*. Aquila *δδδδδδ*. Ex quo videtur posse colligi, crines hîc vocari, non capillos vtrinque diffuentes, & inuoluitantes collo, sed qui in speciem aliquam decore

intorti collum & velant, & decorant. Quod esse Hebrais forminis familiare mihi persuadeo, quia etiâ id viris in vsu esse video, à quibus magis alienum videbatur. Nam sponsus cap. 5. cincinnos se habere dicit; & qui Samsonis septem crines dicuntur, Heb. *מחלפות Machlephoth* vocantur Iud. 16. & Septuaginta vertunt *ἐντὰς οὐδὲ*, id est, *catenas*, seu *cirros*. Porro ex vetustis imaginibus constat quàm variè formarum capilli formas assumant, modò in nodum collecti, modò in resticulâ, aut cincinnos coacti, modò in vndularum flexus intorti. Vide Clem. Alex. lib. 3. *Pædag.* cap. 11. Et sanè si hîc intelligas capillos ex arte compositos, & non ex incuria, quo interdum nihil accuratius, naturaliter errantes, existimare quis posset, sponsum & capillis, & oculis hoc eodem articulo à sponsa vulnerari, quo Epithalamium canitur: quia non est verisimile ante hoc tempus puellam, & rusticam, & modestam tantum studij habuisse intorquendæ comæ. Nihilominus tamè existimo hæc referri ad superiora tempora; nam licet modo supra dicto in sponsæ capite ita ritu nuptiali cæsaries vibretur, & ædificetur caput (ut loquitur Iuuenalis Satyra 6. vel turrificetur, ut dixit supra Nazianzenus; vnde sponsæ collum turri comparatur, cui imposita sunt propugnacula) nihilominus vulgaris alius capillorum ornatus, neque honestas dedecet, neque est à rusticis puellis alienus; quia neque abhorret à munditia, & ille perfacilis, & pene naturalis est. Et licet ante nuptiale tempus in Amana, id est, principio fidei, vulneratū diximus altero sponsæ oculo; si dicendū est ibidē, eiusdē crinibus esse vulneratū. Hunc locum videtur omnino expressisse Theocritus Idyllio 5.

Capilli & minarum variè intorti, & interdum vitorum.

nis, qui nobis alligat, & nostrum facit esse Deum. Sanè Samson, cum seruauit crines, super quos nouaculam ascendere Nazareorum lex, & religio vetabat, secum habuit quasi alligatum Deum, & ab eo virtutem hostibus formidabilem. At abscissis cōtra diuinum praeceptum septē crinibus, infirmum se esse cognouit, & illis, quibus antè tectori fuerat, haberi ludibrio. Sic enim de illo Iudic. 16. *Nesciens quod recessisset ab eo Dominus.* Quare, si cui abscissi sunt crines, id est, alienae cogitationes in animum admisse, curet ut renascantur, & cum eis, quae iam abierat, fortitudo recurret, quemadmodum accidit Samsoni.

Quam pulchra sunt mammae tuae! pulchriora sunt ubera tua vino.

69.
Histor.

Tantundem, totidēque pene, atque iisdem verbis audierat sponsus in principio statim huius Epithalamij, & laudem nunc eadē mensura remetitur. Quare nihil est, quod addamus ad illa superiora: nisi quod sponsa vbera sponsi sui pulchra esse dicit; quasi à se illam pulchritudinem habeat. Sponsus verò dicit vbera sponsae pulchuisse, id est, facta esse pulchra, ut vertit Septuaginta, Aquila, & Symmachus. Ex quo indicatur fuisse tempus, in quo adeo pulchra non fuerint, & quod pulchra sint, sponsi liberalitati esse tribuendum. Vbi etiam obserua priori loco, ubi vbera pulchriora dicuntur esse vino, non esse eandē vocem, quae suprà, cum mammae vocantur pulchra; nam secundo loco est vox, quae bonum significat, & gratum, quam vulgatus cap. i. in princi-

pio vertit meliora vino; cum etiam de sponsi vberibus esset sermo. Est ergo tam hic, quam illic sensus: Dulciora, aut gratiora sunt vbera tua vino. Quod Genes. 45. oculi Iuda dicuntur vino pulchriores, alius sensus, & alia ratio est. Porro sicut in cella vinaria omnia intelliguntur oblectamenta, ut diximus cap. 2. numer. 8. sic etiam multo magis in vino. Quare dum gratiora, seu meliora dicuntur vino sponsae vbera, nihil illis dicitur esse suauius.

Odor unguentorum tuorum super omnia aromata.

70.

Hic, credo, de unguentis sermo est, quae sunt ad vbera, de quibus proximè; nam gestare foeminas in deliciis ad vbera, super cor olfactoria vasa, quae Isaia cap. 3. dicuntur olfactoriola, Hebr. *domus anime*, satis constat ex cap. i. ubi fasciculum myrrhae, seu alligamentum myrrhae sponsa dicit inter vbera sua commoratura. Visitatum verò inter Gentes, ut vbera, & quae cordi vicina sunt, rore aspergantur odorifero, docet Athenaeus lib. 15. cap. 14.

Quam pulchra sunt mammae tuae! Quae grata nobis, & quodam modo iam nostra sunt, retractata saepe, & quasi regustata amorem sui accendunt, adeo non satiant. Magnas diuinus sponsus delicias esse reputat in vberum, labiorumque sponsae candore, atque modestia, id est, in affectum, sermonum, atque omni externi odoris puritate, ac fragrantia, atque adeo quae gustata semel valde placuerunt, illa regustat iterum, repetitque cum incredibili,

71.
Allegor.

credibili, ut ipsa dicendi figura ostendit, voluptate; & huc spectat haec vberum, labiorum, atque odoris iterata commemoratio. Quem ergo iam redeat, aut cui fastidio, atque molestia sit illa opere ipso millies repetere, quae repetita millies suauissimus sponsus voluptate, quam credi potest, maiori, millies ad palatum, millies ad oculos, millies ad omnē sensum voluptarium refert? Porro vbera per quae significantur Doctores, bene olere dicuntur, quia etiam assimilati sunt caprarum hinnulis, qui inter lilia pascuntur; ex quibus succum trahunt suauiter olētem: & halitum habent ex eo succo iucundissimum.

Fauus distillans labia tua sponsa, & lac sub lingua tua.

72.
Histor.
Oris commendato
a suauitate sermo
nis.

Laudat hic sponsus suauitatem, quam habet sponsa in sermone mirificam: est enim commune tam profanis, quam sacris authoribus lactis ac mellis nomen orationi leniter, suauiterque mananti accommodare. Quare Theophrasti lactea dicitur eloquentia, & Nestoris melle dulcior fluere oratio: & Theocritus Idyl. 24.

Dulcius os quocumque cibo, quod ab ore fluebat

Vocis opus, mel, atque fauos dixisse licebat.

Inter authores etiam sacros melle saepe, atque lacti similis est oratio. Prouer. 16. *Fauus mellis composita verba.* Psal. 118. *Eloquia Domini dulciora super mel, & fauē.* Et alibi. *Quam dulcia faucibus meis eloquia tua, super mel ori meo!* Quod licet nonnunquam in malam partem assumatur; Pro-

uerb. 5. *Fauus distillans labia meretricis;* tamen semper significat orationis suauitatem.

Si quis tamen de oris odore, id est, grato, atque puro anhelitu interpretetur, dixerit sanè nihil, quod alienum sit à puellarum munditia, atque decore, aut à nuptiarum ritu. Clemens certè Alex. lib. 3. Paedag. cap. 3. & cap. 11. tradit; solere foeminas mastichem rodere, ut gratus sit anhelitus. Et Martialis lib. 5. Epigr. 38. fragrare ait os Herotiontis puellae, quod rosarium pascit, quod Aricariū prima mella cerarum. Admonitus ergo sponsus lactis, & mellis, quod geniali conuiuiū proponebatur, de quo statim cap. 5. dicit sponsa non esse opus, ut aliunde mel petat, & lac, cum ipsa sit tota merum lac, & mel; quo non secus stillat os illius, atque si in eo apes, tanquam in alueolo fauos finxissent.

Fauus distillans labia tua sponsa, mel, & lac sub lingua tua. Ostenditur cur sponsa labia dulcia sint, mellēque, & lacte stillent; quia nimirum intra os, & sub lingua latet; unde ad labia erumpat dulce illud, quod tanquam fauus in aliorum usum, & delicias effundat. Quid enim mirū, si cyprus fudet balsamo cum radix, & stirps, quae sunt tanquam cypri viscera, balsami efficientem vim intra se alant, atque cohibeant? Electro sudant arbores ad Eridani ripas, & thure, ac myrrha in Libano aromatiferæ plantae; quia nobilem succum intra corticem gignunt occulte, quem deinde coctum, atque maturum foras exudant, & effundunt. Neque fauus, cui sponsa comparatur labia, melle stillaret, nisi melle prius latentes intrus cellulas apes impleuisset. Stillant sponsae labia instar faui melliflua suauitate, quia mellifluos intrus in animo alit, & for

73.
Halitus
oris ut
suavis sit
curat maxime
fauis.

74.
Allegor.
Verba iustitiae
sunt san-
cti pectoris.

Ex oratio
ne vim &
assuetudine
accipit
lingua.

Psalm. 10.

47.

77.

78.

79.

80.

81.

82.

83.

84.

85.

86.

87.

88.

89.

90.

91.

92.

93.

94.

95.

96.

97.

98.

99.

100.

101.

102.

103.

104.

105.

106.

107.

108.

109.

110.

111.

112.

113.

114.

mat succos, quia sub lingua lac
habet, & mel, id est, quia se-
cum tacite, diu, multumque lo-
quitur, quod deinde assidua
meditatione formatum labijs com-
mittit, & lingua, quae tacitas co-
gitationes animi pronat, & exul-
get. Habere autem aliquid sub lin-
gua, quid aliud est, quam me-
ditari, & tacite secum, & sece-
to loqui. Quod ruminandi verbo
viri spirituales satis apte signifi-
cant. Quod vero meditationis
opus hae loquendi figura expri-
mi possit, indicat illud Psalm. 10.
sub lingua eius labor, & dolor, id est,
secum meditatur, & cogitat, ma-
chinaturque tacite, quomodo aliis
laborem pariat & dolorem. Hic or-
go docentur, qui Christi sponsae es-
se, ac videri student, quique ad
sponsi eloquium linguam suam for-
mare, atque erudire cupiunt, va-
candum esse assidue meditationi,
quae linguam instruat, & Euange-
lio confectet, & millies secum repe-
tat, quae volet in aliorum sinum
utiliter expromere. Sic enim fiet,
ut verba vim habeant ab eo ar-
dore conceptam, quo in oratio-
ne formata, atque inflammata sunt.
Sin vero aliter velit concionem,
aut familiarem sermonem institue-
re, inania erunt verba, & vacui
sine mente soni, sicut as sonans,
aut cymbalum tinniens, quae ob-
tundunt potius, quam instruunt;
& aedificant audientem. Habes
haec eadem, aut his affinia Pro-
verb. cap. 16. v. 23. ubi ostenditur,
ex corde sapientis, id est, ut ego in-
terpretor, ex eo, quod assidua cu-
ra, & meditatio frequens, cordi sa-
pientis infixit (id est, viri sancti; hic
enim in Scriptura sacra sapiens vo-
catur) verba fluere instar favi sua-
uissimo stillantis nectare. *Cor sapien-*

*tis eruditur eius, & labijs eius addet
gratiam suam: nullis composita verba.*

Frequens hoc est apud Docto-
res sacros, spiritualisque vitae magi-
stros, & duces, qui docent expedire
maxime, ut ipsam aliquam cogita-
tionem in animo perpetuo versetis,
qui populi hortator, & magister est;
id enim ad linguam erumpit, quod
ebullit, & effervescent in animo. Ex
abundantia etenim cordis os loquitur.
Matth. 12. Sanctus Augustinus tractatu 36.
in Ioannem, de Ioanne prodit, in
manifesto eructasse, quae in secreto
biberat superna mysteria.

De lacte, quod etiam esse di-
citur sub sponsa lingua, res est
apertior: quia lac doctrinae symbo-
lum est, quod mater alit, & matu-
rat non tam sibi, quam proli. Debet
autem fidelis minister Euangelij,
doctrinae lac prius in pectore con-
coquere, nisi velit, & illud, & tradi-
tum sibi quasi nutrice Ecclesiae for-
tum perdere: id calore orationis,
aut solum, aut praecipue fieri nemo
dubitat. Quomodo Paulus lac illud
salutare preparabat, quod filiis im-
mulgebat paruulis. 1. Cor. cap. 3. *Lac
vobis potum dedi*, non aliam viam.

Hic praeterea aliquid odorati vi-
deor arcantum & mysticum. In Ec-
clesiae principiis ad tempus usque
Hieronymi, & eo fortasse amplius
susceptis e sacro fonte Neophytis
mel porrigebatur, & lac. Ita Ter-
tullianus lib. de corona militis cap.
3. *Ter, inquit, merguimus, inde susce-
pti lactis, & mellis concordiam prae-
sumus*. Idem Hieronymus in Dialo-
go contra Luciferianos, non lon-
ge a medio. In Baptismo vero alic-
nigenae animae in Ecclesiam, id est,
in sponsi domum & thalamum vo-
cantur. Quare sicut vestis illis porri-
gitur, candida, quae sponsae orna-
mentum est, & insigne, suntque
sicut

75.

76.

77.

78.

79.

80.

81.

82.

83.

84.

85.

86.

87.

88.

89.

90.

91.

92.

93.

94.

95.

96.

97.

98.

99.

100.

101.

102.

103.

104.

105.

106.

sicut penna argenteae columba: sic
etiam, ut sponsa solent, quemadmo-
dum ex hoc loco & cap. 5. colligi-
tur, melle cibantur & lacte. Quod
sanè non accipiunt Neophyti, nisi
prius deteris per Baptismum sor-
dibus; quemadmodum neque sponsa
nisi postquam deposito fusclore,
quem ex vinearum custodia, & ru-
sticana vita contraxit. Huc praeterea
facit, quod olim apud Aethiops, ut
ex eorum Rituali libro perspicu-
um est, in confirmationis Sacramen-
to lac porrigebatur, & mel: & nequid
ad sponsae ornamentum, & mystici
conubij sacra deesset, vestis praeter-
ea tradebatur candida, & alia deinde
varia, atque polymita, nuptiale, ut
nuper diximus, sponsarum insigne.

*Et odor vestimentorum tuo-
rum sicut odor thuris.*

77.
Histor.

Vestisodo-
rara.

78.
Allegor.

Opera
nostra
oratione
olere de-
bent.

Vsitatum esse, vestes, aut con-
spergi odoribus ex unguento,
aut ex thure, aut alio quouis aro-
mate subfumigari, docet Clemens
Alex. lib. 2. Pedagog. cap. 8. & apud Ho-
merum Odys. 1. Calypso dedisse fer-
tur Vlyssi vestem & odorem, id est, olen-
tem thuris. Sed quod idem vsitatum
esset inter Hebraeos, maxime nu-
ptiali tempore, constat ex Psalm. 44.
*Myrrha, & gutta, & castia a vestimentis
tuis*; sed vsitatum etiam extra nuptia-
rum delicias; Genes. 27. ubi Isaac sen-
sit vestimentorum fragrantiam, dixit:
Eccce odor filij mei, quasi odor agri pleni;
in Hebr. non est, pleni; Chaldaica in-
terpretatur, *sicut odor incensi ex opti-
mis aromatibus.*

*Odor vestimentorum, &c. sicut odor
thuris.* Vestimentis designari ope-
ra, docet hic Greg. S. Thomae & Beda.
Quare Apocal. 19. ornamenta spō-
sa. G. Sanctij Comm. in Cant.

sa opera sancta esse dicuntur. *Vxor
eius preparavit se, & datum est illi, ut
cooperiat se byssino splendens, & candi-
do; byssinum enim iustificationes sunt
Sanctorum.* & Iob. 29. *Iustitia indutus
sum, & vestiui me sicut vestimento, &
diademate, iudicio meo.* Hoc sensu
Apocal. 16. iubemur custodire vesti-
menta nostra, ne nudi ambulemus,
& appareat turpitudine nostra, id est,
ne per consequens peccatum meri-
tis, ut Theologi dicunt, mortificatis
nudi relinquamur. Dicuntur autem
haec vestimenta olere thuris, quia pro-
cedunt ex eo, quod quis in oratione
cocepit; nam perfectorum opera par-
tus quidam orationis sunt. Et sicut
id, quod ad lucernam magno studio
elaboratum est, olere lucernam di-
citur; sic opus quod coram Deo in
oratione prius cogitatum, atque co-
ceptum fuit, atque ex ipsius volun-
tate, & imperio susceptum, thus, id
est, orationem olere dici potest. Si-
ue quia sanctum opus oratio qua-
dam est ad Deum; quia non minus
clamat, quam oratio. Ita pene S.
Thom. & Beda. Quod autem opus
bonum clamet, obcurum non est,
& de eleemosyna expressè traditur
Eccli. 29. *Conclude eleemosynam in sinu
pauperis, & haec pro te orabit.* Sicut
opus malum etiam clamat: unde ab
Isaia cap. 5. clamor vocatur; & spe-
cialiter peccata quaedam vocantur
clamantia.

Et hoc sensu putant Greg. S. Thom. & Beda explicandum esse
illud Lucae 18. *Oportet semper orare;* Lucae c.
neque aliter impleri posse praee-
ptum, nisi conuersatio talis sit, ut in
conspetu Dei oratio deputeretur.
Felix, cuius opera ad Deum ita clamant,
ut perpetuo orent, & ipsa exoret,
quod ex usu ipsius divinae glo-
ria futurum est. Infelix vero, qui
ut

79.

18.

assidue malè viuendo petir, réque ipsa consequitur ab offenso Numine exitium sempiternum.

Hortus conclusus, sponsa signatus.

80.
Hortor.

Non facile explicatu est, quomodo hic locus sit intelligendus: nā hortus appellari posset spōsa, vel quia ornata floribus est, qualibus horti, quos in deliciis habent Principes, conspiciuntur; unde postea dicitur habere emissiones Paradisi, id est, propagines, seu odores; vel certè, quia nuptialis vestis, aut ita erat graphice distincta, vt varias exprimeret arborum, atque herbarum formas, vt diximus suprā ad illud cap. 3. *Propter filias Ierusalem*; vel tandem, quod mihi videtur esse veritati propius, confertur cum horto vndique concluso; subauditur verò Hebræorum more similitudinis nota. Est autem verisimile, viridaria esse quamplurima in Hierosolymitano tractu, & maxime Hierichuntino; quia erat valde ad omnes delicias accommodatus. Vnde dicitur Eccli. c. 24. *Quasi plantatio rose in Iericho*. Et quidem Iosephus lib. 8. Antiq. cap. 2. Regionem esse tradit, quæ à Hierosolymis duorum tantum schænorum spatium aberat nomine Hettan, hortis, & inductis fontibus amcenā, quam Salomon animi gratiā sepiissime obibat. Alicui ergo istorū hortorū concluso sponsa similis vocatur: nam hic solet esse longè speciosior, quia confusus non syluestribus, & vastis, sed electis plātis; quarum eximia naturæ, ac pulchritudini si accedat ars topiaria, nihil aspectu iucundius, nihil odoratu gratius; tum quia cum tantum sit

oculis peruius, si tamen aliquo modo peruius est, neque conculcatus à feris, neque suo flore à prætereuntibus spoliatus, suum sibi illibatum semper nitorem seruat.

Hac verò, & verborum, & picturæ forma pudicæ scēminæ, & quantum viri sui oculis placere studeat, mores describuntur: & multo magis signati fontis hieroglyphico, ex quo nullus vnquam libare quicquam permissus est. Nomen verò fontis, & sitis, ex Scripturæ vsu ad honestatem pertinet. Ierem. 2. *Prohibe guttur tuum à siti*, id est, à libidine: quæ honestissima metaphora est, qua cohibetur scēminarū intemperantia. Et Prouerb. 5. *Bibe aquam de cisterna tua, & sit vena tua benedicta*, id est, abstine ab aliena. Quare optimè sponsa dicitur *sponsa signatus*. Solere autē apud Hebræos, puteos, qui etiam appellantur fontes, vt statim videbimus, claudi, & obsignari; vnde sumpta videtur esse metaphora, constat ex Genes. 29. vbi clausus erat lapide puteus, ad quem aquatū duxerat greges suos Rachel.

Athenæus lib. 12. cap. 3. ex Agathocle refert, apud Persas esse fontes, ex quibus solus Rex, & filius natus maximus biberet, proposita capitali pœna, si quis alius eam attigisset; sicut & in Hispania non longè à Compluto fons est clausus, qui Regius dicitur, quia ex ipso fontis capite ad vnum Regem aqua hauritur. Fortasse fons erat in Ierusalem, aut in Hettan ad Regium tantum vsus consignatus, & clausus, ad cuius similitudinem sponsa dicitur fons signatus. Certè non est improbabile fuisse in aliqua earum ciuitatum, quas condidisse Salomōne ad voluptarios secessus tradit Iosephus suprā cap. 6. & dicit aquis esse perennibus irriguas.

Hortus

81.
Fidelis sponsæ symbolū.

Ierem. 2.

Putei clausi.

82.
Fontes quidam apud Persas clausi.

83.
Allegor.

Hortus conclusus, sponsa signatus. Communis pene Sanctorum expositio est, vel Ecclesiam, vel animam, quæ ad sponsæ titulum ascendit, hortum conclusum vocari, quia ibi sunt plantarum omnium grati odores, & fructus, id est, virtutum omnium germina, quæ statim diuersorum aromatum nominibus exprimuntur. Et sanè sterilis esse non potest anima, quæ verè Deo coniungitur. Qui sponsus adeo fecundus est, vt non ex eius amore solum spiritum salutis anima concipiat, sed etiam ex timore. Conclusus verò dicitur, & vni sponso peruius, quia nihil inde mundus, nihil caro, nihil futilis alia, atque inanis ratio decerpit. Fons etiam signatus, & vni Regi apertus; quia, si alij sine sponsi voluntate, quasi reuulsis sigillis aliquid inde hauriant, turpe fiet, cœnosumque volutabrum potius, quam illimis fontis crystallinus liquor. *Ideo enim clauditur*, inquit Ambr. lib. 2. de Virgin. *ne volutabris spiritalium bestiarum sparsa, cœno fluena turbentur*. Addit item, ibidē Imaginis Dei sigaculis impressum esse fontem illum; vnde iustum est, vt nulli præterquam Deo fons ille seruiat.

Anima quæ soli Deo vacat, sterilis non est.

Quia ex signato fonte nemo præter Dominum quidquam non modò bibere, sed neque libare permittitur, ideo ex hoc loco è recentioribus plurimi B. Virginem à primo, communique contagio immunem esse credunt. Neque enim decere putat, vt fons, quem sibi Deus tam maturo, tempestiuoque studio cōsignarat, pateret aliis; ex quo bellua biberet immunda, aut in quem impurus irreperet serpens, qui tanto Principi seruatum, & consecratum fontem aut inficeret halitu, aut scēda volutatione turbaret. Appellatur quoque conclusus hortus, in quē præter eū, qui plantauit, nullus ingressus. Ne-

que vt in antiquum Paradisum serpens se tortuosus insinuauit; sic in hunc longè pulchriorē, magisque à Domino custoditum illabi permissus est. Ita Damas. Orat. 2. de Assumpt. *Ad hunc, inquit, Paradisum serpens aditum non habuit.*

Emissiones tue Paradisus mariorum puniceorum.

Hic locus variè exponitur, quia vox, *emissio*, multa significat. Hebr. שֶׁלַח *Selach*, à verbo, quod tot ferme habet vsus apud Hebræos, quot *mitto*, apud Latinos. Quare non incongruè sumi posse videtur pro halitu, atque odore, quē hortus ille clausus emittit; cuius plantæ, quia videri in horto concluso non possunt, odoris tamen suauitate se produnt. Vnde subitur, *Cypri cum nardo*, &c. & tunc erit sensus; talē odorē emitti ab sponsa, qualis efflati solet ab horto omni aromatiferarum arborum genere cōsito, & vt de quodam dixit Marcialis,

84.
Hortor. Emissio multa significat.

Olet quod Hybla, Atticæque flores. Significat etiam plantas, & propagines; & ita ferme accipiunt Doctores Hebræorum. Tunc verò sensus erit, hortum esse sponsam confutum nobilissimis plantis, exuberantem pulcherrimis ramis, latèque diffusis, quas plantas deinde explicat: quia, vt eiusmodi hortus amenitatis, & suauitatis plenus est; sic in se sponsa suauitatem omnem, & amenitatem habet.

Item *missio* munera significat, quæ ad alios mittuntur; maxime quæ ad turbā, quæ certatim arripit cū risu, voluptatēque spectantium, quæ missilia dicuntur; qualia sparsisse Caligulam refert Suetonius c. 12. & Neronem cap. 11. Erit ergo huius loci sententia, sponsam habere munera,

85.

86.

quæ mirat ad stipantem turbam,
qualia solent habere horti, ad om-
nem vsum, & voluptatem culti, ex
quibus poma, aromata, & serrea car-
pantur: item vnguenta, quibus ho-
mines in simili pompa, & plausu ir-
rorari solent. Et ita videtur accepisse
Theodoretus cum dixit; *Hæc om-
nia misisti mihi, & tempore nuptiarum
auulisti.* Et sanè ad hæc inuitatur
statim sponsus cap. 5. & ibidem ad
eamdem rursus ab sponsa inuitantur
socij, & amici. Hæc tamen tres signi-
ficationes videntur in vnum sensum
apertè conuenire: nam sponsa stipata
floribus, & fulsa malis, & illis tan-
dem omnibus, quæ suprà contine-
ri diximus in voce *תורח* *Assaf*,
speciem refert amœnissimi horti,
& latè suauissimum odorem spiran-
tis; illa verò munera ideo sibi con-
gregauit sponsa, vt haberet, quod
inter amicos, sodalesque distribueret,
quod statim facit capite sequenti.

*Paradisus malorum punico-
rum cum pomorum
fructibus.*

87. **F**ortasse hic per synecdochē ma-
la punica sumuntur pro malo-
rum alterius etiam generis fructi-
bus: meminit verò punicorum præ-
sertim, quia malus punica familia-
ris est in Palæstina, & ibi pulcherri-
ma. Pro, *pomorum fructibus*, Hebr. est
מגדִּים *Megadim*, quod nomen est
cōmune, & significat quod in quoq;
genere pretiosum est, & iucundū,
siue in gemmis, siue in vasis, siue in
his, quæ terra fundit. Et ita sensus
erit; cum fructibus rerum gratissi-
marum, & quæ maxime in deliciis
habentur. Videtur autem *pomorum*
nomine ea velle complecti, quæ
odorifera sunt; quia poma grati
sunt odoris. Deinde verò euoluit ea,

quæ pomi nomine inuolutè indican-
tur, scilicet, *Cypri-cum nardo*, &c.

Cypri cum nardo, &c.

DE harum plantarum vi, ac si-
gnificatione vide Plinium,
Theophrastū, & Dioscoridē. Nunc
à nobis tantum obseruandum est,
hæc omnia nomina ab Hebrai-
co fonte in alias linguas de-
riuatā. Secundo, has plantas odori-
feras eo ordine in hoc Cantico esse
dispositas, quo ipsæ inter se com-
positæ maiorem suauitatē sunt ha-
bituræ. Quare nardum cum cypro,
& rursus cum croco, myrrham cum
aloë, fistulam cum cynamomo con-
iunxit: quia hæc si in pastillum, cin-
num; aut fasciculum venerint, sin-
gulare aliquid olent, & mirificum.
Aliquid simile videtur dixisse Virg.
Eclog. 2.

Et vos, o lauri, carpam, & te, proxi-
ma myrie,

*Sic posita quoniam suaves miscetis
odores.*

Potè *cypri*, in nominatio plurali est in Hebræo, itè *nardus*. Quare ad verbū dicendū esset, *cypri cunardis*. De aliarū plantarū significatio ne res est minùs dubia. Quòd *fistula* hic sit, quæ Hispanicè *canela*, mihi est valdè probabile, tum quia Hebr. קנה *Kaneh* dicitur, id est, *canna*, cui affinis est *cannela* vox, tum quia hæc non videtur nasci in Palæstina, locisque vicinis: nam Jerem. 6. dicitur, *Ut quid mihi thus de Saba affertis, & calamū suauiter olentē de terra longinqua?* vbi Hebr. eadem est vox קנה *Kaneh*. Constat autē Salomonem ex Oriente attulisse pretiosa quæq; & in his credibile est, calamū odoratū, quē *cannela* dicimus. Sunt qui *fistula*, cynamomum esse putent, aut casia; sed quòd *fistula*, cynamomum non sit.

88.

20.
Megor.

fit, res est non obscura; nam vt distinctū ponitur hoc loco קנה, quod nemo dubitat esse *cynamomum*, à קנה, pro quo vulgatus reddidit *fistulam*. Casia itē à calamo, seu fistula apertè distinguitur Ezech. c. 27. v. 19. *Casia, & calamus in mercatu suo*. Nam vbi vulgatus habet *stacte*, & *calamus*, Hebr. est קנה & קנה *Kaneh, & Kidab*, quæ vox posterior alibi *casia* exponitur. Et apertè Exod. 30. v. 24. in concinnando Sacerdotali vnguento calamus à casia seorsum nominatur. Accedit quòd Hieronymus super Ieremiam suprà, calamum Indicum esse dicit.

Emissiones in Paradisum, &c.] Iam singularim explicat sponſus horti conſuſi plantationes, quarum vel odore, vel fructu aptiſſimè virtutum omnium proprietates exprimuntur. In ſponſa verò harum plantarum emissiones eſſe dicuntur, ſive propa- gines intelligas, ſive exhalationes, ſive odores; quod in re hac morali idem pene eſt, quia nihil in hac opti- ma ſponſa aut oculis occurret, quod ex his ſtirpibus pullulaſſe non cen- ſeas, aut odore capies, quod non di- cas ex talium plantarum aut flori- bus adſpirari, aut ſuccis.

Virtutes
varia va-
riis plan-
tis, ac flo-
ribus affi-
milata.

In his autem plantis variae significatur virtutes ad illarum naturam accommodatae. Et primum in malis punicis, & pomorum fructibus, virtutum omnium concentum adumbrari docuit Hieronymus lib. 1. cōtra Iovinianum, & Nyssen in hunc locum, in malo punice virtutes contineri, atque servari existimat. Quia malus ipsa punica spinis horret, quæ fures arcet, & corticem habet amarum, & austerum, qui virtutum optimus custos est. In spinosis autem ramis, atque in amaro cortice significari putat continentiam, & severum vivendi genus, quod procul à se-

pellit, quod punicea planta fructibus infidiatur, id est, virtutibus, quæ & eleganter rubent, & ardent palato. Theodoretus in malo punico charitatē agnoscit, quia multas sub se virtutes continet, ita concinnatas, vt altera alteri impedimento non sit. Sicut multa in malo punico continentur grana, quæ ita sunt vicissim apte conferta, vt neque se premant, neque se mutuo attractu corrumpant. In aliis plantis aliæ significantur virtutes, quas quisque ex plantarum proprietatibus faciliè cognosceret, quarum emissiones habet fidelis anima; quia nihil ex sehalat, nisi purum & sanctum, & quod à nobili stirpe profectum sit, aut ex pretioso aromate euaporatum. De quibus Greg. Homil. 6. in Ezechielem dum exponit illud Gen. *Sicut odor agri pleni*. Agit autem ibi de Gentili populo ad fidē iam cōuerso, quē sponsa hæc ex Libano euocata, vt nuper vidimus, adumbrat. *Sicut*, inquit, *in Euangelio Veritas dicit, ager est hic mundus. Et quia Gētilis populus ad fidem perductus per electos suos in vniuerso mūdo virtutibus redolet, odor filij odor est agri pleni. Alius namq; olei flos vniue*, quia magna est virtus, & opinio pradicatorum, qui inebriant mentes audientium. *Alius flos oliue*, quia suauis est opus misericordie, quia more olei resonet, & luceat. *Alius flos rosæ*, quia mira est fragrantia, quæ rutilat, & redolet ex cruore Martyrū. *Alius flos lily*, quia candida vita carnis est de incorruptione virginittatis. *Alius flos viole*, quia magna est virtus humilium, qui ex desiderio loca vltima tenentes, se per humilitatem à terra in altū non subleuant, & cœlestis regni purpurā in mēte seruant. *Alius redolet sſica*, cum ad maturitatē perducitur, quia bonorum operum perfectio adſuauitatem eorum, qui inſuauitatem esuriunt, preparatur. Hæc Gregor.

Fons hortorum, puteus aquarum viuentium.

91.
Histor.

Hortum esse sponfam iam antea dixerat, arboribus, floribusque conspicuum; nunc addit id, quod speciem in hortis, viroremque conseruat, facitque, ut ver quodam modo ibi perpetuo rideat, nempe fontis, & putei viuentis aquae, id est, iugiter manantis perennitatem. Sunt qui putent, nomina esse non communia, sed propria; ita ut fons sit aliquis, qui dicatur fons hortorum, & puteus, qui aquarum viuentium. Sed cur ista dicantur, non inuenio aliquod in Scriptura vestigium; nisi forte ille sit puteus Num. 21. de quo est illud: *Asconde puteum*; cuius aqua videtur fuisse maximè viua. Porro viuentes aquae, vel viuae (siue etiam, ut ego existimo, *vita fontes*) illae dicuntur, quae non sunt collectitiae, clausae, atque stagnantes, sed quae vltro scaturiunt, & suo quasi nutu mouentur, ac fluunt, quod viuentium opus esse solet, & argumentum vitae. Et eam ob causam, quae à se ipsis moueri aut solent, aut apparent, viua dicuntur, ut argentum viuum, viua lucerna. Vnde fides etiam dicitur viua, quia otiosa non est; sed videtur ab bene operandum moueri. Viuae verò aquae nomen in Scriptura saepe auditur, in profanis non raro, Virg. 2. *Aeneid.*

Aqua viua quid.

*donec me flumine viuo
Abluero.*

Varro lib. 1. de re rustica: *Si omnino aqua non est viua, cisterna facienda sub testis.*

92.

Videtur autem sponsus rem prorsus eandem duobus nominibus vel le significare, atque amplificare; nam fons tam significat aquam, quae ubi

primùm erupit ab ipso capite, per summam humum decurrit, quam quae è profundo hauritur, modò iugis sit, ac fluens per occultos meatus, & nullo modo aliunde collecta, ac conclusa; licet iam *fontis* nomen aquarum scatebris, in nostrum vsum sponte fluentibus accommodatum sit. Ita August. tract. 15. in Ioan. ubi rationem reddit, cur qui dictus est *fons Iacob*, postea dicatur *puteus*; ait enim: *Omnis puteus fons; sed non omnis fons puteus. Vbi enim de terra aqua manat, & vsu praebeatur haurientibus, fons dicitur; sed si in promptu, & superficie sit, fons tantum dicitur; si autem in alto, atque profundo sit, ita puteus vocatur, ut fontis nomen non amittat.* Hæc Augustinus. Et similia Hieronymus in cap. 1. *Osee* in principio. *Puteus*, inquit, est, qui perpetuas aquas habet, & de viuo fonte manantes; cisterna, vel lacus, qui refrigerat aquam externam, & aduentitiam possidet. Et Gen. cap. 24. puteus dicitur ex quo Rebecca haurit aquam, alioquin quid opus erat haurire ad potandum camelos? Et quæ tanta esset illi largitas, tamque laudata, quæ ex aqua suo nutu aperta, copiosèque fluente potum promitteret? Et tandem eodem capite saepe vocatur fons. Aut ergo sponsus per epexegetismum idem bis explicat, aut certè videtur se ipsum corrigere: nam quando *fontem* appellauit, dixit quidem aliquid pulchrum, sed commune, cum fons omnium oculis, & visibus propositus sit; cum autem illam *viuentium aquarum puteum* appellat, aliquid ostendit clausum, & ob signatum, & quod sit in vnius Domini potestate. Quod suprà etiam dixerat, cum *fontem signatum* vocauit.

Fons hortorum, puteus aquarum viuentium. Magna sanè commendatio est, vel Ecclesiae, vel animae sanctae,

93.
Allegor.

Quae fluunt impetu de Libano.

Ecclesia
fons hortorum.

Et, cum *fons* appellatur *hortorum*, aut *puteus iugis, atque viuentis aquae*. Si de Ecclesia interpretere, quod facit Cassiodorus, Apponius, & Anselmus; hæc quidem fons est, & puteus, qui hortos aqua iugi fecundat & rigat; pios nempe animos, qui plantati secus decursus aquarum, perpetuo vernant foliorum vestitu, & fructuum vbertate. Fons autem ille, siue puteus, aut Euangelium est, ut putat Theodoretus, aut Scriptura sacra, ut placet Gregorio Magno: quia ex his Ecclesia doctrinam haurit, quam in commissos hortos vbertim effundat. Mihi nò ineptè dicturus esse videtur, qui in fonte, & puteo iugiter manante Sacramenta esse putauerit, seu, quod eodem spectat, Christi sanguinem, quibus abundat Ecclesia, habetque, quod ad rigandos fidelium animos continenter effundat.

Fons, & puteus
Sacramenta.

Maria
fons.

Si de anima hæc accipias cū Nysseno, & Ricardo de S. Victore, anima sancta, & diuinis cumulata donis fons appellatur, & puteus; quia non satis habet, si ipsa aquis abundet cœlestibus, nisi illæ ad aliorum etiam vsum exuberent. Sanè B. Virgo (nam de ea hunc locum exponit Rupertus) fons fuit, qui sterilem quondam mundum sic irrigauit, ut fecundum reddiderit, ac amœnum. Quæ licet aliis omnibus magnum vsum attulerit, hortum tamen suum admirandum in modum irrigauit, hilarauitque. De qua illud Eccli. 24. quam verissimè prædicari potest: *Ego quasi flumini dyoryx, & sicut aqua ductus exini de Paradiso: dixi, Rigabo hortum meum.*

IN Hebræo est coniunctio; & quæ fluunt. Vnde videtur aliquid hinc significari diuersum à fonte, & puteo. Ita Rab. Salomon, & alij qui exponunt *fluenta*, Et sanè horum optima descriptio est, *aqua, quæ fluunt cum impetu*; & ita videtur sponsus cum omni aquarum & modo, & genere conferre sponsæ pulchritudinem, cum puteo scilicet, & fonte, & cum riuis, qui à fonte decurrunt. Videtur autem allusum ad duos fontes Ior, & Dan, qui ex Libano orti, Iordani, & vndas, & nomen attribuunt; qui deinde terræ promissionis fecunditatem, & hilaritatem inducit. Si verò *נחל* *Noxelim*, fluenta non sint à superioribus diuersa; sed participia, quæ fontem, puteumque referunt, sensus est; aquas illas, de quibus suprà, impetu fluere, id est, defluere, & in subiectas valles, vel planitiem ex alto detiuari, id enim valet *נחל* *Nahal*.

Quæ fluunt impetu de Libano. Libanus hic, vnde fluxerunt aquae, quibus fons, de quo nuper, aut puteus exundat, ut putat Ricardus, Christus est, quod etiam existimauit Apponius. Libanus enim aromate abundat, & cedro, & perpetuo candore pulcher est, cuius freques est in Scriptura commendatio; & Christi symbolum, sicut ob eandem causam diximus de Galaad. Aut etiam, ut alij volunt, Sacramenta, per quæ in Ecclesiae vsum, atque delicias influit iugi, atque continenti ductu Christi sanguis. Si de anima hæc sumas, dona sunt quibus à Deo exornata est; aut fons ille, qui in vitam æternam salit, quæ ex Christi latere prodierunt.

95.
Histor.

96.
Allegor.

Christus
Libanus.

In

In eo iusti lauerunt, dealbaruntque stolas suas. Dicitur verò Libanus non incongruè potest à niueo candore, quia animas, quibus se ipsum impertitus est, longè supra niuem albere facit.

Surge Aquilo, & veni Auster, &c.

97.
Histor.

Quidam hæc verba sponsæ tribuunt, quæ cum iam statuisset sponsum inuitare ad hortum, orat, ut ventus ille perfleret, qui magis floribus, & arboribus fauet. Sed non est, quod à communi sententia recedamus; cum hæc verba aptissime possint accommodari sponso, ut statim videbimus. Alij vtrumque ventum, & Austrum, & Boream aduocari putant, ut quoquoersus diffundatur ex hortu sponsæ suauiter aspirans odor. Neque contra facit verbum *surge*, quod accommodatum ventis excitari significat id, quod erat quietum; iuxta illud Virgil. 1. Georg.

Et quæ manè refert, & quæ surgentibus astris.

Est tamen illa communior sententia, veritatisque propior, quæ putat id optare sponsum, ut facesset Aquilo, qui maxime noxius est plantis tunc primum germinantibus; adsit verò Auster, qui tepore suo arbores frondibus, floribusque conuestit. Nam duos ventos, eosdemque contrarios in eodem simul spatio flare rarum admodum est, si modò aliquando contingat, idque parum tutum. Cur ergo optet sponsum quod minimè ex nuptiarum commoditate, genialisque voluptate futurum esset? Verbum autem *surgere*, discedere etiam significat, & si tempus consideres, sic interpretare oportet.

Nam hæc fieri finguntur ineunte vere, toto verò antecedenti tempore Aquilo suo proprio iure in terris dominatur. Id ergo agit sponsi sollicitudo, ut iam tandem abeat frigidus ille, atque inimicus ventus, & perfleret alius qui calore suo laxet arbores, stillareque faciat odoriferos succos. Hæc verò eo spectat, ut horrorum amenitas sit quàm diuturna; quod præstabit status Austri clementior discedente procul Aquilone, cuius perfrigidus, atque infensus spiritus horrorum species quantacumque exurit, ac perit. Tum præterea, ut labor tam officiosè à sponsa susceptus in illo suo adumbrato hortu excolendo non sit irritus, si quid à ventis accidat aduersi. Est autem solemne in Epithalamiis, plaususque nuptiali ad extremum precari, ut venustas, & amor, & siquid præterea est in cōubiis iucundum, & oprabile, perpetuum sit, quod nunc optat sponsum.

Possit tamen alicui, minus aptus videri ventus Auster, cum floribus, & hortis perniciosus sit, ut Virg. cecinit Eclog. 2.

floribus Austrum

Perditus, & liquidis immisi fontibus apros;

& experientia id manifestum est quotidiana. Ad hæc responsio facilis est; nam venti pro situ, qualitateque Regionum naturam aliam, atque aliam assumunt; quia à locis, quæ spirando permeant, vim trahunt in omnem partem potentissimam. Quare Auster Italis, Hispanisque grauis est, & pestilens; Aphris æstuosus, Palæstinæ tamen placidus, ac salubris, quia à mari perflatur, vnde teporem habet humidum, & mitem auram. Quare, ut Aquilo in Scriptura malè accipitur, quia frigidum quid spirat, & ingratum; sic contra, Auster

Aquilo contrarius ventus est, Auster benignus.

98.

Venti varij pro Regionum varietate.

Auster optimè, quia reficit, & fouet, quæ glacies, & pruina decoxerunt. A situ verò in Scriptura saepe dicitur *mare*, quia à mari perflatur Palæstinam; vnde Psal. 8. *Aquilonem, & mare tu creasti*, id est, Austrum; & Psal. 106. *Ab Aquilone, & mari*, id est, Austro.

99. Allegor. *Surge Aquilo, veni Auster, perfla hortum meum.* Hoc loco id videtur sponsum velle, quæ clausa sunt in sponsæ sinu, hortu nimirum clauso, ea ut aliquando appareant. Solent autem perflante aura exhalari, diffundique à floribus odores, & quod in hedychris, pastillisque grati suffitus est, euaporari, si igne admoveas. Sic ergo sponsum cupit, prodant se dotes illæ eximiae, atque virtutes, quas in sponsa, & laudauit copiosè, & amat effusè. Ventos verò pro aduersis fumi satis vulgatum est. An verò hic vocentur duo simul venti ortu, naturaque contrarij, dictum est supra. Certè si vtrumque putes, non ineptè dices tentari, explorarique sole-re alicuius virtutem, atque con-

Non minus propter ex-
ploratur virtus quæ aduersis.

stantiam, non magis Aquilone frigidus, & aduersus, id est, minis, supplicis, atque aliis naturæ, fortunæque incommotis, quàm Austro, id est, secundis rebus, & iis, quæ dicuntur naturæ, fortunæque bonæ; quibus obniti, atque resistere non minoris animi est, quàm aduersis non cedere. Dicamus tamen sponsum hic iubere, ut facesset Aquilo; satis enim diu sponsa laboribus perfuncta est: satis diu sponsi languit desiderio. Adspirat ergo Auster, quia iam nuptiarum adspirat dies; exhilaret iam sponsum presens, quam absens dudum sui desiderio cruciarat; capiat iam fructus aromaticum, quæ in illum temporis articulum multo antè quæsierat. Hæc mihi consentanea videntur ad nuptialem latitiam, & Austri mitissimam naturam. Hinc discet sponsi mite, ac liberale ingenium, qui diu non patitur sponsæ animum ab Aquilone contrahi mœrore; sed adspirante suæ benignitatis Austro laxat, atque diffundit. Atque hæc de capite quarto.

Solatur De quos prius exco-
luit.

Cc

ARGVMENTVM IN CAPVT QVINTVM CANTICORVM.

INVITAT sponsa dilectum suum ad dapes, & delicias, quas ad epulum geniale parauerat, quasque supra cap. 2. diximus contineri in voce אִשִּׁיכָה Afisah, ad quas sponsus inuitatus, socios etiam, & amicos inuitat. Sed interim, dum in medio cursu epularum gratia pompa subsistit, narrat sponsa, quid sibi superiori nocte contigerit, cum euocata à sponso desidia torpens tardius ad aperiendum surrexit, quam oportuit; cuius ignavia atque inurbanitatis poenas dedit non indebitas. Nam cum inde sponsus alio declinasset, per varia discrimina vix tandem inuenit illum, qui ultro se prius ad ianuam offerebat. Ceterum cum filia Ierusalem, quae ipsius clamoribus excita socias se laberis, & sollicitudinis praeberet, signa aliqua peterent, quibus sponsum ab aliis internoscerent, ea occasione opportunè oblata, sponsi sui ornamenta, speciem, atque ingenium describit, eo artificio, atque elegantia, ea rerum varietate, atque ornatu, ut non solum non inueniri apud profanos authores, sed neque excogitari hypotyposis alia possit illustrior.

CAPVT V.

PARAPHRASIS.

Sponsa.
VENIAT dilectus meus in hortum suum, comedat fructus pomorum suorum.

Sponsus.
Veni in hortum meum, soror mea, sponsa: messui myrrhā meā cum

QUANDO me hortum appellasti, dilecte, omni fructu atque aromate conspicuum, veni in hortum tuum: nam abs te habeo, & tibi vni seruo, quicquid in me pulchrum, & amœnum est. Veni ergo, & fructum pomorum tuorum tuo arbitratu comede, quæ in hunc temporis articulum comparata sunt.

Auidè accipio, ô sponsa, vocem tuam, admittoque libens voluntatem, & munus. Quare in hortum veni meum; messui myrrham, & aromata

IN CANTICVM CANTICORVM.

mata alia, comedi fauum cum melle: bibi vinum cum lacte, & sumpsi, quas tu in hoc nuptiale conuiuium dapes parasti. Vos ergo, ô amici, quandoquidem satis à sponsa prouisum est, pro omnium iucunditate, & luxu, ad satietatem, & ebrietatem usque comedite, & bibite.

2 Interim dum in via nuptialibus epulis operam hanc festiuam datis, ô vos, qui hunc nobiscum diem, & nuptialem plausum obitis, audite quid mihi proxima nocte contigerit. Cum enim ego quiescerem in lectulo, dormiremque, somnum tamen eiusmodi, ut essem vigilanti, quam dormienti propior; vigilabat enim animus, cui species dilecti mei sæpius occurfabat: ecce autem sponsi mei, qui transfiliens colles, & saliens in montibus, sicut ceruus ad fores meas aduolarat, vocem audio, qui dum admitti postulat, & nomen meum identidem inclamat, sic ad me loquitur.

O soror mea (libet enim eo te nomine cōpellare, quod mihi cōcedit in Hebræo populo cōnubiale ius) ô amica mea, in qua nullam iam maculam inuenio, aperi mihi: nam sub humido cœlo, dum ad tuas fores excubo, caput meum cœlesti rore, & cincinnati mei nocturnis guttis commaduere.

3 Ad vocem tam vrbānam, & amatoriam, ego crudelis, & rustica, quominus è lectulo consurgerem, causas obtendo inanes, depositam mihi esse dicebam tunicam, neque facile, aut opportunum esse eam resumere. Lotos esse pedes, neque decere sponsæ munditiem illos rursus inquinare.

cū aromatibus meis: comedi fauum cum melle meo: bibi vinū meū cum lacte meo. Comedite amici, & bibite, & inebriamini charissimi.

Sponsa.

2 Ego dormio, & cor meum vigilat. Vox dilecti mei pulsantis:

Aperi mihi soror mea, amica mea, columba mea, immaculata mea, quia caput meū plenum est rore, & cincinnati mei guttis notum.

3 Expoliaui me tunica mea, quo modo induar illā? Laui pedes meos, quomodo inquinabo illos?

4 Dilectus meus misit
manum suam per for-
tamen, & reuer-
tens intremuit ad
tactum eius.

5 Surrexi, ut aperi-
rem dilecto meo, ma-
nus meae stillauerunt
myrrham, & digiti
mei pleni myrrha
probatissima.

6 Pessulus ostij mei ape-
rui dilecto meo: at il-
le declinauerat, at-
que transferat.

Anima mea liquefacta
est, ut dilectus lo-
quutus est. Quasiui,
& non inueni illum,
vocaui, & non re-
spondit mihi.

4 Cum verbis tam ad leniendam
ferarum immanitatem potentibus,
nihil tamen à meo stupore, atque
duritia sponsus obtinere, rem aliter
tentat: mittens enim per portarum
rimulas exploratores digitos, pessu-
lum ab ostio remouere aggreditur.
Ego verò cum remicò deductam
esse video, grauitè animo commota
tota cohorruì, non tam mea, quàm
sponsi causa; cum eum mea rusticita-
te, atque inclementia ad illud consi-
lium, quod in amante pene extre-
mum est, adegissem.

5 Commouit me tamen tam per-
tinaci conatu sponsi studium, ut so-
cordiam, & inurbanitatem abiice-
rem. Quate statim è lectulo confur-
go, & ut offensum mea inclementia
sponsi animum aliquo officio leni-
rem, manus meas aspersi probatissi-
ma myrrha, ut illis stillantibus, &
sponsum exciperem humanius, &
gratum illi odorem offerrem.

6 Feci quod ad extremum spon-
sus facere tentauerat, remouì pessu-
lum, ut sponsum admitterem: at
ille iam aliò declinans subduxerat
sele.

O me omnino stupidam, & amen-
tem, quæ non statim atque sponsus
loquutus est, ad aperiendum exilij.
Exciderat planè tunc mihi mens, at-
que consilium, cum illum, quem
mille votis expetere, atque accersere
debueram, oblatum ultro, imò &
supplicem tam barbarè repulerim.
Sed dedi postea poenas mea rusticita-
te dignas: quasiui enim illum, &
non inueni, & cum eius nomen sæ-
pius inclamarem, non respondit mihi.

Quid

Quid autem in quarendo sponso
mihi contigerit, pauois accipite.

7 Dum in vnum sponsum inten-
ta per vicos, & plateas incertis er-
ro vestigiis, incidi in vigiles, qui cu-
stodiunt ciuitatem; qui quasi sponsi
iniuriam vellent vlisci, percusserunt
me, inflicisq; plagis, & erepto pallio
ralem dimiserunt, qualem ostio iam
Sole cum dilectus occurrit; aspexi-
stis me.

8 Cum à ciuitatis custodibus ni-
hil præter plagas acciperem, quò
meum mihi dolorem consolaret, ad
filias Ierusalem animum, vocemque
conuerto. Idiuro, inquit, vos o filia
Ierusalem, si vobis sponsum meum
inuenire contingat, ut nuntietis ei;
non quòd per nocturnas tenebras, &
insidias multorum iniuriis, & pericu-
lis exposita vagor: aut quòd durè ac-
cepta sum ab vrbis custodibus, sed
quòd ipsius amore omnino confi-
cior.

9 Filia verò Ierusalem, quæ mihi
tunc ad quarendum sponsum so-
cias se præbuerunt, & nunc præ-
sentes mecum sponsi liberali, ac
splendida mensa fruuntur, adfue-
runt mihi in ea perturbatione, ac sol-
licitudine, & his à me verbis de spò-
so rogant. O sceminarum pulcherrima,
quando tam seuerè adiurasti nos,
ede signa certa, quibus dilectum tuum,
quem eximium inter dilectos esse
elamas, ab aliis cognoscamus.

10 Accipite omnino filia Ierusa-
lem, certa signa, si de colore agitur,
candidus est, & rubicundus. De re-
liqui hoc habetote, eam inesse speciem
in ore, cum esse totius corporis ha-

7 Inuenerunt me cu-
stodes, qui circum-
eunt ciuitatem, per-
cusserunt me, &
vulnerauerunt me,
tulerunt palliū meū
custodes murorum.

8 Adiuro vos, filia Ie-
rusalem, si inuene-
ritis dilectum meū,
ut nuntietis ei, quia
amore languo.

9 Qualis est dilectus
tuus ex dilecto, o pul-
cherrima mulierum?
Qualis est dilectus
tuus ex dilecto, quia
sic adiurasti nos?

10 Dilectus meus cà-
didus, & rubicun-
dus, electus ex mil-
libus.

11 *Caput eius aurum optimum, comæ eius sicut elatæ palmarum, nigra quasi coruus.*

12 *Oculi eius sicut columbæ super riuulos aquarum, quæ lacte sunt lotæ, & resident iuxta fluentia plenissima.*

13 *Genæ illius sicut areolæ aromatum cõfite à pigmentariis: labia eius lilia distillantia myrrham primam.*

14 *Manus eius tornatiles aureæ, plenæ hyacinthis: venter eius eburneus, distinctus sapphiris.*

bitum, vt ex omnibus, qui bene de formis iudicaret, illum vnum eligeret: quare vbi vbi est, latere nullo modo potest. Ipse se vobis cognoscendum prodet, nihilominus, vt vestro desiderio, & meo etiã amori ex parte satisfaciam, hæc ex multis pauca signa accipite.

11 Coronam gestat in capite ex auro optimo capillis impositam, qui quoad formam, & elegantiam crispi sunt, & eo modo in cincinnos intorti quo palmarum elatæ; quoad colorem nigri, atque nitentes, qualis in coruis color est.

12 Oculi eius sicut columbæ, quæ puros in riuis liquores amant, seu potius columbarum similes imagini, quæ ab aqua purissima tanquam à lucidissima crystallo repercutitur.

13 Genæ ipsius primo iuuenilis ætatis flore, id est, molli barbæ lanugine vestitæ, similes sunt odoratis herbis, aut floribus in areola, aut calathis à pigmentario dispositis. Labia verò colore referunt illud liliorum genus, quod purpureum est, quibus ea inest suauitas, vt probatissimos ex se myrrhæ liquores itilare putes.

14 Manus eius verè aureæ sunt, & quasi torno perfectæ, aut propter nativam pulchritudinẽ, aut propter aureos annulos, qui circulares sunt, & quales opere tornario fiunt. Ornamentum autem ventris, siue illud vestis genus sit, siue baltheus, candidum est instar eboris, distinctum, & quasi stellatum sapphiris.

15 Crura

15 Cru

15 Crura illius columnarum marmorearum quamsimillima sunt: à materia enim id habent, vt candida sint, à figura, vt recta, ab utroque, vt bella sint, & firma. Quæ super bases aureas fundata ideo videntur, quia calcei, qui cruribus substernuntur, inaurati sunt, aut insignes auro. Sed quid minutim omnia persequor? Species, & ornatus eiusmodi est, vt in sponso videre te putes pulcherrimi montis Libani amœnitatem, & varietatem incredibilem. Neque in dilecto abest, quod in Libano præcipuum est; nam procerus est, sicut cedri, quæ illi monti familiares sunt.

16 Non solum quæ insunt sponso meo, gratissima sunt, sed quæ ab illo exeunt. Quare guttur ipsius suauissimum est, siue sermonem, qui ab ore, siue halitum, qui à gutture expiratur, consideres. Denique, vt vno verbo complectar omnia, totus desiderabilis est. Hic est dilectus meus, filia Ierusalem.

17 Ex tuo studio, atque languore, ô pulcherrima mulierum, tum etiam ex signis, quibus dilectum tuum nobis descripsisti, iniecasti nobis illius videndi desiderium. Quare cum illius iam abs te indicia certa, & notas habeamus, dic quam in partem illum declinasse suspiceris, & eodem tecum studio illum inuestigabimus.

15 *Crura illius columnarum marmorearum, quæ fundata sunt super bases aureas. Species eius, vt Libani, electus vt cedri.*

16 *Guttur illius suauissimum, & totus desiderabilis; talis est dilectus meus, & ipse est amicus meus, filia Ierusalem.*

Adolescentula.
17 *Quò abiit dilectus tuus, ô pulcherrima mulierum? quò declinavit dilectus tuus, & quæremus eum tecum?*

IN

IN CAPVT QVINTVM
COMMENTARIVS.

Veniat dilectus meus in hortum suum, &c.

1.
Histor.

Audarat sponsus hortum sponsae, siue sponsam ipsam instar horti ornata variè, & suauiter olentem: siue flores, pomaque ita aptè contexta; vt horti speciem amoenissimè referant. Sponsa igitur sponsi sui humanitati gratificata, ait ornatum illum, & abundantiam in sponsi gratia esse quaesitam: quare veniat liberè, suoque arbitratu capiat, quæ sibi vsui, ac voluptati duxerit; nam qualis, quantusque est, totus sponsi est, illi scilicet apertus vni, cæteris omnino clausus.

Comedat fructus pomorum suorum.

2.

Dictum est nuper pomi nomine intelligi quidquid in pretio, atque deliciis esse solet; id enim valet מְגַדִּים *Megadim*: fructus verò pomorum sunt vnguenta, quæ ex nardo, myrrha, &c. fiunt, & quicquid contineri diximus in voce אִשְׁפָּח *Asifah*, quæ ad voluptatem, & munificentiam geniale comparata sunt, quæ horti etiam nomine commodè explicantur; nã & hic variarum rerum, quæ voluptati sunt, varium habere solet, & copiosum prouentum; vnde subditur, *Veni in hortum meum.*

Veniat dilectus meus in hortum suum.

[Appellata fuerat paulo ante sponsa à dilecto suo *hortus conclusus*, generosis plantis confusus, & illustris, quem vbi incitator aliqua perflasset aura, inmiscos in omnem partem halitus diffunderet. Nunc sponsa significat, vnde habeat tantum amenitatis, & ornamenti, scilicet ex sponsi ingenua, ac liberali manu: quare hortum illum non suum sibi canit, sed sponsi, idque nō vno, sed multis nominibus. Vel quia, quidquid est fructus, ab ipso est, vel quia ad ipsum pertinet; neque enim vult grata sponsa, vt quisquam vel minimam partem fructus decerpit prater illū, cui prouentus debetur totus. Pro, *veniat*, LXX. legūt, *descendat*, quod & modestiã prodit, & singulare obseruantiam sponsæ, altè, vt decet, de tanti sponsi maiestate cogitatis. Instructus erat hortus ille sanè pulcherrimè, què pro sua dignitate Regius sponsus Christus ornat; excoluerat sponsæ animum iis virtutibus, quas *emissionum*, vel *propaginum* nomine nuper expresserat. Quia tamen aliquid studij sui, atque operæ agnoscit sponsæ modestia, quod tantæ amenitati aliquid posset asserre fastidij, quod in pretiosa veste labes, aut in exquisito cibo facit gutta fellis, aut patellæ vilitas, ideo orat, ne indignitate eius, quod

3.
Allegor.
Sponsa fidelis in sponsi potestate.

Dona Dei nō inſūt.

quod à se esse modestè fateretur, offendatur, quominus descendat, id est, inflectat aliquid de maiestate, & se ad exiguum, & abiectum locum demittat.

Veni in hortum meum, soror mea sponsa: messui myrrham, &c.

4.
Histor.

EX his iam apparet, quid sponsa adornarit ad nuptiale conuiuiū; & cur vocem מִשְׁשָׁא *Asifah* quidam placetas, quidam lagenas, alij vnguenta, alij flores verterint; nam horum speciatim meminit sponsus, quæ se iam libasse de more, vel copiosè supsisse dicit. Appellat verò sponsus hortum suum, myrrham suam, mel suū, &c. vel vt sponsa vocem gratius accipiat, quæ sponsi esse omnia antè cecinerat, vel vt sibi officium gratū esse demonstrat. Nam quæ huiusmodi sunt, nostra vocamus; siue quia ab ipsius sponsi liberalitate in eum vsum data sunt: vt latius suprà ad illud cap. 2. *Suapate me floribus*. Iam verò singula explicemus.

Messui myrrham meam.

5.
Messe de omni prouentu dicitur, siue vnde.

Hebræum מִשְׁשָׁא *Asifah*, quod significat colligere quouis modo; Septuaginta vertūt, *vindemiam*. *Messui* verò apud Latinos non tantum ad segetes pertinet, sed ad alia etiam multa; vnde. 4. Georgicorum Virgilius de mellificio dixit;

— Duo tempora messis.
Et 2. Georgicorum de vineis,
— Postremum metio. —

Accommodat verò sponsus sermonem ad hortos: nam sic vocatur apparatus ille genialis; perinde atque si ex ipsa arbore myrrham, ex messio. 6. Sanctij Comm. in Cant.

ne, seu incisione stillantem colligeret, aut ramos demeteret. Nam myrrhæ ramos odoratos esse, & in pretio habitos suprà dictum est ad illud capituli 2. *Tempus putationis*.

Comedi fauum cum melle meo.

6.

SI ad sponsam referatur oratio, Smirè ostendit ipsius suauitatem; quia quemadmodum fauus totus melle stillat, & si premas omnino, nihil nisi mel exprimes; sic etiam ex vno melle videtur constare sponsa, illudque abundè, suauiterque diffundere. Sed videtur aptius accommodari posse ad mēsam nuptialem. Porro, si pro fauo cum LXX. legas *placenta*, erit quædam descriptio placenta, quæ suprà dicebatur contineri in מִשְׁשָׁא. Neque à vulgata sensu recedit, si fauum figuratè accipias; nam placenta ex melle, fauo persimilis est, cuius præcipua laus esse videtur, si mellis abundantia faui pulchritudinem, & suauitatem imitetur. Fauum ergo cum melle comedisse se dicit, quia mellitam placenta, seu poppanum comederat. Huc facit quod Ezech. 16. sponsus dicit sponsam comedisse similitam, & mel; & videtur ad hunc locum respexisse. Sed quia vox מִשְׁשָׁא *Asifah*, propriè fauum significat, qui inter mensæ delicias non vltimum locū obinet, sicut & in voce, מִשְׁשָׁא dictū magis ad textū Hebræum vulgari versionem accommodatè intelligemus, oblatum esse sponso mel recens fauorum adhuc cellulis reconditum.

Veni in hortum meum. Complexus sponsus dilectæ suæ studium, in hortum variarum virtutū flore, fructūque conspicuum descendit, carpsitque latus, vorauitque auidè, quicquid à sponsa paratum est, Dd

7.
Allegor.
Lacrymis conditur spiritalis cibum.

siue illud sponsa animum ita asperè
pungat, ut lacrymas exprimat, & ge-
mitus (quorum symbolum est myr-
rha, quia quod sponsa amarum, Deo,
qui myrrhæ odorem, & delicias no-
uit, per quam suauis est. Vt enim Ber-
Sermon. 30. in Cant. *Lacrymæ peniten-
tium sunt vinum Angelorum, quia in
illis odor vite, &c.* Sed multo magis
Christo, quia multo magis illi lacry-
mæ vitam olent) siue certè eius sit
generis, ut sponsa animum mirè re-
ficiat, perfundatque spiritali volu-
ptate, quod in sponsi conspectu fre-
quens, & pene familiare est, signifi-
catumque vini, lactis, & mellis pro-
prietate. Id verò siue sponsa amarum,
& insulsum sit, siue gratum, atque
omni suauitate conditum, suum ap-
pellat, vel quia à se profectum, vel
quia ab alio oblatum, vel certè quia
ad suum stomachum quam bellissi-
mè apparatus est.

8. Illud verò obseruandum est,
in hoc spiritali, ac geniali conuiuio
primum ferculum esse myrrham,
quia ubi quis mysticum hoc connu-
bium ambit, lacrymas plerumque, ac
gemitus primum offert. Quare, ut
gratiam quis à Deo ineat, peniten-
tiam agere iubetur. Ita clamat Pe-
trus Act. 2. & huius casti connubij
pronubus Baptista, Ioannis cap. 1. &
Lucæ 3. Hoc verò ferculum adeò ap-
petit famelicus sponsus, ut tantè sum-
pserit, quam ab sponsa ad illud vi-
deatur inuitatus. Nam cum dixisset
sponsa; *Veniat dilectus in hortum
suum, & comedat*, respondet venisse
se iam, & comedisse. Et primum
myrrhæ meminit: *messui*, inquit,
myrrham meam; id est, impleri ma-
nus copiosis manipulis exultans
gaudio, sicut qui letantur in messe.
Quæ res exhilarare debet vehemen-
ter eum, qui post innumera etiam
peccata, ad Deum redire medita-

Spes exci-
tatur pec-
catori.

tur. Habet enim quo splendidum,
& conjugale Deo conuiuium in-
struat, & quo plura antecesserunt
peccata, eo maiorem sponso myr-
rhæ mellem offerre potest. Pecca-
tum enim radix est amaritudinis,
que licet ad amaritudinem prouocet
Deum, Osee 14. ex ea tamen radice
erumpit illa myrrha, quam metit
sponsus, sumitque, non aliter, atque
ille, qui diurnam sitim magno
aestu contractam explere cupiat.
Quare vix dum stillantem à suo sti-
pite myrrham colligit: idèoque di-
uinum Austrum adspirare facit, qui
suo tepore, quod frigidum, & du-
rum est, laxet, ac molliat, & de quo-
dam quasi saxo fontem lacrymarum
excutiat.

Cætera, quæ deinde sponsa offert,
fauum, lac, vinum, dulcia sunt, &
longè supra mel, & fauum, non
sponso tantum, cui gemitus carmen,
& lacrymæ pabulum, & delicias
præbent, sed etiam animæ, quæ iam
ad diuini sponsi complexum venit.
Hæc verò sunt illa gaudia, quæ statò,
atque legitimo successu gemitus, &
lacrymas consequuntur.

*Bibi vinum meum cum lacte
meo: comedite amici,
&c.*

9. **V**bi sponsus libauit suas illas,
sponsa quæ delicias, videtur di-
xisse omnia illa quæ nuper dicta; sci-
licet, ut studio tuo, rogatuque obse-
querer, veni in hortum tuum, com-
di, bibi, &c. nunc reliquum est, ut
hæc tua dona cum his amicis sodali-
busque communicem, qui honoris,
ac beneuolentiæ causa nostris nu-
ptiis interfuerint. Quare adeste cha-
rissimi,

9. Histor.

rissimi, & quantum vobis ex hac
mensa libuerit, ad satietatem usque,
& ebrietatem sumite.

Ebrietas
pro abun-
dantia.

Illud verò *inebriamini*, non signi-
ficat propter crapulam alicui men-
tem eripi, aut aliquid pati, quod cui-
piam pudori, aut ignominia futu-
rum sit; sed iuxta Hebraicam phra-
sim significat abundantiam. Ita Hie-
ron. super cap. 14. Osee, & cap. 3. Je-
remia, & Aug. lib. 99. in Genesim, q.
144. ubi dicit in conuiuio Ioseph
eius fratres non sic inebriatos, ut
mente sint emoti, sed bibisse ad sa-
tietatem. Quo sensu terra dicitur in-
ebriata Ps. 64. & Aggæ cap. 1. *Com-
edistis, & non estis satiati, bibistis, & non
estis inebriati*, id est, non omnino si-
tim depulistis.

10. Cur hoc loco lac vino misceatur,
obscurum est. Quidam in lacte vinum
intelligunt album, quorum sen-
tentia non parum fauet proxima
clausula, in qua *mel* bis adhibetur,
semel in suo nomine apertè, iterum
obscurius in *fauo*. *Comedi fauum cum
melle*. Eodem dicendi modo statim
dicitur: *Bibi vinum meum cum lacte
meo*. Quare idem videtur esse lac, &
vinum. Ita putant quidam ex He-
braeis, ut docet Abenezra, qui tamen
illorum sententiam non probat. Do-
cet tamen apertè Chaldaus: *Suscepta
est*, inquit, *coram me libatio vini anti-
qui, & rubicundi, & vini albi*. Et qui-
dem lac esse poculentum, multisque
locis esse pro potu, satis est com-
pertum. Homerus quosdam Seytha-
rum, Getarum, & Nomadum Ga-
lactopotas, id est, potatores lactis
appellat. Et id ipsum Galenus docet
lib. 2. ad Glauconem. De Scotis tra-
dit, item de Tartari Ioannes Bru-
yerinus lib. 14. c. 1. de re cibaria. De
Æthiopibus res est certa, à quibus
ego hoc ipsum accepi. Quod visitari
esse inter Hebræos, indicat interitus

Lac mul-
tis natio-
nibus po-
culentum.

Sisara, Iud. cap. 4. cui Iahel aquam
perenti lac dedit, optimum videlicet
potum, & tanto viro non indignum.
Sed docet apertè Ezechiel cap. 25. *Ezec. 25.*
*Idcirco ego tradam te Orientalibus in
hereditatem, & collocabunt caulas suas
in te, & ponent in te tentoria sua. Ipsi
comedent fruges tuas, & ipsi bibent lac
tuum*. Et Isaia cap. 55. cum sitientes
aduocasset, utique ad potum, abs-
que argento, & absque vlla com-
mutatione, offert vinum, & lac. Sic
fortasse hoc loco, non tam sponso
lac esculentum, quam poculentum
fuit. Vinum autem fuisse non puto,
quia sine causa significatio propria
deserenda non est: & quia præter
pauculos, ita sentiunt frequentes
alii Interpretes. Vide quæ dixi-
mus ad illud Isaia cap. 55. *Omnes si-
tientes*.

In his nuptialibus festis, sicut in
alia quauis celebritate solemniori
dona spargi, quæ missilia dicuntur,
omnibus fermè Gentibus commu-
ne est. De Romanis aliquid dictum
cap. 4. in illud; *Emissiones tue*. Et in-
dicat Iuuenalis Sat. 6. ubi tradit,
peracto conuiuio dona quædam
conuiuiis dari, quæ vocantur musta-
cia, forsitan placente genus. Sic
ille:

— Ducendi nulla videtur
Causa, nec est, quare canam, & mu-
stacia perdas,
Labentis officio crudis donan-
da.

Quæ dona dicuntur apophoreta, de
quibus multa Martialis in lib. 14. &
Ambrosius in exhortatione ad Virg.
Quod verò apud Hebræos id in vlu
fuerit, argumento est Psalmus 67.
ubi, cum Deus dicatur populum
Israëliticum tanquam sponsam in
curram sustulisse, hominibus etiam
dicitur distribuisse munera. *Ascendi,
sti, inquit, in altum, cepisti captiuitatem*.

accepisti dona in hominibus. Vide Psalmi explicationem.

12. Item vnguentum.

Quod etiam vnguentum spargeretur in pompa ipsa, genialique traditione, aut alio quouis festino ludo, ac plausu, exempla sunt aliquot apud Athenarum: nam eo modo exceptum esse Demetrium ab Atheniensibus scribit l. 6. c. 6. & lib. 5. c. 4. Antiochum Syriæ Regem in pompa in honorem Daphnes instituta magnam vim vnguentorum sparsisse tradit; & de Alexandro idem pene lib. 12. cap. 8. Neque aliter exceptus est Athanasius (ut refert Nazianzenus in eius laudatione) ab Alexandrinis, cum post longum exilium ad illos est reuersus. Sed est exemplum, quod maxime locum hunc illustrat, imò quod videtur ad eius similitudinem expressum in pompa, quam Arsinoë in honorem Veneris, & Adonidis instituit, in qua, quæ dicta sunt à sponso, & quæ ex ferculo verisimiliter sparsa existimantur, quæque supra notauimus contineri in voce *ἡρώα*, ex curru etiam, in quo Venus cum Adonide traducebatur, dispersa tradit Theocritus Idyl. 15. ubi in describendo Arsinoës ferculo, propositum sibi habuisse diximus ferculum Salomonis. Neque mihi videtur dubium sumplisse Arsinoë à parente doctâ, ex his Canticis, quæ in illam pompam genialem comparauit, cum nihil fingi potuerit ad illud institutum, neque illustrius, neque accommodatius. Vide Prolegomenon 5.

13. Allegor. Gaudium Dei, & Angelorum in peccatoris poenitentia.

Comedite amici. Non secus atque is, qui gaudij impotens socios querit, in quos illud quasi pondus exoneret, aut qui gustato cibo exquisitæ suauitatis, amicos vocat, quibus illam raram dulcedinem impertiat, quod fecisse videtur Dauid, cum dixit; *Gustate, & videte quam suavis est Dominus*, Psalm. 33. Sic hoc loco Deus,

quasi gaudium animo conceptum ferre non posset, quod animam videat per lacrymas eò sanctitatis progressam, ut ad altissimarum virtutum extrema peruenerit, Angelos vocat, quos appellat amicos, eosque iubet tanto bono gaudere, ac sibi gratulati pro diachma, atque oue, vel adducta primū, vel reducta postquam errasset à Domini sinu: *Gaudium est enim Angelis Dei super uno peccatore poenitentiam agente*; vel etiā poenitentia peracta, quando sic ab omni mortali, atque terrena concreione purgatur, ut proximè ad Angelicam puritatem accedat. Gaudent ergo tunc Angeli, quia tunc noua quædam quasi accessio fit ad Angelorum numerum.

Ego dormio, & cor meum vigilat.

Hinc incipit totius Epithalamij cursus, ut in Prolegomenis dictum est antea pluribus. Nam licet ordine Dramatico hæc sit quinta scena; at ordine historico prima est. Et huic eodem ordine coniungitur, & contextitur, quod omnino in his Canticis primum est, scilicet, *Osculetur me osculo oris sui*. Narrat autem sponsa dum amici, & sodales dapibus à sponso oblatis vescuntur, quid ante ea, quæ in principio posita sunt, sibi accidisset. In principio c. 3. dixerat sponsa, quomodo aliquando in lectulo suo sponsum quæsiisset, quæ tandem post multum temporis, & laboris inuenit. Nunc verò illa eadem paulo fusiùs explicat, atque minutiùs, additque multa, quæ in illa narratione prætermissa sunt; quia plus otij exigebat illa narratio, quod nacta est interim dum sodales oblati

14. Histor.

oblatis à sponso muneribus reficiuntur. Commemorat ergo, & sponsi in se officia, & suam in sponsum inurbanitatem; quemadmodum dum pulsante sponso ipsa pigritaret, & moras illi afferrent leuia quædam, ac nugatoria impedimenta, ne statim exiliret è lecto; nā & diu quæsiuit, & malè à custodibus ciuitatis accepta, atque mulctata pallio, desidia suæ satis cumulata pœnas dedit. Porro hic non dormit sponsa, ut nonnulli volunt, sed vigilans narrat, quæ sibi priùs minimè dormienti cōtigerunt.

Ego dormio, & cor meum vigilat.

15. Hinc incipit Canticorum historia.

Locus hic variè solet exponi. Rab. Salomon ira diuidit, ut illud, *Ego dormio*, ad sponsam pertineat, illud verò, *cor meum vigilat*, ad sponsum; ita ut se ipsam incuset sponsa inertia, atque desidia. Sponsum verò laudet à vigilantia, & studio. Ostendit verò maxime humanitatem sponsi, & amoris vim, quod sponsæ dormienti inuigilet ipse, deliciâsq; omnes & paret, & indulgeat. Est autè hæc conquestio familiaris amanti-bus, & ex contentione paulo amarior. Ego in lecto molliter strato longū, & dulcè somnum securo capio; sponsum verò meus perfrigido cælo sub dio pernoctat. Similis est oratio illa Laodomæ apud Ouidium epist. ad Prothesilaum.

Amantium inter se studia similia.

Scilicet ipsa geram saturatas murice vestes,

Bella sub Iliacis moenibus ille geret?

Ipsa comas pectus, galea caput ille premetur?

Ipsa nouas vestes, dura vir arma feret?

Solet verò qui ardentè aliquem

amat, illum vocare, *cor suum, vitam, animam, &c.* Neque est hæc sententia contemnenda: existimo tamen vtramque partem ad sponsam referri, quæ se dicit somnum duxisse tantæ sollicitudinis plenum, ut vigilianti fuerit propior, quàm dormienti; nam licet corpus languidum succumbat somno, curæ tamen priores non excidunt animo. Quæ id faciunt omnino, ut per quietem absentis sponsi acris occurreret species; ut bene in amore longè dissimili Virgilius 4. Æneid.

Herent (inquit Dido) infixi in pectore vultus,

Verbaque, nec placidam membris dat cura quietem.

Quare somnus talis vigiliæ instar cuiusdam habetur.

Vox dilecti mei pulsantis: Aperi mihi, &c.

Interim dum ego in illo somno perturbationis pleno sponsi mei absentis imaginem intueor; ecce audio ipsius vocem, qui dum pulsat fores, admittique postulat, sic nomen meum frequenter, & dulciter inclamat; *Aperi mihi, &c.* Accommodat se cælestis amator eorum ingenio, & consuetudini, qui vulgari amore capti intemperanter amicorum fores obire, incommodo etiā tempore, preces addere, & munera, & nihil non tentare ad pelliciendos animos solent. Qui quanto desiderio langueant, ut ex amore non solum laborent, sed etiam pereant; ut extrema iam imminet fortuna, ut denique si repulsam ferant, agritudinis medicina petenda sit à præcipitio, siue laqueo, & huius generis quæ plurima alia ingeminat; quorū exempla apud externos obuia. Solent præterea earū, quarū ambiunt nuptias,

16. Amoris vehemētis effectus, & significatio.

fores ornare coronis, & ramis conuestire, & illarum foribus oscula imprimere, & saltem inanem illam voluptatem captare. Denique ea faciunt, ac perferunt amantes, ut eorum labores, & cura non dissimiles sint illis, quibus in castris durè exercentur milites. Et certè qui verè, & ex animo amat, nisi amantis nomen habere otiosum velit, multa suscipiat, multa subeat necesse est.

17. Quod ergo intemperanter, & vitiosè faciunt amatores isti vulgares, & amentes, id castissimè, atque laudabiliter facit cœlestis sponsus; imò plura facit, quàm de impuro illo, atque vesano amore, aut tradit, aut fabulatur Antiquitas. Huiusmodi igitur blanditiis diuinus sponsus sponsam allicit, quòd perferat incommoda eius gratiā proponit, ut nocturno rore capilli madeant, ut ex cincinnorum fimbriis stillæ dependeant, ut si minùs amore, ac misericordia adducta, agrè, ac miserabiliter clamanti sponso fores aperiat.

18. Quia caput meum plenum est rore, & cincinni mei guttis nocturnis. Hunc locum expressisse videtur Anacreò qui Ode 3. inducit puellam, quæ agrè fert quemdam noctu pulsare fores, & somnum turbare: alium autem ad fores dicentem, se rore madere, à cuius postea cincinnis ros nocturnus exprimitur. Porro ad hunc locum pertinet oratio illa longa, quam sponsa repetit suprà cap. 2. *En dilectus meus loquitur mihi; Surge, propera, &c.* Nam tota illa oratio eò spectat, ut proposita veris commoditate, agriq; deliciis rus euocet sponsam, id est, in hortos ubi geniales fiant, & nuptiales ludi. Quod hinc etiam agit sponsus, & tandem assequitur; quia ad extremum, etiam si per varia incommoda, sponsam in

hortum cum puellis Solymitanis deducit.

Hinc tandem obserua ex ea oratione longa, qua ex lecto, atq; quiete molli sponsus ad agrum, id est, ad nuptiarum sacra peragenda vocauit sponsam; hinc illa repeti, quæ sponsus dura pertulit, ut thalami compos fieret; quibus ut contrà responderet sponsa, nocturno eodem, & pruinoso tempore non leuia pertulit incommoda in cap. autem 2. illa proponi, quæ remouerent illa impedimenta, quæ ab agro retardare, & alia, quæ in agrum allicere sponsam potuerunt. Quod fecit opportunè sponsa, admonita ab illa sponsi sui ad filias Ierusalem adiuratione, qua verat, ne somnum quiscquam obturbet dormientis. Nam, ut vox illa vim prodit singularis amoris, & indulgentiæ; sic etiam omnia, quæ statim eodem cap. 2. subiiciuntur, quæ mirè seruiunt voluptati, quæ ex agro, & hortis sumi potest.

Porro cincinnatos esse viros, maximè adoloscens, id est, habere crines, aut discriminatos in circos, aut in annulos, & globos inflexos, docent septem crines Samsonis, qui potius fuere funiculi, aut plocami. Lxx. *crines* vertunt, id est, *catenas*. Sanè Romanis crines intorqueri solitos non semel datum probro est, idq; in antiquis nummis passim videmus. De Aphricanis putò idè esse dicendū. Certè apud me est argenteus nummus, in quo Iuba Mauritanix Rex crines habet patrio, ut reor, more, in resticulas diuisos, & alij plures arcu, in quibus Pœnorum cincta spectantur effigies.

Ego dormio, & cor meum vigilat. 19. Repetendum hinc est, quod suprà in cortice docuimus, hanc sponsam molliem, & somnum accidisse ante hoc

hoc tempus, quando nimirum euocata est ad hortos sponsa, ubi peracta sunt, quæ nuptialis ritus, & forma præscribunt. Hæc verò, quæ sponsa de se hoc loco cōmemorat, passa tunc est, quādo adhuc erat in amore rudis, quo tempore ambibat quidem sponsus arcanas illas nuptias, non inierat. Tunc autem dormiebat sponsa somnum illum, qui torporem quemdam, aut reporem inducit in amorem, à quo excitabatur sponsi vocibus, crebròque ad ianuas pulsu. Erat autem vigilant, quàm dormienti propior, quia somnus ille, cui obstrepebat diuina vox, non patiebatur otiosum esse omnino illud otium, & quietem illam esse sine perturbatione.

Hinc apparet quomodo Deus salutem nostram prius molietur; ut offerat se non vocatus, ut tanquam expugnaturus arcem, quam aduersarius prius occupauerat, atque munerat, omnes adhibeat machinas amatorias; de quibus cap. 2. fusiùs, ubi explicatur oratio illa longa, quæ sponsus habuit ad pigritantem sponsam, ubi ad expugnandum eius animum charitas est ordinata, id est, instructa charitatis acies.

20. Et sanè mirum est, quòd cum *sponsa*, sponsa, columba, atque *innocentia* nomen audierit à tanto sponso, pigritaret tamen, neque ita responderet, ut ingenuam decebat. Sed hinc Spiritus sanctus quàm appositissimè expressit inurbanitatem nostram, aut mētis stuporem, qui cum hæc, aut certè non admodum dissimilia, ab eodem audiamus, lenti tamen sumus ad aperiendum. Eo verò tempore, quo Deum extra domum nostram pernoctare sinimus, id est, dum nolumus à peccato recedere, causas obtendimus non minùs leues, aut inuerecundas, quàm

nunc sponsa; quæ eò spectant omnes, ne aliquid commoditatis amittat, aut ne aliquid laboris assumat. Optimè verò Nyss. Orat. 11. in Cant. quatuor illas voces, quibus molliter animam alloquitur Deus, clauis esse dicit, quibus aperitur oclusa ianua; licet alio magis arcano sensu. Sed ad sententiam, quam sequimur, accommodatè clauis sunt voces illæ blandæ, quæ obstinata mentis, aut aditum aperiunt, aut duritiem emolliunt. At quod statim subditur, *quia caput meum plenum est rore*, non solum aperire, sed etiam fores reuellere, sed etiam ferreos obstinationis vectes confringere potens est. Quo verò modo dici formosa, & sponsa possit, quæ nondum sponso portam aperuerat, dictum est cap. 2. in illud, *Facies tua decora*.

Clavis animi diuina vox

Expoliam me tunica mea.

21. Vidam hoc loco sponsam à desidia vindicant, & inurbanitate, tribuuntque potius modestiæ: neque enim exire seminuda, aut certè raptim, & indecorè vestita tanti sponsi oculis occurrere debuit. Sed hi dum sponsum tueri volunt, sponsi humanitatem, & officium deserunt, qui si hæc ex ipsius amore, atque obseruantia nata fuissent, non aliò declinasset, cum ex lecto sponsa tandem exiliit; neque pateretur tandiu vagari tota vire, si nihil ex eo facto commeruisset poenæ; maximè cum subdat lotos esse pedes, & videri sibi graue si rursus inquinentur. Vera ergo causa est, quia agrè ferebat lectum relinquere, subire nocturnum rorem, & quam deposuerat tunicam, iterum resumere. Quare digna fuit, quam spon

Deus dormientem excitat, & torpentem acuit.

20. Peccatoris inurbanitas.

19. Allegor.

sponsus & longo sui desiderio, & tot viarum, atque locorum errore mulctaret.

Lavi pedes meos.

22. Pedes in mœre fordidī, in gaudio, atque conuiuiis loti.

Sicut qui in mœres sūt, squalore id ostendunt, & neglecto cultu, & in his etiam pedum illuie; unde Thren. cap. 1. de captiua, atque abiecta Ierusalem dicitur; *Sordes eius in pedibus eius.* Et 2. Reg. 19. Miphoboseh filius Sāul descendit in occursum Regis illotis pedibus. Sic contrā in gaudio ablui, atque vngi pedes sole mne fuit, maximē in conuiuiis. Quæ consuetudo ex eo videtur fuisse nata, quia cū discubitorij lecti pulcherrimis, atque mundissimis stragulis essent instrati, fieri poterat, vt à pedibus qui nō semper mundi esse solent, aliquid sordidum illis adhæresceret. Quod verò nudis pedibus conuiuæ discubuerint, suprà cap. 1. dictū est. Item, quia ex pedibus inhalari solet interdū in gratus odor. De externis indicat Plautus in Persa:

Huc, inquit, accumbe, ferte aquam pedibus.

Et Ouid. lib. 8. Metamorph. vbi Philemon, & Baucis conuiuiis suis aquam calidam parant, vt lauentur. De Hebræis certius est, & antiquius: nam Abraham Genes. 18. inuitat Angelos, & orat, vt lotis pedibus sumant buccellā panis. Idem Loth cap. 19. Et c. 43. fratres Ioseph lotis prius pedibus accumbunt mensæ. Quod officium adeo legitimum erat, debitūque conuiuiis, vt Christus exprobratit Simoni, quod aquam pedibus non dederit. Et in conuiuiis omnium lautissimo, atque augustissimo, Discipulorū suorum pedes lauit.

Neque tantū in conuiuiis, præsertim lautioribus, aqua abluebantur pedes; sed etiam vnguento. Exempla sunt plurima apud Athenæum lib. 12. c. 3. & lib. 15. c. 15. vbi, cū alia vnguēta aliis corporis partibus destinata sint, Egyptium tamen vnguentum idoneum dicit esse pedibus, ac cruribus abluendis. Persas, & Indos tradit Hieronymus in cap. 10. Dan. statim in principio, vnguētis vti pro balneis. Inter Romanos videtur esse minū vsitatum: nam Plinius lib. 13. cap. 3. id tanquam rarum admiratur in Othone. Apud Hebræos fieri in conuiuiis splendidis, videtur posse colligi ex illo Iob. cap. 29. qui cū dixisset; *In circuiu meo pueri mei, addit, quando lauabam pedes meos butyro.* Vnde suspicor Magdalēnam nihil tentasse alienum à consuetudine conuiuiorum lautorum, cū pedes Iesu vnguento vnxit nardino. Cū ergo sponsa pedes ablisset in hesterno conuiuiis, eū septem dies nuptiali ritu geniales sint, & festiui, vt alibi ostendimus; & fortasse vnguento, quia in conuiuiis splendido, durum illi videbatur iterum inquinare; unde lentior ad aperiendum sponso fuit.

Expoliam me tunica mea. Frustra nonnulli ab inurbanitate sponfam defendunt; neque enim si nihil esset in sponsum commerita, tam esset grauiter à sponso mulctata. Ambros. lib. de Isaac cap. 6. dicit, sponfam tunicam illam pelliceam, quam ab Adam acceperat, depositam semel noluisse resumere. Gregor. reliquisse iam externa, quæ non tam ornant, quā onerāt: neque in eas sordes iterum reuolui voluisse, à quibus tanto antea labore mundata fuerat. Pium id sanè, sed parum consequēs ad filiū, textūq; sermonis. Alij,

23. Pedes vnguēto aliquando loti.

24. Allegor.

25. Deus aliquando propter Deum relinquitur.

Zelusanimarum.

Alij aptius sermonem hunc ad Ecclesiam pertinere putant, & ad ipsius Doctores, quos Deus ex quiete, atque ex secessu auocat, in quem meditationis gratiā se ipsos abdiderant. Ita August. tract. 57. in Ioan. Greg. S. Thom. & Beda. Tunc autem spūs proponit caput suum esse rore plenum, & cincinnos madidos nocturnis guttis, id est, ostendit populos per crines significatos, qui à capite fluunt, frigidus esse, quando charitas abest, à qua feruere possunt. Ergo spūs hortatur Ecclesiam, vel eius Doctores, vt relinquant otium, licet sanctum, quale est contemplationis, dēntque operam, vt aperta ianua sibi aditus pateat ad frigida illorum corda, à quibus ipse exclusus omnino est. Quod antē Moyse populi sui duci præceperat, dum à suo conspectu, atque colloquio iubet ad cōmissam sibi plebem corrigendam descendere. Huic verò tam blandæ sponi orationi respondent falsa Regionis specie delusi, qui cessationem à negotiis, & à sæcularibus curis sollicitudinem elegerunt, effugisse se à turbidioribus studiis, ac nuncium remisisse sordibus, quas in sæculo sædē contractas, à sæculo iam alieni tanto sudore, lacrymisque mundauerant; neque commissuros se, vt eò se referant, unde tanto cum labore singulari Dei beneficio tandem emergerant. Sed sanè vehementer errant, qui dum iubente Deo in turbam hominum redeunt, veterem tunicam resumunt putant, aut deterfas à forensi puluere sordes rursus colligi. Non enim labor ex obedientia, Deique voluntate susceptus vestem consuit antē discissam; non allinit sordes pedibus, sed pedes contrā mundos reddit, & pulchros. *Quam speciosi,* inquit G. Sanctij Comm. in Cant.

Paulus ad Rom. 10. *pedes euangelizantium pacem!* Et Paulus ipse pro fratrum salute non solum paratum se esse dicebat orationis otium relinquere, sed etiam ad tempus Dei conspectu carere. Ad Philipp. cap. 1. *Coarctor autem è duobus, desiderium habens dissolui, & esse cum Christo, multo magis melius: permanere autem in carne necessarium propter vos, &c.* Horum ergo Doctorum stulta cogitatione, ac planè rustica offensus sponsus subducit se, & longo sui desiderio, & aliis præterea quam plurimis incommodis punit consilium illud ab errore quidem satis pingui, seu magis ab otij inani studio profectum.

Pulchrè sanè, ac verè hæc omnia, nec semel à spiritualis disciplinæ magistris repetita, apud quos illud certum, & ratum est, orationem tunc omitti oportere, quando aut officij ratio exigit, aut diuina voluntas, quocumque modo significata. Quare longè errant, peruersèque vitæ modum instituunt, qui certis quibusdam temporibus, ac spatiis sic se diuinis rebus contemplandis alligarunt, vt nefas putent inde diuelli, licet Religionis, & charitatis ratio ad alia curanda suam operam, & studia requirat.

Existimo sanè hoc patere latius, pertinereque non solum ad Doctores Ecclesiæ; sed etiam ad quamlibet animam, vbi species quædam proponitur eorū, quæ in his arcanis nuptiis vsu euenire solent. Scilicet quemadmodū non statim occurrat anima vocanti sponso, sed causas moræ obtendat, non semper honestissimas, sed quæ speciem aliquam habeant Religionis: id verò accomodatè, & ad hominum naturam, quæ, quod durum est, atque difficile, horret, ac negligit, & ad spon-

26. Oratio quando omittenda.

27.

Vitia honesta interdū specie velata.

sa statum, quæ adhuc rudis esse fingitur, & in amando segnior, licet ab sponso prouocata blâditis, & affecta muneribus. Honestum sanè videbatur tunicam exuisse, maxime si illam tunicam intelligas, quam captiua scemina iubetur deponere, si modò velit Israëlita nubere. Deuter. 21. (qualem verisimile est fuisse illam quæ in hoc Epithalamio includitur) & turpe velle illam rursus induere. Deinde quis non probaret elegantissimi viri, atque lautissimi sponsam ita esse studiosam munditiæ, ut nolit rursus pedes inquinare, quos paulo antè mundarat? Hanc speciem, ut sibi ipsi mentiebatur, honestam, ignauia suæ, atque torpori præferebat sponsa: re tamen vera illam ab officio, non tam cura munditiæ, quam inertis otij amor retardabat. Neque enim necesse fuit antiquam illam vestem resumere, cum de nobiliori esset à sponso prouisum; neque verò raptim ornata, ut ferebat, & noctis importunitas, & crebra sponsi pulsatio, aut indecora, aut inelegans occurreret sponso, cui in aperiendo celeritas pro mille munditiis, & ornamentis esset. Et quemadmodum postea amicta pallio ad quærendum sponsum egressa, adeò non indecora visa est, ut à sodalibus pulcherrima mulierum diceretur; sic eodem ornata pallio, sponso ad ianuam occurrere potuisset. Deposuerat, credo, nuptiale vestè, id est, de amore sponsi aliquid remiserat, dum suam mollietatem, & somnum plus satis amat. Nuptialem autem tunicam esse charitatem docet Greg. Homil. 38. in Euangel. Illam ergo tunicam, dum suo genio magis, quam sponsi voluntati obsequitur, sumere, id est, amare sponsum plusquam se ipsam, du-

tum videbatur; ideo addidit: *Quomodo induam illam?* id est, quomodo carni, & sanguini, atque membro rum legi imperare potero, aut persuadere, ut sponso placeam, & eius amoris importuno, ut apparet, indulgeam? adeò me non amem, ut è molli lecto intempestiue surgam. Hinc illa surgendi difficultas, hinc illa aliena, atque inurbana responsio.

Idem pene de pedibus dicendum; neque enim si è lecto surgere libuisset, consilium defuturum esset, aut modus, quo pedes à luto, vel à puluere defenderet. Neque ingratum futurum esset sponso sic auidè clamanti, quòd sua causa pedes leuiter inquinaret; quamuis in hac materia spiritali neque leuiter inquinari possunt, cum sponsi votis, & vocationi seruiunt. Quia ergo hæc magis communia, & in rei spiritalis tyrociniis frequentissima sunt, ideo in hanc explicationem magis propendeo.

Dilectus meus misit manum suam per foramen, &c.

Adhuc sponsum omnes amatorias machinas, ut dilectæ suæ animum ad aperiendum alliceret: suum primum studium blandis compellationibus, postea incommoda per nocturnum rorem significarat. Cum verò illa tardior esset ad officium, & moræ causas leuissimas necceret, tætat iam quod pene extremum in ea cura potuit, non ut claustra reuelleret, aut fores effringeret, sed ut aperiret. Quare per foramen, aut rimam, quam inter vtramque portam relictam esse verisimile est, digitos misit, si quomodo remoueret obicem, qui adi-

28.

29.
Hilior.

tum ad spōsam prohibebat. Hic est proprius, & verus sensus.

Addam ego quoque aliū, quem indico potius, quam probo, quia non nihil à vulgato diuersus, ad mores tamen satis accommodatus est. Et quidem si textum consulas Hebraicum, cum illo satis bellè consentit: nam ubi vulgatus habet *per foramen*, Heb. est *מִן הַחֹר* *min hachor*. Illud verò *מִן* *min* pene semper significat habitudinem à loco. Atque ita hîc vertunt *L x x.* *à meo tunc intus*, id est, à *foramine*, vel *fenestra*. Illud verò *חֹר* *Chor*, non tantum *foramen*, & *fenestram* significat, sed etiam *cauernam*, *latibulum*, & *speluncam*: quomodo interpretatur Hieronymus Nahum c. 2. Iob. cap. 3. num. 6. plane sumitur pro cauernis, aut speluncis, ubi syluestres homines habitant, & qualis dici potuit à modesta scemina domus, in qua ipsa habitabat, & vnde à sponso vocabatur. Vel quia ipsa è syluis euocata fingitur, utpote vinearū, & hædorum custos: vel quia eodem tempore quasi columba de foraminibus petrae, & cauerna maceria iubetur egredi. Posset ergo ex his sc̄sus esse, quem indicant *L x x.* *Sponsus misit*, id est, remouit, *manum suam à foramine*, siue à meo latibulo, id est, pulsare desiit. Et tunc contremuerunt viscera mea, quia suspicata sum illum offensum discessisse. Et ita omnino experta est; nam cum ad aperiendum exiisset è lecto, iam ille recesserat.

Et venter meus intremuit ad tactum eius.

Quidam hîc agnoscunt tactum non omnino purum, & castum; sed errant prorsus, cum neque sponsa eo tempore lectum re-

liquerit, neque sponsus cubiculum sit ingressus. Nam quis credat ab ostio per foramen, ac rimas manum, ac digitum ad lectum vsque sponsæ potuisse pertingere? Sensus ergo est, sponsam subito quodam pauore horruisse, cum videret dilecti sui amorem eò vsque progessum, aut pudore confusam, quòd tandiu ad fores expectare coegerit tempestate perfrigida, aut obseruantia, quòd tantum sponsum præsentem secum esset habitura. Venter autem in Scriptura non tantum significat *vierum*, sed *cor*, & *viscera*. Et quidem Symmachus *viscera* vertit: quo sensu dicit Dauid Ps. 31. *Conturbatus est in ira venter meus*; & Proverb. 20. *Inuestigat omnia secreta ventris*; & Ioan. 7. *Flumina de ventre eius fluent*. Et alia innumera.

Ad tactum eius.

Hic *Alau*, super eum, & ita vertunt *L x x.* id est, ipsius gratia, vel propter ipsum, qui sic tetigisset fores antea pulsando, & ad extremum manus per rimas inferendo. Vel certè secundum quod ipsum tangebatur, id est, ad ipsum attingebatur; nam & hoc valet aliquando, *tango*: ut, *Non me tangit hac cura*. Qua ratione dicimus, *Misereor super te*; &, *Doleo super te*. Sic ergo sponsæ viscera super spōsum intremuerunt, id est, doluerunt, quòd sponsum sic amantem molliter, & ad fores sub dio noctis incommoda subeuntem inurbanè repulerit. Prodit verò se hîc amoris perfecti vis, & natura, qui non sui causa, sed amati laborat, & satagit.

Dilectus meus misit manum per foramen. Vocat Dominus quiescentem animam, blanditias addiderat ad emolliendum obstinatum ani-

31.

32.

Allegor.
Quo ordi-
ne Deus
peccatorem
exciet.

num sanè potentissimas; fores præterea crebro verberauerat pulsus illa tamen nimis lenta se ipsam in lecto, tanquam porta in suo cardine, versabat. Pergit adhuc oppugnare animæ desidiâ, & cum prius externa tantum impulisset, & tanquam aliena, & quæ ad illam aliquo modo pertinerent, nunc internis, & propriis vim adhibere tentat, per foramen digitum infert, terret, concutit, atque abiecto torpore ad aperiendum extrahit. Ita plerumque Dominus sese habet in vocatione, cōuersioneque peccatoris. Excitat, & terret dum aliena pulsât, dum vicina conuellit: pulsus ille, licet alienis proximè impressus, tamè ex repercussu nostra concutit. Nostis deinde foribus insultat, dum propria nostra tangit, dum fruges aut siti enecat, aut sternit grâdine, aut vrit gelu, dum famâ lædit, aut odia contra nos ardere permittit. Instat deinde grauius, dum filios, aut si quid illis charius est, violenter rapit, dum morbo tentat, adducitque eò, vt nulla iam appareat à morte fuga. Hoc iâ est sponsû manu per foramē inferere, qui dum in nos propius seuire videtur, & acerbius, tam benignius accipit, & illustrius irradiat: & tandem ex lecto non tam quietis, quam doloris exilire compellit. Sed huiusmodi tactu turbatur venter, contremiscunt viscera, neque statuunt iam amplius locum esse desidiâ. Hunc ordinem seruauit Dominus Aggai 2. Hunc item cum Pharaone, successu tamen longè dissimili.

33.
Timor spiritus sancti
donum non
habentis,
sed mouē-
tis.

Est autē viscerum tremor signū aliquod aduenientis, & instatis spōsi ingressumque in animam molientis; non tamen ostendit fuisse iam ad animam admissum. Tremebant quidem sponsæ viscera, foris tamen

adhuc pernoctabat sponsus. Præcedebat Deum 3. Reg. c. 19. commotio, sed non in commotione Deus. Concusserat Dominus Cain, Pharaonem, Saulem, & graui metu, & longa vexatione; pulsanți tamē Domino, manūque penitus per tot foramina mittenti non aperuerunt. Neque Aggai 2. populus tot vexatus incommodis, tot concisus plagis, ad Dominum reuersus esse dicitur. Est quidē timor Spiritus sancti donum, non quidem inhabitantis, sed mouentis; Trident. self. 14. c. 4. Quod si cum Lxx. interprete, quod etiam indicat textus Hebraicus, *misit manū suā à foramine*, id est, pulsare desuit, iustissima est, & grauius tremoris, atque doloris causa. Est enim irati Dei argumentum maximum, cum dormire nos finit quietē, ac placidē in peccatis nostris, neque noxium soporem, aut lethargum pulsu crebro, atque clamore turbat. Vide Gregor. lib. 6. Mor. c. 11. & Homi. 12. in Ezech. Hier. in illud Eze. 7. *Nō parces oculis.*

Deus tūc
iratus ma-
ximè chan-
virga de-
ponit.

*Manus meæ stillauerunt
myrrham.*

Dubium est, à quo myrrha hæc allata fuerit. Quidam à sponsoputant, qui amantium more spōsæ fores, & ornat coronis (vt paulo antè diximus) & vnguento perfuderat. Quod fieri etiam ab amantibus docet Plaut. in Cureul. scen. 1. *Agite, bibite, festinae fores: sive mihi propitia.*

Et scholiastes Aristophanis in Pluto, ait à Thessalis fores Laidis vino irrigari solitas, vtiq; odorato. Et Persius Satyr. 5.

Dum Chrysidis vdas (scilicet vnguentis)

Ebrina

Ebrina ante fores exincta cum face canto.

Sed omnium clarissimè Lucretius lib. 4. omnia hæc amatoris lenocinia coniunxit.

At lacrymans, inquit, exclusus amator limina sepe

Floribus, & fertis operit, post seque superbos

Vngit amaracino; & foribus miser oscula figit.

A Iudæis
ianuæ vn-
guentis, &
floribus
ornata.

Est autem mihi verisimile, vlitatum esse apud Hebræos, vt latioribus, ac solemnioribus diebus ianuæ & ornarentur floribus, & perfunderentur vnguentis. Quod colligere mihi videor ex Persio Satyra 5. vbi sic de Iudæis.

At cum

Herodis venere dies, vinctæq; fenestrae

Disposita pingue nebulam vomuere lucerna

Portantes violas.

Illud, *vinctæq; fenestrae*, in diebus Herodis natalitiis, & aliis festis vngi solitas esse fenestras, & fores suadet. Imò suspicor omnibus sabbathis à Iudæis lucernas in fenestris disponi, & vnguenta, aut vinum conditum, & odoratum diffundi. Suadet illud Seneca epist. 96. *Accendere aliquem lucernas sabbathis prohibemus.* Maduisse ergo verisimile est ad aliorum similitudinem, sponsi opera vnguento sponsæ fores, & pessulum, ex quibus sponsæ digitis cum aperiret, aliquid allapsum est.

Fauet huic sententiæ vox Hebr. *אבר*, pro qua vulgatus probatissima, quæ significat, *transiens*. A myrrha ergo hac transeunte, & decurrente manus sponsæ stillauerūt. Huius sententiæ est Genebrardus, & Rab. Anonymus; & est mihi longè probabilius: quia magis ex amantium consuetudine, & quia mirum

cè explicat diuini amatoris ingenium, & latè patet ad mysticos sensus.

Neque est tamen improbabile, allatam esse myrrham à sponsa, quæ ingredientem sponsum statim irroraret; tum quia id feminarum munus est; & ipsa sponsa cap. 1. num. 12. supra, vt multi putant, dicit se vnguentra in sponsi gratiam parauisse: tum quia illud amatorium officium erat eo maximè tempore opportunum, vt sponsi animum illa subrustica cunctatione subiratus leniretur. Neq; incommodat, quod myrrha dicatur *transiens*; nam eo modo in Scriptura dicitur quod probatum, & pretiosum est. Quare pecunia transiens dicitur Genes. 23. quæ probata redditur à vulgato. Sic myrrha vendibilis, quia pretiosa, transiens vocatur. Vel certè cum ex Athenæo lib. 15. cap. vltim. duo sint myrrhæ genera; alterum liquidum, stillatitium, & fluens; alterum concretum, & crassum, illo perfundimur, atque irroramur; quod transiens appellari posset, hoc ad suffitum optimum. De illo priori loquitur sponsa, quæ manus abudè impleuerat, vt excepsisse sponsum videretur hilarius, & ipsius caput nocturno rore madidum, alio rore longè nobiliori madefaceret. Dicuntur autem manus stillare myrrham, licet illa esset vasculo conclusa; neque manus vnguento madidæ, quia vnguentum stillatitium ferebant. Quæ ratione scatege dicitur aliquid, exundare, & affluere, vbi rerum copia est, etiam si nihil ibi vel fluat, vel scateat liquidum, metaphora ab aquis aptè sumpta. Quidam, vt propriè manus spōsæ stillare intelligatur, fractū esse putant à sponsa myrrothecium, dū incautè, & festinatè accurrit, seu certè quod dici poterat, verisimili.

35.

Duo myrrhæ genera.

sponsa vltro vasculū fregit, quod largius perfunderet sponsum vnguento. Quod credo vltatū fuisse apud Hebræos, sicut & nunc in multis nationibus: & argumento est Magdalena, quæ in officio non dissimili fracto alabastrō Christi caput perfudit, ex Hebrææ gentis, vt reor, consuetudine. Sed, meo iudicio, necesse non est ista fingere, cum aliter constare posset sensus. LXX. pro, *digiti mei pleni myrrha probatissima*, vertunt, *digiti mei myrrham plenam*; & subintelligendum, *stillauerunt*, aut quid simile. Plena verò dicitur perfecta, & cui nihil desit, vel ab arte vnguentaria, vel à natura.

36. Manus vnguento quando perfusa.
Sensus propositus difficilis non est, & fortasse proprius, sed multò simplicius videtur, posse dici, sponsam ex puellarum consuetudine, quæ munditiæ student (maximè earum quæ sponis placere, atque illis, & grata & officiosa videri volunt, vt tradit apud Xenophontem in symposio Socrates statim in principio, & Athenæus lib. 15. cap. 14.) cum non posset vnguentis ex more vestes aspergere, quò sponso hilarior, & officiosior occurreret; in ea festinatione, ac perturbatione fecit, quod promptum erat, vt manus vnguento vngeret nardino; quibus stillantibus, & sponsum exciperet & gratum illi odorem offerret.

37. Allegor.
Surrexi, vt aperirem dilecto meo. Vbi venter contremuit, quia propius iam sponsus remouendo pessulum instabat, egressa est sponsa, vt aperiret; animi enim nobiles, atque ingenui contra diuinam voluntatē niti diu non solent, & quæ à lecto surgere, & tantum spatij, quantum esset ad ianuam vsque, graue existimabat, iam per tot rerum discrimina obire non solum ciuitatem, sed etiam agros leuissimum ducit. Et,

quia offensum iure putabat sponsum, tulit secū, quo & leniri primū, & conciliari posse didicerat. Tulit myrrham secum, eamque probatissimam, nobile scilicet pœnitentiæ genus, quo Deum offensum esse potius dolet, quàm temporarię, imò & æternę comoditatis iacturā. Quam verò suauiter oleat illud myrrhæ genus sponso, diximus suprà ad illud, *Messui myrrham meam*.

38. Pœnitentia Deum quaerit.
Porro stillare dicuntur manus, & digiti probatissima myrrha, quia opera huiusmodi sunt, vt videantur ab ingenti peccatorum dolore profecta: hi nimirum sunt fructus digni pœnitentia. Hac myrrha pessulum quoque perfunditur, quo sponsum in sponsa conclaue intrare prohibuit, quia super illa quoque lacrymandum est, quæ diuiserunt inter nos, & Deum. Eius exemplum habemus in Magdalena, quæ cum obseratas animi fores ad Christi vocem, & pulsus non aperuisset, exiit tandem, tulit secum myrrham (id est, lacrymas, nam myrrha quoque lacryma dicitur) qua manus, & digiti ita stillauerunt, vt quacumque pergeret, doloris sui, atque pœnitentiæ odorem reliquerit.

39. Quia Deus optet peccatricem animam attrahere
Quod si myrrhinum illud vnguentum non tam à sponsa allatū sit, quàm à sponso, qui inertis sponsæ fores irrorauit, aliquid hinc apparet, quod quotidie in se peccator experitur. Accipit anima à linguari Dei benignitate beneficia quāplurima, quæ tamen dū in peccatis est, aut ignorat, aut nō curat: vbi autem à peccato, tanquam à graui sopore excitata est, & lux noua cæcis antea oculis affulsit, agnoscit quātum Dei humanitati debeat, & quantā sit vis amoris eius, qui myrrhini vnguenti, id est, pretiosissimi, maximam copiam effundere, vt ad se traheret

traheret pigritantem animam, non dubitavit.

Pessulum ostij mei aperuizat ille declinauerat.

40. Hitor.

Q Vidā ita distinguunt, vt clausula incipiat ab eo loco, *Digiti mei*, &c. in hanc sententiam. Digiti mei pleni myrrha trāseunte per pessuli manubrium, vel ansam. Quæ explicatio fauet illi sententiæ, quæ à sponso putat allatam esse myrrham: quia cum vnguentum per duarum portarum spatia vacua esset inspersum, necesse fuit, vt pessulum vnguento stillaret, ex quo sponsæ manus, dum aperire nititur, commaduerunt. Sed non est, quod à vulgati distinctione, ac sensu recedamus. In Heb. est vox *כפוח* *Caphoth*, quæ licet à vulgato videatur esse prætermissa, reuerā sententiam nō mutat; sed paulo magis explicat. Significat enim sponsam aperuisse politis super cardines, aut manubria pessuli, ac seræ manibus. Ita legit Gregor. Nyssenus. *כפח* enim *basis* est, & *fundamentum*: vt hoc loco sunt annuli, aut caueæ, quibus pessulum & continetur, & versatur. Significat etiam *manum*, vt reddiderunt LXX. & figuratē *ansas*, & *manubria*. Ex quibus intelligitur, duas fuisse portas, & per communem illarum rimam facillè potuisse sponsum digitos inferre.

41. Allegor. Multas ob causas Deus se ab amaro subducit, & quo modo.
At ille declinauerat. Mirabile sanè est, quod sponsus diuinus tam ardentè amet, tam constanter vocet, tot machinis ad se attrahere tentauerit sponsam; nunc tandem vbi abiecta desidia, & relicto lecto ad aperiendum festinabat subduxerit sese, eluseritque properantis studiū, quasi animum habeat alienum à

nuptiis, aut laboris suscepti ipsum pœniteat. An nō ludus iste videtur, aut res nugatoria? Sed sanè hic arcani aliquid est, quod admiremur, atque amemus in sponso: neque eius digressus vna sola potest reddi, aut simplex ratio.

Prima sit, quia solet ab iis quos amat, & eo etiam tempore, quo maxime amat, tantisper abesse, vt maiori deinde cumulet gaudio. Neque tamen tunc abesse dicendus est, cū sit præsentissimus, præstetque tunc cum abesse creditur beneficia interdum maiora: neque enim tam illum discessisse doleremus, reuocaremūque sublatum, nisi ipse nobiscum, & pro nobis gemitibus oraret inenarrabilibus. Hoc verò sensu abesse dicitur, quando non instillat animis spiritualem illam dulcedinem, quæ sponsi indulgentiam teneris adhuc animis ostendit.

42. Secunda, quia etiam in perfectionibus aliquid torporis est, & ignauie in re, quæ studium contentionemque desiderat. Id ergo punit Deus sublata dulcedine, qua fouere solet, & ex parte compensare strenuorum ardorem, quod proculdubio nobis proponit hoc diuinum Canticum. Videant ergo etiam, atque etiam, qui sterilem, certè cœlesti orationem vacuam suauitate, sibi esse dolent, ne parum strenui sint, & acres in suscipiendis diuinis mandatis, humanisque voluptatibus, ac nugis respuendis: nam dum huiusmodi voluptates, & ineptias captāt, parum se ad diuinam dulcedinem accipiendam expediunt.

43. Tertia ratio est, ne si diuturnior sit, & quasi perpetua cœlestis illa suauitas, quæ ex familiari Dei congressu nascitur, propriam existimemus, nostrisquemacis omnino debitam. Ideo subtrahit illam mitissimus

Prima causa, vt maiori cumulet gaudio.

Secunda, vt leporis nos, & imperfectionis admoneat, ac puniat de scientes.

Tertia, vt nos in humilitate contineat.

mus sponsus, qui non est minus beneficus, dum absconditus nostrae nos infirmitatis admonet, quam dum oculis nostris oblati familiariter altiori nos lumine, & maiori quadam dulcedine perfundit. Vide August. de scala Parad. capite 8.

Hinc saepe fit, ut postquam diuinae liberalitatis amplissima dona sumus experti, aliquid humanius, atque imbecillius patiamur, ut Iud. 15. docuit Samson, qui post gloriosam Philistinorum cladem vexatus a siti, muliebriter pene ciulare coactus est. Docuit Elias, qui post clausum refferatumque caelum, post ignem caelitus missum, sic expauit foeminae scintillam, ut fugeret longe ea animi consternatione, ut mortem optauerit. Docuit Paulus, cui, ne magnitudine reuelationum extolleretur, datus est stimulus carnis, & spiritus Satanæ. Vide Gregor. lib. 8. Moral. cap. 20.

44. Quarta ratio, ut ex amati absentia crescat magis, atque inflammetur amor. Solet enim, saltem in humanis, plerumque contingere, ut quæ præ oculis habemus, quibusque nostro utimur arbitratu, vilescant vsu nimis familiari, aut certe minus habeant suauitatis. Quare commode cum illis agitur, qui sic affecti sunt, si aliquando subtrahatur celestis illa suauitas. Vide Laurent. Iustin. de connubio Verbi c. 15.

45. Quinta ratio, quia sanctarum animarum lacrymæ, quæ ex sponsi desiderio nascuntur, vnguentum suauissimum sunt. Hæ sapientissimæ rei vnguentaria æstimatorum Deum sic oblectant, ut præ his optima, quæ ab hominum luxu exquiruntur vnguenta, foedè putent. Ut autem arguscula, quæ myrrham stillat, incidi solet, & penè dixerim, hostiliter

distringi, atque nudari, ut plus fundat myrrhæ, quæ lacryma etiam appellatur; sic quia Dominus lacrymarum sitientissimus est, versat interdum animos, & vexat durè, & diu, quod se magis illis copiosè manantibus oblectet, & expleat. Qui ergo dolet, si piè, atque sapienter dolet, quod sanctus sponsus absit, quod saepe audiat Dauidicum illud; *Vbi est Deus tuus?* quod minus acer fuerit in eo colendo, quod non statim humanam commoditatem reliquerit, ut illi clamanti, pulsanti, quæ aperiret; quod tandem tantam bonitatem vel leuiter offenderit, habet quo dolorem suum, & desiderium leniat, dum cognoscit tunc suauissimè sponsum illis lacrymis, atque suspiriis pasci.

Anima mea liquefacta est, ut sponsus locutus est.

46. Sicut, qui putent purgare se ipsam ab ea culpa quam admisissent, videbatur, dum sponsum foris patitur subire noctis incommoda: quia nimirum ad vocem sponsi subitam examinata concidit; neque repentina illa perturbatio quicquam reliqui fecit, aut consilij, aut mentis. Sed nimirum hi laborant in sponsæ causa, in qua, ut maximè velint, non tamen omnino liberabunt à culpa. Quid enim illi excidisse putemus mentem, atque consilium, quæ audire, atque notare potuit singula verba sponsi? quæ obseruauit quomodo insertis digitis pectus remouere niteretur? quæ meminit depositam esse tunicam, loros pedes? certe non erat impos consilij, ac sui, quæ myrrhinum vnguentum pararat, vel quo sponsum adspiceret, desidiæque suæ culpam obtraheret: vel

vel quod sponsa more aliquid oleret nuptiale, & amatorium. Dicendum potius liquefactam esse animam, ubi persensit nihil esse iam propius, quam ut sponsus refferatis claustris in cubiculum irrumperet, & deprehensum iri se in lecto torpentem, amoremque suum, & fidem in dubium vocati. Et hoc fortasse est quod dixit, *Vener meus intremui.* Quod si dicas perturbationem illam accidisse, ut sponsus loquutus est; quare non prouenisse ex eo conatu, quem sponsus ad aperiendum adhibuit; respondeo illud ut, non significare, quando, sed, postquam, quod apud Latinos frequens est. Postquam ergo sponsus loqui desiit, & cum nihil verbis promouisset, manu rem agere tentauit, anima liquefacta est.

47. Sed licet hæc videantur probabilia, tamè germani huius loci sensum existimo, non quod se ipsam purget, aut quod ad portarum stridorè expauerit, sed quod poenitentia ducta, quia non statim, atque loqui coepit sponsus, e lecto prostrauerit, ac suspicata non temere subratum abiisse, se ipsam inculcet stuporis, & amenitiæ. Id enim est, liquefacta esse animam, id est, soluta, & euaniata. Quod ostendit non obscurè, & textus Heb. & Lxx. versio, qui consentaneè reddunt, *anima egressa est*: ac si dicat, Quod mihi mens, quod anima abiit? quæ si non læua fuisset, tunc mihi primum exeundū fuit, cum sponsus primum loquutus est. Hispanè dicitur, *desalmado*. In eundem sensum accepit Isaias cap. 19. qui cum significaret omne consilium excidisse Aegyptiis, ait, *et cor Aegypti tabescet in medio eius*. Ut ergo suæ stoliditatis G. Sanctij Comm. in Cant.

tis, atque mollitiei poenas daret, gratiamque iniret ab eo, quem non sine causa offensum putabat, egressa est statim; neque nocturnas tenebras verita, neque pericula, quæ in nocte sunt passim obuia, quorum ipsa aliquot experta est.

Anima mea liquefacta est.] Ut in 48. cortice variè exponitur hic locus; Allegor. sic etiam variè in spirituali medulla sumi potest. Liquefcit primum anima, quando ab amore sic afficitur, ut à se ipsa pene deficiens magnam aliquam subeat mutationem. Nam sicut ignis soluit congelata, & emollit dura; sic amor cordis glaciem, atque duritiem. *Liquefactio*, de qua hic sermo, ut dicit S. Thom.

1. 2. quæst. 28. art. 5. importat quandam mollificationem cordis, quæ exhibet se cor habile, ut amatum in ipsum subiret. Quod de utroque amore verum est, cum uterque igneam quandam vim, & naturam habeat. Sed cum amor uterque animam liquefaciat, non erit difficile, ex euentu cognoscere, quo quisque amore liquefiat. Nam, ut optimè August. tract. 2. in Epist. Ioan. *Amor, quem afficit, in illud mutat, in quod amando fertur. Talis, inquit, est quisque, qualis eius dilectio est: terra diligis, terra eris; Deum diligis, quid dicam? Deus eris. Non audeo dicere ex me, Scripturam audiamus. Ego dixi, deus es, & filij altissimi omnes.* Sicut ergo quæ liquefacta sunt, eam assument speciem, quæ habet forma (Hispanè, *molde*) quam subeunt, ea per liquefactionem imagine deposita, quam habuerant prius: sic etiam amor veterem figuram exurit, inuritque nouam, eius nimirum, in quem anima sic liquefacta

Amor liquefacta anima in amari similitudinem figurat.

Talis est aliquis, quale id, quod amat.

illabitur. Nam quod humidum est, ac fluidum, ab alio terminum habet, & figuram, non à se. Quare ubi ab vno vase in aliud transfunditur, prioris figuram exiit, posterioris induit. Deus autem, & ignem secum adfert, & formam, qua animam iam liquefactam informat, consignat, & imprimat. Si Christum exprimimus voce, aut sensu, Christus proculdubio animæ nostræ forma (id est, *moldē*) fuit. Si Christus est loquutus, ad eius vocem cum sponsa liquefimus. Si verò alia se ostendat figura, quæ alienos mores, & sensus prodatur, ab alia profecto voce concipimur, & ab alia forma figuramur.

49. *Et sponsus loquutus est.* Diuina vox oriola non est, sed liquefacit animā.

Diuini verbi vis.

Dei enim sermo est viuus, & efficax, & penetrabilior omni gladio ancipiti, pertransiens usque ad diuisionem animæ, ac spiritus, compagum quoque, ac medullarum, &c. Et hoc verè est, animam liquefieri. Ex quo spirituales viri argumento coniectant non leui, illud potius pueriliter à damone, quam à Deo sapienter instrui, qui sic audit in oratione loquentem, aut etiam interdum speciem videt augustam, & cœlesti similem, si mutari se non sentiat, & à mollioribus vitæ amore ad cœlestis sponsi quærendi studium inardescere. Sic nimirum inflammabantur illi Lucæ ultimo qui diuinæ vocis vim admirati dicebant: *Nonne cor nostrum ardens erat in nobis, dum loqueretur in via?* Hinc etiam magna spes oboritur illi, qui diu flagitiis assuetus sic induruit, vt nullum iam in se vestigium bonæ mentis inueniat, cui de meliori statu desperandum non est: nam diuina vox, modò illam ad aures, & animum patienter admittat, confringit cedros, & re-

Lucæ ultimo.

uelat condensa, & corda, quæ in saxorum, aut metallorum similitudinem obduruerunt, non solum mitigat, sed etiam liquefacit, & in aliam quandam figuram, naturamque transformat; ita vt cum sponsa verè possit canere, *Anima mea liquefacta est, &c.*

Hæc sanè verè dicuntur, & ad sensum, qui plerisque probatur, accommodatè. Sed quia aliam esse sententiam magis textui, s̄lōque illius congruentem, suprà docuimus, aliter spirituales sensum institutuus necesse est. Liquefactam sibi esse mentem dixit sponsa, cum dilectus loquutus est, ac si diceret, excidisse sibi omne cōsiliū, & mentem, quando non considerauit, aut quantum sua interesset sponso occurrere; etiam non vocanti, aut quàm esset dignus sponsus, quem admitteret, imò què longo labore, & tempore ex ultimis terræ finibus accerseret. Agit hoc loco sponsa personam peccatricis animæ, quæ Dei monita non curat; neque quidquam habet pensi, quod foris extra se pernoctet, & à qua pœnas exigit ingratitude, atque perfidiæ violatus, atque despectus sponsus. Quod verò peccator excors sit, & amens, id est, sine mente, & corde (quod designat *anima liquefactio*, vel *egressus*, vt Lxx. vertunt) adeo frequens in Scriptura est, vt multis probare necessarium non sit. Quod enim à peccatore cōsiliū ablit, & mens, docent illa Scripturæ loca, quæ peccatorem appellant cæcum, & stultum, & qui in vanum accipit animam suā; quia non videtur animam habere rationalem, qui illam ad secularia bona, & terrena commoda, & ad eas voluptates adiicit, quæ magis ad illam animam

Peccator excors, & amens.

animæ partem spectant, qua vigemus, atque sentimus. His nimirum rationalis anima excidisse videtur, aut liquefacta esse, cum illa quibus studet, aut vegetatiua facultate exercere potuerit, aut sensitiua. Quibus aprè conuenit, quod acutè de porco dixit Chrysippus, illi animam datam esse pro sale. Potuit ergo (quæ dum animam haberet liquefactam, columba vocabatur) respondere id, quod multo postea de Ephraim tradidit Oseas cap. 7. esse quidem columbam, verum seductam à carnis blandimento, non habentem cor, quia quod facto tunc maximè opus erat, non animaduertit, neque quantum esse momenti in sponsi verbis, considerauit.

Quæsiui, & non inueni, vocaui, &c.

St. Hieron.

Commota grauitè sponsa inopinato dilecti discessu, conscia culpæ, & amoris impatiens, egreditur domo, neque indecorum putat nocturnum exitum ob talem causam. Quin etiam vocare audet non respondentem; nimirum talem se præbere voluit sponsus exanimatæ pene, & à se ipsa desidia pœnas exigenti sponsæ, qualem sponsa ex ignauia, atque mollitie torpens se ipsam præbuerat, dum sponsus blandè, ardentè, ac miserabiliter clamans pernoctaret ad fores.

Alligor.

Quæsiui eum, & non inueni: vocaui, & non respondit. Quomodo Deus imploratus abesse videatur, neque magno animi angore quassatus, inueniatur, diximus paulo antè, & eius aliquot rationes adduximus.

Inuenerunt me custodes.

Hæc puto iocosè fieri solita in nuptialibus sacris, neque sanè oriosè; vt hac rerum imagine discant vxores viris obsequi, & eorum causa delicias abiicere. Plurimum autem refert, vt in quaque re quantum sit indignitatis intelligant, vt in se ipsis aliquid experiantur non dissimile. Dum ergo sponsa quærit, quem iam pene ingressum sua inurbanitate repulerat, in custodes incidit ciuitatis, qui missellam domo procul aberrantem ita durè acceperunt, vt etiam manus attulerint armatas. Custodes verò ciuitatis illi dicuntur, qui custodia gratiā hanc, & illam concursantes, totam urbem obeunt; vel qui pro murorum custodia excubias statuas agunt. Quod autem Hierosolymis eiusmodi custodes præpositi sint, planum sit ex illo Isaia cap. 62. *super muros tuos Ierusalem posui custodes.* Et Psalm. 89. *& custodia in nocte.* Vbi obiter notandum, cum prius cap. 3. sponsa refert nocturnum hunc exitum, & vigilum occursum, non meminisse direpti pallij, ludibrii, atque plagarum, quia cur illa commercueris, nihil exposuerat. Hic verò narratis sponsi ad fores excubiis, & sua stoliditate, atque ignauia, optimè eius meriti proponitur pœna. Ceterum, quæ ea nocte contingere, sic insederunt altè sponsæ animo, vt ter in hoc Epithalamio non adeò longo repetierit. Primum 2. cap. deinde 3. ad extremum hic; nimirum magnum est nobilissimum sponsum rusticæ puellæ ambire nuptias, &

earum gratia dura pati.

53. Allegor. Verus amor, & vera pacificatio non mendicantia ignorat.

Inuenerunt me custodes. Dum nihil non tentat sponsa sollicitudo, ut quem mollitie sua, & rusticitate repulerat, officio iam, & sedulitate reuocaret, incidit in murorum vigiles, à quibus, & accepta durius, & spoliata, ut videbatur, murbanus, neque iniuriis, neque vulneribus retardata est, quominus in quarendi studio perseveraret; imò ex ea vexatione exagitata multo vehementius non solum ipsa sponsum inuestigauit, sed ad illud opus Solymitanas puellas duces, ac socias querit. Hoc habet nempe verus, & constans amor, ut difficultate non modò non frangatur, aut langueat, sed etiam acuat sese, & ad illam vim, quam habet propriam, externam etiam adhibeat. Sicut etiam ignis, si magnus est, acriori vento magis accenditur; idem, si parvus sit, statim in fauillas soluitur, & extinguitur.

54. Qualiter anima ad Christi nuptias à Doctore instituitur.

Obscurum autem est, quinam sint isti murorum custodes; neque enim sunt apud omnes iidem. Angelos esse dicit Ambrosius, Psalm. 118. octon. 7. v. 7. Psellus, & tres Patres. Iis verò id negotij videtur esse datum, ut sponsa ignauiam detractò pallio, inflictiisque vulneribus puniant. Alij Prophetas, Apostolos, & Ecclesiae Doctores in his custodibus agnoscunt. Ita Greg. S. Thom. Beda, Bern. in Pl. Qui habitat. Serm. 15. Hi verò dicuntur sponsam nudare pallio, quia docent quemadmodum sponsi nudi ambiri nuptiae debeant ab sponsa nuda: quemadmodum despicienda terrena, quia caelestis est sponsus, carni renunciandum, quia spirituale iam connubium inuitur. Hoc nimirum est, carnem grauiter vulnerari: hoc horrèr, qui ad has vocantur nuptias, neque

dum quantum in hac nuditate, & rerum humanarum abdicatione suauitatis sit, experti sunt. Pallium tollitur, ut dicit Ambrosius, quando homo verus exiit: neque enim aliter inducitur nouus. Vulneratur verò quia fieri non potest, quin magna inferatur plaga illi, qui à comuni vita, vulgarique consuetudine, ad honestiorem viuendi rationem traducitur. Hic sepe, ubi in hos custodes, id est, vitæ Euangelia magistros incurrit, scadalizatus retrorsum abit: ut Luca 18. adolescens ille, qui multis abundabat opibus. Et certè qui arcani huius connubij pronubi sunt, sic instituunt futuram tanti Regis sponsam, ut nihil iam statuat sibi cum humanis futurum esse commercij.

Alij murorum custodes in peiorem partem accipiunt: existimant enim eos esse, qui sponsi causam non tam student, quam aduersantur. Cum autem hi multi sint, oportet omnino, ut qui sponsum querit, id est, ad Dei seruitutem accedit, praparet animam suam ad tentationem. Apponius daemones intelligit, Theodoretus Tyrannos: alij eos, qui cum Ecclesiam custodire debeant, illam tamen suis moribus plusquam hostiliter oppugnant. Hi habitu sancto, specieque honesta scientiam se habere legis profitentur, seque rectè viuendi viuum quoddam exemplar proponunt: sed reuerà cum turpitudinem, atque improbitatem foueant, illique à sua dignitate, atque ordine honestatis, atque virtutis pallium prætendant, virtutem ipsam pallio nudam, maleque iactatam, & ipsi produnt, & ut aliis ludibrio sit, suo exemplo perficiunt. De his malis murorū custodibus, seu gregis pastoribus, multa dicuntur à Patribus grauiter, & dolèr, à quibus tanquā à domesticis

55. Mali pastores valde perniciosi.

sticis hostibus multo magis oppugnata dicitur Ecclesia, quam ab externis.

56. Cum ergo in hos malos custodes ciuitatis, aut Ecclesiae praesides incidisset sponsa, qui exanimatam confirmare, & incertam viam ad sponsum deducere debuissent, deterrèr tamè ab ulteriori cursu, audacius aliquid, atque improbius moliti, dum Christi sponsam, id est, Ecclesiam, aut Ecclesiasticum ordinem suis commodis seruire faciunt. Hi ergo sponsam ornamento nudant, & quoad possunt inornatam profligant; lacerant gregem, non pascunt; impellunt in balthrum, non educunt.

Tulerunt pallium meum.

57. Histor. Pallium quid.

Septuaginta vertunt, theistrum, quod operimentum aestiuum est, quo caput à Sole defenditur, seu, quod magis reor, quod aestiuo tempore gestatur à foeminis, quia leue est, neque pondere grauat, neque vilis calefacit. Est autem pallium foeminarum amiculum, quod pro flammeo est illis, & humeros tegit. Hieron. lib. de suspecto contubernio. Pallium (inquit) interdum cadit, ut candidos nudi humeros; & quasi videri noluerit celat festina, quod volens detexerat. Esse hoc pallium pudicitiae signum dicit Hieron. epist. ad Latam. Quo usam esse Rebeccam, quando deambularem in agro conspexit Isaac, tradit Ambr. lib. de Isaac c. 2. & Hier. in c. 4. Isaac. Et addit sua aetate uti illo Arabicas foeminas: imò hoc esse sponsale insigne docet Nyssen Oratione 12. in Cant. Quare non mirum, si grauiter doleat sponsa ereptum sibi pallium, quo se sponsam profitebatur eius, quem inquirebat.

Adiuo vos filiae Ierusalem.

58. Repetit hic sponsa illa verba, quibus filias Ierusalem obtestata est, ut, sicubi sponsum inuenerint, nuncient ei, quanto ipsius desiderio langueat. Vbi ingenua puella non curat, quod percussa à custodibus sit, & ludibrio habita, neque de his sponsum certum esse vult; sed tantum quod amoris vim ferre non possit; quod ipsius desiderio vagetur, ut corpus extra domum, sic extra corpus anima, quae ad sponsum, ubi ubi est, iam antè conuolaret. Quod videtur, si non expressisse, at certè insinuassee Lxx. qui consentaneè ad textum Heb. sic vertunt, pro (ut nunciatis ei) quid nuntiabit ei? Ac si dicat, non ut meam, imò ut suam iniuriam vlsatur, non ut ereptum mihi pallium restitui curet, sed quia ab amore ipsius tanquā ab igne sacro conficior. Norat enim mandatum hoc plurimum habiturum esse momenti apud prudentem rerum aestimatorem. Lxx. vertunt, quia vulnerata charitate ego. Quasi dicat, accepta à custodibus vulnera sibi esse non graua, quae verò ab amore sunt, maximo esse sibi dolori. Vbi notandum Lxx. addidisse, in virtutibus, ac viribus agri; non quia ita sit in Hebræo, sed quia superiorè adiurationem his adiectis complere voluerit. Quia fortasse solemnitas erat illa adiuratio, & quod plerumque inesse solet, supplere nulli esse incommodo censuerunt.

Adiuo vos filiae Ierusalem. Repulsa à custodibus sponsa, confugit ad filias Ierusalem, quae multo humanius ipsius dolorem, & sollicitudinem miserat, quam possunt officiosè consolantur, suumque studium, atque operam promittunt. Hic verò obserua-

59. Allegor.

Qui verè amat, amatores incommoda non sua.

da est maximè spōse ingenuitas, quæ tot affecta incommodis, & iniuriis, id solum dolet, quod sponsum offenderit, & quod offensus abierit. Quare non vult sponsum de nocturna illa iactatione, aut de suis incommodis doceri; sed quod ipsius desiderio, atque amore langueat. Id nempe proprium amantis est, ut sibi mortuus viuat in aliis. Quocirca quæ excepit sponsa vulnera, quia in eo excepit, quod erat iam ex amore mortuum, non sensit: sentiret utique, doleretque maximè, si illa eadem excepisset in dilecto suo, in quem iam per amorem tota migrarat; & nunc etiam dolet sponsi dolorem. Illud vulnus ægrè afficit sponsæ animum, quod sponsus accepit, quando post imploratum sæpius sponsæ nomen, à foribus abire compulsus est.

Hic verò obseruandum maximè, non temerè ab sponsa iuberi, ut tantum nuncietur sponso languor ex amore, sed magna adhibita deliberatione; ideo enim quasi dubitanda inducitur, ut est in Hebr. textu, & vertunt Lxx. *quid nunciabitis ei?* deinde quasi assumpta deliberatione, quasi alia non curans, id solum in mandatis dat, ut nuncient dilecto, quod ex amore languida deficiat: quod anima apud se non sit, sed in amato, qui cum ubi sit gentium ignoretur, ignorat etiam vbinam gentium animam suam inuentura sit. Hæc vna ratio grauissima vis est, quæ sponsum humanissimum aduocet, trahatque, vel ex vltimis terræ, imò & cœli finibus.

60. Filia verò Ierusalē, ut putat Psel-
lus, Angeli sunt: ut S. Tho. & Beda,
Angeli, & sancti pro nobis sol-
liciti, dum querimus Deum.
viri perfecti, qui sūt in terra: ut Greg.
illi etiā viri sancti qui in cœlis agunt;
& hoc verisimilius, quia hi omnes
pro nobis orant, & pietatis studium
regunt, & fouent. Sponsa ergo ad
dilectum toto inhians animo, om-

nem adhibet conatum, & suum, & externum. Aduocat igitur ad sua vota externas etiam preces: quia his adiunctis collectæ vires diuinum pectus oppugnant, atque adeo expugnant vehementius.

Qualis est dilectus tuus ex dilecto?

61. Narrat hic sponsa quid sibi re-
sponderint Hierosolymitana
fœminæ, quæ excitæ clamoribus spō-
sæ, & illo nocturnæ iactationis in-
commodo commotæ suum studiū
& operā pollicentur. Illæ ergo, quod
res erat, suspicæ, pulcherrimum
esse sponsum, qui tantopere à fœmi-
na omnium pulcherrima amaretur,
rogant signa, ut edat certa, ut illum
ab aliis internoscant, ne ipsæ incer-
tæ inanem illam operam sumant. In
illo verò, *ex dilecto*, Hebraismus est,
vbi pro *ex*, *in* ponitur, quod etiā
significat, *præ*, & est sensus: Qualis
est dilectus præ dilecto? i. præ dile-
ctis, per synecdochen. Quasi dicat;
quid habet præcipuum, quo alios di-
lectos antecellat? Et videtur allusum
ad illud Psal. 44. *Speciosus forma præ
filiis hominum.* Quod verò (*ex*) in
Scriptura sumatur cōparatiuè pro,
præ, constat ex Psalm. 134. *Mirabilis
facta est scientia tua ex me*, id est, præ
me, id est, suprà quàm ego illam asse-
qui possim. Neque est alia sententia,
si (*ex*) sumatur in communi sua si-
gnificatione; valet etenim, hunc ex
dilecto, id est, ex omnibus dilectis
electum esse ad amorem, vel ad tha-
lamum, sicut dicimus *virum de viro
lectum*, id est, de omnibus viris.

62. *Qualis est dilectus tuus ex dilecto?*
Norant sanè beatæ mentes, atque
perfectæ, quis esset is, ad quem tam
auide ferebatur sponsa; rogant ta-
men quis ille sit, ut audiant eius exi-
mias dotes, & præconia. Nā qui bene
alicui

alicui volunt, ad eius laudes, & no-
men sitientes plerumque afferunt
aures, & animos; vel certè, ut osten-
dant non esse sibi pro quolibet vo-
to, ac desiderio sponsæ causâ labo-
randum; neque enim ad res ludicras,
futileque conatus operā suam pol-
licentur, aut præstant. Ad quarendū
sanè talem sponsum, qualis statim
describitur, aderit nobis beatarum
mentium prompta sedulitas; illarum
verò patrociniū querere ad terre-
narum rerum nugas, neque pium
est, neque repulsè nescium. Quod
si veras diuitias, & castos amplexus
à tali sponso aliquis ambiat, adsunt
illic, incumbuntque in eam curam
maiori, quàm qui illarum auxilium
implorauit, alacritate ac studio; ne-
que grauius ferunt adiurari se, &
quodā modo cogi; quia quàm sit id
sponso in votis non ignorant. Libe-
ter ergo dicunt adiurati siue Angeli,
siue mentes in terra perfectæ, siue in
cœlis beatæ, *Et quæremus eum tecum.*

*Dilectus meus candidus, &
rubicundus.*

63. Artificiose occasionem offert
interrogatio fœminarum, ut
sponsa describat spōsi pulchritudi-
nem, & signa edat certa, atque præ-
cipua, quæ vel latere volentem
prodant. Est autem descriptio ita
elegans, ita copiosa, & apta ma-
terix, ut neque inueniri apud scri-
ptores alios, aut excogitari vlla pos-
sit illustrior. Commendat imprimis
à colore, quem candidum esse dicit,
suffusum tamen honestè, ac suauiter
rubore purpureo, quem ex multis
formosorum millibus vnum eligas.
Est autem hæc candoris cum rubo-
re societas in faciei commendatio-
ne inter profanos authores valde

frequens. Tibull. lib. 3. Eleg. 4. mul-
tis hoc similitudinibus explicat. Sta-
tius lib. 1. Achil.

*Niveo natat ignis in ore
Purpureus.*

Et quidam malis in autumno ru-
bentibus: quidam minio cum ni-
ue certanti, aut rosæ foliis in la-
cte natantibus pulchras formas si-
miles vocant. Obserua pro, *ele-
ctus*, Hebr. esse *דגחל* *Daghal*, id est,
vexillatus inter millia. Dissimili qui-
dem figura, eodem tamen sensu;
quia, ut significet antecedit alios in
acie milites; sic dilectus alios in a-
moris acie dilectos longo præcurrit
interuallo. Hunc locum forsan imi-
tatus est Theocr. Idyl. 21. sicut alia
plurima. vbi Venus quærens Cupi-
dinem, signa quædam ostendēs pue-
ri fugitiui, illum ad hunc fœmè mo-
dum describit.

64. *Dilectus meus candidus, & rubi-
cundus.* Paucis hic sponsa comple-
xa est multa, atque admiranda dile-
cti sui ornamenta; nam duobus his
verbis, multorum Patrum sententia,
Deum, & hominem confiterur. Est
enim candidus Diuinitate. Sap. 7.
Candor est lucis æternæ; & 1. Ioan. 1.
*Deus lux est, & tenebra in eo non sunt
ulla.* Rubicundus verò humanitate;
nam, ut notauit Theodoretus, rubi-
cundū terrenū significat; & humani
generis parens, Adā vocatus est, qui
apud Hebræos *rubeum* sonat. Cuius
sententiæ authores sunt Ambros.
Psal. 118. octon. 5. v. 1. Theodor. &
tres Patres. Quidam hoc de Christo
tantum intelligunt, quā homo est.
Hieronym. in cap. 53. Isaia, Gregor.
Pselus, S. Thom. Beda, Rupertus, &
alii. Qui candidum ideo dici pu-
tant, quia innocens, & virtutum
omnium luce, & candore illustris.
Rubicundum verò, quia passus, &
suo sanguine perfusus est. Quare
Angeli

Angeli admirati tantum candorem potuisse sanguine rubescere, atque violari, non aliter, atque vestimentum in torculari calcantium inquinatur musto, dicunt apud Isaiam, ut nonnulli volunt c. 63. *Quare rubrum est vestimentum tuum?* Iure ergo sponsa pulchritudinem illam praeferat, quae ab innocentia nascitur, quae conuitia exagitant, flagella tundunt, crux torquet, ac luxat, sanguis tingit, & ruborem facit. Nimirum cadit, cui rubor aduenit, pulcherrimus est, sicut ebore candido mirabilem affert venustatem purpureus rubor. Quare est, quod verè, ac seriò gaudeat, ac triumphet, qui suae innocentiae conscius iactari se videt, ac cœcuti, quasi omnium esset scelerum reus. Tunc enim verè dici potest candidus, & rubicundus, quem sponsus è millibus electum amat, & què sibi ipsi persimile, & tãquam alterum se accipit, & amplectitur. Hæc est imago Christi, inquit Amb. lib. de obitu Valentiniani. *Valentinianus* (inquit) *meus candidus, & rubicundus habes in se imaginem Christi;* illam nimirum, quam attulit Christo innocentia vulnerata. Huic ergo ascendenti, portatque non solum Christi imaginem, sed eius Passionem, ut loquitur Paulus 2. Cor. 1. *Sicut abundant Passiones Christi in nobis;* occurrunt Angeli, cantantque cum plausu verè triumphali illud Isai. 63. *Quis est iste qui venit de Edom, tinctis vestibus de Bosra?* (id est, de loco pingui, feracique multi tribulationum.) *Iste formosus in stola sua,* candida nempe propter innocentiam; Passione verò non tam infecta indecorè, quam tincta eleganter.

65.
Christus
forma speciosus.

Electus ex millibus. J. Mille Hebræorum more pro quavis multitudine sumitur. Ex omnibus ergo electus sponsus Christus, si exter-

nam etiam speciem intueare: quia omnium pulcherrimus, ut dicit S. Thom. in illud Psalm. 44. *Speciosus forma præ filiis hominum;* & cum ipso communiter alij, licet non nemo aliter existimaverit. Nam, si quæ sunt loca, quæ illum indicant non habuisse aspectum, neque decorem, & visum esse quasi leprosum, illa referenda sunt ad tempora Passionis. Qua de re nos pluribus ad illud cap. 52. *Inglorius erit inter viros aspectus eius.* Electus etiam ex omnibus est, si munus spectes, ad quod assumitur; hic nempe est, de quo Eccles. 7. *Virum de mille unum reperi;* hic nempe vnus est, qui à se ipso candidus dici possit, cum reliqui non tam candidi, quam candidari dici debeant. Electus è millibus est mediator inter Deum, & hominem Christus Iesus, qui filius dilectionis est, non iræ, ut iratum placaret, redderetque beneuolum offensum Patrem.

Caput eius aurum optimi.

Locus hic difficilis est propter incertam quorundam nominum significationem. Sensus esset non difficilis, si caput aureum esse dicamus, quia pulchrum est; nam in quocumque genere, quod eiusmodi est, aureum appellatur; quomodo paulo inferius manus sponsi dicuntur aureæ, & ab externis, aurea mala, aurea sacula, aurea eloquentia: & ab ea vocati sunt Chrysostomus, & Chrysologus propter auream facundiam. Sed certum mihi est, hic non agi de communi aliqua laude, sed de præcipua aliqua, & certa pul-

66.
Histor.

Caput pro
capitis or-
namento.

pulchritudinis nota, quæ tamen non insit à natura capiti sponsi, sed ab arte, & industria, id est, de aliquo capitis ornamento. Nam statim agit de capillis, qui cum nigri sicut cornu esse dicantur, consequens est, ut auri optimi splendorem non referant. Sicuti infra cap. 7. sponsa caput cum Carmelo confertur, propter coronam è ramis, floribusque contextam; deinde propter capillorum aureum nitorem Regiæ purpuræ simile vocatur; sic etiam nunc, ubi de sponsi corona dictum est, statim ad comæ pulchritudinem descendit.

67.

Dicitur ergo caput, id est, capitis ornamentum aureum. Hebr. *סנה* *Cethem*, quod variè exponitur. Quidam dicunt esse diadema, ut R. Salomon; Abenezra genus dicit esse monilis, Anonymus, margaritam; & ita reddit illam vocem Hieronymus Prouer. 25. *margaritum fulgens.* Symmachus, lapidem pretiosum: sed communiter exponitur, aurum purissimum; & probat nomen *פז* *Paz*, quod statim sequitur, quod etiam non vno modo verti solet. Quidam enim dicunt aurum esse solidum, & firmum; quod igne non consumitur, à *פז* *Paz*, quod est, *robor*; & id videntur indicare Lxx. qui vertunt, *cephas*, seu, *cephaz*, quod lapidem significat. Nisi velis illud esse, quod est in priori parte nominis, esse notam similitudinis, quæ apud Hebr. est *ce*, hoc sensu. Aurum sicut Phaz, id est, quale ab ea regione solet adduci. Aquila vertit illud *Paz*, lapidem auri, id est, quod durum est, & solidum in auro. Alij putant *פז* *Paz* esse pretiosum lapidem. vnde Lxx. & Hieronymus Psalm. 118. *topazium* reddunt, & iuuat literarum communitas; nam à *Paz* facilis G. Sanctij Comm. in Cant.

est transitus ad *topazium*, maxime si sit Græcorum articulus, qui per tot mutationes in Græcam linguam Hebraicæ voci adherere potuit. Alij *Paz*, nomen esse putant loci auri optimi feracis; & de *Ophaz*, quod ab eo videtur esse deductum, verisimile sit ex eo Ieremiæ cap. 11. *Argentum inuolutum de Tharsis affertur, & aurum de Ophaz.* Res est difficilis, neque dum satis explorata; utcumque tamen sit, sensum illius loci existimo; illustre esse sponsi caput aureo aliquo, aut inaurato insigni, quod putat Theodoretus, & indicat Theodotionis versio; qui reddit *insigne in auro*, fortasse Syrorum more, qui, ut tradit Athenæus lib. 12. *corona è floribus aureis addidit lemmiscos.* Vel certè aureis ramentis capillos inaurarat sponsus, ut de elegantibus adolescentibus, & miro cultu illustribus, qui Salomoni aderant, tradit Iosephus lib. 8. cap. 7. Anr. *Equis optimis*, inquit, *Salomonis insidebant equites, flos iuuentutis, præcetera statura, prolixoque capillatio cõspicui, ad hæc ramentis auri capillos quotidie spargebant, ut ad Solarium radiorum contactum fulgur è capitis eorum reflecteretur.* Quod fecisse etiam postea dicuntur Imperator Commodus, ut in eius Vita scribit Lampridius, & Lucius Verus, ut in *Ælio Vero* Spartianus; & Gallienus, ut in Vita ipsius tradit Trebellius Pollio. Quod si ita est, facile intelligitur, quomodo illi capilli, qui nigri statim dicuntur, aurei, vel inaurati esse potuerint; quia natura nigri, auri tamen splendore illuminati flauescunt. Satis hæc aptè; sed fortasse talis hic describitur sponsi caesaries, qualis ab Anacreonte Ode 27. ubi Bathillum pulchrum adole-

Capilli o-
lim inau-
rari soliti.
68.

Gg

scintera describens, comam illi as-
fingit flauentem in summa, in inti-
ma verò parte nigricantem. Quod
credo olim fieri solitum artis ali-
quo lenocinio. Sic Anacreon ad
pictorem effigiem Bathilli ex-
primere conantem. *Ανταρὰς ὁμοίης πικ-
νόν, τὰ μὲν ἐν δέξιν μέλαινα, τὰ δὲ ἐς
ἀκρὸν ἡλιώδης.* Quæ sic reddo Latine.
*Nuentes comas facito, intus quidem ni-
gras, in exteriori, ac summa parte Sol-
ares, id est, rutilas, quales sunt radij
Solis. Quæ capillorum species, &
cultus non multum abest ab eo,
quem habuisse nuper diximus Sa-
lomonis ministros. Et fortasse pro-
pter illum optimum colorem co-
mæ dicuntur similes palmarum
elatis; cum propter intimum assi-
milatæ postea sint coruis, ut mox vi-
debimus.*

69.
Allegor.
Diuinitas
in aurofi-
gurata.

Auri na-
tura.

Caput eius aurum optimum. Sermo-
nem hîc esse de Christi diuinitate
omnes penè fatentur. Gregor. hîc,
& lib. 34. Moral. c. 13. Theodor. S.
Thom. Beda, idque probant ex il-
lo Pauli 1. Cor. 11. *Caput Christi Deus.*
Hoc verò caput optimè adumbrat
auri splendor, atque natura. Quod
Philo Iudæus indicare visus est eo
libro, cui titulus, *Quis rerum diui-
narum heres,* longè à medio, ubi agit
de candelabro. *Inter laudes* (inquit)
auri multas, due referuntur precipue.
Vna, quod non sentit rubiginis iniuriam;
*aliera, quod in tenuissimas bractæas si-
ne scissura deducitur.* Merito ergo ma-
iorem naturam significat, quæ diffusa, &
protensa usquequaque tota per totum
plena est, apertissime contextens cetera.
Sapienter sanè Philo, aut certè Phi-
lonis oratio diuinæ in auro naturæ
similitudinem explicat. Vt enim au-
rum, maximè obrizum, de quo hîc
sermo, quia optimum dicitur, ni-
hil sordium trahit, aut rubiginis
ex situ longo, squalorèque loci, in

quo sepultum est, neque ex eius
momentis quicquam deterit, aut
de splendore adimit vetustas; sic
omnino Deus multo excellentius
vbique purus, puritatique idem
inexhaustus fons, apud quem non
est transmutatio, neque vicissitu-
dinis obumbratio. Vt in tenuissimas
bractæas deductum aurum nostris
se vsibus mirificè accommodat;
cum sit ad cultum, & elegantiam
eximium, & ad exhilarandum ani-
mum efficax, & ad commercia pre-
tiosum: sic etiam Deus super au-
rum, & topazium longè pretio-
sior, exhilarat animos, ornâtque
adeò lautè, & splendide, ut cælo
fiant longè pulchriores, qui antè
aspectu sordidi fuerant, & cultu
horridi; sicut vastum, & rude li-
gnum sculptoris arte expolitum
auro vestitur, & longè radiat. Hoc
aurum nobis quærendum est, vel
ipso rerum nostrarum vitæque di-
spendio. Suadet hoc ille qui au-
rum est, Apoc. 3. *Suadeo, inquit,*
*tibi emere à me aurum ignitum, proba-
tum, ut locuples fias, id est, me ipsum,*
sine quo locupletari nemo potest.
Hoc caput nostrum, & aureum,
& optimum seruemus, ne damnati
hoc capite, eodèque aliquando
multæ supplicium subeamus tur-
pe, immane, sempiternum. Hoc
nobis caput, ne qua fraus, aut vio-
lencia demetat, laborandum, &
ut omnino seruetur incolume, ser-
pentis in morem totum corpus vul-
neri obiciendum est. Tractauit
hæc optimè Ambrosius Serm. 20. in
Psalm. 118. Quidam hîc putant ser-
monem esse de Christo, qui ca-
put est Ecclesiæ, & in his Ambr.
in Psalm. 118. Serm. 15. Non dubium
est, Christum esse caput Ecclesiæ,
ut expressè Paulus ad Ephes. 4. sed
cum hîc sponsa non de suo capi-
te,

te, sed de sponsi loquatur, prior
sententia sine dubio probanda
est.

*Coma eius sicut elata pal-
marum.*

70.
Hic.

Elata pal-
marum
quid.

FAccessit huius loci explicationi
negotium vobum obscuritas. In
Hebræo deest, *palmarum*, neque ha-
bent LXX. neque ex Græcis Pse-
lus, & tres Patres, & ex Latinis Am-
brosius. Agnouerunt tamen Theo-
doretus, Carpathius, Apponius, &
verisimile est LXX. addidisse *pal-
marum*, & scriptorum incuria ex-
cidisse. Quid verò sit *elata*, valde
incertum est. Heb. *עלית* *Talitum*,
quod *tumulum* vel *cumulum* signifi-
cat, siue etiam figuratè, *flocos*, seu
cin. innos, qui in capillis instar tumu-
li sunt. Quidam *elatem* abietem ex-
ponunt, sequuti Plinium, qui huic
voci abietem, spathem, aut palmam
subesse vult. Qui sanè videntur inci-
disse in Græcos codices, in quibus
deesset *palmarum*. Ita Ambros. Gre-
gor. Nyssen. & alij. Quidam illud
elata, faciunt adiectiuum Latinum;
ita vè *palma elata* dicatur rami, qui
in palmis erecti sunt, ut distinguan-
tur ab iis, qui deprimuntur, & in-
curuantur. Ita Rupertus. Quidam
adiectiuum Græcum esse credunt
ἐπὶ τὰ ἑλὰ. νεῖν, quali dicas, *ductiles*.
Ita R. Abraham. Alij vocè esse Gre-
cam fatentur, sed cauliculum esse
putant, vel germen palmæ nouel-
lum, quod grati coloris est, & per-
petuè virens. Ita Galen. lib. 8. Simpl.
Helychius, Genebrardus. Et qui-
dem Plinius lib. 3. cap. 4. nouella il-
la germina, quæ erecta pullulant à
cacumine, comam vocat. *Coma*, in-
quit, *huius arboris in cacumine est.* Sed

communior sententia est (quando
iam constat hîc agi de palma) esse
integumentum illud, quo palma-
rum fructus includuntur. Ita Dio-
scorides lib. 1. cap. 126. Aetius, Ori-
basius, & ex recentioribus pleri-
que. Comparatio verò in eo est,
quia ubi crassius illud, & durum
involucrum palmarum fructus iam
maturitati proximus discindit, eru-
punt densi, atque numerosi flocci,
ita inter se conglobati, atque im-
plexi, ut crispatos capillos, ac cin-
cinnatos imitentur. Habuisse au-
tem sponsum cincinnatos, siue vi-
bratos crines, ipse docet hoc eodem
capite, cum ait: *Et cincinni mei guttis
nocturni.*

Nigra sicut coruus.

71.
Capillus
niger ho-
neltus in
viris.

Smit à palma, quod in capillis
Spulchrum est, scilicet densita-
tem, & aptos ad cincinnos flexus;
sed quia in viris color palmæ, siue
qui in nouello germine, siue qui in
dactylorum operimento est, deco-
ris non multum habet, quia viros
parum honestat fuluus color, ideo
niger à coruo sumitur, quem esse
in viris honestum docet Horatius
in Arte Poëtica:

Spectanda (inquit) *nigris oculis, ni-
gròque capillo.*

Et lib. 1. Ode 32.

*Et Lycum nigris oculis, nigròque
Crine decorum.*

Imò & flauam comam viris Roma-
nis esse dedecori tradit Propertius
lib. 2. Eleg. 18.

Turpis, inquit, *Romano Belgicus
ore color.*

Neque mysterio vacat, quod spon-
sa adeò effusè dilecti sui caput cõ-
mendet. Quia audierat caput ple-
num esse rore, & cincinnos guttis

noctium; extollit magis eius amorem, & tolerantiam, qui caput vique adeo pulchrum nocturnæ subiecerit pruina.

72. *Coma eius sicut elata palmarum.* Allegor. Sancti Deo non recedunt, etiam diu humana curant. Quidam per *comas* significari putant Angelos, & Sanctos, ac deum omnes Christi fideles. Ita Gregor. Beda, S. Thom. Carpathius, quia hi semper in suo capite manent, qui Christus est, a quo & succu, & vitam trahunt, sicut rami, qui a suo stipite decisi non sunt. Sicut ergo elata crispum quiddam habent, & sursum spectans, sic nimirum Sanctorum cogitationes, & studia in sublime rapiuntur. Et quo maiori pondere premitur palma, deorsumque violentius inflectitur, maiori se nix sursum attollit: sic capilli isti, quia in palma sunt, id est, in Christi capite, nituntur magis in altum, quo durior illos vis pertinacius incuruare contendit. Deinde, quia sicut capilli nunquam ad inferiora sic defluunt, ut caput deserant, a quo pullularunt: sic viri sancti nunquam ita se terrenis implicant, ut a Deo recedant. Adde ad extremum; sicut capilli, quod crescunt, quod splendent, imò quod omnino sunt, accipiunt a capite, eademque vicissim aliquid addunt honestatis, sicut frondes arbori; sic etiam Sancti, qui quod tales sint, & nobiles Regij capitis crines, habent a Christo, eidem ornamento sunt.

73. Hi verò capilli dicuntur esse quasi coruus nigri, quia licet eod dignitatis ascenderint, ut in diuino sint capite, ab eoque pendeant, tamen nihil in se magnum agnoscunt, quia quales antea fuerint, & quid a se ipsis habeant, & preclare norunt, & sæpe reputant. Ita Gregor. S. Thom. Beda, Car-

pathius, & alij. Angeli verò quasi coruus nigri sibi esse videntur, cum tamen in se tetri nihil habeant, quia candor omnis, & splendor cum diuino compositus, nigror omnino est, & densa tenebra. In hoc nigrore conseruare voluit Paulus capillos quosdam Ephesiae antea Dianæ, id est, ignobili, atque obscuro capiti insertos: postea verò ad aureum Christi caput meliori mente translatos, dum dicit ad Ephes. 5. *Eratis aliquando tenebra, nunc autem lux in Domino.* Et hoc idem cognoscebat in se, predicabatque liberè, cum se persecutorem Ecclesiae fuisse clamabat.

Illud porro maximè considerare oportet, illustrissimum aurei capitis ornamentum esse capillos, & nitentes, & nigros. Tales verò sunt, qui cum magnis dotibus splendidi, & ad altissimarum virtutum fastigium euecti sint, nihil tamen de se sublime cogitant. Hos Christus non solum in manibus, sed etiam in capite libenter gestat; cuius sudoris opus vel maximum est, ita ornamentis Sanctos excolere, & in altum assumere, ut tamen ipsi se in suæ reuerentis, ac sordium meditatione contineant.

74. Alij fortasse accommodatiùs per capillos diuina consilia, & cogitationes intelligunt, quæ ex Deo Christi capite manant. Dicuntur verò palmarum elata similes, quia hæc alta sunt, & in ipsa sua altitudine erectæ; quas cogitando non potest assequi humana ratio. Sicut enim exaltantur celi a terra, inquit Dominus Isaia 55. *sic exaltate sum vis mea a vis vestris, & cogitationes meæ a cogitationibus vestris.* Et Paulus

lus ad Rom. 11. *O altitudo diuinarum sapientiæ, & scientiæ Dei, quam incomprehensibilia sunt iudicia eius, & inuestigabiles viæ eius!* Quis cognouit sensum Domini? Ex hac tanta diuinarum cogitationum altitudine fit, ut nigrae sint, id est, obscuræ, neque humana sapientia perscrutabiles; quemadmodum capi videndo nequeunt, licet sua naturalidissima sint, quæ ab oculis nostris longè recesserunt.

Oculi eius sicut columbae super riuulos aquarum.

75. H. Hor. Sicut sponsæ oculi columbis similes supra ab sponso vocati sunt, sic sponsa parem remetica laudem, imò & magno auctam corollario sponsi vicissim oculos columbis assimilat. Quod enim illud, *columba*, in numero plurali sit, ostendunt Lxx. qui vertunt *oculi*, & Hebraicus textus, in quo est *oculi*. Sed obscurum est in quo similitudo consistat: neque enim magna laus est, si oculi sint candidi sicut columbae; neque præterea apparet quid tantum afferat laudis aquarum vicinitas columbarum pulchritudini.

Imprimis certum mihi est, non hinc ex colore figuræ columbarum peti similitudinem, sed ex modestia, atque simplicitate, a qua columbis præcipua commendatio. Dicuntur verò lacte lotæ, quia alba in maximo pretio sunt Palæstinis, ut ait Tibullus lib. 1. Eleg. 7.

Alba Palæstina sancta, columba Syro.

Hæc verò columbae aquarum amat pellucidos, riuos, & fluentia pura: lacunas verò, & si quid tetri odoris

est, horrent. Vide Basil. in Psalm. 33. & Varronem de re rustica lib. 3. c. 7. ubi agens de columbariis; *Aquam* (inquit) *puram esse oportet, quæ influat, unde bibere, & se lauare possint columbae.* *Permunda sunt enim hæc volucres.*

76. Oculi similes columbarum imaginem in aqua. Aquarum riuuli videntur esse sinus illi, & cauitates, in quibus continentur, & mouentur oculi; nam & hæc stillare, & manare dicuntur, quod fontium est. Qui verò oculi propriè dicuntur, sunt in his riuulis, & fontibus, sicut columbae: nam & hi a poetis dicuntur natare, haud dubiè in fontibus. Quod verò columbae iuxta fluentia pulchræ dicantur, facit ut suspicer sermonem hic esse non tam de colubis, quam de columbarum imagine, quæ ab aquis repercussa, vetustior est, quam ipsa columba; quia in aquis representata inclusa videtur, & quasi innatare in pellucida quadam, & liquida crystallo. In suo sinu, quasi in suo fonte natate dicuntur oculi. Virg. 5. *Aeneid.*

Natantia lumina soluit. Et Ouid. 6. *Fastorum.*

Animique, oculique natabant. Neque fulgor ille, qui emicat, & vibratur ab oculis, propter quem ipsis luminum nomen indidimus, a candida columba satis exprimitur: optimè verò ab eius imagine, quæ in aquis collucet. Quare Quid. 2. de Arte, oculos comparat non Soli, sed eius imagini quæ ab aquis redditur.

Aspicies oculos tremulo fulgore nitentes.

Et Sol in liquida sæpe resulget aqua. Et Horat. lib. 2. Ode. 5. non Lunæ comparat, cuiusdam pulchritudinem; sed ipsius imagini ex mari reuidenti.

Albo sic humero nitens,

*Et pura nocturno revidet Luna
mari.*

Alij putant ideo oculos columbis iuxta riuos videri similes, quia pupilla in eo, quod est in oculis pellucidū, & humidum inclusa videtur. Sed hæc etiā similitudo nō tam à columba, quā ab eius specie sumēda est. Hęc mihi sese offerebat ratio, cur columba dicatur residere iuxta fluentia; neque vllam commodiorem ab aliis afferri video; nisi fortasse quis existimet agi hīc de aliquo præcipuo columbarum genere, quę iuxta purissimos amnes, aut fontes plurimum versantur. Sed non video quō niti possit hæc coniectura.

77.

Quidam hīc consent duabus similitudinibus valdē diuersis explicari oculorum venustatem: altera, à columbis; altera, à gemis auro argētove inclusis. Ita explicant Rab. Salomon, Abenezra, & Anonymus. Ad quod obseruandum in posteriori hemistichio non esse Hebr. *fluētia plenissima*: sed tantum, *plenitudines*, Hebraicē מלאה *Meleah*, quod significat *plenum*, aut *sinum* in annulo, aut alio quouis loco, quem implet inclusus ibi lapis pretiosus. Exod. 28. num. 17. vbi vulgaris legitur, *Pones in eo quatuor ordines lapidum*, communiter alijs eodem sensu: *Inclusi auro erunt per ordines suos*. Hebr. *Erunt lapides in plenitudinibus suis*, vel *palis*. Ita fere Pagninus, Vatablus, Tigurina, Oleaster, & Chaldaus. Erit ergo iuxta dicta huius loci sensus; sponsi oculos esse similes & candidissimis columbis iuxta aquarum decursum, & duabus gemmis, quę palis suis illigantur. Quę verò in annulis dicuntur palis, vbi conduntur gemmę, in capite sunt cavitates, & limus, vbi conduntur oculi. Hoc verò est, esse super suas plenitudines. Cum autem

Exod. 28.

hil

hęc comparatio apta sit, atque elegans, à vulgata tamen abeundum non est, quæ per epexegetim eandem rem duobus modis expressit.

Alia mihi succurrit explicatio non omnino aliena ab usu Scripturæ, & à loci dignitate. Est in Scriptura ad significationem, & notationem nominum frequens allusio: vnde Adam iuxta sui nominis notationem, *pulvis*, Iacob, *luctator*, Nabal, *stultus*, vocatur. Sed & ad varias eiusdem nominis significationes intenti sacri etiam scriptores ludunt eleganter in ambiguitate vocabuli. Exempla sunt apta Dan. cap. 13. vbi cum alter senum dixisset deprehensam esse Susannam cum adolescente *sub primo*, subiecit Daniël, secundum esse ad Angelo Dei; nam prius arbor cum *sub primo* verbo, quod *secare*, vel *ferrare* valet, communem habet sonum. Et cum alter respondisset *sub schino*, intulit esse diuidendum: nam & hoc valet verbum & *vo. Tpv. Sak* ad vigilare significat, & *amygdalum*, fortasse quia vigilans expectat primum quodque tempus, vt flores, quos nimium auidē parturiebat, prima omnium arborum pariat. Vnde quo loco vulgaris Ierem. 1. reddit. *virgam vigilantem*, alijs communiter vertunt, *amygdalinam*, eodem, vt ego existimo, sensu; nam amygdalus vigilans dicitur à festinatione in germinando: sicut morus, si vox esset Latina, tarda, aut segnis dici posset, à mora; quia serdē germinat. Cum ergo Propheta videre se dicat *virgam amygdalinam*, subdit dicens, *nece vidisti, quia vigilabo ego*. Ad hunc ergo modum cum eadem vox significet *oculum*, & *fontem*, alludit sponsa ad vtramque significationem, dum fontis meminit; ac si dicat, satis implere oculos sponsi totam

78.
Regula
Allusio
nes variz
ad nomi-
nis crymo-
logiam.

totam nominis sui latitudinem; nam sunt, quod sonant, aut fontes pleni, ac puri; aut saltem iuxta puros, & plenos fontes. Qui verò hīc dicantur fontes, nuper explicuimus.

79. Præterea nomen illud, quod *columbam* sonat, à radice deducitur, à qua *ceni* quoque nomen deriuatur. Columba enim, quæ Hebr. *yon*, & *cenum*, quod *yon* *Janan*, radicalibus eisdem constant literis. Modestē igitur, & vrbane sponsa, dum columbis oculos dilecti assimilat, remouet id quod propter nominis cognationem purissimis luminibus aliquid aut tetrum, aut sordidum allinere potuisset. Quare, vt ostendat longē abesse columbas illas ab eo, quod indicat altera significatio; loras dicit lacte, non in locis palustribus, ac cœnosis; sed super riuulos aquarum, & fluentia plena, vbi pura omnia, neque quicquam est, aut odore graue, aut aspectu fœdum. Simile est, quod Osee cap. 2. sponsus idem Deus de sponsa iam ad fidem, thalamumque reuocata dicit. *Tunc vocabit me, vir meus, & non vocabi me ultra Bahali: & auferam nomina Bahalim de ore eius*. Nomen Bahal, quo vxores honoris gratiā appellant viros suos, ab ea radice nascitur: vnde Bahalim, quo nomine significantur idola, quæ antē sponsa illa fugitiua coluerat. Ne ergo radicis, & quasi generis communitas, aut vicinitas toni sponsum offenderet, qui vel ipsum nudum nomen vehementer horret, vult ab ea compellatione, alioqui honorifica, detergi quicquid indignum, aut odiosum subolere potuit, exterminato quamvis ignominie nomine Bahali. Ita pene Hieronymus in Osee cap. 2. Ad hunc ergo modum, quia nomen co-

Osee 2.

lumbæ cum eo nomine, cui cœnum subest, radicē, & quasi genus habet commune, ab eo tollit quicquid ingratum, & sordidū esse potuit. Ideo sedere dicuntur columbæ non ad cœnum, quod nomen ipsum sonat, sed ad fluentia, quæ quia plenissima sunt, pura esse oportet.

Quæ lacte sunt lotæ.

80. Hebraismus est, *lorum esse lacte*, pro, candidum esse: sicut *dealbatum esse niue*, Psal. 67. quasi perfusum esset, vel intectum lacte, vel niue; sicut Hispanē dicitur *bañado en leche*, quod lactis colorem habet; & quod inauratum est, *bañado en oro*: neque enim se quisquam niue dealbauit, aut lauit lacte, vt candidus fieret. Dicuntur verò loti lacte, quia tales nobis apparent, qui candidi sunt.

81. *Oculi eius, sicut columba super riuulos aquarum.* Quia hīc columbæ meminit sponsa, quidā in sponsi oculis Spiritus sancti dona meditantur, qui in columbæ specie visus est iuxta aquarum riuulos, id est, ad fluentia Iordanis. Et in his est Theodoretus, & tres Patres. S. Tho. Beba, & Rupertus. Cui explicatio- ni fauet illud Apoc. 5. vbi agnus, visus est Ioanni, qui habebat oculos septem, qui sunt septem Spiritus Dei. Et Zachar. 3. vt exponit Hieronymus, septem oculi, qui sunt super lapidem vnum, septem dona sunt Spiritus sancti. Hic verò diuinus Spiritus super aquarum riuulos sedere dicitur, quia puris, & castis animis delectatur. His aquis quasi incubat, & fecundas reddit; non residet super paludes, ac cœnosa loca, quia ibi aliquid tetri odoris est, quod horrent columbæ.

81.

Allegor.
Spiritus sã
ei dona.

Alij Doctorum symbolum ocu-
los

82.

De flores
oculi Dei,
atque i-
deo puri.

los esse volunt. Ita Gregor. Ambr. Pfellus, Carpathius, & Apponius. Hi Christi sunt oculi, quia sicut per hos Christus loquitur: sic etiam per eosdem videt, per hos membris inferioribus providet. Ideo sunt in capite, id est, in dignitate positi, ut e superiori loco tanquam ex specula longè prospiciant. Est autem in Scriptura frequens, ut quis dicatur id facere, quod ut alij faciant author est. Sic Spiritus sanctus postulare, atque orare dicitur, quia nos orare facit; & loqui in Prophetis, quia ut loquantur iubet. Et Paulus in se loqui Christum liberè profitetur 2. Cor. capit. 13. Videt ergo per Doctores Christus, quæ vel corrigenda sunt in moribus, vel ad animorum profectum adhibenda. Hos habere decet columbinum candorem, simplicitatem lacteam, ne, dum Iesum Christum queri à se, & prædicari iactant, inanem sibi gloriam, & humanam commoditatem venientur. Videant ergo etiam, atque etiam quam mundi, & casti esse debeant oculi, quos Christus in facie gestat, neq; in causa sint, ut in pulcherrimis aliquid esse nubili, atque distorti quisquam suspicetur. Magna certè laus est, oculos esse tanti sponsi, & quos idem tanquam pupillam oculi sui muniat, atque custodiat; sed magnum propositum supplicium est, si hi, quid Christi oculos deceat, non cōsiderent, aut id audeant, quod tantos oculos pudefaciat.

85.

Hi sedent iuxta aquarum riuulos, & fluēta plenissima, id est, iuxta diuinarum Scripturarum oracula: inde hauriunt, quod effundant ad populum, non ex terris, atque cœnolis poetarum, profanæque, ac comptulæ facundiæ paludibus, quod nostro sæculo hac in re lon-

gè infelicissimo multi audent, qui sanè id videntur suis concionibus proposuisse, ut populum Dei in viam Aegypti reuocent, ut bibat aquam turbidam, in qua se demon quotidie tanquam in suo volutabro versat.

Hæc quæ hactenus à nobis dicta, magis sunt ad Patrum antiquorum sententiam, & ideo mihi magis probantur. Sed quia in nomine *לונה* *Jonah*, quod & cœnum significat, & columbam, aliquid arcani latere suprà diximus in cortice, hic iam in medulla, quid spiritualiter lateat, exploremus. Qui *לונה* *Jonah* audit, cum de columba sermo fit, statim occurrat aliquid fœdum, & cœnosum, propter Hebraicæ radicis societatem, ideo quamlongissimè à cœno remouetur columba, dum dicitur *lacte lota*, & quæ habitet non iuxta palustre cœnum, sed *iuxta fluēta plenissima*, in quibus nihil fœdum est, nihil immundi. Sic quia sponsus Christus homo est, viderique poterat alicui ex communi hominum fonte iam antea serpentis halitu, ac volutationibus infecto, & turbido aliquid traxisse sordium, ideo candorem lactis illi tribuit sponsa, & sedentem facit ad purissimos riuos viuētis aquæ: sumpsit enim ex B. Virginis purissimis visceribus mundissimam carnem, quibus antiqui serpentis halitus nihil afflarat pestilens. Quare licet verè homo sit, à communi tamen hominum labe immunis est. Neque huic expositioni incommo-

84.

Christus
purissimus
ex purissi-
ma virgi-
ne conce-
ptus.

futuri sunt alibi sicut nix, niue dealbari dicuntur. *Nunc dealbabuntur in Selmon.*

Genæ illius sicut areola aromatum.

85.
Histor.

Difficilem reddit huius loci sententiam variâ expositio nominis *אֵרֶוֶל* *Arugah*, pro quo noster, *areola*, Lxx. *phiale aromatatum germinantes vnguenta*, Aquila *fulci*, recentiores ex Hebrais, *linea sulci*. Sed existimo hæc omnia parū à vulgato differre. Hunc locum quidam accipiunt de candore, ruboreque genarum, quæ optimè adumbrari videntur areolæ similitudine. Sed quia iā spōsus cādus, & rubicūdus dictus est, aliud proculdubio spectat hæc cōparatio.

Ut omittā sententias alias, existimo ab areola, siue à linea, sulco, phialæ aromatatum sumi similitudinem, ad explicandam genarū venustatem, quæ est ab illo naturali flore, vel lanugine, quæ iuuentutis index est, quā nos pubertatē appellamus: tum quia non videbatur prætermittendus ornatus ille, qui in viris non postremū obtinet locum, maximè in adolescētib; qui sic nitent tenera illa flauaque lanugine, sicut arbor floribus: tū quia ad alia omnia difficile accommodatur areola species; ad iuuenilē autē decorem, qui est à barba, aptissimè. Tanta est enim inter arborum, & barbæ nitore similitudo, ut trāslatione quadā mutua, atque reciproca, quæ barbæ sunt, ad arbores, & facta, & quæ horum sunt, vicissim trāsferantur ad barbam. Nam & arbores dicuntur pubescere, & prata, & omnia, quæ terra gignit iam maturata, ut dicit Cic. de natura Deorum, & pubētes herbæ à Virg. 3. Georgic. & 4. Æneid. Et vna, ac vineæ pubertas, à Plin. in Proëm. l. 5. Rursus ab a-

A barbā
ad arbore
reciproca
translatio

G. Sanctij Comm. in Cant.

gris, & arboribus ad barbæ dignitatem, & speciem trāslationes fiunt multo frequentius. Virg. 8. Æneid.

Tunc mihi prima genas vestibat flore iuuenta.

Pacuius,

Nunc primum opacat flore lanugo genas.

Martialis,

Dū tibi vernarē dubia lanugine mala.
Et pili dicuntur germinare Ezech. c. 16. Et sanè apud Latinos *hortus*, & apud Græcos *κῆπος* pro ea germinatione sumitur, quæ ætatis maturitatē indicat. Et Suidas cum duas constituat tonsuræ formas, alteram vocat *συνάφην*, quæ ad cutim radit; alteram, quæ capillos ad frontis ornatum relinquit, appellat *κῆπον*.

Quod si colori candido, & rubicundo, quem inesse spōso nuper vidimus, colorem illum addas flauum, suauem, & renidētem, qualem fuisse oportet tali adolescēti in primo iuētutis flore, optimè explicatur varietate, suauitatēq; florum, quos pigmentarius in areola ex arte disposuit. Dicitur autem pigmentarius hic, qui flores in areā, vel phiala variè, atque concinnè serit, aut disponit, figuratē quidē: nā propriè hic topiarius est; aptè tamen, quia iste florum varietate elegantē aliquam exprimit formā, sicut ille coloribus, vel cetrè, quia pigmentarius, Heb. *רוקח* *Rokh*, vnguentarius est, aut seplariarius, qui vnguenta ex variis aromatibus confecta vendit; hic quia varia etiā aromata conserit, speciē pulchrā efficit in areola ex eorum varietate.

Neque ab hac sententia aliena est versio Lxx. quam enim noster vertit, *areolam*, ipsi reddunt *phiale*, illam videlicet, quam in horti similitudinem, nos odoriferis herbis floribusque conserimus, ad mentarum, fenestrarumque, imò altarium amœnitatem, & elegantiam; Hh

86.

siue quos aliunde collectos ad phialas, calathosue traducimus eo ordine quo ad aspectum sunt magis grati. Quales illi de quibus Maro Eclog. 2. ubi mira quaedam species ostenditur ex violis, narcisso, casia, vacciniis, & aliis, aut in fasciculos coactis, aut ex arte copulatis. Quae vero ita contexta sunt, non video quo alio nomine aptius, quam areolae explicari possint.

Qui lineam sulci reddunt, id etiam volunt, nam in illa pubertatis, id est, primi floris areola lineae sunt, ac sulci sic à natura, sicut alij à pigmentarij, aut à topiarij industria directi, qui claudunt, continentque areolam illam, quae iuueniles genas, & vestit, & illustrat.

87.
Allegor.

Genae illius sicut areolae aromatum.] Ingenuitatis, & indolis praeclarae non obscura indicia apparere solent in genis, quas plerumque in bene institutis animis inficit rubor. Cum ergo in sponso vigeant virtutes omnes, eademque summa, sicut in horto à pigmentariis confito flores eximij, & sua natura pulchri, & ordine topiario conspicui, qui & summam topiarij artem, & naturae bonitatem ostendunt; sic sponsi genae produnt summarum virtutum gloriam, & ingenui animi praeclaros sensus. Quidam in genarum altera indicari putant Christi misericordiam; in altera seueritatem, & iustitiam, quibus, & amabilem se ostendit, & venerandum, & timendum. Ita S. Tho. & Beda. Quod sanè principem virum, publicaeque salutis custodem ita decet, ut si alterum desit, suo munere ex aliorum usu fungi non possit. Sed nescio quomodo seueritas, & maiestas abhorret ab hoc nuptiali, atque festiui tempore: neque seueritas admodum ad quarendum inuitat, maxime cum alibi totus sponsus suauitas, & desiderium dicatur.

Christi
seueritas
& misericordia.

Quare non est improbabile quod Rupertus, Titelmanus, Genebrard. & alij dicunt, significari in genis maxime tunc iuuenili flore pubescentibus ea, quae mansuetum, liberalem, hilarem, & humanum sponsi animum producit. Quid enim terribile in areola aromatum pigmentarij arte disposita? In sylua fortasse, ubi omnia inculta, atque horrida, nonnihil est est quod timeas, at in Regio horto, vario, & eleganti nihil est quod non ames. Et certe Christus à mansuetudine, & humanitate laudari solet Isai. 42. *Non auditur vox eius foris, calamus quassatum non conteret, & lignum fumigans non extinguet.* Et Paulus 2. Cor. 10. *Obsecro vos per mansuetudinem, & modestiam Christi.*

Christi
mansuetudo.

Philo Carpathius Scripturam in genis adumbrari putat; quia in eis maxime diuini sponsi natura cognoscitur. Neque longè hinc abit Rab. Salomon, qui in duabus genis duas diuinæ legis tabulas considerat. Pia sanè cogitatio, quæq; nos admonet, ut attentè Scripturam intueamur, & tanquam Christi viscera, cum timore, atque veneratione perscrutemur: ubi diuinos sensus, paternum affectum, amorem in bonos, odium in malos, & videre, & meditari permittitur. Eam veneremur tanquam Christi faciem, in qua quid in animo lateat, obseruare licet. Magna sanè res est Scriptura, quæ & facies Christi est, & virtutis diuinæ celestis vapor, & omnipotentis Dei synchra quaedam emanatio. Sap. 7.

88.
Scriptura
facies
dignitas.

Labia eius lilia stillantia myrrham primam.

Laudat sponsi labia, & sumit similitudinè à liliis, vel quia quæ pulchra sunt, liliorum, ac florum nomine

89.
Histor.

Lilia quædam
purpurea.

mine significantur; siue quia liliorum quoddam genus est purpureum, de quo Dioscorides lib. 3. cap. 97. & Plinius lib. 21. c. 5. Et ad hoc potius refero, propter colorem, à quo labiis prima ferè laus. Neque liliorum pars extrema longè abest à labiorum forma; imò Plin. suprà liliorum extremam oram explicat labiorum nomine. Dicuntur verò stillare myrrham primam, quia ab eius ore longè abest grauis odor, & teter anhelitus, qui solet alios longè à colloquio, atque à congressu repellere. Quam ob causam statim dicitur, *guttur eius suauissimum*, propter suauiter nimirum olentem animam. Suavis autem oris anhelitus commendari solet etiam ab externis. Martialis lib. 5. Epig. 38.

Suavis
oris
halitus.

*Fragrauit ore quod rosarium Pesti,
Quod Atticarum prima mella
cerarum.*

Idem libr. 3. Epig. 23. id olere dicit cuiusdam os,

*Quod madidis nardo sparsa corona
comis.*

Quantum verò gratum oris anhelitus quidam ament, docet Clemens Alex. lib. 3. Pæd. c. 3. & c. 11. qui ideo dicit fœminas solere mastichem in ore versare.

90.
Allegor.
Christi
sermo
allicit, &
terret.

Labia illius lilia stillantia myrrham primam.] Hic iam inducitur sermo de sponsi suauiloquentia, quam esse admirabilem in alio etiam Epithalamio canitur. Psalm. 44. *Diffusa est gratia in labiis tuis;* & Ioan. 6. eidem æternæ vitæ verba tribuuntur. Dicuntur verò diuina eloquia lilia, quia pura sunt, sicut argentum igne examinatum, & purgatum septuplum, & quia suauitatis plena. Loquitur enim sponsus pacè in plebem suam, laborantibus quietem promittit, refectionem oneratis, & lassis, bonum nuncium. i. Euangelium affert mœstis, & lucè annunciat, oriūq; facit illis,

qui in tenebris, & regione umbræ mortis habitant. Isai. 9. Habent tamè hæc labia suauitatis eximia suā quoque myrrham, quia ad illā beatitudinem, quā promittunt, perueniendum esse dicunt per arduam, & accliuem semitam; amplam sanè domum, abundantemque deliciis prædicant, eius tamen aditum amplum, & deliciosum esse negant. Dulce sanè beatitudinis nomen, sed eo non indiget sponsus, nisi eos, qui lugent, qui paupertatem amant, qui persecutionem patiuntur. Hæc sanè myrrha est, quæ à luxu carnis, morū turpitudine, & corruptione vendicet: hanc stillant diuina labia, cum iubet portandam esse crucem post Christi vestigia, renunciandum parentibus, atq; iis, quæ nobis aut in pretio, aut in amore sunt: neque dignum esse cœlorum Regno illum, cui vita charior, quam sponsus fuerit. Ita pene S. Tho. Beda, Theodoretus.

91.
Concio-
natores
Christi la-
bia.

Alij in sponsi labiis loquentes audiunt diuini verbi præcones. Ita Amb. de inst. Virg. c. 15. Psal. Carpat. Rup. Hic autem aspirare debet suauissimum halitum, in quo sit odor Christi, quæ intra viscera colere debet, tanquam in templo, qui in ipsis loquatur, & omnia ipsorum facta, atque cogitata moderetur. Hunc piis cogitationibus alere, oratione fouere, atque oblectare debent; neq; ab eorum ore quidquam egressurum est, quod liliij coallium Christi candore, & odorem non referat. Quod si in horum labiis aliquid hauserit vile, ac sordidum, vel ipso sposo iudice, labiorum Christi dignitatē non habet. *Si separaueris* (inquit per Iere. c. 15.) *pretiosum à vili, quasi os meum eris: non futurum profectò si pretiosis vilia permista sint, atq; confusa.*

Deinde necesse est, ut hæc labia stillent myrrhā primā, quia, ut dicit Amb. suprà, illis familiaris esse debet de Christi Passione sermo; tum etiā

quia illa pro concionibus proponenda, quibus dureretur carnis mollities, totusque homo à vitiorum labe seruetur. Et iste, ut docet idem Ambr. in Ps. 118. Sanctorum sermo est, in quo virtus sit; at in sermone forensi, ac philosophico mundi vanitas.

Manus eius tornatiles.

91.
Histor.

H Ebr. גלילי *Ghelile*, orbes, vel *tornationes*. Videtur non ineptè dicturus, qui per *tornationes*, annulos acciperet; ita ut ideo *tornatiles* vocentur manus, quia annulis instructæ. Facit ad hæc, quod statim dicuntur hyacinthis plenæ, quod annulorum ornamentum est. Veruntamen hic de manibus sermonem esse puto: nam statim, ut reor, de annulis agitur. Dicuntur verò *tornatiles*, quia quod torno elaboratum est, id pulchrum, & perfectum esse existimatur; unde malè elaborati versus, & in quibus aliquid est, quod elimes, & deteras, malè tornati dicuntur ab Horatio in Arte. Commendatio verò, & venustas, quæ à torno sumitur, maximè accommodata videtur esse digitis, in quibus nihil esse debet, quod aut in nodis extuberet, aut in internodiis asperum, aut scabrum horreat. Digitos verò teretes in laude esse dicit Ovidius,

Nec faciem, nec te pigeat laudare capillos,

Nec teretes digitos.

Aurea, plenæ hyacinthis.

93.

Quod pulchrū est aureum dici, suprà observatū est; sed hoc loco ideo dicuntur manus aureæ, quia aureis annulis ornatae sunt; quod indicant hyacinthi, qui in annulis ple-

rumque radiare solent. Quid verò significet *Tharsis*, pro quo noster vertit, *hyacinthus*, obscurum est: neque adhuc, quod sciam, ab aliquo certò definitum. Vide Hier. epist. 133. ad Marcellam, & Riberam nostrum super cap. 1. Ionæ. De quo nos pluribus egimus in illud Isaia cap. 2. *Et super omnes naues Tharsis.*

Manus eius tornatiles aurea, plenæ hyacinthis.] Notum est, manus pro operibus sumi, quia operum communiter manus administræ sunt; & ita penè omnes hunc locum interpretantur. Dicuntur verò *tornatiles*, siue opera *tornatilia*, quia quæ torno elaborantur, & faciliè fiunt, & perfectæ; cum tamen alia instrumentis variis, aliisque aliter, atque aliter cōvertendis plurimū indigeant. Quam autem perfecta sint opera, quæ diuinæ manus molitæ sunt, & Scriptura clamat, & sensus etiā ipsi non difficilè capiunt. Dicuntur autem aureæ, & hyacinthis plenæ, quia magna donat, & quæ ex talibus manib⁹ ad nos proueniūt, aurea sūt, & ab omni cōcretionē terrena purgata. Hyacinthi verò diuinas implent manus, quia cœlestium rerū quas hyacinthus significat, propter cōmunem sibi cum cœlo colorem, spem nobis ostendit.

Venter eius eburneus, distinctus sapphis.

Multū hic existimāt sermonem esse de ventre sponsi: & multa dicunt de eburneo candore, qui additis ex arte sapphis mirè nitorem, pulchritudinēq; ventris ostendit. Quæ ego dici puto non improbabiler, licet eò adduci nunquā potuerim, ut omnino credere sponsum hūc propriè à ventre laudari; quia laus hæc prorsus inusitata, maximè in

94.
Allegor.
Dei opera
magna,
atque perfecta.

95.
Histor.

in vitis; in sceminis fortasse non inepta. Sed neque tunc à colore laudatur, quia aliquid innuit indecorum, sed à fecunditate, & tumore. Rursus neq; pulchritudinis aliquid, imò deformitatis plurimū ventri affert & euti, ubicumque sit, illa sapphirorum disposita series, non aliter, atque si carbunculorum esset. Quare qui ventrem laudaret, quia distinctus sapphis, vel carbunculis, nihil diceret fœdus; significaret enim ex materia putri luridum esse corpus. Quātū enim carbunculus lapis vestibis confert ornamenti, tātū corpori carbunculus morbus fœditatis affert. Et prudēs illa, atq; modesta spōsa nō praberet iis, quibus sponsus notus non erat, illa signa, quæ non pateret oculis. Neque posset sponsa non esse indecorum, & notasse ventris illa minuta signa, & eadē aliis puellis indicasse: neque sponso nō esse turpe nudum gestare ventrem, & aliorum oculis expositum, & nocturno tempore, eoque perfrigido, omnino incommodum. Locosē hæc, inquit, & simulatē in his nuptiarum ludis; ita prorsus: at hæc ab eo, quod naturæ rerum, aut vsui consentaneum est, abesse non debent.

96.

Quare alij de aliquo corporis ornamento interpretantur. Abenezra cingulū lumborū putat, quæ ex recentioribus sequuntur nonnulli. De hoc nos pluribus suprà Proleg. 8. Dicitur verò veter per metonymiā, quæ id quod cingitur, & cōtinetur, pro eo quod continet, usurpat. Existimo tamē hūc agi non tam de spōsi zona, quā de illa parte thoracis, aut tunice, quæ vētri imminet; tū quia id maximè significat & vox Latina, *vēter*, & Hebraica *Meibi*, quod Lxx. videtur sensisse, qui *eburneā pyxidē* verterunt. At vas illud eburneū non

tā zonæ simile est, quā ventris integumento: tū quia, ut infra c. 6. dicemus, cum spōsa veter acervo frumenti liliis vallato similis dicitur; sine dubio sermo est de illa parte tunice, quæ ventri respōdet; neq; alia ratio est de hac spōsi hieroglyphica veste. Et licet apud Hebræos nihil certū habeā de speciali hoc ventris ornamento; at in vsu fuisse Persarū Regibus, ut vestis purpureæ mediū albo intexant, tradit Q. Curtius l. 3. Ex quo nonnulla coniectura sumi potest; nā Hebræos ab aliis populis sumpsisse vestimentorum formas indicat Sophonias c. 1. *Visitabo*, inquit, *super Principes, & super filios Regis, & super omnes, qui indui sunt veste peregrina*. Rursus gentes alias sumpsisse ab Hebræorū luxu suas quoque delicias, docet Clēmens Alex. lib. 2. *Pædag.* c. 10. ad finem: qui vbi Græcorū in vestibis nimiam curā, & luxum reprehendit, ait: *Non amplius lineæ ex Aegypto, sed quadā alia ex terra Hebræorū, & Cilicū cōportant.*

Venter eius eburneus, distinctus sapphis.] Communiter omnes in ventre intelligunt Christi humanitatē, quia venter mollis est, & nulla ossiū duritia firmatur. Sed ne quisquam suspicetur ideo sponsi ventrē corruptioni, aut alicui fœditati subesse, attribuit illi, quod omnem & puritatē, & stabilitatē importat. Appellat enim *eburneū*, id est, candidū, & ossēū; candidū quidē propter singulārē munditiā, atq; innocentia; ossēū verò propter singulārē in omni sanctitate, atq; puritate cōstantiā. Qui sanē venter præter candorem, & firmitatē eboris, id etiam habet eximium, quod distinctus sit sapphis, quia Christi humanitati diuini splendoris multum est à Diuinitate tributum; quæ non ita latebat in mortali carne, ut non etiā ostēderet

97.
Allegor.
Christi
humanitas.

æternæ lucis diuinum candorem. Sapphirum autem cœleste aliquid portendere significat ipsius color, qui Exod. 24. *similis esse dicitur cœlo cum serenum est.*

98.
Christus
maiorum
omnium
medicina.

Quod si cum Septuaginta legas, *eburneam pyxidem*, mirè se prodant Christi mirissima viscera: sicut enim eburnea pyxis, id est, vnguentarium narthecium medicinam continet paratam iis, qui vti volent; sic Christus totus myrothecium quoddam est, quod quacumque spectes, vbertim persluit, effunditque vltro, non modò ad eos, qui medicinæ gratiâ ad ipsum accurrunt, sed etiam qui, & sui, & tantæ medicinæ immemores sunt. Hos enim inuitat, ad hos clamat in plateis: *Venite, atque emite absque argento, & absque ulla commutatione vinum, & lac.* Ita Isai. cap. 55. Facit ad hoc quod cap. 4. ad illud, *de monte Galaad*, diximus, motem illum esse Christi symbolum, qui resinis abundat, & salutaribus succis.

*Crura illius columnæ
marmoreæ.*

99.
Histor.
Marmo-
reum pro
candido.

Primè componuntur elegantia crura cum columna marmorea, siue figuram spectes, siue colorem; illam à columna sumit, hunc à marmore. Columna recta est, solida, stabilis, sic crura firma, non distorta, elegantia; marmor candidum, & nitidum; sic crura, & nitoris sunt, & candoris eximij. Neque nouum est, ut quæ pulchra sunt, & candida, vocentur marmorea. Virgil. 4. Georg. *marmoream cernicem* dicit, & Ouid. 2. Amor. Eleg. 11. *pedes marmoreos.* Idem 4. Fast. *collum marmoreum.* Pedes verò attemperatissime dicuntur bases, quia non secus tibiæ pedibus, quàm columna basibus

innituntur. Imò magis propriè de pedibus dicuntur, quàm de columnis, ad quas à pedibus translatum est nomen, quod *incessum* significat. Vnde Act. 3. *consolidata* narrantur *bases pedum eius, qui claudus erat ab utero matris.* Dicuntur autem bases aureæ, quia calceamenta auro, gemmisque exulta. Calceos verò auro, atque margaritis solitos esse distingui, tradit Plin. lib. 9. c. 35. & l. 37. c. 2. Plutarchus Demetrii auratis calceis usum esse refert. Heliogabalus calceis adhibuisse gemmas Lapidus author est; Dioctetianus Eutropius, Caninium Vopiscus. Sic etiam est verisimile, in nuptiali hoc articulo hunc calceamentorum ornatum sponso non defuisse; maxime si, quod probabile cap. 4. dicebamus, hæc ornamenta nuptialia à Rege Salomone in huiusmodi usum comparata sunt.

Calceorum
ornamen-
ta.

Hic fortasse non nemo in sponsa prudentiam requirit, quæ signa edat his, quibus sponsus ignotus esse fingitur, quæ vel in media luce intueri non possent. Nam fuisse crura recta tibialibus verisimile est, atque adeò apparere non poterat candor ille marmoreus, quo inter- nosci posset ab aliis.

100.

Locus hic examinandum exigit, an Hebræis olim in usu fuerint tibialia, vel tibia fuerint, aut omnino nudæ, aut certè sic ex parte vestitæ, ut illarum & forma, & color notari posset. Quæ de re quid affumem certi, nihil habeo. Videtur autè mihi verisimilius, antiquos Hebræos non habuisse tibialia: neque huic sententiæ aliquid negotij facit caligatum nomen in Scriptura frequens. Ut enim bene omnes pene Interpretes illud Act. 12. *Calcea te caligas tuas*, de calceis intelligunt, non de tibialibus; vbi noster Salmeron negat,

gat, veteribus esse cognitum usum tibialium: certè pro, *caligis*, in Græco *sandalium* est. Et Genes. 14. dicit Abraham *non se accepturum à filo subregminis, vsque ad corrigiâ caligæ.* Vbi sine dubio calceus intelligitur, ut Lxx. vertunt: & Hebr. est *Naal*; quod omnium concessu *calceamentum* significat. Si verò alicubi tibiarum munimentum, *caliga* vocatur, illud est militare; vnde Caligula dictus, quia in castris natus, & ibi in habitu militari educatus est.

101.
Hebræis
tibialium
usus non
fuit, neque
femorali-
um.

Quod si, ut de Romanis, & omnibus pene Orientalibus constat, Hebræi femoralibus vsi non sunt, minùs illud de tibialibus videtur difficile; sed hoc fit probabile ex Leuit. cap. 6. & 16. vbi Sacerdos ingressurus Sanctuarium iubetur assumere femoralia; ex quo intelligitur, non alio tempore solita fuisse gestari. Et causa additur Exod. 20. vbi prohibetur Sacerdos ad altare ascendere per gradus, ne ipsius turpitudine reueletur. At ab eo periculo tutum redderent feminalia, si illa habuisset Sacerdos ex more. Super quem locum docet Lyra, eo tempore non fuisse usum femoralium: post verò Exod. 28. præceptum esse à Domino, ut illis vterentur, quando ad Tabernaculum accederent, & altare. Post quod ministerium iubentur ea deponere Ezech. c. 44. & ponere in gazophylacio. vbi videntur tantum ad illud ministerium assumi femoralia. Quod seruari, quando hæc Cantica composita sunt, constat, quia Ezech. longè fuit post Salomonis tempora. Quod etiam probat casus Noë Genes. 9. qui si ea habuisset, quo tempore vini potestatem expertus est, non ignominiam suam filiis reuelasset. Quod etiam videtur apertè velle Deuter. 25. casus ille, propter quem uxori iubetur manus

abscindi. Abulensis sentit in cap. 20. Exod. quæst. 79. & 28. quæst. 21. ali- quæ usum Sacerdotibus eo tēpore fuisse femoralium: quod tamē (ut diximus) videtur esse magis ad veritatē.

102.

Ex his non videtur durū, si dicamus, Hebræos nō habuisse tibialia, saltem quæ crura regerent omnino, quia durius videtur carere femoralium vsu: neque illorū apparer vllū in Scriptura vestigiū. Facit ad hoc antiqua pictura, quæ fasciis ita sandalia subligat pedibus, ut etiā decorē vinciat crura. Certè quod Romani, gens lauta, atque elegans tibialia non adhibuerint, ex eo fit planū, quia in morbo, aut necessitate aliqua nō tibialibus includere, sed fasciis ligare crura dicuntur. Pōpeius cum vulnus vellet tegere in crure, fasciis cādidi vsus est. Valer. Max. lib. 6. c. 2. Quint. l. 2. c. 3. fascias ponunt, quibus crura vestiuntur, & tāquā aliquid rarū, & nouum mutata iā populi Romani fortuna. Augustus traditur à Suetonio cap. 82. in hyeme vsus esse tibialibus, sicut & femoralibus; sed credo illa ex fasciis esse Romano more, qui fasciis obligabant, quæ fouere vellent, vnde subligacula dicta sunt. Quod verò calceamenta, siue sandalia fasciis, seu corrigiis subligarentur pedibus, ostendit Græcum nomē, quod *subligaculum* sonat: & Romanorū vsus, apud quos calcei vocantur pedū vincula Et Plin. lib. 8. cap. 57. ait mures arroxisse Carbonis Imperatoris fascias, quibus in calceis utebatur. Fasciæ deinde illæ, siue corrigiæ, quæ subnectebant pedibus soleas, crura deinde vinciebant, & ornabāt, ut statūq; antiquæ Romanorū argumento sunt. Et idē in vsu etiā fuisse apud Hebræos, ea est cōiectura, quia corrigia calceamenti in Scriptura frequens. Accedit, quod cum in conuiujs sæpe audiamus de positas

positas soleas, ablutos pedes, nunquā tamē quicquā de tibialibus audimus, cum tamē illa quoque essent detrahenda. Ex his cōstat, quomodo à Solymitanis puellis ex crurū candore sponsus in se nosci potuerit.

103.
Allegor.
Christi
vix recte,
atque cō-
stantes.

Crura illius columna marmorea, qua fundata sunt super bases aureas. Duo hīc video apud antiquos Patres vel sibi marmorea crura, aureis innixa basibus. S. Thom. & Beda ad spōsi vias, & cūsus referunt, quæ à marmore firmitatem, & robur, à columna rectitudinē habent. Cū enim ut Gigas viam curreret, eāque & longā spatiis, & accessu arduam; neque victus labore est, neque difficultate deterritus. Quod verò rectam semper viam institerit, ipse testatur, dū ait, nunquā se à Patris sui voluntate, id est, à certa regula deflexisse. Ioan. 6. *Descendi de cœlo, non ut facerē voluntatē meā, sed voluntatem eius, qui misit me.* Et alibi dicit se esse viā, & veritatem, id est, viam veram, & rectam. Neque verò marmoreæ istæ columnæ possunt nō esse, & firmæ, & rectæ, quia basibus aureis, id est, Diuinitate nituntur (Diuinitatem autē in *amro* significari paulo antè diximus) & quia omnes viæ æterno cōsilio præordinatæ sunt, ad quod tanquā ad perpendiculū, & regulam columnæ istæ elaboratæ, & directæ firmitatē illā habent, & rectitudinē, quam nunc sponsa admiratur, & amat. Ideo, inquit Beda, quia via Domini recta sunt, & crura nunquā à rectitudine digressa, in cruce fracta non fuerunt, sicut eorum, qui cum ipso simul affixi sunt cruci.

104.
Viri Apo-
stolici
quocūque
Christum
circumfe-
runt.

Alij hæc sponsi crura ad Apostolos referūt, ac viros Apostolicos. Ambr. in Psal. 118. Sermon. 5. & Carpat. Et sanè horū partes, & munus natura pedū, & crurū satis adumbrat accommodatē: quia per hos Christus lustrauit Orbē, & Euangelicā lucē

quam longissimē sparsit. Ut enim pedes, & crura caput suum in alia, atque alia loca sublime portant; sic Apostolici viri Christū caput suum quocūque pergunt, secū circumferunt cum ea dignitate, ac maiestate, quā ab humana lingua, atque studio capere diuina dignitas, & maiestas potest. Talis erat Paulus, vas electionis, qui Christi nomē in vniuersā inuexit terrā. Ideo Apostoli dicti, quia missi, quia illis in perpetuo quodā cursu viuendū est. Qui cœli etiā dicuntur à Greg. Homilia 30. in Euang. ideo fortasse, quia sicut cœli motu suo nunquā, vel minimū intermisso, Solē circumagunt, proponuntque vel vltimis terræ finibus spectandū: sic etiā Apostoli Christū, qui se lucē esse dixit mundi, lucere faciunt in tenebris. Hi nimirum cœli enarrant gloriam Dei, & eorum sonus in omnem terram egreditur.

Hæc verò crura, & recta sint oportet, & ad diuinum perpendiculū locata, ne diuaticata, atque distorta aliō incumbāt, quā diuina vocat, & regit voluntas. Oportet etiam, ut marmorea sint, quia pondus sustinent nō exiguū, & quæ cōcutiant, & conuellerē perpetuū studeāt, sunt multiplices machinæ. Horū autem labor quantus sit, explicat Apostolus 2. Cor. 7. *foris pugna, intus timores.* &c. Sed quia aureis insidēt basibus: i. quia eo nituntur, cuius nomini propagando seruiunt, conuertiuntur quidē, nō sternuntur: impelluntur, non procumbunt, fundati, & super firmam petrā, & super auream basim. *Omnia*, inquit Paulus ad Philipp. 4. *possum in eo, qui me confortat,* id est, in basi, quæ me sustentat. Discant igitur hīc, qui magnas propter Deū difficultates adeunt, formidandum non esse, neque ab ea, quæ à Deo imponitur provincia, deficien-

105.
Viri Apo-
stolici in
diuinam
voluntatē
intenti, &
ad ardua
parati.

Apostolici
viri quæ
constat
atque fi-
ducia.

deficiendum: qui enim illis id negotij dedit, non è fragili carne mollitiem, sed è duro marmore firmitatem dabit. Qui ad statuæ Nabuchodonosoris similitudinē, proceritatem, & molē altitudinis prodigiosa, luteis non tā firmat, quā suspendit pedibus, id est, terrenis consiliis, aut hominum opinionibus, quid mirum si ad pusilli lapidis impulsū cadat? At qui Deo nititur, in eoque conatus suos, & studia versat, non est, quod aduersariorum fraudes, aut machinas, aut naturæ infirmitatem, & instantiam timeat.

Species eius, ut Libani.

106.
Histor.

Videtur hīc summam velle sponsa colligere quanta sit dilecti sui pulchritudo, & ideo adhibet id, quod rerum omnium varietate existimabatur esse pulcherrimum. Talis est Libanus, quem & arborum eximia proceritas exornat, & fructum aromatiferorum suauitas, & herbarum odore nitoreque præstantiū amenitas conuestit. Ait ergo sponsa talem esse dilectum, qualis est Libanus, nempe, ut hīc speciosus est inter omnes montes, sic illum esse speciosum forma inter filios hominū. Quia verò proposita Libani venustate, & forma, non satis videbatur explicata statura eius, ait electum esse sicut cedros, id est, procero, atque erecto corpore sublimem. Est autem pulchritudinis pars non levis in proceritate. Ut enim Arist. 4. Ethicor. c. 3. *Pulchritudo in magno corpore consistit: parui verò urbani quidē sunt, & membris appositū, sed non pulchri.* Quare multi, qui à forma laudantur, erecto corpore esse dicuntur. De Anchise Virg. 8. *Æneid.*

Proceritas pars pulchritudinis.

— Sed cunctis alior ibat
G. Sanctij Comm. in Cant.

Anchises.

Et l. 7. de Turno. *Et toto verice super est.* Et sponsæ infra statura assimilatur palmæ. vbi hac de re plura.

Species eius, ut Libani. Quæ pluribus antè spōsa prosequuta fuerat, ea nunc pressius videtur in quamdam quasi summam contraxisse. Ut enim mons Libanus altus est, & iuxta nominis sui notationem candidus, & odoratus, & omnium plantarum genere, & florū suauitate gratissimus, sic Christus, & altitudine eximius, & candore excellens, & omnium odorum suauitatē diffundens, omnium in se rerum pulchritudinem, & bonitatem non continet solum, sed etiam longo superat intervallo. Et quia Libano morte aliquid est sublimius, nepe cedri, quæ sua etiam proceritate spectanda in ipsius Libani fastigio posita multo magis altæ, atque conspicuæ sūt; ideo huic etiam arbori sponsi pulchritudinem accommodat sponsa, quam esse perpetuā, atque immarcescibilem ostendit ipsa cedri natura, quæ & incorruptibilis est, & alia plurima à carie, & corruptione defendit. Vnde digna cedro carmina vocamus, quæ æternitatem merentur, & chartam, rem sanè fragilem, & leuem oleo vngimus cedrino, si diuturnam esse volumus. Ita omnino spōsus, cum quo est agri pulchritudo; Pl. 49. cui gloria Libani data est; Isai. c. 35. immarcescibilem habet illam gloriā, quia non ab aliquo artis lenocinio fucatam, non ab arte, & tēpore, quæ morbo plerūque, aut, si is absit, vetustate deflorescit, sed propriam habet, & omnino suam.

Est etiam optima Ruperti allegoria, qui in Libano non mōrem illum nobilem agnoscit, sed Tēplum à Salomone cōstructū. Quod enim Libanus tēplum quoque significet, diximus in illud c. 4. *Veni de Libano,*

107.
Allegor.
Christus
speciosus

108.
Templum
dicitur
Libani.

erata, ut dicebat Nyssen, optare debent, orareque perpetuo, ut illam formet Christus; ita ut nihil sonet, nisi diuinam, nihil quod non à Christo vel expressum, vel probatum esse videatur. Sed quia Christus nugator non est, aut ineptæ facundia captator, si quidpiam est, quod ineptas nugas, aut aulicas ineptias redoleat, à Christo non formatur; sed alteri, quam Christo locata vox est.

Totus desiderabilis.] Hæc summa est eorum, quæ de sponsi pulchritudine pluribus prædicauit sponsa. Ait enim in illo nihil esse quod non sit amabile, nihil quod non mille votis exoptari debeat. Quam ad rem valdè facit illud Augustini in Psal. 44. parum à principio. Sponsus procedat nobis, amemus illum, aut si inuenimus in illo aliquid fædi, non amemus. Quia, & hoc ipsum, quod carnem induit, ut de illo etiam diceretur, vidimus cum, & non habebat speciem, neque decorem, si consideres misericordiam, qua talis factus est, & ibi pulcher est. Pulcher Deus verbum apud Deum; pulcher in utero Virginis, ubi non amisit Diuinitatem, & sumpsit humanitatem; pulcher in celo, pulcher in terra; pulcher in utero; pulcher in manibus parentum. Pulcher in miraculis, pulcher in flagellis; pulcher inuitans ad vitam; pulcher non curans mortem, pulcher deprensus omnia, pulcher recipiens; pulcher in ligno, pulcher in sepulchro. Ibi illum non videbis pulchrum, ubi deprehenderis iniustum. Si ubique iniustus, ubique decorus.

Quò abiit dilectus tuus, o pulcherrima mulier, & quæ emus eum?] Non dererrent Solymitanas adolescentulas, aut noctis pericula, aut recens exemplum spoliata, atque vulnerata sponsa, quominus sponsum qua-

rerent, & eius conspectu, & sermone fruerentur, quem tam esse amabilem ab sponsa didicissent. Vbi pro his, qui Dei causam ad proximos agunt, obserua, tunc eorum oratione & seriam esse, & veram communiter existimari, cum ad eius contentionem, & vim accedit oratoris exemplum, & vita cum oratione consentiens. Non crederent, puto, Solymitanæ puellæ pulchrum esse sponsum, & totum desiderabilem, etiam si hoc millies omni verborum apparatu iteraret sponsa, si hæc è cubili caneret, ex umbra, & ex deliciis, quas haberet aprica domus, & molli lectus; nugari etenim crederetur, & ludere, cum abesse pateretur illum, quem tam esse amabilem prædicarat: nunc verò cum abiecta lecti molliæ, spoliata, & faucia, adhuc tamen in quærendo sponso perseveret, spoliari iterum, ac sæpius vulnerari parata, tunc demum potens ad persuadendum, & ad flectendum vehemens existimatur oratio.

Quò si beatas mentes, aut Angelos, aut perfectos certè viros in hoc puellarum choro consideres; ut suam operam sponsæ sollicitudini adiungat, de loco rogant, in quo sit, vel ad quem tantus declinarit sponsus: non quia ipsi dubitent, sed ut re ipsa doceant, quibus maxime studiis sua opera prompta, atque parata sit. Si enim sponsum ibi quæreret, ubi ipse non inuenitur; scilicet in luxu, diuitiis, contentionibus, cubilibus, & impudiciis, ad hæc non adsunt Angelorum, & Sanctorum sedulitas, & preces: si in Cruce quærant, in castitare, in rerum humanarum contemptu, adsunt omnes certatim ad fauendum nostræ sedulitati expediri, atque alacres. Hæc de capite quinto.

ARGV

ARGVMENTVM IN CAPVT SEXTVM CANTICORVM.

POSTQVAM sponsus è Sulamitidis narratione didicit, quid ausa, & quid passa fuerit in se inuestigando, laudat illam multo magis quam antea. Et quæ prius de illius pulchritudine, atque præstantia dixerat, iterat rursus, & confirmat. Addit præterea Reginis plurimis, & concubinis, innumerisque adolescentulis esse præferendam; idque non tantum suo, sed etiam ipsarum iudicio. Quare iubet, ut psalteria fœmina (sunt autem illæ, quæ prius Regina, concubina, & adolescentula vocata) illam intueantur, & laudent. Quod ipsæ faciunt summam prius, dum sponsam cum aurora, Luna, & Sole componunt; deinde sigillatim cap. 7. Post verò sponsus, ut omnem ab alienati animi, aut offensi suspicionem eximat, ostendit cur surgenti iam ad aperiendum sponsæ se subtraxerit: cuius rei ignoratione grauius se commotam significat sponsa; quia qualibet offensio instantibus iam quadrigis Aminadab, id est ferculo Salomonis ad nuptias parato, non poterat esse non importuna. Ad extremum puella psalterie orant Sulamitidem, ut spectandam se præbeat, quò possint, quæ spectarint ipsæ oculata testes sigillatim laudare.

CAPVT VI.

PARAPHRASIS.

Sponsa.
1 **D**ilectus meus descendit in hortum suum, ad areolam aromatum, ut pascatur in hortis, & lilia colligat.
2 Ego dilecto meo, & dilectus meus mihi, qui pascitur inter lilia.

1 **Q**uò sponsus abierit, filiæ Ierusalem, incertum mihi est, suspicor tamen illum, ut est munditiæ amans, ad areolam aromatum descendisse, ut ibi se oblectet in hortis, & lilia colligat.

2 Bellè inter me, & dilectum meum conuenit, ut ille se mihi totam dat, sic me vicissim illi totam impendo, qui, ut antea suspicabar, & nunc etiam

re experta sum, inter lilia pascitur, & ibi se oblectat.

3 Ex hac tua narratione, quam inter epulas cum amicis audiui, cognoui, o amica mea, dignam esse te, quæ plurimi fias, & plurimum amaris. Es enim pulchra, & suavis sicut Ierusalem, ad quam nunc ascendis; & terribilis, sicut instructa militariter acies: quæ tot difficultates, ac pericula superare potueris.

4 Neque temere nunc te à venustate, & fortitudine commendo; cum me igneis oculorum tuorum radiis ita percusseris, ut longè à me ipso auolare coëgeris. Quare nō mutō, quæ prius de tua pulchritudine dixeram; imò confirmo de nouo, atque adeò augeo. Capilli tui, tui, inquam, capilli, sicut antea dixi, similes sunt capreis, quæ ascenderunt de monte Galaad.

5 Dentes item similes sunt ouium gregi, quæ lotæ, & mundæ ascenderunt de lauacro, quibus gemelli affixi sunt foetus: neque ex omnibus vna sterilis est.

6 Genæ tuæ sic honestè rubent, sicut cortex mali punici: quibus accedit ad speciem non parū ex eo, quod, aut frondibus è corona, aut capillis è capite velatæ sunt.

7 Est sanè in hoc nuptiali plausu numerosa fœminarum turba, sexaginta, quæ matres familias sunt, vocarique Regina solent, sicut tu nunc Regina diceris, o Sulamitis. Sunt octoginta concubinae, quæ prolis gratiā aliis legibus, & alio iure à viris acceptæ: sunt præterea innumere aliæ ado-

Sponsus.
3 Pulchra es, amica mea, suavis & decorata, sicut Ierusalem: terribilis ut castrorum acies ordinata.

4 Auerte oculos tuos à me, quia ipsi me auolare fecerunt. Capilli tui sicut grex caprarum, quæ ascenderunt de Galaad.

5 Dentes tui sicut grex ouium, quæ ascenderunt de lauacro: omnes gemellis foetibus, & sterilis non est in eis.

6 Sicut cortex mali punici, sic genæ tuæ absque occultis tuis.

7 Sexaginta sunt Reginae, & octoginta concubinae, & adolescentularum non est numerus.

8 Vna

8 Vna est columba mea, perfecta mea: vna est matris suæ, electa genitrici suæ.
9 Viderunt eam filia, & beatissimam prædicauerunt: Regina & concubinae, & laudauerunt eam.

Adolescentulæ.
10 Quæ est ista, quæ progredditur quasi auro-
ra consurgens, pulchra ut Luna, electa ut Sol, terribilis ut castrorum acies ordinata?

Sponsus.
11 Descendi in hortum meum, ut viderem poma conuallium, & inspicere si floruisset vinea, & germinassent mala punica.

adolescentulæ, ac virgines.

8 At amica, atque columba mea vna est pro omnibus, imò & præ omnibus his. Quam ita diligo sicut mater solet, quam unicam habet filiam.

9 Neque hoc vni mihi de sponsæ pulchritudine iudicium est: quod quia ab amore natum, qui ad rem amatam cæcus esse solet, non multum habet fidei; sed alij hoc ipsum mecum iudicabunt. Quare ipsæ filia Sion, id est, virgines, concubinae, atque Reginae, quæ præsentibus sunt, & sistris concrepant, & Epithamium cantant, ipsæ quoque attentè, atque per otium videant, & suum de Sulamitide iudicium cantando prodant.

10 Quando nostrum iudicium de pulchritudine Sulamitidis appellas, o sponse, illud vel inuitæ subscribemus tuo. Visa enim nobis est adeò speciosa tua Sulamitis, qualis cum primum rosea surgit aurora: parum diximus, pulchra est ut Luna; neque hoc satis, electa est ut Sol. Et quod tu illam terribilem vocasti, neque inferiorem acie ex arte militari ad bellandum instructa, idem omnino nobis visum est.

11 Quando tu, o sponsa, narraisti nobis, quid tibi contigerit, cum ego à tuis foribus excedens sollicitudinem tuam, & amorem eluserim, audi tu nunc quid interim ego consilij ceperim, quod declinauerim. Descendi enim in hortum meum, ubi sub auroram hodie inuenisti me: eo consilio, ut viderem an mala punica germinassent.

minassent, an floruiſſet vinea, & locus eſſet ſatis opportunus nuptialibus deliciis.

12 Si id mihi compertum eſſet, o dilecte mi, magna me cura, atque moleſtia liberaſſes. Vehementer enim animam meam hæc perturbabat cogitatio, ne mea inurbanitate offeſus animũ alienum haberes à nuptiis. Nam cũ omnis offeſionis ſuſpicio grauis ſit amantibus, maxime cũ iam tempus appetit nuptiarum; quando proximæ ſunt quadrigæ Aminadab, id eſt, ferculũ Salomonis, in quo traducuntur geniali pompa noui coniuges.

13 Quando ſponſus tuus, o Sulamitis, nobis præcepit, vt videamur te, laudemus, ac beatiffimam prædicemus, age iam, vt eius mandatis pareamus, conuerte ad nos faciem, teque nobis aſpiciendam præbe.

Sponſa.

12 *Nesciui : anima mea cõturbauit me propter quadrigas Aminadab.*

13 *Reuertere, reuertere Sulamitis: reuertere, reuertere, vt intueamur.*

IN

IN CAPVT SEXTVM
COMMENTARIVS.

Dilectus meus descendit in hortum suum.

1.
Histor.

Vm iam filia Ierusalem ſeipſas ad quarendum cũ Sulamitide ſponſum accinxiffent, id eſt, adiunxiſſent ſe ad illam hymenæam ſolemnitate ſocias, quaſiſſentque, quem in locum ſuſpicaretur ſponſum diuerſiſſe: ipſa quaſi tunc primũ aduerteret in hortis ſponſum ſolitum eſſe commorari, ſequẽ ſtuporis incuſaret, quod non prius id veniſſet in mentem; ait in hortis omnino eſſe quarendum, vbi ſeipſum paſcit, atque oblectat inter lilia, dignus ſanẽ qui lilia, & colligat, & calcet: vel, quia eius ingenium, ſenſuſque intimos norat, credit uſque adeo non offeſum illa ſua inurbanitate, vt etiam colligat lilia, floresque alios ex aromatatum areolis ad texendas coronas; quibus vel caput ſponſæ, vel etiam fores ipſas, à quibus repulſus eſt, iterum exorner.

2.
Allegor.

Dilectus meus descendit in hortum suum. In horto Eccleſiam adumbrari putant Greg. S. Tho. & Beda: neque enim extra Eccleſiæ ſepta aromata ſunt vlla, aut lilia, quæ ſponſus colligat: ſed iidem fidelium cœtus, quales ſunt Religioſæ familiæ, aut fideles animas, hortum eſſe putant, ex quibus quotidie fructus à ſponſo leguntur. Ibi enim diſpoſiti variarũ virtutũ flores, & aromata hortum perpetuò vernantẽ, atque olentem faciunt. Hũc trahit diuinus ſponſus, quos amat è ſylvarum vallis, atque

G. Sanctij Comm. in Cant.

incultis dumeris; atque illis ſe amantẽ, ac familiariter impertit.

His verbis oſtẽdere videtur ſponſa dilectum ſuum ſuperiori inurbanitate offeſum eſſe grauiter, & à ſe tanquam ab inculta, & plena ſentibus ſylua refuſiſſe; cũ in frigido illo, atque ruſtico pectore, neque aromata inueniret, neque lilia, quæ legeret. Ait ergo, cũ domi meæ non hortũ amœnum, ſed ſaltũ ſiti, atque neglectu horridum offenderet, inuenirẽtque non lilia, & tactu mollia, & odoratu grata, ſed ſpinas, quæ pungerẽt, arcerẽtque manus, ad hortum ſuum ſe recepit, vbi flores habet, & aromata, quibus, & dolorem ex meo ex ſtupore conceptũ leniat, & animum longo deſiderio æſtuantem recreet, & exſaturet. Et quidem Deus à peccatorum ianuis inurbanẽ repulſus, tanquam à ſpinoso dumeto, habet Religioſorum clauſtra, & piorum animas, vbi ſe diu, & frequenter oblectat.

Dilectus meus mihi, &c.

Religioſæ
familiæ
ſponſi hor-
tus.

3.
Histor.
Hic finit ſponſa narrationẽ eorum, quæ ſibi, vt eſt veriſimile, proxima, quæ anteaſſit, nocte contigerunt; clauditque Canticũ familiari hac clauſula ſapius in his Canticis repetita; qua ſignificat deberi ſe totam ſponſi liberalitati, & in ipſius poteſtate perpetuò futuram,

Kk

Porro his connectenda sunt prima verba huius Epithalamij, quia hæc, quæ posterius Dramaticè commemorata; prius historicè gesta sunt. Ut enim hic nondum fingitur sponsa dilectum inuenisse, sed angore, sollicitudine, & amore æstuans, vulnerata, & mœrens illum inuestigare, sic statim in principio non minori studio, atque ardore fingitur illum quærere; neque tandè quiescit, donec in hortis, id est, inter pastorum tabernacula repertus est. Ut ergo hic dicit sponsa dilectum suum in hortu descendisse, seque statim accingit, ut eò se cum puellis Solymitanis conferat; sic conatus iste, ardorque ad hortos vsque, & tabernacula sponsi, in primo statim Canticorum capite continuatur. Vide quæ in Prolegomenis supra diximus.

4. *Ego dilecto meo, & dilectus meus mihi.* Hæc à nobis supra exposita capite 1. solum hic addendum est, statuisse sponsam apud sese, quando sponsus inter lilia pascitur, non inter vepres, mutare animu in clementem, & durum, & lilioru instar mitem iam, & candidum assumere; ut tota se sponso det, atque ad eius voluntatem fingat, sicut tantæ dignitatis sponsus ad ipsius se commoditatem, & ad ipsius se quodam modo naturam accommodat. Porro quàm pauci possint dicere, *Ego dilecto meo*, docet optimè, & multis Amb. in illud Psal. 118. *Tuus sum ego*, Sermone 12. Et indicat hanc vocem in Religiosum conuenire, qui propter Deu omnia reliquit.

5. Nyssenus in cap. 6. Cant. vbi hæc verba redeunt, duabus similitudinibus hanc sponsæ ad sponsum conformationem exponit: quibus eam docet futuram esse similitudinē, ut alter ab altero formam, & effigiem exprimit. Videatur, ita ut in sponsa

sponsum, & in sponso sponsam videre te putes. Altera similitudo sumpta est à tabula, in qua imago quædā est, quæ ad viuū exprimit, & repræsentat archetypum: tunc qui alterum viderit; vtrumque viderit. Altera ab speculo, quod imaginem recepit tantum, non spirantē, & viuam eius, quæ aduersum habet. Debet ergo sponsa tanquam pura tabula ad sponsum accedere, ut ab eo, quos ipse voluerit inducere colores, quamcumque velit effigiem informare, recipiat. *E* sicut speculum figuram nullam habet; sed illam admittit, quam is, quem habet coram, obicit, atque imprimit; sic sponsa fidelis, quæ præter sponsum nullum alium ad aspectum admittit, eius figuram in se recipit, neque illam ex se vnquam, aut eluit, aut abiicit: quia nunquam illum præsentem non habet. Talis erat Paulus, qui Christi in se similitudinem expressit, qui ita de se ad Philip. 3. *figuratus mori eius*; & iterum cap. ultimo ad Galatas; *Ego autem stigmata Domini Iesu in corpore meo porto*, id est, effigiem Christi. De speculo est illud 1. Corint. 3. *Nos verò reuelata facie gloriam Domini speculantes, in eandem imaginem transformamur*, id est, speculorum more Christi in nobis imaginem recipimus, ac reddimus.

Pulchra es amica mea, suavis, & decora sicut Ierusalem.

6. *A*vdierat sponsus laudes suas, oblectabaturque interea oratione officij, ac benevolentia plenæ; remeritur laudem, & officium satis cumulatum, dum suauem dicit esse & deco-

Anima religiosa Deo se totam attēperat.

decoram sicut Ierusalem: quæ perfecti decoris esse dicitur; & gaudium vniuersa terra; Thren. 2. eo maxime tempore, quo ciuitas illa Regia sic affluebat opibus, ut tanta esset in ea abundantia argenti, quanta lapidum. 3. Reg. 10. De cuius laude, & gloria multa à multis cantata. Neque tantum formosam dicit, sed etiam terribilem, sicut aciem omni bellico apparatu luculenter instructam. Ideo verò terribilis appellatur, vel quia de nuptiali more vexillata, & multorum hominum frequentia stipata ex hortis geniali pompa reuertebatur, vel quia nocturnas tenebras non horruit; neque varios insultus, neque inopinatos casus formidauit, qui in urbibus copiosis, & graues sunt, & passim obuij. Tum etiam quia aduersus ipsum quoque sponsum ita potens est, ut vel vno oculorum coniectu violenter, ac propè dixerim impotenter trahat, ut statim ipse fateretur.

7. Vbi vulgaris habet *suavis*, Heb. est *חַתְּרָפָה* *Chetirsah*, quod Lxx. vertunt *ἡδονία*, id est, *beneplacium*, seu *benevolentia*, à radice *רָפָה* *Ratsah*, quæ *velle*, seu *placere* valet: neque tunc differt à vulgati sensu, sed inest vis maior in abstracto. Ut enim amabilem, amorem, gratum, ipsam gratiam, sceleratam, scelus vocamus, sic nunc sponsa dicitur non suavis, sed ipsa suauitas; vel sicut ipsa suauitas. Alij retinent vocem ipsam *Tirsah*, quæ ciuitas fuit, vbi suam sibi sedem posuerunt Reges Israël; & dicunt sponsam confecti cum duabus ciuitatibus, quæ duorum Regnorum caput essent, & sedes. Sed sanè, ut pulchra sit, & amœnitatis eximia *Tirsah*, quod indicat ipsa nominis notatio; certè Regia non erat sedes Salomonis tempore: neque admodum celebris, cum à tem-

pore Iosue, cap. 12. nusquam in sacra Scriptura eius nomen auditum sit, vsque ad tempora Ieroboam, qui ibi Regni Israël caput constituit, donec ædificata est Samaria. Quod si propter situm, naturamque loci, amœnitatis, & venustatis multum habuit, ut docet ipsa nominis ratio, etiam si Regiæ sedis illi splendor defuerit, non adeo reprehendendi sunt, qui retinendum existimauerunt nomen *Tirsah*, à qua secundo loco gradatio facta est ad Ierusalē. Neque verò ideo à vulgato receditur, cum & sensus sit idem, neque nunc primum pro nomine eius significationem adhibeat.

8. Quam ad rem obserua, in sacra Scriptura sumi pro nominibus propriis eorum significationem. Quæ ratione Simon Chanenæus dicitur Zelotes, Thomas, Didymus: & qui in Actis dicitur Syllas, eadem significatione à Paulo in Epistolis vocatur Syllanus, omnium pene Interpretum sententia; *ὁ πρὸς τὸν ὄλως*, mutato spiritu denso in S. Græcorum more. Neque id adest à Latinorum consuetudinem: nam Suetonius in Othone cap. 10. patrem suum nominat Suetonium Lenem, ipse tamen pro Leni, Tranquillum sumpsit, eodem quidē sensu, licet diuerso sono. In sacra Scriptura occurrunt pene innumera exempla. Vna clausula cap. 4. v. 22. lib. 1. Paralip. exhibebit quatuor: pro nominibus etenim propriis, eorum adhibetur significatio; *Qui stare fecit Solem, virique mendacij, Securus, & Incendens*, pro *Iochim, Chozeba, Ioas, & Saraph*; sic hoc loco pro nomine proprio *Tirsah*, nominis notationē vsurpauit, ut ostenderet, quæ in re ciuitati illi sponsa videatur similis, nempe in suauitate, & amœnitate, sicut Ierusalē in decore, & gloria. Quæ cum ædificioru

Nominis significatio pro nomine.

specie & mole, & Templi maiestate, ciuium frequentia, atque amplitudine splendeat, amoenitatis tamē non multum habet; quia solo est, & petroso, & arduo, imō & sterili, si Straboni credimus lib. 16. Quare sponsa non bene suauis diceretur, sicut Ierusalem; neque vni illi comparata satis videbatur pro meritis laudari. Decorem ergo Ierusalē, & amoenitatem Tirsah in sponsam confert sponsus. Adde quod voci *Tirsah*, Heb. additur *Ṭ*, quæ nota similitudinis est; non autem satis apte dicitur *pulchra es, sicut suauis*. Quod si abstractum esse dicas nomen, *sicut suauitas ipsa*, vel *gratia* (quæ loquendi forma inusitata nō est) decreuit tamen oratio, cum statim redeat ad concretum, & dicatur, *decora sicut Ierusalem*: quod multo leuius est quam ipsa suauitas.

9.
Allegor.
Ad spem
excitant
peccator.

Pœnitentia
vis.

Pulchra es amica mea, & decora sicut Ierusalem. Narratio eorum, quæ ante illud tempus euenerat sponsæ, tam accidit sponsō grata, maximē pars illa extrema, quæ significabat dolorem propter inertiam, & incuriam, & desiderium sponsi ex oculis sublato, assumptumque laborem, & adita pericula pro eo recuperando, ut etiam appellet pulchram, & suauē. Quia si quid turpitudinis aspersit lecti mollires, si quid amaritudinis verborum inurbanitas id totum sustulit dolor ex sponsi desiderio conceptus, & pia lacrymæ, quas facti pœnitentia ex oculis excussit. Quare appellatur pulchra, & fortis, cuius scilicet ardorem in amando nocturna pruina non extinxit; & in querendo constantiam vigilum iniuriæ, & inflata vulnera non fregerunt. Hinc discat qui Deum sepe ac diu ad animæ fores excubantem repulit, fieri posse, ut, licet offensus neque semel, neque leuiter à nobis

abierit, placari tamen possit, atque ita placari, ut nos suas sibi delicias esse dicat, illamque inesse nobis pulchritudinem, & suauitatem, quam habet vrbium omnium pulcherrima Ierusalem: & talem fortitudinem, qualis est in ordinata castrorum acie. Neque id sine causa; mens enim quam peccati pœnitet, quam amor inflammat videndi sponsi, castra vndique ab aduersaria potentia, quæ pios conatus retardare moluntur, licet horribiliter instructa, ridet, & calcit, adeo non timet.

Auerte oculos tuos à me, quia ipsi me auolare fecerunt.

Laudat iterum sponsam eodem prorsus ordine, eisdem pene verbis quibus cap. 4. & incipit ab oculis, quibus ab effectu maiorem vim, & laudem attribuit, quam supra à similitudine columbarum. Quasi enim sponsum vis illa ignea oculorum sui omnino ipsius impotentem trahat, ac spiritu pene aliò abrepto exanimatus ipse, aut exanimato similis fiat; rogat quando ipse ab amore suo impetrare nō potest, ut illam non intueatur, si è regione consistat, ut aliò detorqueat oculos, si modò velit ipse apud se tantisper ut sit. Hoc pene loquendi genere supra vsus est cum dixit: *Vulnerasti cor meum in vno oculorum tuorum.* vbi alij, *excordasti me.* Quod etiam dicendi genus familiare est profanis authoribus, qui fatentur se ferre non posse igneam illam, & amatoriam vim, quæ ab aliorum oculis vibratur. Tibul lib. 4. de laude Sulpitiæ. Quid in epistola Acontij, & alij sæpius. Verbum

10.
Hitor.
Vis oculorum
in amore.

רחם

רחם *Rahab*, pro quo noster, *auolare*, multa significat, & in his roborare, & prouolare. Vim autem eius optime expresserunt noster, & Lxx. dñ verunt, *auolare fecerunt*, id est, in te audaciùs, & impotentius ferri. Aliquid non valdè dissimile dixit Acontius epistola ad Cydippē, qui additā sibi audaciam dicit ab oculorum specie.

Audaces facie cogimur esse sua.
Tu facis hac, oculis, tui quibus ignea cedunt

Sydera.

Et satis familiare est amantibus, fatiri succumbere se aliorum pulchritudini; maiore esse amoris vim, quam ut ferri queat. Illud verò *auolare*, aut ereptam alicui mentem, aut amoris vi quemquam in alium violentè rapi significat.

11.
Allegor.

Auerte oculos tuos à me, quia ipsi me auolare fecerunt. Mirè exprimitur hinc quantum Dei pectus afficiat, & capiat peccati dolor ex amore conceptus. Sicut enim pondus, cui impares vires sunt, deponere quis curat, ne oppressus corruat: & sicut gaudium, si nimium sit, viram adimit; vnde quidam gaudium quod capi potuit ex optimo, atque insperato nuntio, artificiosè temperandum esse putauerunt. Et noster B. Franciscus Xavier cum spirituali gaudio iam pene succumberet, clamabat sæpe; *Sat est iam, Domine, sat est.* Sic etiam amoris ea est potestas, ut impotentem sui reddat, quem semel occupauit animū; adeo ut contrā niti, neque velit, neque possit. Sponsum ergo diuinū sic in inflammat lacrymæ non tam videntes instar aquæ, quam erumpentes instar ignis è clibano, ut vim quandam amatoriam patiat, & quasi deficiēs animo, cum nō posset ferre igneam illā vim, quæ à lacrymantibus oculis vibratur, exclamet; *Auerte oculos à me, quia ipsi auolare me fecerunt.* i. à me

Gaudium
Dei ex
peccato.
ris con
uersione,
& lacry
mis.

deficere, siue extra me ferri. Nam, ut acutè dixit quidā, *amare, & sapere vix Dea conceditur.* Fauet expositio Abenezre, qui sic interpretatur: *Potentiores sunt me, mihi robur, & dominationem adimunt.* Neque aliud sibi vult illud c. 4. *Vulnerasti cor meum*, quod Lxx. vertunt; *excordasti me*, vel, ut dicit Amb. *cepisti me à corde.* Si pro, *auolare*, cum R. Salomone, atque Anonymo interpretè, extulerunt, & *superbire me fecerunt*, sensus est ad excitandos animos ad bene sperandum de diuina misericordia accommodatissimus. Tam enim lōgè esse significatur Dominus, ut peccatorē dolentem auerteretur, repellatque supplicē, ut potius gloriosū sibi esse ducat, si quispiam post lapsum, veniā gratia ad ipsum accedat. Ideo sponsa suam culpā lūgēti dicit, *superbire se*, atque extolli, dū oculos videt ex dolore simul, & amore lacrymātes. Gloriā autē Dei esse peccatorū veniā indicat Paul. ad Rom. 3. *Omnes, inquit, peccauerunt, & egēt gloria Dei.* i. ut ignoscat Deus. Cur ergo cuiusquā peccatoris animus cōcidat, aut de venia desperet, quando Deus extolli se dicit, ac triūphare, cum & alij ad suam misericordiam confugiunt, & ipse peccatori veniam misericors largitur?

Sunt qui hinc putēt, audaciā, & curiositatē sponsæ reprehendi, quia intueri propius spōsi formā, & dignitatē voluerit; & ideo cēsent à spōso præcipi, ut oculos habeat colūbinos, & simplices. Quod n. ipse auolarit, pœnā esse oculorū, qui scrutari curiosè voluerūt, quod simpliciter potius venerari debuissent. In his sunt Amb. lib. de Isaac c. 7. Greg. S. Tho. Beda: & facit illud Pr. 2. *Sicut qui mel multū comedit, nō est bonus; sic qui scrutator est maiestatis, opprime'tur gloria.* Est sanè hoc verū, & à vitæ spiritualis magistris sepe repetitū: verū nō videtur aptè cū orationis filo cōtexi; neq; n.

Deo gloriosum
est ignoscere; & in eo trium
phare.

12.
Curiosi
oculi etiā
in spiri
tualibus impro
bati.

ideo recessit sponsus, quod propius sponsa; atque curiosius videre tentaverit; sed quod propter molliem, atque desidiam potius videre noluerit: neque praterea inter tot laudes aptum habere locum poterat illa reprehensio. Est ergo eximij amoris significatio potius, quam audacia; aut inquisitionis exprobratio.

Capilli tui sicut grex caprarum, &c.

13.
Histor.
Multa iisdem
verbis in Scri-
ptura re-
petuntur.

Eiusdem
rei repeti-
tio confir-
matio est.

Dei prae-
sentia.

Redeunt hic multa iisdem propè verbis, quæ nobis c. 4. exposita sunt: neque tamen otiosa est hæc repetitio, aut in sacris literis inusitata: nam multa quæ dicta sunt Psalm. 117. sequenti statim Psalm. 135. repetuntur. Et Psalm. 107. ex Psalmis 56. & 59. compositus est, Pl. 13. & Pl. 52. iisdem propè verbis constant. Quæ de excidio Hierosolymitano per Babylonios scripsit Ierem. c. 39. refert eadem iterum c. 52. & eius generis sunt alia plura. Hæc verò eodem modo sapius usurpata, & in proposito firmitatem, & in re ipsa certitudinem ostendunt. Pharaonis somnium, qui spicas vidit, & boues, Gen. 41. dum interpretaretur Ioseph, dixit: *Quod autem vidisti secundum, ad eandem rem pertinet somnium, firmitatis indicium est.* Quod si alicubi licet, & usu non infrequens est, maxime in re amatoria, atq; Bucolica, ubi quæ grata sunt & dulcia, iterari etiam, atque etiâ, & regitari solent. Theodoretus putat, ideo hæc à sponso repeti, ut magni faciat pulchritudinem suam, eamque à labe puram, & illibatam conferuet ei, qui intentos oculos ab ea nunquam detorquebit, quod aliqua quotidie fiat ad venustatē accessio. Ad eum ferme modum Petrus Epistola 2. iteratā commonitione per

Epistolam ait. *Hanc ecce vobis secundum scribo Epistolam, &c. ut memores sitis eorum quæ prædixi.*

Sexaginta sunt Regina, &c.

Hic locus multos adduxit, ut <sup>14.
Histor.</sup> crederent sponsum in hoc Diamate esse Salomonē, cui sacra Scriptura 3. Reg. c. 11. attribuit uxores, quasi Reginae septingentas, & trecentas concubinas; ad quē locum hic videretur allusū. Alij verò de alio quouis hic agi credūt, quia Reginarum, & concubinarū minor est numerus. Sed hi non satis ex hoc probant sententiam suam: quia cum scripta sunt hæc Cantica, nō vsque ad illum numerum fortasse profusa fuerat Salomonis intemperantiā. Ex quo intelligi potest, Salomonem, si seipsum sponsum facit, non composuisse hoc opus, postquam à peccato respicit, ut nonnulli volunt. Sed neque Reginarum, ac concubinarū nomen convincit hoc de Salomone institutum Epithalamium: neque hoc erat eius, in quo tanta esset in omnem partem prudentia, ut hac sponsa tantopere, & tam apertè cateris vxoribus prælata, odia domestica, & invidiam excitaret, quæ, ubi ex contentione de pulchritudine inter fœminas nascitur, implacabilis est. Tum quia aliarum animos offendere, & alienare nollit, quas sibi cuperet esse pacatas. Est ergo alius à Salomone sponsus, qui suam sibi sponsam ita placere dicit, ut præ illa alias Principū uxores, concubinasque contemnat. Conferret verò aut cum vxoribus Salomonis, aut aliorū Regū, quibus ex patrio more permissa erat polygamia. Nam ^{Polyga-} & Thraces plures uxores habēt, qui, ^{mia olim} ut tradit Solinus c. 15. vxorū nume- ^{inter Ge-} ro se iactant, & honoris loco multi- ^{tes vici-} plex

plex coniugium ducunt. Idem pene de Parthis Eusebius de Preparatione lib. 6. c. 8. Iustinus libr. 41. De Persis Amianus Marcel. lib. 23. & ante hūc Herodotus lib. 1. & Strabo lib. 15. De Egyptiis Diodorus Siculus lib. 1. c. 3. De Syrorum, Persarūque Regibus Cic. 5. in Verrem. Quorum mores verisimile est notos esse Hebreis, quia propè absunt. Horū ergo vxoribus suam sponsam longè præponit hic noster, & affirmat, non solum esse instar omnium, sed vnam omnibus esse præferendam.

15. Hæc mihi expositio videtur non difficilis, sed neque displicet, si dicamus cōferri sponsam cum omnibus Hierosolymitanis fœminis; siue illæ sponsæ sint aliorum iis ceremoniis ductæ, ut Regina dicantur, de quibus mox agemus; siue ad tori tantum societatem ascitæ, id est, concubinæ; siue adolescentulæ, quæ nondum in virorum potestatem vllō modo venerunt. Numerus verò certus pro incerto ponitur sacre Scripturæ more. Hæc verò tripartita diuisione omnem muliebrem statum complexus est.

16.
Reginæ,
concubi-
næ, & ado-
lescentu-
læ, quæ
pompam
genialem
comitan-
tur.

Nihilo tamen minùs tertia expositio genuina omnino mihi visa est, quæ tripartita hac distributione cōprehendit fœminarum choros, quæ hymenæis hisce sacris intererant, festoque cantu, ac plausu celebrabant. Quod videtur apertè posse probari, quia statim Regina, & concubina, & filia Sion, quæ nimirum hic dicuntur adolescentulæ, iubentur sponsam videre, atque laudare. *Videbunt illam filia Sion, & beatam prædicabunt: Regina, & concubina laudabunt eam.* Hæc verò ostendi sibi iubent sponsæ faciem, ut ad sponsi præceptum illam commendent. *Reuertere, inquit, Salomone, &c. Quid*

verò, quæ nuptialem hanc pompam honestant, Regina etiam dicantur, constat ex Psalm. 44. ubi cum sermo esset de sponsa, quæ Regina dicitur, *astuit Regina à dextris tuis*, quæ illi astant, cantantque Epithalamium, Regina etiam vocantur. *Filia Regum* (id est, Hebræorum phrasi, Regina) *in honore tuo.* Porro adolescentularum nullum esse numerum dicit, quia virgines solebant festa celebrare frequentius apud Hebræos: quare in hac geniali traductione præcipue ex virginibus constabat chorus.

Vna est columba mea, perfectissima mea, &c.

Cum tot sint aliis uxores, vel <sup>17.
Histor.</sup> cum tantus sit fœminarum pulcherrimarum numerus siue in vrbe, siue in hoc Regio planè comitatu; mihi tamen, inquit sponsus, vna est pro omnibus, imò & præ omnibus; quam ita diligo, sicut mater vnicam filiam suam. Nam quibus vxorum copiosa est turba, quo in plures distractus, magis languefcit amor. At sponsus cum vnam habeat, quam intueatur, & in qua acquiescat, collecto prorsus amoris impetu, in illam totus fertur.

18. ^{Vnicus} Obserua hic vulgato sacre Scripturæ more omitti similitudinis notam; quam si adhibeas, hæc erit magis aperta sententia: Mihi Sulamitis est in amore talis, qualis est vnica filia matri suæ, qui amor ardentissimus est, & suauissimus, & in amoris summi explicationem afferretur. David 2. Reg. cap. 1. de Jonatha. *Sicut mater amat vnicum filium suum, ita ego te diligebam.* Vnde m. 2. cap. 1. 18.

est apud Latinos, & tritum, *unicè amare*. Ex quo etiam fit, ut maximus mœror, & luctus significetur per illum, qui ex vnici filij morte suscipitur. Ierem. cap. 6. *Luctum unigeniti fac tibi, planctum amarum*. Et Amos cap. 8. *Ponam eam quasi luctum unigeniti*. Sponsus igitur hic sic affici se dicit in sponsam, sicut in vnica filiam mater. Meminit verò matris potius, quam patris, quia illius amor & mollior est, & impotentior.

19.
Reginæ
quæ.

Supereft iam explicemus, quæ hic Reginæ, quæ concubinæ, & quæ dicantur esse adolescentulæ. Reginæ illæ dicuntur, quæ solemni, atque præcipuo quodam ritu in virorum manum conuenerunt, quæ domesticis curis præfunt, & quas familia obseruat ut dominas, obsequiturque ut Reginis. Qualis est quæ Hebr. dicitur *Seghel*, quæ multis in locis *uxor* vertitur, ut Deuteronom. 28. numer. 30. Et Psal. 44. vertitur *Regina*, ab Hieronymo verò *coniux*. Quo sensu hic sponsa Regina dici posset, sicut cap. 7. dicitur *filia Principis*. Quod verò uxores, quæ dominæ sunt, domusque præfunt, Reginæ vocentur, indicat Plautus in Truculento scen. 10. vbi ancillæ quædam captivæ, domi suæ dicuntur fuisse Reginæ. Hinc illud Plauti Prouerbiali figura in Stichis:

Sumus Rex Regina placet: sua cuique sponsa sponsus.

Ac si diceret, suus Rex Reginæ, ac sua contra Regina Regi placet; nam his nominibus se sponsi salutant.

20.
Concubi-
næ ux-
ores sunt.

Concubinæ non sunt hoc loco, quæ impuri quæstus gratiâ pudorem suum alterius libidini prostituunt, sed quæ in casti, ac legitimi tori societatem venerunt, quæ etiam nominantur uxores, licet matres fa-

milias non sint, neque domui præfint; quæque aprè vocari possent proletariæ, quia tantum propagandæ sobolis causâ quæsitæ sunt. Quare Cicero in Topicis duo vxorum genera constituit: alterum earum, quæ in viri manum conuenerunt, quæ matresfamilias dicuntur: alterum earum, quæ tantummodo uxores sunt. Hæ verò sunt, quæ hic concubinæ, Heb. *פִּלְגֶשֶׁת* *Pileghes* appellantur. Quæ vox in sacra Scriptura modò redditur *concubina*, modò *uxor*. Cethura, quæ Gen. 25. vxor dicitur Abraham, eadem Paralipomen. 1. cap. 1. vocatur concubina. Et Bala, quæ vxor erat Iacob, concubina dicitur Gen. 35. & Iud. 19. vir Leuitæ traditur accepisse *פִּלְגֶשֶׁת* *Isah pileghes*, ac si dicas, *secundariam uxorem*: quam esse legitimam probat, generi, & soceri nomen sæpius repetitum; & tamen eadem dicitur concubina sæpius eodem cap. Quod autem uxores multæ fuerint loco, atque auctoritate priores, aliæ conditione, & ordine longè inæquales, magnorum virorum exempla testantur. Habuit Abraham uxorem Saram, & re, & nomine dominam: habuit etiam Agar, quæ ipsius vxor dicitur Gen. 16. Tulit, inquit, *Sara Agar ancillam suam, & dedit eam viro suo uxorem*. Habuit Iacob duas uxores æquè nobiles, Liam, & Rachel, sed & duas habuit his inferiores, Balam, & Zelpham. Idem de Dauid traditur 2. Reg. 17. & de Salomone 3. Reg. cap. 11. An verò id sanctè fieri potuerit, & quo iure, longioris disputationis est.

21.
Breuiter tamen dicendum, est eo tempore licitam fuisse, atque honestam illam polygamiam; quod probat Abraham, qui viuentis uxore Sara, ex Agar suscepit Ismaël, quod

quod factum ex eo videtur non displicuisse Domino; quia promittit filium Ismaël, quod semen esset Abraham, facturum se in gentem magnam: quod sanè ostendit ab Ismaëlis latu absuisse flagitium. Dauid sanè, qui 3. Reg. cap. 15. nunquam declinavit ab omnibus, quæ præceperat ei Deus cunctis diebus vitæ suæ, excepto sermone *Vrie*; habuit tamen plures uxores, & concubinas. Neque id vetat Deus, sed potius licitum esse, & honestum ostendit Deuter. 21. dum præcipit, quid fieri debeat, cum quis habuerit duas uxores, vnâ dilectam, alteram odiosam. Quod verò Deut. 17. iubet ne Rex plurimas uxores habeat, id vult, inquit Augustinus lib. quæst. in Deuter. q. 27. ne plurimas habeat, licet multas permittat. Quod præceptum Dauid transgressus non est; secus verò Salomon. Permissa verò multarum vxorum connubia eo tempore dicit August. lib. 3. de Doctrina Christiana cap. 12. *sufficienda prolis causâ: & ideo, (inquit) vni femina maritos esse plurimos honestum non erat, quia mulier ex eo fecundior non fit.*

Adolescentulæ, Hebraicè *מַלְּחָה* *Alomoth*, id est, *abscondita*, & hæ proculdubio virgines sunt. Ex quo patet cū omnibus fæminarum ordinibus conferri, & illis longè anteferri sponsam.

22.
Allegor.

Sexaginta sunt Reginæ, &c. Ex hac comparatione significat sponsus, quo loco habeat dilectam; quæ comparatio eò spectat, ut anima, quæ ab ea fide, quam integram conseruare sponso debuit, aut declinavit ex parte, aut omnino defecit, assumat iam vires, speretque fore, ut ad gratiam redeat cum violato sponso, & ad eam gratiam, quæ sexaginta Reginæ, & adolescentulæ, quarum non est numerus, apud ipsum G. Sanctij Comm. in Cant.

non inuenerunt. Ideo subdit vnicam esse matrem suam, id est, non aliter amari à sponso, quam amari solet vnica filia à matre sua.

23.
Reginæ
quid my-
sticè.

Hic de Reginis, concubinis, & adolescentulis in spirituali sensu multa à multis dicuntur. Quidam de sanctarum animarum statu interpretantur; ita ut Reginæ illæ dicantur animæ, quæ sponsum sic amant, ut illi vni placere studeant, & in amando præter illum spectent nihil; eius absentiam, vel offensionem metuant. Qualis est hæc sponsa, quæ de plagis à custodibus illatis non dolet, de sublato pallio non queritur; sed de vno sponso sollicita, eius desiderio languet, eius nomen inclamat. Hæ Reginæ sunt, quia motus animæ ita moderantur, ut semper rationis imperio premantur.

24.
Concubi-
næ mysti-
cæ.

Concubinæ verò dicuntur, quæ cum sponso aliquid etiam amant, aut timent, quas nimirum aliqua commoditas ad sponsi thalamum adduxit. Quæ, licet ad Reginarum nomen, & titulum non peruenerint, quia adhuc affectibus minus ingenuè seruiunt, cum sponso tamen viuunt; quia ab eius timore, vel spe concipiunt, & parturiunt spiritum salutis.

25.
Adolesc-
tule my-
sticæ.

Adolescentulæ verò sunt rudes animæ, neque dum satis ad thalamum maturæ, quia nōdum in charitate satis mentem confirmatam habent. Ita ferme Augustinus lib. 83. qq. q. 55. Nyssenius Oratione 15. in Cant. Theodoretus, Psellus, & tres Patres. Harum ergo tantus numerus sponsum omnipotentem in amando nihil moratur, quominus sponsam hanc tam pie, ac sedulo laborantem non amet, quasi vnicam sibi ex omnibus electam.

Alij præter hæc statuum disci-

Concio
natorum
varij sta-
tus, & mo-
res.

mina, existimant hinc concionatores intelligi, qui Regine dicuntur, quia regunt animas, & celesti Regi, ac sponso illas quotidie pariunt. Quorum numero fuit Paulus, qui parturire se dicebat Galatas, donec in ipsis Christus formaretur. Alij dicuntur concubinae, qui non Christum in concionando quaerunt, sed sua, id est, temporalia lucra, & humanam laudem. Adolescentulae vero sunt illae animae, quae nuper in Christo renatae, nondum ad praedicationis officium aptae sunt. Ita pene Greg. S. Thom. & Beda.

27. Sed quia in cortice diximus hinc agi de foeminis, quae ad hortum cum sponsa Epithalamij causam conuenerant, quae excitatae sponsae clamoribus, eise adiutrices, & socias ad quaerendum sponsum obtulerunt, in quibus aut Angelicas mentes, aut sanctas alias animas intelligi, ex antiquorum Patrum sententia diximus; hinc consequenter dicendum est, cum mulae sint animae, quas Christus amat, tamen quia infinitus amor est, qui neque exhausti potest, aut remitti; etsi ad plures effusus; ideo unicam appellare sponsam, quia tanto in illam amore fertur, quanto si sola esset, in qua incitatissimus ille amoris impetus acquiesceret. Neque minora dedisset amoris signa celestis sponsus, aut pauciora, si una esset anima, quae ipsius beneficiis indigeret, quam dedit, ut ornaret tot sponfas, quae in albis secum in caelo aeternum cantabunt Epithalamium. Ex quo viri pij, gratique tot sponsi muneribus, in se ipsos gratiarum pondus, & retributionis assumunt; neque sibi cum aliis communem esse considerant Christi mortem, aut immortalia merita; sed eorum, quae petulit, reos se esse dicunt, & authores,

Gratus, &
fidelis ani-
mus debi-
torem se
putat om-
nium quae
Christus
passus est.

Ita Paulus ad Galat. 2. *Qui dilexit me, & tradidit semetipsum pro me.* Vide Chrysostomum in hunc locum Pauli, & libr. 2. de compunctione cordis. Sic autem Chrysost. in Epist. ad Galat. *Par est (inquit) ut quisquam nostrum non minus agat gratias Christo, quam si ob ipsum solum aduenisset; neque enim recusaturus erat vel ob unum tantam adhibere dispensationem, adeo singulum quemque hominem pari charitatis modo diligit, quo diligit orbem uniuersum.* Hunc Christi affectum contemplata fidelis anima, quod Christus pro totius orbis salute suscepit, illud totum ad se unam referebat. Quae saepe cantauit in hoc sacro hymenaeo, *Dilectus meus mihi*; ac si diceret; totus est meus. Vide Bernard. Homil. 68. in illud Cant. 2. *Dilectus meus mihi.*

Viderunt eam filiae Sion, & beatissimam praedicauerunt: Regine, & concubinae laudauerunt eam.

28. *Histor.* **H**ae sunt quae comitantur geniale ferculum, & hymenaeum cantant. Dicuntur vero contemplatae, & illustri encomio sponsam profectae; vel quia ita accidit, licet non in his Canticis satis expressum; tamen in 3. capite non parum, & 1. & 5. non nihil dictum sit. ubi sponsa vocatur ab hoc choro pulcherrima mulierum; tamen existimo hinc non tam de praeterito aliquo encomio, quam de futuro sermonem esse; vel quia sponsus iubet, ut puellae videant, & laudent sponsam (quod ipsae statim faciunt, dum in fine huius capitis orant, ut se videndam offerat; & cap. 7. effusè laudant) vel quia id statim futurum

rum esse ostendit, & ideo *viderunt* dicit, & *laudauerunt*, pro *videbunt*, & *laudabunt*; quia omnium pene gentium more, quae breui facienda sunt, pro factis censentur, ut pluribus probauimus ad illud cap. 1. *Introduxit me Rex.* Quo sensu dixit Christus Matth. 9. puellam non esse mortuam; quia statim erat suscitanda; & Paul. Act. 20. animam esse in puero mortuo, quia nouerat statim esse redituram ad corpus. Sic quia puellae statim contemplantur, & laudant sponsam, & vidisse, & laudasse illam dicuntur a sponso.

Neque vulgaris est commendatio, quod ita iudicent Reginae, & concubinae; quibus graue esse solet tum in aliis, tum maxime in pulchritudinis contentione aliquam sibi praeponi. De qua institutum est publicum foeminarum certamen, quod ad sua usque tempora durasse scribit Athenaeus lib. 13. cap. 33. Nota est illa fabulosa contentio inter deas de forma, quod figmentum ab ipsa foeminarum natura, & *φύσις* sumptum est.

Quae est ista quae progreditur quasi aurora?

29. *Histor.*

Hae laudes a puellarum choro cantantur, quae re ipsa sponsi verba confirmant, qui ab ipsis laudatam sponsam, & praedicatam esse beatissimam significat. Haec vero aptis ad eam similitudinibus obscurari suam formam fatentur a sponsae splendore, & eam unam esse adeo perfectam, ut omnium non modo pulchritudine contineat, sed longo etiam vincat intervallo. Quali scilicet aurora nocte, Luna, & Sol alia caelorum astra. Eodem ferme modo supra virgines Helenam apud Theocritum commendari diximus Prolegomeno 5. quae verba ex

hoc Epithalamio expressa sunt. Est autem comparatio pulchra, quae & splendorem indicat sponsae, & eius in incedendo maiestatem.

Haec porro comparatio satis indicat hanc sponsae translationem noctu fieri: tunc enim ea, ex quibus similitudines petita, aurora scilicet, & Luna, speciem habent, cum nocturnae caliginis aliquid manet. Sol vero tunc sponsae venustatem aperit, cum primus ex horizonte emergens, aperit suam. Et sane nocturnus ille nouorum coniugum progressus cum facibus clare, lateque fulgentibus ita speciem refert orientis Solis, ut Sol ipse exorians sponso triumphali pompa ex thalamo progressu vicissim comparetur. Psal. 18. *Et ipse (Sol) inquam sponsus procedens de thalamo suo.* Ad quem locum videtur Salomon respexisse. Adde quod sicut sponsa curru geniali vehitur in mariti domum, ut alibi dictum est (& docet Suidas in voce *ζεύς*, Apuleius Apol. 2. & Pollux lib. 3. Onomast. c. 3. & optime Hesiodus in Herculis scuto) sic etiam a poetis finguntur Sol, & aurora suo etiam ex curru quo vehuntur, splendorem diffundere.

30. *Traductio sponsae noctu.*

Psal. 18.

Terribilis ut castrorum acies ordinata.

Locus hic iam est a nobis explicatus; quare hinc tantum addendum quod a sponso de Sulamitide ante dictum est, puellarum hinc iudicio probari.

Viderunt eam filiae Sion. Si verum est, quod supra dicebamus, magis apte cum toto sermonis textu componi, si hinc Reginas, concubinas, &c. eas esse putemus, quae sponsam comitantur, non erit difficile, spirituale sensum ad illud accommodatum erueri.

31. *Allegor.*

Fide
animæ
gaudent
de pecca-
torum co-
nitione.

Si enim gaudium est Angelis Dei cum peccator ad gratiam, & filius paternæ hereditatis dilapidator, sique ipsius in omnem intemperantiā profusus, ac prodigus ad paternam domū, atque adeo ad paternum cōplexum admittitur, si domestici stollam, annulum, atque conuiuū parant, & totam domum symphonia festiuissimè complent, adeo non invident intemperantis filij felicissimam sortē, qui patris seruiunt oculis, & studiis; cur istæ beatæ animæ, quæ & sponsi amorem amant, & filius studiis auidissimè seruiunt, non exultent, cum exultare vident sponsum recepta sponsa, à qua prius videbatur, si non omnino repulsus, at certè nō statim, ut ipse cupiebat, intra fores admissus? Ut autem inuenta iam sponsa, & ad coniugij fidē recepta latus sponsus in eius laudes ardens erumpit; sic sanctæ illæ animæ eodem studio, atque ardore, & sponsam amant, beatamque prædicant, & laudibus cumulant exquisitis, iisdem prorsus, quibus ante sponsus: nam terribilem esse dicunt, non secus atque aciem omni bellico apparatu instructam. Ad pulchritudinem verò commendandam illa assumunt, quæ sunt in natura rerum maximè illustria. Et ad id, quod apparet esse pulcherrimū, per quosdam tanquam gradus ascēdunt, ascēsuræ profectō sublimiās, si quicquam apparet in natura pulchrius: nam ab aurora ad Lunā, ab ea rursus ad Solem gradatio fit; eo scilicet modo, quo sponsa gradu faciebat in spiritali via. Quæ cum ascēssiones in corde suo disposuisset, irētque de virtute in virtutē, donec videret Deū in Siō, etescebat quotidie magis, donec à Lunæ claritate ad Solis lumen, & gloriam progressa est.

32. Quæ est ista, quæ progreditur quasi aurora consurgens, pulchra ut Luna, electa

ut Sol.] Communis est omnium ferme Patrum cōsensio, in hac gradatione Ecclesiæ, aut cuiusvis animæ progressū significari, qui planè idē est, quem in formando animali seruare cōmuniter natura solet; quæ à minimis ad ea, quæ sublimia sunt, per quosdam quasi gradus attollitur. In aurora aliquid obscuritatis est, quia nondū omnino discussa est noctis caligo: & ut ait Carpathius, aliquid in aurora frigidum apparet, atque pruinofum, quod omnino vidimus sub primum Ecclesiæ ortū, & quotidie in vitæ spiritalis incunabulis experimur. Ab hoc statu progressus quidam fit ad Lunæ splendore, quæ obiecta Soli ipsius luce tota completur: neque decrescit lumen, nisi cum illam obliquis, & quasi transuersis radiis respicit & illuminat Sol. Quod decrementum nō patitur fidelis anima; quia ut ipsa directō Solem intuetur; sic illam Sol directis respicit radiis, & complet lumine. Tandem, ut paulo antè diximus c. 2. ad illud, *Dilectus meus mihi*, Soli fit quàm simillima, quia Solis in se imaginem recipit, non secus, atque speculum imaginem admittit eius, quem aduersum habet. Hæc quidē ex communi ferme Doctorum sensu, qui tamen in explicandi modo non omnino conueniunt.

Quidā in hoc progressu triplicem Ecclesiæ statū, quæ statim à mundi cœpit exordio, significari putāt. Ante legem enim datā aurora quædā fuit, in qua frigida fuit, & obscura tempestas, quæ non tam Solem habere videri potuit, quàm auroram, id est, nuncium quoddam, & prognosticum Solis. In lege Luna fuit, quæ magis illuminari videtur, quàm aurora, hominū saltē iudicio, quib. se Scriptura sacra nonnunquam accommodat; quæ in nocte lucet, præsentem tamen Sole deficere videtur, atque

Ordo in
spiritali
progressu.

Ecclesiæ
qualis
splendor.

1. Cor. 3.

atque vanescere. Hæc verò Synagoga fuit, id est, antiquior Ecclesiæ, in quam iam propius, & planius Christi veri Solis incurrebant radij, qui longè illam à summo cœlo alio, atque alio intuebatur aspectu. Lux quædam erat, & quasi Christi radius antiqua sacrificiorū Religio, & tota Salomonis Tēpli moles, & forma: lux item illa, quæ è Domini conspectu in Moyſis facie plenior emicuit; quæ sanè tenuis fuit, neque eodem semper fulgore resplenduit. At extrema sæculorum ætate lucida fuit Ecclesiæ, & ad Solis similitudinem electa; Solem enim secum habet assiduum, neque patitur dierum, ac noctium ullam vicissitudinem. Quia inter Solem, & Ecclesiā nulla intercedit moles, quæ Solarem lucem, aut eripiat, aut obscurer. Hæc indicasse Paulus videtur 2. Cor. 3. qui Synagoga lucem imminui dixit, atque deficere, ut Lunæ contingit. Quod si ministratio (inquit) mortis, i. lex antiqua, lueris deformata in lapidibus fuit in gloria, ita ut non possent intēdere filij Israël in faciem Moysi propter gloriam vultus eius, quæ euacuatur. Euacuari gloriam in vultu Moysi, quæ gloria legis esse dicitur, perinde est, atque Lunæ deficere, aut obscurari lumen.

34.

Theodoretus hæc tria pro diuersis temporibus convenire putat Ecclesiæ, quod etiam alij putant, in quibus est Greg. atque Carpathius. In hac enim vita primum instar auroræ sunt fideles, qui è tenebris emergunt; deinde in lumine, id est, virtutibus, crescunt; sicut Luna, quæ quotidie aliquid accipit incrementi. Tandem in cœlo ad instar Solis plenum habent lumen, atque immutabile. Plura apud Patres inuenies de hac triplici lu-

Synagoga
qualē ha-
buit lucē.

minis varietate, siue in Ecclesiā, siue in qualibet iustorum animā, quæ, quia omnibus obuia sunt, consulto prætereo. Illud non omit- tam quod scribit in hunc locum Haymō, ideo Ecclesiā dici instar auroræ progredi, quia stare nescit, neque vno in loco deses, atque ignaua concluditur: sed sicut auro- ra Solem in omnem mundi plagā circumfert, sic in omnem Regionem Ecclesiā progreditur, lucemque cœlestem, imò Solem ipsum Christum inducit; quo in hominum animis radiante infidelitatis tenebræ fugantur.

Ecclesiā
non orti-
sa, aut se-
gnis.

In hoc progressu B. Virgo designari existimatur, cui Ecclesiā partem istam illustrem accommodat. Quæ sic est progressa à primō conceptionis articulo, id est, ex quo primum esse cœpit, ut nulla pars vitæ fuerit, in qua non magnū splendoris eximij ceperit incrementum, donec ab auroræ luce ad Lunæ pulchritudinem, & inde ad Solis usque claritatem progressa sit. Illud notandum, quod consurgere, ut habet vulgata, seu excitari dicitur virgo sicut aurora; sicut aurora, inquit, consurgens: quia nunquam virgo processit sine luce, neque tunc quidem quando auroræ munus in terris obiit, id est, quando primum concepta, & in materno vtero conclusa, proximum ostendit signum appropinquantis Solis. Et quemadmodum si aliquid est in mundo tenebrarum sub auroram, non inde efficitur aliquid esse obscuritatis in aurora, sed nondum habere mundum à Sole lucem, quæ tenebras omnino ab ipso depellat: sic, neque si in aurora mystica, id est, cum Maria in rerum incepit esse natura; quæ fuit quoddam quasi proœmium mystici diei, aliquid est

adhuc in mundo noctis, efficitur aliquid esse caliginis in Maria, cum ipsa potius aliquid noctis è mundo fugauerit, quam aliquid acceperit obscuritatis à nocte. Hoc idem sub alia metaphora dixit Hieronymus in illud Psalm. 77. *Eduxit eos in nube diei*: ubi cum nubem illam diei Mariam esse dixisset, adiecit; *Nubes enim illa non fuit in tenebris, sed semper in luce*. Quod sanè verum non esset; si in peccato originali, quod tenebricosum aliquid est, aliquando iacuisset.

Descendi in hortum nucum.

35. *Histor.* **Q**uidam hæc verba sponsæ tribuunt, ut Theodoretus, & tres Patres, quasi rationem reddat, cur ex suo secessu, non modò in urbem, sed etiam in agros nocturno tempore, & puellari pudori non satis opportuno prodierit. Nempe, ut quod sedulam matrem familias decet, hortum videret utriusque iam communem; si floruisset vineæ, & germinassent mala; ne quid in eo temporis articulo deesset, quod prout oportet. Expositio tamen hæc non satis cum superioribus apta; nam iam ipsa significat, quid sibi esset consilij cum in agros erupit, nempe sponsum ut quæreret, quem in hortum descendisse suspicabatur. Induxit, credo, illos in eam sententiam quod statim Lxx. subiiciunt, *Ibi dubo ubera mea ubi*; quod ut sponsæ videtur esse proprium, sic à sponso maxime alienum. Sed illa verba, vulgatus non legit; neque in Hebraico textu reperiuntur; imò, neque in multis exemplaribus Lxx. sunt, ut in Complutensi, & aliis.

36. Dicendum ergo hæc esse sponsæ verba; qui ut metum adimeret

sponsæ de abalienato animo; aut dolorem leniret, quem propter suam socordiam, & inurbanitatem cepisse potuit, vel, ut repentinam illam fugam excusaret, qua surgenti iam ad aperiendum sponsæ se subduxit, non satis habuit illam laudasse adeò molliter, & effusè, sed etiam colorem quæsiuit non improbabilem, quo nocturnum illum discessum honestaret; nempe ut hortum videret, communes delicias, ubi & nuges sunt, & mala punica, quæ & ipsa amat, & curatè diligenter vult, ut quæ quotidie multum ibi temporis commorari cupiat, quod deinde cap. 7. ostendit; *Mane (inquit) surgamus ad vineas*. Quære significat fugam illam nocturnam sponsi studiis seruissè; adeò non esse offensum, quod tarda ad aperiendum prodierit.

Descendi in hortum nucum.] Verba hæc sunt sponsi, qui ostendit cur eo tempore se sponsæ subtraxerit, quâdo relictis lecti blanditiis ad aperiendū surrexerat. Dicit enim ideo se abiisse, ut videret an in hortis ad nuptiales ludos, & nuptiale conuiuium satis essent omnia parata. Quis verò futurus sit apparatus iste nuptialis, & proxima ad thalamum dispositio, explicant optimè, quæ sponsum hic dicit videre se voluisse: eò enim videtur pertinere sponsi consilia de adeunda Sulamitidis domo, alta iam nocte, & tempestate frigida, ut exploraret, an satis haberet animi ad abiicienda naturæ blandimenta: eo elusisse aperiendi conatum, spemque videndi, & amplexandi sponsum, extraxisseque domo, & in vigiliam manus impulisse, ut cognosceret quantum esset in sponsa constantia, ac fidei. Sūt autem huius amoris constantis, & probati symbolum

37. Allegor.

lum nuges, ad quas videndas sponsum descendit; quæ sub duobus corticibus, altero amaro, altero duro (ut obseruauit Theodoretus, & tres Patres, & Ambr. lib. de Isaac cap. 8.) dulcem continent nucleum. Sūt poma conuallium, quæ cum in loco depresso sint, atque humili, saporis grati sunt, & ad speciem pulchra. Poma ergo conuallium virtutes sunt, quæ humilitate condiuntur: vinearum autem botri, qui calcari pedibus, aut magni ponderis pressu mustum effundunt dulce; mala item punica, passionis sunt, & tribulationis symbola, ut docent hic Thomas, & Beda. Quia non tantum in compresso granorum ordine interiùs, sed etiam exteriùs in cortice tota rubent, ut de Palestinis antea docuimus ad illud cap. 4. *Sicut fragmen mali punici*. Qui horum similitudinem aliquam habent, proximi iam sūt nuptiis. Sic nimirum ornarant se sanctæ illæ animæ Apoc. 7. quæ de magna tribulatione venisse dicuntur, ad agni utique nuptias. Sic ergo sponsa hæc in duro tribulationis cortice nuclei suauitatem ostendit: in humilitatis conuallibus fructus edit patientiæ, quia iactata durè nihil austerum reddit, nihil amarum. In ea viris floret, & punica malus, quia quiduis pati pro sponso suo parata est. Illud ergo est reliquum, ut quando explorata iam est sponsæ constantia, neque minus habens inuenta est, vocetur ad thalamum, laudetur à sponso, & cantari iam incipiat sacer hymenæus.

78. *Deus sepe per amicos exercet, quos amat.* **Q**uod si verum est vigiles, & custodes amicos esse sponsi, ad eam curam ex nuptiali ritu dispositos, ut sponsam dilecti sui causa laborantem, atque languentem durius accipiant, profectò constat spiritua-

lem sensum à nobis traditum satis aptè cum literalis cortice congruere. Cum enim sponsum explorare vellet, qualem se in duro, atque amaro cortice gerat sponsa; ut ferat patienter iniurias, ut sua causa neque horreat tenebras, neque noctis pericula, opportuno ciuitatis loco, id est, sponsam in hæc discrimina, id est, in hoc examen conicerent. Et sanè satis est re ipsa compertum, solere Deum non solum per aduersarias potestates, sed etiam per amicos, ac per se ipsum exercere suos.

39. Hieronymus in c. 12. Zachariæ ad finè iuxta versionè Lxx. qui locum istum ita reddunt; *Descendi, ut viderem in gemmine torrens, si floruisset vinea, si floruissem mala punica*; sic ait; *Descendit Saluator ad torrentem huius sæculi, & turbidas aquas (de quibus, & in typo eius Elias bibisse describitur) ut post flores vineæ, & mali punici fructum, virtutem que susciperet, & inebrians Ecclesiam suam audiret ab ea; Potabis me de vino vnguentarij, de vino malorum*. Ex quibus verbis hanc ego sententiam ad mystici connubij legem accommodatam institui puto; descendisse quidem sponsum Christum, ut per Passionem, & Crucem, quæ per torrentem, & malorum puniceorum rubentem succum significantur, illa pararet, quibus dealbaret sponsam infuscatam à Sole, & illam genalibus exornaret deliciis, ac porum denique pararet ex vinea, puniceoque malo expressum, quo conuiuium instrueret sponsæ luculentum, & dulce. Sanè Christus sponsam sibi acquisiuit, atque emit sanguine suo, ut apertè testatur Paulus Actor. 20. sanguine item lauit, dealbauitque illius vestimenta, quæ materni sanguinis labe scedauerat; & suis ipsa sordibus etiā infecerat. Apo. 7.

Lauo

Christus
Passione
sua sponsam
dealbat,
uit, ornat,
nitque.

*Lauerunt stolas suas, & dealbaue-
runt eas in sanguine agni. Quare di-
gressus ille sponsi otiosus non fuit,
neque consilio vacuus; cum colles
trāsiluit, & per difficiles vias ad Pas-
sionis suae torrentem descendit; ex
quo quod in mysticas illas nuptias
conferret, largiter hausit. Ita indi-
cat ad Epinel. Paulus cap. 5. *Christus
dilexit Ecclesiam, & seipsum tradidit
pro ea, ut illam sanctificaret, mundans
eam lauacro aquae in verbo vitae: ut ex-
hiberet ipse sibi gloriosam Ecclesiam,
non habentem maculam, aut rugam,
aut aliquid huiusmodi; sed ut sit sancta,
& immaculata.* Ad torrentem descen-
dere, & inde aquas potare turbidas,
ut dicebat Hieronymus, nihil
est aliud, quam se ipsum pro Eccle-
sia tradere, ut illam idoneam red-
dat Regalibus nuptiis.*

*Nesciui: anima mea conturba-
uit me propter quadri-
gas Aminadab.*

40.
Histor.

VERBA sunt sponsae, in quorum
explicatione Interpretes distra-
cti sunt, ut in nullam pene senten-
tiam contenerint. His ego, ne lon-
gior sum, in praesentia omis-
sis, dicam, quod mihi magis visum est su-
periorum explicationi consentaneum.
Reddit sponsa in primis ratio-
nem, cur nocturnum illi exitum,
qui puellarum modestiam parum
decebat, esset molita: cur cito cur-
su, eoque perturbationis pleno, e-
d usque progressa: nesciebat enim
sponsam exiisse in hortos, ut para-
ret, quae rei nuptiali forent necessa-
ria, vel ut ibi se cum amicis oble-
taret. Quod sane ipsam magna, &
cura & angore liberaret, quae duras
aliquid, & ab amore alienius suspi-
cabatur. Hoc mihi facile videtur, &

promptum, quod sequitur, impe-
ditum est, atque difficile. Quod
vulgatus legit, *perturbauit*, à verbo
DSW Samam, id Septuaginta legunt,
posuit, à verbo *DSW Sam*. Illud verò
Aminadab, quidam volunt nomen
esse proprium viri alicuius nobilis,
cui equi essent, & currus; & ita vul-
gatus, & L x x. vocem ipsam reti-
nuerunt Hebraeam. Alij nomen
putant esse appellatiuū, & eo signifi-
cari populi Principem; siue ille sit
Salomon, siue alius opibus, atque
authoritate potens. Quod indicat
translatio Symmachi, Aquilae, &
quinta editio, quae *populi ducem*,
aut quid simile vertunt. Et quidem
quod hic Aminadab non sit aliquis
eorum, quorum sacra Scriptura me-
minit, videtur certum, quia illi di-
cuntur עמירב *Aminadab*, hic verò
עמירב *Aminadab*. Neque inusita-
tum est in sacra Scriptura, ut He-
braicum nomen, quasi proprium
sit, ponatur pro eius explicatione.
Et constat ex nomine Bether cap. 2.
& Amana cap. 4. & Selmon
Psalm. 67.

Ex tam variis translationibus tri-
plex deduci potest sensus, meo iu-
dicio, non improbabilis, neque alicuius
ab hoc nuptiarum articulo. Et
primum si cum Lxx. legamus, *posuit
me currus*; rationem videtur sponsa
reddere, cur sit terribilis sicut castro-
rum acies, quod proximè audierat.
Dicit enim tantum sibi additum
animi à sponsi desiderio, ut quadri-
gis Aminadab non esset fortitudine
inferior: atque ideo nocturnas in-
sidias non timuerit, non pericula,
per quae, licet malè iactata, in eum
usque locum tandem cucurrit. Ver-
bum autem *DSW Sam*, *posuit*, in Scri-
ptura vim quamdam similitudinis
obtinere. Zachar. 12. *Ponam Ierusalem
lapidem oneris*, id est, faciam, ut instar
lapidis

41.

lapidis sit. Et cap. 7. *Posuerunt ada-
mantem faciem suam.* Sic etiam hic,
anima mea posuit me currus, id est, in-
star currum. Hoc certe amoris
proprium est, ut acres reddat ani-
mos, & audaces: quia perfectus
amor foras pellit timorem. Quare
bene ex natura amoris Ouid. 4.
Metamorph. de Thibee:

Audacem faciebat amor.

72.
Amor au-
daces fa-
cit, & for-
tes.

Alius sensus satis amoris naturae
consentaneus est, si sponsa dicat
conturbatam se fuisse vehementer,
ne sponso aliquid accideret gra-
uius ea nocte, qua se subduxit in-
opinata fuga. Timebat enim, ne
incideret in quadrigas, siue equos,
aut equitationem Aminadab, eius
videlicet, cui commissa esset noctur-
na ciuitatis custodia. Aminadab,
Principem populi mei sonat, quod
nomen aptè cadit in eum, qui prae-
fectus est vigilum. Seu certe currus
erant Aminadab, id est, Salomonis
Principis populi, qui ad varios usus,
& tempora suae Reipublicae ma-
gnam vim equorum, & currum pa-
rarat. 3. Reg. 4. v. 26. His ergo curri-
bus vecti nocturni custodes tota
ciuitate concurrebant, & metum, &
periculum ostentabant iis, quos
extra domum noctu errantes, &
vagos deprehendissent. Id ergo ti-
mebat sponsa: nam ea est amantis
natura, ut nihil sit usque adeò du-
rum, quod non amatis, aut euenis-
se, aut impendere cogitet. Quid
non timebat absenti filio Tobiae
coniux Anna? Exprescere id optime
Comicus in Adelphis actu 1. scena
1. & Penelope apud Ouid.

*Quando ego non timui grauiora pe-
ricula veris?*

*Res est solliciti plena timoris amor.
In te fugebam violentos Troas ituros:
Nemine in Hectoreo pallida semper
eram.*

G. Sanctij Comm. in Cant.

73.

Tertius sensus mihi magis proba-
tur, quia magis accommodatus tem-
poris articulo, & aptissime con-
sentiens cum iis, quae à nobis dicta
sunt superius. Cum enim iam insta-
ret nuptiarum tempus, ac nihil esset
propius, quam ut ascenderet in cur-
rus Aminadab, id est, Salomonis,
qui Princeps erat populi, & qui fer-
culum fecit in geniale usum, & po-
pam propter filias Ierusalem, time-
bat sponsa, ne sua illiberali, atque
importuna molitiae offensu dile-
ctus alienior esset à nuptiis, quas
ante spopondisset. Propter quadrigas
igitur timebat, quae iam ad nuptia-
lem translationem erant exprom-
ptae, ne illas non ascenderet suo
magno merito; quae sponso eo tem-
poris vestigio, & molliter, & mise-
rabili ter clamanti fores non ape-
risset. Quam sententiam indicat
Athanasius in Synopsi ad finem,
ubi dicit, sponsam impositam fuisse
curribus Aminadab.

*Nesciui: anima mea conturbauit
me propter quadrigas Aminadab.* 74.
Allegor.

Tres sensus in literali coetice proba-
uimus magis, totidem illis in spiri-
tuali medulla respondent. Primus
est iuxta L x x. versionem, se in que-
rendo sponso non minus citato
cursu rapi, quam currus Aminadab,
neque timere magis in proposito
sibi negotio, quam quadrigas illas,
quae ad nullius pauent occursum; ran-
tam vim habet excellens amor, ubi
semel ingenium animum occupa-
uit.

Explicatio secunda satis expli-
cat amoris naturam, qui ut omnia
bene cupit amatio, sic eidem om-
nia timet absenti. Neque mirum si
cum in illo solo uiuat, timeat illi
soli, in quo sibi etiam cauet, cuius
vita continetur, & seruetur in alte-
ro. Et id prestare debet accuratissi-
mè.

simè, qui veri amoris exhibere vo-
let certa vestigia. Quare cauere
debet, ne quid à sua, vel intèperie,
vel stupore graue patiatur sponsus;
ne quid loquatur, quod diuinas au-
res, ne quid audeat, quod diuinos
oculos, ne quid omittat, quod diui-
nūm animum offendat. Vel si ab
aliis cōtemni, vel offendi animad-
uertat, intimis angatur sensibus,
& ne contingat vnquam, laboret
sedulò.

Medita-
tio mortis
assidua.

Tertia expositio, quæ magis pla-
cuit, de nuptiarum tempore, quod
iam indicabat currus Aminadab,
id est, ferculum Salomonis, egre-
gium habet spiritualem sensum. A-
nima enim, quæ cœlestis sponsi
nuptias ambit, quæ tunc demum
rata sunt, ac stabiles, cum ad spon-
si domum traductio fiat in Salomo-
nis ferculo, seu curru Aminadab,
quia quotidie nuptiale tempus im-
minere suspicatur, id est, mortis ar-
ticulum, timet ne sponsus propter
aliquam animi offensionem abie-
rit alienus à nuptiis: est enim durū
omni tempore iratum esse Deum,
sed extremo durissimum. Quare
prudentes, & quæ ad æterna con-
nubia aspirant animæ, in perpetuo
quodam metu sunt; quia Deum
offensum timent, & quodnam sit
nuptiarum tempus ignorant, sem-
per audire sibi videntur illud Mat.
25. *Ecce sponsus venit, exite obuiam ei.*
Hæc ergo sponsa media, vt est ve-
risimile, excitata nocte, conuersio-
nem suam, & pœnitentiam non
differt in crastinam lucem: media
ipsa nocte surgit è lecto, subit in-
commoda, neque à plorando ces-
sat, & quærendo, donec à sponso
per tot ludibria, ac pericula inuen-
to, atque propitiato audiat, *Pul-
chra es, amica mea, suavis, & decora.*

*Reuertere, reuertere Sulami-
tis; reuertere, vt in-
tueamur te.*

Dixerat sponsus Reginas, & 75.
concupinas visuras, & lauda- Hist.
turas speciem Sulamitidis: id enim
est, *viderunt eam filie*, &c. vbi præ-
teritum pro futuro sumi diximus:
nunc vt re ipsa expleat fœmina-
rum chorus, quod esse gratum
sponso didicerat, rogat vt faciem
videndam offerat; vt deinde enco-
mium ordiatur. Vel cum adeò sit
ab sponso laudata, vt longè antecede-
re dicatur Reginas omnes, &
concupinas; ipsæ fœminæ re ipsa
experiri volentes, an tanta esset Su-
lamitidis species, quanta prædicaba-
tur à sponso, & quasi suboffensa,
quod sibi præponatur in eo, quod
puellis tantæ curæ, ac voluptati est;
rogant vt reuertatur (nam fortasse,
dum non fert modesta virgo lau-
dari se tantopere à sponso suo, fa-
ciem auerterat, quod indicat Amb.
lib. de Isaac cap. 8.) vt intueantur
eximiam illam formam, de qua
tam multa audierant. Et pro hac
explicatione facit quod verbum
Heb. *שוב* Sub, pro quo vulgatus,
reuertere, etiam *conuertere* significat;
& ita vertunt L x x. & legit Am-
bros. libro de Isaac cap. 8. & Hiero-
nymus epistola ad Algasia.

Reuertere, reuertere Sulamitis. San-
cta illæ animæ, quæ suprâ à sponso
filia Sion, Regina & concubina
dictæ, quia iussæ sunt paulo antè
sponsam videre, atque laudare,
orant Sulamitidem, vt se videndam
præbeat. Ex quo apparet quàm di-
ligat Deus animam, quam culpæ
pœnitet, quæ plorat, & patitur,
quando & ipse non solatur tan-
tūm,

tum, & abstergit lacrymas, sed lau-
dat effusè, & vt ab aliis laudetur,
studiosè iubet. Hic etiam notanda
sponsæ modestia, atque ex superio-
ri desidia natus rubor. Auerterat
enim oculos, quia peccati conscia
non facile tam magnificè de se audi-
re potest. Quo exēplo docet, quàm
inter veras delicias, voluptatēque
non indebitas habere etiam locum
debeat superioris vitæ memoria, at-
que ex ea profecta verecundia, &
dolor, iuxta illud Eccles. 5. *De propi-
tiato peccato noli esse sine metu.*

77. Hæc explicatio magis mihi vi-
detur ad textum: quia verba
hæc, vt diximus, puellarum potiùs
videntur esse, quàm sponsi. Sed
quia ex Patribus nonnulli sponso
hæc attribuunt, illorum nos cogi-
tationibus obsecuti, spiritualem
sensum aliter instituamus. Sen-
tiunt itaque ex Patribus nonnul-
li, sponsum auersari sponsæ aspe-
ctum; quia in illa aliquid agnoscit
suis oculis indignum, iubereque il-
li, vt si velit diuinis oculis placere,

illòsque allicere ad sui conspectum,
abiiciat illa, quæ ipse vehementer
non solum fastidit, sed etiam hor-
ret. Bernardus Serm. 58. ex paruis. *Anima*
Reuertere, inquit, primò ab inepta lati- quid à se
tia; secundo, ab inuili tristitia: tertio, ab abiicere
inani gloria: quarto, à latenti superbia. debeat, vt
Cum hac omnia vitia reliquerit anima, sic diuinis
intuebitur eam sponso eius. Idem pene oculis
Sermone 3. in Annūciatione Domi- grata.
nica. *Reuertere* (inquit) *quò videlicet*
nec in peccandi consuetudine, nec in con-
scientia peccatorum, sed neque in tepo-
re, & torpore ingratiitudinis, aut in
elationis cecitate persistat. Idem fere
Carpathius, nisi quod accommodatè
ad versionem L x x. qui legunt,
Conuertere; & aspiciemus in te. Verba
hæc attribuit aliis à sponso; qui di-
cunt tunc in sponsa videndum esse
Christū, qui in animabus sanctis in-
habitat, cum illa à vitiis, & volupta-
tum lenociniis ad vitæ sanctitatem
sefe conuerterit. Neque ab his lon-
gè recedit Apponius, cum ait, his
verbis spōsā ad pœnitentiam voca-
ri, à peccato videlicet ad iustitiam.

ARGUMENTVM IN CAPVT SEPTIMVM CANTICORVM.

POSTQVAM adolescentula psalteria ad sponsi imperium contem-
plate sunt per otium Sulamitidis formam, & ornamenta, quid de il-
lius pulchritudine iudicent, ostendunt. Laudant autem, quæ oculis pro-
posita sunt: nam ideo illam curiosis oculis intuentur. Deinde cum signifi-
carent, vehementer sibi placere, quæ in sponsa laudant, & cupere se illis
frui, sponsa contra obicit, nequicquam illas optare sibi, quod uni sponso
seruatum est. Idq; ut sponsus reipsa comperiat, hortatur illum, ut in vil-
las egrediatur, ubi intima cordis penetralia sua esse cognoscat. Ad ex-
tremum commemoratione mandragorarum indicat maturum esse iam
tempus ad id, quod est in his nuptiarum sacris extremum.

CAPVT VII.

PARAPHRASIS.

Sponsus.

QUID vide-
bis in Sula-
mite, nisi choros ca-
strorum?

Adolescentula.

Quam pulchri sunt gres-
sus tui in calceamē-
tis, filia Principis!

Iuncturae feminum tuo-
rum sicut monilia,
qua

SPECTATE, filiae Ieru-
salem, quam volueritis
otiosè Sulamitidem, in
ea tamen mirificam inuenietis pul-
chritudinem, quæ futilis, ac mollis
non est, sed fortis, & strenua, ut verè
cum choris castrorum cōferri queat.
Qui ita grati sunt ad audiendum, ut
etiam acres sint ad inflammandos
militares spiritus.

O Sulamitis, quam iure, & more
nuptiali filiam Principis, & Reginam
appellare licet, quam pulchra sūt cal-
ceamenta, seu cothurni, quibus Re-
gios pedes inclusisti!

Fibulae quibus dissectam à femo-
ribus tunicam constringis, atque
confibu

confibulas, instar monilium sunt, quæ
magno studio, atque opere elaborata
sunt ab artifice.

2 Gemma, seu lamella, quæ è col-
lo ad umbilicum descendit, aut quæ
partem illam Regij integumentis de-
corat, quæ umbilico respondet, simi-
lis mihi videtur crateri torno elabo-
rato, qui poculis nō indiget, siue quia
semper mundus est, neque lotionis
eget, siue quia, ut pulcher sit, necesse
non est, ut vinum illi flauum infun-
das. Pars autem illa Regij indumenti,
quæ ventrem tegit, in cuius medio
umbilicus est, pictura, atq; argumen-
to similis mihi videtur aceruo tritici,
quem lilia, atque alij flores vallant,
quæ opere Phrygio in extrema veste
circumpicta sunt.

3 Quam verissimum existima-
mus, probamusq; o Sulamitis, sponsi
tui de tuis vberibus, colloque iudi-
cium. Imò aliquid etiā addimus: sunt
enim vbera tua, sicut sponsus cecinit,
tanquam duo hinnuli gemelli ca-
preæ.

4 Collum tuum, sicut turris; nos au-
tem addimus, quod non cecinit spō-
sus, inesse illi præterea eburneum
candorem.

Oculis tuis inest splendor quidam
atque serenitas, sicut aquæ piscinarū
Hesebon, quæ sunt ad portam, quæ
spectat oppidum Rabath, quas ne-
que limus turbat, neque ventus exa-
gitat; quare claræ semper sunt, &
quietæ.

Nasus tuus talis mihi videtur in-
ter capillos à fronte, seu inter ramos
à corona pendulos, qualis apparere

quæ fabricata sunt
manu artificis.

2 Umbilicus tuus cra-
ter tornatilis, mun-
quam indigens pocu-
lis. Venter tuus, si-
cut aceruus tritici,
vallatus liliis.

3 Duo vbera tua, sicut
duo hinnuli gemelli
capreæ.

4 Collum tuum, sicut
turris eburnea.

Oculi tui, sicut piscine in
Hesebon, quæ sunt in
porta filiae multitu-
dinis.

Nasus tuus, sicut turris
Libani, quæ respicit
contra Damasum.

5 Caput tuum, sicut Carmelus: & coma capitis tui, sicut purpura Regis vineta canalibus.

6 Quam pulchra es, & quam decora charissima in deliciis!

7 Statura tua assimilata est palma, & vbera tua botris.

8 Dixi: ascendam in palmam, & apprehendam fructus eius: & erunt vbera tua, sicut botri vineæ, & odor oris tui, sicut malorum. 9 Guttur tuum sicut

solet turris pulcherrima, quæ in Libano est de regione Damasci, quæ inter speciosas arbores sic eminet, ut & ipsa sibi habeat, & toti monti conciliet venustatem.

5 Quod ad caput attinet, corona, qua insignitum est, non videtur minus elegans, ac florida, quam mons Carmelus, qui pulcherrimus est, aut certe totam Carmeli montis amœnitatem videtur complexa. At coma, quæ naturale quoddam capitis ornamentum est, sic honestè rubet, ut Regiæ purpuræ à à tinctura recenti colorem imitetur. Neque prætere in ea illud desideratur, quod Regiæ etiam purpuræ decori est: ut enim Regiam tunicam ex purpura argenteæ, seu aureæ teniæ, quæ canalium similitudinem, & nomen habent, vincunt, atque distinguunt: sic comam tuam decorè rubentem, argenteæ, seu aureæ teniæ cingunt, atque discriminant.

6 Es ergo gratissima omnium oculis Sulamitis, valde spectabilis propter delicias, & ornamenta, quibus ad nuptialem hunc diem exulta es.

7 Habitus, & proceritas totius corporis assimilantur palmæ, cuius botris vbera tua, & pulchritudine & situ dissimilia non sunt.

8 Quando ea pulchritudine præstas, & iis ornamentis instructa es, ut omnium oculos rapere, & bene volentibus etiam invidiam mouere possis: dixi apud me; ascendam in hanc speciosam palmam: talis enim mihi visa es; & apprehendam, quod in te palmæ fructum, & similitudinem refert;

fert, dona videlicet nuptialia. Et interim (quando iis, qui eiusdem sexus sunt, indecorum non est) amplexabor, & exosculabor te, & capiam ab vberibus, id est, ab amplexu, quod à vino, & ab ore, id, quod à pomis suauitatis est. 9 Guttur enim tuum, quo suauem omnibus spiritum inhalas, instar obtinet odorati vini.

10 Si quid in me dulce est, quod vobis placeat, filia Ierusalem, frustra illud vobis desideratis: quia id totum vni debetur, & seruetur sponso, ut suo arbitratu eo iterum ac sæpius regustato, siti satisficiat amatoris.

11 Neque id vobis inurbanum videatur, aut durum, o puellæ Sionides, si id vobis omnino interdictum esse affirmem. Nam sicut dilectus meus totus est meus, sic etiam fas est, ut quanta ego, qualisque sum, tota sim dilecti mei.

12 Age ergo, dilecte mi, egrediamur aliquando in agrum, & commoremur in villis, & videsolum patremfamilias decet, matutina luce exeamus ad vineam, consideremusque an vineæ, & mala punica floruerint, an flores spem ostendant secuturi fructus. Ibi experimentum capies, an tota tua sim: ibi enim tibi dabo vbera mea, id est, quidquid in intimis latet præcordiis, tuum esse comperies.

13 Nimiùm lenti sumus, o dilecte mi, in mouendo ferculo, quando mandragoræ iam olentes maturitatem indicant amoris, & nuptiarum. Iam quod ad me attinet, feci quod

sicut vinum optimum.

Sponsa.

10 Dignum dilecto meo ad potandum, labiisque, & dentibus illius ad ruminandū.

11 Ego dilecto meo, & ad me conuersio eius.

12 Veni dilecte mi, egrediamur in agrum, & commoremur in villis.

Mane surgamus ad vineas, videamus si floruit vinea, si flores fructus parturiunt, si floruerunt mala punica: ibi dabo tibi vbera mea.

13 Mandragora dederunt odorem suum.

In portis nostris omnia poma, noua, & vetera,

*vetera, dilecte mi,
seruavi tibi.*

ci quod potui. Ut tu nuptiali ritu amplissimis muneribus meas emisti nuptias; sic ego vicissim, sicut olim Lia mariti concubitus, meis mandragoris, id est, mea tenuitate conciliaui tuas. Quidquid habui, id totum palam in portis tuum esse volui, tam poma noua, quam vetera, dilecte mi, seruavi tibi.

IN CAPVT SEPTIMVM COMMENTARIVS.

Quid videbis in Sulamite nisi choros, &c.

I.
Hisor.

Non omnes eodem modo distinguunt hæc capita. Quidam ad 6. c. referunt; & c. 7. inchoant ab illis verbis, *Quam pulchri sunt*, &c. Ita Pagninus, Vatablus, Isidorus clarius, & alij, ut caput hoc à noua sponsæ laude summat exordium; sed parum in ea re momenti est. Videtur autem commodissime ita posse distingui, sicut ab alijs communiter, quia hic continetur propositio eorum, quæ latius deinde explicantur, & quæ mirum in modum ostendunt sponsæ & eximiam venustatem, & quod in scemina rarum est, fortitudinem singularem. *Chorus* suauitatem indicat, & delicias, siue multitudinem intelligas ad numerosos incessus, saltusque compositam, siue instrumentum musicum; & id potius ualeat vox Hebr. *מחול* *Mecholab*,

Chorus
instrumē-
tum bel-
licum ad
acuendos
animos.

quia ita oblectat, ut etiam animos instimulet, & accendat, sicut in castris tympanum, aut tuba. Antiqua versio Hispanica reddit *Atabales*. Est autem hic pulchra quadam antithesis, nam Sulamitis *pacificam* sonat: eam ergo quæ pacem præfert terribilem esse, & habere castrorum instar sponsus affirmat: quia ab ipsa vulneratus est. Quare non satis pacifica nomen cum bellicis moribus congruit.

Quin etiam sicut cap. 2. sponsa cecinerat habere sponsum ordinatam, atque instructam charitatis aciem, sic sponsus hic, ut paria eius commendationi rependat, habere dicit sponsam contra se aciem non dissimilem; unde etiam proxime illam vocat terribilem, sicut castrorum aciem ordinatam. Quod si hæc sponsi verba, non tam ad ipsam, quam ad puellarum chorum refe-

retras, quæ quasi suboffensa, quod sibi prapponatur Sulamitis, ostendi sibi petunt eius faciem, oratio sponsi deterret illas, ne cum sponsa in contentionem de formæ dignitate, ac pulchritudine descendant: quibus id accidet omnino, quod iis, qui eum exercitu satis ad dimicandum instructo congredi volunt.

2. Obserua hic arrincium admirabile: quia amantium oculi lusciosi sunt, neque satis fidei facere solet illa, quæ est à vulgaribus amatoribus oratio, ne videretur sponsus hic diuinus, qui se hominum consuetudini, & sensibus accommodat, in ornanda spola plus amoris tribuere, quam veritati, iubet ut presentes suæ quoque ferant de sponsa testimonium. Item quia satis urbane laudare non poterat in sponsa externa ornamenta ab ipso comparata, quia suam potius laudaret liberalitatem, & officium, quam sponsæ merita; ut effugeret hoc illibérale, & rusticum commendationis genus, quæ in hoc mystico, ac hieroglyphico Epithalamio multum momenti habet, puellarum curæ, atque laudationi permittit. Quare tota ferme hæc scena in commendandis externis ornamentis consumitur. Si qua verò propria sunt, & prius ab sponso laudata, illa exprobrant, & noua commendatione cumulant. Exempli gratiâ, dixerat sponsus *collum esse sicut turrim*, addunt ipsæ, *eburneam*; *oculos similes columbis iuxta fluentem*, addunt, *Hesebon*, quia pulcherrima, &c.

Allegor.

Quid videbis in Sulamite nisi choros castrorum? Summam eorum, quæ in sponsa laudanda sunt, breui sermone complectitur sponsus; & obsecrè repetit, quod paulo antè dictum est; nempe pulchram esse sponsam, sicut auroram, & sicut ca-

G. Sanctij Comm. in Cant.

strorum aciem terribilem. Id enim totum castrorum chori significant, siue instrumentum sit musicum ad acuendos militum animos; quod ad suauitatem aliquid etiam resonat bellicum; siue militaris ordo, qui & terribilis est, quia armis instruitur, & pulcher, quia eo ordine incedit, & ad militarem sonum ita numerosè, ut terrori, quem hostibus intrentat, speciem addat venustatis eximie. Talem intuebatur Balaam aciem Israël Numer. cap. 24. *Quam pulchra*, inquit, *tabernacula tua, Iacob, & rectoria tua Israël, ut valles nemorose, ut horti iuxta fluuios irrigui*, &c. Amat utique Deus, & laudat non virtutem ignauam, & inertem, si tamen ignaua potest esse virtus; sed constantem, & strenuam, quæ ad venustatem virtuti propriam robur etiam adhibet ita virtuti proprium, ut commune cum illa nomen habeat. Ut autem acies ordinata charitatis, id est, spoli merita, sponsam vulnerauit cap. 2. sic nunc alia ab sponsa charitas ordinata, id est, alia virtutum, lacrymarumque terribilis acies sponsi pectus non minus oppugnat. Porro in Sulamitide, id est, pacifica, castrorum choros agnoscit sponsus; nam mites, atque humiles potentissimi sunt in Deum; eorum etenim oratio penetrat cælos. Eccles. 35. Et Moyses mansuetudo captiuas ferme habuit diuinas manus. Exod. 32. *Dimitte me, ut irascatur furor meus contra eos.*

Virtus nō
est igna-
ua, aut
otiosa.

*Quam pulchri sunt gressus tui
in calceamentis!*

V. Erbahge esse puellarum, nemo, credo, dubitabit, qui paulo attentiùs

3.
Hisor.

N n.

consequentia cum superioribus cō-
posuerit; & ita putat Genebrardus,
& tres Patres apud Theodor. &
Rab. Salomon: neque aliter facilem,
atque honestū sensum habere pos-
sunt multa ex his, quæ statim sub-
duntur. Laudant autem, quæ oculis
sunt proposita, ut bene Genebrar-
dus hic obseruat: ideo enim iussæ
sunt à sponso spectare sponsæ pul-
chritudinem. Ex quo fit probabile,
nihil hic laudari, quod occultum sit:
atque adeò, neque quod propriè di-
catur *venter, umbilicus, & femur*. Ut
ergo puellæ conuersam ad se spon-
sam contemplatæ, & ad stuporem
vsque admiratæ sunt, laudem ipsius à
pedibus ordiuntur, nempe à calceis.
Fœminarum calceamenta esse pre-
tiosa, & gemmis interdum, atque
auro splendentia, satis notum ex
Plinio lib. 9. cap. 35. & Clement. A-
lex. lib. 2. Pæd. cap. 11. & nos plura
suprà cap. 5. ad illud, *super bases au-
reas*. Quod verò fœminarum apud
Hebræos sandalia, & calceamenta
pretiosa fuerint, indicat Ezechiel
cap. 16. ubi sponsam dicit calceatam
esse hyacinthis: & Isai 3. *Auferet Do-
minus ornamentum calceamentorum*.
Hebr. *gloriam*. Et Iudith 9. sandaliis
Iudith dicuntur oculi Holophernis
capti. Sed cur pulchri sponsæ gressus
in calceamentis? quia non modò cæ-
tera ornamenta, quæ ut erant hiero-
glyphica symbola coniugalis amo-
ris, & fidei, optimè sponsæ naturam,
& mores præferebant; sed etiam cal-
ceamenta, quæ suam etiam in eo sa-
cro connubio significationem ha-
buerunt. Neque mihi videtur à re
nuptiali, atque amatoria alienum,
taliam amoris casti symbola in huius-
modi calceis notata margaritis esse,
aut acu Phrygia, qualia in aliarum
fœminarum sandaliis fuisse dicit
Clemens Alexandr. 2. Pædag. cap.

Calcea-
menta fœ-
minarum
splendida.

11. *Multa* (inquit) *fœminarum soleis*
quoque amatorias salutationes imprimunt,
ut vel per terram numero inde-
centes meretricios spiritus in incessu in-
sculpant. Et sicut Arcades, & anti-
quissimi Romanorum Lunas gesta-
bant in calceis, ut ostentarent gene-
ris antiquitatem, sic fœminæ vel in
superiori calceorum parte aliqua
symbola gestabāt, quibus aliis amo-
rem suum notatum, testatūque re-
linquerent, vel certè (quod magis
puto ex mente Clementis) soleis,
id est, subiectæ calceorum parti, quæ
vestigia imprimunt, clauos adde-
bant, vel aliam formam, qualis est in
sigillis, quæ in vestigiis aliquod amo-
ris signum exprimeret. Hinc fortasse
natus ille loquendi modus, quo di-
cimus ex alicuius vestigiis flores
erumpere. Persius Sat. 2.

Quidquid catæueris hic, rosa fiat.
Pulchri ergo dicuntur gressus, quia
quocunque se tulerit sponsa, relin-
quit animi tui, ac fidei notata vesti-
gia. Huius aliquam videmus simili-
tudinem in militaribus caligis, id
est, calceis, quas milites clauis suffi-
gunt plerumque; ferreis, quò magis in
dimicando firma sint vestigia. Sanè
de Iuliano quodam Centurione tra-
dit Iosephus libr. 7. de bello, in solo
saxeis crustis instrato lapsum fuisse,
cùm calceos haberet, ut cæteri solènt
milites, clauis suffixos. Eò verò pro-
cessit militum insania, ut etiam gre-
garij milites caligas auro suffigeret;
ut de Antiochi militibus tradit Lu-
stinus lib. 38.

Vestigia
quomodo
pulchra.

Filia

Filia Principis.

4.
Regul.
Filiæ, &
filia nomē
circum-
scribunt.

Regina
sponsæ no-
men.

5.
Allegor.

Affectus
furtim ex-
citandi.

Hebræorum more, qui per no-
men filij, aut filie aliquid cir-
cumloquuntur, ut filij taurorum, &
Prophetarum, pro tauris, & Prophetis;
sponsa appellatur filia Principis, id
est, Princeps, vel Regina, sicut spōsus
Rex appellatur amatorio blandi-
mento. Et sanè quæ Regina dicitur
Psalm. 44. *Astitit Regina à dextris*
tuis, eadem vocatur Regis filia. *Om-
nis gloria eius filia Regis ab intus.*

Quam pulchri sunt gressus tui in
calceamentis! Calceamenta quædam
sunt quæ pedes ligant potius, quàm
muniūt, aut expediūt ad cursū; hæc
verò plurimum pulueris, & luti col-
ligunt; quæ deponere iubetur Moy-
ses Exod. 3. & Iosue cap. 5. si mo-
dò velint ad Dominum ascen-
dere. Hæc præcipitabant potius,
quàm ornabant filias Sion. Isai. 3.
quibus, quia composito gradu in-
cedebant, abstulit illis *Deus calceamē-
torum ornamenta*. Per pedes autem
animæ affectiones intelligi satis no-
tum est; quia sicut illi corpus, sic istæ
animum quocunque rapiunt. Affe-
ctiones istæ modò ad sint, calceamen-
ta ad rectā Domini viam accōmo-
data, pulcherrimorum gressuum ini-
tia sūt Hyacinthina verò fuisse veri-
simile est ex eo Ezechiel. 16. *Calceauit*
te hyacinthis. Hæc verò ad cælum
ducunt, quia communem cum cælo
colorem habent. Quia ergo ad Re-
gnum gressum molitur sponsa; *filia*
Principis, id est, Regina salutatur à
sponso, Rege, & quæ cælorum. Gres-
sus hi pulchri sunt, quia ascensiones
disposuerunt ad Deum in Sion,
neq; à recto cursu in alia diuerticu-
la deflectūt. Quod si, ut ex Clemēte

Alexandrino suprà dicebamus in
cortice, puellarum calcei notam ha-
buere, aut formas, quibus terræ in-
primerent, aut salutationes molles,
aut amoris symbola, proculdubio
sponsæ gressus fuere pulcherrimi, in
quibus vestigia sunt, & nota amoris
eximij. Quocumque enim spe-
ctes, optimæ sponsæ apparent noua
in spōsum officia; opera nempe san-
cta, quæ amoris sancti vestigia sunt.

Aliqui ex Patribus, & in his Am-
bros. de obitu Valentiniani ideo
putant pulchros esse gressus in cal-
ceamentis, quia calceamenta, quæ ex
mortuorum pellibus fiunt, pedibus
subiciuntur. Pulchrè igitur incedit
ille, qui vereris, id est, iam mortui
hominis affectus calcet. Nam qui
suprà caput nostrum, aut intra cor
ad infima turpiter deprimerent,
iidem subiecti pedibus per mortifi-
cationem in sublime attollūt. Opti-
mè hoc Augustinus Sermone 3. de
Ascensione: *Per vitia, & passiones no-
stras, si utique unusquisque nostrum sub-
dere ea sibi studeat, ac super ea stare con-
suescat; ex ipsis sibi gradus construat,*
*elevabunt nos, si fuerint infra nos. De vi-
tiis nostris scalam nobis facimus, si vitia*
ipsa calcamus.

Alij calceamenta, quæ ex mor-
tuorum pellibus cōfuta sunt, anti-
quorum patrum exempla esse pu-
tant, in quorum vestigiis pedes no-
stri perpetuò ponendi, tanquam in
calceis. Neque minùs frequenter te-
renda patrum vestigia imitatione
sunt, quàm calceamenta pedibus. Il-
li ergo gressus & pulchri sunt, & re-
cti, & qui filiam Principis omnino
deceant, qui per sanctorum Patrum
vestigia fiunt. Ita pene Gregor. S.
Tho. Beda.

Lubet hic adscribere, quod nostræ
Societatis, imò sui sæculi singulare

In gressi-
bus appa-
rere de-
bent amo-
ris signa.

6.
Affectus
humani
excitandi.

7.
Sanctorū
imitatio.

8.

ornamentum, & totius Orientis Doctor, atque Apostolus Franciscus Xaverius de calceamentorum gloria scripsit ad Catharinam Lusitanam Reginam, cui pro calceamentis, aut focculis magnum auri pondus pensabat Indica quaedam regio. Scripsit enim non minus lepidè, quàm graueret, ac piè, multo ipsi fore ad incessum utilius, & ad dignitatem illustrius, si quæ pedibus subiecisset ad proceritatem, in miserorum usus, & solatia conuerteret; multo enim melius elemosyna, & Neophytorum precibus, in quos Christi causa id opis, ac beneficentiae contulisset, ascensuram in cœlum, quàm progressam Regio illo focculorum incessu. Quod Princeps illa religiosa, ac pia ita omnino præstitit, sicut præscriptum fuerat à Xaverio. Fuit sanè antiquissimis iam antè temporibus usitatum, ut ciuitates pro Reginarum calceamentis grauiam interdum tributa deberent. De Syria, atque Persidis Regnis tradit Cicero Actiones in Verrem. Solere aiunt barbaros Reges Persarum, ac Syrorum plures uxores habere; his autem uxoribus ciuitates attribuerent hoc modo. Hæc ciuitas mulieri redimiculum præbeat; hæc in collum; hæc in crines, &c. Quod illæ ciuitates in calceos etiam, seu sandalia præbuerint, docet non obscure Herodotus in Euterpe, dum ait à Persis Aegyptios didicisse, ut ciuitas aliqua in Regina calceamenta pecuniam erogaret. Sic autem Herodotus. *Harum urbium Anthyla, quæ est insignis, datur peculiaris in calceamenta uxoris sèper eius, qui in Aegypto regnat. Quod factum est, ex quo Aegyptus fuit Ditionis Persarum.* Quare verisimile est sponsæ, quæ filia Principis appellatur, calceamenta fuisse pulcherrima, sicut & illa.

9. In Reginarum calceamenta ciuitates assignantur.

rum Reginarum, in quarum sandalia totæ impendebantur ciuitates.

Vt autem pulchra sunt calceamenta, quæ Domini viam, atque vestigia terunt: sic Domino præcipua quædam cura est, ut calceamenta illa, quàm diutissimè recentia, integraque conseruet. Terebatur, credo, putrescebantque in Aegypto Hebræorum calceamenta, quo tempore Pharaoni subiecti ministerio vilissimo, fingendis nempe ex luto laterculis ignobilem dabant, & sordidam operam: at postquam illam viam ingressi sunt, quæ illos ad promissam à Deo terram deducebat, longo quadraginta annorum spatio calceamenta illorum derita non sunt. Deut. cap. 29. *Adduxi vos quadraginta annis per desertum, non sunt attrita vestimenta vestra, nec calceamenta pedum vestrorum vetustate consumpta sunt.*

10. Calceamenta in via Domini non derita.

Iunctura feminum tuorum monilia.

Hic omnes pene de propriis femorum vertebis, seu de tota femorum forma sermonem esse volunt, non quidem improbabiler; sed in aliam sententiam magis inclinat animus: tum quia in illis non tanta reperitur venustas, ut admodum faciant ad sponsæ pulchritudinem; tum quia non adeo decens, illa vel sola cogitatione nudare, quæ pudescerent non sponsam solum, sed etiam verecundas aliorum aures. Et inter castos, quales fuisse oportet, qui in hoc Dialogo includuntur, hæc abesse debent non à sermone solum, sed etiam à cogitatione leuissima; maximè, quia hæc

11. Histor.

hæc verba puellarum sunt, quibus, nisi frontem omnino perfricuerunt, nihil est molestius, quàm hæc audire. Quare existimo sermonem hic esse figuratum: sed quid sibi velit hæc feminum iunctura non facile explicatu est. Mihi certum est, cum *femur, umbilici, & ventris* mentio fit, de cultu aliquo externo agi, & quia alia respuerent aures pudicae, & quia puellæ illa hinc videntur commendare, quæ oculis patent; ideo enim prius finguntur sponsam contemplata, deinde admiranda inducuntur laudare, quæ viderant; at vidisse quæ hinc dicuntur, propriè, & non figuratè, nemo, credo, sanæ mentis opinabitur.

12. Periscelides quid.

Cum in hunc locum inciderem, addubitare cœpi, an per *femur iuncturas*, periscelides significarentur. Periscelides verò intelligo armillas, seu circulos ex auro, aliæve speciosa materia, quæ infimam cruris partem, quæ pedi coniuncta est, & suffrago dicitur, exornat. Ita Isidorus, & Porphyrio in illud Horatii lib. 1. epistola 18. *Sæpe periscelidem*; & Hieronymus in Isaiam cap. 3. *pedum ornamenta* dicit; & ibi Chaldaeus *monilia pedum*: & Tertullianus de cultu feminarum. Et sanè si aliam cruris partem ornarent periscelides, cum sub vestibus laterent, ornatus ille prorsus esset otiosus. Quod verò armillas ad talos adhiberent feminae, docet Clemens Alexandrinus lib. 2. *Pædag.* cap. 12. quas *talares compedes* appellat; & Ambrosius lib. 1. de Virgin. *Collum catena constringit, pedes compes includit.* Nihil refert auro corpus oneretur, an ferro, si ceruix premitur, si grauiatur incessus. Hæc autem ornamenta armillas pedum vocat Quidius lib. 2. *Fast.*

Fregerat armillas non illa ad brachia factas, Scindebant magni vincula parua pedes.

Et nostra etiam ætate Orientales feminae, maximè apud Turcas; & gens, quæ incolit Philippinas insulas, multum elegantiae ponunt in armillis, quas ad talos gestant. Imò & nomen *perisphyron* indicat illud ornamentum vlatatum ad talos, si cut & *pericarpium* ad manus.

De his pedum armillis nemo, credo, dubitabit: illud tamè durum, atque insolens, femina pro pedibus usurpati. Sed neque id inusitatum est apud Latinos; Plautus in *Asinaria* act. 2. scen. 1. *Vbi ego. Eos asinos prædicas, ventulos, claudos, quibus obtrita ad femina erant ungula.* Et Colum. lib. 6. capite ultimo, ubi agit de mulis suffraginosis. *Femina* (inquit) *plicari, & interdum inuri solent.* Cicero 1. de natura Deorum, *redundare pedibus, feminibus, cruribus.* Vbi vox *femen* in medio posita docet esse aliquid cruribus inferius.

Femen ultima pars cruris.

Item vox Hebræa *יֶרֶחַ Ierech*, et si cōmuniter *femur*, aliquando tamen significat *extremum*, aut *imū*, qualis est in homine pes. Et ita nonnulli illud Exodi 25. & 37. de candelabro, pro quo vulgatus reddit, *hastile*, exponunt *pedē*. Heb. *יֶרֶחַ Ierechab*. Quo etiam nomine significantur qui dicuntur *terra anguli*, id est, extrema pars, seu termini. Gen. 49. pro quo vulgatus, *pertingens usque ad Sidonem*, Heb. *latera*, vel *limites Sidonis*. Et Ionę c. 1. *interiora nauis*, Lxx. *carina*, qui locus est maximè demissus in nauis. Isai. 14. eadem voce explicat *profundum lacus*. Item Ezechiel c. 32. *In nouissimis locis.* Quid ergo mirum, si eadem voce significetur *pes*, qui in homine extrema

pars, & maximè demissa est?

14. Quòd si *iuncturam* *femini* sumi quis dicat pro fibulis, fasciis, seu corrigiis, quibus calcei ad talos alligantur, nō credo, multum aberraverit; quia sicut Græcè calceamenta dicuntur *καλκαῖα*, & Latine aliquando *vincula*, quia subligantur pedibus; unde etiam calceamenta sepe solui dicuntur: ita etiam necesse est aliqua sint corrigiæ, vel vitæ, quibus calcei pedibus subiecti rursus ad talos alligantur. Has verò esse probabile est, quæ hoc loco dicuntur *iunctura*, quæ Hebraicè sunt *חמuke* *Chamuke*, id est, *circuitus*, seu *adaptationes*. Et tales sunt illi nexus, qui ita sandalia ad talos aptant, ut eos ambiant, & vinciant. Nisi maior secundum versum Hebræorum more esse prioris explicationem, ita ut *iunctura femini* idem sint, atque calcei: quia illi ad femina, id est, talos iungebatur; ubi additur præterea similitudo, quæ nunquā pene in his Canticis omitti solet, cum aliquid laudatur. Adde quòd cum sponsa à pedibus cœpisset laudari, & calceis, apta videbatur commendatio, si ad ea quæ proxima sunt pedibus, progrediretur.

15. Explicatio hæc à nobis tradita alicui fortasse probabitur, qui propriam *femoris* significationem non admittat. Neque mihi displiceret, si paulo fuisset visitatus *femen* pro suffragine, aut infima parte cruris usurpari. Quare aliam libentius amplector, quia expedita magis, & ad institutum accommodatior; quā sibi credo persuadebit, qui noverit visitatum esse, ut ornamenta, & integumenta corporis nomen sibi vendicent earum partium, quas ornant, & regunt: de quibus latè in Prolegomenis. Est igitur hoc loco *femur* pars illa vestis variæ, atque polymi-

Femur pro femoris regimento.

ta, quæ femora directò velat. Suprà verò cap. 1. ad illud, *myrenulas aureas*, observatum est, candida tunica sponse in hac Regia translatione addi vestem aliam Phrygio opere illustrem: hanc verisimile est à femore ad imam usque fimbriam esse discissam antiquo more: illud verò quod diuisum erat, & in speciem apertum, aureis fibulis instat monilium esse coniunctum, & quasi confutum. Fibulæ verò vocantur *iunctura*, seu certè extrema vestium oræ fibulis astrictæ, quo etiā loquendi genere usus est Virgil. 12. *Aeneid.*

--- Laterum *iuncturas* fibula mordet.

Vbi latera sumuntur pro illa parte thoracis, quæ integumentum laterum est, sicut hinc *femora* pro femorum operimento. Huius sententiæ videtur esse Abenezra, dum ait, hinc indicari à Salomone, sponsæ femora superinduta fuisse variis monilium generibus.

Sed, ut sententiam hanc pene singularem, & novam aliqua coniectura probem, observa, sicut inter nos communiter partes vestium apertæ fibulis sericis, aut etiam ex alia materia speciosa astrigmentis colligantur, aut aureis vncinis, aut globulis (de veste discissa, & confibulata docet Philo de vita contemplativa ad mediū, qui hoc maximè ad elegantiam existimari docet) sic apud Hebræos vestium commissuras armillis, siue annulis aliquando coniungi. Constat ex illo Iacobi cap. 2. *Si introierit in conuentum vestrum vir aureum annulum habens in veste candida*, Græcè *λαμπρῇ*, id est, *illustri, splendida*, ut bene Iansenius in Concordia cap. 141. Vbi annulum non esse in digitis, sed in veste sentit Salmeron, & probat satis Baronius 1. *tomo Annal. anno 34. Annulis verò solere con-*

iunctura id est quod fibula.

16.

constringi vestiū oras colligitur ex c. Exodi 28. ubi Rationale stringebatur annulis aureis. Et cap. 26. v. 6. circulis aureis cortinarū vela coniungenda dicit. Sed fauet valdè nostræ sententiæ Iosephus lib. 13. Antiqui. c. 8. ubi dicit auream fibulam ab iis, qui sunt ex Regio sermine, solitam esse gestari. Sed sponsa Regio cultu in his nuptiarū sacris utebatur, ut alibi diximus, & ideo Regina dicitur. Huius sententiæ mihi omnino fuisse videtur Ambrosius Ser-mone 17. in Psal. 118. qui exponens hunc ipsum locum, ubi pro *iuncturis femorum, modulos femorum* cum Lxx. legit, modulos esse dicit ornamenta pretiosa, qualia è matronarum ceruicibus suspendi solent, quæ cum non tam femoribus insint (quid enim femora in propria significatione constringant?) quàm vestimentis, consequens planè est, femora non tam esse quod propriè sonant, quàm femorum integumentum.

17. *Femur* verò pro femorum indumento sumi, non est alienum ab Hispanorum sermone, qui partem illam vestium *mylos* vocant, neque, ut puto, ab usu Scripturæ: nam Apoc. 19. Dominus dicitur *habere in vestimento, & in femore scriptum: Rex Regum, &c.* Græcè pro vestimento *ἱματίον*, quod extrema vestis est, quòdque à nobis *pallium* dicitur; *femur* verò vestis quædam astrictior femoralis est, aut certè gladius, quod proprium est femoris ornamentum; unde sæpe in sacra Scriptura gladius cum femore coniungitur. Hoc ergo ornamentum notatum erat, & inscriptum *Rex Regum, &c.* Est autem verisimile, non ea specie Dominum apparuisse, ut femur ostenderet nudum, compunctū

Apoc. 19.

notis, & stigmate, maximè quia eam speciem obiecit Ioanni, quam præ se solet ferre Dux victor, & expeditus ad pugnam. Vide quæ diximus in illud Zachariæ cap. 5. *volumen volans*. ubi Lxx. legunt *falcem volantiæ*: ubi diximus arma inscribi solere. Quomodo vestimenta nomen sumant à parte vestita, vide Prolegomenon octauum.

Est autem hæc feminum iunctura magno sponsæ ornamento, ac honestati; nam in quibusdam aliis nationibus sceminae tunicas ita habuerunt à femore dissutas, ut in incedendo nuda ostentarent non solum crura, sed etiam femora. De Lacanis docet Plutarchus in Numa, Clemen. Alex. lib. 2. Pæd. c. 10. Quæ ideo vocatæ sunt *παρρηχίδες*, quia cum tunica alæ confutæ non essent, facile aperiebant, quod à pudicis velatum oportuit. Et licet id neget Plutarchus de Romanis suprà; tamen Ovidius de arte amandi non obscurè docet Romanas virgines dissutas à genu habuisse tunicas, licet super illas palliū gestare indicet. Quo verò argumento id probari posset, malo id lector à Basilio discat, quàm à me, de re vestiaria cap. 13. Neque ab hac libertate, seu nuditate admodum cautæ etiam inter Hebræos sceminae: nam ut Lxx. vertunt illud Isai. c. 3. ubi vulgatus habet, *lintheamina*, ostenditur illas minus pudori suo cauisse ab hominum oculis, quàm pudicas deceret. Dicuntur enim habuisse *ὑποχρίματα*, id est, *tunicas pellucidas*, quibus nimirum utebantur Laconicae virgines: per quas, ut dicit Basilius in illum locum, spectanda proponebantur, quæ minimè conueniebat virorum oculos intueri. Hæ verò tunicae confutæ fibulis pudorem sponsæ, & castitatem

18. Vestes à femore discissæ.

stiratem operiunt: nam quemadmodum pedes diuidere dicuntur impudica, & quæ aliorum libidini facile obsequuntur; Ezechiel. 16. n. 25. *Diuisisti pedes tuos omni trans-eunti; sic habuisse femora constricta fibulis, insignis pudicitie argumen-tum est.*

19. *Allegor.* *Iunctura feminum tuorum monilia.* Si hinc periscelides intelligas, seu ar-millas, quæ partem illam cingunt, quæ extrema crura cum pedibus committit, egregius est, & feminis satis accommodatus spiritualis sen-sus. Est enim sceminarum eximia laus, si domi se contineant, dome-stica curent, quæ publica sunt, aut vitæ, aut si obire contingat, faciât inuita. Gestat ergo sponsa perisceli-des, vt ostendat gratiæ sibi esse quie-tem, aut secessum. Virginum sanè, ac viduarum id esse proprium pro-bant ipsa nomina, quæ *claustra* so-nant, *solitudinem*, & *silentium*. Illis enim *אלמנה* *Alamah*, id est, *abscun-dita*, his verò *אלמנה* *Almanah*, id est, *silens*, vel *clausa*, nomē datū est. Illa certè scemina, quæ minùs famæ, atque pudori consulit, *garrula* dici-tur, & *vaga*, & *quietis impatiens*, Prou. 7.

Si tamen per *iuncturas feminum* intelligas veste aperta, aut indecore discissa nudatum non esse femur, vt aliis gentibus vsitatum, sed clausa, atque confibulata constrictum pu-dicè, ac tectum, ostenditur eam esse sponsam, quæ nulli hominum libi-dini pateat, quæ integram se, ac to-tam cœlesti seruet thalamo. Longè enim est, vt pedes diuidere omni trans-eunti velit, quæ ne illos in gradiendo laxet, seuerè constringit. Laus ista, inquit Rupertus, vitupe-rationi illi opposita est, imò & a-cerbissimæ exprobrationi illius, cui

dictū est Ezechiel. 16. *Diuisisti pedes tuos omni trans-eunti; multiplicasti fornicationes tuas.*

Umbilicus tuus crater tornatilis.

DE *umbilico* propriè multi hunc locū interpretantur, in quorū ego sententiam sic afficior, vt con-trariam multo libentiùs amplectar, quia nihil hic minùs video, quàm quod propriè dicitur *umbilicus*. Quare, vt suprà *femorum iuncturas* figuratè sumi diximus, sic omnino existimo *umbilicum* figuratè sumi oportere. Quare obseruandū, vt in-tegumenta nomen sumunt à parte, quam tegunt; sic ornamenta nomen sumere ab ea parte, quam ornant, vt pluribus ostēdimus Prolegomeno 8. Sed in *umbilico* peculiaris est ratio: tum quia ab *umbilico* in significa-tione propria nō poterat abesse ali-quid indecori: tum quia rā à Latinis *umbilicus*, quàm à Græcis *ὀμφαλός*, ad splendorem, & cultū transferri solēt. Et quidē Hebræorū Doctores, vt di-cit Genebrardus hīc, & præcipuè Abenezra per Ellipsim putat desidē-rati præpositionē (*in*) & ita sensum esse putant, *in umbilico*, id est, in ea parte ornamentī, quæ est supra *um-bilicum*, esse craterem, id est, gem-mā, seu laminam ad crateris simili-tudinem. Nunc verò videndum est, quid in ornamentis sponsæ *umbili-cus* sit.

Abenezra putat in baltheo spō-sæ esse similitudinē Lunæ, quæ nun-quam deficit; neque mihi displicet, præsertim cum scemina altè ad *um-bilicum*, cingantur, vt dicit Basilius in epistola de vita solitaria ad Gre-goriū. Sed fortasse aliquid aliud est; de quo iam dicam.

Primum

21. **P**rimū sicut sponsæ vestis, vt iam antè obseruauī, est hieroglyphi-ca, sic etiam proculdubio *umbili-cus* crateri similis hieroglyphicus est; & sicut venter (de quo postea) aceruo frumenti comparatus fo-cunditatem, sic *umbilicus* non in-digens poculis munditiem, & ca-stitatem designat. *Umbilicum* verò pretiosum quemdam lapidem, aut auream laminam esse puto, sic ap-pellatum, quia in medio eius inte-gumenti, quod venter dicitur, il-ligatus est, vel quia ad illum vsque locum collo dependet, quale est, quod à Polluce dicitur *καδέρη*, à Lxx. in cap. 3. *Isaiæ καδέρη*. *Umbili-cus* etiam dicitur, quod medium est, & ab Homero *umbilicus* appellatur bulla, quæ in *umbone* clypei emi-net, & ab eodem *clypei umbilicati*, id est, ornati in summo, eo modo, quō venter *umbilico*. Vide Cœlium Rhodig. lib. 15. capit. 20. Vel certè *umbilici* à figura dicuntur quocun-que in loco fuerint, quales erant la-pilli, seu conchæ, de quibus Cice-ro 2. de Oratore. *Lelius* (inquit) & *Scipio ad Caietam conchas*, & *umbili-cos* legēbant. Probabile ergo est, spō-sam in suis ornamentis habuisse *umbilicum*, id est, pretiosum lapi-dem, sic vocatum, vel quia illam ves-tis partem ornabat, quæ *umbilico* imminet, vel quia formam habebat *umbilici*. Quare sicut ab Homero *clypei*, & à Plinio lib. 13. c. 4. *palma-rum fructus umbilicati* dicuntur, sic hoc loco sponsæ vestis *umbilicata* dici possit.

Crater tornatilis.

22. **H**erba nota est, quæ *umbilicus* Veneris dicitur, cuius folia in acetabulis formam torcenticæ, id est, G. Sanctij Comm. in Cant.

est, torni opera elaborata videntur, vt dicit Dioscorides lib. 4. c. 78. quæ & *crater tornatilis* dici potest. Ad huius fortasse similitudinē for-matus erat ex gemma, siue ex auro, qui in cultu sponsæ vocatur *umbili-cus*, Hebr. *חֶסֶד* *Hafahar*, id est, *in-star Luna rotundatus*. Hinc suspicor *umbilicum* hīc dici, quæ *Lunula* vo-catur Isai. cap. 3. Illam verò, vt docet ibi Hieronymi. puellæ gestant ex torquibus ad pectus depēdentem. *Habent* (inquit) *mulieres in Luna simi-litudinem bullas dependentes*. Quas ve-rò ibi interpretatur *bullas*, hīc dicit craterem; quia illud idem ornāmē-tum instar Lunæ tornatum, secun-dum partem concavam crateri, se-cundum verò conuexam bullæ si-mile est.

Non indigens poculis.

Pocula hīc non significant vas, sed quod in vase potatur, quo-modo à Virgilio *Acheloi pocula* di-cuntur, & *dama timida ad pocula ve-nire*. Locus est obscurus, & variè po-test exponi. Quia sceminis in *um-bilico* luxuries est, vt ait Gregorius, vt sponsæ castitas, & mundities osten-datur, *umbilicum* gestare dicitur mūdum, non indigentē poculis, id est, lotionē, cui videlicet ab alienis amoribus nihil adhæsisset sordium. Fortasse ex ea materia *umbilicus* esse significatur, cui nihil adhæresce-re possit sordidum, aut vlla ino-lefceret rubigo. Ex quō fit, vt pocu-lis, id est, aqua non indigeat, aut aliqua alia purgatoria vi, quæ sor-des illas excoquat, aut eluat, sicut de Phiala quadam cecinit Martia-lis lib. 8. Epig. 50. de qua propter materiam nobilitatem ait: *Lenescit nulla caligine fusca, nec odit Exploratores nubila massa focos.*

Oo

Vel quia crateri, etsi pulcher sit, ex poculis, id est, nixtione plurimum accedet venustatis, maxime dum in pellucida materia vinum flauescit. Hic tamen crater, ita vel materia ipsa, vel arte nobilis est, ut à se ipso dignitatem habeat, & splendorem, neque externa egeat, ac fucata commendatione.

24.
Allegor.

Vmbilicus tuus crater tornatilis, non indigens poculis. Eodem spectat vmbilici laus, nempe ut castitatem sponsae proponat, & munditiam. Ita Rupertus. In vmbilico foeminis inesse luxuriam dicit Gregorius, & Olympiodorus in illud Iob. 40. *Virtus illius in vmbilico.* & Hieronymus in illud Ezech. 16. *non est praefixus vmbilicus tuus.* Hic verò crater dicitur torno elaboratus; nam quae torno poliuntur, sic terfa sunt, ac laeua, ut vel nihil illis adhæreat sordium, vel si quid inciderit, facile detergatur. Sed hic vmbilicus poculis non indiget, quia à quo mundari debeat, nihil habet. Hec autem vmbilici mundities ex sponsae obseruatione, atque timore nascitur, & ab illis gressibus, propter quos sponsa filia Principis à choro vocata est. Pro uerb. 3. *In vmbilico eius timor cognatum (scilicet Deum) & ipse dirigit gressus tuos, & c. time Deum, & recede à malo, sanctitas quippe erit vmbilicus tuus.*

25.
Abnegatio & terrenorum obliuio.

Aliter, & fortasse melius cum Theodoro, & tribus Patribus exponitur locus hic de obliuione, quae eidem sponsae commendatur Psal. 44. & populi sui, & paternae domus. Notum est enim, fortum, dum est in utero, per vmbilicum trahere alimentum, quo nutritur. Quae igitur nondum habet praefixum vmbilicum, non dicitur primi alimentorum omnium obliuio, neque à materno simi in alterius complexum abiisse. Quod vitio datur Ezechiel.

16. illi foemine, quae in impuro Chananai sanguinis ceno volutabatur. Laudatur ergo merito haec sponsa, quae ut tota haereret sponso suo, neque quicquam haberet, quod amorem remitteret, nullas in Chananæo solo reliquit stirpis antiquae fibras; sed vmbilicum, qui foetum cum matre coniungit, & naturalis cognationis typus est, ita praecidit ad vitium usque, ut nulla in eo pars omnino esset reliqua, ubi materni sanguinis quicquam lateret. Ideo crateri tornatili similis dicitur, & polito graphice, & ita puro, ut necesse iam non sit aquis mundari; nam ut in cortice notauimus, pocula hic non sunt vasa, sed qui in vasis continentur liquores.

Venter tuus, sicut aceruus tritici.

Locus hic pene expositus est ex his quae diximus e. 5. in illud, *Venter eius eburneus.* Est autem hic non venter proprie, sed ventris operimentum; dicitur verò aceruus tritici, quia in illa quasi area spicarum fastis, aut cumulus esset descriptus, aut certe frumenti grana iam extulsi, ac pura, quae fecunditatis symbolum sunt.

Vallatus liliis.

Sicut supra cap. 5. diximus sponsae vbera idcirco esse huiusmodi caprarum similia, qui inter lilia patentur, quia extrema illius vestis variis distincta floribus, phœdri culis dant speciem referrebant, ex quibus

bus extabant vbera, sicut ex liliis eminebant hœdulorum capita: sic modò area frumenti, id est, pars illa ornamenti nuptialis, quae ventrem tegit, liliis vndique vallatur, & clauditur. Neque existimo in hoc literali cortice quicquam aliud esse querendum. Et sanè hic reperies omnia, quae in utero coniungata desiderari possunt, & fecunditatem, quae à tritico, & castitatem, quae à liliis adumbratur.

28.
Allegor.

Venter tuus, sicut aceruus tritici, vallatus liliis. Ita castitas in sponsa laudatur, ut tamen infœcunda non sit. Parit ergo non inanes fructus, & qui tempore, aut deflorescant, aut puteant, sed nobiles, sed salubres, & qui in longum tempus recondi possint, quale frumentum est. Neque tamen hi indecori sunt, quia vndique vallati liliis. Aceruus virtutes sunt, ut dicit S. Thomas, & Beda: lilia verò quae aceruum vallant, & coronant; ostendunt virtutes illas plurimum habere suauitatis, cum tamen sine difficultate exerceri non soleant. Siue, ut inquit Theodoretus, quia virtutes optimam de se fragrantiam emittunt. Sanè illi, quae sponsa Regis est, & filia Principis dicitur, non satis est, ut ventrem habeat instar acerui tritici fecundum virtutibus; sed necesse est, ut ostendat aliorum oculis boni odoris exemplum: debet enim providere bona, non solum coram Deo, sed etiam coram hominibus. Hic verò tam nobilis, atque copiosus partus ventri debetur humili, & ab vmbilici sordibus purgato; in quem tanquam in vallem è montium fastigio, sic è cœlo fecundus im-

Virtutes optimam de se fragrantiam emittunt.

ber defluit: nam *valles abundabunt frumento.* Psalm. 64. neque mirum, si in commortuo ventre, mortuum frumenti granum multum fructum afferat.

Duo vbera, sicut duo hinnuli. Collum tuum, &c.

Locus hic supra expositus: hic nihil addendum, nisi sponsae iudicium à choro puellarum probari; & idem dicendum de collo turri assimilato. Addunt tamen id, quod de turri Dauidica sponsus tacuerat; turrim eburneam esse, cui candidum sponsae collum comparari debuit; quae etiam laus inter profanos vitata est. Ouid. epistola Acontij Cydippes eburneam ceruicem laudat, & 3. Met. eburnea colla Narcissi.

Collum tuum, sicut turris eburnea. Vide quae de collo, ac turri dicta sunt cap. 4. nunc tantum addendum id, quod ab eboris laudis habere debet sponsae collum, siue in eo Doctores intelligas suae orationem. Turris hæc esse dicitur eburnea, quia Doctores candidi esse debent morum honestate, & fortes contra hereticorum impetus, & insidias. Quibus verò armis Ecclesiam tueri debeant, docet ipsius eboris natura: nam cum consistat eboris natura: nam cum ostendit quod Apostolus docuit 2. Cor. 10. *arma militiae nostrae non esse carnalia, sed potentia Deo ad destructionem munitur.* Quare oportet, ut mortui sint mundo, & viuiuant Deo. Si ad orationem hæc accommodes, hæc oportet, ut sit fortis, & constans, quae non succumbat difficultatibus, quibus vehementer op-

29.
Histor.

30.
Allegor.

In Doctore nulla carnis cura.

Oratio pu-
ra & con-
stans.

pugnari rationem diximus cap. 3. ad illud, *En lectulum Salomonis*; & quæ perstet, donec diuinum expugnet pectus; quod diu luctando perfecit Iacob, Genes. 32. & Moyses Exod. 32. qui armatas Dei manus cohibuit à vindicta. Debit item esse candida, id est, humilis & modesta, quæque nihil petat, quod ab eburneo sanctitatis nitore alienum sit. Sit item ab anima sancta, quia peccatorum execrabilis est oratio; sit pura ab omni labe, ut Paulus monet 1. ad Timoth. cap. 2. *Volo viros orare in omni loco lenantes puras manus.* Sic denique oratio videri potest turris eburnea.

Oculi tui, sicut piscine in Hesebon.

37.
Hittor.

Cap. 5. dictum est vocem Hebraicam *aym*, oculum significare, & fontem, quia inter fontem, atque oculum maxima similitudo est. Nunc chorus sponsæ oculos cum piscinis confert, sine dubio puris, atque pellucidis. Sed quæ sint istæ piscine in Hesebon, incertum est. Multas esse portas Hierosolymis iuxta quas essent piscine; vel quæ à fontibus nomen sumerent, constat ex lib. 2. Esdræ cap. 3. unde suspicabar hic agi de porta aliqua ciuitatis, ubi essent piscine, quibus nomen esset ab Hesebon: quia porta illa Solymitana oppidum illud spectaret, quod cum esset insigne, & natura loci, & manu egregie munitum, & Regia sedes olim Seon Regis Amorrhæorum, nil mirum, si portæ ciuitatis nomen daret: si

cut ubique pene Gentium portæ ab eo loco nominantur, ad quem ab ipsis exitus est. Illam verò portam, ad quam, utpote latam, & commodam, cum concursus populi esset frequens, filiam multitudinis vocari existimabam, & in re dubia id mihi probari primum cepit. Accedebat quod Ierem. 17. quædam porta vocatur, *filiorum populi*, id est, multitudinis. Quod verò porta illa frequens esset, ostendit quod sequitur, *per quam ingrediuntur Reges Iuda, & egrediuntur.*

Sed veri mihi similis est, sermonem hic esse propriè de vera Hesebon: nam ibi esse portam, quæ dicatur filia multitudinis, videtur indicare Ierem. 49. ubi prope Hesebon statuit *Rabbath*, quæ multitudinem sonat. Hanc verò habuisse viculos sibi subiectos, qui Scripturæ more dicuntur filia, constat ex Ieremia supra. *Plula*, inquit, *Hesebon*, quoniam vastata est *Hui*: clamate filia *Rabbath*. Et quidem oppida, quæ pertinent ad Hesebon, filia dicuntur Numer. 21. nam ubi vulgatus habet, *Habitauit Israel in Hesebon*, & vitulis eius, Hebr. est בנותח Benotheah, id est, in filiabus eius. Erat igitur in Hesebon porta, quæ dicebatur filia multitudinis, vel quia emittebat homines ad aliquam filiam, id est, vicum *Rabbath*, id est, multitudinis, vel quia secundum Scripturæ phrasim, ipsa *Rabbath*, filia multitudinis nominatur. Nā (filia) ornatus tantum gratiā ponitur frequenter, ut *sily arceum*, *taurorum*, pro tauris, & *sily populi mei*, pro populo meo, Ierem. 4.

Facit ad hæc, quod *Rabbath* abundabat aquis, aut certè aquarum bonitate nobilis erat. Habes

32.
Portale
sebon.

ex

ex lib. 1. Reg. cap. 12. ubi Ioab hæc scribit ad David. *Dimicauit aduersus Rabbath, & capienda est vrbs aquarum.* Neque obstat quod Hesebon longè absit à Ierusalem, atque adeo eius piscine ignotæ fuerint Solymitanis virginibus; nam rerum speciosarum gloria, & quæ in explicationem pulcherrimarum rerum adducitur, ignorari non solet. Similitudo verò ex eo ducitur, quod aquæ illarum piscinarum, quia claræ, & serenæ, utpote clausæ, quietos, & modestos oculos ostendunt: & quia oculi absconditi sunt intra capillos à fronte pendulos, vel intra demissos à corona ramos (propter quod intrinsecus supra cap. 4. latere dicuntur) ab aquis, quæ arboribus undique septæ, atque conclusæ sunt; obumbrantur, optimè exprimuntur: emicant enim oculi, vibrantque inter capillos, & frondes gratissimum lumen, sicut per ramos piscinis imminentes crystallini liquores interlucere solent.

Iud. 7.

Hic ego allusionem esse puto Hebræis familiarem, qui, cum vox Hebraica duas habet significationes, ita vnā adhibent, quam nimirum res ipsa postulat, ut elegans ad alteram fiat parode, seu allusio. Vnum hic accipe exemplum, nam plura adduximus ad illud cap. 7. *Oculi eius, sicut columba.* Iud. cap. 7. quidam ex Madianitis ex pane hordeaceo, qui in castra descendebat Madian, coniecit instare gladiū Gedeonis, futurumque ut eo percussus Madian graui sterneretur clade. Quid magis videtur alienū ab hordeaceo pane, quam gladius, & ferrū? at Madianites ille habuit ex quo nō ineptè cōiectaret, in pane significari gladium, quādo in Hebraico idiomate commune, aut

certè affine nomen est gladio & panis. Nam à radice לחם *Lacham*, quæ tam comedere significat, quam pugnare, deducitur לחם *Lechem*, quod panem valet, ut constat, & bellum, quod gladius figuratè significat, ut habes Iud. 5. num. 8. Vbi enim vulgatus habet, *noua bella elegit Dominus*, Heb. est pro bello לחם *Lechem*, quasi diceret coniectator ille Madianites: Panis ille, qui in castra voluitur לחם *Lechem* est; non tamen in obuia significatione, quæ panem sonat, sed in ea, quæ bellum indicat, & gladium.

Cum ergo vox Hebraica עין *Aym* oculum significet, & fontem, seu piscinam, propter illorum maximam similitudinem, optimè, & eleganter puellæ Sionides, cum allusione ad alteram significationem, oculos sponsæ piscinam esse dicunt. Et facit huc, quod Heb. non est, *oculi tui, sicut piscina*; sed *oculi tui piscina*: quasi dicant, oculi tui piscinæ quædam sunt, ut vox ipsa עין *Aym* secum importat.

Oculi tui, sicut piscina in Hesebon. Per oculos contemplationem indicari dicit Theodoretus; item cogitationes. Quod præter ipsam oculorum naturam, docet etiam Hesebonis nomen, quod cogitationem sonat, ut docet Hieron. in c. 16. Isaie, & Ambr. in Psal. 118. Serm. 16. Cogitationes ergo animæ sanctæ instar aquarum Hesebon puræ esse debent, & quietæ, non turbidæ, variæ, & inconstantes. Et quamuis illæ aquæ in porta filia multitudinis sint; tamen quia piscinarum lateribus hinc inde contentæ sunt, & arboribus circum dispositis conclusæ, inter populares turbas, & forensium strepitum quietæ sunt, & claræ. Sic sponsæ mens in modis etiam turbis, si quando ita ferat necessi-

34.
Allegor.Cogita-
tio non
turbulen-
ta, & va-
ria.

tas, tranquilla esse, neque inconstans, & varia hæc, atque illæc diffluere debet.

Lacryma
pulchra.

Greg. S. Thom. Beda, & Rupertus Helebon *cingulum doloris* interpretantur; iuxta quam notationem sponsæ oculi intelligitur non lasciui, liberi, atque immoderate hilares, sed mæsti, & lacrymis nantes; maxime in porta filia multitudinis, ubi quod perpetuo doleat, fleantque continentibus lacrymis, nunquam deerit. Magna certe oculorum commendatio est, si non tam se in liberos, vagosque coniectus explicent, quam se doloris cingulo, ad defendenda priuata damna, & publica cohibeant.

Nasus tuus, sicut turris Libani.

35.
Histor.

Nasi orna-
mentum.

Ezech. 16.

Regula.
In Scri-
ptura tale
aliquid
dicitur,
quale ap-
paret.

Uspicari hic aliquis posset, sermonem non esse de naso proprie, sed de aliquo nasi ornamento, quod ad turris Libani similitudinem esset efformatum. Ornari autem nasum aliqua gemma, satis ex Scriptura notum. Isai. cap. 3. pro quo vulgatus, *gemma in fronte pendentes*, Hebr. *monilia nasi*; & Ezech. cap. 16. *dedi in aurem super os tuum*. Super quem locum dicit Hieronymus; *Uspic hodie inter cetera ornamenta mulierum, solent aurei circuli in os ex fronte pendere, & imminere naribus*. Vide quæ diximus in locum citatum Isaiæ. Sed placet magis hic agi de naso proprie, & est comparatio non inelegans. Ad quod obseruandum, in Scriptura vsitatum esse, ut talia aliqua vocentur interdum, qualia apparent, & vulgo existimantur, non qualia reipsa sunt. Quare Ioseph pater dicitur Iesu; & idola

vocantur dii: & cum Cometa discurrent, stellæ dicuntur de celo cadere, & extrema, aut summa pars celorum sæpe dicitur illa quæ extrema nobis apparet, ut diximus ad illud Isaiæ cap. 13. *A summitate celi*, quia sic existimantur vulgo. Sic ergo similitudo ducitur non à vera rerum proprietate, atque imagine, sed ab eo, quod prudentium etiam oculis apparet. Fieri autem solet, ut res natura vastissima, quæque nullo modo speciem referunt rei aliquius, si eminens spectentur, videantur pulcherrimæ, & habere rerum aliarum ad visum expressam imaginem, quæ propius spectatæ longissimis spatiis ab earum similitudine recesserunt. Quorum exempla in faxis occurrunt plurima. Quædam vocantur Caprea iuxta Surrentum, ut tradit Plin. lib. 3. cap. 6. & quæ Scylla dicitur, saxum est in Sicilia; quæ Niobe, saxum in Syphilo: quia earum rerum procul spectantibus specie obiciunt. Et eo in loco, ubi hæc explicabamus anno 1605, in tractu Carthaginensi saxa quædam vasta sunt, atque prærupta, quæ vulgo, *galli cristæ*, dicuntur; quia eius speciem offerunt: at, si propius intueare, nihil magis dissimile. Ea putato de causa sponsæ nasum turri Libani vocari similem, siue sit in vero Libano, siue in pseudo-Libano, id est, in domo saltus Libani, quia illius turris è longinquo prospecta, id est, è Ierusalem, similitudinem referebat. In eo autem, meo iudicio, inerat similitudo, quia non aliter nasus sponsæ candidus (nam dealbata sæpe dicitur, quæ i. capit. fusca dicebatur) inter crinès, ramosque, qui ex capite ante faciem descendunt, eminet, atque turris illa Libani inter frutices, arboresque aromatiferas, sumum candorem,

ac

ac fastigium ostentat. Quod si turris fastigium laminis ex aliqua materia nobili collucentibus constratum est, ad eius formam propè accedit sponsæ nasus, si modò gemmatum habeat, quæ ex fronte ad nasum usque demissa imminet ori.

36.
Allegor.
Prælati
vigilan-
dum.

Nasus tuus, sicut turris Libani, quæ respicit contra Damascum. Nasus prudentiæ, ac sagacitatis symbolum est; quia medius inter aures, & oculos sedet, quasi censor, & iudex eorum, quæ videntur, aut audiuntur. Quidam in naso Ecclesiæ Prælatos odorantur, qui ex edito Libani fastigio, quæ imminet à Damasco, pericula prævident, ac summovent. Ita Greg. S. Thom. & Beda. Sed si de qualibet scorsum anima sermo sit, nasus prudentia est, & in obscuris, dubiisque discretio. Hæc turris è Libano Damascum prospectat: quia prudentia vera, quæ virtus est, id agit, ut omne quod à Damasco panditur malum, procul repellat. Damascus autem id est, quo maxime nititur diaboli potentia, & fraus. Syriæ enim, quæ populum Dei diuturno, & graui fatigauit bello, caput est Damascus. Isai. 2. *Caput Syriæ Damascus*. Ab eo ergo capite bellorum consilia, & acies ad bellandum instructæ prodierunt. Damascus autem, quamuis significet, quicquid bellum infert spiritui, sed maxime, si nominis notationem obserues, carnis symbolum est; sonat enim aut *sanguinis potum*, quia (ut dixit Hieronymus super cap. 27. Ezech.) ibi terra bibit sanguinem Abel: vel *sanguinis osculum*, id est, carnis amorem, & blandimenta; quo nihil aptius propriæ voluntatis naturam explicare potest. Facit ad hanc sententiam, quod Damascus *vrbs latina* dicitur Ierem.

Dama-
scus mysti-
cè quid.

49. & domus voluptatis Amos cap. 1.

Contra huiusmodi Damascum respexit sponsi Iesu nasus ex Libano, id est, ex matris suæ puro, ac niueo sinu, quia *antequam sciret puer vocare patrem, & matrem* (id est priusquam in illam ætatem adolefceret, in qua pueri alij communiter parentes appellant, ut putant communiter Interpretes) *abstulit fortitudinem Damasci*. Isai. cap. 8. Huc respicere debet sponsæ prudentia, ut quam sponsi Iesu tenera adhuc manus arcem subuerteret, hanc in animo ipsius nulla inimicorum potentia, aut sagacitas instauret. Damascum autem dico, quidquid à sanguine rubescit, aut à carne foetet. Id odoratu sentit, atque discernit sponsæ nasus; huc incumbit prudentia; insidias prævidet, easque maturo consilio occupat, & eludit.

37.

Christus
carni, &
sanguini
belum in-
dicat.

38.

Discretio
quid.

Non longè ab hac sententia recessere, qui in naso discretionem accipiunt, quia hæc non procul abest à prudentia. Ita putat Theodoretus, & tres Patres apud ipsum, quæ aptè cum turri, quæ in Libano est contra Damasci varios motus, & occultas insidias comparantur. Quam altam fuisse oportet, & in montium fastigiis eleuatam, ut speculari posset, quæ hostilis meditatur calliditas. Ex quo duo colligo, quæ maxime veræ discretionis naturam declarant. Primum, ut qui discretionis virtutem habere vult, quam longè se à terrenis curis sublimem attollat. Nam si humana rerum studio, aut amore capiat, de variis motibus, qui animum sollicitant, & vexant, iudicare sine erroris periculo non potest: ut enim oculi à puluere, sic mens à terrenarum rerum studio, atque amore cæcatur. Terræ etenim in-
ter

Quid di-
cretionis
necessa-
rium.

terposita moles, ut oculis aspectum, sic etiam menti iudicandi, ac discernendi facultatem eripit.

39. Alterum est, ut sicut excelsa turris profundum debet esse fundamentum, sic etiam discretionis: eius verò fundamentum humilitatem dixit esse Moyses apud Cassianum collat. 2. cap. 10. *Vera, inquit, discretio non nisi vera humilitate acquiritur.* Eius verò ratio ea est, quia adest humilibus Deus, & de sua luce lucem illis impertitur diuinæ similem. Superbis verò suo magno merito negat; neque illorum prudentia, si tamen vlla est, potest non esse futilis, & obscura. Quis enim putet inesse prudentiam illi, siue perspicaces ad speculandum oculos, qui in rebus vanissimis pondus, & in exiguis molem videt ingentem? Atqui hic est superbus, qui in rebus leuissimis, non tam sibi placeat, nisi magnas illas, & magno studio, atque conatu querendas esse statuisset. Quare superbus stulto, ac stolido multo vilior, atque stolidior est, ut est communis Patrum sensus, & clamor. Vide Chrysost. Homel. 39. ad populum, quem unum hinc adducam pro multis. *Stultum esse melius est, quam insolentem; illic enim stultitia tantum est, mentisque tarditas: hic autem stultitia peior est, & fatuitas cum furore.* Et statim: *Ex amentia hoc vitium nascitur: non potest esse superbus, qui fatuus non sit.* Vide tu reliqua.

40. Ut autem canis odoratu indagar, & infectatur prædam, sic quæ homini pro naso data discretio est, odoratur longè, fecernitque à vero veteratorum, & fallax, ab inani, & futili, quod solidum, atque pretiosum est. Cum verò in Angelum lucis nequam se, & tenebrosus spi-

ritus transformet, & occultas insidias tacite molitur, & vitia sint interdum grauissima, quæ speciem maximarum videntur habere virtutum, id proprium est discretionis, quæ ex turri, quæ in Libano sita est contra Damascum speculatur, odorari quid à virtute, & quid à vitiis sit; ne dum à Ierusalem præsidium adesse existimatur, exitium potius sit à Damasco profectum. Vide Cassianum collat. 2. & Bernardum Sermone 49. in Cant.

Ex hoc loco Bernardus Serm. 4. super *Salve Regina*, probat ab omni macula etiam originali immunem fuisse Virginem. Eius accipe verba, quæ eiusmodi sunt, ut nihil dici posse vidatur minus obscure. *Tu ego (o B. Virgo) nasus Ecclesie similis es turri, celsa videlicet dignitate, firma gravitate. Turris es Libani. Libanus mons, qui dicitur dealbatio, altam præ omnibus signat innocentiam tuam. Innocens fuisti ab originalibus, & ab actualibus peccatis. Nemo ita præter te: unde auctoritas Augustini, cum de peccatis agitur, nullam de B. Maria volumus fieri mentionem. Ex eo enim maiorem credimus ei collatam virtutem ad vincendum ex omni parte peccatum, quia concipere, & parere meruit eum, qui nullum habuit peccatum. Ex omni, inquit, parte, hoc est, ex parte originalis, & ex parte actualis peccati. Ea ergo sola excepta, ceteri omnes quid dicere possunt, nisi quod ait Apostolus Ioannes: si dixerimus quod peccatum non habemus, ipsi nos seducimus, & veritas in nobis non est? Ego quoque pia fide opinor, in utero matris tua ab originalibus te abs-*

lutam peccatis: nec va-

na est fides, nec opi-

nio falsa.

Caput

Caput tuum, ut Carmelus.

41. *Histor.* Cap. 5. laudatum fuit & naturale capitis ornamentum, sponsi nempe castitatis, & quod ab arte, & industria quasi situm, scilicet corona ex floribus, aut ex aureis foliis, seu lemniscis; unde capillus dicitur niger, caput verò aurum optimum; sic nunc caput sponsæ laudatur, i. capitis ornamentum, & deinde capilli. Quod verò caput corona sit, probat, & quod supra notauimus, ornamentum habere interdum nomē eius rei, quam ornat, & textus Hebr. qui addit, *ad caput tuum, TTY Alaych. i. super te*, ut legit Theodoretus, Vatablus, Pagninus, & Septuaginta. Quod esset planè otiosum, si de naturali capite sermo esset. Et hoc omnino putant Doctores Hebræorū, Abenezra, & Rab. Dauid, de quibus statim, & Rab. Salomon, qui in capite intelligit aliquod phylacterium legis. De quo supra ad illud, *Umbilicus tuus*, Caput ergo sicut Carmelus est, quia & sublime, & floribus, ramisque suauibus vernans. Quod utrumque, exitum est in Carmelo, neque aliunde petendam esse similitudinem puto. Quidam Carmelum hinc montem esse negant; & censent esse puniceū colore, ita ut lauderetur quoddam capitis redimiculum purpureum. Ita Abenezra Kimhi, ut etiam vertit Pagninus. Sed licet Carmel colorem illum significet, non tamē plus decoris capiti adderet, quam corona è floribus, ac ramis contexta, propter quam Carmelo monti simile vocatur.

42. *Allegor.* *Caput tuum, ut Carmelus.* Notum est, Carmelum Prophetarum esse domiciliū, in quod, dum secedere vel lent à turba, longa oria, neque tamē otiosa conferebant. Vacabant enim contemplationi, ac Deo, & humanis, Sanctij Comm. in Cant.

narum rerum curis vacuam mentem celestibus implebant cogitationibus. Optimè ergo sponsæ caput Carmelo comparatur: quia in eo sunt meditationes sanctæ, studia Prophetica, neque à seculo in illam sanctarū cogitationum officinam aliquid receptum habet.

Quod si Carmelus, ut vult Greg. Theodoretus, S. Thom. & Beda significat scientiam circumcisionis, pulchrum sanè est sponsæ caput, quia plenum est non instantis scientiæ, sed eius, quæ docet inania circumcidere, & quæ aspirantem animum ad celestia retardat. Si tamen Carmelum cum aliis interpretere agnum circumcisum; non potest ornari venustius sponsa, quam si in capite Christum circumcisum agnum assidue gestet; qui in eius ore spiriter, loquatur lingua, per oculos videat, odoretur per nasum, laud sanè dubiū, quin contra Damascū, in sensus omnes influat, aut ab eo potius sensus omnes fluat. Circuncisum agnum gestabat Paulus in capite cum 1. Cor. 2. profitebatur nihil se scire, nisi Iesum Christum, & hunc crucifixum. Ex hac cogitatione circumcisionis, ut docent tres Patres, didicit sponsa nasum suum intendere contra Damascum.

Coma capitis tui, sicut purpura Regis iuncta canalibus.

Obscuritatē afferunt huic loco 44. *Histor.* non exigua variae Interpretum translationes. Communiter capilli sponsæ intelliguntur rubere, atque nitere non secus, ac Regia purpura. i. nobilissima, non usu trita, sed recēs, & primū ex tinctoriis vasculis extracta, quæ florē adhuc, & nitore primū illibatum seruat. Neque refert siue vinetam legas cum quibusdam, siue iunctam cum aliis, quia sensus idem

Pp

est. Vincita verò dicitur, quia adhuc sub infectore est, ultimam eius manum. & operam expectans, sicut contra absolutum dicitur id, quod perfectum iam est, & alligatum esse debuit artificis opera. Porro, quia quod Regum usus servit, id & pulchrum est, & pretiosum (vnde Regum delicia, i. maxima, Genes. 49. *Præbebit delicias Regibus, & Regum mammilla.* i. delicata, Isai. 1.) ideo Regis purpura comparatur sponsæ castitatis, id est, pretiosæ purpuræ.

45. Alia sese mihi offerebat huius loci sententia, non inepta fortasse; timo, ne novitas illi damno sit. Capilli Regis purpuræ, id est, splendēti similes dicuntur, quia & ipsi fulvi sunt, sicut purpura, & aureis quibusdam, sine argenteis tenuis illigantur; non secus atque Regiæ tunica splendentibus fasciis, aut rectis, aut transuersis ornari solent. Quod verò capilli, maximè sceminarum vitris quibusdam nodantur, & colligantur, docuerunt Doctores Hebrei illi, qui *תמא* *Tamam* significare censuerunt fascias, quibus illigantur crines. Vide cap. 4. ad illud, *Ab sine eo, quod intrinsecus latet.* Certè apud externos puellarum capiti maximū ornamentum est à crinibus vitris, *Æneid.* 4.

Crines auro illigati.

— crines nodantur in aurum.

Et lib. 10.

— crines molli subnecti circulus auro.

Et 4. rursus *Æneid.* & floribus ornari dicuntur Apollinis crines, & auro implicari, quod nos hic sponsæ crinibus accidisse dicimus:

— mollique fluentem
Fronde premit crinem fingens, atque implicat auro.

Sed quod fasciis etiam aureis, sine argenteis ornentur tunica, seu assutis, seu textilibus, apud externos frequens. Virg. 4. *Æneid.* de Tyria lena,

— tenui telas discreuerat auro.
Et lib. 5. *Mot.* Ouid.

Indutus Tyriam clamydem, quam limbis obibat.

Aureis. —

Et Statius lib. 10. *Theb.*

— variis ubi plurima flores
Purpura picta modis, mixtoque incenditur auro.

Vnde etiam *virgata vestes*, & *virgata* *Te vestes* auro sepius dicuntur. An verò pretiosæ vestes hoc modo virgis, seu fasciis distinctæ fuerint apud Hebræos, minùs certum; sed fuisse verisimilius, maximè Salomonis tempore, in quo ea erat auri copia, ut etiam aureis tamentis capilli aspergerentur, ut tradit Iosephus lib. 8. c. 7. De sponsa quidè affirmat David *Psal.* 44. *vbi sponsa astitisse dicitur à dextris sponsi in vestitu deaurato, & in sinibus aureis.* Neque est verisimile, eiusmodi nitore defuisse sponso. Et vestè Herodis Regiæ ex argento collucere solitam docet idem Iosephus lib. 12. *Antiquit.* cap. 8.

Superest ut ostendamus, *canalium* 46. nomine aureas, siue argenteas tenias significari, quod non videtur difficile habere translationē. Quid enim magis exprimat collucentem illum argenteæ lineæ, siue fasciæ cædorè, quæ canal, siue cædicans aquæ puræ riuulus? Et quidem, si funiculus argenteus, qui in senibus rumpitur; *Eccl.* vlt. cels. cap. vlt. lotium significat (illud quippe salientium in morè continētī filo emittitur, quod tamè tunc rumpitur, quando vel guttatim cadit, vel modicis intervallis inciditur, ut accidit senibus cum dysuria laborant, vel alias ob causas, quas cōnumerare necesse non est) si fluxus ille continens vrinæ argenteus funiculus appellatur; eum vicissim contra argenteus ille funiculus, vel aureus, qui purpuram illigat, & ornat ordine siue scutulato, siue virgato,

Fasciæ canales dicæ.

Eccl. vlt.

gato, non dicitur canal, *Canalis* verò per metonymiam sumitur pro riuulo, vel aquula, quæ per illū decurrit. Adde, quod apud Hebræos auri, argentiue nitella, quæ torques, verbi gratiā, exornat, & illuminat, gutta vocatur Isai. cap. 3. nam ubi vulgatus habet *torques*, & *monilia*, Hebr. est *נשפה* *Neiphah*, quod guttatim sonat, seu instructum bullis quibusdam, seu torulis argenteis, aut certè margaritis. A quo loquendi genere non abhorrent Latini: nā *Martialis* lib. 5. *Epig.* 104. *guttatam* vocat *gallinam Numidicam*, id est, maculis quibusdam distinctam candentibus. Cum ergo *riuulus*, seu *canalis* nihil sit aliud, quàm gutta cōtinenter in longitudinem coniuncta; sanè si argenti nitella, aut bullæ guttæ dicuntur, quid obstat, quominus argenteæ fasciæ, quæ ex multis argenti nitellis componuntur, canales, seu riuuli nominentur?

47. Accedit quod vox Hebr. *רְהַיִּים* *Rehaim*, pro qua vulgatus *canalis*, à radice deducitur, quæ *currere* significat; & ita Septuaginta vertunt *ἐκτρέφουσιν*, in *transcursibus*, quod valde nostrā sententiā iuuat: nam optimè fasciæ dicuntur currere. Virg. lib. 3. *Æneid.* de clamyde aurata inquit,

— quam plurima circum
Purpura Maandro duplici Adeli-
bæa cucurrit.

Et *Tibull.* lib. 2. *Eleg.* 3. *tenias* vocat *vias.*

Ille gerat vestes tennes, quas feminæ
Con-

Texunt auratas disposuitque vias.
Ab eadē radice, & forma significantur trabes illæ teniores, quæ inter magnas, quæ rigna dicuntur, statuuntur. Ita Rab. Salomō, & Kimhi, & alij explicat illud Cant. 1. *laquearia nostra compressa.* Sed trabes illæ exiles, quæ transuersim injectæ tabulata consterunt, satis exprimunt collucētes fa-

scias, quæ Regiæ purpuræ transuersæ prætexunt. Adde his, quod vox Heb. *רְהַיִּים* *Rehaim*, nō significat *liquore in vase conclusum*, sed *currentem*; at illa purpura, quæ tingitur, in vase infectorio est, non in iuis, vel canalibus, per quos tinctorius ille succus decurrit. Quare *canalis* hic nō ad infectoriā officinam pertinet, sed ad Phrygionicā. Hanc explicationē indicat Rab. Salomon, qui hoc loco *רְהַיִּים* *ligamenta* interpretatur. Accepi etiā à Rabbino quodā doctissimo, in *Thalmud.* c. 3. de Agno Paschali, argenteas fascias vocari *רְהַיִּים* *Rahate haCheseph*, i. argenteos canales. Est quæ satis venusta trāslatio.

48. Quod si ita distinguas, legatq; sicut Septuaginta; *Coma capitis tui, sicut purpura, Rex ligatus in transcursibus*, quod valde cū Hebræico textu consentit, ubi *purpura* in statu syntactico nō est, necesse planè est, ut ita interpretēre. Nā ubi quis ligatus est, vincula sint oportet. Rex tunc, i. sponsus rectè ligatus dicitur canalibus, virtis nimirum illis, quibus capilli nodati, atque inflexi sunt; nisi malis *canales*, seu *transcursus* intelligere illos capillorū finis, ac flexus, qui vnda-rū more sinuantur. Sed nō hæc satis explicat vox *transcursus*, quæ vsi sunt Septuaginta. Significat verò aptissimè *vittas*, nō quæ à summo purpureæ tunica descendunt, sed quæ illam transuersim ambiunt; neq; aliter à virtut ligantur sceminarum capilli.

49. Non procul ab hac sententiā abit Theodoretus, qui sponsæ comā similem esse dicit Regi purpura induto, quæ plicaturas habet, & strias canalibus nō dissimiles. Idem sentit Trelmanus, quæ sententiā nō displicet Michaëli Ghillerio. Sed nostra explicatio multo magis implet, & expedit textum, quæ canales addit, & vincula Regiæ purpuræ.

Coma capitis tui, sicut purpura Regis, Allegor.

inuncta canalibus.] Quia sponsa caput scientiā habet circumcisionis, cōsequēs est, ut capilli, id est, affectus, & cogitationes similes sint purpura. i. madeāt sanguine, nō alio, quā qui ex illa mystica circumcisione profluit; aut si manūs, quo stillāt Christi vulnera, faciūtq; instar Regiæ purpuræ rubescere sponsa desideria; nam etiā agnū circumcisum gestari diximus in sponsa capite. Ut enim in Physicis cogitatio id, quod est conceptū, fingit, & quodā modo animat ad rei cogitatā similitudinē, & exemplar, ut Genes. 30. oves Iacobi iunctæ canalibus versicolores fœtus enixi sunt, quia decorticate virgas, & versicolores intuebātur. sic sponsa quæ à Dei amore, atq; timore concipit, dū purpurā Christi tunicam, id est, humanitatē bis, & sapius tinctā, vibicibus variā, & verē virgatā fustibus contēplatur, affectus parit similes sponso suo, aut infectos sanguine, aut in eo natantes, quia nunquā à canalibus recedunt purpurarii; & virgis etiā varios, ne quid desit ad prototypi speciē: talē enim in se gerit imaginē, qualē in suo sponso purpurato videt. Porro in purpura, infectoriūque vasculis Christi Passionem intelligi docent S. Thom. Rupertus, & Beda.

51.
Sponsa
Christi
quæ iter
coronata.

Ambr. Homil. 17. in Psal. 118. pulchra sponsa coronā agnoscit in crinibus instar purpuræ rubentibus, & Christi sanguine, quē in meditatione haurit, & bibit, assidue stillatibus: Illā verō coronā Regiam appellat, quæq; illā cū regio sponso splendere facit. Ipsa (inquit) tanquā benemerita Regina Christi sanguine coronatur, sicut scriptū est (hoc nēpe loco iuxta Septuaginta versionem, quomodo legit Ambrosius, nā alij aliter legunt) & ornatus capitis tui, sicut purpura. Sanguis Christi purpura est, quæ inscit Sāctōrū animas, nō solum colore splendēs, sed

etiam potestate, quia Reges facit.

Si canales esse dicas tenias illas, quæ sponsa capillos cohibēt, ne vērō, aut motu capitis dissipari temerē inuolūtēt, fasciæ illæ indicāt, cogitationes sponsæ sic esse diuinis rebus cōtēplandis alligatas, ut ab sponso nunquā abeāt. Fasciæ verō illæ argenteæ sunt, aut aureæ, & ideo nomē sumpserunt à collucētibus aquarū riuulis; quia cōstātius aliquis vulnerata humanitati Christi, & quasi leprose contēplationē alligat, quia ibi etiā Diuinitatē agnoscit, quæ id facit in animā pia, & tāta liberalitati grata, ut amet plurimū Christi amotē. Et cogitationes de Diuinitate, quæ aureæ sunt, nō sinunt mentē à purpurea Christi humanitate diuelli, sicut & hæc nūquā à Diuinitate sepeatur.

Si verō cū Septuaginta legas, Rex ligatus in canalibus, seu transcurribus, sensus erit ad mores accommodatissimus: nā capilli nō peregrino medicamēto fucati, sed Christi cruore fului, & illæ fasciæ, quæ cogitationes ad alia distrahi nō sinunt, ut tres Patres apud Theodoretū accipiunt, Regē ipsum ligāt, non inuitū. Quomodo enim mitissimū sponi animū nō capiat, ac teneāt desideria, quæ ad ipsū vnū aspirāt? quomodo nō ligēt illa vincula, quibus suas cogitationes sponsa fidelis ita continuit, ut omnē sibi, nisi de sponso cogitādī facultatē præeiderit? O ergo felicia Religiosorū, i. religatorum vincula; quibus animi motus, atque studia ligantur, ne à Deo delapsa, abeant in diuersa: sibi enim, nisi rumpantur vincula, Christum ligant, tāquam sponsum, & Regem omnino suum!

Quam pulchra es, &c.

Athuo adolescentularū sermo est, non sponsi, ut quibusdā placuit; nā quæ præcesserūt, sine dubio

52.
A medita-
tione
nunquam
cessandū.

53.
Sæpe co-
gitationes
Deū alli-
ciunt.

54.
Histor.

ad illas pertinent; præsertim si cum Septuaginta legas, Rex ligatus in canalibus nā hæc ab alio, quā ab sponso dici, non est obscurū: & ex consequentibus aliqua sponso conuenire non possunt. Neque contrā pugnat nomē, charissima, quia ut puellis charissima non sit, ab illis tamen charissima sponso suo dici potuit, vel omnibus amabilis.

Ex verbo, in deliciis, coniectura sumi potest non leuis, superiorem sermonem nō tam propriē de sponsæ membris, quā figuratē de membrorum externo cultu, & tegumento fieri. Nam deliciae non dicuntur naturalis pulchritudo, corporis firmitas, &c. sed quæ foris ad pulchritudinē adhibētur, & quorum studio capiuntur fœminæ, quæ ideo dicuntur delicatæ. Quamuis enim Latina vox, deliciae, & delicatius oblectamentū significet, & molle, voluptariū, quæ vitæ genus; vtrique tamen plerumque valet non tam, quod à natura pulchrum est, quā quod ab arte, vel cura foris ascriptum. Et dum sponsa hic pulchra, & decora dicitur in deliciis, quis credet deliciarū nomine contineri collum, oculos, nasum, &c. Continentur ergo calcei, vittæ, ventris, umbilici, & femorum ornamenta; nam præter hæc non apparēt vlla aliæ, quæ dici possint propriē deliciae. Et sanē cap. 8. cū sponsa dicitur deliciis affluens, & in paxa super dilectum suum, de iisdem deliciis sermo est, quibus nunc dicitur esse decora; at nemo diceret illam affluere oculis, collo, &c.

Cæterum Hebræo, charissima, est charitas; quæ epitalin habet, ut communiter abstractæ voces, quādo concreta usurpantur: Septuaginta, facta est charitas in deliciis, i. iora es amabilis; quia tibi sunt in deliciis, quæ & ipsa amabilia sunt. Accomodat autē hic diuinus Psalter puel-

lis Sionis id, quod fœminis maxime in votis, & amoribus est; amat enim, & admirantur ornamenta illa, quæ in mundo muliebri cōtinentur, qualia sunt, quæ hic commemorantur.

Quam pulchra es, & decora charissima, in deliciis! Cū puellæ Sionides, id est, Angeli sponsum viderent faucium amore Sulamitidis, ligatūq; capillorū, i. sanctarum cogitationum nexibus, ipsamq; abundare deliciis, quæ pudici pectoris, & amātis animi signa sunt, qualia in pedibus, capite, & toto corpore splendere diximus, pulchro quodā epiphonemate summam dictorum comprehendunt, dū dicunt, prudenter illā quæ fuisse delicias, quibus decora sponso videatur: amat, n. castissimus sponsum modestos oculos, & pudicos, suffulos pudore, ac lacrymis, cogitationes castas, quæ à sponso ne recedant, seuerissimam sibi legem indixerunt. Hæc sponsum probat, ab his trahitur; cætera ornamenta tanquam aliena, & peregrina respuit.

55.
Allegor.

Statura tua assimilata est

palma.

Sicut suprā c. 5. sponsum, ut cedrus esse dicitur, quia ex Aristotele proceritas pars est pulchritudinis; sic etiā nūc à corporis proceritate, & rectitudine sponsa laudatur, & similis dicitur esse palma: neque enim minor fœminis, quā viris à proceritate laus. Vnde Ouidius arbiter, spectatōrque formarum elegantissimus, fœminas commendat à sublimitate; lib. 14. Metamor. de Galatea: — longa procerior alno.

Et rursus, — plataro conspectior alta. Et Nausicaës ab Hom. lib. 2. Odyss. & ibidē Diana magnitudo corporis in parte pulchritudinis assumitur. Quem imitatus est Virg. Aeneid. 1. r.

56.
Fœminæ
à proceri-
tate com-
mendat.

Quid. 3. Moram de Diana. Est autem comparatio elegans cum palma; quia & recta est; & quod in ipsa est extremum, capiti per simile; unde alibi sponsa eorum cum palmarum clare composita. Ex his mihi sese aperit sensus illius loci Isa. 3. ubi filia Sion dicitur *elevata, & ambulasse extenso collo*. Nam quod videretur magis proceræ, subiciebant sibi eothurnos, erigebant collum, & turrato, atque edificato capite ad staturam suam eubitum adiacere nitebantur.

57. Allegor. Vir sanctus totus in d. cœlum aspirat.

Statuta tua assimilata est palma. Si cogitationes sponsa de cœlo sunt, atque inde suum quasi succum, atque alimentum trahunt, apte similitudinem palmæ habere dicuntur, quæ sursum attollit sese, & cum stirpe, pro tanta mole, ad terram exili sit, quo altius assurgit, contra aliarum arborum naturam crassescit magis, ita ut non tam e terra per radices alii, quam per summas frondes e cœlo augeri videatur. Ideo sponsa statuta palma similis est, in qua cœlestia aucta, atque robusta; terrena vero ita exigua, atque infirma sunt, ut nisi quod in terra sit, e terra nihil habere existimari possit. Accedit, quod quo maiori pondere externa plerumque vi deorsum deprimitur, eo maiori nixu se sursum attollit; ac si e supernis vis aliqua potentior raperet. Huius rei habile testimonium præbet sponsa, quæ cum gravi premeretur pondere, quo a studio querendi sponsi retardari posset, magis tamen erigebatur anitua, seque in eam curam excitabat ad notandum. An non pondus erat puellari pudori notatus exitus, custodum occursum, armata manus, & quod in eo genere grauius est, sponsi fuga? Vicit tamen tanti ponderis pressum palmæ huius excelsior natura; neque unquam magis in aduersum erecta.

Neque dissimile est illud Iob. cap. 29. qui tanquam nobilis palma tot laborum, ac plagarum ponderi non succubuit; imò in illo suo sterquilinio, tanquam in nidulo, moriturum se clamabat, & instar palmæ multiplicandos esse dies. Adde his quod, ut docet Plinius lib. 13. cap. 4. palma frugifera non est nisi in solo fernido, nitroso, aut salso, id est, in mortificatione; & ideo videtur proceritate sua cœlum appetere, vixque humi radicibus niri; quia ibi nihil inuenit non insulsum.

Et vbera tua botris.

58. Hilar.

LAudabant puellæ in sponsa, ut diximus, quæ oculis spectabant; quare alicui videri poterat minus esse ex dignitate ac pudore casta, & pudica scemina, si vbera ita gesserit nuda, ut à curiosis oculis videri possint. Quomodo verò hic nihil sit indecorum, docuimus supra Prolegomeno 8. & cap. 4. ad illud, *Duo vbera tua*.

Abenezra putat botros esse vitis, quæ maritata palmæ, ad eius usque camumen attollitur, ex qua deinde racemi perquam bellè dependent. Cuius sententiam alij etiam sequuntur; sed verisimilius est, hæc agi de botris, id est, spathaliis ipsius palmæ, qui non minus vberum speciem referunt, quam qui sunt à vice; imò, si colorem spectes, multo aptius; neque apud vllum auctorem inuenio ad palmarum radices satas esse vitis; neque præterea apparet, quomodo ascendere possint ad summum usque palmæ, cum in truncis rami non sint vlli, quos amplexa clauiculis tanquam manibus sursum enicantur. Neque admodum contra hos pu-

gnat. quod infra de botris vinea agitur; nam hic de colore, & forma sermo est; ibi de suauitate & succo, qui ab vuis omnium suauissimus exprimitur; & ideo supra vbera cum vino comparata sunt. Quod si ideo censeas botros esse vitis, quæ maritata palmæ ad eius usque fastigium ascendit, quia hæc vinea botri cum palma coniunguntur, *Et erunt vbera tua, sicut botri vineæ*; eodem etiam modo diceret, malum coniunctam esse cum palma, & eius implicatam complexui; quia statim eodem filo dicitur, *& odor oris tui, sicut odor malorum*.

Allegor. *Et vbera tua botris.* Hi botri, qui hausto e supernis alimento creuerunt, actu calamitatum iam maturi, & graui pondere in torculari compressi, laticant cor sponsi. Quæ verò sint ista vbera supra c. 4. dictum est; & statim de illis non nihil.

Dixi: ascendam in palmam, & apprehendam fructus eius.

59. Hilar.

QUIDAM hæc verba sponsi esse dicunt; quia illi vni licere putant in suam sibi possessionem venire, & in palmam ascendere. Item, quia si puellarum hæc esset oratio, *ascendamus* utique dixissent, non, *ascendam*, in singulari; sed puellarum potius sermonem esse puto; quod ut credam, facit Cantici ipsius honestas, quæ non patitur illa a sponso dici, quæ aliquid mollius sonant, atque intemperantius. Possunt tamen eadem ab iis honestè dici, quibus sexus communis est. Neque apparet quomodo, quod statim sequitur, *Dignum dilecto meo*, &c. sponso conueniat. Et ita placet Genebrando, &

aliis. Neque in oppositum vergit rationes allata; neque enim turpe est, aut inusitatum simili uti oratione his, quæ cum eiudem sint sexus, ab amplexibus, & osculis non sit ad alium voluptatis usum vterior via. Quod si Iob famuli tanti viri auctoritate retardari non potuerunt, quominus diceret propter amoris abundantiam; *Quis dei de carnibus eius, ut satureretur?* quod natum esse ex amoris casti, & tanto viro debiti quadam impotentia, docent Olympiodorus, & Chrysostomus in Matth. Homil. 83. & 1. Cor. cap. 10. Homil. 25. S. Thom. Lyra, & alij, quod etiam Hispanica phrasia admittit: nā cum aliquis alium ardentè amat, suam illam, siue impotentiam, siue inflammationem sic explicat, *Querria comer mele a hocadas* si serui, inquam, dominum, eundemque Regem, in quem non tam inflammatur amor, quam excitatur obseruantia illi velle se dicunt amplectendo, exosculando, atque adeo vorando carnes (id enim totum valet *saturari carnibus eius*) adherere, atque vniri, idque ducitur laudi, quanto id magis ferendum in adolescentulis in coram sibi puellam, dum eius laudi, atque studio indulgent?

Adde, quod vox Heb. *ידו* *Sagfin*, pro qua vulgaris, *fructus* reddit, *ramos* etiam significat, ut communiter alij à vulgato. Vnde Septuaginta reddunt *cacumina*, *Aquila elatas*, alij *altitudines*, quibus optimè ornamenta capitis explicantur, quorum amantes puellæ, quasi nouæ nuptæ tantam gloriam inuideant, velle se dicunt ascendere, ut redimicula illa, quæ per ramos figuratè significantur, ad suum sibi cultum arripiant. Porro verbum *ascendendi* magis accommodatum est puellarum choro, quam sponso; illa enim hæc ex inferiori loco

loco carabant; hic vero eodem cum sponsa curru vehabatur. Quare non erat, quod ad eam ascenderet, quam suo secum iam fouebat amplexu.

Regul.
Numero
plurali
verbum
adiungi-
tur singu-
lare.

Quod vero chorus puellarum numero usus fuerit singulari, nihil habet inusitatum & nouum: solet. n. chorus apud externos cum e multis constet, ita loqui singulariter, quasi vnus esset. Aristophanes in Pluto act. 2. cum prius pluraliter loquutus esset chorus; postea dicit singulariter; *valde lator, & delector, & volo tripudiare*. Et act. 4. *Dicis mihi gaudium, &c.* Et Seneca in Thyeste act. 2.

Obscuro positis loco leni perfruar

A singula-
ri numero
transitus
ad plura-
lem, &
contra.

Quod si hoc apud alios minus esset in usu, apud Hebraeos tamen valde frequens, quibus familiaris est a singulari numero ad pluralem, & contra eommunatio; vt docuit Greg. lib. 26. Mor. cap. 10. in illud Iob. 35. *Clamabunt, & ciuiabunt: non dixit ubi est Deus: pro non dixerunt*. Ad Galat. 6. *Qui spirituales estis huiusmodi instruite, considerans te ipsum, ne & in te reueris; & Deut. 29. reperitur saepius haec forma loquendi.*

61.
Allegor.

Dixi: ascendam in palmam, & apprehendam fructus eius. Diximus supra, verba haec puellarum esse, non sponsi; quae ostendunt tam placere sibi sponsae ornamenta, quae ex capite, tanquam e palma cacumine dependent, vt illa tractare manu, atque ex osculari vellent. Sunt saepe haec quae a nobis connumerantur, Angelicis, ac plis hominum mentibus ita pulchra, & desiderabilia, vt in illa si humano more loqui licet, quasi impotentes ferantur; quia coeleste aliquid olent, ac diuinum, quale ipsis pabulum, & oblectamentum est. Neque mirum si tam ament Hierosolymitanae virgines, id est, Angelicae men-

tes, quod Hierosolymitano Regi suo, id est, Christo tam esse in amoribus, atque in deliciis sentiunt.

*Et erunt vbera tua, sicut
botri vineae.*

Sponsi vbera, item sponsae supra, assimilata vino; illud idem nunc fatetur chorus, dum a botris vineae vberum suauitatem, atque speciem sumit.

*Et odor oris tui, sicut odor
malorum.*

Heb. *פאח אפהא*, id est, *nasi tui*, vt verrunt Septuaginta, & alij ferme omnes; sed quia hic de halitu sermo est, qui per os, & nasum exspiratur, parum refert siue hoc, siue illo modo interpretare. Vulgatus videtur legisse *פאח פיה*. Et sane anhelitus, qui a naso est, aliquid habet indecori, & inutitani, praesertim in illa munditie, atque elegantia nuptiali. De anhelitus suauitate pluribus alibi dictum est.

*Guttur tuum, sicut vinum
optimum.*

Heb. *פאח אפהא*, guttur, significat, & palatum. Abenezra hic salutem intelligit, quae palati nomine explicatur, quia in palato continetur. Existimo hic iterari a puellis, quod dictum est a sponso cap. 4. *Fanus distillans labia tua, &c.* nisi quod hic pro melle, & lacte, vinum positum est. Vide locum. Vel certe eadem sententia aliis verbis explicatur iterum a choro;

a choro; quia non video, quid in ore, siue gutture pomorum odori, & vino optimo comparari possit praeter halitum. Est autem visitatum, vt quae maximè placent, aliter, atque aliter explicentur. Vide cap. 6. ad illud, *Capilli tui*.

64.
Allegor.
Angelico
minu vir-
tutibus de-
lectantur.

Et erunt vbera tua, sicut botri vineae; & odor oris tui, &c. Appositè ad hominum sensus Angeli docent, quantum voluptatis capiant ex sponsae virtutibus. Vbi enim hominibus aliquid vehementer placet, excitare solent omnes voluptarios sensus ad capiendum ex eo multiplicem usum. Ideo oculos pascunt Angeli proceritate palmae: gustandi item, atque odorandi sensum, alterum botrorum dulcedine, alterum pomorum, & optimi vini suauitate: sed ori sponsae odorem attribuunt, quia nihil inhalat, nisi quod sanctum, & purum est, didicit enim pretiosum a vili separare, & ideo os habuit quasi diuinum. Si separaueris pretiosum a vili, quasi os meum eris, ait Dominus Ierem. 15. Ille pretiosum a vili separat, qui id agit, vt a peccatorum sordibus homines ad pietatis studium, Deique gratiam adducat; qui a terrenis mentem, & linguam auocat, neque quicquam praeter coelestia meditatur; qui sponsi nomen identidem ingeminat, & spirat. Nam qui terrena, & carnis blandimenta, impurasque delicias, non tam loquitur, quam obscenè ructat, illi grauis est, & foetidus oris anhelitus, & sepulchri instar obtinet, ex quo teter exhalatur, & molestus foetor. De detractore, cui in ore sunt aliorum vitia, & longum de virtutibus silentium, hoc dixit Bernardus in Sermone quodam de detractore. *De aliquo*, inquit, *malo non inquinaes os tuum: ab inquinato autem ore quid expectes, praeter grauem, & G. Sanctij Comm. in Cant.*

foetentem anhelitum. Et de superbo idem scribitur Eccles. cap. 10. *Sicut eructant praecordia foetentium, &c. ira cor superborum*. Sane halitus oris grauius foetet, qui magis est a corrupta carne, quam a viuificante spiritu. Corruptus sermo videtur esse sermo ille, qui Spiritum sanctum contristat; ad Ephes. cap. 4. fortasse lasciuus, & impurus; nam vbi vulgatus, *Omnis sermo malus ab ore vestro non procedat*, Graece est, *κακός*, id est, *corruptus, puridus, & foetidus*. Hinc discent, qui Angelorum in terris munus obeunt, si pronubi esse volunt, si conciliare cum sponso fugitiuam sponsam, aut nouam adducere ad Christi thalamum, quam ex sponsae pulchritudine lactadum, quam ex sponsi gaudio gaudendum, quam ex nuptiali hoc plausu plaudendum sibi, atque triumphandum sit.

*Dignum dilecto meo ad
potandum.*

Locus hic nodum habet non facile explicabilem; neque enim facile intelligas, cui verba haec attribuenda, sponsae, an virginum choro? Abenezra virginum esse putat, qui sponsae cantum inchoari censet ab eo; *Ego dilecto meo*. Neque illud *meo*, contra facit, non quia singulare; nam proximè ostensum est, neque a choris, neque ab Hebraeorum usu esse alienum: non quia *suum* appellant dilectum, nam ab adolescentulis sponsum diligere, sponsa statim 1. cap. dixerat, *ideo adolescentula dilexerunt te nimis*. Et sane si cum Lxx. pro eo, quod vulgatus habet, *labijsque, & dentibus illius*, legas, *labijs meis, & dentibus*, ita sine dubio dicendum esset. Et si sicut habet textus Hebraicus, legas, *vi-*

num faciens loqui labia dormientium, non deceret modestam, & pudicam virginem, talem laudem arrogare sibi. Sed quia cum vulgato legendum est in tertia persona, labiisque, & dentibus illius, apertius multo hinc orditur sponsa canticum suum; cuius ea sententia est; optare sibi frustra puellas Sionides id, quod vel ab ore, vel ab uberibus suauitatis est, quia id totum, si tale est, quale ab ipsis existimatur, sponso debetur vni, ut eo iterum, atque sapientius regustato sitim suam amatoriam expleat. Unde apte concludit; *Ego dilecto meo*, quod etiam sentit Abenezra; Ego, inquit, sum dilecti mei solius, & non vestra. Neque existimo in hac diuersitate quicquam afferri posse magis expeditum, & facile.

Ad potandum.

65.
Vini optimi descriptio.

Heb. *Vadens dilecto meo in rectitudinem*; quæ optimi vini periphrasis est, quod recta ingreditur, & blandè: nam quod austerum est, & durum, cum fastidio, & tarditate bibitur. Eodem loquendi genere usus est Salomon Proverb. 23. *Ne inuearis vinum, &c. ingreditur blandè*; Heb. *in rectitudinibus*, id est, recta, & sine offensione. Quibus verbis sponsa fatetur se omnia suo sponso consecrassè, quæ ad illum feruntur vltro, via ad eum recta, ut ad aliorum usum, seu voluptatem non flectantur.

Labiisque, & dentibus ad ruminandum.

66. **I**ta vinum illud, seu id, quod vini nomine explicatur, sponso suo proprium dicit Sulamitis, ut

sub iure possit non semel, atque iterum, sed arbitrato suo quam sapientius, & quam diutissime ruminare, id est, regustare, se nullo modo repugnante. Ruminare autem proprium ciborum est, qui cum suaves sunt, ut longiori voluptate afficiant palatum, in ore diu continentur, & reuertantur ab iis, qui gula ac ventri dediti, eiusmodi voluptatem venantur. A cibis ad potum translata vox est. Heb. *faciens loqui labia dormientium*, id est, ebrietatem inducens. Vinum enim generosum, & forte, licet molle videatur, & blandè influat, turbare tamen mentes solet, & somnum faciens, aut alienationem somno non dissimilem, dispersos facit, & eloquentes eos, qui sermonis imperiti, imò qui elingues sunt. Iuxta hanc Hebræorum lectionem libentius verba hæc tribuerem puellis, quam sponsæ. Sed non est recedendum à vulgato.

Ego dilecto meo, & ad me conuersio eius.

Hic locus supra à nobis expostus cap. 2. est enim idem quod ibi; *Dilectus meus mihi, & ego illi*: ubi noster conuersio; Heb. *תשובה* Teshuvah, quæ vox Genes. 3. explicat subiectionem illam, qua femina est sub viri potestate; ut vertit vulgatus, pro quo Septuaginta vertunt, & ad virum conuersio tua, alij, desiderium tuum. Iuxta has omnes explicationes assumi potest hic locus, & ita sensus erit: Sicut ille me spectat vnâ, cuius studio seruit; sicut omnia mea causa vult, sicut totus meus est; sic ego illi vicissim seruiò, ad eum meas cogitationes, vota que conuerto, ex eius sermone, & nutu tota, atque omnino pendeo. Quare durum vobis

67.
Coniugum mutua amoris officia.

vobis non sit, ô filia Ierusalem, si id quod à me vobis optabatis, non obtinueritis.

Videtur autem illud (&) sumi posse etiam causaliter, quod saepe in Scriptura solet, in hunc sensum: Ego ad dilectum meum tota me conuerto, quia ipse quoque ad me conuersus est. Quasi respondere sponso velit, qui in fine cap. 6. dixit, *Reuertere Sulamitis, ut inuicemur te*, iuxta illum sensum, quem ex quorundam Patrum sententia secundum allegoriam adduximus. Tunc verò prius se sponsus ad sponsam conuerterat, cum illam ad se conuerti iubet, quia, ut ibi ex aliorum sensu diximus, sponsam admonet, ut illud à se procul abiiciat, quod mysticos amplexus arceat, & retardat.

68.

Iuxta posteriorem hanc cogitationem, gratus sponsæ significatur animus, qui respondere studet in amore sponso tam molliter amanti, quemadmodum vinea quæ maturus, atque opportunos fructus refert cultori suo; non verò aut immaturas vuas, aut fœtentes, quod fecit illa vinea; de qua Isai. cap. 5. Sponsam autem appellari vineam, non obscure Isaias eo loco significat, ut nos ibi pluribus. Vineam verò, quæ postquam imbres hausit è cælo; & à vitatore sedulo exculta nihil agricolæ rependit præter spinas, & vepres, reproba est, & maledicto proxima; ad Heb. cap. 6. Hanc verò similitudinem adduxit, aut huic proximam Arist. lib. 8. Ethic. cap. 1. cum agit de communicatione rerum, qualis esse debet inter coniuges, qui ut amore inter se, sic etiam officiis certare debent. Vbi etiam addit aliquid, quod vtriusque coniugis naturam mirifice declarat, ex Euripide, qui naturale esse putat, ut quemadmodum terra arida, &

sitiens imbrem appetit, sic etiam imber in terræ sinum influere desideret, ut ex ipso terra grauidata concipiat. Ut autem è cæli fatu concipit terra, sic anima è diuino coniugio neque minus Deus cœlestem fœtum in anima gignere, quam à Deo anima fœtum illum concipere desiderat. Accipe versus, quos ex Euripide adducit Aristoteles.

Cum est sicca tellus, ipsa cerè tunc imbrem amat.

Cum turget asher, imbre cum cœlum tunc.

Affectat ut telluris in sinus cadat.

Dignum dilecto meo ad potandum.

69.
Allegor.

Hinc iam incipit sponsæ cantus, quæ si quid in se pulchrum, atque iucundum habet, totum se id debere sponso affirmat, & eius vsui, ac voluptati seruari. Cur verò id totum debeat sponso, quod instar generosi vini poculentum est, docet: quia sponsus vicissim totum se ipsum & comedendum, & bibendum propinavit. Ego, inquit, dilecto meo me, qualis, & quanta sum, totam mancipio do, illum vnum aspicio, quia ad me ille totum se conuertit; totum se mihi vsui, ac propè dixerim, mancipio dedit. In hanc sententiam plura diximus ad illud cap. 2. *Dilectus meus mihi*. Indepete.

Veni, dilecti mi, egrediamur in agros.

SE, suæque omnia sponso Sulamitis promiserat; sed quia certum aliquod amoris, & coniugalis obsequij documentum dare in ea tot stipantium turba pudicam non decebat, in agrum, & solitudinem promissam fidem, & testimonium conuicit. Ut enim diuinus sponsus

70.
Histor.

ad cor sponsa loquitur in solitudine deducta, id est, extra turbam; sic sponsa casta extra turbas urbanas, domesticasque curas sine impedimento, & arbitris sponso se totam libenter impendit. Illud vero, *veni*, Scriptura more pro interiectione sumitur, quae aliquem urget, & ad opus vocat, qualis est, *ei, agendum*, & similia. Caterum in vineam, & solitudinem euocat, vel quia horti, & vineae amantibus opportuna; vel quia nullum praeter sponsum spectare vult, cuius ad eum tota conuersio est. Pro villis, Heb. כפרים *Chepharim*, id est, *cypretis*; ex quo confirmatur magis, quod supra docuimus cap. i. vineam, de qua hic sapius sermo est, cypriis consistam esse potius, quam vitibus. Neque enim vinea, quam videre cupit sponsa, an floruerit, alia videtur esse, quam quae supra dicitur odorem dedisse.

71. *Veni, dilecte mi, egrediamur in agros, commoremur in villis, manē surgamus.* Amat diuinus sponsum solitudinem à turba, & foro, ubi celestes delicias in vacuum sponsae sinum effundat. *Ducam*, inquit Osee 2. *eam ad solitudinem, & loquar ad cor eius.* Solitudinem intelligunt Patres communiter separatam orationi locum, aut ipsum orationis otium, cui vacat anima seorsum ab aliis curarum aestibus. Ibi anima fouetur in sponsi sinu, ab eo concipit casta desideria; ibi dat vbera, id est, viscera, quae spiritu suo impleat fecundissimus sponsum. Ideo tanto pere vult sponsa prodire in vineas, & in villis commorari. Exprimi vero opportunum orationi locum, quia secessum appetit; & tempus, quia matutinum otium designat, ut ab eo tempore sponsi amoris, atque officiorum memor, totum

diem cum illo familiariter ponat. Ideo enim primum diei tempus orationi tribuitur, ut totas deinde dies per orationem Domino consecratur.

Manē surgamus ad vineas, &c. ibi dabo tibi vbera mea.

72. *Vinea*, atque horti verno maxime tempore in deliciis sunt; matutina vero temperies, cum calor grauior esse coepit, opportuna est. Vtrumque sponsa desiderat cum matutinum tempus ponere in agris studet: ibi dantur vbera, id est, viscera, vel animus, quorum vbera accommodatum est symbolum, & illis Hebr. pene commune cum amore nomen. Aptissime vero hic à sponsa offeruntur vbera, quia paulo ante audierat botris esse similia, qui vitium, atque palmarum fructus sunt. Ut enim vitis domino suo floret, botrosque fundit, sic sponsa pro botris vbera, & quidquid habere potest fructuum sponso suo, ac domino tanquam vitis non aliena producit. Ad hunc locum videtur Dominus allusisse Isai. 5. & Ier. 2. quando vitis aliena, aut nihil dicitur reddidisse, aut certe labruscas immaturas. Non sic sponsa, quae botros, id est, viscera non acerba, & cruda, sed matura, & mollia libens offert. Hic obserua, Hebræorum more imperatiuum sumi pro futuro tam in *egrediamur*, quam in *surgamus*. Quare non tam sponsa nunc in agros vocat, quam indicat, ubi vetum sit in agrum, & solitudinem, daturam se vbera, id est, ostensuram se vel occultissimos animi sui motus, vel daturam se cor: non quod antea non dederit, sed quia dati antea cordis signa clarissima editura sit; vulgato Scripturae more,

more, in quatuor aliquid fieri dicitur, quando factum esse ostenditur.

73. Cum autem sponsum in his facris Rex dicatur, & sponsa Regina, allusum videtur ad Regium more. Nam, ut Iosephus tradit lib. 8. Antiquit. cap. 7. Salomon eo fortasse tempore quo haec scripsit Cantica, ut ab urbano fastidio aberrationem quaereret, sub Solis ortum in agrum se, & rusticas delicias abducebat. *Curru*, inquit, *manē veltari delectabatur in pradium nomine Hetan hortis, & inductis fontibus amœnum.*

Si flores fructus parturiunt.

74. Septuaginta legunt *in vineis*, quod nomen à Septuaginta innouatum, sicut alia multa, ad explicandum opinor cypretum illud esse potius, quam vineam. Quid enim cypriis commune cum vitibus?

Allegor. *Videamus si floruit vinea.* Hoc est præcipuum orationis opus, videre an vinea floreat, an flores fructum parturiant, id est, quis fiat in virtute progressus; qualis sit animae cultus; an ita floreat, ut nullos pariat, vel promittat fructus, flore nimirum ante suum partum immaturè languente. Id enim agit oratio, ut statum animae ad amissum exploret, videatque, an fructus celestis sponso digni ex eo sperari possint.

Ibi dabo tibi vbera mea.

75. *Sicut pectus* pro corde sumitur, & visceribus propter vicinitatem (vnde pectus dicitur doctum, triste, cupidum, & in eo seruari odia) sic etiam vbera, quibus pectoris etiam nomen indidimus, pro cor-

de, atque visceribus sumi durum non est. Et quidem eo sensu Iudas Apostolus, qui Thadæus saepe dicitur in Euangelio, Matth. cap. 10. vocatur Lebbæus, ut habent Graeca exemplaria, & legit sine dubio Hieronymus, qui in nominibus Hebraicis explicuit eius nominis notationem; ait enim Lebbæum à corde dici, quod Hebr. dicitur לב *Leb*; sed super cap. 3. Marci, Thadæum significare dicit *cordi custodē*.

Sed תד *Tad*, vnde Thadæus vocatur, vbera significat, seu papillam Chaldaicè. Ex quo planè fit, ut vbera cor etiam significent. Neque notum est in Scriptura, ut aliquis duo habeat nomina eiusdem significationis, diuersi tamen idiomatis: nam Thomas Hebraicè, Graecè Didymus dicitur: & Aët. 11. Thabita Hebr. Graecè vocatur Dorcas, & Simon, Hebr. Chananæus, Graecè Zelotes, eodem omnes sensu. Sic etiam Iudas Thadæus Chaldaicè à תד *Tad*, papilla, & Lebbæus Hebr. à לב *Leb*, corde, eodem sensu dicitur. Neque placet illorum sententia, qui Thadæum, à תד *Tadah* deducunt; nam praeter Hieronymi auctoritatem, obstat nominis forma: dicendum enim esset Thoddæus, & ita etiam existimat Angelus Caninius tract. de aliquot locis noui Testamenti. Erit ergo expositio, meo iudicio, non aliena, maxime cum ab his Canticis omnis turpitudinis species, atque suspicio remouenda sit, si his verbis sponsa promittat nihil, quod in animo habeat, neque lenissimas cogitationes, ac motus sponso suo celatum iri, quod veri amoris, ac fidei testimonium est. Id quod praestabit facile, ubi absint arbitri, quos arcanæ mentis conscios habere non vult. Quod praestari sibi à sponso vicissim cupit cap. 8. Quando scilicet

Iudas Thadæus dicitur & Lebbæus, & cur.

Vbera idem quod cor.

Regula. Eidem rei diuersa nomina iuxta varietatem idiomata.

uentum fuerit ad cubiculum genitricis; *ibi*, inquit, *me docebis*, scilicet cogitationes tuas, ut nonnulli explicant, hoc est, dabis pectus tuum; sicut ego tibi nunc daturam me polliceor meum. Et ita videtur sensisse Ambr. lib. de Isaac cap. 3. *Ille*, inquit, *osculum poposcit*, *Deus autem Verbum se ei totum infudit*, & *nudauit ei vbera sua*, id est, interiores sapientie disciplinas.

76. *Ibi tibi dabo vbera mea.*] Eò tota vis, & pondus orationis incumbit, ut vbera det sponso per vinea botros superius adumbrata: tota nempe præcordia iam matura, iam ad diuinum palatum temperata multo aliter, atque illa vitis prorsus aliena, quæ postquam cælestis vinitoris laborem assiduum, & cælo copiosum imbrem excepisset, expectata, ut vvas faceret, fecit labruscas, quia exusto flore ab Aquilone frigido, qui sperari poterat fructus, ad maturitatem non peruenit.

77. Hec mihi maximè videtur ad institutum, remque nuptialem dici consentaneè. Sed vide an his verbis significetur illa animorum, studiorumque consensio, quam colere seriò debent, quibus coniugale fædus omnia voluit esse communia. Quare simul cum sponso suo noua matita dicit egrediendum sibi esse in agrum, ut videant an satis vinearum cultura prorsum sit, an à cæli inclementia, aliave externa iniuria exustus sit flos, & extincta sit spes futuri prouentus. Cum autem in spirituali vinea id curet sedulo cælestis sponso, ut tener conseruetur flos, ne glacies illù exurat, aut ventus defringat, & excutiat, & eò tandem perducatur, ut dulcis ex eo sit, & copiosa vindemia; idem curat sponsa, quam etiam illius vineæ amor, & zelus vrget. Quare ut Chri-

stus sponso pro animarum salute excubias egit perpetuas, & ad mortem vsque constanter pugnavit; sic sponsa studio non dissimili animarum saluti inuigilare vult, & in ea procuranda ab sponsi latere nunquam discedere; licet eà ob causam deferenda sit matutina quies, quæ lassissimis membris solet esse dulcissima. Quia ergo manè ad datum sibi negotium surgit sponso, id est, eo tēpore, quo primum assumpta humanitate nuptias iniit cum humana natura; ideo ad eius imitationem canit sponsa; *Manè surgamus ad vineas*: non differt ad noctem, non ad meridiem, id est, ad ætatem, aut exactam, aut adultam, sed ab ipso vitæ primordio, ne quid ætatis pereat, adesse sponso vult, & cum illo in animarum salutem simul incumbere.

Mandragoræ dederunt odorem suum.

78. **L**ocus hic variè legitur, ac disputatur. Quidam ad illud, *in portis nostris*, orationem producant; alij, *in portis nostris*, ad sequentia referunt. Quidam nomen *דודא* *Dodaim*, *canistra*, quidam *lilia*, alij aliter verunt. Et quidem si *canistrum*, aut *calathum* vertas, ut Ierem. cap. 24. vertit Hieronymus, & vult Rabbi Salomon, sententia est facilis. Sponsa enim cū veteres fructus parauisset, qui gestarentur in canistris, quique odorem spirarent non ingratum, & ad novos inuitaret, dum flores, fructusque vinearum germinantes, & alias ruris delicias promittit, subiicit; *Omnia poma, noua, & vetera, dilecte mi, seruaui tibi*, tam quæ pendent adhuc in arbore, vel ex ea nuper collecta sunt, quam quæ ex superiori prouentu cōdita seruantur in canistris.

nistris. Sed cum vulgato, quem omnes penè alij sequuntur, legendum est; *mandragoræ*, & ad has huius loci sententia accommodanda.

Sunt autem mandragoræ, ut docet August. lib. 22. contra Faustum cap. 56. herbarum, quarum poma sunt aspectu pulchra, odore grata, sed sapore insipida. Habere verò vim philtiri quidam existimant; unde Circeæ dicuntur: alij fecunditati cōferre, & ideo credunt tantopere expetitas à Rachel. Multa de mandragoris ab authoribus, quæ huc cōferre omnia necesse non est. Vide Dioscorid. lib. 4. c. 75. Plin. lib. 25. c. 13. Pereira de his copiosissimè in cap. 30. Genes. disp. 1. Alij dicunt soporē inducere ad eò grauē, ut earum succus propinetur illis, qui vrendi, aut secandi sunt, ut sine doloris sensu ignem, ferrumve recipiant. Quod si ita est, vel si id saltem vulgo persuasum sit (cuius opinioni se interdum accommodat Scriptura) satis apparet, cur sponsa mandragorarum præcipuè meminerit; siue, quia amoris cōciliatrices sunt, & se amare modestè, ac verecundè fatetur, siue quia fecunditatis administræ, & ita rei coniugali nō importunæ; siue quia de nuptiali ritū dormituri se præ deliciis ostendit. Quare paulo post ipsa dicit; *Lana eius sub capite meo*. Et quòd ibi de somno sermo sit, satis indicat adiuratio sponsi, qua edicit puellis, ne illam exsuscitent.

80. Alius sensus sese mihi ostendebat, neque ab amatorio sensu, neque ab eo tēporis articulo alienus, sumptus ex alia mandragorarum proprietate, ad eò nota, ut etiam in Proverbium abierit: mandragoræ enim tanta inest frigiditas, ut cum somno torporem etiam inducat, unde qui in officio torpent, & lenti sunt, mā-

dragoram dicuntur bibisse, aut indigere nasturcio. Eo Proverbio vsus est Demosthenes Phil. 4. & Lucian. in Timone. Optabat sponsa in sua illa traductione, quam citissimè in cubiculum genitricis venire, ubi liberius iam, & plenius sponso frueretur. Quare statim subdit cap. 8. *Quis mihi det te fratrem meum*, &c. Amoris igitur ardor vehemens faciebat, ut cursus ille quantumuis incitatus, lentior appareret, ideo olfacere se dicit sponsa mandragoræ odorem, quæ studio suo aliquid afferat moræ. Quæ vox non tam offensi animi, quam amantis est.

Neque, credo, errauerit, qui alulsum censuerit ad mandragoras, quibus Lia à sorore Rachel communis coniugis concubitum emit, & est sententia elegans, & ad mysticū sensum satis idonea. Dicit enim sponsa, deberi sibi sponsum, utpote quem reiectis mandragoris, id est, rusticis deliciis, in paterna domo sibi cōemisset. Vbi modestè & suam tenuitatem, & nonnullum etiam meritum ostendit.

Videamus, iam quanam aptior sit distinctio. Si illud, *in portis nostris*, ad mandragoras referas, sensus est facillimus, & ad tertiam mandragoræ proprietatem accommodatissimus, si modò *portam*, pro genitricis domo sumas. Nam ibi amoris æstus maximè proditur, & somnus sponsæ, qui fecunditatis socius est. Quòd si ultimam proprietatem spectes, illi valde fauet præsens distinctio; nā quasi molestè ferat sponsa, curram tardius moueri, ait videri sibi in portis natas esse mandragoras, quæ innata sibi frigiditate torporis altrice, moras afferant aduentare cupientibus quam molestissimas.

Communior tamen est alia distinctio, quam planè sequuti sunt Septuaginta

Septuaginta, qui dicunt; & in portis nostris, ita ut, in portis nostris, ad poma noua, & vetera pertineat. Est autem mihi verisimile, in hoc hymenæo plausu nouorum coniugum portas variis & florum, & pomorum generibus esse vestitas, quod sponso, & amatorum opera fieri supra cap. 5. ostensum est. Cumque varia sint in tota illa translatione munera, quæ sparguntur in turbam, probabile est, in ipsum ingressum domus & plura, & meliora referuari. Porro nomen מְגַדִּים *Megadim*, quod poma vertit vulgatus, significat id, quod in quolibet genere pulchrum est, & pretiosum, ut dictum est cap. 4. in illud, cum pomorum fructibus: & Septuaginta, nuces conuertunt. Est ergo sensus: omnes delicias (sic enim nunc verto מְגַדִּים *Megadim*) siue nouas, ut sunt flores, & si qui alij sunt ex eo anno prouentus; siue veteres, ut sunt superioris anni poma, ficus, nuces, iuglandes, &c. in eius honorem, & usum referuari, ut effundat in turbam, exhilaretque illum hymenæum, & genialem diem. Quare properet, & si quid moræ interim inciderit, quamprimum rumpat.

82.
Allegor.
Anima
Deo con-
cipit.

Mandragora dederunt odorem suum. Juxta mandragoræ proprietates supra in cortice expositas sensus est varius; sed qui vnum, atque idem spectet, nempe vim amoris ingentem. Siue enim philtro vim habeat mandragora; sponsi odor, quem supra laudauit cap. 5. sicut animam amantis inflamat, ut illud incendium nisi in sponsi complexu extingui non possit: si somnum inducit, dormituri se sponsa dicit, & appetere sponsi sinum, in quo quiescat, quod in contemplatione contingere iam antea diximus. Si fecunditatem inducit, spes concipiendi à sponso casta, atque inflammata desideria, vr-

get sponsam, ut egressum in solitudinem maturet.

Sed addamus hinc in spirituali sensu, quod supra in cortice probabile diximus, allusum hinc videri ad mandragoras, quibus Lia à Rachel sorore Iacobi congressum sibi coëmit; dicit ergo sponsa, quod olim Lia suo Iacobo: *Ad me intrabis, quia mercede conduxisti te pro mandragoris filij mei*; Genes. 30. mandragoras hinc voco rusticas illas delicias, quas alienigena, & rustica puella abiecit, deposuit enim peregrinam vestem, capillos, & ungues, quæ relinquere iubetur captiua; si modò in Israëlitarum domum, & genus cooptari velit; Deut. 21. Hac coemptus est & vili, & rustica mercede tantus sponsus, neque sibi dedecori esse ducit, neque fert grauare, si quispiam eo nomine ipsius sibi operam, & amorem deberi contendat. Vbi elucet singularis sponsi benignitas, qui seipsum venalem proponat tantulæ mercedi, qui abiectam sponsam magno labore, atque impendio sibi parauerat.

Mirum sanè fuit emptum fuisse Iacobum vili mandragorarum pretio ab vxore Lia, quam tamen sibi Iacobus ipse septem annorum seruitute emisset, usque adeò dura, ut diu nocturne æstu vrgeretur, & gelu; fugeretur; somnus ab oculis eius; Genes. 31. Sed illud etiam admiratione dignum, quod vxor altera Rachel tot annis, tot laboribus, ac tanto desiderio coempta, sponsum vendidit mandragorarum mercede, quas puerulus Ruben ludibundus collegerat; odoremque sponsi, plusquam nardinum, saporemque longè supra mel, & fauum, cum mandragorarum odore non admodum grato, & cum sapore prorsus insulso, ac fatuo commutauit. Quod faciunt,

83.
Nostra co-
nuicate
magnum
sponsal-
licimus.

faciunt, pro dolor! quotidie, qui diuinos amplexus, cælestes delicias, ipsum denique Deum vilissimæ voluptati, ac lucro longè postponunt.

84.
Allegor.
Vetera,
id est, pec-
cata, cal-
cata ta-
men, gra-
ta sunt
Deo mu-
nera.

Omnia poma noua, & vetera, dilecte mi, seruaui tibi. Consentaneè ad superiora sponsa dicit, tam vetera ex anni præteriti prouentu, quam recentia, & ex communi iam horto collecta poma sponso seruari in ipso maternæ domus aditu. Cum alibi fidelis anima, Deique amans omnia suo sponso consecret, id tamen plerumque, & prolixius, & ardentius in oratione præstat. Ibi superioris vitæ errata detestatur, & lugeat, ibi vestimenta vetera, quæ captiua gestauerat, quibus antea non tam ornata, quam ignominiosè traducta, sæculi vanitati seruierat, contempta iam, iterum propter Deum, ac sæpius abiicit. Hac quidem si, ut

antè, in pretio, atque amore habeatur, ingrata sunt sponso, eadem vero contempta, atque calcata gratissima; quemadmodum hostium vexilla, atque arma in castris erecta, atque micantia terroris sunt, atque odio, deiecta tamen, & iam in nostra potestate in triumpho cum gloria, & plausu gestari solent. Hac quidem poma sunt vetera in oratione calcata, tãquam iam putria, & exoleta, quæ in sponsi honorem iterum, atque iterum calcamus; noua vero sunt desideria, ac vota recens in oratione concepta, quibus mutatus animus humanarum immemor, cælestium rerum amore totus ardet. Illa ergo poma detrimento iam habita propter Christum, & hæc ex ipsius amore nata sponso suo fidelis sponsa, & seruat prouidè, & offert liberaliter. Atque hæc de capite septimo.

G. Sanctij Comm. in Cant.

R r

ARGVMENTVM IN CAPVT OCTAVVM CANTICORVM.

Cum iam nuptialis pompa proximè accederet ad sponsi domum, cōperuenire sponsa desiderat, ut tandem peragatur, quod extremum est in nuptialibus sacris, ita ut possit iam sponsum liberè, & sine pudore vocare fratrem suum, & effugere ignominiam, quā illa quæ steriles, ac sine viro sunt, notari solem. Ibi expectat à sponso, audiatque connubiale ius, nempe ut obliuiscatur domum patris sui, ac totum amorem in sponsum conferat. Cum verò expugnari ab adulteris uxoris constantia muneribus possit, aut minis, contra utramque machinam puellare pectus sponsus minis etiam, & muneribus munit. Postquam verò datam sibi legem admittit Sulamitis, neque quemquam sibi placere affirmat præter sponsum, in quo ipsi summa sunt omnia, idque audientibus testibus cantu rite testatur, finis huic diuino Epithalamio imponitur.

CAPVT VIII.

PARAPHRASIS.

Sponsa.
Quis mihi det te fratrem meū sugentem vbera matris meæ, ut inueniam te foris, & deosculer te, & iam me nemo despiciat?

2 Apprehendam te, & ducam in domum matris meæ, ibi me docebis, & dabo tibi

Inquam iam adsit illa hora, quæ iam appetit, cum te coniugij iure, ô dilecte mi, appellare possim fratrem meum, meum inquam fratrem, tanquam qui suxeris vbera matris meæ, ut vel in omnium conspectu liceat iam liberè, & sine reprehensione deosculari te, ut nemo iam me despiciat: quia status coelebs, aut sterilis vita Israëliti puellæ probro esse solet.

2 Tunc te, ô dilecte, ducam, amore nempe mei, in domum genitricis meæ, meæ inquam, licet verè, ac propriè tua sit, quia si connubij ius te mihi fratrem facit, consequens est, ut idem

idem genitricem tuam mihi matrem esse concedat. Ibi mihi trades connubialia præcepta: ibi ex more patrio propinabo tibi ex malis granatis expressum, & odoratum vinum.

3 Iam vim mandragoræ in me præsentem experior, iam somnus obrepit, læua sponsi sub capite, supra verò dextera amplexabitur me.

4 Adiuro vos iam tertio, filiæ Ierusalem, ne dulcem & opatum sponsæ somnum perturbetis, excitetisve sponsam donec ipsa velit.

5 Quæ est ista quæ de deserto, & peregrino solo ascendit in ciuitatem tam splendide, ac luculenter ornata, recumbens in dilecti sui sinu, capite inter læuam ac dexteram molliter locato?

Petis à me, sponsa, tibi ut ego tradā quod abs te exigit cōnubiale ius; id ergo iam ago. Principio statue erga parētes tuos sic te animatā deinceps esse oportere, tanquam si ab illis recens nata relinquereris in sanguine puerperij volutata, aut à feris laceranda, aut peritura fame. Quare illos nō tam amares, quod genuissent, quā quod prodidissent, auersare: illum verò qui te excitaret è terra, atque te aleret pro sua, tanquam parentem amares, & coleres ut conseruatorem vitæ. Fac ergo te natam in agro, & à matre rustica relictam esse sub arbore malo, ac inde excitatam à me, alioqui morituram, ac educatam pro filia.

6 Ex hoc fit consequens, ut quia mihi vitam debes, te mihi totam debere aliquo signo profiteri. Quare meo signaculo, & charactere cor me-

bi poculum ex vino condito, & mustum malorum granatorum meorum.

3 Læua eius sub capite meo, & dextera illius amplexabitur me.

Sponsus.

4 Adiuro vos filiæ Ierusalē, ne suscitetis, neque euigilare faciatis dilectam donec ipsa velit.

Adolescentula.

5 Quæ est ista quæ ascendit de deserto deliciis affluens, innixa super dilectum suum?

Sponsus.

Sub arbore malo excitauit te: ibi corrupta est mater tua: ibi violata est genitrix tua.

6 Pone me ut signaculū super cor tuum, ut signaculum super

*brachium tuum, quia
fortis est ut mors di-
lectio.*

*Dura sicut infernus æ-
mulatio: lampades
eius, lampades ignis,
atque flammarum.*

*7 Aquamultæ non po-
tuerunt extinguere
charitatem, nec flu-
mina obruent illam.
Si dederit homo om-
nem substantiam do-
mus sue pro dilectio-
ne, quasi nil despiciet
eam.*

Adolescensulæ.

*8 Soror nostra parua,
& ubera non ha-
bet. Quid faciemus
sorori nostræ in die
quando alloquenda
est?*

Sponsus.

*9 Si murus est, edifice-
mus super eum pro-
pugna-*

prime, ut nullum præter me diligas;
& brachium, ut vni mihi opera tua,
atque conatus seruiant. Quod sanè
tibi omnino faciendum est, si me
amas: nam amor instar mortis obtri-
net; ut enim mortuus alieno arbitra-
tu, ac pulsu trahitur, sic qui amat, al-
terius voluntate ducitur, potius quàm
sua; hoc verò civilis cuiusdam mortis
genus est.

Amor hic, aut civilis mors debe-
tur meo merito, quia vitæ tuæ à pa-
rentibus proditæ conseruator fui: sed
debetur etiam idem amori meo, qui
si aliqua ratione ab infideli sponsa
violatur, animus amanti acerbissimè
carpitur. Est enim zelotypia instar in-
ferni, & illius flammæ non minùs
vrunt, quàm flammæ ignis.

7 Hoc igitur apud te pro seruan-
da coniugali fide primùm statue, a-
morem eius esse naturæ, ut neque
obruï malis possit, neque capi mune-
ribus. Quare si adulter, aut rivalis
minas intentet, aut etiam doloribus
cruciet, illis nullo modo succumben-
dum est. Si omnem substantiam, aut
fallaci, aut vera promissione offerat,
quasi nihil, tam adulter, quàm ipsius
munera despicienda sunt.

8 Seuera sanè lex proponitur so-
rori nostræ Sulamitidi, & adhuc ipsa
tenera est. Veremur ne quod ius illud
coniugale postulat, præstare possit:
quid ergo sorori nostræ remedij ad-
hibebimus; si quando adulteri illius
fidem, atque constantiam expugnare
tentabunt?

9 Quando de nouæ nuptæ con-
stantia solliciti estis, filiæ Ierusalem,
subsidiũque quæritis, quo infirmũ
illius

illius pectus contra procorũ machi-
nas muniatis, ego illud vobis iam
ostendo. Duobus oppugnari solet
puellarũ constantia, muneribus, ac
minis, ut à me nuper audistis, duobus
etiam contineri in officio potest, mi-
nis nempe, & muneribus. Si ergo
sponsa instar muri fuerit, qui pulsa-
tus non respondet, neque quem-
quam admittit nisi dissectus, ornabi-
tur à me pretiosis donis, quemadmo-
dum si murus argenteis pinnis, &
propugnaculis decoretur. Si verò in-
star ostij fuerit, quod ad pulsum re-
sonat, ac facillè vertitur, atque aperi-
tur, & pulsanter admittit, claudatur
omnino tabulis cedrinis, ita ut neque
ipsa foras prodire, neque liberum
cælum intueri possit.

10 Dilectus à me murorum firmi-
tatem postulat, & amicæ, ac sorores
vberum in me maturitatem deside-
rant, & de virtute ad resistendum
procorum machinis dubitare viden-
tur: sed ego, ut sponso præstem quod
ius ipsum cogit, contra minas, & vim
murus sum; & vbera, quæ tenera vi-
dentur, & immatura, nō mollia sunt,
atque infirma mihi, sed sicut turres
affixæ muris: idque maxime postquā
nacta sum pacificum, id est, liberalem
sponsum, & locupletem, à quo id et-
iam habeo, ut pacifica, id est, locuples
& fortunata sim.

11 Quod ad dona spectat, & pro-
missa, videre quàm parum mune-
ribus capiar, ut hinc intelligatis quàm
parum apud me momenti habeat
quodcunque offerri potest munus
ab adultero. Vineam mihi pacificus,
& locuples sponsus dedit dotis no-

*pugnacula argentea;
si ostium est, compin-
gamus illud tabulis
cedrinis.*

Sponsa

*10 Ego murus, &
vbera mea sicut
turris, ex quo facta
sũ coram eo quasi
pacem reperiens.*

*11 Vineam fuit pacifi-
co in ea, quæ habet
populos: tradidit eam
custodibus; vir affert
pro fructu eius mille
argenteos.*

Rr 3

12. *Vinea mea coram me est. Mille tui pacifici, & ducenti his qui custodiunt fructus eius.*

Sponsus.

13. *Quae habitas in hortis, amici auscultant: fac me audire vocem tuam.*

Sponsa.

14. *Fuge dilecte mi, & assimulare capreae, hinnuloque ceruorum super montes aromaticum.*

mine in vbere agro Baalhamon, quicumque illam possidet deductis sumptibus, mille argenteos puros ac liquidos quotannis ex ipsa percipit.

12. De hac ergo vinea non curo, cum talis sit, tanquam pingui, atque ameno loco: nam sponsus mea mihi vinea, mea commoditas, atque voluptas est: neque aliud aut curo, aut amo, quam quod nunc coram oculis habeo. Quare, o dilecte, tuam tibi vineam, quam mihi dotis nomine dederas, libens restituo. Tui sint pacifici, & sine lite mille argentei, quos ex annuo proventu capere mihi poteram, & ducenti alij vinitoribus, operisque seruentur.

13. O nympha, quae in hortis habitas; quando propositam à me, & ab ipso coniugali ritu legem tam auidè accipis, & tam strenuè seruaturam te profiteris, hoc ipsum iam solemnem formula testatum relinque, voce ita clara, ut amici, qui nostri connubij testes futuri sunt, audire possint, nempe modulato sono, ut mos est Epithalamicus.

14. Faciam quod iubes, idque ita libenter, ut obuiis ad amplexandum vnus clarè, & numerosè id ipsum cantando profitear: hic ergo sollemnis, atque conceptus connubiali more cantus esto; o dilecte mi, aduola ad amplexus meos non minùs celeriter, quam ceruorum hinnulus festinare solet super montes aromaticum.

I N

IN CAPVT OCTAVVM COMMENTARIVS.

Quis mihi te det fratrem meum, &c.

1. Hicor.

ROSTREMVS hic actus est, qui exhiberi fingitur nō longè à domo, ad quam tēdebat genialis ille progressus. Optat ergo sponsa, extremam iam scenam addi, quae sponso nuptiali vinculo ita iungit, & ritu legitimo, ac publico sociat, ut quae spectantibus aliis nonnisi verècundè, ac indecorè tentari poterat, illa iam honestè, & aliis probantibus, atque plaudētibz fiant. Fortasse extremum in illo hymenæo festo erat, ut osculo, atque amplexu futuri coniuges palam & sœdus inirent connubiale, & animorum coniunctionem, stabilemque fidem testatam relinquerent. Quod videtur indicare sponsa, dum dicit, *ut inueniatur foris, & osculetur te, & iam me nemo despiciat*. Despiceret verò quilibet, ac probro daret, si aliquid eiusmodi ante illud tempus, & locum moliretur, utpote non legitimum.

2. Sponsa sponsum fratrem, & socrum matrem vocat.

Ut dictum est ad illud cap. 4. *Vulnerasti cor meum, soror mea, sponsa*; ideo sponsa soror, & sponsus dicitur esse frater, quia sponsa per coniugale sœdus ab antiqua, atque cognata familia abalienata in alienam cooptatur. Ex quo fiunt non modò cognati, & consanguinei coniuges, sed etiam vna caro, & sibi ipsis vicissim idem. Quare mirum non est, si se fratrum, sororumque nomine saluent. Hanc rationem assignat

August. lib. 22. cōtra Pelagium cap. 61. *Si vir, inquit, & uxor est una caro, non aliter est nurus deputanda, quam filia*. Hinc constat nō obscurè, quid sit in votis sponsa, nempe intrare iā in illam domum, ubi liberè sponsum appelleret fratrem, ac si ex eisdē prognatus parentibus, eadem secū vbera suxisset. Ideo matrem suam appellat eam, quae sponsi mater est, quod sanè consequens fit, si sponus est frater. Hic verò vulgato Scripturae more nota similitudinis tacetur; exprimitur verò in textu Hebraeo, qui habet, *tanquam fratrem meum*. Neque nouum est in Scriptura, ut nurus appellentur filiae à socris. Exemplorum satis est in lib. Ruth. Hinc Epiphanius l. 2. haeresi 66. dicit, Noë cū tribus filiis, totidemque filiabus arcam ingressum; in filiabus sine dubio nurus intelligens Noë.

Et iam me nemo despiciat.

Licet sensus indicatus num. 1. verisimilis sit, tamen longè probabilius est, què modò propono. Probatio erat apud Iudaeos intersecundos esse; Deut. 7. *Non erit apud te sterilis uir, & uxor, aut etiam cœlibes*; quare filia Iephthe virginitatem suam sollemni forma depiorauit. Quocirca existimo, virgines honesto nomine significare solere nuptiarū desiderium, dum dicunt cupere se ignominiam

3. Probatio erat intersecundos esse, aut etiam inuuptas.

121. c. 4. miniam effugere. Hinc septem illae mulieres, quae Iſai. cap. 4. vnius viri connubium expetunt, sic suum desiderium explicant: *Aufer opprobrium nostrum*: quia suscepta à viro sobole sterilitatis nomen effugiunt. Et idē nunc sponsa videtur esse votum, vt in extrema parte Epithalamij significet id, quod in nuptiis postremū esse solet: nempe vt et tanto sponso mater fiat.

4. Allegor. *Quis mihi det te fratrem meum.* In hoc extremo cap. & summa Epithalamij scena, ostenditur, qualis futurus sit sponsa in sponsum amor, quae animorum, studiorumque coniunctio; quid in hoc arcana connubio spectare, & quibus legibus ad extremum teneri debeat. Quarū hāc est praecipua, vt sponsum fratrem putet, & quasi non alieno, sed eodem lacte nutritum: eadem cum illo velit; eadē nolit, atque ea propemodū cum illo cogitet. Neque enim aliter obliuisci potest populum suum, & domum patris sui: quomodo enim paternae domus est immemor, quae in spōsi domo cogitationes, & sensus seruat antiquos? & quae quod obgannat spōso, aliquid ē parentū studiis exproptū habeat? Quod si id in humano cōiugio seruari debet quia iā duo vna caro fiūt, vbi caro ad carnem adiūcta nihil habet alienum à carne, nōne in spiritali, vbi sponſus est Deus, carnalis generis motus contemnere, & ad sponſi mores, id est, spiritualem naturam migrare debet, quae ad spiritalis sponſi thalamum vocatur?

Ex hac mystica generis coniunctione fit, vt qui ad spōsae dignitatē, & titulos peruenēre, vocentur fratres, & sorores, vt saepe in hoc Epithalamio; imō vnum, eundēque spiritum habere dicantur. 1. Cor. 6. hanc legem in hoc connubio sacro

indixit Apostolus, cū iubet nihil nobis cū homine veteri futurū esse cōmercij, id est, cum vita, statuque captiua, à quo ad familiam veri Iſraelitae traducimur. Ad Galat. 5. *Qui sunt Christi* (scilicet sponsae) *carnem suam crucifixerunt cum vitiis, & concupiscentiis.* Et ad Rom. 10. multa dicuntur in hac sententiā; *Frates*, inquit, *debitores sumus non carni, vt secundum carnem vivamus.* Et deinde subiicit, eos, qui secundum spiritum vitam instituerūt, dici filios Dei, & Christi cohæredes; vnde cōsequenter possunt Christi vocari fratres. Optat ergo sponsa ad eum statum venire, vt vnus spiritus cum sponſo fiat, quēque ideo possit appellare fratrem. Quod quia per osculū spirituale fit, idcirco statim subdit, *vt deosculer te.* Quēadmodū verō spiritū cōmunicatio per osculū fiat, pluribus docuimus in illud 1. c. *Osculetur me*; tam in cortice, quā in spiritali sensu.

Vi inueniā te foris, & deosculer te. 6. *Qui eō dignitatis venit, vt spiritu Dei agatur, & viuat, quia à saeculi opinione, vel errore potius non pēdet, reclamante vulgo gentiliū, & stultitiam vocatē; foris tamē, id est, in omniū cōspectu adherere Christo vult, & eius vestigiis omnino insistere, vt deosculer, inquit, te: id est, amplectar lubēs ignominia crucis; imō nisi in cruce nō existimē gloria esse quarendā. Et si molestus fuerit mihi mūdus totus, quod in corpore meo, tanquā spōsae fidelis legitimas notas, & stigmata portem Domini Iesu, iubeam ne ea de re quisquam mihi molestus sit.*

Addit verō, *vt iā me nemo despiciat.* Quia cū hominū iudicia nō curret, neque quid stulta multitudo definiat, aut obstrepat, quicquā pēsi habeat, contemni se non putat, quia cur contēni debeat, nō videt. Longē

Abnegatio, & mortificatio.

In Christi cruce, & ignominia gloriantur.

Longē aliter, ac multi etiā Christianorum, qui cū arctius se teneri putent mundi legibus, Christum erubescūt; & cū secretō Christi se discipulos vocent, & postquam crucē gestare meditentur, publicē tamen, & foris, quia hominum oculis magis seruiunt, quā Christi monitis, & connubialibus praecipis, pudore deterriti illiberali, & stulto, & sponsa honorem, & Christiani hominis officia deserunt.

8. Alium, nec alienū ab Hebraeorum consuetudine, neque à sacris his nuptiis sensum habere potest hic locus. Notum est enim, probro haberi inter Hebraeos, si infœcunda sit mulier, & expers sobolis; quare cū Rachel Genes. 32. Ioseph esset enixa dixit: *Abstulit Dominus opprobrium meum.* Idē pene Elizabeth Luca 1. Et Anna 1. Reg. 1. infelicē se appellabat, quod nullum filium suscepisset; neque aliā ob causam filia Iephthe virginitatem suā plorabat in montibus, nisi quod sine liberis decederet. Multo sanē melius, quae nullā suscipit spirituale prole, despici ab aliis, & cōiitiis exagitari potest; quod ne sponsa cōtingat, diuini sponſi tantopere oscula expetit. Neque aliā esse causam existimo, cur velit in cubiculum genitricis, i. in orationis secessum sponsum introducere, nisi vt ibi sancta desideria concipiat, & à Spiritu sancto granida prolem tanto sponſo dignam aliquando pariat.

9. Et quia pars hāc altissimis est fœta mysteriis, aliam etiā sententiā idoneam satis admittit. Tota ad sponsum ferri, & illi esse quam simillima, nihil habere tandem ornamentum, nisi quod accepisset ab sponſo, desiderabat spōsa; ne si aliter, aut mores suos, aut cultū instituisset, iis, qui de amore rectē iudicant, ridicula sit, & digna, quae contemnatur ab omnibus. G. Sanctij Comm. in Cant.

Quemadmodum enim quae ad Regiam dignitatem prouehitur ex humili, sordidāque fortuna, ludendum se aliis, & libero conuitio exhibendam praeberet, si inter Regias vestes auro, gemmisque distinctas ex syluestri cultu aliquid retineret, ostentaretque spectantibus tanquam Regio nomine, & thalamo non indecorum: sic in spiritali connubio, vbi, quae Regi sponſo nubit, Regina est, si ex peregrina veste, in qua captiua fuit, id est, ex moribus pristinis aliquid seruet, & cum spiritu statuat aliquid esse carni commune, est quod ab Angelis, & iis, qui in sponſi comitatu, atque familia sunt, rideri possit, ac despici. Quam ignominiam ne subeat sponsa prudens, nihil à syluis, vbi nata, nihil ē materno sanguine, vnde excitata fuit, nihil ex aliis sordibus, à quibus mundata est, seruare vult. Et huc spectant praecipua connubialia, quae audire studet, de quibus statim. Hāc verō, quae dicta sunt, cū conueniant omnibus, qui Christo adherere, in eoque vivere desiderant, aptissime tamen cadunt in religiosas familias, quae bellum mundo indixerunt implacabile, quaeque studio sibi habent, & honori, si ab illo toto omnino caelo diffideant. Quare foris Christi crucem, & ignominiam amplexi viri religiosi, & mundi delicias auersari à nemine despiciuntur: despicerentur vtique, si mundi legibus iam antē damnatis aliquid honoris deferendum esse existimarent.

Apprehendam te, & ducam in domum matris meae.

D Vbiū est, quānam sit mater ista, sponsae? Hoc videbatur

10. Histor. Sponsa in sponſi domum traducitur.

Sc

verisimile, quia sponsa mater lectum sternere solet genialem. Certè apud profanos vsitatum. Cicero pro Cluentio, strauisse sibi dicit libidinosam matrem genialem lectum, vbi non multo antè strauisset nubenti filiar. An verò sponsi? Hoc certius: quia etiam apud externos traductio cum hymenæo, ac solempni plausu fiebat in sponsi domum; & ideo is dicitur vxorè ducere. Et Festus docet nuces tunc spargi, quando noua nupta in noui mariti domum inducitur: hæc verò plerumque ducebatur curru, vt in hoc Epithalamio sponsa; si quando pedibus, quod rarius, *2. ap. i. dicebatur*, vt tradit Pollux lib. 3. cap. 3. Quid verò de Hebrais certum statuam, nihil habeo: nam si qua sunt exempla nuptiarum in Scriptura, vt Samsonis, Tobia, Iacob, ea huic dubio nihil afferunt lucis; sunt enim procul à sponsorum domo cōtractæ, in quam commodè non poterat fieri traductio. Et Ps. 44. quem videtur Salomon in his Canticis expressisse, videtur traductio fieri solita in sponsi domum; nam sponsa, quæ ibi *Regina* dicitur, & *filia Regis*, cum virginibus adducenda dicitur *in templum Regis in letitia, & exultatione*. vbi solempnis ista traductio videtur significari. Sanè Abessan dux Israël filias, quas nuptui dedit, in virorum suorum domos traduxit, & nurus suas cum filiis suis domi suæ apud se retinuit. Iud. 12. v. 8. *Iudicauit Israël Abessan de Berthehem, qui habuit triginta filios, & totidem filias, quas emittebat foris maritis dedit, & eiusdem numeri filiis suis accepit vxores, introducens in domum suam*. Et si sponsa hæc peregrina fingitur, & rustica, nata sub abore malo in Amana, & Sanir, vt ex superioribus videtur esse probabile, in domum verè matris venire non potuit. Est ergo mater sponsi,

quam matrem suam ea ratione sponsa vocat, qua sponsum dicit esse fratrem suum; quia ex sua sibi familia abdicata, quasi in aliena nascitur; & sicut à viri familia iuris aliquid; sic ab eadem & genus, & sororis nomen assumit. An verò esse etià possit vera mater, dicam paulo pōst num. 20.

Quidam hinc volunt optare sponsam, vt dilecto suo frui possit, nō aliter, atque infante fratre, neque dum à lacte depulso, quia illum & molli-ter alloqui, & pressè dissuauari vel in media turba sine pudore licet. Et quia, qui in ea ætate sunt, solent, quæ viderint, quæq; audierint omnia ad parentes, siue ad sorores referre, illæ verò blandam illam, ac blēsam narrationem blandis excipiunt osculis, & voluptatem illam crustulis, & delicatis aliis cibis compensant; ideo sponsa tanquam infantem fratrem sponsum desiderat, à quo talia audiat, & talia vicissim reddat. Ingeniosè quidē illi, & in re adeò obscura acutè, sed nescio an hæc omnia satis cōueniant lactenti infanti, vt enim alia omnia certè docere sorores in ea ætate non solent; credo hinc sugentē vbera, per epexegetim addi: nam matris vbera sugens, & frater, synonyma sunt. Erit ergo sensus: Quis mihi det te tanquam fratrem, fratrem inquam iterum, ac sepius meum?

Apprehendate, & ducam in domum matris meæ.] Materna hæc domus, & abditus secessus locum aptum orationi designat; vt enim in partes illas penitissimas domus, & quasi adyta mysteriorum conscia, non est turba domesticæ facilis aditus; sic etiam ab orationis loco secedere iubentur alienæ curæ, ne obstrepant interno colloquio, & turbent voluptates illas, quæ ex illo familiari, atque cœlesti congressu hauriuntur. Ideo sponsus idem, qui se totum nobis

11.

13. Conscia ex-
am, & ora-
tionis
vfu pr-
cipuus.

12.

Histor.
secessus
aptus ora-
tionis.

bis impendere desiderat, sterni sibi iubet thalamum orationis in cubiculo clauso. Matt. 6. *Tu autem cum oraueris, intra in cubiculum tuum, & clauso ostio ora Patrem tuum in abscondito*. Non quia in publico orare non possimus: nam Apostolus 1. ad Timoth. 2. vult in omni loco nos orare leuantes puras manus: sed quia, quæ in secessu fiunt, neque humanos oculos testes habent, id vnum spectare videntur, vt placeant diuinis. Quæ nisi faciat, quæ vult videri sponsa, fidelis non est.

Rupertus hinc sensum indicat accommodatū ad mores, & orationis vsum; hoc enim habet præcipuum oratio, vt animi morbis medeatur, qui ex antiqua matre plerumque nascuntur, quam vt sponsa relinquat, & quasi mortuam ploret; diuinus sponsus iubet Deut. 2. Hæc autem caro est omnium pene malorum fœda sentina; eò igitur inducit sponsum, vt tãquam iudex damnet, puniatq; immoderatos carnis affectus, & tanquã magister doceat, quid facto opus sit. Est autem documentum admirabile diuinis oculis nostra omnia perpetuò subiicere, & iisdem censoribus statuere, quo nobis loco habenda sint. Hæc ratio commodissima est pro nostrorum peccatorū examine, ad quod quotidie vocare debemus nos, nostræque omnia: trahimus enim ad diuinis oculos, & censuram, iisdemque iudicibus damnata mulctamus. Docuit hoc sponsus ipse Isai. 43. *Reduc me in memoriam, & iudicemur simul*.

14. Cognitio
sui ex ora-
tione.

Est hoc præterea ad orationis prudentem vsum maxime necessarium, vt quàm simus rebus omnibus nudi, quàm sordidi, atque ignobiles cognoscamus. Huius cognitio opportuna quædam statio est ad spectandam diuinæ misericordiæ largi-

ratem. Huiusmodi locum probauit Dominus cū Ieremiam in figuli officinam deduxit, vt ibi cum eo loqueretur: & illa planè est genitricis domus; ibi enim discit homo, & assumptum se fuisse de puluere, & in puluerem tandem esse rediturum. Genitricis domus erat sterquiliniū Iob, quod ipse fatetur cap. 17. *Putredini dixi, pater meus es, mater mea, & soror mea vermis meus*. Ac fiduciat: Ex eo stercore, vnde vermis ego quoque sum genitus. Ad illum ergo locum adducit Deum sponsa, id est, eo loco se corā diuinis oculis statuit inopè, & sordidam, certa, quòd suscitabit de terra inopem, & de stercore eriget pauperem, vt sedeat cum Principibus, & solum gloriæ teneat. Hæc maximè congruit cum expositione, quam in cortice magis probauimus. Vide quæ notata ad illud, *Sub arbore malo*, in cortice, atque etiam infra in medulla.

Ibi me docebis.

Q Vidam ex Hebrais illud *למור* ^{15. Histor.} *Talmid*, pro quo vulgatus reddit, *docebis*, referunt ad matrem, quia terminatio Hebræa secundæ personæ masculinæ, & tertiæ scemininæ cōmunis est. Ita vt sponsa dicat: Ibi me docebit mater mea, quemadmodum me gerere debeam viro iam nupta, vel ad eius amorem conciliandum blanditiis, & officiis continendum; vel ad rei domesticæ curam. Sed licet hoc admittat vox Hebraica, tamen à vulgata recedendum non est, cuius traductio & amatoria magis, & adiunctis magis consentanea. Suprà cap. 7. ad illum locum, *Tibi dabo vbera mea*, diximus exponi congruenter posse de omnibus consiliis, atque cogitationibus sponso detegedis, idem, vt quidam volunt,

Celatum
nihil in-
ter con-
iuges.

ab sponso præstandū sibi dicit spon-
sa, ubi primum ad domum ventum
sit, ad quam nuptialis ille cursus. Est
autem eorum, quibus animorum,
atque studiorum cōiunctio est, ma-
ximè proprium, ut consiliorum, &
cogitationum sit etiam communi-
tas: neque enim amor quiquam ce-
latum esse patitur. Quare cōiuges, si
bene inter ipsos cōueniat, solēt sibi
vicissim impertiri quidquid sentiūt,
aut somniant; neque ipsis inconsul-
tis quidquam aggrediuntur. Quā
id prudenter faciant non disputo:
faciunt certè adeò frequenter, ut ex
ea maritorum cōsuetudine iura cō-
ficiant, atque præsumāt vxores scire,
quidquid viri sciunt. Sanè Dabla pa-
rum amari se ex eo Samsoni persua-
dere voluit, quod nō aperuisset, qua-
nam in parte admirabilis illa forti-
tudo sita esset; qui quā parum pru-
denter obsequutus fuerit eius volū-
tati, ostēdit ipsius ludibriū, & mors.
Quare Mich. c. 7. monet oris clau-
stra esse custodienda ab ea, quæ in si-
nu nostro dormit. Sed quāuis id nō
semper fieri debeat, frequenter tamē
fit, & ex eo sponsa ducitur, ut speret
illud sibi ab sponso præstandū esse.

16

Est sanè hoc verum, tamen existi-
mo aliū esse sensum natū ex nuptia-
rum consuetudine, in quibus verisi-
mile est in ipso domus aditu, in quā
inducitur sponsa, præcepta quædam
connubialia ab sponso tradi. Illa verò
sunt, quibus statim admonetur spō-
sa, ut meminerit deponendā esse pa-
rentū memoriā, amorem iam, & stu-
dium, sponsam deniq; totam spon-
so deberi, & alia quæ mox trademus
ab illis verbis, *Sub arbore malo*, &c.

17.
Allegor.

Ibi me docebis. Cum in aliis mul-
tis Deus animā instruat, neq; res vl-
la sit tam supra nos elata, aut tā exi-
gua, & vilis, à qua non discat semper
aliquid docilis animus, & cœlestis
doctrinæ studiosus; tamē in oratione

sic eruditur plenè, atque frequenter,
ut schola hæc diuini magistri vocari
possit. Quid verò studiosa hæc disci-
pula doceatur, in alio Epithalamio
ostendit idem sponsus, & magister
Deus. Pl. 44. *Obliviscere, inquit, popu-
lum tuum, & domum patris tui, & con-
cupiscet Rex decorem tuum.* Illud idem
audit hīc sponsa. Vide infra, *Sub ar-
bore malo*, maximè in cortice.

*Et dabo tibi poculum ex
vino condito.*

18.
Histor.
Bibunt
coniuges
de eodem
calice.

Cap. 2. docuimus, quid sibi spōsa
voluerit, cum fulciri se flori-
bus, & stipari malis cupere se dixit.
Quæ nimirum id oprabat, quo spō-
so nuptiale conuiuīū strueret, oble-
ctaretq; conuiuas Præstitit hoc par-
tim cap. 5. cum sponso dixit, *Comedat
fructus pomorum suorum*; & cōuiuiis à
spōso dictū est, *Comedite amici, bibite*,
&c. Ex eo, quod in illud tēpus, vltimū-
que parauerat, optimum quodque
sponso seruauit, quod ex more illi
porrigeret, cum primum ventū esset
ad cubiculum, ubi sacrorum nuptia-
lium extrema scena: vinum autem
cōditum, & mustum malorū grana-
torū contineri puto in voce *וַיְהִי*
אִשְׁשָׁב. Dionysius Cassius libr. 7. de
agricultura c. 35. docet *vini* nomen;
(ubi speciatim meminit eius, quod è
Punico malo conficitur) ad alia etiā
extendi, quæ ex vite non sunt, putā
mulsum, meliceratum, & alia, quæ inter
Hebræos etiam cōfici solere nō du-
bito ex pomorū, herbarūmq; succo;
& in his numero quod mustū malo-
rum granatorū vocatur. Et hoc for-
tasse, vel aliquid simile vinum con-
ditum dicitur. Ita docet Montanus
in illud Osee cap. 2. *oleum meum*, &
potum meum; ex libr. Misnaioth de
decimis. ubi dicit apud Hebræos
ex herbarum, pomorūque succis
poculum

poculum parari, quod cōmuni vo-
cabulo *vinum* appellatur. Solere au-
tem à fœminis porrigi amatoribus
suis cōditum, & odoratum vinū be-
neuolentiæ gratiā, satis est verisimi-
le, & docet apertè Iuuenalis Satyr. 6.
ubi de illa quæ adultero placere stu-
det, ait:

Mæcho foliata parantur.

Vbi de vino condito sermonem ef-
fe, non de vnguentis, ut malè, meo
iudicio, putant Interpretes, docet
non obscurè Martialis lib. 14. disti-
cho 110. cuius titulus est, *Ampulla po-
tatoris.*

*Hæc licet in gemma, quæ seruat no-
mina Cosmi,*

Luxuriosa bibas, si foliata sitis.

Sic ergo sponsa, ut dilecti sui animū
conciliet, videri posset conditum
hoc vinum præparasse.

19.

Licet ea, quæ de vino condi-
to dicta sunt, probabilia putem, ta-
mē mihi pene certum est, allusum
hīc esse ad consuetudinem multarū
gentium, quam accepisse videntur
ab Hebræis, apud quos legitimum
fuit in cōtrahēdis nuptiis coniuges
ex eodē calice bibere, quē in tam so-
lemni temporis articulo nobili, atq;
cōdito vino plenū esse oportuit. De
Galatis docet Plutarchus in lib. de
claris mulieribus, ubi notabile re-
fert exemplum cuiusdam fœminæ
nomine Comæ. Moris esse apud
Phocēses, qui Massiliā cōdiderunt,
ut spōsa portecto poculo maritum
designaret, tradit Athenæus lib. 13. c.
12. hoc verò in aliis gentibus à so-
cero fieri solere indicat Pindarus in
7. Olymp. Vide ibi Scholiastem.

Quod verò id solemne, atq; legiti-
mū fuerit inter Hebræos, colligitur
ex Hebræorū Rituali, quod Latinū
fecit Genebrardus: ubi forma tradi-
tur benedicēdi calicē, & docet quo-
modo qui benedixit, prægustat, de-
inde tradit sponso, & sponsa in nu-

pūalibus sacris.

Facit hūc, quod apud alias etiā gē-
res aliquid in nuptiis gustari solet à
nouis cōiugibus. Apud Macedones
de eodem pane gustabatur, ut in nu-
ptiis Alexandri, & Roxanæ tradit
Quint. Curtius l. 8. Romulus, ut au-
thor est Plutarchus in Romulo, nu-
ptias sanxit in cōmunionē panis,
& aquæ.

20.

Hæc, quæ hætenus dicta à princi-
cipio capitis, expedita mihi videtur,
& sanctis nuptiis, qualiū hīc expres-
sa forma est, non incōmoda: fortas-
se tamen alio etiā modo texti posset
postremus hic actus. Extremū est, ut
vidimus, in nuptialibus hisce sacris,
ut cōplexu, atq; osculo sancto iā, &
legitimo matrimonium & inea-
tur, & firmetur, quod præcedere so-
let solemnis illa admonitio, atq; do-
ctrina, quæ sponsam iubet antiquæ
domus, parentūmq; memoriā om-
nino deponere; quod etiā Pl. 44. eo-
dem pene modo præcipitur. Id autē
verisimile est, ita solere fieri, ut spō-
sa aliquid ab spōso audiat, quo & se
ignobilem agnoscat, & nudā, neque
quidquā habere vel dignitatis, vel
ornamēti, nisi quod abundè præstat
spōsi liberalitas. Quod sanè sponsæ,
cū non tā verè fiat, quā simulatè,
probrio non est. Desiderat ergo spō-
sa illud osculum, quod matrimonij
signum, & initium est. Quare ita
incipit: *Quis mihi det te*, &c. cuius hæc
videtur esse sententia: Vtinā inue-
niā te foris, & deosculer te, &c. ut
nemo me despiciat. Quia in hac hie-
roglyphica, mysticāq; scena pauper
dicor, & rustica; habebō tamen abs-
te, ut nobilis sim, ac lauta, excitata ni-
mirum ex materno sanguine, &
obscurō puluere ad Regium con-
ingium, & nomen. Quā contumeliā
tam auidè accipiet puella hæc inge-
nua, sponsique amans, ut dicat ad-
ducturam se vltro sponsum in ge-
st 3

Sordes
antiquæ
propo-
nuntur
sponsæ.

nitricis domum; ut ibi & antiquas sordes, & abiectio animæ & videat proximè, & obiciat liberè. *Ducam*, inquit, *te in domum genitricis*. i. ad ea commemoranda, quæ in genitricis domo facta finguntur. Domus autem genitricis est sub arbore malo cubile aliquod apertum, ubi nata est, & ubi iacebat sponsa, & unde excitata dicitur ab sponsò. Excipit autem dilectæ vocem audissimè sponsus, & ideo subdit statim; *Sub arbore malo excitauit te*: & tandè sponsam docet, quid facere debeat, si tamen præstare plenè velit, quod uxorem honestam, & fidelem decet.

Et daba tibi poculum ex vino condito.

21.
Allegor.
In oratione
cor, &
lacrymas.
Deo damus.

VBi in orationis schola sponsa didicerit, ut mox dicemus, nihil iam cum populo suo, nihil cum parentibus, nihil cum his, quæ caro sanguisq; genuerunt, futurū sibi esse negotij, amplexa libenter magistri vocem, vinum conditum offert, & multū malorū granatorū. i. totum cor, non iam acerbum, & immaturum; sed in vinum optimum redactum: quod sine difficultate, ac nausea potari possit. Quod si cum Ruperto dicas; in genitricis domum, id est, in carnis officinam sponsum introduci, ut quæ à carne sunt opera, iudicet, damnetque, consequens est, ut vinum conditum offerat sponsa, id est, lacrymas, quas ubi expressit dolor, condiditque myrrha, accipit sponsus, bibique ita auidè, quasi longam sitim explere cupiat. Et certè pœnitentium lacrymas Angelorum vinum appellat Bernardus, ita scitè conditum, ut in eo sit odor

vita, sapor gratiæ, gustus indulgentiæ.

Si verò in Hebræorum nuptiis in hac extrema scena ex eodem calice coniuges bibebant, optimè hoc poculo rerum omnium exprimitur consensio; quia si quid est dulce, aut si quid est amarum in poculo, id utrique coniugum exorbendum est. Et quidem Christus, quos ornare voluit sicut sponsas, ad calicis sui societatem vocat. *Potestis*, inquit, *bibere calicem, quem ego bibiturus sum*? Hunc calicem optat sibi propinari sponsa, quia aliter nō putat expediri sibi ad thalamum ascensum.

Laua eius sub capite meo.

IAm sese hîc prodit mandragoræ vis, quam se iam expertam supra subindicarat sponsa, cum eius odorè afflatum sibi esse dixit: nam hausisse se amatorium quasi aliquod poculum ostendit, cum dicit, *Quis mihi dei*. Somno iam corripit se significat, cum canit; *Laua eius sub capite meo*. Locus hic nihil habet noui præter id quod supra notatum est ad cap. 2. sicut neque adiuratio filiarum Ierusalem, quibus à sponso seuerè denunciatur, ne Epithalamij cantent, excitatorium.

Quæ est ista, quæ ascendit de deserto deliciis affluens?

EDixerat sponsus Solymitanis puellis, ne somnum sponsæ excitatorio cantico perturbarent, eius vocem, ac studium amplexæ consopitorium cantant, dum sponsam deli-

22.
Coniugibus
vita, ratioque
commu-

Histor.

23.
Histor.

nisi quod sponsus probet?

Sub arbore malo excitauit te.

Quidam hunc sermonem sponsæ tribuunt, & variè explicant, quorum commenta, ne longus sim, omitto. In his sunt Doctores Hebræorum, ea fortasse de causa, quia Synagogam, quam sponsa matrem esse putant, agrè ferunt videri posse corruptam. Si quis tamen ita accipiat, quod nullo modo faciendum esse censeo, sic amatorie maxime, atque Bucolicè interpretari licebit; sub arbore malo excitatum esse sponsum ad amorem, captum aliquibus sponsæ blanditiis, ibi natum esse, quia pulcher est, & omni ex parte suauis, sicut pomum, quod maturum iam ex arbore decedit. Quæ enim pulchra sunt, & grata, ex florib. orta, aut inter flores inuenta esse prædicatur. Sicut contrà, qui barbari sunt, atque deformes, ex terra, & truncis, ac duro robore nati esse dicuntur. Ita ergo, sicut lilia, aut pomum ex hortis, sic sponsus ex arbore malo lectus est. Cui nimirum illa mater accidit, quæ generare nihil debuit, nisi florè, aut pomum.

Sed sine dubio hæc verba sponsi tribuenda sunt ex nuptiali, ut supra diximus, ritu. Iuxta quem, sicut in aliis ferme omnibus, quæ hominibus honori, & dignitati sunt, aliquid ad extremum addi solet, quod spiritus deprimat insolentes, si qui fortè ex eo plausu, atque commendatione nati. Docent hoc Romanorum triumphi, & in quibusdam nationibus Regum inauguratio, & in Doctorali laurea publica reprehensio.

25.
Histor.

Pulchri
inter flores
nati.

26.
In hono-
rū gradi-
bus ali-
quid ob-
lici solitū,
quod ani-
mum de-
primat.

deliciis affluentem, & in sponsi complexu mollior inclinatam dicunt. *Innixā super dilectum*, idem omnino est, quod lauam esse sub capite, & dexteram sponsi ad amplexandum iniectā. *Desertum* pro agris, & hortis sumi alibi explicatum est. Porro Septuaginta pro illo, *de deserto*, vertunt, *dealbata*. Vnde ita vertere potuerint, non video, neque id habent omnes Græci codices; ita tamen legunt Theodoretus, & tres Patres, Hieronymus super cap. 22. & 23. Ezech. August. lib. de Gratia, & lib. arb. c. 6. Amb. in Psal. 118. Serm. 29. Origenes super illud c. 1. *Nigra sum*. Certè dealbatam sponsam incedere, alibi à nobis probatum est. Hæc verba, ut constat, dicta sunt, cum iam geniale ferculum ad sponsi domum ex agris accederet. Quare mihi videtur valdè verisimile, hæc verba; *quæ est ista, quæ ascendit*, dicta fuisse non ab his puellis, quæ sponso comitabantur: sed ab aliis quæ noctu ex agro reuertentibus nouis coniugibus occurrebant; quales fuisse traduntur decem illæ virgines, quæ Matt. cap. 25. *exierunt obviam sponso, & sponsæ*; quod esse etiam familiare puto, atque legitimum nuptialibus Iudæorum sacris.

Matt. 25.

24.
Allegor.

Quæ est ista, quæ ascendit de deserto deliciis affluens? Verba sunt Angelorum, Sanctorumque qui admirati tantam sponsæ felicitatem, quam cum prius in deserto, id est, in genitricis non tam domo, quam tugurio, imò in genitricis sanguine volutari viderent; iam videant ascendere de deserto non ardua, atque molesta via: sed innixam super dilectū, affluentemq; deliciis, clamāt; *Quæ est ista*, &c. Vide quid possint lacrymæ, quid paternæ domus, quid rerum humanarum obliuio; quid animus paratus nihil iam velle,

hensio. Sic etiam in hac triumphali, atque nuptiali pompa: nam si vspia, hic omnium aptissima exprobratio est; vbi sponsa ita honestum illud viuendi genus ingreditur, in quo Regina dicitur, & Principis filia, vt tamen viro suo subesse, atque parere debeat. Quare Romanis, vt tradit Plinius lib. 8. c. 4. & Plutarchus Probl. cap. 3. mos fuit, vt nubentes puellas comitaretur colus compta; & fusus cum stamine. Et ideo, vt inquit apud Festum Pompeiū Varro, thalassius proclamatur, vt discat noua nupta dandam esse operam lanificio. Thalassius enim calathum significat, seu quasillum aptum lanarum operi. Ad hunc ergo modū, ne fortunæ mutatio animos afferret sponsæ immoderatos, admonet sponsus, vt meminerit antiquæ fortunæ, ruris, atque sylvarum; vnde ad illum locum, & ordinem assumpta est. Quod ad rem moralem maxime confert; & id plerumque facit celestis sponsus cum his, quos ad nobile aliquod ministerium vocat.

27.
Item in
Hebræorum
nuptiis.

Quod solemnne fuerit in Hebræorum nuptiis sponsæ obici mater nas sordes, & ibi excitatam esse ab sponso, videtur sumi posse ex iisdem locis: vnde saepe aliqui dicuntur ex stercore vel ad Regnum, vel ad thalamum esse vocati. Regnum verò intelligo non solum, quod propriè ira vocatur; sed etiam quod sponsus accommodatum est; nam & hi, vt alibi diximus, Reges vocantur. Pl. 67. ex mediis cleris, id est, ex agro, vbi quidam dormiebant, eleuandi dicuntur ad dignitatem sponsæ, cuius symbolum est argentea columba cum pallore auri. Et Psal. 112. de stercore erigitur pauper, vt collocetur cum Principibus. Idem dicitur in Cantico Annæ 1. Reg. 2. & Paulus ad Ephes. 5. Ecclesiam, de

Ad Ephes.
5.

qua tanquam de sponsa loquitur, mundatam esse dicit lauacro aquæ in verbo vitæ, cui nimirum cum iacentem reperisset, dixit illud Ezech. 16. *Vine*. Et Ier. 3. cum renouare conubiale pactum Deus velit, sic ad sponsam fornicariam ait. *A modo* *voca me, pater meus, dux virginis meæ*. Ac si dicat, repete verba in nuptiis solemnia, quibus sponsa oblita domus, & parentum, quasi ab ip sis esset relictæ, sponsum vocat patrem suum, & ducem, & custodem virginis suæ: vel, vt sonat vox Hebr. *inuuentis*, quod parentis munus est.

Videretur autem mihi nemo melius huius loci sententiam expressisse, quàm Ezech. cap. 16. vbi Ierusalem, quam ibi sponsam, & Regnam appellat, certè in Regnū profecisse dicit, alloquitur tanquam alienam, scilicet Amorrhæo patre progeneratā, & matre Cethæa, exprobratque antiquas sordes, quod humi relictæ, eodem, quo à matre edita, loco in obsceno partus sanguine volutaretur; vnde excitata fuit, atque mundata, & ad sponsam tandè nomen prouecta. Proposuerat sibi, credo, partem hanc Canticorū Ezechiel, qui optimè loco sanè difficilimo lucem attulit. Ait igitur sponsus visam sibi esse sponsam tanquā Cethææ matris filiam, eodem loco relictam, vbi violata fuit, ac corrupta mater, id est, omnium pene consensu, vbi mater illam enixa est, in syluis videlicet sub arbore malo, cum commodiorem locum rustica mater ad partum non habuerit; vnde excitata est, id est, eleuata, & nuptialibus ornamentis splendida ad thalami vsque societatem promota. Ad hunc morem alludunt, quæ nuper diximus, & in Scriptura passim alia complura. Psal. 38. *Suscepisti* *me*

28.
Ezech. 16.

Plal. 26. *me de utero matris meæ*. Et Psalm. 26. *Quoniam pater meus, & mater mea dereliquerunt me; Dominus autem assumpsit me*. Vide quæ diximus ad illud Ilai. 54. *Vxorem ab adolescentia abieci*.

29. *Ad hanc verò sententiam magis explicandam facit antiqua consuetudo quarundam gentium, apud quas vbi filios alere nollēt, aut quia non possent, aut quia non placeret natorum forma, eodem quo iacuis sent loco editi, morituri in ipso materni sanguinis volutabro relinquēbantur. Quare pro his, quibus vitam seruata vellent, Dea quædam constituebatur, quæ à leuandis infantibus dicebatur Leuana, vt tradit August. de ciuit. Dei lib. 4. c. 11. vnde est natus dicendi modus, *Natos tollere*, id est, eleuare. Quod tunc fiebat, cum filius agnoscebatur proprius, & in familiam, & hæreditatem vocabatur. Si verò abdicandus videretur, relinquēbatur. Terent. in And. actu 1. scena 4.*

Quidquid peperisset, decreuerunt tollere.

Et in Heaut. actu 1. scena 1.

Si filiam pareres, nolle tolli.

Quod vñtatum esse apud nationes alias ostendit Tacit. libr. 2. qui ideo Iudæos laudat, quod omnes liberos tollerent. Quod etiam dicit Clemens Romanus lib. 9. Recogn. non longè à fine.

30. Vnde etiam coniectura non leuis sumi potest, sponsam hanc esse alienigenam, quia passa est id, quod inter gentes frequenter, inter Hebræos nunquam fieri solitum est. Quod sentit S. Thom. in illud cap. 3. *In lectulo meo*, & Theod. in illud cap. 7. *Quam decora & summis*, & Athanasius in Synopsi, & Hieronymus epist. ad Eustochium: vbi illam Æthiopissam appellat. Textullianus G. Sanctij Comm. in Cant.

lib. 4. contra Marcionem c. 11. Aug. Ser. 21. de Tempore.

Plutarchus sanè in Lycurgo refert, ex ipsius Lycurgi instituto partus nutriendi ius genitori non esse, sed in quendam locū deportari, qui dicebatur *Lesche*, vbi qui ex tribulibus maximi nati essent, sedebant, qui si infantem animaduertent effictum pulchrè, ac robustum, educari iubebant, sin autem ignauum, ac deformem, ad locum deducebant præcipitè, ac præruptum, quia eius vita neque ipsi, neque Reipublicæ utilis futura existimabatur. In eodem propè statu diuinus sponsus inducitur vidisse sponsam Sulamitidem sub arbore, & eidem dixisse illud Ezech. 16. *Vine*: ac tandem excitasse è puluere, imò ex luto egenam, vt sederet cum Principibus, & Principis filia saluaretur.

Adde ad extremum, cum sponsus dicit inuentam esse sub arbore sponsam, & inde excitatam, intelligendam esse Hebræorum more similitudinis notam; quasi dicat sponsus: Quemadmodum si mater statim à partu in obsceno sanguine te relinqueret, & à me esses excitata, & conseruata, parentem quidem non tam, quod peperisset, amares, quàm odio haberes, quod abieciisset, & in authorem, conseruatorēque vitæ tuæ totum studium, amorēque conuerteres: sic & domum tuam obliuisci debes, quia iam in aliam familiam cooptaris, & me parentum loco diligere, quasi tibi plusquam parentes beneficis, & parens fuerim.

32. *Sub arbore malo excitauit.* Hinc iam sponsus Sulamitidē docet, quod ipsa optabat; docet verò quod plerumque in oratione solet, vt videat, quid à se habeat; vnde excitata, & quem ad locum assumpta sit, vt

32.
Allegor.
Spiritu-
lis vitæ
functamē-
tum hu-
milis.

de se nihil sentiat magnificè. Satis hoc vulgatum inter viros, qui pietati student, & orationi vacanti; spiritualis vita primum esse fundamentum; nosse hominem, quid sit; ne quid sibi magni arroget, & ad quæ finem illud tam humile ex natura sua; tam sordidum, tamque omnino nihil creatum sit, ne se rursus ad illud nihil abiiciat, unde excitatus est. Vide quæ supra diximus ad illud capitis 1. *Nigra sum.*

Ex his verbis aliqui puram ab originali culpa Mariam esse coniectant. Cum enim sub arbore, inquiunt, violata fuerit, & corrupta genitrix Eua, à serpente decepta; quæ allecto ad eiusdem peccati societatem viro nimis vxorio, fecit, ut ex corrupta stirpe corruptæ quoque nascerentur propagines. Tota ergo natura hominum sub ea arbore strata videbatur, ex qua lethale pomum patres comederunt. Ex eo tempore seruare Deus immunè voluit à comuni labe sceminam, de cuius visceribus sumpturus esset carnem; quæ ideo sub arbore excitata dicitur, quia sub arbore cum aliis omnibus cecidisse videri potuit. Quo modo verò excitari siue potuerit, siue debuerit, disputant Scholastici, quorum argutis expendenda hæc, atque disceptanda relinquo. Illud dico, quod Galatinus observauit lib. 7. c. 8. in parentum nominibus hanc præsertionem Virginis notatam videri; ut enim Deus in nominibus filiorum Osee, & Isaia aliquid portendi voluit, & in Patriarcharum compellationibus notari, & quasi consignari longe post futuros rerum euentus, licet etiam, quod faciendum in Virgine statuisset, in parentum nominibus, licet sub obscure, testatus est. *Ioachim* enim idem est, quod Deus eleuabit, eriget, vel excitabit,

nempe sub arbore, sub qua cum parente lapso, lapsa quoque fuerat tota posteritas. *Anna* verò gratiam significat, quasi iam inde à primo illo seculo, in quo alios omnes paternæ labe contaminatæ, hæc una ex omnibus, quæ ad gratiam infinitæ proximæ electæ fuerat, hanc quoque gratiam obtineret, ut nunquam esset non grata, neque illo temporis articulo, in quo concepta est.

Obstreperet autem aliquis, & obiciet, lapsum videri, quæ ut sub arbore malo excitaretur, opus habuit, neque enim quemquam suscitamus, nisi aut mortuum ad vitam, aut illū, qui cecidit de statu ac honore ad priorem locum, atque fortunam. Huius cogitationi est aliquid, quod respondeam, neque difficile, neque alienum à quotidiani sermonis consuetudine. Illum excitasse dicimur à morte, cui ne illam subiret, aut porreximus tempestiuè manum, aut consilium dedimus opportunum. Si quis sub arbore dormientem excitet, cui iam iam serpens imminens tabifico morfu venenū esset infusus, ille sub arbore à venenō, & mortu suscitatus, & seruatus diceretur. Probat hæc optimè Aug. in illud Ps. 85. *Eruiisti animam meam ex inferno inferiori*, ubi dicit, erutū se ab inferno inferiori, quia liberat⁹ fuit à peccatis, per quæ posset deduci ad tormenta inferioris inferni. *Quemadmodum*, inquit, si medicus videat tibi imminentem agriudinem, forte ex aliquo labore, & dicat, parce tibi, sic re tracta, requiesce, iis tibi vitæ; nam si non feceris, agrotabis: tu autem si feceris, & saluus eris; rectè dicis medico, liberaisti me ab agriudine, non in qua iam eras, sed in qua futurus eras. Nescio quis habens causam molestam mittendus erat in carcerem, venit alius, defendit eum, gratias agens quid dicit? *Eruiisti animam*

meam de carcere: suspendendus erat debitor, solutum est pro eo, liberatus dicitur de suspendio. In his omnibus non erant; sed quia talibus meritis agebantur, ut nisi subuenitum esset, ibi essent, inde se rectè dicunt liberari, quod per liberatores suos non sunt permitti perducere. Cum ergo communis morbi contagio, & mortis, quæ ab originali culpa est, articulus instaret, & pro mortua censeretur potuerit, communi, ut diximus, hominum sensu, & vulgari sermone B. Virgo, quia tempus instabat, in quo illi, nisi aliud fuisset à Domino prouisum, moriendū fuit, accurrit bonus medicus, qui causam amoueret lethiferi morbi, & quasi excitasset à morte sub arbore, ubi percussa, atque exanimata iacebat cognata posteritas.

Pone me ut signaculum super cor tuum; ut signaculum super brachium tuum.

33.
Histor.
Sponsa
vnum spon-
sum ama-
re, atque
inueniri de-
bet.

A Præsimè, & suo iure, eoque optimo sponsus petit sibi ab sponsa omne obsequium, atque officium præstari: quandoquidem à se, & quod in tali sit loco, & honore, imò, & quod viuat, habet. A quo nimirum, quando sub arbore excitata est, audiuit illud Ezech. c. 16. *Vine, Vine* iterum audiuit in suo sanguine. Ut enim cui belli ius, aut alia quævis causa vitam eripere potuit, si quis poenam illam capitis à lege, vel consuetudine positam ab alio depellat, in beneficii loco numerat quodcumque aliud supplicium, subitque libentissimè. Quare iniuri sepatur feruilibus notis, quibus debetur totum publico signo profi-

tetur ei, quem in se tam liberalem, ac beneficium expertus est. Hoc ergo suo iure sponsus exigit, ut se ipso, id est, amore suo, animū consignet, & brachium fidelis sponsa, ut neminem præter ipsum amet, ipsi vni manus, ipsi conatus seruiant. Ut enim quæ nostro signo, vel annulo notantur, nostra sunt, neque quisquā ex illis aliquid decerpere, vel libare permittitur; sic ex animo, brachioque sponsi signaculo impressis ad aliorum vsum deriuari nihil potest.

Vel certè, quia mos fuit antiquus, eorum quos amamus, imagines in annulis, armillis, gemmisque gestare, siue in collo, siue in pectus à collo pendentibus; id petit sponsus, ut imaginem suam ita secum habeat sponsa, ut quocumque siue loco, siue negotio familiaris occurrat; neque aliud vnquam vel intueatur, vel cogitet. Quod sanè nihil est aliud, quā id, quod diximus supra, publico aliquo testimonio profiteri. Porro visitatum esse, ut quos habemus charos, habeamus aliqua ratione præsentis, docet omnium temporum, & pene ordinum familiaris vsus. Imaginem Epicuri non solum in tabulis, sed in poculis, & annulis gestari ab eius studiosis docet Cicero. Certè apud Hebræos esse in vsu colligi posse videtur ex Scriptura. De corde, id est, de cordis latitudine, aut tabula, quo ornamentum aliquod, quod ad pectus descendat, ut supra cor sit, significari diximus, satis multa habes Prolegomeno 8. ubi etiam non pauca de ornamento brachiorum, aut manuum, id est, annulis, vel armillis, in quibus eorum quos amamus, aut colimus, signa, aut phylacteria calantur, quæ nos illorum memorias deponere non sinant. Vide quæ diximus ad

34.
Charorum
imagines
in annu-
lis & ar-
millis ge-
stantur.

illud Isai. cap. 44. *Et hic scribe manu sua. Sane Aman gestasse secum idolorum effigies, aut phylacteria, propter quae illi Mardocheus honorem exhibere noluit, ne videretur Deos adorare Persarum, tradunt Chaldaei, Abenezra, & alij plures Hebraeorum magistri.*

35. Sicut, qui haec verba sponsae tribuit; neque sensus incommodus esset, aut multum à priori diversus. Quod enim diximus, sponsum iubere, ut dilecta faciat, id sibi ab sponso praestari precatur dilecta. Nam cum nosset, quod in honore sit, imò, & quod speret, id acceptum esse referendum sponsi beneficiis, orat, ut in animo semper habeat, ut amet, & in brachiis, ut ornet; quasi ab eo tota pendeat, peritura utique si deseratur. Fautet huic sententiae affixum masculinum *Cha*, quod cordi, brachioque subiicitur, quod sponsae non videtur posse convenire. Sed superior expositio & communior est, & magis toti narrationi accommodata. Puncta verò, quae non sunt cum literis Hebraicis inventa, sed multis post saeculis excogitata, non admodum urgere solent viros doctos. Nihilominus haec sententia patronos habet non ignobiles; sed nostram tuentur Theodoretus cum tribus Patribus, S. Thomas, S. Greg. S. Ambr. & complures alij.

Puncta Hebraeorum non nimis urgent.

36. *Pone me ut signaculum, &c.* Nihil magnum, aut indebitum sibi sponsus exigit, cum cor, & brachium suo annulo sponsam obsignare iubet: aut seipso, tanquam custode, ac domino cordis, atque operum omnium, à quorum communione quemcunque alium excludi vult. Porro *signaculum* multa significat. Primum, feram, aut claustrum, quo aliquid tanquam omnino nostrum ab alio-

Signaculi varij v. sus.

rum usu vindicamus. Qua ratione Deut. 32. Deus dicitur habere apud se recondita, quibus nostra peccata puniat. *Nonne haec condita sunt apud me, & signata in thesauris meis?* Et supra cap. 4. eodem sensu fons signatus appellatur haec sponsa. Secundo, notam, quae indicet aliquid esse nostrum, qualia sunt signa, quae pectori, aut meribus nostris imprimimus, aut stigmata, quibus mancipia nostra compungimus. Qua ratione Apoc. 7. signo Dei vivi ex omnibus tribubus Israël centum quadraginta millia signata sunt, quibus tanquam Domini hereditati non noceret Angelorum gladius. Tertio, signum, aut signaculum, sigillum est, quod ideo cera, aut alicui materiae molliori imprimitur, ut emineat ab informata materia expressa signaculi similitudo. Duo priora, iuxta explicationem à nobis traditam in cortice, aperte exigit sponsus. Vult enim sponsam signatam esse, id est, ita elausam, ut nemo ab ea praeter sponsum quicquam delibet: atque id ita praeseferat manifestè, ut omnes intelligant, sicut facit vel inuitus seruus herili compunctus caractere. Sed neque tertius signaculi usus alienus est à sponsae obligatione, vel coniugali bono; nam expedit, ut inter coniuges omnia sint quam simillima: & si sponsus sit sanctus, ad eius mores quam studiofissimè, sicut mollis cera fingi se patitur sponsa, neque aliquid exprimat in moribus, quod non prius ab sponso fuerit impressum. Quod sane in hoc arcano connubio maxime curandum est.

Quod si quis putet locum hunc intelligendum esse non de signo, quo sibi sponsus vendiceret, quae sponsa sunt, omnia, sed de sponsi forma in brachio, id est, in annulis, aut in armil-

37. Dei praesentia.

armillis expressa, aut in lamina à collo ad vbera, seu cor demissa, quam cordis nomine habere diximus, sensus est aptissimus, quo docetur sponsa Dei memoriam nunquam esse deponendam, in eius conspectu semper esse viuendum, quod iis, qui in spiritu viuunt, summo perere commendatum est. Neque verò id ab sponsa petit indulgentissimus sponsus, quod illi ipse vicissim non praestet; nam ipse in manibus, & in corde sponsae imaginem gestare se dicit. Vide exempla in cortice, & cap. 7. ad illud, *Umbilicus tuus*. vbi etiam dictum est, quomodo eorum, qui amantur, effigies gestari soleat. Adde illis, quae à nobis adducta ideo c. 4. dici cor sponsae à sponsa vulneratum, quia cor gestabat, id est, laminam supra cor inscriptam, aut formam, aut nomine sponsae. Et est allusio ad Rationale Sacerdotis, vbi erant nomina filiorum Israël. Ita omnino indicat Chaldaeus. *Vulnerasti cor meum, infixus est, inquit, amor filiorum tuorum in tabulis cordis mei.* Deinde vlitatum esse inter gentes Deorum suorum aut nomen, aut formam gestare in annulis, armillis, & laminis, notum est ex profanis, & ex Scriptura satis constat. Nam Ierem. c. 17. *Peccatum Iuda, id est, idolum, scriptum esse dicitur non in altariibus solium, sed in vngue adamantino, id est, in gemma annuli, & super latitudinem cordis, id est, laminam, vel lunulam, quae supra cor est.* Et Genes. 35. idola, quae data sunt Iacob à turba domestica, in annulis fuisse, atque in auribus indicant Chaldaeus, & Septuaginta, dum verunt, data esse idola, quae essent in manibus, & auribus. August. quest. super Genes. & Chrysost. in illum locum Genes. idola esse putant in auribus. Neque aliter accipio illud

Imagines memoria excitant charorum.

Ierem. 17.

Genes. 35.

Olea cap. 2. *Auferat fornicationes suas à facie sua, & adulteria sua de medio vberum suorum.* Quo loco fornicatio, atque adulteria pro idololatria sumuntur, ut dicit S. Hieronymus, Haimo, & alij. Ferebat itaque gens illa, quae vocabatur adultera, idolorum imagines, tum in pectorali lamina, id est, inter vbera, tum in facie, nepe, aut auribus, aut in gemmis à fronte pendentibus. Petit ergo sponsus, ut quod externi populi praestare solent honoris idolis suis, id sibi praestet fidelis sponsa. Quod forte facturam se sponsa pollicita est c. 1. vbi cum inter ornamenta alia, quae ibi numerantur, laminam illam, aut lunulam accepisset, quae immineret cordi, vbi esset expressa effigies sponsi, dixit sponsum suum futurum sibi inter vbera; neque minus sibi aut lenimenti, aut voluptatis allaturum, quam myrrhae fasciculum, qui exhilarare solet, ac reficere languentem animum.

Hic obiter notandum, eodem modo, quo Deus sponsae cor, & brachium seipso, siue suo signaculo consignat, ut pastor gregem suum certo aliquo caractere distinguit ab alieno; sic Daemone, qui de animorum possessione iam inde ab orbe condito cum Deo in contentione venit, suum etiam characterem homini à se possessore inurendum curare. Apoc. cap. 13. *Et facit omnes pusillos, & magnos, &c. habere characterem in dextra manus, aut in frontibus suis.*

38. Daemones suos signaculo consignat.

Quia fortis est ut mors dilectio, dura sicut infernus emulatio.

Difficile explicatu est, quid tantum iuris habeat amor, qui

39. Histor.

potentiae, vt morti tradatur esse similis; vel cur amoris vis causa esse possit, vt amantium signaculum in alterius & corde, & brachio impressum esse debeat. Locus hic admonuit me, vt superiora verba sponso dederim, eaque in priori sensu. Exprimatur enim optimè amoris potentia, cuius ea est natura, vt amantem in amati potestatem, & quasi mancipium trahat. Qui autem in alterius se potestatem dedit, hic ciuilem quamdam mortem subiisse existimatur. Vt enim cadauer alieno arbitratu, alieno, atque externo pulsu mouetur, aut trahitur, neque à sua voluntate quicquam habet; quia à cadauere omnis prorsus abest voluntas, sic etiam qui amat, alieno regitur ductu, neque aliud habet à voluntate sua, nisi quod eam prorsus alligauit aliena, cui ubi satisfecerit etiam in arduis, suae voluntati abundè satisfactum putet: hic verò status, aut quaedam mors est, aut certè viuum quoddam veram mortis simulachrum. Hanc ergo legem amoris, maximè coniugalis, indicit sponsus, ubi docet, quid cogitare debeat amans, & fidelis sponsa, cum in viri manum, & thalamum venerit: quæ lex optimè tunc proponitur quando nuptialis hæc celebritas ad extremum incumbit.

40.
Zeli vis
quanta.

Pro *emulatione* verò Hebr. est קִנָּה *Kinah*, quod cum alia significet, hic ad rem subiectam aptè significat *zelum*, qui est vel dolor, vel suspicio de abalienato consortis animo, seu amor cum aliqua suspitione, & metu. Hic verò similis est inferno, siue pro sepulchro sumatur, siue pro gehenna, & damnatorum carcere: nam ytrumque significat vox חֶסֶד *Seol*. Porro dolor, qui ex zelotypia nascitur, implacabilis est; quare de re multa scriptores externi; sed

omnium optimè vim hanc zeli, & ardens studium vlciscendi iniuriam violati tori expressit idem author Salomon Prouerb. 6. *Zelus, & furor viri non parcat in die vindictæ; neque acquiescet cuiusquam precibus, nec suscipiet pro redemptione dona plurima.* Qui locus videtur in his Canticis expressus, vt statim videbimus.

Ex his constat, cur causalis illa particula, *quia fortis est vt mors*, &c. subiiciatur impositæ legi de imprimendo cordi, & brachio sponsi signaculo: nimirum quia id petit coniugalis amoris natura, qui sponso se totum, & omnino impendit; qui pro seruando connubiali pacto, ac fide, etiam cum morte congregari, atque ad eam libenter subire debet. Alia præterea ratio est, quæ in hoc officio sponsam continet, zelotypiæ nimirum dolor acerrimus, qui maritis non mortis solum, sed inferni etiam instar esse solet. A quo, vt sponsum liberet fidelis, & amans sponsa, non solum à turpitudine, sed etiam à turpitudinis vel leuissima nota, ac suspitione cauere debet.

Quia fortis est vt mors dilectio. Ciuilem mortem illam vocamus, quam subit quicumque alieno potius viuit arbitratu, quam suo; neque hæc dissimilem vitam agit, qui per amorem voluntatem suam addixit alienæ: vterque enim non tam sibi viuit, quam alteri. Et quidem optimè cum morte comparatur amor; nam sicut mors animam à corpore, sic etiam amor animam à proprio quod animabat, corpore, in illum, quem amat migrare facit. Refert tamen multum hocne, an illo modo alteri aut viuas, aut seruias; qui enim alteri propter metum viuit, inuitus facit, & ideo se merito infelicem vocat; at verò qui sponte, & amore

41.

42.
Allegor.
Amans ci-
uiliiter
mortuus.

impellente libenter subit illam ciuilem mortem, & nihil putat æquè dulce, quam si alteri, aut in altero potius perpetuò viuat. Qui ergo alterius cor, & brachium suo sibi vendicauit, notauitque signaculo, nexu quodam ciuili suum esse fecit. Id igitur docet cœlestis sponsus, & magister, eum, qui serid, atque ex animo amat, debere expectare aliud semper à se; quid scilicet ex vfu, quid ex sententia, aut voluntate sit eius, quem amat; ab eo nunquam animum, aut oculos dimouere, neque motum habere aliū, quam qui pulsu cietur externo; non secus atque cadauer, quod alieno siue ductu, siue tractu mouetur, nō suo. Vide August. in illud Psalm. 12. *Fiat pax in virtute tua*: & epist. 29. ad Hieronymum.

43.
Allegor.
Amor for-
tis.

Dura sicut infernus emulatio. Multi satis verisimiliter putant huiusmodi hemistichij eandem esse sententiam, quæ superioris, iuxta Hebræorum consuetudinem, qui maximè in re metrica illustrem aliquam sententiam aliis verbis iterare, aut explicare solent. Tunc verò sensus erit, amorem esse durum, atque tenacem, qui instar mortis, aut inferni non dimittit vnquam, quod arripuit semel. Quare veri amatoris illustre documentum Paulus nulla vi eripiendam sibi esse Christi charitatem audacter fatetur ad Rom. 8. Sed quia in cortice diximus *emulationis* nomine *zelum* significari, huc etiam oportet moralem sensum referamus. Cuius verò zelus iste sit, sponsine, an sponsæ, dubium est Ambr. sponsæ tribuere videtur lib. de Isaac cap. 8. Et sanè zelus instar ignis vrit, & penitus comedit Sanctorum viscera: dolent enim grauitur, si quemquam viderint, quod Deo offensionem futurum

Zelus sã-
ctorum.

sit, aliquid moliri. Testis est Dauid Psalm. 118. *Tabescere me fecit zelus meus, quia obliui sum verba tua inimici mei.* Et rursus: *Vidi prauaricantes, & tabescebam.* Et Elias 3. Reg. cap. 19. *Zelo zelatus sum pro Domino exercituum, quia dereliquerunt pactum Domini filij Israël.* Testis nostra ætate B. P. N. Ignatius, qui dicebat non tam horrere se gehennæ tormēta, quam blasphemias, quæ à damnatis inter tormentorum aculeos in Deum iactabatur. Iuxta hanc explicationem edicit sponsus Sulamitidi, vt si velit & nomini, & officio sponsæ satisfacere, dignitatem ipsius, & existimationē tueatur, doleatque si quid aduersum accidat sponsi vel voluntati, vel gloriæ. Quare si verus amor sicut mors est fortis, verus etiam zelus sicut infernus erit durus: & hic sensus probabilis est.

Sed verisimilius credo, *zelum* hunc non tam ad sponsam, quam ad sponsum pertinere; quia quàm sit zelotypus, docent graues, frequentēque querimoniam de his, qui ab amore, datæque semel fide recesserunt: quos vt blando sponsæ nomine compellat, si fidem seruauerunt, sic adulterij, & fornicationis crimen obicit, si quando violauerunt. Constat ex Jerem. cap. 2. & 3. Ezech. cap. 16. Osee cap. 2. Neque frustra Deus zelotes dicitur, vt notauit Dionysius de diuinis nominibus cap. 4. Solet autem grauior esse ex zelotypia dolor, cum in quarendam sponsam plus laboris, aut pretij, aut in ornanda plus operæ positum est. Quare id obicit sponsus Deus apud Ezechielem, & Oseam supra infideli, atque ingrata sponsæ. Apud Ieremiam certè verbis mirè significantibus zelotypiæ angorem exprimit Deus. *Obstipescite celi super hoc, &c. me dereliqu-*

44.
Zelus Dei.

Graviter
fert Deus
animam à
se disce-
dere.

runt fontem aqua viua. Cum ergo sponsus hic sponsam in vinearum custodia fuscata, tanquam colubam dealbarit, in currum extulerit, Reginaque nomen, & cultum dederit, quo dolore angeretur, si horum immemor, alterius cōnubium, & torum expeteret? Hinc coniectare licet quo animo Christus, & quo sensu ferat, cum anima, quam sibi ipsi tanto sumptu, atque labore despondit, quam acquisiuit sanguine suo, fecitque, ne in ea macula esset, aut ruga, meditatur aliquid alienius à nuptiis, fidēque coniugali; & ad riuales, qui multi sunt, vilissima conditione proposita conuertitur. Quare si ciuili lex iusto mariti dolori indulgens ex violatione thalami concepto gladium porrigit, quid iustissimo suo dolori non permittet, qui legum sanctarum author, & idem vindex est?

Lampades eius, lampades ignis.

45.
Histor.
Zelotypie
dolor.

Hæc videntur ad zelum referri, qui non minus cruciat, vritque zelotypos, quam ardētes flammæ. Pro, *lampades eius*, Hebr. est *רִשְׁפֵּי* *Rispe*, quod *prunas* significat *scintillantes*; & ideo variè à variis exponitur. Septuaginta vertunt, *alas ignis*, id est, *tela ignita*: Symmachus, *impetus eius*. Pro illo, *flammarum*, Hebr. est *flamma Dei*, id est, *ingens*; nam quæ magna sunt, Dei esse dicuntur: vnde, *montes Dei*, *cedri Dei*, *ciuitas Dei*, quæ sanè magna est ponderatio, siue ad amorem referas, siue ad zelum. Ego ad zelum pertinere puto, tum quia diuinus sponsus, quanti faciat sponsam ostendit, cui dolor accideret quasi ab ardentibus carbonibus, imò quasi ab in-

ferni flamma, si amorem suum ad alienum inflecteret; tum vt tantus dolor ex tori violatione susceptus sponsam deterreat, ne eius, à quo & honorem cōsequuta est, & quod viuat habet, officium contemnat, & fidem prodar.

Lampades eius, lampades ignis. Si hæc ad amorem deducas, vt multi putant, optimè illius vis, & ardor exprimitur. Verus etenim amor sic inflammat, agitātque quem semel occupauit, vt nusquam quiescere, nusquam desidere patiatur, non secus atque igne supposito vastæ etiā moles quamcumque in partem vis ignea impellat, celeri, atque violento motu torquentur. Facit huc Septuaginta translatio, quæ pro, *lampadibus*, habet, *alas*, quæ satis amoris igneum impetum, & celeritatem ostendunt. De alis igneis charitatis vide Ambr. lib. de Isaac cap. 8. Sed, vt diximus, hæc commodius ad zelum referes, qui sic vrit, excruciatque zelotypum, vt durus sicut infernus appelletur. De zelotypiæ angore plura in cortice, & satis ad rem moralem opportuna.

Aqua multa non potuerunt extinguere charitatem.

Dvo sunt, quæ fœminarū constantiam expugnare solent, & metus, & munera. Contra hæc duo imbecillitatem sponsæ munit, & confirmat zelotypus sponsus. Ait enim, charitatem, si vera sit, aquis, quæ aduersa omnia, & dura significant, extinguere non posse, neque minis cedere, neque doloribus frangi, neque vlla denique vi in diuersum impelli; quia aduersis obnititur, imò adeò non curat, vt etiā contem-

47.
Histor.
Amor ve-
tas neque
dolorē frā-
gitur, ne-
que donis
lucet hinc.

contem

contemnat, quia perfecta charitas foras mittit timorem. Et hæc eadē, nisi vulgaris sit, & quasi mercenaria, sic despiciat munera, vt quæ promittere aut potest, aut solet hominum largitas, perinde accipiat, ac si nihil essent. Id planè valet, quod subditur, *Si dederit homo omnem substantiam, &c. quasi nihil despiciet eam*, scilicet, *substantiam*; aliter, *eum*, id est, hominem, quem cum suis promissis longè quouis gentium iubet facessere. *Eum*, legunt Lxx. consentaneè ad textum Hebræorū, & ita habēt multi ex vulgatis codicibus.

48.
Quantus
amor spō-
si.

Dubitare hic aliquis non immeritò posset, an hic sermo sit de amore sponsi, cuius cum igne magna vicinitas, imò & communitas est, & qui frangi, aut remitti nullo modo sustineat. Sanè si quis ita statuatur, non multum repugnauerim: videtur enim id velle, vt suo exemplo discat sponsa, cor suum, & brachium suum ita consignare, vt nulla vis sit tanta, nulla spes, quæ inustum cordi signaculum vnquam exurat, vt sic vicem grata in amando compenset. Dicit enim amorem suum mortis instar nihil timere, ne quicquam inundare aquas, exundare flumina: quoniam amor summus innatat aquis, neque mole fluctuum vnquam obruitur; ne quicquam proponi munera, honores, & si quid est, quod homines capiat, vt in amore langueat. Quare referat vicem sponsa, neque quicquam habeat amore sponsi sui antiquius, aut potentius.

49.
Pro amo-
re nulla
compensatio.

Præterea illud satis significanter explicat, quanti sponsus faciat amorem, vel animum dilectæ sibi omnino consecratum. Nam si absit animus, in quo vno acquiescit, cetera omnia, si quis afferat, adeò non compensabunt amoris pondus, vt G. Sanctij Comm. in Cant.

quæcumque illa sint, quasi nihil despiciat ea: imò neque vlla ratione placari poterit in adulterum, qui sponsam seduxit, etiamsi dona afferat amplissima pro iniuria sordidati, ac temerati thalami, quod ex cap. 6. Prouerb. antea retulimus.

Licet hæc optimè cadāt in amorem sponsi, & ad sensum spiritualem sint in primis grauiora (nam quis nescit, quot fluminum inundationes in lampades illas flammarum influxerint, quam multa ad extinguendum amorem potentissima; neque tamē de ipsius ardore quidquam remiserint, vt non solum fuerit sicut mors, sed etiam supra mortem multo potentior?) tamen existimo hic agi de amore, quem præstare sponsa debeat, vsque adeò nimirum fortem, vt neque aquarū fluctibus, neque aliis amatorum machinis succumbat: quæ lex veri, & coniugalis amoris sponsæ proponitur, quæ licet difficilis videatur, & ardua, subeunda tamen est iis, qui vtrasque nuptias tam spirituales, quam vulgares sanctè inire volunt. Hæc porro explicatio facilis, & aptè connexam reddit consequentium expositionem, in quibus multa video, & varia, quæ in re adeò obscura necesse est ab expositoribus adduci.

Aqua multa non potuerunt extinguere charitatem. Ostendimus supra, duobus nobis expugnari posse fidem coniugalem, metu scilicet, & muneribus. Ait ergo sponsus, amorem debere esse vsque adeò fortem, atque constantem, vt si proponantur aut ampla munera, aut dura mortis certamina, ab eo tamen recedendum non sit, quem amamus. Porro aquæ multe, & flumina vim tormentorum maximam, & multitudinem

V u

51.
Allegor.
Amoris
constancia.

significant; quæ si cum donis, ac blandimentis ad amorem expugnandum conspirent, despiciuntur tamen à constanti pectore, quasi nihil sint. Hæc magnus amator Paulus de se prædicat ad Rôm. 8. v. 35. *Quis nos separabit à charitate Christi?*

Soror nostra paruula, & vbera non habet.

52.
Histor.

Hæc verba tribuo puellarum choro, quod necesse est, nisi velimus cum quibusdam ex recentioribus aliquam aliam personam inducere; quod neque necessarium est, neque ad rem satis opportunum, quod putat Ambr. Serm. 19. in Psal. 118. Admirata ergo puellæ tam seueram legem impositam esse nouæ nuptæ, & quasi veritæ, ne satis, quod ius illud coniugale postulat, præstare possit, de fide ipsius, constantiaque sollicita dicunt, sponsam, quam sororem suam appellant, vel quia cœua, & nymphea est, sicut ipsæ esse simulantur, vel Hebræorum more, quibus inter amicos familiare est fratrum, ac sororum nomen, paruulam esse, & ad tam seueram disciplinam non satis strenuam. Quod probant, quia vbera non habet, quæ ætatis maturitatem ad nuptias producit. Quod docuit Ezechiel, qui ætatem nubilem vberum tumore significauit cap. 16. *Vbera*, inquit, *tua intumuerunt*. Vbi, ut dicit Hieronymus, adolescentularum maturitas indicatur; nam vsque ad pubertatem, id est, annos nobiles, virginibus vbera non rurgent. Etas verò illa & mollis, & rudis facile solet aliorum aut donis, aut blanditiis capi. Vnde non sine causa videntur de harum

nuptiarum exitu metuere, & ideo subdunt.

Quid faciemus sorori nostra in die quando alloquenda est?

Deliberant filia Ierusalém, quomodo armare possint tenera, & infirmam puellam contra procorum vim, & insidias, quibus euertere solet firmitatis etiam ætatis vis, atque constantia. Septuaginta vertunt consentaneè ad textum Hebr. *quædo sermo instituetur in ea*. Hebr. *בַּיּוֹם בָּה*, quod etiam significat, *contra eam*, vel, *in eam*; nā præpositio Hebr. *ב* Beth, habitudinem interdum habet accusatiui, & significat *in*. Leuit. cap. 16. *Mittet hircum במדבר Bamidbar*, id est, *in desertum*, vel, *contra*. Genes. 16. *manus eius בכל Bacol*, id est, *contra omnes*, & *manus omnium contra eum*. Hebr. *בָּו* Bo. Sic hoc loco, *quædo sermo fiet contra eam*, ab his scilicet, qui tantæ pulchritudinis suauitate capti, pudicitiam eius expugnare voluerint. Et in hunc sensum videntur accepisse Rab. Salomon; *In die*, inquit, *in quo gentes consilia agitant de ea delenda*: & Rab. Anonymus. *Timeo*, inquit, *ne homines eam despiciant, ut, cum creuerit, loquantur ad ipsius cor, & affectum, decipiantque eam*. In hanc sententiam inclinat Rupertus, qui in illo, *alloquenda est*, intelligit consilia dura, quibus Nero, & alij Tyranni Ecclesiam adhuc teneram infectati sunt. Sic existimo commodè, & expedite posse hunc locum accipi: nam quod aliqui ad tempora referunt, quibus de hac puella viro collocanda agendum est, vbi liberiùs in alicuius ingenium, mores, & ætatem inquiri solet, non videtur aut tempori ac-

53.

commodatum, aut loco. Iam enim sponsa proxima fingitur sponsi foribus, iam sponso satis nota, iam abundè laudata: cur ergo in eius vitam, & genus inquirendum? Præterea multa ex his, quæ antecesserunt, & subsequuntur, nō satis cum illa sententia coherent. De adulteris faciliùs intelligo, qui in sponsam omnes dolos, & insidias instruere possent, quibus timet chorus, ne Sulamitis, quæ vbera non habet, id est, satis virium, & ætatis, succumbat.

54.
Allegor.
Angeli de
hominum
salute sol-
liciti.

Soror nostra paruula, & vbera non habet. Quid faciemus sorori nostra in die quando alloquenda est? Dictū est supra, in *adolescentulis*, quæ comitantur sponsā, & ad sponsum deducunt, Angelos intelligi, aut animas sanctas, quæ mystici connubij prænuba sunt, & casti illius amoris conciliatrices. Hæ vident quanta sit infirmitas in mortali corpore, quàm occultæ, & callidæ procorum insidiæ: quare cum vehemèter metuant, ne sponsa, quam in lecto pigritantem, & ad sponsi verba, ac vota difficilem audierant, aut deficiat à fide, aut in amore lagueat, de muniendo illius animo contra tentationum vim, & machinas laborant. Debemus hoc Angelis, qui nobis, quando cum sponso in geniali ferculo traducimur, Epithalamium læti modulantur, & si quis accidat casus, qui fortunatas illas nuptias dissociet, aut genialem cursum transuertat, nobiscum, aut pro nobis familiariter dolent.

Plurimi è Patribus in sponsa paruula Ecclesiam primitiuam agnoscunt, quæ & ipsa tunc erat exigua, neque vbera habere videbatur lacte distenta, quo primogenitam sobolem nutreret. Rupertus

de Ecclesia hæc accipit, paulo tamen aliter exponit: nam de Ecclesiæ virtute, atque constantia putat adolescentulas illas dubitare; quid videlicet Neroni, aliisque Tyrannis respondere possit, cum de ipsius fide rogent, aut in illam aliquid moliantur hostile. Sed sanè quæ sequuntur, magis ad animam spectant singularem, quàm ad fidelium cœtum. Quid enim sponsus Ecclesiæ tabulas minetur cedrinæ, & angusta claustra? & quæ deinde succedunt.

Si murus est, ædificemus, &c. si ostium, compingamus, &c.

Theodoretus hæc tribuit puellarum choro, qui docet, quænam sint vxoris probæ partes in re familiari curanda: nempe, ut murus sit, id est, quæ curet, & custodiat, quæ in domo sunt: quare dentur illi, quæ murorum sunt ornamenta, & decora, scilicet argentea propugnacula. Porta item esse debet, quæ recondat, & claudat, quæ foris aduehantur, & ideo quæ in portis pretiosa, illi quarantur, scilicet tabulæ ex cedro. Id videtur velle Theodoretus: alij alia multa, quibus, ne longus sim, libenter supersedeo, & accommodatè ad superiorum explicationem arbitror hæc verba esse sponsi, qui aliam quasi legem fert iterū in sponsam, quæ vxoribus maximè commendatam esse oportet. Suprà insinuarat cœlestis sponsus, duobus solere sponsam à fide coniugali, atque ab officio abduci, scilicet nimis, & muneribus, nūc docet eisdem debere in fide, atque officio contineri, muneribus scilicet, & minis. Si murus est vxor, id est, cōtra omnes machinas, & artes

56.
Histor.
Femina
in fide, ut
que in of-
ficio con-
tinenda
donis, &
minis.

munita, quæque nulli præbeat ad urbem, id est, ad sponsi possessionem ingressum; quem si pulses, non strepit, nec respondet, neque aperitur, neque quemquam admittit, nisi disiectus; ornetur tamen fortis murus, & excolatur, si fieri posset argenteis propugnaculis. Et hoc significat supra c. 7. *femur iunctura fibulis vincta, quasi monilibus.* Propugnacula argentea fortasse illa sunt ornamenta colli, & capitis, qualia fuisse diximus ad illud cap. 4. *Sicut turris David, quæ edificata est cum propugnaculis, mille dypei dependent ex ea.* Inde pete. Si verò porta est, quæ omnibus peruia, quæ facile versatur, & respondet pulsata, & aperitur, id est, quæ tentari facile patitur, & vinci, claudatur tabulis cedrinis, atque ita claudatur, ut neque venire unquam possit in hominum conspectum, neque liberum spiritum trahere. Hæc quæ sponsus hic obscurè, & figuratè indicat, aperte docet Osee c. 2. qui sponsæ, quæ porta fuerit, & amatores omnes admiserat, minatur se tabulas cedrinis portis obiecturum, quas *spinarum* nomine significat. *Sepiam*, inquit, *viam tuam spinis, & sepiam cum maceria, & semitas suas non inueniet.*

57. Est, qui verba hæc ad procos, & amatores alios vulgares referenda putet, quasi ipsi secum modum exquirant, quo tentent, & expugnent puellarem fidem, atque constantiam. Sic autem illi inter se deliberant. Si sponsa hæc, cuius nos inflammamus, ac sollicitat amor, murus fuerit, quem nullæ blanditiæ, aut amatorie machinæ conuellant, faciemus illi argentea propugnacula, id est, quod illecebris aliis, aut precibus consecuti non sumus, id argenteis machinis, id est, pecunia, quæ omniariete multo potètiore est,

facile consequemur. Quod si ostium fuerit, per quod ingressus difficilis non est, si modò leuia illi ornamenta promittamus, tabulas videlicet cedrinas, aut nugarum aliquid, facile ad eius animum aditum aperiemus. Et quidem expugnari puellarum pudorem, quantumuis illæ seneca patrum custodia teneantur, docet omnium pene sæculorum grauis, & acerba memoria. Vnus nobis Horatius satis exemplorum suppeditat lib. 3. Carm. Ode. 16. Coniectat quidem hic acutè, & ad rerum naturam, & feminarum ingenium accommodatè: sed sanè hæc explicatio multa cõturbat, redditque difficile id, quod statim de se prædicat sponsa.

58. *Si murus est, edificemus super eum propugnacula argentea.* Propugnacula murorum illorum corona sunt. Quare id videtur sponsus significare, coronandam esse animæ sanctæ fidem, atque constantiam argentea corona, id est, splendenti, & cãdida, qualem nunc in cœlis gestant Beati. In hanc coronam vincenti propositam respiciunt animæ a diabolo, quasi ab adultero tentatæ, & viri sancti spe cœlestis præmij ad subeundum durum mortis certamen adducuntur.

59. *Si ostium est, compingamus illud tabulis cedrinis.* Non est columba tuta, dum è cauerna maceria, ubi se tutò continebat, in locum illum euolat, ubi ab aquila, seu accipitre parantur insidiæ. Quare qui illi domum, aut fenestram obstrueret, neque liberam relinqueret exeundi facultatem, præclare de columba meritis censeretur. Id planè Dei consilium est, & zelotypi sponsi, dum hominem, quem opes, atque libertas perderent, quia audaciam pariunt, & impunitatem promittunt, sic expoliat, & nudat, ut domi

Allegor.
Castitatis
arque cõ-
stantiæ
præmium.

Libertas
malorum
causa.

domi se propter imbecillitatem, & inopiam continere malit, quàm aut hominum oculos subire, aut publicam lucem intueri. Hoc verè est oculum effodere, aut pedem abscindere, quia melius est in cœlum, id est, in sponsi thalamum, cecum, aut claudum introire, quàm cum perspicacibus oculi, solidoque vestigio in gehennam contrudi. Quare sponsa portam tabulis compingit cedrinis, aut spinis obsepiti viam, à beneuolo nascitur sponsi animo potiùs, quàm ab infenso.

Ego murus, & vbera mea secutur turris.

60.
Histor.

Adiit sponsa indictam sibi legem, admittitque libenter, & sibi ad præstandum vxoris officium, satis esse animi, & virum ostendit. Ait ergo se esse murum, qui vim hostilem repellat, non admittat: & vbera, quæ immatura coniugio, aut nulla potiùs esse chorus cecinerat, sibi esse satis, & ad thalamum plena, & ad arcendos hostium impetus fortia. Aptè verò vbera turribus assimilatur, quia se priùs muro simile dixerat. Ut enim è muro tures, quæ illi & præsidio sunt, & ornamento, sic ex pectore prominent vbera, quæ in sponsa ad eò constanti, ac fida, mollia non sunt, & tractabilia; sed ad eò dura, & indomitæ cuiusdam constantiæ plena, ut vim muneribus armatam non timeant.

Ex quo facta sum coram eo quasi pacem reperiens.

61.
Histor.

Ostendit iam sponsa, vnde tantam habeat animi, propo-

sitiue firmitatem, Ex quo, inquit, sponsum habeo pacificum, locupletem, liberalem, atque omnibus rebus abundantem (id enim apud Hebræos valet *pax*) ego iam sum locuples, & cui ad omnem felicitatè nihil desit, nimirum coram ipso pacem reperiens. Quare non est cui quisquam speret me vinci muneribus posse, cum ab sponso plura acceperim, accepturamque videar quotidie munera, quàm quæ alius quicumque audeat offerre. Hic verò se prodit nomen *Sulamis*, quæ à *שלם* *Salam* deducitur, quod *pacem* valet; vnde etiam sponsum *שלום* *Selomoh*, id est, *pacificum*, statim appellatur. Ex quo ergo, inquit sponsa, Salomonis, id est, pacifici liberalitatem id consecuta sum, ut Sulamitis sim, id est, pacifica, & quæ alienigena fueram, iam sim in Solymitanæ ciuitatis ius, & locum vocata, omnia abundè suppetere mihi existimo. Quare amatores alios, si qui insidiari pudori meo volent, valere hinc procul, & omnino iubeo, quia murus sum, & non porta; & quæ ipsi putant mollitudinem habere, atque blanditias vberum, turrium habent minas, atque duritiem.

62. Quemadmodum c. 4. ad illud, *Vulnerasti cor meum soror mea, sponsa*, obseruauimus, vxorem in viri sui familiam, & genus vocari; sic etiam nunc verisimile existimamus, vxores relicto priori nomine assumere sibi nouum à marito; sicut apud Romanos, quæ Caio nubebat, Caiam se esse profitebatur, licet alia fortasse significatione. Quæ consuetudo cum ipso pene mudo nata est: nam Adà, ut ab ossè, & carne sua os dedit, & carnem vxori, sic etià à suo nomine nomè indidit, & viraginem vocauit à viro. Et Isa. c. 4. hoc satis indicat, dū dicit: *Apprehēdetis sapient mulieres virum.*

Pacem reperiens id est quod Sulamitis.

Vxor à viri nomine accipit, & familiam.

virum unum, dicentes, panem nostrum comedemus, & vestimentis nostris operiemur, tantummodo inuocetur nomen tuum super nos; aufer opprobrium nostrum. Quæ septem mulieres sine dubio nuptias appetunt unius viri, ut aperte indicat illud, *Aufer opprobrium nostrum*; quia ea erat tunc hominum strages, ut vix pro septem feminis vir unus esset reliquus. Hæ ergo dicunt, non petere se, quæ à viris præstari solent, mundum nempe muliebrem, & alimenta; sed tantum, ut viri nomen in ipsis audiatur, id est, commune sit ipsis cum viro nomine. Et hoc, meo iudicio, satis expressit Ezechiel cap. 16. apud quem Deus populo suo cum exprobraret, quod instar adulteræ post amatores alios abiisset, ait tanquam ad infidelem sponsam: *Et habens fiduciam in pulchritudine tua, fornicata es in nomine tuo*; id est, abiicisti nomen, quod à me viro quondam tuo acceperas, & resumpisti tuum, quod in nuptiali pacto deposueras. Hinc in hoc Cantico peregrina sponsa abiecto patrio, ac gentilitio nomine, à Salomone Sulamitis vocatur. Neque ipsa abnuir, dum postquam pacificum suum vocauit sponsum, subdit; *Ex quo facta sum coram ipso, quasi pacem reperiens*, id est, pacifica. Neque existimo inuocationem mariti nominis super uxorem tantum fieri duorum nominum coniunctione, quorum alterum sit in genituo possessionis, ut, *uxor Nabal*, pro Abigail, *uxor Uriæ*, pro Bethsabee; licet hoc frequentius; sicut nomen patris inuocatur super filios, ut, *filij Iacob*, *Moab*, &c. & nomina patronimica; sed etiam eiusdem nominis deriuatione, ut à Caio Caius, & hæc à Salomone Sulamitis, quocumque modo Salomonem accipias. Et sane apud Hispanos uxores saepe à viris

nomen capiunt gentilitio relicto, maxime cum ignobilis femina magni nominis viro nubit; quod in aliis quoque nationibus non infrequens. Neque inusitatum est, ut qui in aliquam familiam adoptantur, nomen quoque familiæ sibi assumant (vide Alex. ab Alex. libr. 5. Genial. cap. 4.) aut qui ab aliis aliquo insigni beneficio ornati sunt, beneficii gratiam, & diuturnam fore memoriam nominis communitate testentur. Quæ ratione Iosephus Iudeus dictus est Flavius, quia à Flavio Vespasiano magna consecutus est beneficia. Et S. Cyprianus Cæcilij sibi nomen adiunxit, quia à Cæcilio traductus est ad Ecclesiam. Denique omnibus ferme ætatibus, & nationibus commune est, ut serui honoris, atque accepti beneficii gratiam nomen accipiant eorum, à quibus libertate donati sunt. Has omnes ob causas sponsa vocari potuit à sponsi nomine Sulamitis, seu pacifica; quod à Salomone, seu pacifico, ornata est liberalissime, quia ab illo nuptiali lege in familiam adoptata, & quia per illum libertatē, aut libertatis aliquam speciem consecuta est.

Ego murus, & vbera mea sicut turris. Ex quo facta sum coram eo, quasi pacem reperiens. Anima, quæ sic est à Deo ornata beneficiis, ut nullum iam maneat antiquæ fortunæ vestigium; quæ à sponso locuplete, ac nobili id habet, ut nobilis, ac locuples sit, & à pacifico, ut pacificæ nomen, & titulos accipiat, si modò tantæ humanitatis memor esse vult, inimicorum machinis, quæ fidem in Deum, & pietatem conuellere nituntur, sic se impanidē, atque constanter opponet, sicut murus pinis, ac turribus instructus contra imbecillos, & fractos inimicorum assultus

Eius alius nomen assumit, à quo beneficium accepit.

64. Allegor. Beneficia animi in amore confirmantur.

sultus. Audacter ergo anima tot onerata, atque incitata muneribus se murum esse dicit, qui adulterorum machinis expugnari non possit: neque sibi deesse vbera, id est, petus, atque constantiam, à quibus nulla vis fidem, & amorem extorquebit, quem tot officiorum magnitudo munit, & inflammat. *Certus sum*, aiebat Paulus ad Rom. 8. quod neque mors, neque vita, neque Angeli, neque principatus, &c. poterit nos separare à charitate Dei.

Vinea fuit pacifico in ea, quæ habet populos.

65. Histor.

Dixerat sponsa, habere se coniugem adeo copiosum, atque beneficium, ut à nemine sperare plura potuerit; quare insinuarat, fidem suam expugnari non posse muneribus. Nunc ostendit, usque adeo amabiles esse sponsi mores, ut, si deessent cætera, quæ vulgares amant, & venantur, super omnes tamen esset diligendus; quare cum descripsisset dotalem vineam, qua cõmpra fuit, ut supra latius cap. 1. laudassetque à prouentu, qui copiosissimus, & à loco, qui vberissimus est, nempe, in ea, quæ habet populos, id est, in Baalhamon (nam cum ager ille pinguisimo sit solo, eoque amoenissimo, quilibet de populo studebat, sibi ut esset in eo tractu possessio) nunc dicit, nolle se vineam illam, quia non propter vineam sponsum aut amat, aut colit. Quare habeat sibi sponsus vineam suam, & mille argenteos, quos puros sibi, & liquidos ex ea quotannis percipit deductis sumptibus, qui in vitioribus operisque fiunt; tam longè est, ut capta promissis, quæ & exigua sunt, & plurimum incerta, ab spon-

Amor non mercenarius.

so deficiat, ut manus illud amplissimum, idemque iucundissimum libenter deferat, modò sponso frui liceat. Ideo subdit. *Vinea mea coram me est*; ac si diceret: Ille, quem ego intueor, pro vinea mihi est, imò pro omni commoditate, atque ornamento; quem dum præsentem habeo, & vineam obliuiscor, & cætera contemno.

Hic sensus videtur omnium expeditissimus; aliqua tamen obseruanda. Primum illud, in ea, quæ habet populos, esse explicationem nominis cuiusdam proprii, ubi sita esset dotalis vinea, vulgari Scripturæ more, quæ explicationē, seu notationem nominis usurpat pro ipso nomine. Vide cap. 6. ad illud, *suavis, & decora*; ubi hac de re pluribus. Suspicor autem Baalhamon, seu, eam, quæ habet populos, locum esse trinominem: appellatur enim Engaddi; quia ibi sita erat olim ciuitas eius nominis, de qua Iosue cap. 5. Dicta vallis Achor, quia ibi turbatus, & confusus populus, propter peccatum Achan. Ad hunc locum videtur planè allusisse Oseas cap. 2. dum sponsæ fugitiuæ promittitur vallis Achor, ubi etiam vitiorum meminit, sicut hic noster author. Dicitur etiā Baalhamon, quia cum sit locus ille tum aliorum, tum maxime balsami feracissimus, sortem aliquam ibi vel exiguum habere cupiebat quilibet de populo.

Vinea fuit pacifico, &c. Mercenarius est, atque ignobilis animi, capi potius munerum magnitudine, quam amore illius, à quo profecta sunt; cum non tam donorum, quam animorum momenta spectari debeant. Hoc docet rustica prius, iam verò ex sponsi consuetudine, atque doctrina ingenua, & nobilis sponsa, quæ amoris coniugalis, & mystici

66.

Baalhamon, Achor, Engaddi nomina sunt eiusdem loci.

67.

Allegor.

fici illustre quoddam documentum præbet, cui in sponsi conspectu sordet omnino vinea ad aspectum, & amoenitatem præclara, ad usum opportuna; quam vltro relinquit, mauultque sponsi vñibus seruire, quam suis. Neque enim quicquam habet, quod magis amet, aut auidius spectet, quam spòsum suū. In illo vno acquiescit animus, quia illo vno tantum expleri potest; cætera autem tanquam vilia respuit, aut tanquam aliena non curat.

Vir offert pro fructu, &c.

68. **V** Sitatus hic modus loquendi Hebr. nam, *vir*, sumitur pro quolibet. Laudat hic sponsa datam sibi à sponso vineam dotis nomine, quam locabat agricolis, & vinitoribus, à quib. præter id, quod sibi propter labores, & sumptus retinebant, accipiebat quotannis mille argenteos ex pacto. Est ergo sensus: Quicumque conducit vineam (tanta est soli, atque plantarum bonitas) pensitat mille argenteos, & & sibi ducentos retinet. Quare magni æstimanda vinea est, quæ dominum, & vinitores satis alar abundanter.

Mille tui pacifici.

69. **H**ebraicè שלומה *Selomah*, ex quo apparet verti posse, *pacifice*, in singulari, sicut communiter alij vertunt, quod etiam sentiunt, qui pro, *pacifice*, dicunt *Salomon*, (sed non est hic Salomon Rex, vt supra pluribus probatum est.) Quibus præterea adde quod pro Regia maiestate, amoreque tanto, quo sponsam prosequabatur, satis

angusta, indignaque videretur illa dos. (eo præsertim tempore, in quo argentum nullius pretij putabatur. 3. Reg. 10.) quæ mille tantum argenteos quotannis redderet. Ex vulgaris multi codices habent in singulari, *pacifice*, & in his Complutenses. Erit ergo sensus: O dilecte, reddo tibi vineam, qua meas nuptias emisti, tui tibi sint mille argentei; mihi sat est, si abs te amer: hæc mihi erit vinea; si id consequor, de aliis non laboro. Si tamen legas, *pacifici*, vt habent emendatiores codices, idem est sensus. Mille argentei erunt tibi *pacifici*, id est, si velis tibi habere, nõ multum pugnaueris neq; enim opus erit, vt tecum de vinea, aut eius annuo prouentu, iudicio contendas; iam ex hoc vltro tibi, atque ex animo cedo.

His verbis describitur verus amor, qui non in sponso, vel amato quicquam spectat aliud, præter spòsum ipsum; ita vt quem nunc & locupletem amat, & iuuenem pulchrū, atque robustum, eundem etiam amet inopem, & nudum, aut aliis siue naturæ, siue fortunæ dotibus spoliatum.

Quæ habitas in hortis, amici auscultant.

70. **S**atis constat ex historiis externis in contrahendis nuptiis adhibuisse testes, & tabellas. Docet Tertull. de velan. virgin. Quod fuisse etiam in vsu apud Hebræos colligitur ex Tob. c. 7. vbi dicitur accepta charta factam esse Scripturam coniugij: vbi necesse est, testes affuisse, sicut in aliis legitimis contractibus. Et clariù Philo Iudæus lib. de specialibus legibus lōgē ante me

Veri amoris signū.

70. Testes in nuptiali contractu.

medium. *Sponsalia*, inquit, *tantundem valent, quantum nuptie, quando in solemnibus amicorum conuentibus mariti, uxorisque nomina inscribuntur tabulis.* Vide Eliam in Tisbi in voce *כתובת* *Chetubah*.

Postquam sponsus ex hac oratione sponsæ suæ animum ingenuum, & amorem nobilem agnouit, neque aliquid præterea esse expectandum ad nuptias, hortatur, vt iam tandem quod extremum est in nuptiali mysterio, coram amicis, quales sunt, qui honoris gratiā nuptiis intererant, quique futuri erant matrimonij testes, quam poterit apertissimè, atque clarissimè eius animi, atque voluntatis signum edat. Quod illa, vt est sponsi amans, & ad nutum obsequens, quamprimum præstat, & quam maximè potest festiuo, & amatorio cantico id petit, quod cupere se dixit in principio huius capituli: vbi optabat sibi facultatem dari foris sine pudore, & aliorum offensione sponsum exosculandi. Quæ erat extrema pars huius actus, & amoris, & matrimonij confirmatio. Cum ergo eò res esset deducta, vt liberè, ac sanctè sponsum ad osculum, & complexum inuiter, facit id extremo iam Epithalamio, verbis quidem obscuris, sed maximè rem significantibus, quæ mox explicabimus. Porro in illis verbis, *Quæ habitas in hortis*, descriptio est rusticæ puellæ, & nymphæ, quæ syluas, & mōtes colit, quales ab externis poetis vocantur Dryades, & Oreades: vel etiam sponsa dicitur habitare in hortis, quia geniale illud ferculum, quo vehabatur sponsa, constratum erat ramis, ac floribus, non aliter, atque amenissimus quidam hortus, in quo ipsa habitabat, sic amœna, & florida, vt hortus conclusus dicatur alibi, & emissiones habere Paradisi.

71. *Amici auscultant; fac me audire vocem tuam.* Si vera esset sententia Abenezræ, qui admoneri sponsam putat, ne coram amicis, id est, amatoribus aliis, atque rivalibus canat, ne cum puellaris vox amoris blanda conciliatrix sit, illos ad sui amorem potentiùs inflammet, sanè optimum documentum est, quodque censerì debeat connubiale præceptum, quod monet sponsam, ne garrula sit, laudemque malit à silentio, & latebris, quam à comptis, atque urbani sermonis elegantia captare. Monet ergo, vt satis sibi vel pretij, vel honoris habeat, si vni tantū spòso in secessu canat, & illi seruet tanquam parenti, aut domino, quicquid in ipsa ingenij, ac suauitatis est. Ait igitur sponsus: Caue publicè canas, quia sunt propè, qui auidis, atque sitientibus auribus vocem excipiant; ita cane, vt ego solus audiam, satis tibi habeto, si vox tua in meis tantum auribus resonet.

Hoc porro documentum viri spirituales saepe commendant his, qui Deo per spirituale connubium adherere volunt: ne nimis indulgeant linguæ, aut animi sensus temerè omnibus euulgent; cum Deo sapius in conclauis, quam de Deo publicè in compitis loquantur. Bernardus ad fratres de monte Dei in extremis verbis, præ omnibus hoc præcipuū documentum præbet. *Bona sua non ponere in ore hominum, sed celare in cella sua, & recondere intra conscientiam, vt hunc quasi iunium, & in fronte conscientie, & in fronte cella semper habeat. Secretum meum mihi: secretum meum mihi.* Et facit ad hanc cogitationem, quod accommodat ad hoc connubiale documentum sponsa statim subdit: *Fuge dilecte mi; ac si dicat: Tibi vni canam, neque de aliorum iudicio, ac sensu quicquam curabo, sed*

71. Allegor.

Silentium maximè commendatū sponso Christi.

quod id commodè, & sine arbitris præstare possim, tu in montes secede veloci fuga, & eadem ego te festinatione prosequar. Quia verò mons, & solitudo, ubi anima cum Deo sermonem habet familiarem, locus est orationis, ideo appellatur *mons aromaticum*, unde gratus in cælum exhilatur odor.

72. Sed quia in cortice diximus, admoneri potius sponsam, ut coram testibus canat, & publicè profiteatur, ac legitima forma, velle se cum sponso vivere, & conjugalem illi fidem servare; aliter etiam mysticus sensus instituendus est. Est quidem pulchrum, & optabile secretò canere, & se, suæque omnia voluntati consecrare diuinæ; sed id habet incommodi, quod si vehemens incessat tectatio, minus habet contra illam parati præsidij. Facit enim interdum hominum tacita reprehensio, & infamiae timor, ne quis ab obligata fide deficiat, aut urgenti tentationi succumbat. Eam ob rem Religiosi viri in testium conspectu vota nuncupant sua, & quam Domino fidem obligarunt, externa etiam specie, & certo vestitus genere profitentur. Hoc ergo nunc exigit Deus ab anima, quam secum in complexu, & tanquam sponsam in eodem thalamo sociam habere meditatur, ut non obscura voce, sicut antea in secessu, sed canora, & publica spectantibus aliis novæ vitæ rationem, atque consilia profiteatur.

Vota Religiosi coram testibus committant.

Aur certè sponsus aliis illud ingens gaudium impertiri vult, quod ex sponsa rustica prius, & aliena, iam tamen ad thalami societatem adducta capiebat. Sicut inuenta drachma mulier vicinas, ut una secum gauderent, hortabatur: & quia gaudium est Angelis Dei super vno peccatore poenitentiam agente, iubet ut

sponsa coram Angelis qui proximè auscultabant, extremam, eamque suauissimam Epithalamij partem moduletur.

Fuge dilecte mi, & assimulare caprea.

A Benetra existimat, prohiberi sponsam canere coram amicis qui auscultant, ne illos vocis suavitatem, quæ feminis pro lena est, ad sui amorem, & ad instruendas amatorias machinas alliciat, ut dixit acutè quidam ex profanis:

Pro lena multis vox sua saepe fuit.
Athenæus quidè eam ob causâ docet meretrices musicam solitas edoceri. Et Horatius lib. 4. Carm. Ode. 13. de quadam meretrice ait:

*Et cantu tremulo pota Cupidinem
Lentum sollicitas.*

Vide quæ in hanc sententiam dicit Cyrillus Alex. ad illud Isaia cap. 23. *Velut caticum meretricis.* In amicis autem rivales, & amatores intelligit. De hac sententia pluribus in sensu morali. Rab. Anonymus putat pudicam sponsam nolle ea amoris signa præbere sponso spectante populo; quare orat, ut fugiat ad solitudinem, ad montes aromaticum, & ibi vni canet sponso, suamque illi pulchritudinem ostendet. Sed quia hæc legitima videtur, & extrema ceremonia in his sacris nuptialibus, quæ cum ex more testes habere debeat, non bene in solitudine exhiberi potest; quare aliter dicendum.

74. Quia sponsus in hortis habitare dixerat sponsam, ideo ipsa ab eadem metaphora non abludens, orat, ut quamprimum, & quam maxima celeritate poterit, in hortum veniat, id est, ad se, quæ mons est aromaticum, ea ce-

73. Histor. Feminarum caritatis maxima ad libidinem allectura.

ca celeritate, qua ceruus solet ardua montium saltu superare. Id verò petere videtur & voce, & signis, vniis videlicet ad amplexum obuiis. Est enim mihi verisimile, in Dramaticis canticis, quale est hoc nostrum, non solum aliquid alternis cani, sed etiâ id fieri cum hilari aliquo, ac religioso corporis motu: quod sonat vox ipsa, *Drama*, quæ actionem aliquam adiungit voci. De Essenis certè tradit Philo de vita contemplatiua; hymnos in laudem Dei compositos solere cantare variis metrorum, carminumque generibus: nunc ore vno, nunc alternis, non sine decoris, ac religiosi gestibus: modo stantes, modo prorsum, retrorsumve gradû mouentes. Hæc Philo de vita contemplatiua ad finem. Et Plutarchus in Sympo. 7. quæst. 8. tradit Dialogos Platonis, partim narratione, partim actione quadam constare; qui ideo Dramatici vocantur. Sic arbitror hîc ab sponsa ad amplexum vocari sponsum, non solum cantu; sed etiam accommodato ad eam rem corporis habitu, & gestu. Caterum illud, *fuge*, idem est quod *accelera*. Hebr. enim vox *ברח* Barach, non solum *fugere*, valet, sed etiam *festinare*. Et verbum Latinum *fugere*, non semper significat celeritatem adhibere ad declinandum malum; sed aliquando simpliciter cursum, & festinationem: unde *fugientes anni* dicuntur, & *fugientia vina*, & *fugax* pro veloci, *fuga* pro cursu, atque volatu, quorum exempla passim obuia. Nam quia fuga cum festinatione plerunque coniungitur, non incommode fugere dicitur aliquis, cum festinat: imò, *fugere*, & *fuga*, non solum festinare significant, sed etiam inuadere; quod magis ad nostram explicationem facit. Sic Virgil. *Æneid.* 12. de Ænea Turnum insequente:

In Drama te adhibere solitus motus, & gestus.

Fugio, id est quod festino.

— quoties oculos conuertis in hostem,
Alipedumque fugam cursu tentauit equorum;
Auersos toties currus Iuurna reuertit.

Fuge dilecte mi, & assimulare caprea, hinnulòque ceruorum.] Chaldaus in hac sponsi fuga ad montes aromaticum, ascensum Dei in cælos agnoscit, & in capreis, hinnulisque ceruorum aliquid arcanum, & mysticum. Putat enim capream, cum dormit, alterum habere oculorum apertum: quare non videtur tota omnino dormire, & ceruum, cum venatores fugit, quatumuis urgeant canes, retorquere tamen interdum oculos, & respectare illos, qui post tergum incumbunt. Sic ergo videtur sponsa (quæcunque illa sit; nam Chaldaus Synagogam putat) sponsum orare, ut quamuis se à nobis in cælum abducat, ad montes videlicet aromaticate fragrantis, non tamen ita in illo deliciarum secessu dormiat, ut non saltem vnum seruet oculorum apertum, quo nos assidue, nostræque prospectet: aut in illa sua veloci fuga reflectat identidem caput ad illos, quos in duro certamine laborantes reliquit. Hæc sanè pia est explicatio, & oratio his, qui durè conflictantur, satis accommodata; sed illud de caprea vereor, ne parum sit ad historicam fidem. Et quod de fuga, discessuque ab sponsa traditur, nescio, quomodo præsentis rerum articulo videri possit opportunum.

Ego, ut in historico sensu magis probaui, existimo in hac postrema scena sponsam id petere, quod in principio cap. 8. cupere se dixit: *ut inueniam te foris, & deosculer te.* In osculo verò, ut pluribus ostendimus cap. 1. ad illud, *Osculetur me osculo*, ea significatur animorum communio, ut

75.

Allegor. Deus præfatus est nobis, etiam cum abesse videtur.

76.

Amoris ardor, & summa rerum omnium communicatio.

nulla videatur explicari posse coniunctior. Nam per osculum animæ quodam modo in amantium corpora transpirantur: & amantes in suo iam corpore morantur, in eorum, quos amant, corporibus viuunt. Viuere ergo vult sponsa deinceps in amato; & rursus ut amatus in se ipsa viuat, optat, & petit, idque adeo facienter, ut in sponso cupiat ceruorum, atque capreatum fugam. Neque enim amor, qui intimis amanti visceribus insedit, ullam molestat, aut in alio patitur ullam esse moram. Sicut autem cerui, atque syluestres capræ, quæ in montibus pascuntur, aromatū odorē habeat suauissimū, aut ex ore, quod fragrantibus imbuerunt plantis; aut ex villis, qui assidue affricu ad stillantes frutices cum stacte, & gutta, quibus delibuti sunt, odorem quoque gratissimum contrahere; sic quoque sponsus in montibus aromatis assiduus, & totus ipse fragrans, purissimos in sponse viscera per osculum inspirat anhelitus, qui ipsam quamcumque in partem sese det, spirare faciunt, quam libauit à sponso, suauissimam animam. Cuius rei documento nobis est Paulus, qui postquam per osculū Christi hausit, & combibit spiritum; sic animatus est ab illo, ut non iam ipse in se, sed Christus viuat, ita ut in Paulo alium videas, alium audias, viuentem quidem in Paulo, à Paulo

tamen natura, & maiestate diuersum. Vno autem, inquit, iam non ego, vniū vero in me Christus; ad Galat. cap. 2. Paulus ergo, quia spiritum hausit Christi, Christum aspirabat, Christū olebat: Christi, inquit, bonus odor sumus. Hoc est extremum in his Canticis, quia etiam est extremum in amore. Quare nihil potuit ad extremum adhiberi commodius, quam id quod extremum esse debuit in sponsa votis; & quod maxime prodit, amabilemque probat sponi celestis mitissimum ingenium.

Hæc mihi visa sunt in re tam varia, obscura, & impedita, quæ sibi ipsis connexa, atque consequentia dici possent: quæ sanè soluta, & seorsum ab aliis sensus habent alios pulchros, & acutos, sed non semper valde cum textus coherentes. At quo alio modo vinciri commodius possint non video. Det vnam Deus, qui in hoc Epithalamio sacro sponsus, & author est, ut ad eius thalamum super montes aromatum adscendi, in dulcissimo, purissimoque complexu quiescentes, Canticum verè Canticorum ad eius gloriam, & laudem in æternum cantemus. Quicquid verò à me non solum scriptum, sed etiam cogitatum est, sanctæ Romanæ Ecclesiæ, doctorumque hominum censuræ subiectum esse etiam, atque etiam volo.

ARGV.

ARGVMENTVM IN
PSALMV LXXVII.

PSALMV S. hic, si in toto Psalterio quispiam alius, sic est difficilis, ut post longas, accuratasque multorum commentationes aliquid semper occurrat obscurum, in quo laborare, atque exerceri possint posteriorum ingenia. Sunt sanè in aliis Psalmis quadam obscura, vel quia in singulis aliquid est, quod non facile intelligas; vel quia posteriorum cum prioribus non apparet, quæ possit esse facilis, & apta consecutio. At hæc sunt prorsus omnia, ut plena mysteriis, sic etiam offusa tenebris, aut interrupta salebris, sine singulos versus seorsum explicare, sine aliis aliis velis apte contexere. Neque ego tantum tribuo labori meo, vel ingenio, ut sperem consequi me posse, quod alij fortasse consecuti non sunt; neque ea spe Psalmi huius difficillimam commentationem aggredior: sed cum in Canticis exponendis viderem ex hoc Psalmo in illud Epithalamium multa esse translata quæ lucis plurimum essent allatura rebus non parum obscuris, fore putavi ex eorum usu, qui Cantica Canticorum adire vellent, si Psalmum istum, quasi diuini illius connubij pronubum, aut socium adhiberem, qui facies praeferret illis nuptiis, & tenebras (nam nocturnæ Hebræorum ritu nuptia fiunt) ab illo sacro Epithalamio aut discuteret, aut aliqua saltem ex parte minueret. Tria verò præcipue facit hic diuinus Psalter, commemorat primum illa beneficia, quibus populum antiquum prosequutus est Deus, ex quo ex Aegyptia seruitute liberatus ad promissam sibi hereditatem ingressus est; deinde ad diuinam virtutem, ac liberalitatem excitata populi memoria, eum ad bene sperandum erexit esse iubet, monetque ut precibus diuinam in se misericordiam sollicitet. Et tandem orat Deum, ut in eundem populum debellatis hostibus beneficis esse pergat. Porro Psalmus iste, & Epithalamium dici potest, id est, triumphale canticum, quia victoriam canit de hostibus diuina virtute superatam; & Epithalamium, quia ea esse canitur in populum liberalitas, & indulgentia, qualis esse solet ab humanissimo, atque amantissimo sponso in sponsam, quam & amat vniū, & ornât splendide.

PSAL. LXXVII.

I. XVRGAT

Deo, & dissipet.

PARAPHRASIS.

ob hostes, ut in eundem populum debellatis hostibus beneficis esse pergat.

Deo, ut in eundem populum debellatis hostibus beneficis esse pergat.

Deo, ut in eundem populum debellatis hostibus beneficis esse pergat.

350 PARAPHRASIS IN PSAL. LXVII.

via ducem, & tanti agminis Imperatorem precabatur: sic ego nunc oro, vt Dominus nobiscum exurgat, hostesque suos dissipet, ac perdat: & qui iniquo sunt in ipsum, atque hostili animo, vrgente Deo ante faciem eius vertantur in fugam

2 Sicut perflante vento vanescit fumus, & ab igne liquefacta cera defluit, sic peccatores ante Deum, quę experientur inimicum, tabescant, & pereant.

3 Iusti verò, quorum Dominus causam, & patrociniū suscipit, exultent pręfente, atq; fauente Deo, non secus atque illi, qui splendida accubunt, ac geniali mensę: exultent, inquam, ex animo, ac seriò sub tanti Imperatoris auspiciis.

4 Cantate igitur Domino triumphale canticum, & in eius laudem epiniciū canite. Occurrite festiui, & ad Regium incessum viam expedite ei, qui parentum memoria triumphans per Occasū, id est, per Arabię desertum inuectus est, hic nempe est, qui magno suo merito Dominus appellatur.

5 Exultate in conspectu Domini, eo tamen exultate spiritu, vt neque interim aut timor absit, aut obseruatia. Quoniam miserorum, atque inopum patronus est, ac vindex: pupillis enim pro patre est, & viduarum causam contra vim, & calumniam potentium defendit.

6 Deus, qui in loco sancto suo, siue ille Templum sit, siue cęleste domicilium, cum maiestate sedet, non abiiciet aut suorum tutelam, aut miserorum

tur inimici eius: & fugiant, qui oderunt eum, à facie eius.

2 Sicut deficit fumus, deficiat: sicut fluit cera à facie ignis, sic pereant peccatores à facie Dei.

3 Et iusti epulentur, & exultent in cōspectu Dei: & delectentur in letitia.

4 Cantate Deo, psalmum dicite nomini eius: iter facite ei, qui ascendit super Occasum: Dominus nomen illi.

5 Exultate in cōspectu eius, turbabuntur à facie eius patris orphanorum, & iudicis viduarum.

6 Deus in loco sancto suo: Deus, qui inhabitare facit vnus moris

PARAPHRASIS IN PSAL. LXVII. 351

moris in domo.

7 Qui educit vinctos in fortitudine, similiter eos, qui exasperant, qui habitant in sepulchris.

8 Deus cum egredieris in conspectu populi tui, cum pertransires in deserto.

9 Terra mota est; etenim cęli distillauerunt à facie Dei Sinai, à facie Dei Israël.

10 Plus

serorum patrociniū: imò sic amat, & amplectitur, sicut sponsus eam, quam secum habet thalami confortem. Notum est autem sponfam eiusdem animi, vnus moris, eiusdē dignitatis in eadem domo cum sponso futuram esse participem.

7 Deus hic est, qui quos arcta Pharaonis vincula fortiter ligabāt: quos dura premebat, & inimica seruitus, eduxit tamen inde, & in libertatem, ac requiem vocauit. Neque ingeniū perucax, & rebellis animus illorum, qui propterea percussi à Diuina manu scelerū vltice, in sepulchris dormiunt in deserto; retardarunt animū ad lenitatem, & indulgentiam pronum, quominus ipsos eisdem quoque ornaret beneficiis.

8 Satis se ostēdit, o Deus, & tua in hominem humanitas, & hominis stupor, atque vesania. Cum eo illi tempore pertinaci, atque indocili animo mandata respuerent Diuina, quando abs te in illorum vsus noua quotidie nascebantur officia: neque ideo in deserto, vbi ipsi toties peccauerunt, & optimi ducis, qui agmen antecederet, & sponsi, qui sponfam molliter amplecteretur, & ornaret, studium abiecasti.

9 Cum Dominus populum ex Ægyptia seruitute respirantem pręcederet, terra grandi, atque insolito concussu contremuit. Cęli tunc à facie Dei stillare visi sunt micate fulgure; increbrescente tonitru, & ipsa cęlorum specie terrores, ac minas intentante. Stillauit quoque Sinai mons, ac visus est tremere à facie Dei, Dei Israël.

10 In

10 Inhorruerunt olim tonitrua, & grando, & discurrētia fulgura super hostes Aegyptios; pluuiā, verò benignam, qualis optari poterat agro ficienti ad vberē prouentum, hereditati tuæ reseruasti. Quæ si quando lāguere, aut sitire contigerit, opportuno de cœlo subsidio renouabis.

11 In hereditate sic tua, benignitate perfecta greges tui, o Deus, abūdē, ac liberē pascuntur. Gregem appello populum pauperem, & afflictum, cui tu Domine stationem tuā, & salubrē, & opportunū, ac dulce pabulum præparasti.

12 Accipiet Deus capitiuum quōdam populum, ac durē vexatum, eo prorsus modo, quo à sponso noua coniux ornari solet, cuius tam erit profusa liberalitas, ut virginibus, quæ nuptiale carmen de mōre cantant, copiosum, ac nobile argumētum præbeat; quod satis dignē celebrare non possunt, licet in illud studium virtute multa, id est, quā maximē neruis, vocibusque contendant.

13 Hoc est, quod Dominus virginibus psaltriis verbum, siue argumētum ad cantandum dabit: o Rex virtutum, & bellator egregie, o Rex, id est, sponse populi vehementer dilecti; o spoliū ad speciosā domus ornamentum, & gloriam, munifice diuisor. Quæ omnia quā bellissimē in tanti Regis potentiam, amorem, & liberalitatem conueniunt.

14 Si vobis inter agrorum terminos dormire contingat, & rusticæ vitæ incommoda subire, ex qua fuscetur facies, & trahantur sordes, ea vos mūditiē nitere faciā, ut cū argenteæ columbæ

10 Pluuiam voluntariā segregabis Deus hereditati tuæ: & infirmata est, tu verò perfecisti eam.

11 Animalia tua habitabunt in ea: præparasti in dulcedine tua pauperi, Deus.

12 Dominus dabit verbum euangelizantibus virtute multa.

13 Rex virtutum dilecti dilecti; & speciei domus diuidere spolia.

14 Si dormiatis inter medios cleros, pennæ columbæ de argentea, & posteriora dorsifilius

si eius in pallore auri.

15 Dum discernit cœlestis Reges super eā, nūc dealbabitur in Selmon, mons Dei, mons pinguis.

16 Mons coagulatus, mōs pinguis: ut quid suspicamini montes coagulatos?

17 Mons, in quo beneplacitum est Deo habitare in eo: etenim Dominus habitabit in sinem.

18 Currus Dei decem millibus multiplex, millia letantiū; Dominus in eis in Sina in Sancto.

G. Sanctij Comm. in Cant.

columbæ candentibus pennis de colore certetis. Quibus pro duro, ac sordido cubili in humo nuda aureū succedat reclinatorium, in quo posteriora dorsifili, scapulæ nempe, placidē, & cum dignitate requiescant.

15 Dum cœlestis Deus ad sponsæ dignitatem, aurique pallorem Reges, id est, quos sibi sponsæ loco habere vult, euocauerit, si atri fuerint sicut Selmon, ita tamen mundabit, dealbabitque, ac si eos candor niuis asperferit. Deducetur enim populus antē ærumnis, atque illuie sordidus ē loco horrenti, ac sterili ad mōrem Dei, qui pinguis est, & amœnitatis eximie.

16 Mons, inquam, Dei pinguis est, & propter pascuorum bonitatem, & abundantiam lacte manans, & coagulatus. Neque est vir quisquam qui reliquos montes fecundos suspicetur, si ad montem istum Dei oculos, cogitationēque conuertat.

17 Mons hic est, quem ex omnibus vnum Dominus elegit, in quo stabile sibi domicilium in æternum locaret.

18 Quia nuptialem in modum populum suum Dominus tanquam sponsam in geniali curru, seu ferculo traducet: quod faciunt in hymenæo plausu noui coniuges, ideo currum suum in illum vsum adornabit Deus, quem stipabit numerosa hominum multitudo; & in his plurimi, qui cantu, atque

symphonia Regium illum, & geniale incessum ornent, & exhilarent. Neque aliter cum psallentium millibus ad templum, quod sponsi domus est, populum ad sponsæ morem, Dominus inducet, quàm olim in Sinai monte, vnde nuptialis illa pompa progressa est.

19 Ascendisti, ô Domine, in sublimem illum currum, in quem tecum captiuum antè populum sustulisti, & (vt fieri in nuptiis assolet) accepisti dona, quæ in frequentem illam turbam effunderes, quæ currum subsequitur, & triumphalem illum cursum cohonestat.

20 Et qua es benignitate, ô Domine, rebelles etiam, neque tuis credentes, aut obsequentes mandatis, in currum tecum assumpsisti, vt cum illis in eadem domo simul habitares.

21 Singulis igitur diebus festiue Deo concrepent laudes, qui cum is sit, à quo vno sola possit obtineri, & sperari salus, efficiet, vt prospera semper ingrediamur via, & omnia nobis ex voto succedant.

22 Deus noster Deus salutis est, qui tanquam strenuus, & robustus bellator egreditur, vt nobis salutem, hostibus autem idem exitio sit.

23 Exitio, inquam, Deus hostibus suis duntaxat erit, quorum capita victoris in modum conculcabit (quæ verticem capillatum appello) qui idola colunt, & nefariis indulgēt sacrificiis.

23 Si hostes fuerint Gigætea proceritate, ac robore, qualis fuit Og Rex Basan, conuertam in profundum

19 Ascendisti in altum, cepisti captiuitatem, accepisti dona in hominibus.

20 Etenim non credentes inhabitare Dominum Deum.

21 Benedictus Dominus die quotidie: prosperum iter faciet nobis Deus salutarium nostrorum.

22 Deus noster, Deus saluos faciendi, & Domini Domini exitus mortis.

23 Veruntamen Deus confringet capita inimicorum suorum, verticem capilli perambulantium in delictis suis.

24 Dixit Dominus: Ex Basan conuertam,

cor

conuertam in profundum maris.

25 Ut intingatur pes tuus in sanguine: lingua canum tuorum ex inimicis ab ipso.

26 Viderunt ingressus tuos Deus, ingressus Dei mei; Regis mei qui est in sancto.

27 Præuenerunt Principes coniuncti psallentibus, in medio iuencularum tympanistarum.

28 In Ecclesiis benedite Deo Domino, de fontibus Israël.

29 Ibi Benjamin adolescentulus in mentis excessu.

dum maris, ibique demergam, quæ admodum olim Pharaonem, & Ægyptium agmen in mari Rubro.

25 Ea strage Dominus aduersariorum agmina concidet, vt eorum sanguine imbuta referat vestigia, & ab eodem sanguine canum etiam intingatur lingua.

26 Nunc ad interrupta in populum tuum beneficia reuertor. Viderunt, ô Domine, vel tui, quos tecum victores, & exultantes circumducebas; vel etiã alieni, quibus deletis, expeditum cursum tuis aperuisti, quomodo Regio planè incessu, & geniali plausu in templum tuum, id est, nuptialem thalamum ingressus fueris: vbi nunc habitas tanquam in proprio, arque stabili domicilio.

27 In eo triumphali, & quasi geniali progressu, qui Principes appellantur (hi verò noui coniuges sunt ad quorum similitudinem instituta videtur triumphalis ista pompa) reliquæ turbæ symphonice permixti, in cantando præeunt, quibus aut accinunt, aut succinunt cantores alij, & tympanistrix virgines.

28 Sic autem illi cantorum, & turbæ triumphantis, & exultantis Principes, ad cantores alios, & concrepantem chorum. O vos, qui de Israël semine prognati, & ab eo quasi fonte deriuati estis, in omni conuentu, ac loco diuinas laudes personare.

29 Tunc impletum est, quod de Benjamin cecinit Moyses imminente iam morte: dormituum nempe in sinu Domini tanquam in sponsi

356 PARAPHRASIS IN PSAL. LXVII.

complexu, sicut sponsa, cuius caput in somno dilecti sui laeva sustentat: ducetur enim in curru soporatus, & in mentis excessu.

30 In horum cœtu Principes fuerunt, & duces, qui ad tribum Iuda, Zabulon, & Nephthali genus referunt suum.

31 Mittè, Domine, fortitudinem tuam, quæ nobiscum adsit, & nobis præsit, & hæcenus collata beneficia tuere, & in posterum etiam, atque etiam auge.

32 Si virtutem tuam nobis auxilio mittas, Reges, qui per te victoriam consecuti fuerint, creptam ex hostibus prædam, ad templi tui fabricam ultro conferent.

33 Increpa, Domine, ac perde homines callidos, & immites, qui instar ferarum, atque serpentium in arundinetis latent: qui sunt congregatio quædam populorum, qui taurorum instar, cum vaccis lasciuiunt, quiq; eo armati sunt consilio, ut ex terra promissionis, aut è viuis excludant, qui tibi ex omnibus probati sunt, & electi tanquam argentum.

34 Dissipa, Domine, gentes has bellatrices, quibus sanguis, & cædes studio, ac voluptati est. Tunc verò ex Ægypto domita humiles ad te legati venient, & quamprimùm Aethiopia supplicibus abs te manibus, ac votis pacem, & veniam petet.

35 Regna terræ, ubicumque gentium vobis esse contigerit, laudate Deum, illique ceruicem rebellem

antea,

30 Principes Iuda, duces eorum: Principes Zabulon; Principes Nephthali.

31 Manda, Deus, virtuti tuæ: cōfirma hoc, Deus, quod operatus es in nobis.

32 A tēplo tuo in Ierusalem tibi offerent Reges munera.

33 Increpa feras arundinis, congregatio taurorum in vaccis populorum, ut excludant eos, qui probati sunt argento.

34 Dissipa gentes, quæ bella volunt: veniant legati ex Ægypto: Aethiopia præueniet manus eius Deo.

35 Regna terræ cātate Deo: psallite Domino.

36 Psal

PARAPHRASIS IN PSAL. LXVII. 357

antea, atque indomitam submittere: psallite inquam mecum, & illustra Domini facta celebrate.

36 Psallite Deo, qui ascendit super cælum cæli ad Orientem.

37 Ecce dabit voci suæ vocem virtutis, date gloriam Deo, super Israël magnificentia eius, & virtus eius in nubibus.

38 Mirabilis Deus in sanctis suis, Deus Israël ipse dabit virtutem, & fortitudinē plebi suæ: benedictus Deus.

36 Psallite Deo, qui in cælorum summo triumphator inequitat ad Orientem, in ea videlicet parte, quam maximè complet, & illustrat Sol.

37 Timete Dominum, ô populi barbari, neque contra Israël quicquam molimini; nam pro Israël Dominus de nubibus pugnat, in quibus ipse terribilis, ac magnificus est. Inde enim horribiles ciet sonitus, tonitrua dico, & quæ cum tonitruis vibrantur fulmina, quæ vox sunt Domini, qua homines deserti officij, ac pietatis admonet.

38 Ut quondam Deus Israël pro populo dimicauit à nubibus, sic etiam nunc de sanctuariis suis egredietur, populoque ad tanti ducis imperium incitato, atque alacri animum ad pugnam, atque virtutem dabit. Benedictus igitur sit Deus, qui tot bonorum nobis author est.

Yy 3

EXPOSITIO IN PSALMVM LXVII.

1. **I**n finem Psalmus canticum David. In huius Psalmi titulo illud videtur obseruandum, cur *Psalmus* nomen *Cantici* adiunctum sit; quod non solum hic fecit noster Psalter, sed etiam alibi saepe, licet cum aliquo discrimine: nam interdum eadem illa nomina Psalmis, non tamen eodem semper ordine praefiguntur. Modò enim inscripti sunt *Psalmus canticum*, modò *Canticum psalmi*; sed eadem, meo iudicio, est in eadem varietate sententia. Genebrardus in Psal. 107. putat hac coniunctione duorum nominum significari Psalmi praestantiam: nam cum duo nomina substantiua, inquit, eiusdem significationis, syntactice coniunguntur, eximium aliquid significatur, vt Genes. 2. Adam formatus dicitur *de limo terrae*. i. limo purissimo. Et Psalm. 39. vbi vulgatus *de luto facis*, Hebr. *de luto caeni*, id est, copioso: quo sensu saepe in S. Scriptura dicitur *terra pulueris*. Iuxta haec titulus iste indicat eximium esse Psalmum; neque mihi displicet: nam vocis geminatio, vt pluribus ostendimus 1. c. Cant. v. 1. epitasim habet, & eadem propè est vocis, licet non eiusdem, idem tamen significantis geminatio. Idem Genebrardus in Psal. 29. docet Canticum tantum ore proferri sine instrumento musico; at verò Canticum psalmi voce, atque instrumento simul. Sed putat, quā-

Synonyma cum epitasim.

do praepositum in titulo Canticum, ita vt inscriptio sit, *Canticum psalmi*, vocem praere, & instrumentum succinere; contra cum Psalmus praepositum, instrumentum praecinere, & humanam vocem sequi. Idem ceteris Marcus Marinus in voce מוֹמֵר. Hieron. epist. 139. ad Marcellam absolūtè dicit, Psalmos adiuncta ad organum voces folere cantari. Mihi hac in re nihil certum est, & quod Genebrardus, & Marinus docent de praeeunte voce, cum in titulo *Cantici* nomen antecedit, valdè videtur incertum: imò contrarium videtur posse colligi ex hoc Psalmo, qui cum *Psalmus canticum* inscribatur, voces tamen praecedunt, & instrumenta succinunt.

2. Secundum Hieronymum, qui locum illum; *Praeueniunt Principes coniuncti psallentibus*; sic reddit, *praecesserunt cantores*, Hebr. מְשִׁירִים, deinde *psallentes*: Hebr. מוֹמֵר. i. instrumentum pulsantes. & ita cōmuniter cōuertunt alij, & supra v. 5. ordine mutato Canticum psalmo praepositum, & iterum v. 33. illud certius, licet non omnino perpetuum, vocem מְשִׁירִים, Latine *Canticum*, accommodari rebus letioribus, nempe cum celebratur victoria, extollitur diuina potentia, aut aliquid canitur festiuum, & illustre, quod facillè credet, qui paulo attentius legerit Psalmos 29. 64. 65. 66. 74. 75. 82. 86. 107. in quibus ferme omnibus, qui afflicti sunt, & durè

2. Canticum in rebus laetis.

durè vexati, liberati dicuntur, & exaltati diuina virtute; atque adeò in eodem propè argumento versantur, in quo noster hic Psalmus. Hoc tamen, vt dixi, perpetuum non est: nam Psalm. 87. & canticum Moyses, Deut. 32. cum *Cantici* nomen praefixum habeant, nihil continent laetum.

3. Auxilium diuinum implorandum.

Exurgat Deus, & dissipentur inimici eius. Solemne erat populo Hebraeorum, & pene legitimum, vt liquet Num. 10. vt cum mouerentur castra, praecederet Arca Dei, quasi castrorum dux; quae cum primum eleuaretur, dicebat Moyses verba haec, quae inde petita in hunc Psalmum transtulit Dauid. Vt autem spem totam in Domino locarat Moyses, cuius virtute dissipandos hostes, & in fugam vertendos praedicabat; sic eisdem Dauid à Deo dissipatos, in fugamque conuersos, & instar ceræ igne liquefactos euauisse, toto hoc Psalmo copiosè, & eleganter canit. Ex quo non leuis coniectura sumitur, totum hunc Psalmum institutum esse ad commemoranda beneficia omnia, quibus antiquum populum Deus prosequutus est, ex quo ab Aegyptiaca tyrannide solutus in sedem iam certam, multis commoditatibus, atque deliciis affluentem tandem euasit. Quod verò tempore vitur futuro, quasi hostes dissipati non sint, sed adhuc dissipandi, significat vel id quod Moyses, cum Arca eleuaretur, solitus esset precari, satis abundè Deum praestitisse; commemorat enim vt Deus ultus sit inimicos, vt populum ex multis difficultatibus, atque adeò ex ipsis propè sepulchris incolumem extraxerit, vel sanè, quod puto verisimilius, orat vt idem sit nunc in posteriore filiorum, qui in priorem parentum

etatem extitisset.

4. *Et iusti epulentur, & exultent.* Haec est altera pars Psalmi; nam vt facillè legenti constabit, in priori Dei potentiam in debellandis hostibus, liberandisque filiis praedicat; in posteriori verò liberalitatem, atque indulgentiam in his fouendis, ornandisque significat. Porro hoc & praecedenti versu notandū est, imperatiuum in S. Scriptura vsurpari solere pro futuris, maxime in Prophetis, quale est illud Isai. 47. *Tolle motam, & mole farinam: denuda turpitudinem tuam, reuola crura, &c.* sic etiam hic, *exurgat, & dissipentur, epulentur, &c.* per futurum explicanda sunt, *exurgat Deus, & dissipabuntur*. Est autem vsitatum, vt cum hostibus aliquid imprecamur mali, nobis aliquid optemus boni, & contra. Iudic. c. 5. v. 31. *Pereant omnes inimici tui Domine: qui autem diligunt te, sicut Sol in ortu suo splendet, ita rutilent.*

5. *Cantate Deo, psalmum dicite nomini eius.* Hinc apparet, quā parum referat, siue in titulo Canticum psalmo, siue contra Psalmus canticopræponatur: cum enim in Psalmi huius titulo praecessisset Psalmus, nunc cantus antecedit, quod etiā infra fit. v. 33. Porro *Dei nomen*, pro Deo sumi, in Psalmis esse frequentissimū multis docuimus ad illud c. 1. Cant. *Oleum effusum nomen tuum.*

6. *Ite facite ei, qui ascendit super Occasum.* Triumphatorem inducit Dominum, & equitantem: Hebr. enim pro *ascendenti*, est מְשִׁירִים. Quare iubet vt omnes occurrant, sternantque viam per quam triumphalis illa pompa incedere fingitur: vel frondibus, & ramis, veletiam vestibus in illud officium sponte detractis, vel odoribus toto illo tractu suauiter halantibus, aut sanè sublatiis offendiculis, quae retardare poterant inceden-

cedentem. Cur verò Deus dicatur ascendere, vel equitare super Occasum, non omnes idem sentiunt. Pro *Occasu*, Hebr. est ערבון *Araboth*, quod multa significat. Hebræi summum celorum interpretantur, vel quia in eo multæ delicias sunt, & dulcedines, vel quia ab stellis desertum est, utrumque enim vox Hebraica valet. Hieronymus vertit, *per desertum*, Septuaginta, *super Occasum*. Sed existimo idem intellexisse Hieronymum, & Lxx. nam vox Hebraica *desertum* significat; desertum autem illud in Arabia est, quæ Occasum significat, teste Hieronymo in illud cap. 4. ad Galat. *Sina mons est in Arabia*.

Ex quo existimo agi hic præcipue de his, quæ in Sinai contigerunt: ad ea enim sine dubio referuntur multa quæ hic commemorantur. Montem autem illum esse in Arabia docet Paulus supra. Occasui verò, atque Arabiae commune apud Hebræos nomen est ערבון *Arabab*, & ideo fortasse Deus super Occasum ascendisse dicitur, quia equitavit triumphantis in morem per Arabiam, ubi Sinai est: neque novum est in S. Scriptura pro ipso nomine nominis explicationem adhiberi, quod multis exemplis confirmavimus ad illud cap. 6. Cant. *suavis, & decora*. Eodem, opinor, modo Isaias cap. 21. v. 13. *Vesperum posuit pro deserto*, aut Arabia: nam cum ageret de his, qui extorres à patria ad Arabes, & Cedarenos profugerunt, ait: *In saltu ad vesperam dormietis*, id est, in Arabia, quæ est ad Vesperum, & Occasum, Arabum more dormietis in sylvis. Porro hic nota similitudinis subauditur; quasi dicat Psalmista: Occurrite illi, qui in vobis triumphat; sicut olim in Occasu, quando patres vestros per desertum Arabiae traduxit.

Dominus nomen illi. Hebr. in *Dominus* nomen eius: & ita exposuit Hieronymus; neque dissimilis sensus est. Suspicio autem hic esse enallagæ usitatam apud Hebræos, ac si dicas; in nomine eius est Dominus, id est, inter nomina ipsius unum est Dominus. Hebr. יי אלה *Iah*, quod compendium esse creditur nominis יהוה *Iehovah*, quemadmodum eadem figura Psalm. 18. dicitur, *in Sole posuit tabernaculum suum*, id est, in tabernaculo suo posuit Solem, nisi maius sic accipere; in יי nomine ipsius. i. propter nomen יי quod summæ maiestatis est, atque potentia, siue quia triumphat in nomine *Iah*, id est, ea maiestate, ut se esse *Iah* facile ostendat.

Exultate in conspectu eius: turbabuntur à facie eius. Posterior pars non est in Hebraico textu, quare illa non est in versione Hieronymi. Cur verò addita fuerit à Lxx. ea videtur ostendi posse ratio; quia nomen יי *Iah*, & divinam significat potentiam, à qua Deus creator est, & à quo res omnes, quod sint, habent; & timorem, ut nonnulli Hebræorum volunt. Vox autem יי *exultare* significat, & *tremere*; significat enim commoveri quocumque affectu, siue tripudiando præ lætitia, siue præ metu, aut dolore tremendo. Vtrunque igitur significationem exprimere volentes Lxx. illam posteriorem partem adiunxerunt. Tunc verò sensus erit idem, qui in Ps. 2. *exultate ei cum tremore*; ubi est idem verbum יי, cuius vim per exultationem, & tremorem expressere Septuaginta. Est autem usitatum Interpreti nostro, ut vocem unam Hebraicam duabus explicet Latinis, quia vim totam vocis Hebraicæ non potest assequi una Latina vox, ut docuimus in cap. 37. Isai. n. 31. Porro utrumque per

7.

8.

Regula.
Transitus
ab una
persona in
aliam.

pertinere arbitror ad populum Dei; non verò etiam ad inimicos; ita ut illi lætandum; his verò tremendum esset à facie Domini; sed iisdem amicis Dei & lætandi simul, & timendi causa proponitur: tum quia utrumque continetur in verbo יי, quod sanè ad populum Dei amicum refertur; tum etià quia non satis opportunè, ubi de amicis sermo & antecessit, & sequitur, insertus videbatur sermo de inimicis. Neque est cur quemquam commoveat tam repentina personarum mutatio: Nam etsi in alio idiomate durum, in Hebraico tamen neque durum, neque inusitatum est; facilis enim in unam personam ex alia servato eodem sensu, cursuque verborum migratio est. A secunda persona fit transitus ad tertiam, Genes. 49. *Ad prædā, fili mi, ascendisti, incurrauit se; licenim Hebr. ubi vulgatus, accubisti*. A prima ad tertiam, Isai. 22. *Expellam te de statione tua, & de statu tuo destrui te*; & cap. 52. *Peccavimus ei, & noluerunt in viis eius ambulare*. A tertia ad secundam, Iob. 16. *Verumtamen vexavit me Deus, desolasti omnes artus meos*; & Isai. 1. *Confundentur ab idolis, quæ desiderastis*. Hæc, & plura iuxta textum Hebraicum intuenies apud Pagninum in Regulis ad intelligendum literalem sensum, Regul. 13. Vide plura ad illud cap. 1. Cant. *Osculetur me osculo oris sui, quia meliora sunt verba tua*: ubi à persona tertia transitus est ad secundam. Si quis tamen illud, *turbabuntur*, ad impios referat, quod multi putant; parenthesis includendum est, tanquàm non nihil à cursu textusque sermonis diversum; sicut eodè pene sensu Psalm. 44. illud, *populi sub te cadent*, inclusum est.

9. *Patris orphanorum, & iudicis viduarum.* Ostendit quare exultant G. Sanctij Expos. in Ps. LXVII.

dum simul, atque timendum sit siue amicis utrumque, quod verissimilius; siue etiam alterum non improbabilius inimicis; quia scilicet miserorum, atque inopum patrociniū suscipit. Quare amicis exultandum est, quia in suis infortuniis, atque ærumnis tanti patroni tutelæ, ac fidei crediti sunt; timendum verò illis, qui si contra miseros aliquid tentent, audiunt à tanto patrono, ac vindice imminere sibi supplicium. Cæterum miseros omnes viduarum, ac pupillorum nomine contineri, satis vulgatum est; quia hi Tyrannorum, atque impiorum plerumque expositi sunt iniuriæ, atque rapinæ.

Deus in loco sancto suo. Locus Dei sanctus Templum dicitur Hierosolymitanum, aut Davidis tempore Tabernaculum, aut Sanctuarium. Ps. 62. *Sic in sancto apparuit tibi*; & Ps. 133. *Extollite manus vestras in sancta*. Seu certe locus sanctus sumitur pro cælo, ut alij volunt. Locus tamen hic quocumque modo sumas, mirè afflictos exigit, & deterret impios: dicit enim Propheta; ille quem in Templo præcipua quadam religione, & ritu ab ipso tradito colimus; causam nostram tuetur: & contra improborum vim, atque insolentiam defendit. Vel Deus non ita se à nobis longè in cælum abdidit, ut nostra non curet, viduas non soletur, orphanos non protegat. Hic ergo eorum qui maximè videntur esse in oblivione, ac despectu inter mortales, causam suscipit maximè, sui que muneris esse ducit eos, & amplecti humaniter, & ornare copiosè.

Qui inhabitare facit unius moris in domo. Quid sit habitare in domo, constat ex Psalmo 112. *Qui habitare facit steriles in domo, matrem filiorum latantem*: nam domus pro familia sumitur, & numerosa prole. Quare

Z z

Pauperi
suscepti
Domini ut.

10.

11.

Domum
edificare
quid.

domos edificare, est filios suscipere. Exod. 1. *Edificauit Dominus domum obstericibus.* Et Ruth cap. 4. *Rachel, & Lia edificauerunt domos Israël.* Sterilem esse quenquam magno dabatur probro; hunc ego respicit Deus, edificataque domo honestat, & exhilarat.

12. Aptè quidem ista, sed alia fortasse melior, & castius filo consentanea magis explicatio: nam cum hic describuntur ea, quibus cum incertis sedibus vagi essent viri Israëlita, ornati fuerunt à Deo; ac tandem eò deducatur sermo, ut ostendatur quā nobili, quāque vberi in loco collocati sint, optimè hic de domicilio in regione promissa edificato videtur inductus sermo. Neque alio sensu Exod. 15. dicitur. *Portasti eum in fortitudine tua, ad habitaculum sanctum tuum.* & infra; *Introduces eos, & plantabis in monte hereditatis tue, firmissimo habitaculo tuo, quod operatus es Domine: Sanctuarium tuum Domine, quod firmauerunt manus tue.* Quod tunc, credo, apparebit verisimile magis, cum explicuerimus quid sibi velit illud, *unius moris*, cuius loco Hebr. est *יורד* quod *unicum* significat, vel *solum*; seu quia desertus, & solitarius est, ut vertit Hieronymus; siue alio quouis modo *singularem*. Significat etiam aliquid non tam vnum, id est, solitarium, & desertum, quā vnitum, ita ut quæ separata fuerant, in vnam quasi naturam, certè in vnius studij, atque fortunæ societatem coalescant; & hoc magis vsitatum. Et ita exponit Chaldaus; & indicat omnino vulgatus. Extollit ergo Propheta singularem Dei beneuolentiam, qui gentem quondam vagam, quæque nullam stabilem, ac moribus septam sedē habuisset, habitare fecerit in stabili tam sede, vberi, atque

ampla, quam paulo post appellat *montem coagulatum*, in eodem vtique domicilio secum eiusdem moris, & instituti sociam: non secus ac sponsus ex sylua rusticoque labore vocatam sponsam in eiusdem domus, ac bonorum, atque adeo in omnium consiliorum societatem asciscit. Et sanè hæc explicatio ideo mihi probatur magis, quia melius cum vulgato congruit; & quia paulo post de eodem populo, tanquam de sponsa multis dotibus instructa, & ad sponsi domum nuptiali ritu traducta sermo fit. Vide vulgati defensionem ad finem contra Caluinum.

Qui educit vinctos in fortitudine. Heb. *בכשרות*, id est, *in compedibus*; sed sensus idem. Illud enim *in fortitudine*, ad *vinctos* referendum est, nō ad *educit*; quasi *in fortitudine*, id est, fortiter vincti fuerint, quo modo vinculis à Tyranno coarctari captiui solent: educti tamen inde fuerint diuina potentia.

Similiter eos, qui exasperant: qui habitant in sepulchris. Exasperare est, aliquid quemquam esse molestum. Vox Heb. *סוררים* homines significat *proternos, contumaces, intractabiles, ac duracervicis*. Hinc ego apparet insignis Dei benignitas, qui tanto studio, ac tor prodigiis homines in fortitudine vinctos liberauit, quos sciebat futuros esse rebelles, & suis preceptis contumaces; qui ideo vinctos eduxit, ut vnius moris in eadem secum domo habitare faceret; illi tamen propter suam contumacem spiritum habitant in sepulchris, quia extincti sunt in deserto, & totus pene cursus non tam gradientium vestigiis, quā morientium cadaueribus notatus est: & interdū eo numero, ut locus cladis à mortuorum multitudine, sepulchra concupiscentiæ

13.
Dei benig-
nitas.

scientiæ vocatus sit. De hac exasperantium strage Paulus ad Hebr. 3. vbi dicit eorum cadauera prostrata in deserto, qui Deum exacerbauerunt. Caterum pro *sepulchris*, Hieronymus vertit, *in siccitatibus*; sed sensus diuersus non est: quia desertum est, vbi strata sunt corpora: quodque sepulchrum dictum est, aridum erat. Quare idē est locus qui à vulgato *sepulchra*, à Paulo *desertum*, & ab Hieronymo *siccitates* dicitur. Vide ad finem vulgati defensionem contra Caluinum.

14. *Deus cum egredereris in conspectu populi tui, cum pertransires in deserto.* Selah.] Obscurum est, an hæc verba ad superiora referenda sint, ita ut Propheta indicet eo tempore stratos in deserto exasperantes, quo Deus illos tanquam dux regebat: ex quo satis apparet quantus fuerit illius gentis stupor, aut infamia: vel ad posteriora, ita ut quæ statim consequuntur, tunc contigisse scribantur, quando populum suum Dominus per desertum traducebat. In priorem partē magis inclino; quod facit maximè probabile particula *יהוה* subiecta clausulæ antecedenti. Nam licet eius vis, & significatio adeo difficilis sit, ut ad hoc vsque tempus, licet tētata à multis, à nullo tamen satis ex sententia, aut sua, aut aliorum explicetur: tamen iuxta omnium pene Interpretum sententiam, maximè Hieronymi epist. ad Marcellam, & Aug. in Psalm. 4. magnæ cuiusdam distinctionis nota est. Quare non bene cum versu consequenti coniungitur. De vsu particulae *יהוה* vide Hieronymum, & August. supra, Riberam in cap. 3. Alac. Toletum in Psalm. 33. Serm. 1. Neque tamen displicet posterior explicatio: quæ significat quomodo præcedente Domino omnia cō-

cutiantur, ac tremant. Porro hic allusum est ad illud, *Exurgat Deus*: quia hic Deus quasi dux antecesserat exercitum.

Terra mota est. Tres isti versus sumpti sunt ex Cantico Debboræ, sicut 15. Cantici Debboræ. tres priores ex verbis Moysis. Commemorantur autem ea beneficia, quæ data sunt populo, cum Deus tanquam dux agmina præcederet; quod Moyses superioribus verbis precabatur. Terra mota est; siue quia commoti sunt terræ illius habitatores, per metonymiam: quia *conturbati sunt Principes Edom, & robustos Moab obtinuit tremor.* Exod. 15. & transmissio Iordane omnium Regum Amorrhæorum *dissoluitur est cor, & non remansit in eis spiritus.* Et hoc est verisimile; siue quia reuera locus ille motus est; quod mihi magis est probabile: quod non obscure colligitur ex Psalm. 113. vbi idem tractat argumentum; & eadem propè adhibentur verba. Cum autem ibi propria & non figurata locutione mare retrò fugisse, & retrorsum abiisse Iordanis, & petra in aquarum stagnum conuersa esse dicantur, sic etiam propriè, & non metonymicè terra dicenda est mota fuisse; & montes exultasse, sicut arietes. Exultare autem hoc loco non significat lætari, sed extra suum situm, ac sedem salire, sicut & Virgil. Æneid. 3.

Exultantque vada, atque estu miscentur arena.

Idem sentit Caiet. in eundem Psalmum. Idem etiam sumi posse videtur ex Psalm. 103. qui terra tremore cum monte fumigante coniungit. *Qui respicit terram, & facit eam tremere, qui tangit montes, & fumigant.* Ut autem hoc posterius propriè contigit; sic etiam propriè videtur contigisse prius. Et sanè Numer. 21. scopuli inclinati dicuntur, ut Israëlita

Terra vere
mota.

Selah di-
stinguit.

acquiescerent in Arnon. Porro in Arnon terram esse commotam habes Iud. cap. 5. n. 4. *Domine, cum exires de Seir, & transires per regiones Edō, terra mota est.*

16.

Numer. c. 21.

Quod verò propriè sit intelligenda illa scopulorum inclinatio, argumento est, quia ibidem id scopulis, & torrentibus accidisse dicitur, quod olim mari rubro. *Sicut fecit in mari rubro, sic faciet in torrentibus Arnon: scopuli torrentium inclinati sunt.* &c. Vt ego propriè mare diuisum est, & via Hebrais ad transitū expedita: sic diuisi, aut inclinati montes clausam antè viam Israëlitis aperuerūt: & ita sentit Abul. in c. 5. Iud. q. 2. Accedit quòd ibi meminit Moyses libri bellorum Domini, in quo hæc contineri commemorantur; sed in his Domini bellis id contigisse, vt terra sit concussa, atque disrupta satis indicat Zachar. cap. 14. *Egredietur, inquit, Dominus, & præbabitur contra gentes illas, sicut præliatus est in die certaminis. In egressu ex Egypto, vt communiter sentiūt Interpretes cū Hieronymo, vel cum Deus ante populum suum egrediebatur, de quo nobis sermo) & stabunt pedes eius in die illa super montem oliuarum, qui est contra Ierusalem ad Orientem, & scindetur mons oliuarum ex media parte sui ad Orientem, & Occidentem præ ruptu grandi valdè. Id verò contigisse propriè, & non figuratè liquet ex eo quod statim subditur: Et fugietis sicut fugistis à facie terramotus in diebus Ozia Regis Iuda. Terramotum verò illum propriè contigisse nemo negat, & tanquam à re omnino certa, ab eo tempus ostenditur Prophetiæ Amos cap. 1. Vide de hoc terramotu Ioseph. lib. 9. Antiquit. cap. 11. quare similia in die certaminis Domini facta narrantur his, quæ po-*

Iud. 5.

Zach. 14.

Terramotus sub Ozia.

stea accidere tempore Ozie; & his, quæ à Zacharia cap. 14. impendere prædicantur. Neque verò malè cōiectaret, qui commotum existimaret montem Sinai, quo tempore populo data est lex: nam ea produntur tunc contigisse, à quibus terramotus non multum abest: & vbi vulgatus habet Exod. 19. *Erantque omnis mōs terribilis;* Heb. est *תַּרְרִיב*, quod tremere significat, & pauere cum aliquo corporis motu. Et sanè in sacra Scriptura multa talia esse dicuntur, qualia nobis apparent, vt diximus in illud cap. 7. Cant. *Natus tuus.*

Quare cum verisimiliter hominibus timore perterritis mons ille fumigans inter tonitrua, & fulgura commoueri videretur; nihil mirum est quòd terra hinc à facie Domini mota esse dicatur: neque huic explicationi incommodo est quòd apertè non traditur, vbi de Hebræorum translatione, & peregrinatione agitur; tum quia liber bellorum Domini, in quo hæc videntur fuisse prodita, vt indicat caput 21. Numerorum, excidit; tum quia aliis in locis non obscurè indicatur, neq; nouè est, vt quædam illustria valdè, atque admirabilia, in propriis locis omittantur; & ex occasione aliis in locis commemorantur. In libris Regum, & gestis Ozia, neque verbum vllum de terramotu; at accidisse narrant Amos cap. 1. & Zacharias cap. 14. Quam multa in Exodo omissa sunt, quæ in libro Sapientiæ clarè traduntur, vt de manna, quod cum igne non posset, Orientis tamen Solis calore tabescebat; & de maris rubri alueo, in quo germinauit herba; & plurima de Aegyptiorum plagis, quæ testis ipse Moyses prætermisit in Exodo; & Iosue cap. 24. dici

17.

Regul. Multa suis locis omissa, & alibi narrata.

dicuntur à crabronibus exactos esse Chananeos, quod tamen alio ex loco non constat: sic quæ narrata non sunt de terræ concussu, cum ea de re historicus esset sermo, hinc à Propheta Regio facta esse commemorantur.

18.

St. I. hom. te aliquid & durum sonat.

Etenim celi distillauerunt à facie.] Doctores quidam Hebræorum existimant, stillare, hinc esse diffuere, & commoueri; & tunc sensus erit, nō esse mirandum, si terra aduentu Domini commota sit, cum celi ipsi in conspectu eiusdem commoti quoque fuerint, atque diffuxerint. Qua verò ratione stillauerint, dubitum est, an scilicet quando pluiam quandam suauissimam effuderunt, id est, manna, cœlestem cibum, siue quando intonūere tonitruis, & micuere fulguribus, & totū mōtem Sinai operuere fumo. Certè verbum *קָדַח* aliquid suauē, ac molle interdum significat, vt Amos 9. & Ioël. 3. *Stillabunt montes dulcedinem:* & Prou. 5. & Cant. 4. labia dicuntur stillare fauum, & myrrham. Interdum verò aliquid durum, terribile, ac minax, vt 2. Paralip. 12. & 34. *Non stillabis furor meus;* & Ezech. 21. *Stillabit ad Sanctuarium, & propheta contra domum Israël;* & Dan. 9. *Stillauit super nos maledictio, & detestatio.* Vtūque verò accidit quo tempore populus proximè accessit ad montem Sinai, vel cum in eo Deus legem tradidit Moysi; nam & paulò antè manna de cœlo lapsum esse, & in monte explosa de cœlo tonitrua, & vibrata fulgura sacra prodit historia. Sed in posteriorem partem magis inclino, & quia textus magis expeditus, ac facilis est, & quia magis congruit cum canticò Debboræ, vnde hæc cum aliis videntur fuisse translata. In illo verò canticò celi dicuntur pugnasse contra Sisa-

ram. Porro illud etenim, idem est quod etiam, sicut infra v. 19. & Psal. 76. v. 19. & Psal. 128. v. 2.

À facie Dei Sinai, à facie Dei Israël.] Vilitatum est in S. Scriptura, vt Deus eius loci, ac personæ Deus esse dicatur, in quo maximè splēdet eius potentia, vel maiestas, vel quia ibi præcipua aliqua religione colitur. Quare Deus dicitur Abraham, & Iacob, quia beneuolentiæ suæ in illos documenta dedit illustrissima; & celi Deus vocatur, quia ibi apparet maximè diuina potentia; & iuxta hunc morem serui Regis Syriæ 3. Reg. c. 20. dixerunt Deū Israël Deum esse montium, quia in montibus suis victoriam dederat. Sic ergo hoc loco Deus dicitur Deus Sinai, quia ibi admiranda suæ potentiæ documenta ostendit, tonante scilicet, & micante cœlo, & mōte ipso (quod cecinit Debbora) à facie Domini diffuente. *Montes, inquit, fluxerunt à facie Domini: & Sinai à facie Dei Israël,* Iudic. 5. Dicitur etiam Deus Israël, quia illū multis complexus est beneficiis, & quia ab illo speciali quodā, & proprio cultu observatur.

Expositio hæc apta videtur, si ita distinguas, à facie Dei Sinai, à facie Dei Israël: si verò cum Hieronymo, & aliis hoc modo dispungas, *celi distillauerunt à facie Dei: Sinai à facie Dei Israël,* aliter explicabitur, & fortasse commodius in hanc sententiam; Celi distillauerunt à facie Dei: Sinai à facie Dei Israël, supple, stillauit, quia concuti, ac fluere visus est. Ducor autem vt hæc ita distinguam, & interpreter, quia Dauid ex canticò Debboræ, vt apparet, hos versus accommodauit ad suum. At ibi ita omnino disponuntur. *Montes fluxerunt à facie Domini: Sinai à facie Domini Dei Israël.* At dices hanc dispositionem, at-

19. Deus eius loci, seu personæ dicitur, vbi magis eius maiestas appareret, seu potentia.

20.

que interpretationem à Græco textu non admitti, in quo illud *Sinai*, in genituo est, vt indicat articulus *ts Sinai*. Respondeo, hoc non inueniri in omnibus Græcis codicibus: nam in Vaticano est *ts Sinai*: & ita videntur legisse Aug. Hilar. Hiero. qui in nominatio statuunt.

21. *Pluuiam voluntariam segregabis*

Deus hereditati tue. Huc usque terribilis ostenditur Deus, in eius conspectu terra tremuit: nunc benignus fore significatur in populum sub hereditatis, & possessionis metaphorâ, cui omnia secunda, atque ex votis futura prædicit. Pluuiâ voluntaria vocatur, siue quia Deus volens, & propitius illam immisit, & hoc verius, iuxta proprietatem Hebr. vocis *וַיַּחַד*, siue quia ad voluntatem, & votum populi laborantis cecidit. Hæc verò generatim sumitur pro largo aliquo, atque vberi beneficio, quod explicari potest pluuiæ nomine, sicut etiam malorum multitudo per imbrem, & pluuiam significari solet. Summum beneficium significatur in pluuiâ, sicut etiam in siti agrorum grauissimâ incommodum, quia terra promissionis irrigua non est, sed de cælo expectat pluuiam, quæ ubi defecerit, valde tota illa regio laborat. Aut fortasse pro manâ sumitur, quod instat pluuiæ de cælo molliter cadens, pluuiâ dici non incommodè potest. Et ita vocatur Psalm. 77. *Pluit illis manna ad manducandum*: & Exod. 16. *Pluit vobis panes de cælo*. Opponit autem hanc voluntariam, placidam, ac liberalem pluuiam illi inimicæ, ac formidabili, quam prius cæli in Egyptum stillauerunt: cum Dominus dejectionis, & vradinem, ac discurrentia fulgura super terram pluit, Dominus grandinem super terram Egypti, & grando, &

ignis mixta pariter ferebantur. Exod. 9. Illud verò, *segregabis*, vulgato Hebræorum more pro præterito sumitur, & ita vertit Hieronymus; & probant quæ statim consequuntur verba, quæ eodem cursu, & eodem pene sensu in præterito sunt.

Infirmata est, tu verò perfecisti eam. 22. *Deficit hinc particula conditionalis* (si) quod apud Hebræos frequens. Deut. 4. *Reuerteris ad Dominum Deum tuum*, id est, si reuerteris: & cap. 38. *Tu autem reuerteris, & audies vocem Domini*, id est, si reuerteris, & audieris. Et Ioan. 7. *Quæretis me, & non inuenietis*, id est, si quaesieritis. Et hanc explicationem confirmant variæ cōuersiones huius loci, Symmachi, Aquilæ, Hieronymi, quæ ostendunt hereditatem Domini laborantem, & deficientem confirmatam esse. Docet autem Prophetâ sic intento esse in suam hereditatem animo, vt si quando pati aliquid cœperit incommodi, vt si ex imbrium siti sterilitas timeatur, aut agrorum lues, aut strages imminet, aut alio quouis modo malè vexata langueat, confirmet tamen, perficiatque adeo liberaliter, vt quod macies, calamitâsque sustulit, illud diuina largitas cumulâtè reficiat. Quare animalia tua, ô Deus, id est, grex tuus, commodè in ea habitare poterunt. Gregem appellat populum vulgari suo more, quem admodum Deum alibi pastorem vocat.

23. *Parasti in dulcedine tua pauperi* Deus. Nō significat Propheta, quid Deus hereditati suæ parauerit; sed per aposiopesin cogitandum relinquit. Sicut illud Plal. 22. *Calix tuus inebrians*. Suppleri autem potest mōsa, conuiuium, domus, ornamentum. In quo loquendi genere illud plerumque

quæ omittitur, quod explicari non potest. Sed nunc supple, eam hereditatem, quam dulcem fecisti; vt qui pauper erat, & aliorum seruituti duræ prius alligatus, cum esset in Egypto; & post etiam in deserto, cum nihil haberet proprium, quia neque dum erant Chananæi tractus habitatores debellati, aut ipsi in suas sortes distributi, multa incommoda sustulisset, collocavit tamen in locum ascuæ, & super aquâ refectionis educauit, & deficientem animam, & fugientem à corpore conuertit. Sed puto hæc expōnda per futurum; vt est in Heb. *וְיָשׁוּב*, & pertinere ad illud officium, quod Dominus in populum collaturus est, sed cum respectu ad priora beneficia.

24. *Dominus dabit verbum euangelizantibus virtute multa.* Cecinerat antè nostri Psalter, quemadmodum Dominus suorum commoditatibus consuluerit, vt aluerit in loco horroris, & vastæ solitudinis, viamque multis salebris impeditam expedit, facillimèque reddiderit desperanti, ac pene exanimato populo. Nunc verò addit diuinæ liberalitatis, & blandioris cuiusdam indulgentiæ signa quædam illustria: neque enim satis habuit Dominus, quod tanquam dux præiret, stratisque hostibus viam quoque sterneret, sed ornare voluit multis victoriis, atque ita amanter, suauiterque complecti, sicut sponsus solet quàm multis vnâ, & præcipuâ habet, & charissimam sponsam. Eo enim spectare puto plurima eorū, quæ mox subiiciuntur.

25. *Est autem notum, & in sacra Scriptura frequens, quæ maxime festiua sunt, ac iucunda, explicari petitis ex nuptiis, thalamoque vocabulis, vt notauimus ad illud Cant. 2.*

Fulcite me floribus: & cap. 3. ad illud, in die desponsationis suæ. Neque enim quicquam est, aut blandius, aut suauius, quàm quæ à sponso impedi sponse, nihil festiuius, quàm quæ in nuptialibus sacris agitari solent. Erigit ergo Psalter Hebræorū animos ad omnia maximè expectanda de diuina liberalitate. Id enim sibi vult illud, *Dominus dabit verbum euangelizantibus*: dabit enim materiam, quam festiuo, siue Epinicio, siue Epithalamio celebrēt Solymitanæ virgines, quibus id Israëlítico more datum est negotij, vt quæ in quocunque ordine læta sunt, ea & voce extollant, & musicis instrumentis.

Porro illud, *euangelizantibus*, fœmineæ terminationis est, pro, *euangelizatricibus*. Illud, *virtute multa*, non tam ad Dominum refero, cuius eximia virtute fiunt, quæ post commemorantur, quàm ad virgines psalterias, quæ virtute multa, id est, quàm maximè possint voce, neruisque contendere, diuina beneficia cantabunt. Siue ea beneficia præstabit, quibus commemorandis satis futura non sit virtus illa multa, quam in illam curam collecturæ sunt cantatrices puellæ. *Euangelizare* autem, Hebr. *בשר* *Basar*, significat læta nunciare, & festiue canere. Hæc verò tam Epiniciis congruunt, quàm Hymenæis. Et sanè licet hinc de Christi victoriis sermo sit, quibus & ipse triumphauit, & triumphare fecit populum ab hostibus sæpe triumphatum; tamen verba sunt ex Epithalamis sumpta, & quæ nuptiarum delicias, & blandimenta sonant: neque id mirum, cum longus ille victoriarum, officiorūque cursus, nuptiarum nomine notatus sit. Vide quæ notata sunt Prolegom. 7. statim in principio.

Rex

368 EXPOSITIO IN PSALM. LXVII.

26. *Rex virtutum dilecti dilecti: & speciei domus diuidere spolia.* Incipit iam explicare verbum, quod daturus esse dicitur Deus euangelizantibus, id est, materiam canticum, quæ tribus præcipue capitibus continetur hoc versu conclusis. Imprimis laudatur Deus, quia Rex est virtutum, id est, potens. Secundò, quia Rex dilecti dilecti. Tertio, quia diuidit spolia. Ad primum referenda victoriæ hæc commemorata. Ad secundum etiam referenda quæ ad sponsæ blanditias, & quæ ad eiusdem cultum, instructumque pertinet, de quibus non pauca in toto Psalmi cursu. Singula nunc expediamus.

27. *Rex virtutum dilecti dilecti.* Variæ translatio difficillimam reddit huius loci sententiam. Hieronymus vertit, *Reges virtutum*, consentaneè ad puncta quæ nunc habemus in textu Hebraico. Vbi מלך in numero multitudinis est; & eodem modo communiter alij. Illud מלך variè à diuersis radicibus exponitur. Omnes pene vertunt, *fugient*, aut *elongabuntur*, à radice מלך, seu מלך. Hieronymus *federabuntur*. LXX. *dilecti utriusque* à מלך siue à מלך. nam utrumque inter significationes alias etiam *amare* significat. Quod si illud מלך verbum sit, ut plerique exponunt, sensus erit thalamo, & nuptiis accommodatus; quem antequam propono, præmitto, nomen Regium non solum ferre præ se potestatem, potentiam, & maiestatem; licet hoc plerumque ac potissimum sonet; sed etiam suauitatem, & amorem, quo sibi ipsis noui coniuges dulci, ac molli compellatione blandiuntur: quibus in ore multum est *Regis*, ac *Regina* nomen; ut facile discas ex Canticis, ubi sponsus sæpe *Rex* appellatur, qui, ut in Prolegomeno 1. & 2. diximus, Salomon non est: & sponsa, quæ alienigena

figitur, rustica, & vinearum custos, tamen *Regina* dicitur cap. 7. seu, quod idem est, *filia Principis*. Sed omnium optimè ostendit Psal. 44. qui nuptialis est, ubi qui in titulo *dilectus* dicitur, idem sæpe *Rex* appellatur; imò & Regi dicatus est ille Psalmus, quia ibi Deus tanquam sponsus inducitur: & sponsa *Regina* dicitur; & *filia Regum*. Et Ezech. cap. 16. illa quæ cum proiecta fuisset in abiectionem animæ, & ex materno sanguine excitata, peruenisse dicitur ad Regnum, id est, ad sponsæ titulos; nam toto eo capite in sponsæ metaphora versatur. Hinc, ut credo, fit ut in sacra Scriptura sæpe ab vxoribus viri dicantur *Dominus*. Iud. 19. *Veni ad osium domus, ubi manebat Dominus meus*: & Ose. 2. *vxores viros suos salutant Babeli*. i. *Dominus meus*. Neque hoc proprium Hebræorum; sed cum externis etiam gentibus commune: nam à Græcis vxores *σπέρμα* vocantur, & à Latinis sponsæ & amicæ, *Domina*, quare *Aeneid.* 6. *Proserpina* dicitur *Plutonis Domina*; & in *Epithalamiis* Catulli, & Statij sponsæ. Et huiusmodi nomen audiunt feminæ apud Hispanos, quarum vel nuptiæ, vel concubitus ab aliis ambiuntur; Hispanè *Damas*. Quod verò *Regina*, sponsæ vocentur apud Hebræos, ea fortasse inter alias ratio est; quia, ut docuimus ad illud caput 3. Cant. *propter filias Ierusalem*, *Solymitanæ* sponsæ Regio cultu traducebantur. Vnde fortasse pretiosæ vestes, *Regille* dicuntur, & *Basilice*, quales apud Plautum in *Epidico* scen. 5. meretrix, quæ se in sponsæ modum ornarat, gestasse credebatur.

His positis, sensus est: *Reges virtutum*. i. exercituum. Heb. מלך: nam sponsi tanto stipabantur amicorum numero in geniali traductione, eoque ad militarem speciem instructo, ut

28. Male nomen sponsum cepit.

EXPOSITIO IN PSALM. LXVII. 369

ut cap. 5. sponsus dicatur *vexillatus militibus*; sic enim quidam vertunt *מלך*. i. *qui ferat secum copiosum exercitum*: & cap. 3. eadem turba nuptiale ferculum secuta *terribilis castrorum acies* vocatur. Quod verò *Regum* nomine *Reginæ* etiam contineantur, omnium pene linguarum vsu tritum est; quia apud omnes sexus masculinus in se fœmineum concipit, ea ratione, quæ quod perfectius est, cohibet imperfectum; ut docuit Aug. lib. 96. in libros Iudicum quæst. 49. & multis exemplis docet Salmeron Proleg. 14. formula 15.

29. Illud vero מלך explico, aut cum Hieronymo *federabuntur*. i. conuenient, aut vniuntur in vnam familiam, aut iugum; aut certè, quod coniugum proprium est, in vnum spiritum; aut fortasse, à verbo מלך quod *amare* significat; deliciabuntur; aut sibi amatorijs verbis, & illecebris mutuo blandientur. Quibus blanditijs, quibus Dominus populum tanquam sponsum complexurus dicitur; nihil fingi potest, aut amantius, aut indulgentius.

30. Si tamen legamus cum vulgato, quod omnino faciendum est; *Rex virtutum dilecti dilecti*, sensus est à delicijs connubialibus non alienus: nam Rex virtutum, ille inquam antè descriptus, ante cuius faciem stillauerunt montes, iam erit Rex, sed mitis, sed amabilis, qualis molli, & amatorio vocabulo vocari solet à charissima sponsa, id est, erit sponsus; nam, ut iam ostēdimus, Regium nomen sponsis cum Regibus commune est. Illud verò, *dilecti dilecti*, in genitiuo est, ut è Græco textu liquet, neque otiosa est illa vocis geminatio; nam vel significat David valde dilectum fore populum, cui tantus sponsus sponsæ titulos, atque ornamentum dabit; vel certissimum esse

G. Sanctij Comm. in Cant.

quod de tanta sponsi indulgentia, deliciisque promittit. Vide supra Prolegomeno 7. ubi de hac explicatione plura: & rursus vide ad finem contra Caluinum, quo modo noster interpret rectè transtulerit. Quod si cum alijs legas, *fugient*, iuxtalectionem hanc, meo iudicio, subest expositio non aliena. In hoc Psalmo, ut diximus, multa transtulit David ex Cantico Debboræ Iud. cap. 5. in quo cantico Reges pugnasce, & fugisse dicuntur. Et ad extremum additur quomodo vna ex concubinis, &, ut verisimile est, omnium pulcherrima, domi cum socru spolia diuidebat, quæ abstulisse meditabatur Sifaram ex Hebræorum strage. Huc igitur spectans David ait Dominum daturum tale verbum, id est, talem ad canendum materiam, qualem olim Israël dedit sub Debbora; nempe Reges potentes fugisse, & vxorem Sifaræ pulcherrimam spolia diuississe, mente solum, non re ipsa concepta. Desideratur autem hic similitudinis nota hoc sensu: sicut Debbora cecinit fugisse Reges, & spolia diuissa, sic, &c. Porro, si textum consulas Hebraicum, illa fœminarum sapientissima, de qua in eo cantico, singulis militibus duas tribuebat puellas ex Hebræorum præda; & Sifaræ plura alia, quæ in fine cantici commemorantur. Quare spolia, quæ diripuisse Sifaram canebat fœmina illa vana spe delusa; opima fuerunt, & lauta.

31. Et speciei domus diuidere spolia. Quoties Deus sponsi nomen assumit, ut in Canticis sæpe, & Ezech. 16. Ose. 2. ostendit quàm in ornanda sponsa largus fuerit. Idem nunc facturum esse Deum canit Propheta, qui Regium sponsum spolijs ab hostibus detractis locupletissimum inducit, & ex eis sponsæ ornamenta. Aaa

conficere pro Regia dignitate. Illud verò *speciei*, in statu syntactico est; quare, *domus*, in nominatio esse non potest. An verò, *speciei*, in genitio, vel datiuo sit, non facile discernas; in utroque pulcher est sensus. Si in datiuo, sic accipe: spolia distribuet ad speciem, instructumque speciosae domus. LXX. in textu Græco datiuum habent. Si in genitio: speciosae suae domus ornamenta, quasi è locuplete penu distribuet. Vide plura in Prolegomeno 7. & vulgati defensionem pro loci difficillimi huius versione ad finem.

32. *Si dormiatis inter medios cleros.* Hoc satis à nobis explicatum est in Prolegomeno 7. & Cant. 8. ad illud, *Sub arbore malo*, ubi diximus, inter medios cleros dormire, esse, aut rusticam vitam instituire, & pastori- tiam, qualem obiit sponsa, dum gregem pascere fingitur, & vineas custodire: & Ruben, qui Iud. 3. dicitur habitare inter terminos, & audire sibilos gregum. ubi eadem vox est Hebraica שפח, siue certè iacere humi, qualiter illa, quæ in obsceno partus sui sanguine volutata, ad aureum sponsæ cultum excitata fuit. Vide ad finem huius loci defensionem.

Varia à variis explanationes adduntur huius loci. Quarum duæ præcipuæ sunt, quæ quominus mihi probentur, iam ostendam. Altera est, terminos hîc pro sorte sumi, idque probari facile posse, quia vox κληρος, quam Septuaginta hoc loco adhibuerunt, sortem significat; ex his hunc sensum esse statuunt. Si in eo fueritis statu, ut de vestro capite sortes mittantur, pennæ columbæ, &c. Hic sensus nullo mihi probatur modo, quem priusquam oppugno, observo, quod, credo, negabit nemo: Quoties vox aliqua v.g. Latina, quæ duas

apud Latinos significationes habet, ab Interprete adhibetur; videndum est, quid propriè significet vox alia originalis; cuius loco in interpretatione successit. Exempla occurrent passim. Vnum accipe ex Ecclesiastico cap. 32. num. 9. *Habeat caput responsum tuum.* Caput duo significat, & partem, quæ altissima est in homine, & summam quandam, seu breuem comprehensionem eorum, quæ dici possunt. A priori significatione quidam sic exponunt, adolescentem modestum, non tam lingua, quàm capite redditum esse ad interrogata responsum. Sed hi valdè errant, quia Græca vox κεφαλαίον summam quandam complexionemq. significat, seu recapitulationem: quare sensus erit. Responsum tuum recapitula, seu paucis comprehende. Hæc regula, quæ valdè certa, & necessaria est, faciliè explicationem istam evertit: nam licet *sortes*, & κληρος significet illud, quod explicatio illa vult, at nullo patitur modo vox Hebraica שפח, quam per sortem reddidit Interpretes. Accedit, quod non aptè ad illam explicationem adiungitur; *Penna columbæ deargenteata*, id est, eritis candidi sicut columbæ; commodius diceretur, & aptius: *Inde eruant vos*, aut aliquid simile.

Alia sententia in cleris ollas intelligit, aut cacabos. Cur autem ita senserint, non video; neque enim vox Hebr. שפח, aut Græca κληρος id valet. Ex colore, credo, sponsæ id potiùs coniectant, quàm ex duarum vocum significatione. Cum enim Israëlita dormire dicantur illîc, unde nigrorem contraxerunt; inferunt authores isti, dormiisse inter ollas, quarum fuligine faciem obscurarunt: quasi non etiam rustici, qui in agro viuunt, & ibi dormiunt, à Sole infusari possint, & denigrari.

Penna

Regul.
Cum vox
Latina,
quam
adhibet
Interpres,
duas ha-
bet signi-
ficationes
videndum
quid pro-
priè vox
originalis
significet.

33. *Penna columbæ deargenteata, & posteriora dorsæ in pallore auri.* Hic etiam locus expositus in Prolegomeno 7. Sed notandum est, hîc Hebræorum more subaudiendam esse similitudinis notam, & substantiuum verbum, ut apparet in omnibus pene benedictionibus filiorum Iacob Gen. cap. 49. ubi sine verbo ac similitudinis nota, Simeon, & Levi dicuntur *vasa iniquitatis*: Iudas, *catulus leonis*: Issachar, *asinus fortis*: Nephthalim, *ceruus emissus*: Benjamin, *lupus rapax*. Plena itaq. sententia dicendū esset; *Benjamin erit sicut lupus rapax*. Ad hûc modum squalidi antea dicuntur *penna columbæ*, quia erunt sicut pennæ illius; hoc sensu: eritis sicut pennæ columbæ. Porro satis apparet, hæc ex nuptiali elegantia, atque munditie esse petita: sed cur sponsa cum argentea columba in aureo pallore compareretur, adhuc est obscurum. Columbam, & præcipuè candidam, quæ Cant. 5. *lacte* dicitur *lota*, in præcipuo honore ac religione habitam fuisse testis est Tibullus lib. 1. Eleg. 7.

Columbæ
candidæ
in honore
apud Pa-
læstinos.

Quid referam ut volitet crebras intacta per urbes

Alba Palæstino sancta columba Syro

Notum etiam est, sponsam candidis, & byssinis indumentis uti, ut pluribus ostendimus ad illud cap. 1. *Pulchra sunt gena tua.* Quare, quia sponsæ candidæ sunt, & dilectæ, columbæ vocantur, ut in Canticis sæpe, quia à columbis habent, & quod sint candidæ; & quod in deliciis, & amoribus, sicut columbæ candidæ apud Palæstinos: deinde quia in pontali cultu, mundoque muliebri numeratur aureum monile, & ornementa alia colli, ut ex Canticis constat. Dicuntur posteriora dorsæ, illa scilicet quæ extremam dorsæ par-

tem capiti committunt, id est, ceruix, aut collum, esse in pallore auri. Quod verò hîc intelligenda sit postrema illa dorsæ pars, quæ ad caput spectat, probat Hebraica vox צוואר quæ non tam significat extremas alas, quàm quod in alis fortius est, & ab extremo dorso nascitur, nostrisque humeris omnino responderet. Et ita Hieron. Psal. 90. *scapulas* vertit. *Scapulis suis obumbrabit tibi.* Aug. *inter scapulas.* Hilarius, *inter scapula.* Quare optima sponsarum descriptio est, & elegantium puellarum, argentea columba habens in extremo dorso aureum pallorem.

Hæc mihi satis videntur expedita. Addo tamen aliam explicationem non longè diuersam, & ab eadem nuptiarum consuetudine petitam; & quæ mihi multo probatur magis. Quæ inter medios cleros vitam egit, necesse est humi ut cubet, duro quidem lecto, ac sordido; atque adeò sordida veste, atque attrita horreat. Pro his ergo David spōsi nomine, quasi nuptiarum pronubus, promittit & amictum byssinum, lautum scilicet & candidum, dignumque liberis hominibus, qui sordida ministeria non obeunt; & pretiosum lectum, aureum scilicet reclinatorium in geniali ferculo, quale Cant. 3. describitur: ubi recumbant posteriora dorsæ. i. scapula. Nam, ut ibidem diximus, acclinati molliter in aureo reclinatorio sponsi tradebantur. Quod si cubare inter medios cleros sit, iacere spōsam in agro relictam à matre in obsceno sanguine puerperij, sensus illustrior est, cum ab ea miseria, ac sordibus ad tantam dignitatem, ac splendorum vocetur. De huius loci versione vide ad finem.

Dum discernit celestis Reges su-

Aaa 2

34.
Dei libe-
ralitas in
ornanda
suos.

35.

per eam, niue dealbabitur in Selmon.] Locus hic non minus umbrosus, atque obscurus quam Selmon, de quo hic sermo est, variè exponitur. Ego consequenter, & ad Epithalamium accommodata sententia, existimo id sibi Prophetam velle; Deum cum gerere variè vexatà à cætera turba discreuerit, ac selegerit ad sponsæ dignitatem, perfecturum, ut quæ prius horreret cultu sordido, & fuscâ facie, non secus atque mons Selmon atra, atque horrida, fiat tamen candida, & illustris, non secus, atque mons idem Selmon cum niue conspersus est. Hæc mihi videtur huius loci sententia; sed in singulis verbis aliquid obscurum quod à nobis illustrandum est.

36. Dum discernit cælestis Reges.] Pro, cælestis, Heb. מלך, quod est nomen Dei, potentem, fortem, victorem, & prædantem significans; accommodatè ad id quod dictum est supra de diuisione spoliatorum. Sed qui sint isti Reges, quos discernit Deus, dubium est. Quidam illos esse putant, quibus depulsis à Cananæo solo, Israël in promissam hereditatem inductus est. Alij de Regibus accipiunt, quos populo suo Deus Duces, & Pastores præfecit; quorum virtute, qui prius alienigenarum imperio suberant, squaloremque ex eorum seruitute contraxerant, lauti iam fient, & illustres. Et facit ad hæc quod 2. Reg. cap. 1. de Saule cecinit David, eius opera filias Ierusalem in deliciis vestitas esse coccino, & ornamenta aurea suo cultui habuisse. Sed consequenter hic Reges interpretor sponso: nam ut paulo antè ostendimus, in nuptiali plausu, atque deliciis noui coniuges, & inter se vicissim amatorie, & ab alijs ho-

noris gratia Reges saluantur.

Super eam.] Refertur potest siue ad columbam argenteam in aureo pallore; siue ad domum speciosam, siue speciem domus, & idem est sensus: quia vtrunque pro sponsæ dignitate, atque specie sumitur. Sed existimo, quod in eundem etiam sensum cadit, terminationem femineam pro neutra sumi; quod Hebræi sæpe faciunt, cum neutrius genus non habeant; ut Psalm. 8. Propter hanc in altum regredere: & Psalm. 118. Hæc me cõsolata est: & paulo post; Hæc facta est mihi. Sic etiam hoc loco, cuius sententia ea esse videtur. Dum Deus segregat Reges ad hoc, ut scilicet sponsi sint, & Reges dicantur. Seu potius in id ipsum, nãpe ut qui atrii sunt, candidi fiant, Deus ninger in Selmon (sic enim Heb. נִינְגֶס, id est, ninges) quali dicat: Sic dealbabis ad hoc, ut tibi sponsam pares, & adornes; sicut dealbas Selmon ninger super eum.

Niue dealbabitur in Selmon.] Quidam hic de monte intelligunt, qui ab arborum umbra fortasse, vel à cælo núbilo Selmon dicitur, id est, umbrosus, & caliginosus; sicut torrens prope Ierusalem ab obscuritate Cedron appellatur, id est, niger. Est ergo loci sententia: quemadmodum (nam & hic omiffa videtur nota similitudinis) quæ sunt in Selmon, licet obscura, atque horrida sint, nitent tamen, & candicant niue, neque quicquam apparet antiquæ caliginis, & squaloris; sic vos qui ex medijs cleris atrorè habuistis, cum niue de candore certare poteritis.

Alij credunt, hic non agi de monte Selmon, sed de nigrore, atque umbra, quam significat vox Selmon: & ita vertit Theodotion; & videtur valdè probabile. Et tunc huius

Terminatio femineæ pro neutra.

38.

35

Regula. Hebraicum nomen quod proprium esse videtur, pro comuni eius significatione ponitur.

huius obscuri loci sensus erit: qui in Selmon, id est, in tenebricoso, atque horrido loco, siue statu; seu certè qui in nigrore fuerint, ad candorem usque niuis dealbabitur. Neque id est alienum ab usu sacre Scripturæ, quæ Hebraicum nomen, quali proprium sit, pro ipsius communi significatione usurpat. Sicut de Berser diximus Cant. 2. & de Amana cap. 3. & cap. 6. de Amination: & cap. 4. lib. 1. Esdræ multa ponuntur eiusmodi; sicut contra nominis explicatio, pro nomine sumitur proprio, ut multis docuimus ad illud Cant. 6. suavis, & decora.

Illud præterea, niue dealbabitur, significat album futurum instar niuis; quemadmodum dicitur paulo post, probati sunt argento, id est, sicut argentum. Dicuntur verò illi, quibus candor talis datus est, siue dealbati niue, siue lacte loti, Cant. 5. quia tales nobis apparent. Vide Proleg. 7.

40. Ierusalem mons pinguis.

Mons Dei, mons pinguis.] Ostendit iam in quem locum facta sit illa nuptialis traductio, id est, quæ sit sponsi domus, ubi cum dignitate, & gloria habitare sponsa debeat, quando de Selmon veniet, id est, ubi atra, atque squalida esse desierit: vel ex Sina, ubi pactum initum coniugale. Locus verò ille est Ierusalem. Ex quo constat quare Sina coniunctus esse dicatur cum Ierusalem ad Galat. 4. non sanè situ; quia in Arabia, sed ordine, ac mysterio, quia ibi inchoata connubia, hic perfecta. Ab hoc ergo monte Sina incipere videtur cursus genialis ad eum locum, in quo Deus stabilem, & certam constituit domum, postquam incertis sedibus vagus errauit in deserto habitans in mobili tabernaculo. Dicit pinguem esse montem Dei, Heb. גִּבְעַת בָּסָן, quia

Basan regio erat vberissima trans Iordanem, in qua regnavit Og. Sed sensus est idem, ac si dicat: Mons Dei non est inferior monte Basan omnium rerum abundantia. Aut hic verè dici potest mons Basan, id est, pinguis, non ille cui imperabat Og, qui coagulatus dici potuit propter pascuorum vberitatem. Et licet in specie sterilis videatur, Deus tamen fecundum reddidit, & coagulatum, ita ut totus stiller dulcedine, & repleatur abundantia; adeo ut ceteri montes cum illo compositi, steriles sint: id enim valet quod sequitur, ut quid suspicamini montes coagulatos? id est, non est, cur quisquam reliquos montes fecundos vocet, si ad montem istum Dei cogitationem conferat. Vel, ut alij vertunt eodem sensu, non tamen eadem figura, ita ut sermo dirigatur ad montes. Quid exultatis, atque insolescitis, o montes coagulati? S. Hieronymus vertit: Quid contenditis montes excelsi aduersus montem, quem elegit Dominus? ac si dicat: Quantumuis sitis, o montes, excelsi, ac fecundi, non tamen est cur vobis de fecunditate, ac pulchritudine cum monte Sion, de quo hic sermo est, contendendum sit. Videtur autem hoc loco Prophetam aut allusisse, aut quod verius puto, per apostrophè sermonem conuertisse ad tribum Ruben, & Gad, & dimidiam tribum Manasse, qui capti vberitate regionis extra terram promissionis habitare voluerunt, quibus datus est Basan regio iuxta nomen suum pinguis, & apta alendis gregibus; unde dici potuit mons coagulatus, & pinguis, &, ut alij vertunt, caseosus. Ait ergo David montem Dei esse verum Basan: quare non erat cur illæ tribus suspicarentur coagulatum, & pin-

374 EXPOSITIO IN PSALM. LXVII.

guem esse montem Basan cum Dei monte compositum. Basan verò esse extra terram promissionis satis constat, tum quia ultra Iordanem; tum etiam quia, ut constat Num. cap. 21. in eo fuit Moyses, qui tamen in terram promissionis non est ingressus. Vide Proleg. 7.

42. Mons, in quo beneplacitum est Deo habitare in eo. Ostendit hunc montem & suauitatis esse, & vbertatis eximiae, ex iudicio Dei, qui illum præ omnibus elegit; & ex ipsius singulari presentia, ex qua, ubi cetera defuissent, conciliari poterat loco illi amabilitas, & maiestas. Huc respexisse videtur Salomon, quando de montibus Libano, Sanir, & Hermon sponsam vocat, imò & cum nuptiali pompa traducit ad monmyrrhæ, & collem thuris, quos esse Ierusalem ostendimus Cant. cap. 5. ad illud, *Veni de Libano.*

43. Currus Dei decem millibus multiplex. In translatione geniali certum est currum esse, ut in Canticis dictum est; & probat Salomonis ferculum pro nuptiis fabricatum Cant. 3. Quanta verò multitudo currum comitaretur cum plausu, atque symphonia, facile ex eo cognoscitur, quia multitudo illa cum acie militariter instructa confertur Cant. 3. Ait ergo diuinus Psalter currum Dei, in quo, tanquam victor triumphans, vel tanquam sponsus genialiter, ac mollior, cum sponsa vehitur; cum populo nempe suo, quem assumptis, atque portauit in humeris suis, Deut. 32. esse stipatum frequenti latantibus, atque plaudentium turba, quæ ex Sina monte vsque ad montem Sion currum est prosecuta longo & temporis, & locorum spatio per desertum, unde, ut pluribus docuimus in Prolegomenis, nata est Hebræorum consuetudo, ut noui coniuges cum

facibus, & plausu ex agro in urbem inducantur.

Dominus in eis in Sinai in sancto. 44. Hic credo desiderari similitudinis notam; ut sit sensus: in illis psallentium millibus fuit Dominus in sancto, id est, in monte Sion, quæ domus sponsi est, sicut etiam fuerat in Sina in eisdem millibus: nam inde progressa est nuptialis pompa.

Aliqui ad laudem Ierusalem pertinere hoc putant, quæ præter naturale munimentum, quod habet à montibus, quibus clausa est undique, habet aliud longè præstantius, quia Domini custodia credita est. Quæ duo vrbis præsidia attingit Psalmus; *Montes in circuitu eius, & Dominus in circuitu populi sui.* Sed si de ciuitatis custodia sermo esset, non tam dicerentur illa tot milia festiua, ac læta, quam ad propugnandum armata; atque robusta. Quare de nuptiali, aut triumphali plausu commodior est sententia.

Ascendisti in altum, cepisti captiuitatem. Sponsam simul cum sponso in currum tolli, satis probat illud Cant. 8. *Quæ est ista quæ ascendit de deserto innixa super dilectum suum?* & sponsa somnus super sponsi lætiam, quæ non nisi in nuptiali ferculo, quasi in lecto geniali fieri possunt. In illum ego currum, quem antea decem millibus multiplicem dixit, cepit, id est, ascendere fecit, captiuitatem, id est, captiuium ante populum, quem ex sordido ministerio, & ex mediis cleris ad aureum reclinatorium extulit. Altum sine dubio pro nuptiali curru posuit Oportus Mileuitanus lib. 6. ubi negat hanc solemnitatem adhiberi solitam in secundis nuptiis, & dicit: *Si alius matrem mutari contigerit, non repetitur illa temporalis festiuitas, id*

EXPOSITIO IN PSALM. LXVII. 375

tas, id est, non in altum tollitur, non populi frequentia procuratur.

46. *Accepisti dona in hominibus.* Hæc etiam ad Epithalamium apta sunt: nam ut constat ex Cant. 5. in amatorio curru dona ab sponso comparata erant, quæ in turbam effunderet, vel ad quæ turbam inuitaret: & huc spectat illud, *Comedite amici, bibite, & inebriamini charissimi.* Quem locum in eum quem dixi, nuptialem sensum videtur accepisse Apostolus ad Ephesios 4. Duxit enim redemptum populum in domum suam, non aliter quam ab sponso solet cum hymenæo plausu deduci sponsa in cœlestem Ierusalem ab inferioribus terræ partibus, ubi sponsalitiis contractus initus est, sicut è Sinai, ubi nuptialis fidei pactum initum fuit, ad terrenam Ierusalem per desertum populus traductus est. *Ascendit* (inquit Paulus) *quia & descendit in inferiores partes terræ:* siue accipias comparatiuè, referèdo ad alias terræ partes, ita ut sermo sit de inferno, ut vult Hieronymus, & admittit S. Thom. vel certè ad cœlum, infra quod terra est, ut alij volunt. Neque est sensus diuersus: nam qualitercunque accipias, ex obscuro, atque ignobili loco extraxit eos, qui captiui tenebantur, siue in lacu, ubi non erat aqua; Zach. 9. siue è sordibus maternis, sicut illam, quæ iacebat in materno sanguine; Ezech. 16. siue è mediis cleris. Sustulit autem supra cœlos, quia ibi domus sponsæ, & templum Regis, in quod Psalm. 44. quod etiam Epithalamium est, virgines adducuntur. *Dedit*, inquit Paulus, *dona hominibus,* amplissima nimirum, qualia dari solent à locuplete, lauro, ac liberali sponso in extrema pompa, ubi ventum fuerit ad Regiam do-

num. Obseruat autem optimè Hieronymus, quæ in Psalmo dicuntur accepta, hic à Paulo, qui non tam verba considerauit, quam verborum sensum, dici data: quia Davidis tempore tantum promissa; Apostolis verò iam erant collata post Christi Ascensionem dona Spiritus sancti, quæ statim connumerat. Est autem (ut diximus) in Epithalamio visitatum, ut sponsi dona accipiant luculenta, quæ deinde in populum effundant. Vide Cant. 2. ad illud, *Fulcite me floribus.*

Ad extremum obseruandum est, phrasim esse Hebraicam, *captiuare captiuitatem*, vel *captiuam ducere captiuitatem*, quæ idem valet, atque captiuos ducere, aut capere sibi deditos, aut bello subiugatos. Nam Deut. 22. ubi vulgatus legit, *captiuos duxeris*, textus Hebraicus, & Lxx. *captiuaueris captiuitatem*; & 2. Paralip. cap. 28. *Reducite captiuos, quos adduxistis.* Heb. similiter, & Lxx. *captiuitatem, quam captiuam duxistis.* Hoc tamen loco, quando iam apud omnes ferme constat sermonem esse non de hostib. ad ignominiam captis, sed de amicis liberatis à seruitute, aliquid amplius est, quod maxime congruit cum ea ceremonia pene extrema, de qua Cant. 8. à nobis actum est, ubi sponsa consignato corde, ac brachio sponsi signaculo, illi se omnino, si non seruam ignominiosam, at seruam in modum liberaliter micipat, & ingenuè. Quos ergo Tyrannus misere captos tenebat, hos Deus sic à captiuitate illa misera atque ignobili exemit; ut tamen sibi ipsi eo beneficio aliter captiuos astrinxerit: neque enim minus arctè capiunt, astringuntque munera, atque officia ingenuos, ac liberales animos; quam vincula sordidos, & inuiros.

Secun.

Secundò, accipere dona, Hebraica phrasi, idem est ac dare, ut notauit Abenezra in illud Exod. 25. *Loquere ad filios Israël, ut tollant tibi primitias*; sicut & 3. Reg. 17. *Da mihi paululum aquæ*. Vbi Hebr. est verbum *קָבַץ*, quod significat accipere; & Exod. 21. & Iud. 14. *accipere alicui uxorem*, est dare; quare bene reddidit Paulus per verbum, *dare*, quod vulgaris expressit per accipere.

43. *Etenim non credentes inhabitare Dominum Deum.* Josephus l. 2. Antiq. cap. 12. ait montem Sinai religioni fuisse antiquis, etiam ante tempora Moysis; & creditum à pastoribus ibi Deum habitare, atque ita religione, aut religionis opinione deterreti, ne eò greges adigerent. Sicut locum ubi ædificata fuit Roma, ante urbis constructionem, religiosum fuisse, atque à Diis habitatum canit Virgilius Æneid. 8.

Hoc nemo, hunc inquit frondoso vertice collem

Quis Deus incertum est, habitat Deus, Arcades ipsum,

Credunt se vidisse Iouem.

Quod sit verisimile ex cap. 3. Exod. ubi propter loci sanctitatem iubetur Moyses calceamenta deponere. Ad hanc populi opinionem videri alicui posset allusum à Propheta dum dicit, eos etiam, qui non crederent Deum inhabitare montem, in altum, id est, in curram esse sublato. Sed aliam esse sententiam existimo; nam qui paulo antè dicuntur *exasperantes*, id est, rebelles, duri, contumaces, hic dicuntur *non credentes*; utrobique vox est eadem *דִּיּוּדִים* *Soretim*. Lxx. conuerterunt *ἀπειθεῖς*, quæ vox & non credentes valet, & non obediens. Cum verò noster Interpres vna Latina voce ytramque significationem assequi non posset, alteram tantum adhi-

buit; quam aptè, ad finem dicemus contra Caluinum. Apparet autem singularis Dei benignitas, qui eos quoque, qui rebelles erant futuri, assumpsit tamen secum, traduxitque; tanquam sponsam in curru per desertum. Quod etiam fecit cum sponsam, quam à materni sanguinis volubro excitatam, quamque sciebat post amatores alios abituram, ornauit tamen ut sponsam, Ezech. cap. 16.

49. Sed est adhuc obscurum cui conueniat illud, *inhabitare*, Deone, an hominibus? Augustinus videtur hominibus tribuere, non credentibus; & sanè ita omnino dicendum esset, si ita dispungas cum Lxx. *Etenim non credentes inhabitare*: deinde subiungatur alia clausula. *Dominus Deus benedictus*; tunc autem sensus erit facilis. Accepisti captiuos etiam non credentes, ut inhabitarent tecum. Quod Græca magis explicat, *κατασκηνοῦσαι*, supple *ἐν τῷ*, in eodem scilicet thalamo. Si tamè cum Hieronymo, & vulgato, & aliis communiter illud, *Dominum Deum*, superiori adiungas clausula; ad Deum referendum est, ut cum Hieronymo hic, & in Epistola ad Surriam, & & Fretellam sentiunt complures alij, & in iis Chaldaus, in hanc sententiam. Deus etiam non credentes elegit, ut cum illis in eodem loco simul habitaret.

50. *Benedictus Dominus die quotidie; prosperum iter faciet Deus salutarium nostrorum.* Commemorata Dei singulari benignitate gratias illi agit; speratque futurum, ut quo coepit cursu, populum tueri, atque ornare pergat: neque id mirum, cum sit *Deus salutarium nostrorum*; cui vlitatum est, & proprium saluos facere: ideo enim dicitur *Deus saluos faciet*. Hæc obscura non sunt. Illud obseruan-

seruandum; *die quotidie* sumi pro singulis diebus Hebræorum more, qui geminata voce distributionem significant. Genes. 7. *Ex omnibus animalibus mundis tolles septem septem*; pro quo vulgaris *septena*. Ezech. 14. *Homo homo de domo Israël*, id est, quicunque homo. Psal. 71. *Dies, dies benedicam ei*; vulgaris *tota die*: sic hoc loco Hebr. *Benedictus Dominus die, die*, id est, singulis diebus. Vulgatus tamen secundo loco posuit quotidie, ut vim geminationis ostenderet. Quod etiam fecit Ezech. c. 46. v. 14. & 15. ubi Hebr. *בְּכֹכֶר* *Baboker*, id est, *in mane*, transtulit *cata mane*, quod idem est, atque singulis mane. Quod omnino expressit Hispanus cum dicit, *Cada mañana*.

51. *Deus noster, Deus saluos facienti, & Domini Domini exitus mortis.* Plerique hæc omnia referunt ad populum Dei, quem Deus seruat, quia est Deus salutis, vel saluationis; & quæ à morte liberat, quia ei soli datus est exitus mortis, id est, liberatio à morte. Sed videtur magis, & textui consentaneum Hebraico, & Cantici filo, si ad diuersos referantur, ut putat Euthymius, & Chaldaus, ita ut Deus & salutem afferat populo suo, & exitum alieno, quod totus hic Psalmus & canit, & probat. Neque hic sensus alienus est à vulgato, sed magis fortasse aptus quæ cōmunior alius. Quod verò prior pars ad populum Dei spectet, Hebraicus textus satis ostendit; nam pro, *Deus noster, Deus saluos facienti*, habet *יְיָ*, id est, *Deus nobis est Deus salutis*. Quod satis probatū est priori parte Psalmi, & in posteriori eundem futurum esse beneficiorum cursum paulo antè ostendit, cum dixit, *prosperum iter faciet*. Postea verò significat longe alium futurum esse in impios & progressurum ad illos, vel opprimendos, G. Sanctij Expos. in Pl. LXVII.

vel subiugandos; quod statim probat. Porro illud, *exitus mortis*, non magis significat liberationem à morte, quam progressum, vel impetum ad mortem, imò hoc potius, quia Hebr. est *יְצִיאָה*, id est, *ad mortem*. Et id Propheta indicat in principio, cum orat Deum, ut exurgat ad perdendos hostes. Neque videtur cur genitiuus *mortis* potius per ablatiuum cum præpositione, quam per accusatiuum explicari debeat. Porro hæc antithesis frequens est in S. Scriptura. Deut. 32. *Ego occidā, & ego viuere facia*. 1. Reg. 2. *mortificat, & viuificat*; & Apoc. 1. *habet clauis vitæ, & mortis*.

52. *Veruntamen Deus confringet capita inimicorum suorum: verticem capilli.* Pro, *veruntamen*, Hebr. est *וְאָמֵן* quæ non solum aduersatiua particula est, sed etiam exclusiua, id est, *tantum solum*, atque etiam affirmatiua, *sane, certe*. Et si hoc loco sumatur exclusiue plurimum explicationi nostræ fauet: est enim sensus; Dei furoris, ac gladio tantum esse proposita impiorum capita. Si aduersatiue sumatur, plurimum fauet priori explicationi: tamen existimo hic non esse vocem aduersatiuam, licet noster reddiderit, *veruntamen*; neque enim Græca vox *καὶ*, quæ vti sunt Lxx. semper aduersatiua est: neque vox *veruntamen*, quæ vim habet interdum concludendi, interdum continuandi orationem: imò sicut *tamen* interdum significat *duntaxat*, ut notauit Donatus in illud Terentij in Hecyra act. 3. scen. 4.

Quod patero faciam, tamen ut pietatem colam.

Sic etiam verisimiliter *veruntamen*. Adde quod, ut Euthymius ad hunc locum notauit, *veruntamen* saepe in Scriptura redundat, ut Psal. 84. v. 10. *Veruntamen prope iumentes eum*. Quod item putat Salmeron Proleg.

16. Regul. 35. ad finem.

Pro, *confringeret*, Hebr. est *וירד*, quod si *calcare* significat, vt statim vertit Hieronymus, optimum victorie signum est: nam victi hostes calcari solent à victorib. Iosue cap. 10. & Iob. 18. *Calcei super eum sicut Rex interitus*. Ad hanc allusum est consuetudinem Luca 10. *Dedi vobis potestatem calcandi supra serpentes, & scorpiones, & omnem virtutem inimici*.

53. *Capita inimicorum, verticem capilli.* Mihi dubium non est, vtriusq; hemistichij eandem esse sententiam, quod in Psalmis vsitatum est: nam quod prius *caput*, idem statim dicitur *vertex capilli*, id est, vertex capillatus, quæ optima capitis descriptio est. Neque enim placet quod aliqui sentiunt, hic agi de his, quibus longi sunt & cincinnati crines. Vt enim nationes aliæ longam nutriant, atque crispatam comam; certè id ab Hebræorum cultu alienum non est; quibus in luctu tonderi solent, & caluitium ipsis in fordibus, atque squalore numeratur. Sanè Absalon Regius puer comam alebat; & sponsi capilli palmarum elatis similes dicuntur, quod planè ostendit id esse iuuenib. Solymitanis neq; insolens, neq; indecorum. Adde quod Ioseph. lib. 8. Antiq. c. 7. elegantes iuvenes Salomonis tempore describens, habuisse dicit proceram staturam, promissum capillitium, illudque auriramentis illustratum. Tempore verò Pauli, vt esse solent in cultu mutationes variæ, viris ignominiosum erat comam nutrire: ex quo mihi verisimile fit verticem capilli nihil aliud esse, quam caput, quod capillis tegitur; neq; ad rationem nominis referre arbitror, prolixum esse capitis, aut breuem capillum.

54. *Dixit Dominus: Ex Basan conuertam, conuertam in profundum maris.* Heb. Ex

Basan reducā, reducā ex profundis maris. Locus hic difficilis varias habet explicationes. Caiet. putat sermonem esse de fuga Israél, in qua cæsus est ab Amalechite, & Chananeo, Num. 14. qui conuersus dicitur ex Basan; quem bello tentare noluit ab exploratorib. deterritus, & iussus est redire per viam maris Rubri, id est, in profundum maris. Sed vnus est Caietanus qui sic locum istum accipiat: neque satis congruit cum textu sermonis, aut cum lætitia, ac gloria Epithalamij, siue Epinicij fuga illa turpis, aut infausta cades. Aliter ergo commodius explicari potest, & sanè variè.

55. Primò si legas cum Hieronymo, *de profundis maris*, vt etiam Symmachus legit, consentaneè ad textum Hebraicum, quem nunc habemus, sensus est facilis, si notam similitudinis addas. Dixit, nempe Deus, se è summis periculis erepturum populi, sicut eripuit ex Basan, cuius Rex Og erat fortissimus, & de stirpe Enac, & vrbes munitæ muris altissimis, & portis, & vestibibus. Deut. 3. & sicut eripuit ex profundis maris, quo tempore à gladio Pharaonis nullum videbatur superesse effugium. Hæc autem duo pericula pro maximis vsurpantur. Cõfirmat ego Deus spem populi, vt speret è summis se difficultatib. expeditum iri, cum ex illis duobus, quib. nihil videbatur ex cogitari posse difficilius, ereptus fuerit.

Si tamen legas, *in profundum maris*, vt est communiter in vulgatis, sensus est non multum à priori diuersus. Si hostes fuerint de stirpe Enacim, de genere Gigantæo, qualem fuisse Og constat Deut. 3. & regio arte, naturæque munita, vt vrbes Basan, quibus Og præerat, conuertam tamen, atque adigam in profundum maris. Vbi etiam nota simili

similitudinis videtur subaudienda, id est, ita perdam, sicut antè Pharaonem, quem in aquarum profunditate demersi. Porro hoc promiserat Moyse Numer. 21. cui cum Og occurreret cum exercitu, dixit Deus. *Ne timeas eum, quia in manu tua tradidi illum.* Suspicio autem hinc Dauidem aperire id quod sibi promissum esset à Domino; vt populum ad bene sperandum erigeret. Constat enim Dauidi sæpe promissam esse victoriam Psalm. 59. 107. 88. quo loquendi genere, & gratias ipse agit, & alios, vt idem agat, hortatur. Vide huius loci defensionem ad finem.

57. *Ut intingat pes tuus in sanguine.* Verbum *וירד*, quod *calcare* vertit Hieronymus, significat etiam *percutere, & intingere*; vtraq; verò significatio victoriam indicat, qualis contingere solet hostibus magno numero, atque strage deletis. De calcatis hostibus diximus nuper ad illud; *confringeret capita*; de tingendis pedib. sanguine, res est etiam nota. Hebraei enim cum rei alicuius abundantiam explicare volunt, verbo vtuntur *lauandi*, atque *tingendi*, maximè pedes. Deuter. 33. *Tinget in oleo pedem suum.* Iob. 29. *Quando lauabam pedes meos butyro.* Genes. 49. *Lauabit in vino stolam suam.* Cæterum idem est sensus, siue cum vulgato dicas, *tingatur pes tuus sanguine*; siue cum Hieronymo, *ut calcei pes tuus in sanguine*: nam qui calcat sanguinem, necesse est, vt eo tinctos referat pedes.

Lauo, & tingo, abundantiam sonant.

Lingua tantum tuorum ex inimicis ab ipso. A consequentibus magna ostenditur clades, sicut mors Achab, & Naboth ex eodem consequenti signo demonstrata est. Huius autem versus ordinatio, quia interrupta hyperbato, obscura est; subaudi finis, *intingat*, & se ordina-

vt intingat pes tuus sanguine; & lingua canum tuorum ab ipso eodem sanguine ex inimicis effluente tingatur. Heb. pro ab ipso, est *וירד*. Hieronymus vertit, *à semetipso*: fortasse nactus est codicem, in quo aliter haberet textus.

59. *Viderunt ingressus tuos Deus, ingressus Dei mei, Regis mei, qui est in sancto.* Contextit interruptum narrationis ordinem: nam à versu 22. qui incipit, *Benedictus Deus*, videtur Dauid à commemorandis Dei victoriis, siue nuptialibus deliciis ad futuram Dei in suos liberalitatem sermonem conuertisse. Iam verò ad interrupta refert narrationem: Viderunt, inquit, vel tui, quos tecum victores, & exultantes circumducebas, vel etiam alieni, quibus deletis expeditum cursum tuum aperuisti, quomodo Regio planè incessu, & geniali plausu in Templum tuum perueneris, vbi nunc habitas tanquam in proprio, atque stabili domicilio. Licet enim quo tempore hæc sunt à Dauide cantata, Templum nondum esset à Salomone constructum; erat tamen Arca Domini in Ierusalè in ciuitate Dauid, vt liquet ex 1. Paralip. 15. & 2. Par. 1. Ad illum ego locum tanquam ad sponsi domum è monte Sinai facta est illa siue triumphalis, siue genialis traductio. Hic obseruandum, quia de Deo iam quasi de sponso loquitur, redire nomen *Regis*, quod de sponsis dici multis probatum est. Obseruandum est secundo, facta esse personarum mutationem: nam cū à secunda persona orta esset oratio; *Viderunt ingressus tuos*, ad tertiam deflexit, *Dei mei, Regis mei, qui est in sancto*. Id verò apud Hebræos est frequentissimum. Vide quæ supra diximus ad illud; *Exultate in conspectu eius in verbo*.

In verbo, *viderunt*, apparet Hebraicum idioma, quod per pluralem numerum actiui verbi explicat, quod Latini solent per vocem passiuam, quando verbi suppositum non apparet. Neque enim Latini dicunt; *Attulerunt mihi literas*, sed, *Allata sunt mihi litera*. Quam dicendi phrasim ab Hebraeis, ut puto, expressit Hispanus, qui ita loquitur, *Traxerunt me vias chartas*. Plures alij passiuè expriment, leguntque. *Visti sunt ingressus mei*. Sic August. Hilarius, Psalterium Vaticanum, & Ambrosianum: imò & translatio Lxx. nunc à Sixto correcta.

60. *Præuenerunt Principes contumeliosi psallentibus in medio iuuenularum.* Describit nunc pompam, plausumque triumphalem, quo Dominus cum dilecto populo in destinatum sibi locum ingressus est. Esse verò pompam hanc nuptialem, vel certè ex nuptiali ritu institutam, indicant cantorū distributæ vices: nā Principes in cætu præeunt, sequuntur puellæ tympanistriae, quæ ratio in sacro Salomonis Epithalamio seruata est: nam sponsi qui primas partes tenent, & Reges ibi saluantur, canticū ordiuntur: sequitur deinde puellarum chorus. Materia verò canticī statim subiicitur, *In Ecclesiis benedicite Deo Domino de fontibus Israël*. O viri qui de Israël origine orti estis, benedicite, &c. Pro Principib. Heb. *שָׂרִים* quod à *שָׂרָא* cum pācto in dextro cornu deducunt, Massoræ; & interpretantur *cantores*; noster à *שָׂרָא* cū puncto in sinistro, quod *dominari* significat, *Principes* reddit. Si *cantores* legas, omnia musicorū genera proponuntur: nā statim sequuntur *psallentes*, Heb. *נָגְגִים*, qui manu pulsan instrumenta musica, putā citharam, lyram, & fides: deinde *puella tympanistria*, Hebr. *תַּנְּבִיטִים*, quæ tympa-

num, crotalum, aut sistrum rudiori quadam arte pulsan. Neq; verò si *Principes* legas, crediderim diuersū esse sensum; nam isti etiam Principes dicuntur in choris, quia & præeunt, & moderantur numerosam harmoniam. Quare 1. Paral. 6. quidam constituuntur cantorum præfecti. In Epithalamio verò existimo, qui principes dicuntur amatorio blâdimento, eisdem, ut hanc quoque laudē habeant, dici etiam in canticado Principes: non quia omnium sint aut peritissimi, aut maxime vocales: sed quia in Epithalamio cantando præeunt; cuius formam in Cantico Salomonis videre licet. Sed cū ex canticō Debboræ multa in hūc Psalmum Propheta transtulerit, alia sit imitatus, suspicor in his verbis respexisse ad initium illius canticī; in quo præeunt Principes Barac, & Debbora, & viros de fontib. Israël in diuinas laudes incumbere iubet. Sic enim Iud. 5. *Cecineruntque Debbora, & Barac filius Abinoë in illa die, dicentes: Qui sponte obtulisti de Israël animas vestras ad periculum, benedicite Domino: aut etiam ad Canticum Moysis Exod. 15. vbi etiā Principes præcessisse commemorantur.*

In Ecclesiis benedicite Deo Domino de fontibus Israël. Ecclesia pro cætu aut multitudine sumitur, euocata, ut ipsa nominis notatio indicat. Cū enim Hebræi ad solemnitates euocarentur tuba, iuxta illud Psalmi 80. v. 4. *Buccinate in Neomenia tubæ*: quod præceptum à Domino fuerat Numer. 10. v. 10. aut præconum vocibus ex altis montium fastigiis, ut pluribus ostendimus in cap. 40. Isaia: fiebat, ut multitudo ea ratione congregata Ecclesia diceretur, quasi euocata. Populus autem Ecclesia, id est, euocatio dicitur, ea forma loquendi, qua actio aliqua pro

termi

termino ponitur, aut pro obiecto, ut Logici dicunt. Quomodo congregatio, *synaxis*, *synagoga*, pro congregatis, *dispersio*, pro dispersis; *circuncisio*, pro circuncisis vsurpantur.

Hæ verò Ecclesiæ, siue cætus esse dicuntur de fontibus Israël, id est, de Israëlitico genere. Fons pro generis principio sumitur, & ita caput dicitur, unde aquæ defluunt. Quare Hebræi de fontibus Israël esse dicuntur, quia ex eo prognati; sicut Isaia cap. 48. Iudæi *de aquis Iudæ* eadem figura exiisse traduntur.

61. *Ibi Benjamin adolescentulus in mentis excessu.* Quemadmodum inter Hebræos legitimum, ac solemne fuerit, ut sponsa in sponsi sinu dormiens fingatur, explicuimus in Prolegom. 7. & in illud Cant. 2. *Lana eius sub capite meo*. In hunc sensum accipiendus est hic mentis excessus. Quæ optima explicatio est verbi Heb. *דָּרַם* *Rodem*, quod *soporem* indicat: sopor verò quo alio modo explicari potest significatiùs, quàm mentis excessus? Allusum autem est ad illud Deut. 33. vbi Benjamin dormiturus esse dicitur in sponsi sinu. De his pluribus supra; hic tamen addendum est, versum istum includendum esse parenthesi; ac si interrupto Cantici filo dicat Propheta, hic impletum esse quod Deut. 33. de Benjamin prædixit iam moriturus Moyses; *Benjamin amantissimus Domini*, &c. Porro quia *דָּרַם* *Rodem*, affixum esse potest, & radicalis litera; quidam à *דָּרַם* vertunt *continens eos*; alij à *דָּרַם* *dominans eorum*: sed omnium optimè vulgarus à *דָּרַם* deduxit.

62. *Principes Iudæ, Duces eorum, Principes Zabulon, & Principes Nephthali.* Hieronymus pro, *Duces eorum*, vertit, *in purpura sua*; sicut & alij Doctores Hebræorum: sed est sensus idem; quia Principum, ac Ducum

insigne est purpura. Alij vertunt, *in veste varia*, & *acn picha*, quod *lind* non parum fauet nostræ sententiæ, quæ hic speciem quandam Epithalamij videt. Nam sicut sponsa Psal. 44. dicitur *circundata varietate*; & eadem in Canticis, ut ibi pluribus docuimus, varia veste, atque polymita ornata est: sic etiam hi, qui sublato dicuntur in altum, id est, in geniale ferculum, veste fulgent nuptialem in modum illustri. Meminit verò hic Dauid præcipuè Zabulon, & Nephthali, quia eorum in Cantico Debboræ honorifica mēto fit; neq; ab huius laudis cōmunitate excludendā esse existimauit tribum Iudæ, cui à Deo multū aliàs esset tributū; & à quo ipse genus traheret. Fortasse harum trium præcipuè meminit, quia ibi exordiū habuit Evangelica prædicatio, ut prædictum fuerat prius ab Isa. cap. 2. & à Mattheo citatum cap. 4. Quare eorum qui ad spōsæ honorem vocati sunt, Principes fuerunt Apostoli ex tribu Nephthali, Zabulon, & Iudæ: post quos secutus est Paulus ex Benjamin, qui in sinu sponsi præcipuo quodam modo dormiisse videri potuit in eosum raptus. Vide quæ diximus in Isaia cap. 9.

63. *Manda Deus virtuti tuæ: confirma hoc Deus, quod operatus es in nobis.* Orat Propheta, ut sua in populum beneficia tueatur, & in posterum etiā atque etiam augeat. *Mandare* autem *virtuti*, vel, ut alij legunt, *virtutem*, ut quidam volunt, est potentiam Israëliticis castris præponere tanquam Ducem; quod etiam initio petierat Propheta cū dixit: *Excursat Deus, & dissipentur inimici eius*. Id enim valet verbum *מַנְּה* *Tjanah*, pro quo hic vulgarus, *manda*. Psal. 91. vbi vulgarus habet, *Angelis suis mandauit de te*; Heb. est, *Angelos suos mandauit tibi*, id est, præ-

posuit custodes. Placet sane hæc expositio; sed est alia magis cum vulgata consentiens, quæ (virtuti) habet non (virtutem). Est ergo sensus: manda virtuti tuæ, vt nobis adsit, velfac, vt nobis adsis. Quod verò mandare significet mittere, constat ex Psal. 133. Quoniam Deus mandabit benedictionem, & vitam: & Leuit. 25. Mandabo benedictionem. Amos 9. Mandabo gladio, & occidet eos: & ibidem; Mandabo serpenti, & mordebit eos. In omnibus his locis est verbū מצוה Tsaah: vbi in textu Hebraico cum accusatiuo iungitur; vulgatus verò datiuum adhibuit Latinoꝝ more, apud quos verbum præcipio datiuum admittit. Neque nouum est in sacra Scriptura, vt casus mutentur, aut genera, propter diuersarum linguarum proprietates. Si tamen vsus esset accusatiuo, esset quidem eadem sententia; sed non ita obscura; & ita legit Augustinus, Hilarius, & alij.

64.

Aliqui ex antiquis Hebræorum magistris, & cum his etiam Hieronymus sic interpretantur huc verbum, præcepit Deus tuis virtuti tuæ. Huius verò tam diuersæ lectionis causa fuit vox Hebraica מצוה quæ cum affixum habeat secundæ personæ, præcepit, in tertia persona conuerterunt; neque aptè dicitur, præcipe Deus tuis virtuti tuæ, alioqui מצוה Tsaah non magis ad præteritum, quam ad imperatiuum pertinet. Illud de affixo addito Dei nomini, difficilius est. Fortasse affixum illud tempore Lxx. non erat, quia fieri potuit, vt pro ד nominiס מצוה scribentium incuria 7 irrepserit, cum magna similitudo sit inter Mem ד, & Caph 7, si in medio habeat punctum Camez, nisi maior Caph legi pro Mem, quod in hoc ipso nomine obseruant Massorete

3. Reg. cap. 1. v. 47. Sequens verò imperatiuus, cōfirma, indicat satis aliud verbum per imperatiuum reddi posse commodius.

A templo tuo in Ierusalem, tibi offerent Reges munera. Quidam ita distinguunt, vt ab illo, Manda Deus virtuti tuæ, oratio continuetur vsque ad Ierusalem: tunc verò sensus est non obscurus. Mitte potentiam, vel virtutem tuam ex templo, vel tabernaculo tuo, quod habes apud nos in Ierusalem. Sed cum vulgato hinc incipit clausula, & ad munera vsque producit: neque difficilem explicationem habet; si illud, a templo, propter templum interpretare. Quod neque alienum est a Latinoꝝ vsu, qui sic accipiunt saepe præpositionem (a) neque ab Hebræoꝝ, apud quos 7 interdum propter significat. Deut. 7. n. 8. vbi vulgatus habet, Quia dilexit nos, & quia custodiuit. Heb. est משמר & מרחב, id est, propter amorem, & custodiam. Erit ergo sensus: si virtutem tuam nobis auxilio mittas, Reges, qui per te victoriam consecuti fuerint, eriptrā ex hostibus prædā offerent, ad templum tibi exaedicatidū. Est sane honesta postulatio, quæ id orat, quod in largitoris gloriam conuertendum est totum. Quod bona fide reddidit David, qui amplissimam, quam a vicinis Regibus abstulit prædā, in Templi fabricam Salomoni filio reliquit. 1. Paralip. cap. 28. & 29. Neque durum existimo, si hoc etiam de externis Regibus accipiamus, qui diuinam virtutem admirati, aut aliarum gentium strage deterriti, munera vltro delaturi dicuntur ad Templum Dei; quod de Aegyptiis, & Aethiopibus statim ostendit. Et probauit Eunuclus Candacis Reginae, qui venit vt adoraret in Ierusalem. Act. 8. quem

65.

quem vacuum muneribus venisse verisimile non est. Et Antiochus, victus iam, & moriturus 2. Machab. 9. promittit se Templum optimis donis ornaturum, & sancta vasa multiplicaturum. Quod etiam fecisse Reges, & Principes externos, & in his Seleucum Asiae Regē, constat 2. Machab. 3.

66. Increpa feras arundinis: congregatio taurorum in vaccis popularum, vt excludant eos, qui probati sunt argento. Versus hic difficillimus est, tū propter obscuras metaphoras, & anigmati proximas, tum propter ipsorum verborum significationes: quæ cum polysema sint, non vno modo redduntur ab Interpretibus. Quidā sic vertunt ex Hebræis; Increpa cœtum hastatorum, cœtum validorum, cum vitulis popularum, qui se contumaces præbent, vt cum fragmentis argenti veniant. Alij, calcitrantium in frustis argenteis. Hieronymus, calcitrantium contrarogatas argenteas. Sed omnes conueniunt, id quod fateri necesse est, hinc intelligi hostes Israëlitiçi populi, qui feræ dicuntur arundinis, siue quia sagittis armati sunt: nam apud Latinos arundo pro sagitta sumitur, siue quia lanceis; nam quod multi arundinibus pro lanceis vtantur, docuit Plinius lib. 16. cap. 36. qui toto Oriente arundinibus bella gerit. Siue quia in arundinetis habitant, & syluestre vitam instituunt, vt à civili cultu, & loco, sic etiam à pietate, & religione alienam, quæ optima paganorum descriptio est. Certè pagani nominis optima notatio: nam ideo pagani nominantur, quia in pagis, id est, villis quæ prope fontem sunt, qui 7 dicitur, inculti, atque agrestes degunt ab vrbe procul, & civili cultu. Hinc pagani dicti, quia à vera religione alieni, ad vana simulachra colenda

Arundo facta
pila, aut
lancea.

in lacis ac montibus aras, atque delubra excitauerunt. Vide Baronium in annot. ad Martyrologium mense Ianuario die 31.

67. Pro, taurorum, Hieronymus, & alij communiter fortium; & id significat Hebraica vox אַבִּירִים Abirim: sed vulgatus figurata locutione eundem sensum expressit. Est enim vsitatum in sacra Scriptura, vt tauri dicantur qui fortes sunt. Psalm. 21. Tauri pingues obsederunt me. Isai. 34. Descenderunt unicornes cum eis, & tauri cum potentibus. Et nomen tauri explicat magis metaphoram sequentem de vaccis. Est autem sensus, increpa, id est, perde: nam id etiam significat vox גָּהָר Gahar, vt Pl. 6. Increpasti gentes, & perit impius. Est enim verbi increpo grauis, & dura significatio; sonat enim aliquid minax, & terribile; qualis est exorcismus; qui minaci imperio cum diabolo pugnat. Hispanè bufido. Feras arundinis, id est, homines qui instar serpentū in arundinetis latent; callidos scilicet & veneni plenos, vel arundine, id est, spiculis armatos, qui sunt congregatio quædam popularum, qui instar taurorum cum vaccis lasciuunt. Quibus verbis Propheta significat gentem istam, contra quam diuinum furorem aduocat, & inflammat, non solum esse immanē, spirantēque cædis, sed etiā lasciuā. In qua explicatione duo nobis supplenda sunt iuxta sacrarum literarum vsum frequentem; & verbum est in nomine congregatio, & nota similitudinis in genitiuo taurorum; cum quo etiam repetenda est vox congregatio, quæ primò ad popularum refertur, deinde ad taurorum; ac si dicas: congregatio illorum popularum, congregatio taurorum est. Quod si ita verteret vulgatus, vt cōmodè potuisset. Increpa feras arundinis,

nis, congregationem nempe taurorum cum vaccis quæ in populis sunt: sensus esset idem, & minus obscura translatio; nempe. Increpa congregationem populorum, qui taurorum, & vaccarum instar bello nos laceffunt.

Hic ego in hac taurorum, atque vaccarum coniunctione, id est, in masculino simul cum femineo sexu aliquid subodoror in hoc genere magnum. Nam cum duo hæc genera coniunguntur, vniuersalitas quædam, aut certe maxima significatur rerum abundantia, ut pluribus ostendimus Isaiæ cap. 1. n. 2. ubi exemplum est valde huic affine: nam cum doceret Prophetæ omne robur ab Israëlrico præsidio esse remouendum, dixit: *Anferam à te validum, & fortē, seu clariū; validum, & validam; nā fortem in genere feminino est.* Sic ergo hic in tauris, & vaccis populorum, omne robur populorum Dei increpatione dicit esse perdendum. Porro Beth, pro quo vulgaris reddidit, in, etiā valet, cum, ut docet Pagninus l. 1. Institut. cap. 18. Quomodo Exod. cap. 15. Pharaon ingressus esse dicitur cum curribus, & equis. Sic ergo hic reddi potuisset, *Congregatio taurorum cum vaccis.* Hæc mihi videntur satis expedita: sed est adhuc querendum quanam sint gentes istæ, quæ in arundinetis viuunt, & cum vitulis petulanter ludunt.

68. Chaldeus hic de Egyptiis agit. *Eiice,* inquit, *hastatorum feræ, animalia, vitulum, & taurum, & Apim cum vitulis populorum, quæ sunt idola;* quasi diceret: prosterne hos qui tales secum afferunt tutelares deos. Quæ sententia mihi probatur omnium maximè: nam si quæ gens fera arundinis vocari potest, maximè Egyptia; quia vulgari, ut puto, appellatione vitula dicitur Iere.

c. 46. n. 20. *Vitula elegans, atque formosa Egyptus.* Tum quia regionem habitat, quæ arundine abundat, & carice, à quorum abundantia mare rubrum *suph* dicitur, id est, *carectosum*: & infans Moyses in carecto ripæ fluminis expositus dicitur Exo. 2. & Genes. 4. *Septem boues in eadem ripa pascabantur in locis palustribus.* Heb. *מִן הַיַּרְדֵּן* quod Hieronymus Iob. cap. 8. *carectum* vertit. Porro Egypti calami, & carices laudatissimi sunt, quia vsum præbent, & commoditatem papyri, ut tradit Plinius lib. 16. cap. 36. *Chartis, inquit, seruiunt calami Egypti, maximè cognatione quadam papyri.* Neque tantum chartarum vsum præbent Egyptiæ arundines, sed etiam scriptorij calami; & in illum vsum magno studio à reliquis nationibus expetuntur. Martialis lib. 14. disticho 38. cuius titulus, *Fasciculus calamorum.*

Dat chartis habiles calamos Memphis tellus:

Texantur reliqua tecta palude tibi.

Vsq̃ue adeo verò arundines Nilinotæ erant, ac celebres, ut pro Nilo, imò pro Egypto ipsa hieroglyphicè adhiberetur. Quare in antiquis imaginibus Nili arundo pingitur, ut constat ex numis areis Adriani, in quibus etiam exprimitur Crocodilus, qui vnius Nili proprius est. Et in alio numo Augusti, quem ob victoriam de Antonio, & Cleopatra ex ære conflauit, pro Egypto Crocodilus ponitur cū arundine. Est autem verè plusquā simile, Egyptios otio, & voluptati deditos folere diu, ac sæpe obire ripas, quas àniuersaria inundatione fluminis oblimat, & ferit, redditque omni palustri herba, ac frutice virentem. Argumento est Pharaonis

Alia,

filia, quæ cum inuenit Moysen expositum in carecto, Exod. 2. eo consilio egressa est, ut notauit Iosephus lib. 2. Antiquit. cap. 10. ut cum puelis luderet. Fera ergo arundinis dicuntur Egyptij, quia in arundinetis omnium nobilissimo suas sibi voluptates capiunt. Fera vocantur, quia populum Dei ferarum in morem olim infectati sunt: neque dum antiquum animum depofuerant. Id verò non obscure significat quod statim sequitur; *Dissipa gentes, quæ bella volunt.* Has verò gentes Egyptias esse argumento est, quia statim Prophetæ subiungit, *Egyptiorum legatos supplices esse venturos, utique à Domino dissipatos.*

70. *Ut excludant eos, qui probati sunt argento.* Obscurus locus propter versiones varias. Hieronymus ut diximus, vertit, *qui calcitrant contra rotas argenteas.* Et quid hæc versio egregium habet sensum, & triumphali gloriæ accommodatum: videtur enim indicare has feras in suis arundinetis pingues, indomitas, & feroces, nequicquam contra argenteas triumphalis ferculi rotas, id est, contra stimulos calcitrare: neque enim quantumcunque virium, ac studij adhibeant, domitricem Dei, ac vindicem potentiam effugient, quominus iugum subeant, quod non excutient à ceruicibus, quantumlibet contra rotas, quæ ponere voluntur, eluctabundæ calces illidant.

71. Sed alij qui verbum *סִפְּרָה* conculcare vertunt, variè exponunt. Rab. Abraham; *Increpa eos, donec sit quilibet eorum conculcatus coram te, in incisionibus argenti, id est, frustis, scilicet ut supplex tributum pendat:* eodem pene modo Rab. David. Neque alienum ab hac sententia est quod Ps. 109. dicitur, inimicos ponendos scabellum pedis. G. Sanctij Expos. in Ps. LXVII.

Venit ad occasum mundiue extrema Sefostris, Qui Pharios currus Regum ceruicibus egit.

An verò Sefostris hic ante Davidis tempora vixerit, non constat, quia Chronologici de hoc Sefostri sub hoc nomine non agunt. Gerardus Mercator coniecit in tempora Asam Regis Iudæ: alij Sefchorim, aut Sefonchosim, qui Sefostris esse videri potest, ut Eusebius, Ioannes Lucidus, & Genebrardus in suis Chronicis, post Davidis tempora reiciunt, proxima tamen: sed nihil est certum. Herodotus antiquiorem multo facit lib. 2. ante excidium Troiæ: nam Helenam Tyndaridam hospitio exceptam esse dicit à Proteo, qui tertius à Sefostri Egyptiorum regnum tenuit. Item Diodorus Siculus lib. 2. Genebrardus Sefostrem confert in tempora Samsonis; sub quo Troianum bellum Chronologicum Eusebio constituunt. Neque verisimile est superbiam adeo memorabilem, & in prouincia non admodum disita ignotam fuisse Davidi. Significat ergo David, aut passuros esse Egyptiorum Principes ignominiam illam, quam eorum Rex Sefostris aliis irrogauit Principibus: vel certè, ut maximè repugnent, nihil tamen profecturos contra Domini potentiam, quem argenteæ rotæ triumphantem traducunt. Et hæc secundum Hieronymi versionem.

72. Sed alij qui verbum *סִפְּרָה* conculcare vertunt, variè exponunt. Rab. Abraham; *Increpa eos, donec sit quilibet eorum conculcatus coram te, in incisionibus argenti, id est, frustis, scilicet ut supplex tributum pendat:* eodem pene modo Rab. David. Neque alienum ab hac sententia est quod Ps. 109. dicitur, inimicos ponendos scabellum pedis. Ccc

dum Domini. Sed fortasse iuxta hanc versionem commodior erit, atque elegantior sensus, si ita interpretetur: gentes illas impias, & crudeles cum suis argenteis laminis, vel fragmentis, in quibus suorum idolorum imaginem gestabant, esse conculcandas; quod Chaldaeus indicat. Esse autem in usu, ut quae quisque amat, aut colit, secum, aut in annulis gerat, aut in laminis, docuimus Cant. 8. ad illud, *Pone me ut signaculum*: & cap. 7. ad illud, *Umbilicus tuus*. Quod paulo ante hoc eodem Psalmo indicauit Propheta, cum dixit. *Deus confringet capita inimicorum perambulantium in delictis suis*, id est, cum idolis suis. Nam delictum idolum etiam significat, iuxta illud Amos 8. *Qui iurant in delicto Samariae*. ubi eadem est vox *מַשְׁכָּן*, id est, *vituli aurei*.

Licebit, credo, mihi in tanta versionum varietate hunc quoque difficillimum locum aliter conuvertere, & sententiam illi accommodatam instituere. Sic ergo reddo: *Increpa feras arundinis, congregationem nempe taurorum, & vaccarum populorum, conculcans eos rotis argenteis*. Quae translatio Hebraico textui nullam affert vim, & participium *מִתְרַפֵּס* *Mithraphes*, quod est in textu, quem nunc habemus, non facile ad alias translationes accommodatur. Ad quod obseruo, solitos esse victores carpentorum rotas agere supra victos humi prostratos. Exemplo nobis est qui hoc, quod nunc versamus, canticum cecinit; nam cum Reg. 2. cap. 12. cepisset Rabath urbem Ammonitarum, *circumegit super eos ferrata carpenta*: & 1. Paralip. 20. idem traditur clarius. Idem fecisse Damascum contra Galaaditas queritur Amos cap. 1. Huc spectat quod de Moab scribit Isaias cap. 25. *Truturabitur Moab sub eo, sicut teruntur*

paleae in plastro: & cap. 41. *Ego posui te quasi plastrum triturans nouum, habens rostra ferrantia; triturabis montes, & comminues*. Dicitur ergo hic Deus circumacturus argenteas rotas super feras arundinis, & tauros populorum, & illos dure, atque ignominiose accepturns.

Sed iam ad versionem accedamus vulgati, cui feruendum in primis, & omnino est: *ut excludant eos, qui probati sunt argento*. Cuius versionis duplex esse potest sensus, & satis elegans. Prior, & magis obuius est: Armatae sunt illae arundinum ferae, & expeditae ad sternendos, calcandisque eos qui probati sunt, atque examinati igne tribulationum; & camino paupertatis non aliter excocti, atque argentum purissimum solet. Hi vero sunt, quos Deus & in transcurso ad terram promissionis, & ante in Aegypto diu, & saepe varie vexauit. Porro probati dicuntur argento, sicut prius niue dealbati. Illud autem, *argento*, datuui esse casus existimo, qui apud Graecos comparationi feruit.

Alter sensus est, & ipse elegans, & cum Hebraico textu maxime congruens. Gentes illae ferarum in modum armatae sunt, ut excludant, nempe aut ex terra promissa, aut e viuus, id est, deleant eos, qui tibi probati sunt, & electi ex omnibus, sicut argentum. Et ita omnino videtur esse explicandum: nam pro, *probati*, Hebr. est *בְּרִצִי* *Beratsi*, id est, *in voluntatibus*, seu *beneplacitis argenti*, ubi deest nota similitudinis Hebraeorum more, hoc sensu: Quos probasti, atque amasti, sicut amari solet argentum. Et in hunc sensum accipit Chaldaeus, qui vertit *רְעוּתִי* *Rehuti*, id est, *voluntas*, aut *beneplacitum eius*. Qui incisiones, aut fragmenta vertunt, deducunt a *רָצַץ* *Ratsatz*. Hic

73.

74.

Hieronymus è *רָצַץ* *Ruts*, quod valet *currere*, rotam deriuauit: sed noster vulgatus optime à *רָצַץ* *Ratsatz*, quod *velle* significat.

75. *Dissipa gentes, qua bella volunt: venient legati ex Aegypto, Aethiopia praeueniet manus eius Deo.* Quidam vertunt, *dissipauit*, quia *בִּזְרָא* *Bizar* formam habet praeteriti: sed communiter alij imperatiuum hic agnoscunt; neque de punctis admodum laborandum, quando cum antiquis translationibus non consentiunt. Praesertim cum Rabbiorum aliqui censeant hic *Hiric* positum esse, pro *Patrah*. *Venient legati ex Aegypto*, id est, gens illa de qua prius vel armata arundine, vel in arundinetis instar ferarum habitans; ubi tuam potentiam ulticem aut audierit, aut in se ipsam fuerit experta, obuias tenderet, & supplices manus, pacem, & veniam petens: aut porriget vinciendo, sicut victoribus victis solent. Quod etiam faciet Aethiopia, idque quam ocysissime. Id enim significat *manus praeuenire*; qui Hellenismus visitatus est: nam *προεβήκεν*, cui *praeueniet*, responderet, actiue sumitur, & idem est quod *praeuenit*: & id plane valet Heb. *חָרַץ* *Tarus*, id est, *currere* faciet. Hieronymus vertit, *festinet*, eodem omnino sensu. Illud praeterea obseruandum est, pronomem eius pertinere non ad Deum, sed ad Aethiopiam: quia Graece est *αὐτῆς*, in genere foemineo. Clarius verteret vulgatus, si diceret, *manus suas*.

Hinc collige, sermonem superiorem esse de Aegyptiis, quando eodem, & feros, & Israelitico populo insensos daturos esse poenas Propheta canit. Aethiopes vero adiungit, quia vicini sunt Aegyptiis, & ipsis a Meridie coniuncti, qui magna etiam ex parte ad Nilum arundine etiam, & carice apud ipsos abun-

dantem degunt: quia utrisque benigna est, & fecunda fluminis exundatio, licet non omnibus aequè utilis propter illarum gentium incuriam, & inertiam.

Quamuis haec probabilia sint, tamen non videtur omnino improbabile, hic agi de Madianitis, quia hi etiam intensi fuerunt populo Dei, diuque cum illis, & variè pugnatum est. Quod verò duae sint Aethiopiae, quarum altera sit Orientalis, docet Homerus, ut tradit Strabo lib. 1. & Plin. lib. 5. cap. 7. Fuisse autem Aethiopiam aliquam Palaestinae, Syriaeque proximam, multa Scripturae loca argumento sunt. Nam Madianitas Aethiopes esse docet Sephora Moysis vxor, quae cum dicatur Madianitis Exod. 14. Aethiopia dicitur Num. 12. Et eo loco Abacuc 3. *Vidi tentoria Aethiopiae, turbabuntur pelles Madian*; sine dubio posterior pars explicatio est prioris hemistichij: & Pl. 71. Aethiopes, Arabes, & Sabaei quasi sibi ipsis vicini commemorantur. Et Iethro Madianita, cuius oves pascebat Moyses, prope Sinai Arabiae montem habitabat. Adde quod lib. 2. Paralip. cap. 21. ita scriptum est. *Suscitauit Dominus contra Ioram spiritum Philistinorum, qui confines sunt Aethiopiae*.

Quando Aegyptiorum legati venierint, non constat ex sacra Scriptura: venisse tamen certum est. Aethiopes verò qui Aegyptiorum fines attingunt, venisse, argumento est Eunuchus Candacis Reginae; quae in Meroë Insula, quam Nilus efficit regnasse traditur; qui in templum venit ut adoraret. Act. cap. 8. *Et filij Tyri*, inquit Propheta Psal. 44. *qui huic affinis est; in muneribus vul-tum Dei deprecabuntur*. Et fortasse huc referenda est Magorum ado-

Aethiopia duplex.

Madianites Aethiopes sunt.

77.

388 EXPOSITIO IN PSAL. LXVII.

ratio, qui Arabes dicuntur, & Æthiopes. Certè his accommodat Ecclesia illud Ps. 71. *Coram illo procident Æthiopes, & inimici eius terram lingunt, &c.* Quemadmodum externi Reges ad templum venerint religionis gratiā, vide quæ diximus supra ad illud, *ibi offerent Reges munera.*

78. *Regna ter. & cantate Deo.* Vñtatum est, imperatium sumi pro futuro; quod tunc cōtingit maximè, quando aliquid vt certissimū, vel quamprimū futurum asseueratur. Exemplum in sacra Scriptura obuia sunt; vide quæ in principio diximus. Regna itaque terræ iam subiecta, cantabunt, &c.

79. *Qui ascendit super cælum cæli ad Orientem.* Heb. כְּרִבְבָּן *equitanti*; sed idē est sensus. *Cælum cæli*, summum cælorum significat, id est, Beatorum sedem. Quid verò sit *ad Orientem*, obscurum est: neque omnes eodem modo accipiunt. Quidam de monte Oliuarum interpretātur, ex quo Deus in cælum ascendit: nam hic ab Oriente spectat Ierusalem. Alij vocem קֶדֶם *a principio*, vertūt, & in his Hieronymus, & Chaldaus: neque sensus est diuersus, si *Oriens* substantiue sumatur, id est, ab ortu, vel principio cælorum. Et quidem vox eadem Gen. 2. *principium* vertitur. *Plantauerat autem Deus Paradisum voluptatis à principio*: vbi LXX. *ad orientalem plagam*. Vulgò homines, quorum iudicia plerunque sumuntur à sensibus, principium cælorum, qui, vt oculis apparent, semisphærici esse existimantur, in eo loco statuunt, vnde Sol oritur. Horum autem cogitationi, ac sensibus Scriptura sacra sermonem frequenter accommodat. Quare ipsa quoque principium, aut summum, aut summitatem cælorum pro loco vnde primū Sol exori-

tur, assumit. Sic Isaias c. 13. *De terra procul à summitate cæli*. Matt. 24. *Congregabit electos à quatuor ventis, à summis cælorum vsque ad terminos eorum*; id est, ab Oriente ad Occidentem vsque. Sic itaque hoc loco Psalmista significare videtur Dominum equitare ab Oriēte, atque inde cum Sole ipso ad Occasum procurrare; ita vt nulla sit pars cælorum, quam Dominus non obeat, & compleat. Neque illud, *ad Orientem*, si Hebraicum textum intueare, huic cogitationi quicquam incommodat: neque enim Hebr. vlla præpositio adiungitur *Orienti*; quare suppleri debet, quæ magis facit ad sermonis filium. Chaldaus supplet (*de*) quæ hanc explicationem omnino confirmat. Nihilominus tamen minùs, quia præpositio (*ad*) quam adhibuit nostra translatio, parum cum hac cogitatione consentit, existimo Orientem accipiendum esse pro ea cæli parte, quæ Solem circumagitur; quod vulgati verba satis indicant.

Orientem autem pro nobilissima cæli regione vsurpari ex eo intelligitur, quia illa lucidissima est; vt quæ primū, ac proximè, atque adeo plenissimè Solis splendore illustratur. Deus autem, licet omnem compleat locum, in illum tamen ascendere, atque in eo commorari dicitur, vnde maiora edit suæ potentiae, atque benignitatis indicia. Quare in cælis & iustorum animas sedem habere dicitur. Ascendit ergo in Orientem, in eam scilicet partem quam proximè Sol occupat, & illustrat, in quacunque splendeat cæli regione; atque ibi inequitat, quasi in vase admirabili. Eccles. 43. *tāquam in curru gloria sue*. Et in hunc sensum quidam interpretantur illud Psal. 18. *In Sole posui tabernaculum suum. Inde* (vt dicit Theodoretus) *ef-*

Oriens dicitur quicunque locus: vbi maximus est splendor.

EXPOSITIO IN PSALM. LXVII. 389

fundit sua benignitatis opes, sicut Sol qui luminis fons, & origo est, in orbem spargit splendentes radios. Quod si de Christi Ascensione intelligas, vt omnes profecto fermè intelligunt, ad Orientem ascendit, id est, optimam cæli partem obtinuit; & maximè illustrem, qualis illa est, quæ Solem cohibet; ad dexteram nempe Patris; qui verè Oriēs dici potest, vt pote qui luminis origo sit.

80. Tonitru vox Dei.

Ecce dabit voci suæ vocem virtutis. Paucis his verbis existimo comprehendere, quod toto ferè Ps. 28. pluribus complexus est Propheta: hortatur enim, vt omnes illi dent gloriam, qui inequitat super cælum, vnde librare potest potentiae suæ, atque furoris tela in eos, qui parū ipsius maiestatem agnoscunt, & venerantur: neque enim in cælis inermis est, aut otiosus. Dabit enim voci suæ vocē virtutis, id est, emittet vocem suam fortem, & terribilē, vel voci suæ dabit, vt terribilis, atque fortis sit; quia in nubibus magnificentia eius, & virtus est. Vox autem hæc tonitru est, quæque cum tonitru simul micant, & torquentur, fulgur, & fulmen; quibus concutitur desertum, & cætera quæ eo Psal. 28. referuntur. Existimo respexisse hīc Psaltem ad illud Cantici Debbozæ Iud. 5. *De cælo dimicauit est. vnde additur, super Israël magnificentia eius, & virtus eius in nubibus*: quasi dicat. Timete Deum, o populi barbari, qui ferarum instar in arundinetis agitis; neque contra Israël quicquā molimini: nam pro Israël Dominus de nubibus pugnat. Ita distinguit Hieronym. Aug. Theodoret. *Datē gloriam Deo super Israël, &c.* Quod verò Deus contra hostes nubes armauerit, experti sunt Agy-

prij Exo. 9. & Dominus ipse ait Iob. cap. 38. paratos esse sibi in diē pugnae thesauros niuis, & grandinis.

Hic obserua familiare esse Hebrais, vt loco verbi substantiuī, aut alterius vocis, quæ substantiuo verbo proxima sit, vocem aliquam geminent; vt supra, *Mons Dei*, *mons pinguis*, id est, mons Dei est pinguis; & Cant. 8. *Lampades eius*, *lampades ignis*. Psalm. 44. *Virga directionis, virga regni tui*. Sic hoc loco, *dabit voci suæ vocem virtutis*: idē est ac si dicat: faciet vt vox suā horifica sit, seu, vt illi horror insit: aut emittet vocem horrificē sonantē. Vide quæ diximus ad illud Zachar. 6. *Et montes, montes arei*.

Mirabilis Deus in sanctis suis. 81. Templi, Dei sedes. Dubium est an illud, *sanctis*, masculinè sumatur pro Dei cultoribus, an neutraliter pro sanctuariis. Et sanè si masculinè, sensus non est difficilis: est enim explicatio superiorum, vbi dixerat Deum pro populo suo pugnassee. Sed videtur potius accommodandum sanctuariis, & ita vertit Chaldaus, & Hieronymus: licet in Expositione Psalmi de viris intelligat; sicut etiā Aug. & Theodoretus: nam Heb. vox שְׁכֵנִי non significat personam, sed locum; & præpositio שְׁכֵנִי quæ (*de*) significat, optimè sanctuariis, nullo modo hominibus hīc conuenire potest; tunc verò sensus est: vt quōdam Deus pro populo dimicauit ē nubibus; sic etiā nūc de sanctuariis suis, quæ sibi dicata esse voluit in Israël, egredietur tanquam bellator fortis; pugnabit: quæ ipse tāquam Dux; populōque ad tanti Ducis imperium incitato, atque alacri animum ad pugnam, atque virtutem dabit.

Benedictus Deus. Epiphonema est, quo cōcludit, Deū propter singularē suā liberalitatē, & virtutē esse laudā-

dum: & ita laudat, agitque ad extremum gratias, ut oratio suspensa aliquid nobis cogitandum, atque examinandum relinquat. Cantabo hic ego quoque cum Propheta: *Benedictus Deus*, qui me ad finem usque Psalmi deduxit.

Defenditur vulgata editionis vera translatio huius Psalmi LXVII. contra hæreticorum calumnias.

83. **Q**uæsiuimus hactenus verum sensum Psalmi LXVII. finis verè, atque feliciter, certè quàm maximè potuimus syncerè, atque studiosè. Illud porro superest, ut ab Hæreticorum calumniis quædam loca vulgatæ versionis vindicemus, quæ illi siue errore cæci, siue contradicendi libidine instimulati, & vexant impiè, & contumeliosè rident; nimirum quia suis moribus Ecclesiæ sanctitatem, ac fidem, quam ipsi petulantissimè prodiderunt, aduersari vident, id moluntur, ut eius sanctitati, ac fidei aliquid quotidie nō minùs impiè, quàm stultè detrahāt. Respondit his eruditè satis, & grauitè Bellarminus lib. 2. de verbo Dei c. 3. & in ipsius de fensione Sacrobosceus, & Grefserus, vterque ex nostra Societate. Quare noster hic labor non admodum necessarius videbatur; sed spero futurum non inutilem, & quia suscepti muneris ratio id postulat, non committam, ut piam hanc operam in hoc labore nostro quisquam desideret.

84. *Qui habitare facit vnus moris in domo.* Contendit Calvinus legendum esse, *unicos in domo*. i. qui orbos,

ac solitarios dicit familia. Malè habet Calvinus quòd audit in domo Dei, id est, Ecclesia vnā esse fidem, vnā viuendi normā, cum ipse se ab ea distraxerit, & homines sibi similes in varias sectas disiectos esse videat: quare horret vnitatis, & concordie nomen. Ignorabat fortasse homo suo potius, quàm aliorum iudicio sapientissimus, aut certè studiosissimus errandi, scrutari noluit, quod certè promptum esset, quid sibi vellet vox Heb. *יחד* quæ cum à *יחד* quod *vnire* significat deducatur, haud dubiè *unitatē*, siue *vnū ē multis compositum* valet. Fateor vocem illam, *solitarium* etiā, & *unicum* significare; & ita vertit Hieronymus, secundariò tamen, & minùs propriè. Fateor *domum habitare*, pro numerosa prole, atque familia sumi; & nos suprà in hunc locum indicauimus. Sed cum aliam etiam significationem admittat vox Hebraica, si quidquam esset frontis in Caluino; ita suam expositionem nobis obduceret, ut non inscitie, aut stuporis damnaret alienam, quā tot Patrum autoritas, tot sæculorum vsus ac pietas suscepisset.

85. Sed quòd nostra lectio magis textui, filoque Psalmi sit accommodata, probabit, credo, qui non Caluini spiritum, aut stuporem ad Psalmum adduxerit. *Domus*, vertit Calvinus, *familia orbos, & solitarios*; quàm aptè videamus. Agit toto hoc Psalmo Dauid de officiis, quib. populū suū ex Ægyptia seruitute liberatū in deserto Deus prosequutus est. At illi neque orbi fuerunt, cum ad miraculum vsque filiis abundarent; neque solitarij, cum numerosis castris vastæ solitudinis magna spatia compleuerint. Quare neque etiam *vnici* nomē ad hæc aptum est. Sed neque si vnici essent, atq; orbi,

iac

hac de re videtur institutus sermo. Id enim vnū spectat Propheta, ut ostendat quemadmodum iactatus antea populus ab hostium tyrannide ita sit ereptus, ut ad amplā quoque dignitatem venerit. Quam optimè explicat ea Domini liberalitas, quæ populum sponsæ in morē in domo sua pariter, & ad eundem modū esse voluerit, eiusdem nempe voluntatis, atque consilij socium, ut nos antea pluribus explicuimus.

86. *Qui habitant in sepulchris.* Hic etiam Calvinus inscitie damnat nostrum Interpretem, qui vocem Hebræam *מקבר* sepulchrum reddiderit, cum tamen *locum aridum, & siticulosum* significet. Verum est hac voce siccitates intelligi: neque id solus vidit Calvinus; nam ita quoque vertit Hieronymus: sed noster reddidit *sepulchrum*, aptissimè ad mentem Scriptoris sacri; nam cum *sepulchri* nomine exprimi soleat locus asper, & horridus, & in quo moriendi causa non infrequens; aut ex quo vel moriēdo emergere est optabile; meritò locus horroris, & vastæ solitudinis, in quo diu habitauerunt Hebræi, *sepulchri* nomine explicatur. Exilium *sepulchrum* vocat Ezech. c. 37. vbi Deus ad captiuos & exules. *Ecce ego aperiam tumulos vestros, & educam vos de sepulchris vestris, populus meus, & inducam vos in terram Israël.* Idem penè Isaias cap. 66. vbi exules ossa arida, & mortua esse significat. *Ossa, inquit, vestra sicut herba germinabunt.* Vide quæ ibi diximus. Adde quòd non aliter habitauerunt siccitates rebelles illi, quos Deus victos in fortitudine eduxit, quàm morientes. Neque enim ibi quisquam illorum stabile domicilium habuit, & eorum cadauera strata sunt in deserto, ad Heb. cap. 3.

At moriētium domicilia sepulchra sunt. Siccitates ergo, vbi strata cadauera, cur ridet Calvinus appellari sepulchra, quasi nouum sit, cāpū, vbi strages facta est, sepulchram dici? Sanè Num. c. 11. *sepulchra concupiscētia* dictus est locus, vbi perierunt, qui carnes concupierant. In illis ergo sepulchris habitauerunt illi de quibus hic Psalmista.

87. *Rex virtutum dilecti dilecti.* Hic Calvinus Oedipoda desiderat, qui enigmata dissoluat, quæ in locis clarissimis inuoluit noster Interpres; quasi facilis esset explicatio nodi, qui in Hebraico textu est: aut quam ipse adducit, eiusdem loci versio; plus afferat lucis. Reddit Calvinus, *Reges virtutum fugerunt, fugerunt.* Sed quòd neque malè noster, neque minùs aptè, imò multo accommodatius reddiderit, licet Caluino me probare non sperem, qui à pietate totus abiit; probabo, spero, his, qui & veritatis, & pietatis studiosi sunt. Imprimis (quod docti, ac pij, & ipsi etiam Hebræorum magistri rectè sentiunt) non admodum laborandum est, quo quæque vox Hebraica puncto notata sit: neque enim vbi grauior alia ratio contrā pugnat, multum habet momenti; cum puncta cum literis nata non sint; sed multis post sæculis rudiorum gratia ab Hebræorum Doctoribus inuenta. Vox sanè *מלך* pro qua noster, *Rex*, alij, *Reges* verterunt; ita notari potest, ut sumatur pluraliter syntacticè: & ita legit Hieronymus. sed & habere potest *Hiric*, & tunc erit singularis. Facit tamen adhuc contra vulgatum *Iod* additum nomini, quod si pronomen affixum est, sic vertendum esset; *Rex meus virtutum*: qui sensus, & durior est, neque à vulgato redditus.

Ego

88. Iod paragogicum præcipue in cõpositione.

Ego quidem illud *Iod* paragogicū esse arbitror, sicut alibi sæpe, ut docet Pagninus in Regulis ad Scripturam Regula 22. & nos tradidimus ad illud cap. 1. Cant. *Equitatus meus*; sed in priori parte compositionis sæpissime, ubi nihil significat, sed mollior, redditque concinnam partium diuersarum iuncturam. Exemplum sunt obuia, Abimelech, Amina-dab, & in hoc ipso nomine מלך plurima. Melchiel Genes. 46. Melchiram 1. Paralip. 3. Melchisaug 1. Reg. 14. Sed est optimum exemplū Melchisedech, qui non significat, *Rex meus iusticia*, sed, *Rex iusticia*, ut interpretatur Iosephus lib. 1. Antiqu. cap. 11. Hieronymus epistola 126. Imò Paulus ad Hebr. c. 1. expressè dicit hoc nomen significare *Regem iusticia*.

Est autem in omni fermè lingua vsitatum, ut in compositione duarum vocum, ad molliorem, magisque concinnam iuncturam aliqua interferatur litera, quæ in neutra duarum partium reperitur: ut in *cõburo*, *prodeo*, *redeo*, *ambedo*, & sexcentis aliis videre licet; sed reddit molliſſimam iuncturam litera *I*, tam apud Latinos, quàm apud Græcos in priori compositionis parte, ut vides in *Lucifer*, *Omnipotens*.

Neque id minùs frequenter accidit in Hebræorum compositione, quæ fermè est in nominib. propriis; sic puto in *Melchisedech*, & *Melchisabaoth*, *Iod* adhibitum esse ad molliendam iuncturam, neque præterea aliquid sibi voluisse aliud. Cū autem vox צבאות sæpe adiungatur Deo; unde dicitur *Deus*, & *Domini exercituum*; ita etiam hoc loco à Dauide vocatur *Rex exercituum*. Illud enim est *Rex virtutum*. Neque dura est hæc compositio, cum vnū nomen interdum è durioribus, lon-

gioribusque vocabulis componi soleat. Dicitur ergo Deus composito vocabulo מלכי צבאות *Melchisabaoth*; sicut etiam in figura dictus est מלכיצדק *Melchisedech*. Adde quòd etiā מלכי cum *Iod* paragogico, in nominatiuo ponitur Psalm. 2. *Ego autem constitutus sum Rex*. Hebr. מלכי.

Adde quòd extra cõpositionem *Iod*, huic voci adiunctū reperitur Pl. 2. ubi enim vulgatus: *Ego autem constitutus sum Rex*, Hebr. est מלכי. Vide quàm iniuste vulgatus aut imperitiæ aut inertie carpatur ab Hæreticis.

Sed licet his modis ab Hæreticorum calumniis defendi vulgatus optimè possit addam tamen alium, qui mihi probatur magis, & est longè facilior. Puto ergo מלכי esse in singulari numero & in statu syntactico; quod vulgati translatio directò sonat, cuius status signum est *Iod*, nomini ad finem adiectum, quod aliquando contingere docet auctores rei Grammaticæ. Exemplū est in hoc ipso Pl. v. 6. ubi in statu regiminis ponitur אבי. ubi vulgatus, *patris orphanorum*, & alibi sæpe. Idem inuenies in voce אח *Achi*, quæ in regimine singulari habet אחי *Achi*. Genes. 24. n. 15. Sic puto מלכי in regimine singulari esse ad illorum similitudinem. Tunc verò sine vlla difficultate, aut offensione reddes, *Rex virtutum*, ut noster fecit Interpretes.

Dilecti dilecti Caluinus, *fugerunt*, *fugerunt*, quod fecerunt item alij, licet non in præterito, sicut Caluinus, sed in futuro *fugiant*. Hebr. עָדָו: hi verò deducunt à עָדָו: sed & à עָדָו deduci potest, quod *amare* significat, vel à עָדָו eiusdem significationis; & tunc sensus erit: aut quæ reddit Hieronymus, *fœderabuntur*: aut propius ad versionem vulgatæ, *delicia*

89.

deliciabuntur, vel, *amatoris verbis mutuo sibi blandientur*. Nam hîc, ut sequentia verba non obscure doceant, talia officia præstanda canit Propheta, qualia ab sponso præstari solent. Sed omnino existimo hoc verbum non esse, sed nomen, quod *dilectum* significat, & reperitur parum mutatum in titulo Psalmi 44. qui nuptialis est. ubi idem qui in titulo *dilectus* scribitur, statim primo versu vocatur *Rex*. Vtrumque verò nomen est amatorium, & Epithalamii familiare. Ut autem apud Hebræos nomina sunt diminutiva finita in יד, de quibus Pagninus lib. 2. cap. 8. ut ab אִישׁ, אִשׁוֹן *pupilla oculi*, quasi, *vir paruus*. Et qui 2. Reg. 13. sæpe dicitur אִמְנוֹן ab Absalon contemptus gratiæ, diminutiva figura vocatur אִמְנוֹן. Hæc verò nomina sicut apud Latinos, & Græcos aliquid interdum blandius, & delicatius sonant; sic etiam sine dubio apud Hebræos. Quare cum tenerū suum amorem in Ephraim Deus significare vult Ierem. 31. *puerum delicatum* appellat; & infra Benjamin *adolescensulum*, quando dulcissimi ostenditur amoris signum. Sic ergo hoc loco cum יד *dilectum* significat, quo nomine Deut. 33. vocatur Benjamin, quando *requiescere* dicitur *in sinu Domini*; ab illo formatur עָדָו, id est, *dilectulus*, id est, tenerè, ac molliter dilectus. Neque mirū est si fiat in ea formatione aliqua literarum mutatio, cum sæpe in eiusmodi formatione fieri soleat; ut cõstat in adducto nuper exemplo; nā qui in positiua forma dicitur אִמְנוֹן, in diminutiva vocatur אִמְנוֹן. Et fortasse Lxx. in magis emendatis codicibus legerunt עָדָו: neque admodum laboro de puncto quo notatur *Vau*, cum puncta multo post Lxx. ætatem addita sint. Simili forma reperitur Deuter. 33. & Isai. C. c. etij Exposit. in Pl. LXVII.

44. vox עָדָו, quæ (ut putat Mercerus apud Pagninum in radice עָדָו) diminutiva est, quæ valdè Deo dilectum significat populum Israël. Vel certè עָדָו *dilectionem* significat, & hoc magis accommodatè ad formas Hebræorū. Et tunc Deus dicitur *Rex amoris*, seu *dilectionis*. Vulgatus verò reddidit, *dilectus*; quia notat in Scriptura vsurpari sæpe abstractum pro concreto: sicut Cant. 2. *dilectio* ponitur pro dilecta, cum dicitur: *Nefasceitis dilectā*. ubi Hebr. est אֲהָבָה. Vide locum.

Iuxta hæc sensus erit: *Rex potēs, & terribilis hostibus erit Rex dilecti dilecti*, id est, impensissimè dilecti populi: nam id indicat & geminatio nominis, & diminutiva figura. *Rex*, inquam, qualem appellare sponsa solet dilectum suū: seu quia populi sui dilecti *Rex* erit, & pastor.

Et ne tantopere in sua sibi versione placeat Caluinus, grauius ipse in vertendo peccatum admisit, quàm quod nostro obiicit Interpreti: nam cum futuri temporis verbum sit, si tamen verbum est עָדָו, & ita verterint Hebræica linguæ peritissimi tā ex Hebræis, quā ex nostris, vno excepto Vatablo, si tamen integra sunt eius opera, & non ab impiis deprauata (nam de Pagnino non laboro, qui in Thesauro in radice עָדָו apertè reddit tempus illud per futurū.) Cum itaq; verbum futuri temporis planè sit, ut indicat *Iod*, neque enim ipse à עָדָו deducit, quia hoc *amare* significat, non *fugere*: Caluinus tamen necum bonis ingenijs, sanisque mentibus sentiret, *fugerunt*, vertit. Simile peccatum bis statim admisit; ut iam nemo dubitare debeat; illum non solum sceleratum, & impium, sed etiam amentem esse, & Hebræica linguæ ignorantissimum, cuius esse scientissimus videri vult.

D d d

91. *Et speciei domus diuidere spolia.* Calvinus sic reddit; & *habitantes domus diuiserunt spolia*: bis hoc loco peccat Calvinus, idque admodum pueriliter. Nam & *habitantes* vertit, cum singularis sit numerus, & *diuiserunt*, cum futuri sit temporis, idque in numero etiam singulari. Sed aut hæc non vidit homo eius artis ignarus, aut contradicendi studio ea effutiit inconsideratè, quæ primum non in mentem, ubi enim mens, ubi tanta est amentia? sed in buccam venerunt. Atqui dicent Caluini assecræ, eodem modo, aut certè non admodum diuerso reddidisse Vatablū, & Pagninū, quos tamen Hebraicæ linguæ peritissimos meritò omnes agnoscunt. His ego libenter fateor, vtrumque non ætatis suæ modò fuisse doctissimum, sed cum aliorum temporum doctissimis posse conferri. Sed fecit Hæreticorum impia calliditas, ne alterius, id est, Vatabli versionis multum sit adhibendum fidei.

92. *Est enim satis doctis exploratum,* Robertum Stephanum virum in aliis impium, in hac vna Vatabli excussione planè perfidum; aufugisse Geneuam, commune impietatis hospitium, eoque secum tulisse scripta Vatabli, ubi iuxta Hæreticorum mores, ritumque loci, vel adulterinos partus Vatablo supposit; vel genuinos perfidiosè corruptit. Quare neque Vatablus versionem illam suam agnouit, neque probant qui vel leuiter tincti sunt Hebraicis, & Græcis disciplinis. Vide Genebrardum in Chronol. anno 1536. Robertus itaque Stephanus tuo Caluino lenocinatus; ut à stultitia illa versione, quæ *fugerunt*, habet, & *habitantes domus diuiserunt*, Caluinum defenderet; magni nominis umbram quæsiuit, quam ineptè

interpretationi prætenderet. Quod etiam fecit in aliis Bibliis, & Psalteriis, quæ cum suis, aut Hebræorum annotationibus excussit. De Pagnino idem credo dicendum esse, qui si in Bibliis à se conuersis *פלי* per præteritum reddidit, in Lexico tamen, quod postea edidit (vt liquet ex ipsius Lexici prologo ad Fredericum Fregosium) in radice *פלי* mutata sententiā, futuri temporis esse dixit, idque etiam ex Hebræorum magistrorum sententiā, Rab. Abraham, & Rab. David. Vnde miror quomodo Robertus Stephanus in Psalterio quod edidit cum versione, & annotationibus Hebræorum, dicere potuerit, Hebræos, *fugerunt*, vertisse; cum isti grauissimi omnium, & pene soli vti sint futuro. Neque incommodat, quod Chaldaus vsus fuerit præterito *פלי*, quia non tam tam vertit, quam explicuit paraphrastice de Ægyptiis temporibus.

Interpres noster vertit, & *speciei domus diuidere spolia*; accommodatè & ad verba Hebraica, & ad Psalmi filum, in hunc sensum: Rex ille virtutum spolia diuidet speciosæ, & locupletis domus suæ; vel ad speciem domus illius, quam ornare vult. Nam illud *domus*, esse in obliquo satis probat dictio antecedens, quæ est in statu syntactico. *Speciei* verò commodè poni potest, vel in genitiuo, vel datiuo. Hæc satis expedita illud verò difficilius; quomodo vulgatus *פלי* cum sit in futuro, per infinitiuū *diuidere*, explicauerit? Ego quidem existimo illam esse secundam personam masculinam, & pertinere ad illum, qui prius dictus est *Rex virtutum*. Illud verò verbum puto sumi pro nomine verballi; quod apud Hebræos inusitatum non est, maximè in futuro. Osee 5.

Et mi

Et misit ad Regem vltorem: & cap. 10. *delatum est munus Regi vltori*. Hebr. *פלי*, id est, *oleifectur*, sic appellatur Rex Assyriorum: & Abac. 3. *ad populum accinctum nostrum*. Hebr. *accinget eum*. Osee 6. *in via interficientium*. Hebr. *in via interficient*. Sic ergo *diuidet*, aut in secunda persona, *diuides spolia*, id est, est spoliolum distributor, nomen est Dei, non longè diuersum ab illo, quod eidem attribuitur Isai. cap. 8. *Voca nomen eius, accelera spolia detrahere, festina pradari*. Neque rarum est apud Hebræos futurum pro imperatiuo, vel cōtra sumi: quare quæ apud Isaiam per imperatiuum, commodè etiam per futurum explicari possent.

94. Est autem mihi verisimile, quæ in hoc versu continentur, esse argumentum huius siue Epinici, siue Epithalamij; nimirum illud verbum, quod Deus daturus esse dicitur euangelizantibus virtute multa. Quare materialiter sumenda sunt, in hunc sensum: Dominus dabit cātorib. materiā laudationis ita vt cātū dicere possint, o Rex virtutū, o Rex dilecti dilecti, id est, o spōse, o tuorū amans, o distributor spoliolum. Hæc verò tria latè explicantur toto hoc Psalmo.

Infinitiuum verò posuit noster Interpres, siue pro diuisore, aut diuidente, vt vidimus; siue pro diuisione, quod apud Hebræos frequentissimum est, vt Psal. 138. *Tu cognouisti sessionem meam, & resurrectionem meam*. Hebr. *sedere meum, & resurgere meum*: sicut apud Latinos, *scire*, pro scientia, & *vivere*, pro vita sumitur. Et secundum hanc acceptionem sensus est facilis, nempe; materia cantici est, Rex virtutum, & Rex dilecti dilecti, & diuisio spoliolum.

Quod si hæc minus bene Caluino, aut Caluini discipulis arrident;

nam piis, credo, non videbuntur difficilia; addo solutionem aliam, quam si non admittunt, reiciant necesse est, quæ in politissimis scriptoribus non fastidiunt. Solent optimi etiam authores, vel cum aliena scripta in aliam linguam conuertunt; vel cum ipsi non vernacula; sed peregrina scribunt, redolere aut vernaculi sermonis proprietatem, aut eius linguæ ex qua aliquid conuerterunt. Quod in Dione, atque Aliano obseruat Græcæ linguæ docti, qui Latini cum essent, in Græca scriptione Latinitatem olent: & Titus Liuius Patavinitatem, vt dicit Pollio apud Quintilianum lib. 8. cap. 1. & Virgilius aliquid sapit Mantuanum, vt docet Hieronym. ad Algasiam q. 10. ubi etiam Cilicifimos agnoscit, & aliquos enumerat in Paulo; & in prologo Iob. & Danielis Arabismos aliquot deprehendit in Iob. Cum ego infinitiuus apud Hebræos poni soleat pro nominibus, vt vidimus, aut pro participiis, vt Gen. 8. ubi vulgatus, *Reuerſaq. sunt aqua de terra cunies, & redeuntes*. Hebr. *והמים חזרו* id est, *ire, & redire*: & pro temporibus indicatiui. Ezech. 1. ubi noster; *animalia ibant, & reueriebantur*. Hebr. *והבהמות חזרו*, id est, *ire, & currere*; & Ierem. 14. ubi noster; *Cervus in agro peperit, & reliquit*. Hebr. *והצבא*, id est, *relinquere*; & quod magis ad hunc locū facit, infinitiuus sumitur pro futuro indicatiui. Leuit. 6. ubi vulgatus habet, *quæ offerent filij Aaron*. Hebr. *והקרב*, id est, *offerre*. Ezech. 11. *educere, pro educam*; & 2. Reg. 3. *saluare, pro saluabo*; & 1. Reg. 3. *incipere, & finire, pro incipiam, & complebo*. Et plura alia occurrent studiosius sacra Biblia legētib. Vide Pagninum lib. 2. cap. 6. Et hinc ortum existimo, vt Arabes qui linguam habent He-

Ddd 2

braicæ affinem, aut ab Hebraica deriuatam, cum Hispanicè loquuntur, iuxta patrij sermonis idioma, infinitiuis vtantur pro alijs temporibus, aut etiam pro nominibus verbalibus, verbi gratiâ, *yo haue esto, yo estar buen Christiano. i. esto, o estare.* Lxx. ergo Interpretes quos fideliter reddidit vulgatus, suæ lingue, id est, Hebraicæ proprietatem seruauit, & infinitiuum aut pro nomine verbali, aut pro secunda persona futuri indicatiui posuerunt, ita vt *diuidere* posuerint, pro *diuides*: sicut Leuit. 6. dicitur, *filij Aaron offerre*; pro *offerrent*.

96. *Si dormitis inter medios clericos.* Calvinus, *si dormistis inter medias ollas.* Malè hîc Calvinus per præteritum vertit quod in Hebræo futuri est temporis *השכב* pro *clericis*, *ollas* posuit, quàm bene, ipse viderit: malè certè nostrum reprehendit, cum optimè *cleros* verterit. Quid verò sit *inter clericos dormire*, suo loco diximus.

97. *Vt quid suspicamini montes coagulatos?* Calvinus, *Vt quid inuidetis montibus opimis?* Verbum *רצו*, pro quo noster *suspiciamini*, hoc tantum loco reperitur: cuius versiones tot prope quot vertentes. Quare cum ex alio loco coargui non possit noster Interpres malè vertisse, cur Calvinus credendum potiùs, quàm Lxx. Doctoribus? Cetera multo significantiùs reddita, quàm ab alio quouis.

98. *Etenim non credentes inhabitare Dominum Deum.* Calvinus, *etiam defectores, vt inhabitet Dominus Deus.* Sensus idem est apud nostrum: & illud, *non credentes*, significantiùs dictum: Græcè *ἀπειθεῖς*. Quæ vox significat eos, qui fidem non habent alterius verbis, & qui parere nolunt: quorum alterum intellectus,

alterum voluntatis vitium est. Cum autem vox vna Latina vtramque significationem assequi non posset, assumpsit vulgatus partem illam, quæ significationem vnâ directò explicat, alteram indicat obliquè. Neque si vox Græca *ἀπειθεῖς*, aut Heb. *סורים* præcipuè *rebelles*, & *peruicaces* significaret, vertisse ideo malè videretur noster Interpres. Est enim vsitatum non solum in sacra Scriptura: sed in elegantissimis profanorum scriptorum, vt cum nomen vnum duo significat, sumatur in conuertendo, id quod minus est proprium: deinde per quandam quasi metalepsin ascendatur ad alterum. Exempli gratia *Χεῖμα* tempestatem significat, atque hyemem; ex quo fit vt *hyems* sumatur pro tempestate: quia si *hyems*, ergo *Χεῖμα*, ergo tempestas. Sic etiam *λενικυλα* pro *lecytho* sumitur. Reg. quia vox Heb. *גלה* vtrumque valet: sic *vitulamen* pro *planta* Sap. cap. 4. quia in Græca voce *μίσγος* conueniunt. Eadem figura Virgil. *Aeneid. 2. sanum* pro ingète posuit, quia vtrique vox immanis communis est:

Sanus vbi Æacida telo iacet Hector.

Et apud Philosophos decreta iam apud omnes constituta, dignitates vocantur, quia vox *ἀξιοπρεπεία* tam dignitatem valet, quàm placita, aut decreta.

Ad hunc modum vulgatus, non credentes sumpsit pro rebellibus, quia vtrumque continetur in voce *ἀπειθεῖς*. Sed non est necesse ad hanc regulam confugere: quia non credentes, magis explicat totam vim vocabuli; & ad rem propositam accommodatiùs.

Dixit Dominus: *Ex Basan conuertam, conuertam in profundum maris.* Calvinus, *reducā ex profundis maris.* Pro,

Regul.
Ex duab.
significa-
tionibus
interdum
minus pro
pria sumi-
tur ab In-
terprete.

Pro, in, Heb. est *מן*, quæ præpositio non semper significat *de*: sed interdum *in*, vt docet Rab. Dauid: & sumitur pro *מן* Cant. 1. *Osculetur me osculis.* Heb. *משקוץ*, id est, *osculis*, aut *in osculis*: nam præpositio *מן*, Latine *in*, apud Hebræos vim habet instrumenti. Imò & Rab. Dauid significare putat *in*, cum motu ad locum, & ita interpretatur illud Deut. 33. v. 2. *Dominus de Sinai venit, Dominus in montem Sinai.* Neque mirum est si *מן* sumatur pro *מן*, quando *מן* quoque non rarò sumitur pro *מן*. Leuit. 8. *quod superest de carne, & pane.* Exod. 12. *filij alienigena non comedet de ex eo.* Et Exod. 28. v. 8. vbi vulgatus, *fecit & labrum aneum cum basi sua de speculis mulierum.* Hebr. non est *מן*, sed *מן*, neque aliter ibi exponi potuit, quàm *de speculis*. Et quidem aliqui cum Augustino non legunt, *in profundum*: sed *in profundis*, vt est in textu Græco. Et hic sensus non esset diuersus ab eo, quem Calvinus probat, & quem alij etiam amplectuntur; nempe, eos qui sunt in profundis conuertam, & extraham. Et ita explicat Chaldaeus.

100. Sed autem conuertendum est, vt illud, *in profundum*, quod communiter iam habemus in vulgato, cum

Hebraico textu conciliemus. Mihi semper visum est allusum hîc esse ad illud Exod. 15. *descenderunt in profundum quasi lapis.* Ibi autè est *במצלות*, eadem vox hîc est, & eandem præpositionem fuisse puto tempore Lxx. qui magis puros codices nacti sunt. Progressu verò temporis *מן* in *מן* mutata est; quod fieri potuit facillè propter characterum similitudinem addita pertenui virgula: cuius corruptionis causa fuit alterum *מן* vicinum. Neque enim verisimile est tot viros ex omnibus tribubus electos ita fuisse versutos, si *מן* in suis codicibus habuissēt, & nō *מן*. Adde quòd Chaldaeus *מן* habet *במצלות*: *מן* autem motum ad locum significare aliquando satis notum est. Leuit. 16. *mittet hircum במדבר* in desertum: & Isa. 2. *ingredere בצד* in petram; sic etiam hîc *במצלות* in profundum.

Ibi Benjamin adolescentulus in mentis excessu. Calvinus pro, in mentis excessu, reddit dominator eorum, à radice *רדה*: sed iam suprâ explicuimus, verbum esse *רדה*, cuius vim satis exprimit, vt vertit vulgatus, *mentis excessus*. Vbi etiam docuimus quàm optimè locus hic congruat cum cap. 32. Deut. vbi hæc eadem penè de Benjamin. Absoluta die 23. Aprilis anno 1608.

L A V S D E O.

Ddd 3

INDEX RERVM, ET
VERBORVM, QVÆ IN

Commentariis Canticorum præci-
puè tractantur.

In quo prior numerus caput, posterior numerum indicat
marginalem; Pr. Prolegomena: Ps. Psalmum.

Abnegatio.

Abnegatio est rerum huma-
rum obliuio. 1. 37. & 2. 36. &
7. 25
Abnegatio ad Deum deducit. 7. 7.
Abnegatio, & mortificatio. 3. 23. &
28. & 8. 25
Abnegationis vsus, & natura. 3. 29
Abnegatio magnum ornamentum
religioso viro. 8. 9

Achor.

Achor idem quod Engaddi. 1. 38

Accubitus.

Accubitus mensæ. 1. 64

Adolescens.

Adolescens quid mysticè. 6. 25

Affectus.

Affectus sursum excitandi. 7. 5

Affectus humani calcandi. 7. 6

Aegyptus.

Aegyptus arundine abundat. Ps. 68

Aegypti symbolum arundo. Ps. 69

Æthiopes.

Æthiopia duplex. Ps. 76.

Æthiopes Madianitæ. Ps. 76

Amara.

Amara quid. 4. 57

Amans.

Amanti leuiores videntur errata a-
mati. 2. 71

Amans sibi moritur, & in alio viu-
it. 1. 5

Qui amat, putat omnes de amato
cogitare. 3. 10
Amanti non est obscurum amoris
nomen. 3. 10
Amans sibi moritur. 3. 18
Amans in amati potestate. 4. 65
Amantium inter se studia similia.
5. 15

Multas ob causas Deus se ab amato
subducit, & quomodo. 5. 41
Prima, vt maiori cumulet gaudio
ibid.

Secunda, vt teporis nos, & im-
perfectionis admoneat, & pu-
niat deficientes. ibid. 41

Tertia, vt nos in humilitate con-
tineat. ibid. 43

Quarta, vt magis inflammetur
amor. ibid. 44

Quinta, quia Deus lacrymis do-
lectatur. ibid. 45

Talis est aliquis, quale id quod
amat. 5. 48

Qui verè amat, amati dolet incom-
moda, non sua. 8. 59.

Amans mortuo similis. 8. 39

Amans ciuilitè mortuus. 8. 42

Amor.

Amor se statim prodit, & spiritus

Sancti dona. 3. 17

Amoris acies. 2. 19

Amor morbum inducit. 2. 21

In

INDEX RERVM,

- In amore respondendum. 2.78
Amor acuitur memoria præterita
tenuitatis. 1.21
Amoris morbus. 2.26
Morbi ex amore signa. 2.26
Amor non otiosus. *ibid.* & n.28
Amoralacer, & strenuus. *ibid.*
Amor Dei carnem debilitat. 2.27
Beneficia amorem excitant. 2.48
Amoris definitio ex Platone. 2.27
Amor non languidus. *ibid.*
Amor sponsi & sponsæ qualis. *ibid.*
Amor cur somnus. 3.14
Qui amore Dei inflammantur, alios
etiam inflammare student. 4.49
Amoris vis admirabilis. 4.68
Ex amore Dei quot proueniant bo-
na. *ibid.*
Amoris vehementis effectus, & si-
gnificatio. 5.16
Amor liquescentiam animam in ama-
ti similitudinem figurat. 5.48
In amore quid summum. 1.5
Verus amor, & vera penitentia dif-
ficultatis nomen ignorant. 5.33
Amor audaces facit, & fortes. 6.41
Amor sollicitus. *ibid.*
Amoris signa in gressibus apparere
debent. 7.5
Amor fortis. 8.43
Amor verus neque dolore frangi-
tur, neque donis succumbit. 8.47
Pro amore nulla compensatio. 8.49
Amoris constantia. 8.51
Amor non mercenarius. 8.65
Veri amoris signum. 8.69.
Amoris ardor, & summa rerum om-
nium communicatio. 8.76
Angelus.
Angelus pro nobis sollicitus. 2.37
Angeli in quærendo Deo nobiscum
laborant. 3.9
Angeli, & Sancti pro nobis solliciti,
dum quærimus Deum. 5.60
Angeli hominum virtutibus dele-
ctantur. 7.64
Angeli de hominum salute solliciti.
8.54
Anima.
Anima non aliter à Deo, quam pal-
mes à vite alimētum trahit. 3.20
Animarum zelus. 4.49. & 5.25
Anima quæ soli Deo vacat, sterilis
non est. 4.83
Anima Dei templum. 5.108
Anima religiosa Deo se totam at-
temperat. 6.5
Animæ fideles gaudent de pecca-
torum conuersione. 6.31
Anima quid à se abicere debeat, ut
sit diuinis oculis grata. 6.77
Anima à cogitatione de Christo
concepit. 7.50
Animam totam se debet Deo. 8.36.
Anima à Deo concipit. 7.82
Anima ad Diuinum mandatum in-
tenta. 1.57
Animæ nihil gratum præter Deum.
2.2
Anima Christo similis esse debet.
2.4
Animæ nutrimentum tribulatio. *ib.*
Qualiter anima ad Christi nuptias
à Doctore instituenda. 5.54
Animus.
Animus à seculari cura purgatus,
sedes est Dei. 3.28
Animus gratus & fidelis debitorem
se putat omnium quæ Christus
passus est. 6.27
Motus animi quomodo regēdi. 1.52
Annulus.
In annulo imagines eorum quos
veneramur, aut amamus, gesta-
mus. *Pr.* 10.38
Antecedens.
Sine antecedente ponitur relatiuum
cum epitali. 1.4. & 3.10
Apostolicus vir.
Apostolicus vir aliorum exemplar,
& ciuitas supra montem. 4.39
Viri apostolici quocumque Chri-
stum circumferunt. 5.104
Viri apostolici in diuinam volun-
tatem intenti, & ad ardua parati.
5.105
Viri

ET VERBORVM. 399

- Viri apostolici quantà constantia,
& fiducia. 5.105
Aqua.
Aqua viua quid. 4.92
Aquilo.
Aquilo contrarius ventus est, Au-
ster benignus. 4.97
Arbor.
A barba ad arborem reciproca
translatio. 5.85
Arma.
Arma ex muris ad externam faciem
dependent. 4.37
Arundo.
Arundo in Ægypto plurima, & no-
bilis. *Pl.* 66
Arundo Ægypti symbolum. *Pl.* 68
Ascensus.
Ascensus pro ferculi tegumento.
3.33
Assis.
Assis quidquid exhilarat. 2.23
Aurum.
Diuinitas in auro figurata. 5.69
Aurum natura. *ibid.*
B.
Baalhamon.
Baalhamon, Achor, Engaddi nomi-
na sunt eundem loci. 8.66
Barba.
A barba ad arborem reciproca trās-
latio. 5.85
Beatitudo.
Beatitudo. 2.18
Beatitudo merities. 1.43. & 2.18
Bellarum.
Bellaria. 2.22
Bellariorum omnium genera per
flores significata. *ibid.*
Beneficium.
Beneficia sua laudare inurbanum
est. 7.2
Eius aliquis nomen assumit, à quo
beneficia accepit. 8.63
Beneficium in amore consistit.
8.64
Beneficia amorem excitant. 2.48
In beneficiis alacritas, & celeritas.
ibid.
Beneficia Dei conseruanda. 2.77
In beneficiis anima Deo respon-
deat. 2.79
Bether.
Bether. 2.91
Blandimentum.
Blandimenta amatoria. 1.76. & 2.80
Bulla.
Bulla cor. *Pl.* 45. & *Pl.* 32
C.
Calceamentum.
Calceamenta in via Domini non
detrita. 7.10
In reginarum calceamenta ciuita-
tes assignata. 7.9
Calceamenta feminarum splendi-
da. 7.3
Calceamentum in mensa depoli-
tum. 1.64
Calceorum ornamenta. 5.69
Cal x.
Calix communis coniugibus. *Pr.* 14
Cantica.
Canticorum dignitas. *Pr.* 1
Canticorum forma. *Pr.* 2
Canticorum materia in qua omnia
casta. *Pr.* 2
Canticorum persona introductæ
non Salomon, neque filia Pha-
raonis. *Pr.* 3
Canticorum stylus bucolicus, &
dramaticus. *Pr.* 7
Canticorum, & nuptiarum ritus
antiquiores Salomonei. *Pr.* 21
Vnde introducti. *Pr.* 19
Canticorum filium, & ordo. *Pr.* 40
Cantica caute legenda. *Pr.* 43
In canticis elucet Dei amor. *ibid.*
Canticorum scopus. *Pr.* 42
Canticum psalmi quid. *Pl.* 1
Canticum in rebus latis. *ibid.* 2
In canticis omnia casta. *Pr.* 1
Psalmus cantei quid. *Pl.* 1
Ecc

INDEX RERVM,

- Capillus.*
Capilli ornamento sunt feminis. 4.8. & 10
Caesaries flaua pulchra in feminis. 4.10
Capilli feminarum variè intorti, & interdum virorum 4.64
Capilli hominum cincinnati. 5.18
Capilli olim in aurari soliti. 5.68
Capillus niger, honestus in viris. 5.71
Crines auro illigati. 7.45
Capra.
Caprae in Palestina tonfiles. 4.11
Caprarum vellus fuluum, & quare in Galaad. 4.12
Captiuitas.
Captiuare captiuitates. Pl. 47
Caput.
Caput opertum in luctu. 1.45
Caput opertum in pudore. 1.46
Caput pro capitis ornamento. 5.66
Caput pro corona. 7.41
Caput feminarum quo modo ornatur. 4.35
Caro.
Caro, & sanguis. vide verbo *mortificatio*, & *abnegatio*.
Castitas.
Castitatis studium. 7.19
Castitatis, atque constantiae prae-mium 8.58
Cella vinaria.
Cella vinaria prouerbialiter pro loco deliciarum. 2.14
Cervus.
Cervus serpentibus infensus. 2.48
Cervus sponsa. Pr. 3
Cervus matutina. Pr. 11
Cervus sponsus. Pr. 3
Christus cerva matutina. Pr. 11
Charitas.
Charitas pro rebus amabilibus. 3.36
Charitas alias secum virtutes affert. 3.37
Chorus.
Chorus instrumentum bellicum ad acuendos animos. 7.1
Christus.
Christus flos. 2.1. & 2
Christus malus. 2.5
Christus in campo natus, quia omnibus natus. 2.3
Natus Christus è Virgine. ibid.
Christi amor in homines. 1.12
Christi suauitas. 1.15
Christus patiens trahit omnes ad se. 1.24
Christi imitatio. 1.44
Christus si adsit, omnia dulcia. 1.72
A Christo pulchritudo 1.73
Christi zelus, & ardor pro salute nostra. 2.49
Christi exemplum emollit aspera. 2.55
Christus omnia nobis reddit lata, & fausta. 2.61
Christus libenter se omnibus im-pendit. 2.63
Christus non est in plateis. 3.6
In Christo dulcis, & secunda quies. 3.24
Vbi Christus natus, & mortuus, Gentiles Deorum suorum simulachra posuerunt. 3.36
Christus in sua humilitate pulchrior, & gloriosior. 3.47
De Christo saepe cogitandum. 4.14
Christus Libanus. 4.96
Christus à diuinitate, & innocentia candidus, ab humanitate, & passione rubicundus. 5.64
Christus forma speciosus. 5.65. & 107.
Christus purissimus ex purissima virgine conceptus. 5.84
Christi seueritas, & misericordia, & mansuetudo. 5.87
Christi sermo allicit, & terret. 5.90
Christi humanitas. 5.97
Christus malorum omnium medicina. 5.98
Christi via recta, atque constantes. 5.103
Christi sensus intimi, atque affectus suauissimi. 5.110
Christi

ET VERBORVM.

- Christi vbera concionator. 1.13
Christi labia concionatores. 5.91
Christi corona humanitas assumpta 5.45
Christus totus amabilis. 5.112
Christus passione sua sponsam dealbavit, ornauitque. 6.39
Christus carni, & sanguini bellum indicit. 7.37
In Christi cruce, & ignominia glorian-dum. 8.6
Christus cerua matutina. Pr. 11
Cum Christo tanquam cum suo capite alios coniungit Doctor. 4.38
Christum supra caput gestat Doctor. ibid.
Christianus.
Christianis olim turpe coronari floribus. 3.48
Cibus.
Cibus spiritualis lacrymis conditur. 5.7
Circuitus.
Circuitus sollicitudinem indicat. 3.6
Ciuitas.
In Reginarum calceamenta ciuitates assignata. 7.9
Cogitatio.
Cogitatio qualis. 4.14
Cogitatio non turbulenta, & varia. 7.34
Cogitationes sanctae Deum alliciunt. 7.53
Cogitationes alienas à Deo fecundo sponso concepisse ignominiosum 8.8
Cognati.
Cognati fratres, & sorores dicuntur. 4.67
Color.
Nullus honestior color, quam qui à pudore nascitur. 4.27
Collum.
Collum feminarum variè ornatum. 4.34
Columba.
Columba mirum. 2.58
Columba matrimonij symbolum. ib.
Columba viduitas. ibid.
Columba alba in maximo pretio. 1.74. & 5.75.
Conceptio.
Conceptio immaculata Beatae Mariae virginis. 4.83. & 1.78. & 2.58. & 25. & 6.34. & 7.40. & 4.62. & 8.32
Concionator.
Concionator. 1.73
Concionator Christi vbera. 1.13
Concionator fons. 1.14
Concionator qualis. 1.19. & 63
Concionator Christi labia. 5.91
Concionator Christi sensus, & affectus aspirat. 5.111.
Concionatorum varij status, & mores. 6.26
Concubina.
Concubinae uxores sunt. 6.20.
Concubinae quid mysticè. 6.24
Confessio.
Confessionem sequitur pulchritudo. 1.57
Coniux.
Rex & regina nomina nouorum coniugum. Pr. 16
Coniuges futuri similes. 1.57
Coniuges noui in curru traducuntur. 3.1
Nouorum coniugum frequens comitatus. 3.22
Coniugum mutuus amor, & officia. 7.67
Inter coniuges nihil celatum. 8.15
Coniuges bibunt de eodem calice. 8.18.
Coniugibus vita, ratioque communis. 8.22
Consilium.
Consilia Dei non scrutanda. 5.74
Conuersio.
Anima fideles gaudent de peccatorum conuersione. 6.31
Cor.
Cor dicitur bulla ad pectus. Pr. 33. & Pl. 46
Ecc 2

INDEX RERVM.

- Vbera idem quod cor. 7.75
Corona.
Corona adhiberi solet in nuptiis, & conuiuiis. 1.11
Corona Christi humanitas assumpta. 3.45
Creatura.
Creatura ad Deum ducunt. 1.50, & 2.12
In creaturis non sistendum. 1.50, & 2.12
Crines.
Crines solutos sponsæ gestabant. 4.6
Crines auro illigati. 7.45
Crines. vide capillus.
Cru.
Cux, lectus. 3.24
Cru sponi thalamus. 3.46
Tentatio in cruce vincenda. 1.43, & 47
Cura secularis.
Abiicienda cura secularis, & omnino spiritui feruendum. 8.4
Cyprus.
Cyprus quid. 1.70
D
Damascus.
Damascus mysticè quid. 7.36
Demon.
Demon suos signaculo. consignat. 8.38.
Dentes.
Dentes gemelliparis cur similes. 4.19.
Desponsatio.
Desponsatio Christi tempore passionis. 3.46
Deus.
Deus cur amandus. 2.38
Deus quibus se communicat. Pr. 48
Dei amor elucet in his canticis. ibid
A Deo solum omnia iocunda, atque honesta speranda. 2.5
Deus si nobis ipse loquitur maius est, quàm si per alios. 1.7
Deus humana largitur, & cœlestia, & eorum discrimen. 2.38
Dei beneficia amore excitat. 2.47
Deus ultro se nobis offert. 2.51
Deus emollit, quæ aspera sunt. 2.53
Deus quomodo tenendus ne abeat. 3.12
Deus requiescit super humilem & contritum. 3.32
Deo vocante, & comite nihil timendum. 4.58
Quomodo Deus retinendus. 4.68
Solatur Deus quos prius exercuit. 4.99
Deus dormientem excitat, & torpentem acuit. 5.19
Deus propter Deum aliquando relinquendus. 5.25
Deus tunc iratus maximè cum virgam deponit. 5.33
Dei opera magna, atque perfecta. 5.94
Deo gloriosum est ignoscere, & in eo triumphat. 6.11
Deus saepe per amicos exercet, quos amat. 6.38
Deus fert grauius animam à se dedecere. 8.44
Dextera.
A Dextris sedet sponsa. 2.31
Discretio.
Discretio quid. 7.38
Discretioni quid necessarium. ibid.
Vera discretio in humilitate. 7.39
Discretio veteratoria discernit. 7.40
Diuinitas.
Diuinitas in auro figurata. 5.69
Doctor.
Doctor, concionator, prælatus qualis. 1.64
Pastores consulendi in via spiritus. 3.9
Doctores amara discipulis dulcia reddunt. 4.15
Doctorum exemplum necessarium. 4.16
Doctorum abnegatio, & mortificatio. 4.16
Doctori doctrina adsit, & exemplum, Deum amet, & homines. 4.20
Doctor

ET VERBORVM.

- Doctor inferiora despicit. 4.38
Doctor alios diuino alimento pascit. ibid.
Doctor alios cum Christo tantumquam cum suo capite coniungit. ibid.
Doctor Christum supra caput gestat. ibid.
Doctor populi quasi spiritus est. ibid.
Doctoris Euangelici arma. 4.39
Doctores quibus rebus vacare debeant. 4.51
Qualiter anima ad Christi nuptias à Doctore instituenda. 5.54
Mali pastores valde perniciosi. 5.55
Doctores oculi Dei, atque adeo puri. 5.82
In Doctore nulla carnis cura. 7.30
Prælati vigilandum. 7.36
Domus.
Domum ædificare. Pl. 11
Donum.
Dona Dei magni facienda. 1.41
Dona Dei non instant. 5.3
Dona spargi solita in latioribus festis. 5.11
Dona Spiritus sancti. 5.81
Drama.
In Dramate adhiberi solitus morus, & gestus. 8.74
Dux.
Dux, & magister in via spirituali necessarius. 1.47
E.
Ebrietas.
Ebrietas pro abundantia. 5.9
Ecclesia.
Scriptura Ecclesiæ vbera. 4.46
Ecclesiæ vbera Doctores. 4.47
Ecclesia est sponsa. Pr. 3
Ecclesia Dei beneficiis candida. 1.31
Ecclesia fons honorum. 4.93
Ecclesiæ status varius. 6.33
Ecclesiæ qualis splendor. ibid.
Ecclesia non otiosa, aut segnis. 6.34
Ecclesiæ facies Sacerdos. 4.28
Facies Ecclesiæ decora est, si Sacerdos sanctus. 4.30
Effigies.
Effigies amati in pectore. 1.69
Enallage.
Enallage. Pl. 7
Engaddi.
Engaddi, Achor, Baalhamon idem. 1.38
Elate.
Elate palmarum quid. 5.70
Emissio.
Emissio multa significat. 4.84
Epithalamium.
Epithalamium hoc omnium antiquissimū, quod alij imitati sunt. Pr. 20
Epithalamiorum duo genera. ibid. 5
Epithalamium ad cuius imitationem compositum. Pr. 6
Epithalamij huius textus, & ordo. Pr. 7.
Epithalamium hoc Gentiles imitati sunt. Pr. 5
Equa.
Equa libidinosa. 1.53
Euangelium.
Euangelici temporis suauitas. 2.55
Euangelium Christi imago. 2.11
Euangelium fructus Christi. 2.13
Euangelizo. Pl. 25
Eucharistia.
Eucharistia cibis animæ. 2.13
Ex.
Ex comparationem indicat. 5.61
Examen.
Examen conscientie, & orationis vsus præcipuus. 8.13
Exemplum.
Exemplum vitæ potentius ad mouendum quàm verba. 5.113
Eee 3

INDEX RERVM,

F.

- Facies.*
Faciem velat meretrix. 1.45
Grauis contumelia, quæ est à facie percussa. 4.28
Facies fœminarum velanda. 4.63
Fama.
Fama bona vnguento similis. 1.17
Fascia.
Fasciæ canales dictæ. 7.46
Fauus.
Fauus mellita placenta. 3.6
Femen.
Femen vltima pars cruris. 7.13
Femur.
Femur pro ornatu femoris. Pr.45
Femur pro femoris tegumento. 7.15
Ferculum.
Ferculum factum à Salomone pro aliorum nuptiis. 3.38
Fides.
Fides coniugalis. 3.30
Filius.
Filij recens nati morituri abiiebantur à Gentibus. 8.29
cur Filij coronentur ad nuptias. 3.44
Fistula.
Fistula Hispanæ canila. 4.89
Flos.
Flos omne bellariorum genus. 2.24
Pulchri inter flores nati. 8.25
Christus flos. 2.1.8 & 2
Fœmina.
Pro fœminarum habitatione, aut vsu diuersa loca. 3.11
Fœminarum facies velanda. 4.63
Fœminarum secessus. 7.19
Fœminæ à proceritate commendatæ. 7.56
Fœminis Hebræis probro erat steriles esse, aut innuptas. 8.3
Fœminæ in fide, atque in officio continendæ donis, & minis. 8.56
Fœminarum cantus maxima ad libidinem illecebra. 8.73
Tenerum pascunt pecus fœminæ. 1.35
Collū fœminarum variè ornatum. 4.34
Fons.
Fontes quidam apud Persas clausi. 4.82
Fons & puteus Sacramenta. 4.93
Maria fons. 4.94
Puteus aquæ iugis fons dicitur. 4.92
Fugio.
Fugio idem quod festino. 8.74
Futurum.
Futurum pro nomine. Pf.93
G.
Gaudium.
Gaudia spiritualia etiam in hac vita. 2.87
Geminatio.
Geminatio epitasim habet. Pr.9
Geminata vox distributionem significat. Pf.53
Gentiles.
Gentiles filias virgines ruri agere permittunt, Hebræi secus. 1.35
Gentiles Deo subiecti. Pf.73
Genus.
Genus fœmineum pro neutro. Pr.17. Pf.38
A masculino fœmineum continetur. Pf.29
Grossus.
Grossus quid. 2.64
Gustus.
Gustus diuinæ suauitatis. 1.27
H.
Halitus.
Halitus oris suavis. 5.89
Hebræus.
Hebræi olim non accumbabant, sed sedebant in mensa. 1.64
He

ET VERBORVM.

- Hebræi etiam dum essent in Ægypto accumbabant mensæ. 1.64
Hebræis tibialium vsus non fuit, neque femoralium. 5.101
Hebræorum puncta non nimis vrgent. 8.35
Hædus.
Hædorum natura. 1.52
Hermon.
Hermon mons trinomnis. 4.55
Honor.
In honorum gradibus aliquid obliici solitum quod animum deprimat. 8.26
Honor in Hebræorum nuptiis. ibid.
Hortus.
Religiosa familia sponsi hortus. 6.2
Humanitas.
Humanitas assumpta corona Christi. 3.45
Humana.
Humana quomodo mentem eleuent. 2.31
Humilitas.
Humilitas in sponsa vt sit, Deus vult. 1.28
Sapius Christi humilitas quam gloria ipsius meditanda. 3.47
Humilitas vitæ spiritualis fundamentum. 8.32
I.
Ianua.
Ianua. vide porta.
Iehpthe.
Iehpthe filia. 1.58
Ierusalem.
Ierusalem mons myrrhæ, & collis thuris. 4.52
Ierusalem Libanus. ibid.
Ierusalem religiosus, sacratissimæ Deo locus. 4.60
Ierusalem mons pinguis. Pf.41
Iesu.
Iesu nomen. 1.18
Imago.
Imagines charorum gestari solite. Pr.46
Imagines charorū in annulis, & armillis gestantur. 8.34
Imagines memoriam excitant charorum. 8.37
Intemio.
Intentio. 1.75
Ioannes Baptista.
Ioannes Baptista Christi vox. 5.111
Iod.
Iod paragogicum. Pf.88
Iudas Thaddæus.
Iudas Thaddæus dicitur & Lebaeus, & cur. 7.75
Iugum.
Iugum Christi suaue. 2.67
Iunctura.
Iunctura idem quod fibula. 7.15
Iupiter.
Iouis, Veneris, & Adonis simulachra. 3.36
L.
Labor.
Labor inanis. 3.7
Lac.
Lac multis nationibus poculētum. 5.10
Lacryma.
Lacrymis conditur spiritualis cibus. 5.7
Lacrymæ pulchræ. 7.34
Lauo.
Lauare & tingere abundantiam significant. Pf.58
Lector.
Lector Canticorum non iuuenis. Pr.48
Lector humilis & docilis. ibid.
Lector qui castè amat. ibid.
Libanus.
Templum dicitur Libanus. 5.108
Libanus mons. 4.54
Christus Libanus. 4.96
Libertas.
Liber

INDEX RERVM,

- Libertas malorum causa, 8.59
Lilium.
Lilium mysticè quid, 2.87
Lilia quædam purpurea, 5.89
Sponsæ vestes ornatae liliis, 4.41
Lingua.
In linguam erumpit, quod in animo feruet, 4.75

M.
Magister.
Magister, & dux necessarius in vita spirituali, 1.47
Mandragora.
Mandragora vim habet philtiri, & fecunditatis, 7.79
Mandragoræ soporem inducunt, & torporem, ibid.
Manus.
Manus vnguento quando perfusa, 5.36
Maria Virgo.
Maria virgo quomodo nigra, 1.32
Mariæ humilitas, 1.67
Maria in campo nata, 2.3
Mariæ immaculata conceptio, 1.78. & 2.5. & 2.59. & 4.62. & 4.83. & 6.34. & 7.40. & 8.32.
Marmor.
Marmoreum pro candido, 5.99
Mater.
Matres pro nuptiis filios coronant, 3.44
Matrimonium.
Matrimonij Hebræorum ceremoniæ vnde, Pr.19
Meditatio.
Meditatio quarum rerum esse debet, 7.42
Meditatio assidua passionis Christi, 7.43
A meditatione nunquam cessandum, 7.52
Meditatio mortis assidua, 6.74
Mensa.
Calceamentum in mensa depositum, 1.64
Messis.
Messis de omni prouentu dicitur, sicut vindemia, 5.5
Meretrix.
Meretrices capite obuoluto, & vagæ, 1.45
Meridies.
Meridies beatitudo, 1.43
Meridies tentatio, ibid.
Mollities.
Mollities abiicienda, 2.67
Mons.
Montes, & flumina in variis locis variis appellatur nominibus, 4.56
Hermon mons trinominis, 4.55
Ierusalem mons myrrhæ, & collis thuris, 4.52
Ierusalem mons pinguis, Pl. 40. Libanus mons, 4.54
Sanir mons, 4.55
Morbus.
Morbus ex amore, 2.21
Mors.
Mortis meditatio assidua, 6.74
Mortificatio.
Mortificatio ad Deum ducit, 1.52
Mortificationis nota, 3.34
Vide abnegatio.
Motus animi.
Motus animi quomodo regendi, 1.52
Mulier.
Metaphora à femina sumitur ad significandam vim amoris, 1.8
Vide femina.
Myrrha.
Myrrha, 1.11
Myrrhæ duo genera, 1.11. & 5.35

N.
Narratio.
Narratio non semper ordinem seruauit, Pr.41
Nasus.
Nasus gemma ad nasum demissa, Pr.46
Nasi

ET VERBORVM.

- Nasornamentum, Pr.35
Neophytus.
Neophytis olim lac porrigebatur, & mel, 4.76
Nomen.
Nomen commune rei vestitæ, & eius vestimento, Pr.43
Nomen pro homine ponitur, aut pro eo cuius est nomen, 1.16
Nomen pro fama, 1.17
Nomen commune ornamento, & rei ornata, Pr.38
Nomen Dei tetragammatum, cur non in canticis, Pr.2
Eius aliquis nomen assumit, à quo beneficia accepit, 8.63
Nox.
In nocte nuptiæ, 2.86
Traductio sponsæ noctu, 6.30
Nuptiæ.
Nuptiales ritus vnde nati, Pr.7
Nuptiarum exemplar vnde natum, Pr.19
Cur filij coronentur ad nuptias, 3.44

O.
Obedientia.
Obedientia qualis, 1.6
Obedientiæ præmium, ibid. & 1.63
Obumbrare.
Obumbrare, 2.8
Occasus.
Occasus pro Arabia, Pl.6
Oculus.
Oculus maxima pars pulchritudinis, 1.74
Pulchri oculi, qui Christum patientem spectant, 4.3
Oculorum laus à modestia, 4.9
Oculi similes columbarum imagini in aqua representata, 5.76
Oculorum vis in amore, 6.10
Oculi curiosi etiam in spiritualibus improbat, 6.12
Doctores oculi Dei, atque ideo puri, 5.82
Opus.
Opera nostra orationem olere debent, 4.78
Oratio.
Oratio non ignaua, aut otiosa, 1.57. & 2.68
In oratione Deus familiaris, 2.31
Oratio non otiosa, & quando relinquenda, 1.5
In oratione desiderium accenditur quærendi sponsum, 3.4
Oratio vnde inflammetur, 3.19
Oratio lectulus communis Deo, atque animæ, 3.25
Orationi aptus est locus excelsus, 4.2
Oratio abnegationem desiderat, ibid.
Oratio dentibus similis, 4.17
Orationis multiplex fructus, 4.40
Ex oratione vim, & suauitatem accipit lingua, 4.74
Oratio quando omittenda, 5.26
Oratio pura, & constans, 7.30
Oratio explorat animi statum, 7.74
In oratione cor offertur Deo, 7.76
Ex oratione cognitio sui, 8.14
In oratione cor, & lacrymas Deo damus, 8.21
Opera nostra orationem olere debent, 4.78
Somnus orationis symbolum, 2.31
Secellus aptus orationi, 7.71. & 8.12
Ordinare, vox militaris, 2.19
Ordo.
Ordo progressus spiritualis, 6.32
Oriens.
Oriens quicumque locus maximè splendidus, Pl.78
Originale peccatum.
Ab originali peccato immunis beata Maria Virgo, 1.78. & 2.5. & 2.59. & 4.61. & 4.83. & 6.34. & 7.40. & 8.32
Ornamentum.
Ornameta & regumenta explican-
Fff

INDEX RERVM,

- tur earum partiū nominibus, quas ornant, & tegunt. Pr. 32
Oris halitus suavis conciliari solitus. 1.10
Morientium spiritum amictore excipiunt. 8.1.3
Oris commendatio à suauitate sermonis. 4.72
Oris halitus ut suavis sit curant maximè scemina. 4.73
Oris halitus suavis. 5.89
Osculum. 1.9
Osculum Dei doctrina. 1.9
Osculum Dei verba. 1.6
Osculum in salutatione adhiberi solitum. 1.2
Per illud summa animorum coniunctio, & animæ communicatio significantur. ibid.
Osculum sanctum. ibid.
Vbera pro osculis. 1.9
P.
Paganus. 1.6
Paganus quis. Pf. 76
Pallium. 5.57
Pallium quid. 5.57
Paragogica particula. 1.49 & 1.56
Paragogica particulae te, & ubi. 1.49 & 1.56
Passio. 7.43
Passionis Christi meditatio assidua. 7.43
Pastor. 1.35
Pastor. vide Doctor.
Patria. 1.35
Patria mater. 1.35
Paulus. 1.19
Paulus vnguenti vas. 1.19
Paulus Christi mammilla, & Ecclesiae nutritor. 4.48
Pax. 8.61
Pacem reperiens idem quod Sulamitis. 8.61
Peccator. 5.8 & 6.9
Peccatori excitatur spes. 5.8 & 6.9
Peccatorum inurbanitas. 5.20
Quo ordine Deus peccatorem excitat. 5.32
Quam Deus optet peccatricem animam attrahere. 5.39
Peccator excors, & amens. 5.50
Peccator vili pretio Christum vendit. 7.83
Peccatum. 7.83
Peccatorum memoria quomodo amorem excitet. 1.21
Peccata vetera, calcata tamen grata sunt Deo munera. 7.84
Graue peccatum Sacerdoti detrahere. 4.30
Ab originali peccato immunis beata Maria Virgo. 1.78 & 2.5 & 2.59 & 4.62 & 4.83 & 6.34 & 7.40 & 8.32
Pedes in mœrore sordidi, in gaudio, atque conuiuio loti. 5.22
Pedes vnguento aliquando loti. 3.25
Periscelides. 7.12
Periscelides quid. 7.12
Pœnitentia. 1.67 & 6.9
Pœnitentia vis. 1.67 & 6.9
Pœnitentia primum parat ferculum. 5.8
In pœnitentia peccatoris gaudium Dei, & Angelorum. 5.13 & 6.11
Pœnitentia Deum querit. 5.38
Vera pœnitentia, & verus amor nomen difficultatis ignorat. 5.53
Poësis. 6.14
Poësis forma fictio. 6.14
Polygamia. 6.14
Polygamia olim inter gentes usitata. 6.14
Pomum. 4.24
Pomum punicum in Palestina rubri coloris. 4.24
Porta. 5.34
Portæ ab amantibus vnguentis irrorata. 5.34
A Iudæis ianuæ vnguentis & floribus ornata. ibid.
Porta Hesebon. 7.32
Praelatus. 5.20
Praelatus

ET VERBORVM.

- Praelatus. vide Doctor.
Præsentia Dei. 6.13 & 8.37
Deus præsens est nobis etiam cum abesse videtur. 8.75
Principium. 2.74
Principiū obstandum. 2.74
Proceritas. 5.106
Proceritas pars pulchritudinis. 5.106
Progressus. 6.32
Progressus spiritualis ordo. 6.32
Psalmus. 1.60
Psalmus cantici quid. 1.60
Pudor. 4.27
Pudoris laus. 4.27
Nullus honestior color quam qui à pudore nascitur. 4.31
Pudor virtutis custos. 4.31
Pudor ex peccato etiā dimisso. 6.76
Puella. 1.49
Puella greges pascunt. 1.49
Putatio. 2.59
Putatio collectio florum, aut fructuum. 2.59
Puteus. 4.81
Putei clausi. 4.81
Puteus aquæ iugis fons dicitur. 4.92
R.
Recti qui. 1.27
Regina. 7.7
Rex, & regina nomina nouorum coniugum. Pr. 16 & 7.4
Regina concubina, & adolescentula, quæ pompam genialium comitantur. 6.16
Regina quæ. 6.19
Regina quid mysticè. 6.23
In reginarum calceamenta ciuitates assignata. 7.9
Religio. 4.62
Religionis tria vota. 4.62
Religiosus vnū Deū intuetur. 2.79
Rex. 7.7
Rex, & regina nomina nouorum coniugum. Pr. 16
Reges ornatum nuptialem videntur pro communibus nuptiis comparasse. 3.39
Regiū dicitur pretiosum quodque. 7.44
S.
Sacerdos. 4.28
Sacerdos Ecclesiae facies. 4.28
Sacerdoti plorandum. 4.29
Sacerdos arma Dei contra peccatum. ibid.
Si Sacerdos sanctus, facies Ecclesiae decora est. 4.30
Graue peccatum Sacerdoti detrahere. ibid.
Salomon. 1.3
Salomonis in omni apparatu elegantia. 1.3
Salomon cur se non vocet regem. Pr. 47
Salomon non sponsus in Canticis. Pr. 4
Quot libros carminum Salomon composuerit. Pr. 47
Salomon ferculum fecit hieroglyphicum pro omniū nuptiis. 3.38
Sanctus. 5.72
Sancti à Deo non recedunt etiam dum humana curant. 5.72
Sancti Deo ornamento sunt. 5.72
Sancti de se nihil sublime cogitant. 5.73
Sanctorum imitatio. 7.7
Sancti viri toti ad cælum aspirant. 7.57
Sanctus altius erigitur, quo deprimatur magis. ibid.
Sancti pro nobis solliciti dum querimus Deum. 5.69
Sanir. 4.55
Sanir mons. 4.55
Saraballa. Pr. 33
Saraballa quid. Pr. 33
Scandalum. 2.35
Scriptura. 3.26
Scriptura lectus. 3.26
Scripturae sacrae dignitas. 5.88
Fff 2

INDEX RERVM,

- Seceſſus.*
Seceſſus. 2.4
Seceſſus aptus orationi. 7.71. & 8.
12
Sponſa ſeceſſum amat. 2.4
Seculum.
Seculi periculum, & religionis ſe-
curitas. 4.61
Secularium amatores miſeri. 1.37
Securitas.
Securitas inter ſpem, & metum. 2.
32
Sela.
Sela quid. Pf. 14
Senſus.
Senſus litteralis canticorum. Pr. 20
Senſus in parabolis eſt non quem
verba, ſed res ſignificant. ibid.
Senſibus ſeruire quàm pernicio-
ſum. 1.37
Senſibus, & mundo qui ſeruit, mi-
ſer. ibid.
Sermo.
Sermo talis qualis meditatio, &
vtrumque de Deo. 4.22
Sermo cōcionatoris qualis. 4.23
Serpens.
Serpentibus ceruus inſenſus. 2.49
Sefoſtris.
Sefoſtris barbara ſuperbia. Pf. 70
Si.
Si iuramentum indicat cum exe-
cratione. 2.85
Si aliquando ſupplenda. Pf. 22
Signaculum.
Signaculi varij uſus. 8.36
Silentium.
Silentium pro abſconſione. 4.4
Sponſa Chriſti ſilentium maximè
commendatum. 8.71
Similitudo.
Similitudinis nota omittitur. Pf. 33
Simulachrum.
Simulachra Adonidis, Veneris, &
Iouis. 3.36
Sinai.
Sinai mons ante Moyſem religio-
ſus. Pf. 48
Sinus.
Sinus quid. Pr. 43
In ſinu dormit ſponſa. 2.29
Somnus.
Sōnus ſponſæ in nuptiis Hebræo-
rum. 2.29
Somnus orationis ſymbolum. 2.31
Amor cur ſomnus. 3.14
Sordidum.
Fædum, & ſordidum, quod mūn-
dum, & pulchrum fieri poteſt,
non deſpiciendum. 1.33
Soror.
Sponſa cur vocata ſoror. 4.66
Spes.
Spes excitatur. 2.32
Spes veniæ, & gratiæ. 2.69
Inter ſpem, & metum ſecuritas. 2.
32
Spiritus.
Minima quæque in re ſpirituali ca-
uēda, maximè in tyrociniō. 2.76
Progreſſus ſpiritualis ordo. 6.32
Spiritus ſancti dona. 5.81
Sponſa.
Sponſa in canticis non filia Pha-
raonis. Pr. 2
Sponſa adoleſcentula Solymitana.
Pr. 4
Sponſa myſticè Eccleſia, ſeu anima
ſancta. Pr. 5
Sponſa ſub perſona paſtriciſ, ſeu
nymphæ. Pr. 7
Sponſa multo mane vocatur. Pr. 12
Sponſa cerua matutina. Pr. 10
Sponſa alienigena. Pr. 8
Sponſa regina vocatur. Pr. 16
Sponſa ad ſponſi ſimilitudinem ſe
attemperat. 1.57. & 2.4
Sponſæ nihil gratum præter ſpon-
ſum. 2.2
Sponſa ſeceſſum amat. 2.4
Sponſa in ſinu dormit. 2.29
Sponſa ſedet à dextris. 2.29
Sponſa Chriſti Chriſtum medita-
tur. 3.48
Sponſæ crines ſolutos geſtabat. 4.6
Sponſa veſtis ornata liliis. 4.41
Sponſa

ET VERBORVM.

- Templum.*
In templis ſuſpēdebantur dona,
& artis inſtrumenta. 4.36
Templum Salomonis Chriſti ty-
pus. 5.108
Templum dicitur Libanus. ibid.
Anima, Dei templum. 5.108
Tentatio.
Tentatio in cruce vincenda. 1.43.
& 47.
Tentatio figurata in meridie. ibid.
Tentatio utilis. 2.2
Tentationi ſtatim occurrendum.
2.75. & 2.76
Terra.
Terra verè mota eſt. Pf. 15
Terramotus ſub Ozia. Pf. 16
Teſtis.
Teſtes in nuptiali contractu. 8.70
Vota religioſi cur ante teſtes emit-
tant. 8.72
Thalamus.
Thalamus quid. 2.7. & 3.36
Theocritus.
Theocritus quædam ex canticis in
ſua Idyllia tranſtulit. Pr. 21
Timor.
Timor Spiritus ſancti donum non
habitantis, ſed mouentis. 5.33
Tonitru.
Tonitru vox Dei. Pf. 80
Tribulatio.
Tribulatio animæ munimentum.
2.4
Tribulatio amoris probatio eſt. 6.
37
Turtur.
Turtur veris nuncius. 2.62
T.
Tabernaculum.
Tabernacula Cedar ſordida, Salo-
monis pulchra. 1.29
In tabernaculis moderatus luxus.
1.31
Te, & Tibi.
Te, & tibi paragogicè. 1.4
V.
Vas.
Vas vnguenti Paulus. 1.19
Varablium.
Varabli Biblia à Roberto Stephano
corrupta. Pf. 92
Vbera.
Vbera pro eorū integumēto. Pr. 28
Fff 3

INDEX RERVM,

- Vberum tegumentum. Pr. 43
Vbera pro visceribus. 1.9
Vbera pro osculis. 1.9
Vbera Christi doctrina, item viri
Apostolici. 1.13
Vbera pro fontibus. 1.14
Vbera nudari alicubi non indeco-
rum. 4.44
Scriptura Ecclesiae vbera. 4.46
Vbera Ecclesiae Doctores. 4.47
Vbera idem quod cor. 7.75
Ventus.
Ventus aspirat inclinato iam die.
2.83.
Venti varij pro regionum varietate.
4.98
Venus.
Veneris, Iouis, & Adonis simula-
chra in loco sacro. 3.36
Verba.
Verba, seu precepta Dei oscula sunt.
1.6
Verba ab autore suo prolata plus
habent ponderis. 1.7
Verba sancta fructus sunt sancti
pectoris. 4.74
Diuini verbi vis. 5.49
Verba Dei osculum. 1.6
Vermiculatum opus.
Vermiculatum opus. 1.62
Versus.
Versus intercalaris. 2.30
Verumamen.
Verumamen non semper est ad-
uersariua. Pf. 52
Vestis.
Vestis sponsae candida. 1.58
Vestes a femore discissae. 7.18
Vestes auro illigatae. 7.45
Vestigium.
Vestigia quomodo pulchra. 7.3
Vidua.
Vidua cuius vir absens. 1.45
Vinea.
Vinea prouerbiali figura pro occu-
patione. 1.36
Vinea dicitur hortus, in quo vites
non sunt. 1.39
Vineam qui negligit, censura di-
gnus. 1.40
Vinea pro cypreto. 7.70
Vinum.
Vinum foeminis indecorum. 2.16
Vinum symbolum amoris. 2.17
Vinum pro voluptate. 2.14.
Vini optimi descriptio. 7.65
Vindemia.
Vindemia pro quocumque pro-
uentu. 1.39
Vir.
Vir, pro quocumque. 8.68
Virgo.
Virgines gentiles liberius vagari
permisae, & ruti agere. 1.35. He-
braeae secus. ibid.
Aliquid in virgine austerum ad ca-
stitatis custodiam. 4.31
Virtus.
Virtuti tenerae prouidendum. 2.75.
& 2.76.
Virtutes variae variis plantis, ac flo-
ribus assimilatae. 4.90
Non minus prosperis exploratur
virtus, quam aduersis. 4.99
Virtus non est ignaua, aut otiosa.
7.2
Virtutes optimam ex se fragrantiam
emittunt. 7.28
Vitis.
Vitis nomen multis plantis com-
mune. 1.40
Vitium.
Vitium honesta interdum specie
velatur. 5.27
Vmbra.
Vmbra pro thalamo. 2.7
Christi vmbra vitalis. 2.10
Vmbra quarundam arborum no-
xia. ibid.
Vmbra Deilex. 2.11
Vmbra Dei creatura. ibid.
Vmbilicus.
Vmbilicus ornamenti genus. 7.20
Vnguentum.
Vnguenta spargebantur in laetiori-
bus festis. 5.12
Fama

ET VERBORVM.

- Fama bona vnguento similis. 1.17
Vnguenti vas Paulus. 1.19
Vnguentis irroratae portae ab aman-
tibus. 5.34
Vnicus.
Vnicus maximè dilectus. 6.18
Votum.
Religionis tria vota. 4.62
Vota religiosi cur ante testes emit-
tant. 8.72
Vox.
Vox diuina, clauis animi. 5.20
Vox religiosi propria. 6.4
Geminata vox distributionem si-
gnificat. Pf. 51
Vulpes.
Vulpes in Palaestina frequētes. 2.72
Vxor.
Vxor per coemptionem 1.38
Vxor à viro nomen accipit, & fami-
liam. 8.62
Z.
Zelus.
Zelus animarum. 5.25. & 4.49
Zeli vis quanta. 8.40
Zelus Sanctorum. 8.43
Zelus Dei. 8.44
Zelotypiae dolor. 8.45

FINIS.

Colloquio Grammatical.

Vanse, y sale Porro.

For. Que quieran estos gavachos de los Verbos, y los Nombres, destruir á grandes hombres, y perder muchos muchachos! Si se destruye qualquiera, Di se perdona Oracion, Tulio, á Dios de estimacion, rapote ya la muller. Perdidos los Capitanes Nóbres, y Verbo dos mostrécos, clípan los Flamencos, morirán los Alemanes. O Roma qual quedará! ó Italia pobre de tí! si estos perecen así que gran zapazo darás! A Dios señores letrados, ya todos seremos Reyes, pues sabremos todos Leyes! los Idiomas trabucados. M, dicos señores míos, con estos supuestos varios, todos serán b ticiarios, los recípes serán frios. Entre tan fuertes atajos que harán muchos escollos, todos largarán mil sollos, hablarán mil latinajos. Hazed pues bobos las pazes, vivid en paz siempre juntos, por que si quedais difuntos, morirán vuestros sequaces. Yo me tengo de esconder

Cor. Quié es quien esto aborotó? **For.** Esto solo me filaba. **Apart.** yo que por aquí palaba, señ. misim. Marota.

Cor. Digame es Verbo, ó es Nóbres? **For.** Nombres son, que punga ceno, **Cor.** De que linag es? **Per.** Epíceno. **Cor.** Epíceno? **Per.** No se asombre, **For.** Y lepa señ. ra pia, **Cor.** que de pichón no cenado, **Per.** Premitup, **Cor.** que al Verbo gran m jactro, **Per.** pretendiendo dais vengenos, **Cor.** Ma v é como se llama, **For.** **Cor.** Coram mis llaps, **Per.** No ageno, **Cor.** es el nombre de Epíceno, **Per.** en presenci de tal ama, **Cor.** Pues venza n mi seguimiéto, **Per.** Vaya v é que ya lo figo, **For.** **Per.** Finge Porro que se va con ella, y así sup que se entra, dize.

For. Mam la vato á vñ bigo, **Cor.** ya logré mi pensamiento. **Salen Amo, Q, uindo y Lego.** **Am.** Has d fure d bien Q, andos.

For. Quié es quien esto aborotó? **Cor.** Quié es quien esto aborotó? **For.** Y será la guerra larga. **Y asite lupico, amigo,** que le lleves mi embaxa, y con cuidado, y secreto le des tambien esta carta. **Qu.** Iré señor, como ordenas, y te empeño mi pa abra, de traer al Participio. **Am.** En ti pongo mi esperanza. **Qu.** Ven Porro tan bien conmigo. **Per.** Contig? vé tu, y tu alma, quien me mete á mi con gente que está siempre engollida. **Qu.** Vén necio no tengas miedo. **For.** Yo iré, pero si vna espada veo que alguno meneas, huire como vna cabra. **Am.** Prospero viage tengas, y feliz despa ho trayga. **Qu.** Espero que he de traer buen despa ho en mi demanda. **For.** Espero que he de correr m sligero que vna vata. **Muerta el que morir desfa,** que yo no quiero esto cadaf. **sale Coram.**

ELO ESPIRITUAL.

Tratado IV. Capitulo VII.

P I T U L O V I I .

Instrucciones, con que los Santos Angeles fortalezcan à el alma devota, y perfecta, para vencer estas tentaciones.

§. I V.

a algunas en su fortada.

Si Per passò porta tierta,

ó por el mar, ó camino,

con ella ninguno vino,

todo Nombre le hizo guerra;

Ad. Juzgo, Coram. que tu estas

por el Verbo apasionado:

vamos, que effoy fatigado.

Cor. Vámos, y a no ayas mas. *Transf.*

Salen Ego, y Lapis de camino.

Eg. Gracias, à Dios, Lapis,

que ya el dia llega.

Lap. Ya el luzir saltando

và de las Estrellas.

Eg. Muy bien disculstis

de que en esta venta

vn pienso tomáren

las cansadas bestias:

pues del Participio

el Palacio cerca

tenemos, y tanto

que ya verfe dexa.

Lap. Con effo decañan,

comen, y se alientan,

y podrán mas fuertes

andar à la vuelta.

Eg. Esta calle angosta

juzgo que de dexa

al fuerte Palacio

sin duda nos lleva,

ido de vos, le vencia. *Transf.* y estante de su

Doc. S.ñor. para entrar. s pide
licencia el ilustre Ego
C.orian de los Pronombrée.

Salen Docens.

para ver lo que he de hazer.

con ansia fav r desseo,

El estado de sus cosas

de los Nombres, y los Ve boise

penland en la injusta guerra

quando losc gar no pue to

Amans. Apenas sellega el dia,

Salen Amans.

à los dos nos cuelt. *Transf.*

quanto el Pa ri pio

ya ca rin vuelan,

Por. Vámos que las aves

ya se nuanas co ra.

y el fuerte P lacio

que va el dia llega,

pr figamos, Porto,

au que es aigo estre ha

Q.ñ. Pues por esta call-

es es muy cie ta.

que que tan seguros

Am. Scat

Eg Mul

de qu

esta c

para

la reli

Am. Xac

Musa R

dere

Muchas

tad n

por la

espera

de los

siota

tarmi

Rem

quale

be de

tomac

mis v

laque

p z: y

que tu

empe

clinar

ord n

